

19
1904

એની બહેન.

અથવા

એક મુગી છોડીનું વૃત્તાંત.

પ્રસિદ્ધ કવિ,

સિદ્ધરાવ જયરાંકર પદિત.

સુરત.

અમદાવાદ.

શ્રી જ્ઞાતી પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ.

સને ૧૯૦૪.

સંવત ૧૯૬૦.

કિંમત રૂ. ૧-૦-૦

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક C C-4 વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ એન્જી ડાઉન

વિગય ૪૪૨૨:૨

એની બહેન.

અથવા

એક મુગી છોડીની વાર્તા.

પ્રસિદ્ધ કરનાર.

વિકુલરાવ જયશંકર પંડિત.

મુદ્રત.

“ બી બ્રદ્ધી પ્રી-ટીંગ વર્ક્સ ” આદિયા—અમદાવાદ.

સન. ૧૯૦૪,

રૂ. ૧-૦-૦

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૌપીરાઈટ-સંગ્રહ
૮૯૫

૬૨૩૨:૨

આ પુસ્તક સન ૧૮૬૭ ના ૨૫ મા આક્ટ પ્રમાણે રજીસ્ટર કરાયું છે.

અર્પણ પત્રિકા

આ પુસ્તકે મારા પરમ પૂજ્ય પિતામી

જયશંકર જેઠાભાઈ પંડિતના સ્મ-

રણાર્થે તેમના વાતસલ્ય ભાવ,

ઉદાર વૃત્તિ, અદ્ભ નિષ્ઠતા

અને સકલ શુભ

ભાંડારને મો-

હિત થઈ

સત્રેભ

અર્પણ

કર્તૃ છે.

પ્રસ્તાવના.

આધુનિક સમયમાં યુરોપીયન ભાષાનાં પુસ્તકોના ભાષાંતરો એટલા બધાં થયાં છે અને તે ભાષામાં પ્રવીણ થયેલા પણ એટલા બધા હા-
લમાં છે કે તે ભાષાનાં ભાષાંતરો વાંચના કરતાં મુળ ભાષામાં લખેલાં
પુસ્તકો વાંચવાથી વાંચનારના મન ઉપર જે અસર થાય છે તેવી ભાષાંતરવા
યતી નથી. એવા પુસ્તકોના ભાષાંતર કરતી વેળા કેટલાક દેશી ભાષામાં
તેનું મુળ સ્વરૂપ ફેરવી નાખી તદ્દન નવુંજ પુસ્તક બનાવે છે, જેને Adap-
tation એમ કહે છે, તેમ કરવામાં એક હરકત આવે છે, તે એ કે જે ભા-
ષામાં તે પુસ્તક લખાયું હોય તે ભાષા બોલનારા લોકોના રીત રીવાજો દેશી
લોકોના રીત રીવાજો કરતાં જુદા હોવાથી આપણા લોકોના વિચાર તેમના
વિચારની સાથે બંધ બેસતાં થતાં નથી, એમ જાણી મુળ સ્વરૂપ ન ફેરવતાં માત્ર
ભાષામાં ફેર કરી આ પુસ્તક પ્રગટ કરી છતર ભાષાંતર થયેલા પુસ્તકોમાં
હમેશો કષ્ટો છે. ભાષાંતર કરતાંએ જેમ અને તેમ લખનારનો મુળ હેતુ સા-
ચવીને ભાષાંતર કરવાનો પ્રયત્ન કરીએ છે. જે કે મુળ દેશી ભાષામાં લ-
ખાયેલા પુસ્તકોની ભાષાથી આ ભાષાંતર કાંઈક જુદુંજ પડે છે છતાં તે
સમજવામાં મુશ્કેલી નહીં એમ ધારી શકાય નહીં. પુસ્તકના વસ્તુ તથા
સંકલનામાં ખીલકુલ ફેરફાર ન કરતાં જેમનું તેમ દેશી ભાષામાં આ
માર્ગ પુસ્તક વિદ્વજન આગળ મુકું છું, તેનો તેઓ સ્વીકાર કરશે
એવી આશા છે.

હમારા વાચક વર્ગને જણાવવાની આવશ્યકતા છે કે જગ-વિખ્યાત
અંગ્રેજી નવલ-કથા-લેખક જી.ડબ્લ્યુ.એમ. રેનાર્ડ સાહેબે લખેલી “ધી એ-
મ્પ્રેસ યુઝનિંગ બેડવાર નામના પુસ્તકના ખીજા ભાગમાં આવેલી વાર્તાનું
આ ભાષાંતર છે. એની બહેનની વાર્તા અસર ફ્રેંચ ભાષામાં પોલ-ડ-કોક્
નામના વિદ્વાને લખેલી હતી. એમાં હાસ્ય અને કરુણારસ પ્રાધાન્યપણે
દર્શીએ પડે છે. એ વાર્તા ધણી રસીલી હોવાથી તેનું આ ગુજરાતીમાં ભા-
ષાંતર કરવામાં આવ્યું છે.

આ પુસ્તકમાં ધણી ભુલો રહી ગયેલી જણાશે પરંતુ તે માટે
વિદ્વજન ક્ષમા કરશે. માટે એટલીજ પિનતિ છે કે વાંદાનો ભુલોતરફ ભક્ષ
ન આપતા હંસક્ષીર ન્યાયથી જોઈ સાર મેહણ કરશે તો ભાષાતર કરનારના
પ્રમત્ત સાક્ષ્ય થયું એમ હું માનીશ.

ભાષાંતર કર્તા.

મુરત.

તા. ૧ મે ૧૯૦૪.

એની બહેન.

અથવા

એક મુંગી ધોડીનો વૃત્તાંત.

ભાગ ૧ લો

—:(૦):—

વખત રાત્રીનો હતો. નિદ્રાવશ ગયાની ઝાઝી ધમ્મઝા ન રાખતાં એક ગૃહસ્થ પારીસ શેહેરની કોઠા આ વેળાના શાંત માર્ગમાં આમ તેમ ફરતો હતો. કલાકેક પર્થેત ૩. ડી. ટેંપલ અને ૩. ડી. પોર્સનીચરની વચ્ચે આવેલા બુલેવર્ડ નામના લત્તાપર થઇને જતો હતો; અને વારે ધડીએ ફાળગમાં જઇ પાછો વળતો પણ પોતે ક્યાં થઇને જતો હતો તેનું તેને ખાત ન હતું. એવામાં તે કોમો રેલ્વા, આસપાસ નજર કરી જોયું અને મનમાં જોશ્યો. “ વળી આ દિશાએ શું માયું ફાડવા હું જાઉં છું ? ” પાછા બુલેવર્ડ તરફ ચાલ્યો.

આ ભટકનારા ગૃહસ્થની ઉમર ત્રીશ વર્ષની હતી. ઉંચાઇમાં સાધારણ, અને પાતળો હતો છતાં મજબુત હતો. તેની કાંતિ ખુબચુરતે ન હતી તેમ કદરૂપી પણ ન હતી; તેની ગોળગોળા આંખો રહેજ આગળ આવેલી હતી; અને તેનું નાક રહેજ એટલું છતાં સીસના લોકોના જેવું સુંદર ન હતું તેમ આણીદાર પણ ન હતું. પણ આ ખોડના બદલામાં તેની મુદ્રા પાણીદાર હતી, અને તેનામાં એવી બુદ્ધિ હતી કે પોતાના મનમાં જે મનોવિકાર લોકોને જણાવવા માગે તેવી રીતે પોતાની મુખમુદ્રા બદલી શકતો, — જે બુદ્ધિ અગર સાતુર્યે જેટલું નાટકના તકતાપર ઉપયોગી છે તેટલુંજ આ દુનિયામાં કામ લાગેછે; કારણ માણસો માત્ર આ જગતરૂપી નાટકના તકતાપર ખેત્ર કરનારા જેવા છે. આ ખુબી રાજમંદિરમાં, શેહેરમાં, દરવારમાં, પુરખ મંડળમાં, સ્ત્રી મંડળમાં અને નીચ લોકોમાં પણ

જેવામાં આવે છે.

આ ગૃહસ્થનો પોષાક ધણો ઉંચો ન હતો તેમ મેલો પણ ન હતો. જે માણસ ઉંચી મંડળીમાં ફરે છે તેના જેવો તેના પોષાક હતો. પણ પોતાના કોટ અથવા ઇન્જરની તરફે અગર તેના રંગની પસંદગી ઉપર ધ્યાન આપતો નહીં. તેની ચાલ તેના પોષાકને અનુસરતી હતી, તેમાં હોય થોડું તે બતાવવું ઘણું એમાંનું કાંઈ ન હતું.

હવે આ ગૃહસ્થ કેવા પ્રકારનો માણસ હતો તેની કદખના હમારા વાચકને આતી હશે, પણ જ્યારે સધળા માણસો આ વખતે બર નિદ્રામાં પડ્યા હતા ત્યારે આ ગૃહસ્થને ખુલ્લવડતા રસ્તામાં અડધી રાત્રીએ ભટકવાનું શું કારણ હશે તે જાણવાને વાચક ઇતેજ્જર હશે. આ તેમનો હેતુ પાર પાડવાને સારામાં સારો ઉપાય એ છે કે તે ગૃહસ્થ પોતાના બન્ને હાથ ગજવામાં ઘાલી સાંજના જાણે આઠ વાગ્યા હોય તેમ શાંત રીતે શરતો હતો તે વેળા એના મુખમાંથી જે શબ્દો નીકળ્યા હતા તે વાંચક સન્મુખ મુકવા.

“ મને ધારતી લાગેછે કે ગાંડું તે કેમ થશે ? આજ સાંજના મારે મીસ ઉદ્દશાઈને ત્યાં જવું હતું; મારી પાસે તો હાલ પાનસેં ફાંક મારા ગજવામાં હોતે પણ તે એવી તો મનોવેધકછે, અને મને જો-લાવવાને મારાપર જે પત્ર લખ્યો હતો તે એવો તો આશ્ચર્યક હતો કે મને દુનિયાનો પૂણે અનુભવ છતાં અને સ્ત્રીઓની કપટજાળની માહિતી છતાં મારા આગત્તા સર્વ વિચાર ફાણમાત્રમાં ફરી ગયા ! જે આજે મારી પાસે ત્રણસેં ફાંક હોત તો હમણાં થોડા ઘણા પણ ગજવામાંથી જડતે. પણ, એમ નહીં ! મારે મોટા માણસ બનવું તે ગમેતેમ ફરી જુગાર રમવો ! પણ મારી પાસે તો કુટી બદામે નથી તેનું કેમ ? મારા ધરનું બાહું ચુકવું નહીં તેથી તો કાલે મારા ધરધણીએ મને ધરમાંથી રૂપ-સદ આપી ! ફક્ત ચાર ફાંકની વાત, કેવો લુચ્ચો માણસ. મારી કાકીએ પાનસેં ફાંક મોકલ્યા હતા તેમાંથી બાહું ચુકતી આપને પણ એવામાં પેલી મનોવેધક ઉદ્દશાઈને મને તેડ્યો તેથી મારા બધા વિચાર પડી ભાંગ્યા બધા ડ્યુબર્ગ ! તું કોઈ દિવસ સુધરવાનો નથી; તારે સમજવું જોઈએ કે “ તારું નસીબનું પાસું ઉલટું પડ્યું છે. ”

હમણાં ડ્યુબર્ગે (વાચકને એ ગૃહસ્થના નામની તો ખબર પડી) ગજવામાંથી તપકીરતી દાળડી કાઢી અને એક સ્તોદમ તાણી કાઢી. આગળ જરા ચાલી ફાનસતા દીવાને અજવાળે જઈ દાળડી જોઈ જોલ્યો, “ આ!

મારી મુખ દાતા ! મારી સખી ! સાઈં થયું કે તને સીંગડની ખનાવી છે, નહીં તો તારો ને મારો ક્યારનોએ વિયોગ થાત ! પણ જરા હું યાદ કરું ! હું આ શું બકું છું ? મારે ધરમાર નથી. તેમ કોઈ નોકરી પણ નથી. સરકારી ખાતામાં કેવા માણસો છે ! મને પંદરસે ફાંક વરસદહાડે મળતા હતા, ને મારા ઉપરી કારકુનને ત્રણ હજાર મળતા હતા તેથી મેં એવો વીચાર કીધો કે મારે પણ તેના જેટલુંજ કામ કરવું. ખરું જોતાં એના અડધા કામ કરતાં મારે વધારે કાંઈ કરવું જોઈએ એ વાતનો મને શક છે. રાવસાહેબ કચેરીમાં બાર વાગે આવે ને પાછા ચાર વાગે ઘેર જાય; તે આશીસમાં હોય ત્યારે પોતાનો વખત વર્તમાનપત્ર વાંચવામાં કામો ધડવામાં, ગામગપાટા મારવામાં ને ગરમી વધારે લાગી તો હવા લેવા બહાર ફરવામાં ગાળે છે. હવે મેં શો વિચાર કીધો હું તો તેની આગળ હવે જતાનો નથી. ને એ ખુરસી ઉપરથી ઉડ્યો કે બંદા પણ ચાલ્યા ! એટલુંજ નહીં પણ વર્તમાનપત્ર ત્રણ કલાક વાચવાનું મને થયું. અનુકુળ થઈ પડતું. વારે ઘડીયે કાગળ ધડનો—ચોપડાને હાથ અડકાડ્યા વિના ચોપડામાં જોઈ રહેતો. કલાકેક તો આશિસની ફાઇલો ઉઘડાવી જોતો ને તેમાંથી કશું જાણ્યા વિના પાછી મુરી દેતો. અને આ પીવાને બહાર જતો ત્યારે જેટલો વખત કદાચ તેટલો વખત કાઢતો, જાણે બંદા છ ગાડની મજલ કરી આઠ્યા હોયતી તેમ આવી તો મારી ચાલ હતી અને તે મેં નિષ્પક્ષપાતી ન્યાયના તત્ત્વ ઉપર ચલાવી હતી; પણ કોણ જાણે કેમ આ વાત મારા ઉપરીને ગમી નહીં મારાથી જેટલું વધારે કામ થાય તેટલું બધું કામ કરવાનું તેને ગમતું કે જેથી તેને થોડુંકજ કામ કરવું પડે; ને તેમનું અનુકરણ હું કરવા જાઉં ને તેને ગમતું નહીં. તેથી તેણે મારા સેક આગળ મારી આડી કરી તે ઉપરથી શેડે મને રજા આપી. એટલું ખરું કે શેડે દયા આણી મો પાછી નોકરી આપવાને કહ્યું પણ તે આશિસના ઝાડુવાળાની, પણ આટલી મોટી પદવી ભોગવવાને હું લાયક ન હતો. ”

ડ્યુમર્ગ થોડીવાર ઉભો રહ્યો, વિસામો લાધો ને વળી તેણે મોંદું ચલાવ્યું:—“ પછી મો એક પેઢીમાં નોકરી મળ્યા, અહીંની તો વાતજ નુદી ! મારા ઉપરી અધિકારીઓ હમેશાં કામમાં ને કામમાં, હમે એ ખાતામાં જેટલાં માણસો હતા તેમાં ઉપરથી તે છેલ્લી પદવીના માણસ સુધી સવળાને કામપર સવારે આઠ વાગે આવવું પડતું ને પાંચ વાગતાં લગણુ રહેવું પડતું પછી સાત વાગતા સુધી ઘેર ને પાછા સતતથી તે

દશ સુધી કામ. આખા દિવસમાં જરાએ નવરાશનો વખત ન મળે: આખો દહાડો લખતું ને સરવાળા ગણત્રા એ શીવાય ખીચું કાંઈ નહીં. કદાચ કોઈ વાત કહે તો તે હીસાગનીજ વાત. રખતું તો નામ મળે નહીં. ફક્ત એક રવીવારે રખ । સવારથી તે રાત્ર સુધી હલકારા આવે ને જાય કામ બહુ થયું એમ તો કોઈ કહેતુંજ નહીં. ને એ વખત થયાની થોડીક મીનીટ અગાઉ હું ઉઠવાનું કરું તો એક અમાગીઓ ઉપરી જેણે પીરતા-ળીશ વરસ ચોપડા લખવામાં ગાળ્યા હતા તે પોતાનું વડીઆળ જોઈ કહેતો “ કેમ સાહેબ જવાની બહુ ઉતાવળ છે કે શું ? ”

ડ્યુબર્ગે ખીજ વાર સોઢમ તાણી ને પાણું બોલવા માંડ્યું:—

“ મારાથી આ ખમાયું નહીં. એમ કરવાથી મારી પ્રકૃતિ ક્ષીણ થતી ચાલી એક દીવસ જરા ખીડી પીવા ઉડ્યો તો ઉપરીએ એ માટે મોટું લેકચર આપ્યું તેથી મેં તે પેઢીને છેલ્લી સલામ કરી. પછી હું જન્મ મરણને લગ્ન નોંધનારની આશીસમાં રહ્યો. ત્યાં એક માણસ પરણવાનો હતો તેને પણીયતનું સર્ટીફિકેટ આપવાને બદલે મરણનું સર્ટીફિકેટ ભુલથી આપ્યું એટલે આપણને તો તુરત પાણીયું મળ્યું. પછી બંદા વકીલને ત્યાં રહ્યા. ત્યાં ઘણો વખત મેં સુખમાં ગાળ્યો તે વકીલની એક જીવાન બાયડી હતી તેને ફરવા જવાનો ઘણો શોખ હતો; ને મારું કામ તેની સાથે જવાનું હતું. વકીલ તો ખુશી થયા કે ચાલો આવું અણુગમતું કામ પોતાના માથે હતું તે મારા ઉપર પડ્યું. ને જો તેની આગળ હું ગરીબાઈથી રહેતો તો મને મોટો કારકુન બનાવતો. પણ મારે તેનો હાથ ઝાલી ખેંચી લઈ જવી પડતી તેવી મને ઘણો કંટાળો આવતો; ને તેની આગળ નમ્રતા જણાવવામાં જરા જેટલી ખામી પડી તેથી વકીલે તો મારા પર રાતા પીળા થઈ મને નોકરીપરથી દુર કીધો.

ડ્યુબર્ગે ત્રીજાવાર ઉભો, તપકીરની દાખડી ઉઘાડી સોઢમ તાણીને મોટે સ્વરે બોલવા લાગ્યો:—

“તે વખતથી આશીસમાં નોકરી કરવાની માથાકુટ છોડી દીધી; ને સ્વાતંત્ર ધંધો કરવાનો વિચાર કીધો. પણ તેમાએ શું સુખ? માટે કોઈપણ ધંધો ન કરવો ને સ્વાતંત્ર રહેવાનો વિચાર કીધો, આવો વિચાર કરવો દરેક માણસને ધણો સહેલ છે ! પણ એટલી વાત છે કે આવા પ્રકારની જીનગી ગાળવા માટે થોડી ધણી નિયમિત આવક જોઈએ. દૈવયોગે એવી કાંઈ આવક મને નહોતી. એટલુંજ નહીં પણ મારા દરજી મોચી, ધર ધણીને આપવાને પૈસા પણ મળે નહીં, હું માળાપ વગરનો પડ્યો એ

વાત ખરી. મારા બાપે થોડી પુંછ મારે માટે મેલી હતી; પણ તે કેટલી મુદત ચાલે? તેમાં-મને કે જે ખર્ચ કરવાની મજા લેવા માટે પૈસાની અપેક્ષા રાખે છે. મારો બાપ વૈદનો ધંધો કરતો હતો, ને તેમાં તે ધણી પુંછ એકઠી કરી શકત. પણ કદાચ તેના વખતમાં તાવ, ઉધરસ, સળેકમ જેમજે એટલાં નહીં હોય. માત્ર પોતાનું નામ પાછળ મેલી ગયા. તે નામને હું કોઈ દીવસ બદો લગાડનાર નથી. કોઈ ઉદ્ધત હોય તોએ તે આખરદાર ગણાય. મારા બાપે આપેલી થોડી પુંછ મેં ખરચી નાખી ત્યારે હું સુધરવા લાગ્યો. પૈસો કેવો ઠગારો છે તેના ઉપર એક પુસ્તક લખવાનું મને મન થયું; પણ સેનેકા વિદ્વાને જ્યારે આ વિષય ઉપર એક મંથ લખ્યો ત્યારે તેની પાસે ચાર કરોડ ફ્રાંકની પુંછ હતી. તેથી તે એવા વિષય ઉપર લખવાને વધારે યોગ્યતા ધરાવે પણ મારી પાસે તો રાતી પાંચ પણ નથી. અને જે વિષયનું આપણને જ્ઞાન નથી તે વિષય ઉપર આપણે બોલવું નિર્ણયક છે તેથી માત્ર દ્રવ્ય મેળવવાનોજ વિચાર રાખ્યો. કારણ દ્રવ્યની ને મારી આજ દીન સુધી ઓળખાણ નહતી. સુદૈવે કરીને મારી એક ડોસી કાઢી કોઈ દરના મુત્તકમાં રહે છે. તેની પાસે નાણું જાડું નથી. છતાં એ મને છોડતી નથી. મેં તેને ધણી કણ્ણાજનક પત્ર લખ્યા એટલું ખરું. ગરીબ બીયારી; આ વખતે તે ધારતી હશે કે માઈ લરન થયું હશે! મારા છેન્ના પત્રમાં શું સંજય બતાવે તો નહીં સુઝયું ત્યારે એક કક્ષમના ગોદાની સાથે એક સ્ત્રી અને બે જોડીઆ છોકરની બતાવણી કરી! તેના જવાબમાં તેણે પાંતસે ફ્રેંક મારાપર મોકલાવ્યા કે જે મેં જુગાર રમવામાં ગુમાવ્યા. હવે રમીશ નહીં એવા મેં કસમ લીધા જો કે આ મહાનામાં એક પણ પૈસો કમાયો ન હતો. પણ મને જે લાક્ષ્ય લાગી તેને કેમ રોકો શકું? હું તો મીસડેક્ષા-ધનને ત્યાં ગયો તોતેને એક પારીસના ગૃહસ્થના પ્રેમપાશમાં પડેલી દીડી. ને પેન્ના ટાર્ટર દોસ્તદારની સાથે જુગાર ધણો રમ્યો. આખરે ધુળધાણી. જ્યારે હું હાઈ કે મને પેન્નો મુખ દાર પાય! અરે! મારી વાલી કાઢી, તારા પૈસાનું શું મેં કીધું તે તું જાણત નો શુંએ થાત. તેમાંથી માફું પરિણામ એટલું થાત કે ધણી વખત સુધી એક પૈ પણ મારે સાર મોકલાવતે નહીં! દર મહીને તે હું મારી બાયડીને કયાંથી જણાવું અને એક વર્ષની મુદતમાં પાંચ છ વખત જોડીઆ છોકરાં કયાંથી આણું? તેમ હમેશ હું માંદગીનો સખખ કેમ દર્શાવું. હું માંદગીને ખાટલે પડ્યો છું એવું બે વખત તો લખી ચુક્યો ને આ દુનિયામાં જેટલા રોગ છે તે તો સખખ

જાણ્યું કયા. છાતીના દરદનું તેમ તાવનું બાહ્યનું હવે ફરીને બતાવ્યું તેજ બા-
હ્યાનાંકેમ ચાલે? ના ના. મારી વાલી કાકી, હવે તને ગળવીશ નહીં. તારા મુખે
બત્રીબત્રી ખાતર તારા હબરો નાના મુખો તું ચુમાવીશ નહીં.”

ડયુબર્ગે ઉતાવળે ચાક્યો ને ગળવામાં કાંઈ જડ્યું નહી તેથી ઘુસ્સા
માં પોતાના હાથ બાહ્યર કાઢ્યા. જરા શાંતી રાખી ચાલવા માંડ્યું ને
બોલવા લાગ્યે:—

“ત્યારે હવે મારે કરવું શું? આજ ડયુબર્ગે, મોજ કર મારા વાહાલા!
જે દરિદ્રતામાંથી તું નિકળ્યો નથી તે દરિદ્રતાના વખતમાં આનંદી અને
ખેડીકર થા ! યાદ રાખજે કે સંકટના વખતમાં કેમ ધીરજ રાખવી અને
વિનાશ કાળે મનને કેવું શાન્ત રાખવું, એ કામ જેનાં મોટાં મન હોય તેજ
કરી શકે. પણ જ્યાં સુધી કેલકાઈનને ત્યાંથી પેટમાં રોટલી ને દારૂ બ-
રેલો છે ત્યાં સુધી આવું બોલવું હીક છે પણ જ્યારે મને ક્ષુધા લાગશે
ત્યારે મારું આ ડાહ્યાપણ બધું બાળુએ રહી જશે. સંકટની વેળાએ મી-
ત્રની જરૂર છે; પણ એવો સમય આવે છે ત્યારે કોણ જાણે મીત્ર બધા
ક્યાં જતા રહે છે. પણ બધા કાંઈ આપ મતલબીઆ હોતા નથી. હીક મને
સાંભળવું. પેલો ફ્રેડરીક તે જરૂર મારો મદને આવશે ! તેની ઉમર કાંઈ વીસ
વરસ કરતાં વધારે નથી. જુવાન માણસો જેમ આ દુનિયાના પ્રપંચથી
બોળવાઈ જાય છે તેમાંનો ફ્રેડરીક છે. તેનો સ્વભાવ ધણો સારો, ઉદાર,
ખુદલા દીલનો ખરેખર ધણેજ ઉમદા માણસ, પણ તેના મનમાં કાંઈ
બરાયું કે તે પ્રમાણે એ ઝટ કરી જતાવે છે તેથી તે દોષ પાત્ર છે એમ
કાંઈ મારાથી નહી કહેવાય. ઘણીએ વેળા તેણે મને મદત કરી છે. શીકર
નહીં. હું જમથ તો ફરી મને તે કાંઈ આપશે ત્યારે ચાલો આપણે
ફ્રેડરીકની પાસે જઈએ ! ”

હવાનું રૂપ બદલાઈ ગયું ને વરસાદના ટોરા પડવા માંડ્યા. બાહુતી
ગાડીઓની આવજા બંધ પડી ને માર્ગના દીવાઓનો પ્રકાશ મંદ પડ્યો.

ડયુબર્ગે ચારેબાજુ નજર કરી પાછું બોલવા માંડ્યું “ વખતનો થઈ
ગયો છે. અગર કોણ જાણે વેલું પણ હોય. ફ્રેડરીક પોતાના બાપના મકાન-
માં રહે છે. આ વેળા હું એને કેમ મળી શકું? કૉન્ટ-ડી-મોન્ટ્રેવીલ ધણા
કરડા મીઠનજનો માણસ છે. કાંઈ કાચો નથી. એની આગળ આપણુ
કાંઈ ફાવે એમ નથી. તે પોતાના છોકરાને પોતાના તાબામાં રાખે છે ને
ફ્રેડરીક તો તેને જોતાની સાથે થરથર ધ્રુજવા માંડે છે. કદાચ મારું ધારવું
અતિશયોક્તિ બરેલું હશે. તે તો મને ઝોગખતો એ નથી. હું ધણી વેળા એને

ધેર ગયો છું પણ કોઈ દીવસ એ મારી નજરે પડ્યો નથી. એના બાપના રોકેજીથી ફ્રેડરીકનું રહેઠાણ આધું છે તેથી કાંઈપણું ધાસ્તી રાખ્યા વગર એને મળું તો હીક થાય. ”

જે લતામાં ડ્યુગર્જ આંટા મારતો હતો ત્યાંથી રૂડી પ્રાવેન્સ તરફ ચાલ્યો જ્યાં કાઉન્ટ-ડી-મોંટ્રેવીલનો મહેલ હતો. જેવો તે મહેલ તરફ ચાલ્યો જાયછે તેમ તેના મનમાં ફ્રેડરીક મળશે કે નહીં એવી શંકાઓ આવવા લાગી; કારણ એ સારી પેઠે જાણતો હતો કે આવી વેળાએ દરવાજા ઉપરના રમેતાલનો ઉઠાડવો પડે એ સાફ નથી. છોકરાને ઉઠાડતાં વખતે બાપ ઉંઘમાંથી જાગી ઉઠે અને સવારના બે ત્રણ વાગતે કાઉન્ટને ધેર જઈ તેની ઓળખાણ કરવી એ અસંભવતા ભરેલું છે એમ એને લાગ્યું.

આવા વિચારો કર્યા છતાંએ ડ્યુગર્જ હીંમત ધરી આગળ ચાલ્યો જેવો તે મહેલ તરફ જાય છે તેવામાં ગાડીઓની બે હારો તેની નજરે પડી. તેના દીવાઓથી આખા મહોલામાં પ્રકાશ થતો રહ્યો હતો. પગલાં ઉતારવળે મુકવા માંડ્યા. જ્યાં આગળ એ ગાડીઓ ઉભી હતી તે કાઉન્ટ-ડી-મોંટ્રેવીલનો મહેલ હતો; આગલા બારણા ઉઘાડાં હતાં. અને અંદર ગાડીઓની ગીર્દી હતી. ગાડીવાનો એક ખીજ સાથે વાતોમાં વળખા હતા. ગાડી આગળ દોડનારા અધીરાઈથી વાટ જોતા હતા. મહેલમાંના નોકરો આમ તેમ દોડદોડી કરતા હતા; થાંભલા ઉપરના દીવા અને મોટા દાદર આગળ મુકેલા દીવાથી સર્વ ઠેકાણે જગજગાટ થઈ રહ્યો હતો-મક્કનમાંથી ગાનતાનના મધુર સ્વર સંભળાતા હતા. મુખ્ય દીવાનખાનામાંના પ્રકાશથી આંખો દીપી જતી. જેટલો અંદર પ્રકાશ હતો તેટલું બહાર અંધાર કીલ હતું.

ડ્યુગર્જથી ધીરે ચલાયું નહિ. તેણે દોટ મુકી ! દીવાનો પ્રકાશ, હજારો માણસના અવાજનો ગડગડાટ, વાદનો સ્વર અને નાચ થતો હતો તેનો મંજુળ સ્વર કાને પડતાં ડ્યુગર્જના મનમાંના વિચાર ક્ષણભાતમાં ખસી ગયા.

તે બોલ્યો “ ઓહો ! અહીં તો નાચ ચાલે છે ! અરે ! હું કેવો મુરખ કે મને ગુરવારનો દિવસ યાદજ ન રહ્યો, ગુરવારે તો કાઉન્ટ સાહેબ પારિસના લોકોને માટે ગાનતાન નાચ રંગ ઉઘાડે છે ! ફ્રેડરીકે મો વધુ વેળાએ એના બાપને ધેર તેડ્યો હતો; ને મારી અને કાઉન્ટની વચ્ચે ઓળખાણ કરવાની યોજના કરતો. પારિસ શેડરમાં મોટા લોકોમાં જવાન

જે તેડાં આવતાં નથી એમાં વાંક મારો છે. પણ એમ નથી. હું કોષ દિવસ સુધરવાનો નથી અને મારાથી જુગાર છોડાતો નથી; અને-અરે ! આનો રોઝીનીનો અવાજ સંભળાયો. તે છોકરી સાથે તો હું ઘણી વેળા નાટકમાં નાચ્યો છું. ”

આ પ્રમાણે વિચાર કરતાં ડ્યુબર્ગ મહેલના મોટા દરવાજામાં ધુસ્યો, ગાડીઓની અને, ગાડીવાળાની વચ્ચેથી ગયો; પણ કોષએ એને ગણકાર્યા નહીં જો એણે ઉચો પોષાક પહેર્યો હતો તો મહેલમાં દાખલ થઈ, રમતે નાચતે અને ધરધણીની નજરે પડ્યા વિના સારી ગમત મેળવતે; કારણ, આવા મોટા મેળાવામાં એવું ઘણી વખતે જની શકેકે કે ધરધણી બ-સમાં અડધા માણસને પણ ઓળખી શકતો નથી.

નાચરંગ ચાલતો હતો ત્યાં આગળની બારી પાસે ડ્યુબર્ગ ઉભો અને કોષની નજરે ન પડે તેથી એક ગાડીને ઓથે ઉભો જથી કરીને કોષએ એને બાળ્યો નહીં. અંદર દાખલ થવાનું એના મનમાં આવતું, પણ મોટ-ડી-કોટ્ટાવીલ દરેકના પોષાક ધારીને જોતો તેથી તેના આગળ જતું એ અસંભવતા બરેલું છે એમ એને લાગતું. ડ્યુબર્ગનો પહેરવેશ માત્ર એક જુરા રંગનો કોટ ને તેને પીતળનાં બોરીઆં ને ગળે કાળો રૂમાલ વીટા-લ્યો હતો. આવો પહેરવેશ મીસ ડેલ્ફાઇનને ત્યાં પાસા રગતી વેળા ઠીક દેખાતો; પણ મોટા લોકોના ઘરમાં જવા લાયકતો પહેરવેશ ન હતો.

ડ્યુબર્ગે નાચ જોતો હતો અને ઓઓને નીહાળી જોતો હતો પણ ઓઓ કાંઈ એના તરફ નજરે કરતી ન હતી એવામાં જો માણસોને પાસા રમવાના ટેબલ આગળ આવતા જોયા. એ ટેબલ નાચતા દીવાન-ખાનાની પાસેની એક ઓરડીમાં બારી પાસે મુકેલું હતું. તુરંતજ બીજા કેટલાક સખસો ત્યાં આવ્યા ને પાસા લઈ રમવા લાગ્યા; થોડીવારમાં ટેબલ પર ત્રણાં આવી પડ્યા. આ રગત જોવા ખાતર ડ્યુબર્ગ જે ગાડીને ઓથે ઉભો હતો તેની ઉપર ચઢ્યો. આથી કરી રમનારાઓના હાથમાંના પાસા તે જોઈ શકતો.

ડ્યુબર્ગ પોતાના મનમાં કહેવા લાગ્યો કે “ આ શખસો કેવા સુખી છે; તે પાસાં અને પાનાથી રમતાં ગમે એટલી સરત બકે છે ! ખેલ તો હવે રંગમાં આવ્યો ! સો ફ્રેંકની સરત ખોલાઈ. આ વેળા મારી પાસે ચારી કાકીએ આપેલા પાનસેં ફ્રાંક હોલ તો હું પણ આ રમતમાં ઉતરત. હું શું બોલુ છું ! મારા હાથમાં આ પાનું હતો ગઈ વેળા આજ પા-નસે મને હરાવ્યો. આ પાનાથી હું ખેલના કાયદા પ્રમાણે

સરત જીતને. ઠીક, જોઇએ એ પાનાનું શું કરે છે? નકી આ પાનું નાખવાનો. ડ્યુપર્ને પોને ક્યાં ઉભો છે તેનો વિચાર ન કરતાં ગાડીપર ઉભો થઇ મોટે સાદે જુમ પાડી હં. હં. નાંખ નકી. નાંખ નકી. એ શું કરે છે? ચોકો નાંખ ચોકો-માર માનરે! જો ન જીતે તો મને કહેજે.

ડ્યુપર્નેના અનાજથી મંડળ ચમકી ઉઠ્યું; સધળાએ તેના બધી જોધુ ને કાણુ બોલી ઉઠ્યું એ વિશે માંડો મહે પુછપરછ કરવા લાગ્યા.

જેનો દાવ આવેલો હતો એવો એક બુઢો ગૃહસ્થ બોલ્યો “ આ શીખામણ દેવાં વળી કાણુ પેદા થયું? શુ એણે વધારે સરત કરી કે મારાપર તાન કરી મને શીખવવાનો હક બળને છે. ચલ જવાળ આપ. ! ”

બારી આગળ એક માણસ ઉભો હતો તેણે કહ્યું “ બહારથી અવાજ આવેલો લાગે છે. પેલો બુઢો માણસ બોલ્યો. હા. હા. બહારથીજ આવ્યો. શું પેલા ગાડીવાળા આપણો ડાવ જેમ્મ શકે છે?

આ સમ્મ બોલવાની સાથે પેલો બુઢો સમ્મ ઉઠી ઉભો થયો તે બારીમાં ડોકુ ધાલી બાહરે જોવા લાગ્યો ડ્યુપર્ને ગાડી ઉપરથી લાગલોજ નીચે કુદી પડ્યો:--પણ તેના કુદાથી ગાડીને જે આથકો લાગ્યો તેથી ઘોડા ચમક્યા ને ગાડી ચલુ થવાની હોય ત્યારે જેમ ઘોડાઓ અગુરતાથી જમીનપર પગ અદાજે છે તેમ કરવા લાગ્યા. બર ઉંઘમાં પડેલા ઘોડાવાળાઓ આંખો ચોળતાં ઉઠ્યા એનું ધારીને કે નાચ પુરો થઈ રહ્યો હતો; ને બીજાઓ જે ગપાટા મારતા હતા તેઓ પોતાની હંકવાની જગાએ જઇ બેસ્યા; ને બહાર જે બીડી પીતા ઉભા હતા તે અંદર દોડી આવ્યા. અને જે ગાડીપરથી ડ્યુપર્ને કુદકો મર્યો તે ગાડીવાળાને પોતાના ઘોડાની લગામ ખેંચી રાખવા અને ગાડી જે દારમાં ગોઠવાઇ હતી તે દારમાં પોતાની જગો સાચવી રાખતાં ઘણી પંચાત પડી ડ્યુપર્ને જે આ ગડબડ કરી મેલ્યો તે જેમ્મ તે ગાડીની પછાડે થઇ ઓટલાપર ચઢી ખસી ગયો ને મનમાં બોલ્યો “ હાય, હાય! જહાં હું જઈશ્ચુ ત્યાં કોઇ પણ તરેહની મોહકશ્ચ વળેકો અહીં નહીને એ તોશક ગાડીવાળાને તેટલાજ નોકરો હશે. તે બધા કેટલા ગમરાટમાં પડી ગયા. ઘોડા ને જમ્મ મને હમણાં છુંદી નાખશે. આ બધાનું કારણ શું તો મેં પેલા ડોસાને ફલાણું પાનું નાખવાની સુચના કરી મારે. પણ આજથી હું કોઇ દીવસ બીજાના કામની વચે પડનાર નથી. ”

આવેળા બહાર શું ગડબડાટ થાય છે તેનું કારણ જણવાને મારે એક નોકર જે ગારણામાં ડ્યુપર્ને ઉભો હતો ત્યાં આવી પોચ્યો. નોકરો

સમળા ડ્યુઅર્ગના આંગપર ધરયા કે લાગલાજ ડ્યુઅર્ગે પેલા ફેડરીકના નો-
કરને ઓળખ્યો.

ડ્યુઅર્ગે પુછ્યું “ અધ્યા જર્મિન તારા શેઠ કયાં છે ? ”

નોકરે ડ્યુઅર્ગને પોતાના શેઠની સાથે ઘણી વેળા જોએલા તેથી પુ-
છ્યું “ ઓહો તમે પોતે છો કે ? ચાલો નાચના દીવાન ખાનામાં આવવું
છે કે ? ”

ડ્યુઅર્ગે જવાબ આપ્યો “ ના ના જર્મિન પણ તારા શેઠ કયાં છે
તે કહે ? ”

નોકરે કહ્યું—“ મોનશર ફેડરીક તો નાચમાં બેઠેલા છે ”

ડ્યુઅર્ગે કહ્યું—તેઓને મારે કાઠ જરૂરનું કામ છે તેથી મારે મળવું
છે. એવું નહીં હોત તો તેમને વિના કારણ તસદી નહીં આપત તે નાચમાં
હું આવતજ નહીં કારણ આવા સમારંભને યોગ્ય પેહેરવેશ મેં કીધો નથી.

નોકરે કહ્યું—જરા અહિં ઉભા રહો તો હું તમને તેના ઓરડામાં દાખ-
લ કરીશ.

ડ્યુઅર્ગે કહ્યું. “ ઘણું સારું ચાલ જલદી તારા શેઠના ઓરડામાં
મને તેડો જા ”

જર્મિને મીણુમતી સગાવાતી. તે ફેડરીક જ્યાં બેઠો હતો ત્યાં લાઇ ગયો
તે ઓરડી દીવાનખાનાથી દુર હતી. થોડા કલાક વિશ્રાંતિ મળવાનું સા-
ધન જડી આવ્યું તેથી ડ્યુઅર્ગને આનંદ થયો અને ડ્યુઅર્ગ પોતાના શેઠના
ખાસ મિત્ર છે એમ જણતો હતો તેથી તેણે ધાર્યું કે મને આ કામમાં
શેઠ ઠપકો આપે એવું નથી. તેણે મીણુમતી ટેબલપર મુકતાં કહ્યું “ તમે
અહીં અવ્યા છો એમ હું શેઠને જાહેર કરું ? ”

ડ્યુઅર્ગે જવાબ આપ્યો “ ના ના. કાંઈ કેહેવાની જરૂર નથી. તે
આવશે ત્યાં રૂઢી ચોપડી વાંચતો બેસીસ તેને ગમે ત્યાં લગણ ના-
ચવા દો. મારે કાંઈ ઉતાવળ નથી ”

જર્મિને સલામ કીધી ને પાછો વળ્યો તે નજર આડ થતાંની સાથે
ડ્યુઅર્ગે મોટી આરામ ખુરસીપર લોટા પડ્યા અને હાથમાં ઝાલેલી ચોપડી
ટેબલપર પછાડી ઉંઘ લેવાને હાથપગ લાંબા કરી ડ્યુઅર્ગે બોલ્યો “ બજી એ
ચોપડી, ઉંઘવાનો વખત જાય છે ! આ આરામ ખુરસી કેવી નરમ છે. તેમાં
રસ્તામાં ફરીને થાક અદેલા મારા જવાને કેવી સુખદાયક લાગે, આપણે તો
મોન્ટ્રેલીટના મહેલમાં બીરાજ્યા. કોઈતો બહુ ભરો માણસ છે તેની
આવડ વરસ દહાડે ત્રીસ હજાર ફ્રેન્કની છે ને માત્ર વરસમાં એકનોએક

હીકરો તે વળી મારો ખાસ મિત્ર એને વિદ્યા મારે શીખવવાની છે. કારણકે હું એમ ધારું કે આજ પર્વત એ ૧૧ બારે અને ગુરુજીએ એના મનઃમંદિરમાં માણસના મનમાં શું છે તે બાગ્યેજ જાણી શકે તેમાં વળી સ્ત્રીના મનની વાત તો દુરજ; ને બદા તો બધી વિદ્યામાં પુરા એટલે મારે ગમ એમ કરી ફેડરીકને પાઠ્યરસ કરવો. દુનિઆદારી શું છે એ એને હું સાચી રીતે સીખાવીશ જોયી-પ્રવાસમાં મારું અનુકરણ તરત કરશે.”

આ પ્રમાણે વિચાર કરતાં અને દરેક વાક્ય નીચે ગવાળો રાખી ડ્યુબોઈની આંખમાં ઘેન આવવા લાગ્યા; તે અશ્રમ ખુરશીપર પાંચેક મીનીટ લંગાળ્યા પછી પોઠી મથો.

ભાગ ૨ એ.

જે વેળા હમારી વર્તોની શરૂઆત થય છે તે વેળા ફ્રાંટીમોટ્ટેની વીસની ઉંમર સાઠ વર્ષની થઈ હતી. તે સારા ઉંચા અને ખાનદાન કુળમાં જન્મીને. લશ્કરી ખાતામાં નોકરી રહ્યો. થોડાક વર્ષ પર્વત નોકરી કરી, પછી લગ્ન કરીને નોકરીમાંથી મુક્ત થઈને સંસારમાં કાંઈપણ મુશ્કેલીમાં ન આવતાં પોતાની જાંદગીનો ધણો ભાગ સુખમાં પસાર કર્યો. તેનું કદ પચ્ચ દીગણું ને પૂતળું ને મુઠ્ઠા ગંભીર ને તેને જોવાથી જોનારના મનમાં ભય ઉત્પન્ન થતો. તેનામાં કાંઈ અકલ ઓછી ન હતી અને માતા-બર ભોડામાં જેવા પ્રકારના વહેમ હોયછે તેના ખાતરી વહેમોમાંથી તદ્દન અલગ રહેતો.

પરંતુ ફ્રાંટને કેજવણી એના બાપે આપી હતી; અને બચપણથી વિદ્યા વિનોદનો સંસ્કાર થયેલો તેથી તેજ મામે પોતાનો છોકરો વળે એનો એનો હેતુ હતો. ફેડરીક સાત વર્ષનો થયો ત્યારે તે ૧૧ મા ગુજરી ગઈ. તે દિવસથી કાઉન્ટે પોતાની એકલી જીવગી માળવાનો વિચાર કર્યો. તેનું નામ રહે એટલા માટે તેને વારસ હતો એટલું ધણું હતું. ફેડરીકને પારિસની એક ઉત્તમ શાળામાં વિદ્યાભ્યાસને માટે મોકલ્યો હતો; તેની ચૌદ વર્ષની ઉંમરે એના ચિન્હ દેખાતાં કે તે સારા ગુણવાળો નિવડશે. એની કેળવણી ત્યાં પુરી થઈ નહીં; કારણ તેના બાપે વિચાર્યું કે રહેને છોકરો ખંરામ સંગતમાં પડે તેથી એણે પોતાના છોકરાને પોતાની દેખરેખ નીચે રાખવાની ઇચ્છાથી નિશાળમાંથી ઉઠાડ્યો ને તેને માટે ખાનગી શિક્ષક સંખ્યો. આ શિક્ષકની ઓળખાણ હમણાં આપણને પાડી થશે. એ માણસ કાંઈ તીવ્ર બુદ્ધિનો ન હતો; પણ એથી જુદું ૧ કારણ તે કંઈક ના

સદા હુકમમાં રહેતો અને પોતાના શિષ્યને કૃત્ય બહાર લઇ જવો હોય તો તેના આપની શું ગરજ છે તે ખાનગીમાં પુછ્યા વગર લઇ જતો નહીં. તેની અકસ્મત ટુંકી છતાં નાના વાહકકાઉંટની ઉપર દેખરેખ રાખવાનું કામ સોંપવામાં આજ મુખ્ય કારણ હતું.

કાઉંટ પોતાના હોકરાપર પ્રેમ રાખતો, પણ તેનું હેત કંટાળું છે તે પૂર્ણ ખતાવતો ન હતો. તેને એમ લાગતું કે મિત્ર બાવથી છોકસ સાથે વર્તીશ તો મારે માટે જેટલું ફેડરીકે માન રાખવું તેમાં કદાચ કમીપણું આવે તેમજ ફેડરીકનું હેત પોતાના આપ ઉપર હતું અને એની આગળ જમને ઉભો કે તેના ગાત્ર નરમ થઈ જતાં. આપની ઈચ્છા જરૂરપણ ઉલંઘન કરવાની ટેવ ન હોવાથી ઉમરે અન્યા પછી તાબામાં રહેવાની ટેવ જાળવી રાખી તેમજ આપ આગળ ખુન્નાસાથી પોતાના મનની વાતો કરવાની ખીક લાગતી હતી તે ટેવ હવે પણ દુર થઇ નહીં. પણ મોનશર-ડી-મોટ્રેવીલ માટે સાચું બોલીએ તો પોતાના છોકરાના નરમ સ્વભાવનો ખોટો લાભ મેળવતો નહીં. જ્યારે ફેડરીકની ઉમર અઢાર વર્ષની થઈ ત્યારે કાઉંટે જોયું કે તેની કેળવણી પૂરી થઈ તેથી શિક્ષકને રજા આપી અને પોતાના વાહાલા બેટાને પાસે બોલાવી નીચે પ્રમાણે કહ્યું:—

બાઇ ફેડરીક, તારો અભ્યાસ કમ જોઈ હું ઘણો રાજી થયો છું. તને સાફ શિક્ષણ મળે તેને માટે મેં જે શ્રમ લીધો છે તેનું યોગ્ય સાર્થક થયું છે; અને તારા સ્વભાવમાં કાંઈપણ ખામી હોય એમ મને લાગતું નથી. તારી ઉમર હવે એટલી થએલી છે કે હવે તારી મેળે ખીજની સહાયતા વિના દુનિયાની માહીતગારી મેળવવી જોઈએ. આજથી હું તને તારા મન લાયક વર્તન રાખવાની રજા આપું છું. તારે મારા મકાનમાં રહેવું; ને તારા ખાનગી ઉપયોગને માટે પેલા ઝ્યારડાઓ વપરાસમાં લેવા. મકાનની જમણી તરફની બાજુ તારે વાપરવી જેવી કરી મારા કામમાં ખસેલ ન થતાં તને બહાર જવા આવવાનું સુગમ પડે. જ્યારે તને પૈસાની જરૂર પડે ત્યારે સુનીમ તને આપશે. એટલી તો મારી પૂર્ણ ખાતરી છે કે જે હક હું તને બહુ છે તેનો ગેરકુપયોગ તું કરનાર નથી મોજમજા લેવા જેવી તારી ઉમર થઈ છે, તે મોજનો તું સુખેથી ઉપયોગ કરજે પણ બધ અને અન્યાયના માર્ગમાં જઈશ નહીં. તું હેતાળ અને ખુલ્લા દીલનો માણસ છે તેથી ઉતાવળમાં મિત્રતા કરવામાં કે કોઇની સાથે સંબંધમાં આવતાં પછી તે પુરૂષ હોય કે સ્ત્રી હોય તેમાં તું યહુ સંબાળ રાખજે. તારા વર્તન ઉપર હું હમેશ નજર રાખીશ; પણ હમણાં હું જે તારાપર વિશ્વાસ મેલું છું

તેનો ગરુડપયોગ થયો જાણી મને પશ્ચાતાપ કરવાનો વખત ન આવે એવી મારી અંતઃકરણનો ઇચ્છા છે. ”

જાપના જાણીથી ફ્રેડરીકના મનને લાગણી થઇ આવી અને આવેશમાં આવે ગમે પડ્યો પરંતુ તેના જેવોજ માયાનો ઉભરો દયાવી દમ પોતાનો હાથ તેના હાથમાં આપ્યો ને ગળગળીત કંઠે કહ્યું કે “શોણ વર્ષમાં તારું બહુ થાપ એવું કરીશ તારે માટે યોગ્ય કન્યા શોધી કાઢીશ પણ તે વાત હાલમાં નથી, તે સમય આવતાં સુધી તારી યુવાન-રથા ગુમાવીશ નહીં ને જે સુખ તારે માટે યોગ્ય છે તે પ્રસન્નનો જેર ઉપયોગ કરીશ નહીં. ”

આ શબ્દ કહી કાઉન્ટ ઓરડીમાંથી ચાલ્યો ગયો-કરણ આ જાણી થી તેનું હૃદય નરમ થયું. તેની આંખમાં પ્રેમાશ્રુ આવ્યાં એમ લાગ્યું ને આ પ્રેમનો ઉભરો ફ્રેડરીકની નજર પડ્યો હતો તે જરૂર તેને દુઃખ થયા વીના રહેત નહીં.

આ વાત ચીત થયાને બે વર્ષ વીતી ગયાં; અને ફ્રેડરીક સ્વતંત્ર થયા પછી પોતાના મનમાં આવે તેમ રહેવા લાગ્યો. લાગણીનો સ્વભાવને કારણે અંતઃકરણને લીધે તેના મનમાં પ્રીતિના અંકુર કુટવા લાગ્યા. અદ્યાર વર્ષની ઉમર જુવાનીઆ કડે છે કે હમારે રમવું, નાચવું ને ઘોડાપર બેસી-પ્રવું જોઇએ, તેમ હમારે પ્રેમ જાણવો જોઇએ. પણ જુવાન ફ્રેડરીકે તે પવિત્ર પ્રેમને હલકો ગણ્યો નહિ. તેના મનમાં પ્રેમનો ઉદય થવા લાગ્યો તેને પ્રતીરપરતી હેવાની ઇચ્છા થવા લાગી. પરિણામ એ આવ્યો, કે તેની પ્રેમપાશમાં પડેલી સ્ત્રીઓ ગદલાઇ ગઇ. ત્યારે તે નીસાસા ચુકતો, એ ને અશ્રુપાત કરતો.

ફ્રેડરીકનું ૩૫ મોહક હતું, અચળ સુંદર અને ચહેસનો દેખાવ કામળ અને મનને ગમે એવો હતો. તેની આંખમાંથી તેના મનના વિચારો જણાઈ આવતા, તેનામાં હાલના જુવાનીયાની પેઠે તીતાલીઆપણ ને હથ કાપણ નહતું; તે કોઈ દીવસ આસી જોઈ હસતો નહીં; તેમ જુવાની આ ટાળીમાં જેવા મુખમાંથી વેણ નિકળે, તેવા કોઈ દીવસ એના મોંઠે સંભળતા નહીં; કોઈ સ્ત્રી તરફ તેની સુંદરતા જણાવવા ખાતર તેની તરફ વાંકી નજરે જોતો પણ નહીં.

પણ આવી ચાલ ધણે ટેકાએ જોવામાં આવે. જેમ પ્રેમ કેવીના ઉપાસક સીતાયને સ્ત્રીઓ પ્રેમાંકીત થતી નથી, તેમ ફ્રેડરીક સરખાવ હતો તેથી સ્ત્રીઓ એમ કહેતી કે ફ્રેડરીકને હવે દુનિઆની હથ જતાવવી જોઇએ

હાલના વખતની સ્ત્રી કોઈ પરાયા પુરુષની સાથે પ્રેમમાં પડતાં પ્રથમ અચકાસે. જોકે તે એવા શખસને અંદરખાને ચાતી હોય. પણ કોઈ ઉદ્ધત જીવાન માણસ હોય તેજ તેનામાં પ્રેમનો ઉદ્ભવ કરાવે. તેવો કાંઈ ફેડરીક નહોતો. જે જે સ્ત્રીઓના સંબંધમાં તે આવ્યો તે સઘળીઓએ તેને ભોળની દગો દીધો નહોતો. ડ્યુબર્ગના અને એની ઓળખાણ એક દુકાને થઈ હતી એક દીવસ ડ્યુબર્ગ પોતાના જે ત્રણ સોજતીઓને સાથે લઈ પોતાના કને થોડા પૈસા હોવાથી એક કલાત્રની દુકાને ગયો હતો. ત્યાં ધો'માણું' મચાવ્યું હતું. રસ્તે થઈ કેટલાક જતા હતા તેઓને આ પસંદ ન પડવાથી તેને શાંત કરવા લાગ્યા; એવામાં તેઓના મોઢાં પર ડ્યુબર્ગે ઘરનું ભરેલું જામ ફેંક્યું. તેઓ ડ્યુબર્ગે આવી રોત ચલાવી તે ખાટે તેને ડટકાવી કાઢવા ક્રમા એટલામાં ડ્યુબર્ગના સોજતી પોતારાગણો ગયા. પોતાના સોજતીના આવી નાહિંમત ભરેલા ચાલ જોઈ ગુરસે થઈ સામાવાળા સાથે એકલો મારામારી કરવા ઉડ્યો. એટલામાં ફેડરિક એની મદદે ગયો. બન્ને તરફથી તૈયારો થઈ ને બીજે દિવસે સવારે ૬૬ થુલ કરવાનો ઠરાવ થયો. ડ્યુબર્ગના સામાવાળીઆને ધન થઈ અને લદા-લદોતો અંત આવ્યો. આ બનવાથી ડ્યુબર્ગની સાથે ફેડરિકને રનેહ થયો. ફેડરિક કરતાં ડ્યુબર્ગ દસેક વરસે મોટો હશે પણ તેના જેવો ગંભીર નહીં. ડ્યુબર્ગનો ગમતી સ્વભાવ એને ગમતો. કારણ કે આવા સ્વભાવને લીધે એનું મન જે સ્ત્રીઓના સંબંધમાં આવવાથી છીન બિન થઈ ગયું હતું તેમાં એને ગમત મળતી.

ત્યારે હવે વાયક વર્ગને કાઉન્ટ ડી મોન્ડ્રેવીલ અને તેના છોકરાની સારી રીતે ઓળખાણ થઈ. ને હવે ન્યાં આગળ પારિસની સુંદર લક્ષનાઓ આ મેળાવડામાં હાજર થઈ હતી તેમાં વાયકને લઈ જઈએ. તે દીવસે ગુરવાર હતો એટલે એ દીવસે દર અકવાડીએ એવા મેળાવડા કાઉન્ટ હ-મેશા કરતો હતો.

વાત્સરોટને મણીખતીના ઉજ્જસવાળા ઓરડાઓમાંથી મેળાવડો વિખ-સૂઈ ગયો. એકમાં નાચ બીજામાં ગુમાર-ને ત્રીજામાં વાતચીત ચાલતી. જુમારના ઓરડામાં ગરમી ઘણી થતી; કારણ ત્યાં લોકોને જમાવ ધણોજ હતો. પોતાના દરખાને માન આપવા લાયક માણસની પેઠે હાસ્ય સુદા તથા મળતાવડી રીતથી કાઉન્ટ-ડી-મોન્ડ્રેવીલ પોતાના મોટા ઓરડામાં ફરતો હતો. એક કોચકિપર એકલી બેઠેલી મારશીઆનેસની સાથે થોડીક વાતચીત કરવા મંડ્યો. પછી જે એક સ્ત્રી નાચમાં ભંગ લેતી ન

હતી તેને નાયત્રા માટે આમંદ કરવા લાગ્યો; આ પ્રકારે જે નવયૌવન લક્ષણો નાયત્રી હતી તેની સાથે એ બોલ કહેવાનો પ્રસંગ સાધ્યો. તેમજ દરેકને દારૂનો જામ, ખરફ, થંડું જળ બધાને મળે એવી તજવીજ રાખતો: પછી તે જુગારના ઓરડા તરફ વળ્યો ને જુગાર જે રંગમાં આવેલો જોતો તો પોતાની થેલીનું મોં પણ ખુલ્લું મુકતો.

ફેડરીક ઉઘાસીનતાવાળી મુદ્રાથી બારીના બારણા આગળ ટેકીને શા માટે ઉભો હતો ? તે નાય તરફ ધ્યાન આપીને જોતો હોય એવું જણાતું. શું ખરેખર તે નાય જોતો હતો ? જે નવ યૌવનાઓ તરફ ખરેખર જોતો હતો તો પોતાના મનમાં શા માટે મુઝાતો હતો ? તેની તરફ જોતાં તેનું મન થાંત જણાતું નહીં; એની સાથે કોઈ બોલતું તો હસીને જવાબ આપતો પણ તે શું ખરેખર હસતો હતો ? ફેડરીકનું મન વિઠ્ઠલતામાં પડ્યું હતું. પણ તે નાય જોઈને નહીં; થોડેક છેટે વીસેક વર્ષની નવ યૌવના લક્ષ્મી બેઠેલી હતી જે કે તેણી એક સાઠ વર્ષના બુદ્ધ વકીલ સાથે ત્રણેક વર્ષ પર પરણેલી હતી. તેનો ધણી આ વેળા જુગારના ઓરડામાં બેઠેલો હતો ને તેનું મન જુગારમાં લાગેલું હતું.

મેડમ ડારનેજ સુંદરતાની બેઠેલી સ્ત્રી હતી. તેની રીતભાતની સંકાષ્ટ, આંખોનો ચળકાટ અને બુદ્ધિ પ્રભાવ-આથી જોનારની આંખો દીપ્તીને સુઢ બુદ્ધ ઠેકાણે રહેતી નહીં; એક નેત્રબાણની સાથે તે આનંદ ઉપજાવતી—મન હરણ કરતી. ને તેના પર અત મેળવતી. બીજાનું મન પોતાની સૌંદર્યતાથી બોળવવામાં કાબેજ હતી. તેથી હમેશાં તેની તારીફ કરનારા ધણા જણ મેળવવાનો પ્રયત્ન કરતી. સતર વર્ષની ઉંમરે તે પોતાની ખુસીથી મોનશર ડારનેજ સાથે પરણી હતી કારણ તે સ્વતંત્ર વિચારથી ચાલનારી સ્ત્રી હતી અને જે નખરાથી તે સ્વર્ગ તુલ્ય સુખ માનતી તે બોળવવાને તે કાશીશ કરતી. સાઠ વર્ષના ઈયર વરની સાથે પરણ્યાથી પોતાને મનમાં શરે તેમ વર્તન કરતી; અને તેણે અગાઉથી ધર્યા પ્રમાણે મોનશર ડારનેજ તેના કૃત્યપર અંકુશ મુકવાનો જરા પણ પ્રયત્ન કરતો નહીં તે સ્ત્રી દરેક આવા મેળાવડામાં હાજર રહેતી, દરેક પ્રસંગે નાચમાં જતી ને કોઈ જાફત બાકી રાખતી નહીં. કોઈ કંઈ વેળા તેનો ધણી સાથે જતો; કોઈ વેળા તે ઘરની બાહર ગમ કે તરતજ બીજાનામાં પોઢી જતો એટલું છતાં બંને ધણી ધણીવાણીનું જોડું સલાહ સંપત્તી રહેતું—ખરું જોતાં પોતાની સ્ત્રીની સાથે સલાહ સંપત્તી રહેવું એ સહેલું છે; જે એમ કરવું હોય તો એટલુંજ કરવું કે તેણી જેમ કરે તેમ કરવાની બધી

વાંતે છુટ આપવી !

મોનશર ડારનેજ દુનિઆનો પુરો માહીતગાર માણસ હતો ને પોતાની સ્ત્રી મનમાં આવે તેમ વર્તે એવું જોઈને પોતાના મનમાં ખુશી થતો. ધણી લોકો એમ કહેતા કે તેના ધણીનો તેના ઉપરનો વિશ્વાસ હતો તેનો ભેજો ભંગ ક્યો ન હતો મનસખ કે તે સારી ચામની સ્ત્રી હતી એવું લોકો માનતા અને એમ ધારવું એ બનવા જેવું છે. તે છીનાલ નખરાની સ્ત્રી હતી. લેવકો વળી એમ કહે છે કે એની સ્ત્રીઓ ધણુ કરી કોઈજ વેળા ભંગડે છે પણ આ તેઓનું ધારવું આપણે મંજૂર કરી શકતા નથી. આ પ્રેમપાત્ર મેડમ ડારનેજ લે ફ્રેડરીક એકદરની નજરે જોતો નહી. તેના એક કટાક્ષથી એનું અંતઃકરણ વીધાઈ જતું; અને એકજ કટાક્ષથી તે પોતાના કૃત્યથી બનેલા મનપર મજબુત અસર કરતી એવું તે માનતી. ફ્રેડરીક ઉપર કટાક્ષ પ્રહાર ક્યો હોય તો તેમાંથી તે છટકી જાય એવું ન હતું:—મેડમ ડારનેજ એને પોતાની પ્રેમ ધુસરીએ જોડવાનો વિચાર કરીને અને પોતાનો હેતુ પારપાડવામાં માત્ર થોડીક પ્રેમી નજર, તે તરફ જોઈ હાસ્ય મુદ્રા કરી, સેડેન્માં તેના હાથમાં હાથ મેળવતા હસ્તકૌશલ્ય કરવું ને એક બે શબ્દ ગદગદીત સ્વરે બોલવા એટલુજ બાકી હતું આવી રીતના ઉપાયો છીનાલ સ્ત્રીઓ પરપુરપન હતીર્ય કરવામાં યોજે છે.

બીચારો ફ્રેડરીક હમણાંજ તેના પ્રેમ પંજામાં સપડાવો હતો. તે એવું જાણતો કે તે માથપર પ્રેમ રાખે છે તે મને ખુશી કરવા માંગે છે; થોડા દિવસ પર્વત એવા વિચારમાં મશગુલ હતો પણ જો નાચતું હમે વર્ણન કરી છીએ તેમાં એક બંધ લરકરી સરદારે મેડમ ડારનેજની સાથે મુલાકાત કરી. આ સરદારની ચાલ સારી ન હતી એવું સધળા જાણતા હતા. તે દરેક સ્ત્રી આવા નરને પોતાનો પ્રેમપાત્ર કરવા પ્રયત્ન કરતી; આ નવો અખંતરો અજમાવાની મેડમ ડારનેજે કોશીસ કરી. બીચારો ફ્રેડરીકને ક્યાંએ વિસારી મુકાયો આવી દગાખોર સ્ત્રીની કપટ જાળમાં તે હજી દસાવો ન હતો. પણ પેસો બંધ સરદાર વારે વારે મેડમ ડારનેજ ફ્રેડરીક તરફ હાસ્ય મુદ્રાથી અવગ્રોહન કરતી ને તેના ચાળાથી સહજમાં બોળવાઈ ગયો તેનામાં સ્પર્ધા ઉત્પન્ન થઈ ને તેણે જોયું કે નખરાખાજ સ્ત્રીના કટાક્ષથી પોતા તરફ ખસી પેસા સરદારને વશ કરવા તરફ દેશન થઈ જતી.

વારે ધડીએ ફ્રેડરીક મેડમ ડારનેજની પાસે જતો એવું જણાવવાને કે આ પ્રેમ ચાંચલ્ય તેના લક્ષી થઈ ન હતું મનસખ કે પોતાના પ.

રનો પ્રેમ ખસેડીને બીજા પર ઘાયુ કીધો તે સારી પેઢે સમજીતો હતો. તે આ તેની સાથે મધુર દારાથી બોલી મોનશરૂદી મોટેલીત આજે તમે અમ કમ છો ? તમાર મોઢું ઉતરી ગએલું જોઇ મને ધન્ય હસતું આવે છે. ”

સ્પર્શ વાળા પ્રીયમને આ શબ્દથી કેળી થંડક થયજો. ફેડરીક કાંઈ જવાબ દીધો નહીં:—તે મનમાં ખીન થઇ દુર જતો રહ્યો અને આવું જોઇ પેસો સરદાર કે બીજો કાંઈ ટીકણ શબ્દ બોલ્યો તેમ પેલી ચંચળ સ્ત્રી મોટેલી હસી પડી આખી રાત્ર ફેડરીકને ચેન પડતું નહીં. આખરે નાચ પુરો થયા પછી મેડમ ડારોજને પેસા સરદારની સાથે કોચ પર બેસીને ચાલ્યા. કરાં દીવી તેથી પોતે જરા દુર ઉભો રહ્યો. બારી આગળ જઈ તેને અટ્ટેલી પેસા બે જણા તરફ પોતાની પીઠ કરી ઉભો; ને જાણે નાચને વિશે કાંઈ વિચાર કરતો હોય તેમ દેખાવ કીધો. પણ મેડમ ડારોજ આ પેસા સરદારની તથે જે વાચીત આવતી હતી તેમાંનો એક એક શબ્દ તેણે સાંભળ્યો પેસા સરદારનું મન રંછત કરવાની દરેક કાશીસ કરતી આ જોટલી જોટલી હાસ્ય વિનોદની વાતો થાય તેટલી કરતી મોટેલી હમી, લીલા યુગ્મ મોતારકને તે હૃદયને આકર્ષણ કરવાની દેખાતી, એક બીજા સાથે મજા મશકરી કરતા, એ જોઈ ફેડરીકના મનમાં દ્વંશો: અગ્નિ પ્રકટ થયો. પોતાનો ગુસ્સો તેણે કાણુમાં ન રાખ્યો હોતો તે સરદારનું અપમાન કરવાને તે કપડી સ્ત્રીને ગાળો દઇ હાંકી કાઢતા ચુકને નહી પણ એટલોનો સમજી હતો કે આવી વેળા આવી રીત ચલાવને તો રંગમાં બંગ થઇ જતે ને લોકોમાં હસવા સરખુ થતે કારણ આવી પ્રેમની બાબતમાં જે જીવ થાય ખાઇ પરાજય પમી અભોગ્ય ફલ કરે છે તેની જગતમાં હાંસી થયા વગર રહેતી નથી.

સરદાર એક લશકરી અમલદાર તરીકે પ્રેમ કરતો હતો એટલે થોડા થોડા વખતમાં હુમલો કરી જીત મેળવતો. સરદારે મેડમ ડારોજને એવુ પુછ્યું કે તારે ઘેર તને સલામ કરતા મને આવવા: દેશ? આ વાક્ય ફેડરીક ને કાને પડ્યું તેમાં આ લશકરી અમલદારની સત્તામ. ફેડરીકના કપળકપર પ્રસ્વેદનાં થડાં ખીંદુ આવ્યાં. તે કુદરત સ્ત્રીએ સહેજ આનાકાતીના કારણો દર્શાવ્યાં ને હસી પડી, મજા મશકરી કરીને તે વિશે પોતાના ધણીની મરજી શી છે તે પુછ્યા વગર મારાંથી કાંઈ કહી શકાય એવું નથી એવો જવાબ વળ્યો.

પછી હાસ્યમુક્ત મુખમુદ્રા કરી બોલી પણ હા. મોનશર ડારનેજ તમને ધણું કરીના નહી કહે.

ફ્રેડરીક મેડેમડારનેજનો કપડી સ્વભાવ સહન ન થયાથી નાચના ઓરડામાંથી બાહર ઉતાવળે આવ્યો. ધણાએક પરાણાઓ વદાય થયા હતા; ને જુગાર રમવાની ઓરડી ખાલી પડી. તે એક આરામ ખુરસીપર લેટી પડ્યો. જીમરોના બીજોરી ગોળાઓમાંથી પ્રકાશ મંદ પડીગયાથી સહેજ અંધાર થયું હતું; તેથી તેનું મન ધણુ ઉદ્વિગ્ન થવાથી શાંતિ મેળવવા માટે પ્રયત્ન કરીયો. ગજવામાંથી તેણે રમલ કાઢ્યો—ગુસ્સો અને દુઃખથી તેની છતી ભરાઇ આવી—અને આંખમાંથી મોટા આંસુ ગાલપર પડ્યાં. તેન મોંડામાંથી, કપડી—અવિશ્વાસ પાત્ર—ચળીત સ્વભાવ; એવા શબ્દ નિકળ્યા, અને ઉડા નિસાસા મુક્યા. કલાકેક દુખના ઉભરા આવી ગયા. મીથુનતીઓ ઓલવાઇ ગઇ ને નાચની ગડગડ પતી ગઇ. કેટલાક માણસો ઓળે બેસા વિના ચાલ્યા ગયા અથવા એક ખુણામાં તે પડ્યો હતો તેની દરકાર કર્યા વિના વિદાય થયા ફ્રેડરીક ની ખુરસી આગળ પડેલાં ઉપવસ્ત્ર જુકી જવાથી એ ત્રણ સ્ત્રીઓ પાછી લેવા આવી; તેમાં એકનો અવજ એણે ઓળખ્યો. તેના અવજની તેની નસે નમ ઉડવા લાગી; તે પેલી કુદટા મેડેમ ડારનેજનો અવાજ હતો તે આવેલા એક મિત્રની સાથે વાત કરતી હતી. તે બંને સ્ત્રીઓ ખુશી થઇ એક બીજા સાથે હસતી હતી.

એક ડેસી વકીલની સ્ત્રી બોલી “આજ રાત્રે કેવી ગઝા પડી; પેલો લરકરી સરદાર કેવો ખુશીદાર માણસ છે?”

બીજી સ્ત્રી બોલી “ પણ મારી વાકી સડીવર, તું સરદાર સાથે વાત કરતી હતી તે વેળા ફ્રેડરીકનુ મોઢુ કેવુ થયુ હતું તે તેં દીઠું ?

મેડેમ ડારનેજ બોલી, હા, ખરી વાત એ જોઇ મને ધણું હસતું આવ્યુ તે કેમે કર્યું દબાઈ શક્યુ નહીં.

બીજીએ જવાબ આપ્યો—તે બહુ દુઃખી થયો હશે.

મેડેમ ડારનેજ બોલી—મોટી દુઃખની વાત છે કે તે તરણ જુવાન ધણો ચમત્કારી અને ધણી લાગણી વાળા સ્વભાવનો છે તેથી મને ધણો કંટાળો ઉપજે છે.

બીજી બોલી—અરે ! મારી વાકી સખી, તે ધણો રૂપાળો છે તેનામાંથી છાકરવાદપણું જઈ પુખ્તપણુ આવ્યું કે તે આપણા મંડળના નાચમાં અને નાકનોમાં એક સાદામાંસારો માણસ માણસે. ”

મેડેમ ડાર્નેજ બોલી. “ અરે! જ્યારે એને ધેર નાચતો બીજો દોષ પ્રસંગ આવશે ત્યારે મારા મોંઝમાંથી એક શબ્દ નિકળતાની સાથે અમર એક વખત જરા પ્રેમી આંખની નજર કરતાની સાથે તે મારે પગે લાગ્યા વગર રહેવાનો નથી. પણ અડધા કલાક થયો માફ ઉપવસ્ત્ર તું બાંધી રહી છે તે આપી દે! સરદાર મને માફી પર હાથે બાંધી ચઢાવવાની વાટ જોતો ઉભો છે.

બંને બાંધઓ ઝોરડામાંથી ચાલી ગઇ; ફ્રેડરીક ખુસ્તીપરથી ઉઠ્યો ને જે સાંભળ્યું તે ‘ખાંડે કં ખોટું એવી શંકા આવી તેના મનમાં ગુસ્સે. ધર્મી વધારે જોરમાં પ્રકટ થયાં; ને મેડેમ ડાર્નેજને તે ચાહતો હતો તેથી તેને ખીંચ કશી વાત ગમી નહીં; તેના મનને એક ધા લાગ્યો તેથી જ અમ થયેલા મો તેના પ્રેમના ઉપર અમલ બન્યો.

જ્યારે તે પોતાના ઝોરડામાં ગયો ત્યારે તેના મનની સ્થિતિ આવી હતી, ને બાહારનું બારણું એવા જોરમાં વારડું કે તેના અંતઃકર્ત્રી ડ્યુબર્ને ઉંઘમાંથી ઝગડી ઉઠ્યો.

ભાગ ૩

ડ્યુબર્ને આરામ ખુસ્તીમાંથી ટટાર થઇ ગયો, ને ફ્રેડરીક પોતાના મિત્રને જોઇ આશ્ચર્ય પામ્યો કાંઈ પણ બેઠ્યા વગર તેની તરફ જોઇ ઉભો.

આખરે પોતાના દુઃખમાં ભાગ લેનારાને જે ખોલે તે સાંતવણે સંબળી લેનારા મિત્રને મળવાના આનંદમાં ગરક થઇ ગયો.

ફ્રેડરીક બેઠ્યો—વહાલા ડ્યુબર્ને, ખરેખર પરમેશ્વરેજ તને આ વખતે અહીં મોકલ્યો!

ડ્યુબર્ને—“ના ના એમ નથી; એ તો મારા ધરખણીએ મને ધરમાંથી લાત મારી કાઢી મુક્યો તેથી.”

ફ્રેડરીક—આલો, દીક થયું. “માફ મન ખાલી કરવાને મને જગ્યા મળી આવી. તું માફ દુઃખ શું છે તે બરાબર સમજી શકીશ અને તોમાંભાગ લે એવો તું છે.”

ડ્યુબર્ને—“કેમ કંઈ હારજાર ખાધી દેખાય છે કે શું?”

ફ્રેડરીક—“કેવી નિમકહરામ કપડી?”

ડ્યુબર્ને—“મારા વાલા મિત્ર, પૈસો શું મીન છે. એક તારી બત?”

ફ્રેડરીક—મારે મટે તેણીએ શું કહ્યું તે તારા બંધુવામાં આવે તો—

ડ્યુબર્ને—શું—તે તારી સાથે કાંઈ બોલા ચાલી રહ્યો?”

ફ્રેડરીક—હું હજી ટોકતો હતો છું હં! ખરેખર તે બોલી તે બરાબર

છે; જ્યારે હું તેણીને ચાકનો હતો ત્યારે તો છોડવાદ કરતાં વધારે લુચ્ચો હતો. પણ હવે સઘળું થઈ ચુક્યું હમેશને માટે! તેણી એમ ધારે છે કે તેના એક ઉદ્ધાર આંખનો પલકારો ને હસાવાથી તેને હું હવે વળગતો જામશ! નહીં નહીં એનાથી હું હવે ભોળાવાક? હવે મેં તેને સરી રીતે ઝાળખી તેને તો મેં બરાબર ઝાળખી.”

ફેડરીક ધણુજ ધુરસાના આવેશમાં આવી ઝોરડીમાં આમ તેમ આંટા મારતો. વખતે ઉભો રહેતો ને કપાળપર હાથ ફેકતો. વળને તુચ્છ કરતી હસી પડતો. ડ્યુઅર્ગે આંખ યોળી ફેડરીક તરફ એકીટસે જોઈ રહ્યો.

ડ્યુઅર્ગે—“મારા પ્યારા મિત્ર, એ કોને મારે બખડે છે ?

ફેડરીક—મેડમ ડારનેન્જને મારે આ બધું. જેવી તે સુંદર છે તેનું તેનું હૃદય હમારું છે. આજ એ માસ થયા તે કુવડાના ફાંસામાં સપડાઈ પડ્યો. તેને હું એમજ ધારતો હતો કે તેણી મારી સાથે ખરો પ્યાર રાખતી હશે. દુકામાં કહું તો ભાઈ ડ્યુઅર્ગે, આખરે તે સ્ત્રીએ મને હસી તુચ્છ ગણી કાઢ્યો!

ડ્યુઅર્ગે—શું તેથી તને આટલો બધો અથંગો લાગ્યો! તું હજી કાચી ઉમરનો છે ને હજી તને પુરા દુનિયાના વા વાવા નથી.”

તે મને એમ જણાવતી કે જેવો મારો એના પર સ્નેહ છે તેવોજ સ્નેહ તે રાખતી હતી; અને આજે રાતના એક લગભર સરદાર વળી ખોળી કાઢ્યો; અને તેની સાથે એવો તો પ્યાર બતાવ્યો કે જો તેટલો મો બતલો તો હું તેણીને મારે મરી જરો! મારા મનમાં ધણુજે થયું કે તે સરદાર જોડે હાંફ યુદ્ધ કરે.”

ડ્યુઅર્ગે—તું એમ ધારે છે કે એ હકબાજી સારી છે.

ફેડરીક—એવા વિચારથીજ મેં એનું નામ છોડ્યું.”

ડ્યુઅર્ગે—“તેણીની સાથે પ્રેમમાં પડ્યાથી સરદારે ખીન્નું શું કીધું. એવી સ્થિતિમાં ખીન્ને કાંઈ હોય તો એમજ થાય. તારે સરદાર ઉપર ધુરસે કરવો ચોગ્ય નથી, તેના અદક્ષતામાં તારે તો સરદારનો ઉપકાર માનવો જોઈએ. કારણુ જે સ્ત્રીએ તને રમાડ્યો તેનું ખરું અંતઃકરણ કેવું છે તે સમજવાની તને તક આપી” ફેડરીક—“તું કહે છે ને વાત ખરી” ફેડરીક ડ્યુઅર્ગેની પસે બેઠો. કારણુ ડ્યુઅર્ગે આવેળા સંપૂર્ણ જાગરૂતીમાં આવ્યો હતો તેથી પોતાના પિત્રને ઉપદેશ કરવાની જરૂર વિચારી.

ડ્યુઅર્ગે—“મારા વાહાવ ફેડરીક, તારા કરતાં મારી ઉમર વધારે છે

ને દુનિયા કેવી છે તે હું વધારે સારી રીતે જાણું છું. મને બધી વાતનો અનુભવ થયો છે છતાં મારાથી હુંગરા જેવડી ભુલો થઈ જાય છે. મારા બોલવા પર તું વિશ્વાસ રાખજે. તું નાના પ્રકારની વારતામાં આવે છે તેવી અને જૂઠા પ્રેમમાં તું ફસાઈ પડ્યો છે, તેમાંથી તું સંભાળ નહીં રાખજો તો, કોઈ દીવસ સજ્જડ ડોકર ખાલી પડશે. જેમ તારો બીજા માટે પ્રેમ ઉપજે છે તેમ જીવનને તારે માટે સ્નેહ ઉપજે છે એમ તું માને છે! આખો જન્મગારો તું દુખમાં ગાળવા મગે છે! જેને ક્ષણિક સ્નેહ મટે તું કહે છે તેના કરતાં મજબૂત સ્નેહ તારામાં છે એમ તારૂં કહેવું છે? કારણ મારા બધાના પ્રમાણે તારી સાથે આ મારી ઓગળાણ થવા પડી છઠ્ઠી કે સાતમી વાર સ્નેહ પાશમાં પડ્યો. તેમાંથી કેવી ખરાબી નિપજ કે તારી સાથે સ્નેહ કરનારી સ્ત્રી તને પ્રથમ હોડી ચાલી ગઈ. પણ તેઓની મુદ્દે ઠેકાણે આણવી પુરૂષનું કામ છે. આજ મુઠ્ઠી તું તારી મેજે મનને સમજાવે છે. ને એ મેડેગડારનેજના સમ્બંધમાં તું વળી ફસી પડવાનો એમ દેખાય છે, મારા વાહલા મિત્ર, હુંકામાં એટલુંજ કે તરણ અવસ્થામાં જે મુખપણું થઈ જાય છે તેને માટે તું મનમાં દુખી થઈ નહીં રહીઓની મરજી સંપાદન કરતા તું થોડો ચાવતો સ્નેહ બતાવશે; પણ હદ કરતાં પ્રેમ બતાવતો નહીં? હદ કરતાં વધારે સ્નેહ કીધાથી સ્નેહ નો નાશ થાય છે! હું જે તને કહું છું કે તારો બાપ લાર્ડ સાહેબ અહીંઆ હતો તે મારા બોલવાને ટેકો આપે ને તને એક સારો મારા જેવો સ્નેહી મળી આવ્યો તે જોઈ ખુશી થતે. તારો હું મિત્ર છું માટે હું તો સારો રસ્તો બતાવીશ ને ધણે દુરના પ્રદેશમાંથી મારી કાફીએ મોકલેલા પાનસેં ફ્રેંક રાત્રે જુગારમાં યુમાવ્યા ન હતે તો તને જે જોઈએ તે હું મદત આપને”

ડ્યુબર્ગે જે યોગ્ય સલાહ આપી તે તરફ ફેરડીકનું લક્ષ લાગ્યું નહીં તે શાંત બેસી રહ્યો; કારણ જેનો અંત જલદીથી આવે છે એવા મોટા સંકટો ધણા તીક્ષ્ણ હોય છે, ને ફેરડીક જેટલે અંશે પ્રેમમાં ડ્યુબર્ગે હતો તેના કરતાં વધારે હુબેલો ધારતો હતો.

આખરે ફેરડીક બોલ્યો—“પણ રાત વેળા તેમાં આટલે મજાકે તું અહિં ક્યાંથી આવી પોંચ્યો”

ડ્યુબર્ગે—મારા વાલા મિત્ર મારા ઉપરનો હજારો સંકટો આવી પડ્યા છે, પ્રથમ તો કરગોરંટ પક્ષી જેમ માઝા ખાધ ધરાતો નથી તેમ મારો ધર-

ધણી ન ધરયાતી મને ધરમાંથી કાઢી મૂક્યો ને પછી હું મીસીસડેલફ્રાઇનને ત્યાં ગાયન હતું ત્યાં ગયો હતો.—તું તો મિસડેલફ્રાઇનને સારી રીતે જાળખે છે એક જો વેળા તું મારી સાથે તેને ત્યાં આવેલો—પણ એ જવાહે. મારી પોતાની વાત સાંભળ—મારી પાસે જેટલા પૈસા હતા તે મેં જુગારમાં શુ માંચ્યા. પછી મારે શંકરવું તેકાંઈ સુખ્યું નહિ—તું મને સાંભરી આંચ્યો તુ મારી સાથે કેટલો રનેહ રાખે છે તે હું સારી રીતે જાણું ને તું આટલી સવારે મળશે એવો મને થોડો જ ભરોશો હતો—છતાં હું આંચ્યો ખરો. આ મકાનમાં દીવા દીવાને ગડગડાટ થઇ રહ્યો હતો મારા મનમાં કે તારી વાટ જોતો હું એસુ પણ તારી પ્રીયતા તને છોડીને જતી હતી ત્યારે બંદા ઉધમાં પડી ગયા,

ફેડરીક—“બાલા બાઇ ડ્યુઅર્ગ ”

ડ્યુઅર્ગ—“ખરેખર ભણો જાણો ભોળો ભટાક. પણ હું તારા જેવો ધારો નથી ”

ફેડરીક—“મારા મનમાં એક વાત આવી છે ”

ડ્યુઅર્ગ—મહેરબાની કરી તેમને તો કહે ”

ફેડરીક— મને હવે પારીસનો કંટાળો આંચ્યો છે.

ડ્યુઅર્ગ—અથવા મને પણ આ શહેરમાં રહેવું ગમતું નથી કારણ ખરચવાને પાસે દમડી નથી,

ફેડરીક—પેલી આક કુતરા સ્ત્રીઓનું મારે દર્શન ન જોઇએ.

ડ્યુઅર્ગ—મને પણ એમજ લાગે છે મારી પણ એજ અવસ્થા છે મને ઠમારી સ્ત્રીઓનો પડછાયો ગમતો નથી,

ડ્યુઅર્ગ—ત્યારે તારે ક્યાં જવું છે તે હું જાણુનો નથી.

ફેડરીક—મેળાવડાઓ એવા છે કે જેમાં સ્વાર્થા ભાપણો થાય છે. જેમાં ખસ મન શીવાય એક બીજાનેસ્નેહી સમજે છે ને કલાકેક પોતાના મનને ખુસી કરવા કરતાં બીજાને ભાળવવા જવા મજે છે. એવા બધા મેળાવડાનો મને અત્યંત કંટાળો હપજ્યો છે! હું સ્વતંત્ર થવાને બે વર્ષ પુરાં થયા નથી, ને એટલામાં પારીસ શહેરમાં રહેવાનો મને કંટાળો આંચ્યો છે. હવે મારો વિચાર એવો છે કે—

ડ્યુઅર્ગ—શું તું સંસાર છેડી વિરક્ત થઇ સાધુ થવા માંગે છે?”

ફેડરીક—ના. ના પણ પારિસમાંથી મારે થોડોક વખત બહાર જવું જોઇએ મને પ્રવાસ કરવાનું મન થાય છે. મને જુદા જુદા દેશો જોવાનું બહુ મન થાય છે. કારણક્રિષ્ટિ સૈદ્ય જોયથી અને પરમેશ્વર પોતાના હ-

ફત વડે જે ચમત્કાર કરી ચુક્યા છે તે ઉપર વિચાર - કરવાથી આપણી ખુદી વધે છે અને જ્ઞાનમાં વધારો થાય છે. ”

ડ્યુબો—વૃણીજ સારી વાત છે; મારા વાલા મિત્ર આપણે પ્રવાસતો કરવેજ નોંધએ. જુવાન માણસને દેસપરદેશ શરતું બહુ સાઈ લાગે છે ! પણ જ્યારે માણસો એકલા પરદેશ જાય છે તો તેમને એકાંત વાસથી ઘણો કંટાળો ઉપજે છે અને ચરતુ સુખ પણ મળતું નથી, પણ જે કાંઈ તેની સાથે હોય તો તેની સાથે સુત્રીમાં બચ્ચ જગાઓ, જુના દેવાલયો, મહેલો, કીલ્લાઓ અગર મનપર જુના વખતની ચસર કરનારાં ખંડીયરો નોંધ જે વિચાર આવે તે વિષય ઉપર વાતચીત કરવાનું કાવે. એ શીવાય એકલા પ્રવાસે નીકળવાને માટે તારી લાયક ઉમર હજી થઈ નથી. થોડાક અનુભવી મિત્રની તારે જરૂર છે. ને એમ હોય તો મારા પ્યારા મિત્ર તો હું તારી સાથે આવવાને તૈયાર છું.

ફ્રેડરિક—હું તને એજ હમણાં પુછવાનો હતો. ”

ડ્યુબોર્ગ—“ ત્યારે હું તારૂં કહેવું ઉપકારની સાથે માન્ય કરું છું. ”

ફ્રેડરિક—“ પણ તારે પારીસમાં કાંઈ વળગણુ તો નથી ના. ”

ડ્યુબોર્ગ—“ વળગણુ કેવું ! એક ગોદડું પણ બંદા પાસે ન મળે. ”

ફ્રેડરિક—સાથે કાંઈ કુમળું લાફરું તો નથી.

ડ્યુબોર્ગ—લાફરું વળી કેવું. હું કાંઈ તારા જેવો નથી. આપણે પ્રવાસે નીકળ્યા કે જોઈએ તેટલાં ગળી આવશે. પણ આપણે તો એ વાતમાં પડવના નથી. બધુ આપણે તો કરી ચુક્યા. બધુ ખોટું છે ! મારી ચાલ જોઈને તું સુધરવા લાગશે.

ફ્રેડરિક—ત્યારે પ્યારા મિત્ર આપણી વચે ઠરાવ થયો કે આપણે સાથે પ્રવાસે નીકળવું ?

ડ્યુબોર્ગ—પણ વચે એક નડે એવું છે ને તે તારા બાપ લાડસાડેબ ના સમ્બંધી છે. તેજો કદાચ તને ખદાર જગાની રજા ન આપે તો ? ” ગતે એમ લાગે છે કે કાંઈ પણ વચે અડચણ લાવી નાંખશે. ડ્યુબોર્ગ આ બાગતમાં જોમની સાથે મેં વાત કરી છે; ને એમણે મારા વિચાર પસંદ કીધો છે.

ડ્યુબોર્ગ—એના કરતાં બીજી સાઈ શું ? પણ તું એમને એમ કહેશે કે હું તારો સાથે આવું છું.

ફ્રેડરિક—કેમ નહીં. હું એમને કહીશ કે મારો એક મિત્ર થોડા વખત સુધી મારી સાથે આવનાર છે.

ડ્યુઅર્ગ-ચોક્કો તારે તેમ તને ગમેને પ્રકારની તૈયારી કરજે. ને જરૂર પડે તો તારા આપ પાસે મને જોલાવજે, તે મને સેડેજ તો જોળાયે છે; હું કેવો ગંભીર દેખાવ કરીશ તે વળી તું જ્ઞેશે. પણ જ્ઞેજે, પેલા પાનસો ફ્રેંક, મીસ ડેલફ્રાઇનનું નામ, મારા જોડાં લગન અને મારા ખેડા ઉપા કીધેલા જોડીઆ છોકરાઓ સંબંધી એક પગુશબ્દ જોલીય નહી હો.

ફ્રેડરીક—એ વાતની તારે શીકર ન રાખવી.

ડ્યુઅર્ગ—મારા કુળને માટે તું પુછે તો તે ઘણું ઉંચું નથી પણ સારું છે ને અમારા દેશમાં આવા કુળને માનની નજરથી લોકો જુએછે.

ફ્રેડરીક—અહુ સારું, હું તે બહુ જાણું છું.

ડ્યુઅર્ગ—હું કાંઈ તારે જાણુવા માટે કહેતો નથી પણ તારા બાપને માહિતી થાય તેને માટે કહું છું. હવે આપણી જોડવાણ નહી થઈ. હમણાં દિવસનો વખત છે; અને હું રાત્રે ખુબ ઉંઘેલું પણ તારે ઉંઘવાની જરૂર છે. જા સુષળ. સવારમાં તું તારા આપની આગળ વાત કરજે ને પછી જો હોય તે મને કહેજે.

હું તારી આજે સાંજના છ વાગતે રોટાંડીના કાશી ખાનામાં તારી વાટ જોઈશ.

ફ્રેડરીક—હીક છે.

ડ્યુઅર્ગ—અરે, હું તો પેલી વાત જુસીજ ગયો ! મને થેડક ફ્રેંક આપ; મારાપર તારું ત્રીશક ફ્રેંકનું લેણું ચઢેલું છે; ને મારી કાકી તન્દથી બીજી વેળાએ નાણું આવસે એટલે તારું દેવું પતાવીશ "

ફ્રેડરીક—શું ગિત્રાચારીમાં પૈસાના કાંઈ હીસાબ છે ?

ડ્યુઅર્ગ—મારા ખ્યાલ ફ્રેડરીક, તારા જેના થેડક જ મિત્ર ગણાયે આવશે. ડ્યુઅર્ગને ફ્રેડરીકે દશેક ફ્રેંક આપ્યા તે તેણે પોતાના ગજવામાં મુકી દીધા અને રાગનો અક્ષાપ મારતો મકાનમાંથી બહાર નીકળ્યો. ને બુલ્લર્ડ તરફ ફરવા માટે ઉતાવળે ચાલ્યો ને મનમાં એટલો તો હર્ષ થયો કે જાણે વગર શ્રમે બાર હજાર ફ્રેંકના સાલીયાણાની જગો મળી હોય તેમ. તે દિવસે ફ્રેડરીકે પોતાના આપની મુક્તકાત લીધી ને બધી બીના કહી સંભળાવી. માનશર ડી મોંટ્રેવીલની નજરે પડતાં જ ફ્રેડરીક જરા ધુનવા લાગ્યો. ને હાડ સાહેબ પોતાના પુત્રની ઈચ્છા પ્રમાણે રમ્મ અપવા અગાઉ છોકરો કેટલા પૈસા માંગશે એવો મનમાં ખ્યાલ આવ્યાથી કેટલા માંગશે તે સાંભળવાની અપેક્ષામાં હિલો. ફ્રેડરીકે પીતાની સાથે નમ્રતાથી વાત કાઢી ત્યારે વચમાં ઘણો ગભરાયો. કારણ તેના આપ તેના

તરફ એકી નજરે જોતો હતો. જો તેના અંતઃકરણમાં શું ખરું છે તે જાણવાને પ્રયત્ન કરતો હોય એમ દેખાતું. તેણે પોતાની ઇચ્છા દર્શાવીને સભય થઇ બાપ શું જવાબ આપે છે તેની રાહ જોવા લાગ્યો. કોંટ સાહેબ યોડીકતાર વિચારમાં પડેલા જણાયા. ઘણો વખત સુધી કંઈ બોલ્યા નહીં. પણ ફેડરીકની વચ્ચે બોલવાની હીમત આક્રી નહીં આખરે લાર્ડ સાહેબ પોતાના છોકરા સાથે આ પ્રમાણે બોલ્યા:—

ફેડરીક તારો વિચાર પારિસ છોડીને બહાર ગામ જવાનો છે કેમ ? તને શું અહીંની મોજશોખનો કંટાળો આવ્યો છે ? આટલા નાની ઉમરમાં તને કંટાળો આવ્યો ? ફેડરીકને આ ઠીક લાગ્યું નહિ. ને તેથીજ તે સુપ રહ્યો.

કાઉન્ટ બોલ્યો તે વેળા તેના હોઠ બાંગમાં બેલડા વાળી હર્યો. મારી આગળ તું બધી વાત કહેતો નથી. કંઈ પ્યારની નિરાશા મળી કે શું ? ફેડરીકે નજર નીચી કરી અને તે જરા લજ્જાયા.

કાઉન્ટે પણ ધીરે અવાજે કહ્યું “ પણ આવી વાત જનની એ તારા જેવી ઉમરના માણસને સ્વાભાવિક છે. પ્રવાસે જતા હું તને ખુસીથી રમ આપુ છું ; એ એક ગમત મેળાતાં સાધન છે તેના જાનનો પણ વધારો થાય છે. પણ તારી સાથે કાણ આવે છે ?

ફેડરીક—મારો એક મિત્ર છે ને આવનાર છે. તે એક સદ્ગુહર્ય છે. તેનું નામ ડ્યુઅર્ગ છે ને તે કુટુંબ કુળનો માણસ છે. તેના દેશમાં તેની એક કાકી છે તે હજી જીવે છે. ને માણસ માત્ર સાથે આવવાને તૈયાર છે.

કાઉન્ટ—ફેડરીક એમ નહીં. હું મોનસર ડ્યુઅર્ગ જેને તું મિત્ર નથી કે માનેછે તેની સાથે તને જાણ દ્રશ્ય નહીં. એ શખ્સને મારે મારા સાંભળવામાં ધણુ આવ્યું છે. મેં તો માત્ર એ કે જુનિયર જોયો છે. મારા પુત્રો એની સાથે મોકલતાં મારા સાંભળવા પ્રમાણે અગત્ય છે. હું જાણું છું કે તેનું કુળ જંચુ છે; પણ લોકો એમ કહે છે કે મોનસર ડ્યુઅર્ગ ઘણો તરકડી ને હિઠાંછળો માણસ છે.

ફેડરીક—જાણી. હું તમને ખાતરીથી કહું કે—

કાઉન્ટ—વચમાં ન બોલ. જ્યાં સુધી તું પારિસમાં છે ત્યાં સુધી એવા માણસની સાથે સ્નેહ રખે તેની કાંઈ હરકત નથી પણ તારા મનના સુધારા અર્થે તું પ્રવાસ કરવા જાય છે તો મોનસર ડ્યુઅર્ગની સાથે તું જાય એ મને ગમતી વાત નથી. જરૂરી ને પણ તારી સાથે મોકલવાને આકતો નથી, તે કાવડા સ્વભાવનો માણસ નથી. એ શિષ્યાય તારી સાથે પ્રા-

સર્ગો નોકરની કાંઈ જરૂર નથી. તારી પાસે પૈસા હશે તો જે જે વીસોમાં તું ઉતારો લેશે તેમાં તને નોકર મળી રહેશે. ”

ફેડરીક—હું તો એકસો જ જવાનો છું.

કાઉન્ટ—ના, તું એકસો જાય એવી તારી હજી ઉંમર નથી ને તું પોતાની મેજે એકસો પ્રવાસ કરે એટલે તું પાકટ થયો નથી, તારી સાથે આવવાને મોનશર મીનાર્ડ યોગ્ય માણસ છે.

ફેડરીક—શું, મારો જીવો શિક્ષક ?

કાઉન્ટ—તે તારી સાથે શિક્ષક તરીકે નહીં આવે, મારા-વાલા દીકરો, પણ એક વિશ્વાસુ મિત્ર તરીકે આવશે. મિ. મિનાર્ડ બેસો માણસ છે. ને તેનો સ્વભાવ ધણો મજાતાવડો છે. જે કે તે પોતાને વિદ્વાનમાં ખ્યાવવા માંગે છે છતાં તારી મોજગામી વચ્ચે પડશે નહીં એવો માણસ છે; તેની તારાપર માયા છે. પણ કાઉન્ટ-ડી-મોટ્રેવીલનો છોકરો કાંઈ એવું કૃત્ય કરવા માંગશે કે જેથી તેના બાપની આજરને નામોશી લાગે એવું હોય તો તેમ થવા દેશે નહીં. એટલીજ બાબતમાં તે પોતાના કલ્લાસર ચલાવશે.”

ફેડરીક—પણ ખ્યા પીતાછ—

કાઉન્ટ—ગસ ! હું હમણાં મો. મીનાર્ડને બોલાવી મંગાવું છું ને માર્ક કહેવું એ માનશે એમ હું ધારું છું તો ખરો—તો તું કાલે પ્રવાસે નીકળી પડજો.

ફેડરીક આ સાંભળી આશ્ચર્ય ગયો. પોતાના બાપની પસંદગી એને બહુ ગમી નહીં. જે કે તે જાણતો હતો કે મો. મીનાર્ડ ઉત્તમ પ્રધાનનો માણસ છે પણ ડ્યુગર્જની સાથે જવું તેને વધારે ગમતું. કારણ ડ્યુગર્જનો સ્વભાવ પૂર્ણ આનંદી હોઈને પોતાના સ્વભાવની સાથે ધણો અનુકૂળ થઈ પડે એવું હતું. જે કે આ શબ્દ દેખીતી રીતે ઉલટા માલમ પડે છે પણ ખરું જોતાં એમ નથી. કારણ આપણા જોવામાં એમ ધણી વખતે આવેછે કે હીંગણા માણસોને ઉચ્ચ સ્ત્રોત્રો ગમે છે, ને ઉચ્ચ સ્ત્રોત્રોને હીંગણા નર પસંદ પડે છે. જે થોડું ખાનારા છે તેમાં રંધીઆ-રીઓ સ્વદિષ્ટ જમણુ બતાવે છે. જળના માણસોને નિર્માલ્ય માણસોની સાથે રહેછે. વિદ્વાન માણસોને ધરના કામકાજમાં રમુજ માનનારી સ્ત્રી ગમેછે. ચોપડીઓ લખનારી મુર્ખની સાથે પરછે છે; ગર્વિષ્ટ માણસને ગર્વિષ્ટ માણસ સહન થતો નથી. લુચ્ચા લોકો બધા માણસોની સાથે મિત્રતા રાખેછે. જગત યોધિતાઓને (રાંડો) દુશુરુને ધિઃકારનારા ગમેછે ને ગણા માણસો ધણી વેળાએ સ્વચ્છંદી સ્ત્રીઓના લાડપુરા પાડેછે. અતિશયતાનો મિત્રાદ્ય અતિશયતાની સાથે થાયછે. એટલુંજ નહીં પણ કાઈ

બેળા બન્ને કદા શત્રુ પી સાથે મિત્રતા થાય છે. જેમ કે કુતો અને બીલાડી પોપટ અને બીલાડી, વિરુદ્ધતા એક બીજાને સ્નેહમાં રાખે છે; કાળામાં કાળા રંગની છાંયામાં ચીતરેા સાગમાં સારા રંગ શોધી કાઢે છે. તે પ્રમાણે ડ્યુઅર્ગ અને ફ્રેડરીક એ બે પી ચાલ, કુળ, દ્રવ્ય, સ્થિતિ, ખાનપાન, વિક્રતા, ડાકાપણ ઇત્યાદી બધી વાતમાં વિરુદ્ધતા હતી છતાં તે બેમાં કાંઈ કારણથી સ્નેહ જન્મે એમાં નવાઈ જેવું કાંઈ નથી.

ફ્રેડરીક સંજ્ઞાના વચન આપ્યા પ્રમાણે ડ્યુઅર્ગને મળ્યો.

ડ્યુઅર્ગ—કેમ ? શી બબર છે ?

ફ્રેડરીક—ધણું ખુસી થયા જેવું કાંઈ નથી.

ડ્યુઅર્ગ—તાગ પીતાએ તને બહાર જવાની રજા આપી નથી કે શું ?

ફ્રેડરીક—જવાબ જ આપી એટલુંજ, પણ પોતે રાજ થયા.

ડ્યુઅર્ગ—ત્યારે તો સારી બબર લાગ્યો જણાય છે.

ફ્રેડરીક—પણ એક વાત એઓને ગમી નહીં—મારી સાથે—

ડ્યુઅર્ગ—તારી સાથે શું ? આગળ બોલ.

ફ્રેડરીક—તું આવસનો છે એ વાત ગમી નહીં.

ડ્યુઅર્ગ—એવું કારણ શું વાર ?

ફ્રેડરીક—કારણ તેઓ એમ કરું છે કે—

ડ્યુઅર્ગ—કે, શું— બેલી દે ઝડપડ.

ફ્રેડરીક—તે એમ કહે છે કે તું ઉછાંછળો છે.

ડ્યુઅર્ગ—તેમણે તો મને એક કે એ વખત જોયો હશે.

ફ્રેડરીક—કેમણે પણ તારે મારે એમને કશું છે.

ડ્યુઅર્ગ—શું ગરીબ માણસોના ગુણને નીચા ઉતારવાની પણ નીંદાખોર તજવીજ કયા વિના રહેતા નથી ! પણ જો કાંઈ તારો જાજ ન હોત તો હું એને—એમ છતાં તેનું કહેવું કાંઈ એક જોડું નથી ! પણ જો એઓને બબર પડે કે મારામાં કેટલો સુધારો થયો છે તો—

ફ્રેડરીક—મારી સાથે મોનશર મીનાર્ડ જે મારો શિક્ષક થાય છે તેમ મોકલવાનો ધણો આયદ છે.

ડ્યુઅર્ગ—વીસ વરસની ઉંમરે પોએવાં માણસને જાગવાને શિક્ષક ! શો જુલમ ! શીકર નહી. કાંઈ સાહેબને તેમ કરવા દો. આપણે આ પ્રશ્ન સન કાવતું કરીશું.

ફ્રેડરીક—એ શી મીને ?

ડ્યુઅર્ગ—તું તો મને સાથે લઈ જતા માંગે છે.

ફેડરીક—જાનવાનું તો ઝોગજ.

ડ્યુન—હું તો પારિસ થોડા દીવસ છોડીસ તો હરકત જેવું નથી તેથી એટલું થશે કે મારી પાસે માંગનારાઓ જે માફ માથું રોજ ખાઈ જાય છે તે થંડા પડી જશે.

ફેડરીક—પણ મારા પીતાજી કહે છે તેનું શું ?

ડ્યુન—છોને તારો શિક્ષક આવતો. જાકીનું સંપત્તિ મને સોંપજ એટલે હું મારી મેજે સર્વ ઠેકાણે પાડીશ. પણ વળી તારો શિક્ષક તે વળી કેવા પ્રકારનો માણસ છે ?

ફેડરીક—આખી દુનિયામાં એનો જોડો ન મળે પણ આજ અંચળ નથી.

ડ્યુન—એટલું ઠીક થયું.

તે માણસ વિદ્વાન માણસોને માટે બહુ ઉપયોગી મત ધરાવે છે. "

ડ્યુન—જે તે જાણતો નહીં હોય તો હું એની સાથે લાડીન, ચીક, અંગ્રેજી અને ચીનાઈ ભાષામાં બોલીશ.

ફેડરીક—હું ધારું છું કે નકશા ઉપર મુશાફરી કર્યા શિવસ્ય બીજે કંઈ મુશાફરી કરી નથી.

ડ્યુન—હું એને કહીશ કે મેં આખી દુનિયામાં મુશાફરી કરી છે.

ફેડરીક—પણ તેની એટલી ખામી છે કે તેને પદવીવાળા સખસોની સાથે રસ્તાનું બહુ ગમે છે.

ડ્યુન—તો હું એક મોટી પદવી ધારણ કરીશ કે જેથી તે અંજાઈ જશે.

ફેડરીક—તું કેમ કરવા ધારે છે. ?

ડ્યુન—તે હું મારી મેજે કરીશ, તારા શિક્ષકને લખને કાલે નિકળવું, પણ એટલું યાદ રાખજ કે સાથે પુષ્કળ પૈસા રાખજ. તે રસ્તામાં બધા કામ લાગશે તારે તો એટલું જ કરવાનું કે તું કંઈ રસ્તે જવાનો છે અને ક્યારે નિકળવતો છે તે મને કહે એટલે બધું કરીશ.

ઉપર કહ્યા પ્રમાણે તજવીજ કરવા કહી ફેડરીકે ડ્યુનર્જને ક્યાં આગળ મિત્ર લખી જણાવવો તે કહી બન્ને મિત્ર છુટા પડ્યા.

પરંતુ આપણે હાલ ડ્યુનર્જ અને ફેડરીકને કારણે મુકાબે અને આપણા જાણવામાં આવેલાં મોનશર મીનાર્ડની સાથે વધારે સારી રીતે જાણવાણ કરી લઈએ. તેની ઉમર આસરે પચાસ વર્ષની હતી. શરીરે ઠી-ગણોને જાડો હતો, ને તેનો ચહેરો લાલ હતો. તેને બે હાડપચીઓ હતી. જે એના નાકની સાથે ઠીક બંધ એસતી આવતી. કારણ તેનું નાક મોટી છે. સેલી નારંગી જાગે જે ગાલ વચે ગોડવી હોય નહીં તેનું હતું. તેનું

પેટ ચાલતી વેળા અડચણ કરતા થઇ પડતું પણ તેના દુઃખ પમ એટલા જનક હતા કે તેના શરીરનો બોલો કંઈકતાં ધણો થાક લાગતો નહીં.

મોનશર મીનાડે પોતાની જીંદગી છોકરાંઓને શિક્ષણ આપવામાં ગાળી હતી; ને શીક્ષકને જેમ આપે એવો સારો ને આનંદી સ્વભાવ હતો. તે જાને કંઈ વિદ્વાન ન હતો. પણ તેને જે અવડતું હોય તેનો મિથ્યા ગર્વ હતો ને તેના વખાણ કરનાર મળે તો તેમને તે ધણો ચાહતો. છોકરાંઓની સાથે સંબંધમાં આગ્યાથી તેનું મન વિસ્તૃત થયું ન હતું. છતાં તે, ખરે, માયાળુ ને સારા સ્વભાવનો માણસ હતો. તેનામાં મુખ્ય ખામી એટલીજ હતી કે મોટા માણસની સાથે મળ્યો કે એક ઇંચ દુઝાઇ જતો એમ એ માનતો. તેનામાં મોટામાં મોટી ખામી એટલી હતી કે ખાવા બેસે તો ખાવાનો સુમારજ રાખે નહીં. દારૂ પીવામાં એટલુંજ નહીં પણ ખાવામાં સુદ્ધાં એવી છુટ વારંવાર લેવાથી ધણી વેળા અચરણથી પીડાતો.

કાઉન્ટડીમોન્ટ્રીસે મોનશર મીનાડેને બોલાવી મંગાવી તેને પોતાની ઇન્છા દર્શાવી એટલે મીનાડે તે ખુસીથી કમુત રાખી. આ વખતે તેને કંઈ નોકરી ચાકરી ન હોવાથી કાઉન્ટમોન્ટ્રીસના છોકરાની સાથે સંવેળા ગાડીમાં બેસી જવાનું થાયછે એ મોટા બાગ્યની વાત માતી. કાઉન્ટે તેને ફ્રેડરીકની સંભાળ રાખવાને ફરમાવ્યું ને કહ્યું કે ફ્રેડરીક જુવાન હોવાથી કંઈ અયોગ્ય કામ કરે તો તેને તેમ કરતાં રોકવો.

સઘળી તૈઆરી થયા પછી કાઉન્ટ-ડી-મોન્ટ્રીસે મીનાડેના હાથમાં પ્રવાસમાં કંજુસાઇ ન કરતાં પોંચે એટલા ફ્રેંકની થેલી મુકી, ને કહ્યું કે આમાંથી ફ્રેડરીકને જેટલા જીમએ એટલા કાઠી આપજો.

કાઉન્ટ—મારા વાલા ફ્રેડરીક, પ્રવાસમાં તું તારો દરજ્જો જુલો જતો નહીં તેમજ શજી ખરચ કરીશ નહીં ને ડાહ્યાપણથી ચાલજો. જો કંઈ વધારે પૈસાની જરૂર પડે તો મિનાડેને કહેજો કે તે મને લખી જણાવશે. ફ્રેડરીક પોતાના બાપે કહેલી આજ્ઞા પાળવાનું વચન આપ્યું; આટલું કહી પાંચેક મીનીટ પછી ડ્યુબર્ગને એક ચીઠી લખી, તેમાં તેને એવું જણાવ્યું કે હું કાલે સવારે નિકળવાનો છું ને અહીંથી લાયન્સ શહેર તરફ જવાનો વિચાર છે. જુવાન માણસને તૈઆરી કરતાં વાર કેટલી? મિ. મીનાડેને પણ પોતાની તૈઆરી કરતાં ધણો વખત લાગ્યો નહીં. તે ખુદ શિક્ષકે એટલું ડહાપણ વાપર્યું કે નિકળવાની અગાઉ ખાવાનું તથા દારૂની ખાટલી સાથે રાખવા જુલો ગયો નહીં.

આખરે સઘળી તૈઆરી થઈ, ફ્રેડરીકના મનમાં આનંદ થયો કે

આલો, પારિસમાંથી છુટા પડ્યાને મેડેમ ડારનેજના પાશમાંથી મુક્ત થયા. ખીઆરા ફ્રેડરીકના મનમાં કે તેના જવાથી મેડેમ ડારનેજ દીલગીર થશે. અરે ! આના ખેટા વિચારો ખસેડવાને પ્રવાસી નજર પડી !

પરંતુ ગાડી રાફ જોઇ હતી હતી ને ગાડીવાળા હાંકનાની જગપર જઇ મેડો. ફ્રેડરીકે પોતાના જાપનો હાથ પોતાની છાતી સામે દબાવ્યો અને મો. મીનાર્ડ કોંટને છ વખત નમીનમીને સલામ કરી ન ધરાતાં ગાડીમાં પાછલે ભાગે બેડો કે જેથી ફરીથી સલામ કરવાને બની આવે. પછી ફ્રેડરીક ગાડીમાં બેડો. ઘોડાવાળાએ ચામુક ફટકવી અને બન્નો પ્રવાસી ઈંગ્રાસી દેશ જવા નીકળી પડ્યા.

ભાગ ૪.

કેટલાક વખત સુધી વાઇકિન્ડ આગર શિક્ષકના મહોડામાંથી એક પથુ શબ્દ નિઃશ્વે નહીં; અને ગાડી ઝડપથી ચાલતી હતી. આખરે વાતમાં પ્રથમ પોતાને પ્રવાસમાં સાથે લઇ જવા નિમંત્રણ કરી જે માન આપ્યું તે માટે મો. મિનાર્ડે તેનો ઉપકાર માન્યો. ફ્રેડરીકે કાંઈક ચોન્ય પ્રત્યુત્તર આપ્યો; સાર જાદુ માર્ગમાં જ જોયા કાયક દેખાત નજરે પડતા તે જોઇ તેની ખુશી વર્ણન કરતા. વાતચીત બંધ થઈ, ફ્રેડરીકને મેડેમ ડારનેજ અને ખીજી સ્ત્રીઓ જેણીઓએ તેની સાથે ઠગાઈ કરી હતી તેઓ સાંભરી આવી તેથી તેના વિચારમાં લીન થઇ ગયો; એવામાં મો. મીનાર્ડે પાસે રાખેલા ભાથાપર હાથ ચલાવ્યો ને હરની ગાટલી હાથમાં રાખી છુટડાં બરતો વાત કરવા તૈયાર થયો.

ફ્રેડરીકે જોયું કે હવે એનું પેટ ભરાયું એટલે વાત કરવાનું કાવસે તેથી કહ્યું કે આપણને હવે ગમત મળશે નહીં ?

મી. મીનાર્ડ—મારું તો એમ ધારવું છે, અપણા સુખચેતને માટે આપણી સાથે સર્વ સારિલ રાખ્યું છે; જે સાહેબની મરજી હોય તો આ કકડો જરા મોંઘા નાખી તો જુઓ, કેવો સ્વાદિષ્ટ છે તે—

ફ્રેડરીક—તું મને પુછેછે તેથી હું તારો આભારી છું. મને હજી કુધા બરાબર લાગી નથી.

શિક્ષક—જેવી લાઈ સાહેબની મરજી.

ફ્રેડરીક—હવેથી તું મને લાઈ સાહેબના નામથી બોલાવીશ નહીં

મારી વિનંતી છે. પણ મારા સાદા નામથી બોલાવશે તો હીક પડશે.

મીનાર્ડ—એનું કારણ એટલું જ કે જે જે વીસીઓમાં આપણે ઉતારે લઈયું ત્યાં કોણ આવેલું છે ને કોની પરોણાગત વીસીયાળા કરે છે તે લોકોના નજીવામાં આવે.

ફ્રેડરીક—તેથી તો વીસીયાળો આપણી કને ત્રણ ધણા પૈસા લેશે ! પ્રવાસમાં આપણી મજામાં આડે આવે એવી હાસ્યજનક પદવીઓ કાઢી નાખવાનો મારો વિચાર છે.

મિનાર્ડ—ત્યારે તમને હું મોનશર-ડી-મોન્ટ્રેવીલને નામે બોલાવીશ; કારણ તમારા બાપને જે ખગર પડશે કે તમે સર્વ પદવી મુઝી દઈ એક સાધારણ સાદા માણસ તરીકે પ્રવાસ કરાઓ તો તે વાત ગમશે નહીં. ”

ફ્રેડરીક—મારા પીતાની વાત હીક કાઢી, ચાલો, ત્યારે તને પ્રવાસના ખર્ચ માટે એમણે ફેટલા ફ્રેંક આપ્યા છે ?

મિનાર્ડ—આઠ હજાર ફ્રેંક (એટલે ૩૨૦ પાઉંડ અગર ૩૨૦૦ રૂપિયા.)

ફ્રેડરીક—આઠ હજાર ફ્રેંક ! એ કાંઈ ધણા નથી.

મિનાર્ડ—મારા લાર્ડ, શું એટલા આપણા બે જણ વચ્ચે બસ નહીં થાય ને તેમાં વળી આપણે બે ઘોડા ને ગાડી તો મળેલી છે. આપણે કાંઈ દુનિયાને છેડે જવું નથી; ને વળી તારા બાપે મને કહ્યું કે જે આપણને વધારે પૈસાની જરૂર પડે તો તેઓ મોકલી દેશે.

ફ્રેડરીક—હા, હીક સાંભળ્યું. વળી એમ પણ કહ્યું હતું કે ખપ નેટલોન ખરચ કરવો. ”

મીનાર્ડ—તેમાં વળી સાથે ધણા પૈસા રાખવા એ એક જોખમ ભરેલું કામ છે. આપણે ઇટાલી દેશમાં જઈએ છીએ. તે દેશમાં લુટારા ધણા છે. તેમાં રોમ અને નેપલ્સની વચ્ચે રસ્તો ધણો વિકટ છે. આપણે તે દેશમાં ગયા કે બહુ સાવચેતીથી ફરવું પડશે.

ફ્રેડરીક આ સવાલના જવાબ આપ્યા નહીં. તેના મનની અંદર ડ્યુમર્ગના વિચાર આવતા હતા ને હજી તેનો કાંઈ મુદ્દો જણાતો નથી એવું જણી અચાંખે લાગ્યો. આ વખતે તે બંને જણા પૌરીસથી વીસ મૈલને છેડે આવી પહોંચ્યા હતા. રસ્તો ધણો સારો હતો તેથી ડ્યુમર્ગને માર્ગમાં કાંઈ અકસ્માત થયો હોય એમ ધારવું ખોટું હતું. પણ જુવાન વૈકાઉન્ટ આ પ્રમાણે વિચાર કરતો હતો એટલામાં પાછળ ગાડીવાળાની આંખકનો અવજ સંભળાઓ તેથી એમ માસમ પડ્યું કે પાછળથી કોઈ બીજી ગાડી આવે છે. પાછળ કોની ગાડી આવે છે તે જોવાને ફ્રેડરીક

ગારી વાટે જોયું તો પોને અને મીનાડે બેઠા હતા તે ગારી સાથે આવી પોંચ્યા વધારે ઉતાવળે દોડતી બે ઘોડાની નાની પ્રવાસ કરવાની ગારી હતી એવું જણાયું. પાસે આવતાની સાથે ધુળના ગોટગોટ ઉડ્યા. પણ રસ્તો પહોળો હોવાથી ડર રાખવાનું કંઈ કારણ નહોતું. પાછલી ગારી દોડતી જોરમાં આવી આગત્રી ગારીની સાથે એવા જોરમાં અપ-ડાઇ કે એક આયકાની સાથે આગત્રી ગારી ઉંધી વળી ને મીનાડે ગારી-માંથી ઉછળી એક ખાડામાં પડ્યો ને ત્યાં મોટેથી દયા ઉપજે એવી બુ-મો પાડ્યા જાયો. પેલી ગારી ઉભી રહી અને અને ગારીવાનો વચ્ચે ગાળાગાળી આડી ફેડરીકને કાંઈ ધબ ન થવાથી તે મીનાડેની આસન! વાસનાં કરવા લાગ્યો. ને શિક્ષકને ઇન્ન ઇન્ન તે કરતાં તે ધણો ગભરાયો. કાંઈ હડકાં બાડકાં ભાગ્યા કે શું ને તપાસવા પોતાના શરીર પર હાથ ફેરવી જોયો, ને બોલ્યો. હાય! હાય! આ આયકાથી મને અચરણ થશે.

જે ગારીને કીધે આ અકસ્માત બન્યો તેનો ગારીવાળો ગારી ઉપર-થી નીચે ઉતરી પડ્યો; ને અંદર બેઠેલા માણસ સાથે એક બે બોત્ર બોલી હાથમાં ટોપી ઝૂલી અકસ્માત થયેલા માણસ તરફ ગયો ને કહ્યું કે “સ-રદાર બેરનકાડી સલામ પોટારકી, રાતને સેડોમીરના પેત્રેટાઇન સાહેબે જે ગૃહસ્થ મી ગારી ઉંધી વળી હતી તે જોઈ પોને ધણુ દીનગીર થયાજે. જે કાંઈ મદતની જરૂર હેય તો તે આપવાને પોને ઘણી ખુશીથી મદત આપશે એમ કહાવ્યું છે.”

ગારીવાળાના મુખમાંથી નિકળેલા ગારીમાં બેસનારના મોટા નાખે ને મોટી પદવીઓ સાંભળીને મીનાડે ખાડામાંથી ઉડી ઉભા થઈ કાંડાં ધુ-ળથી અગડ્યાં હતાં તે ખંખેરી નાખ્યાં.

ફેડરાક—તારા સેઠને જઈને કહે કે આપેન્ને મેદેરઆ મી રાહે દી-જગીરી બતાવી મદત આપવાને કહ્યું તે હમારા ધ્યાનમાં છે ને હમારથી જુલો જવાશે નહીં પણ હવે એ મી આશા રાખીએ છીએ કે આજે અકસ્માત થયો છે ને કાંઈ ધણુ ગંભીર પ્રકારનો નથી.”

મીનાડે કહ્યું—આપણી ગારી ભાંગી ગઈ તેનું કેમ ? બેરન-પોટા પોટા-પોટારકી મદત આપવાનું કયુત્ત કરેછે તો આપણે તેઓને વિનંતી કરીએ કે હમને પાસેના ગાંમમાં પોહોંચાડી દે.

શિક્ષકનું બોલવું પુર થતાની સાથે પોલ દેશનો સરદાર પોતાની ગારી માંથી ઉતરી પડ્યો ને ફેડરીક પાસે ગયો. આ સરદાર હાથ નીચે રાખી બંને તરફ હજાવતાં આગ્યો કે જાગ્રમોજ ફેડરીકે તેને જાળખ્યો. તે નહી

બેરન પોટોસ્કી બોટોસ્કી કોઇ નહીં પણ પેત્રો ડ્યુબર્ગ. ફ્રેડરીક દરખતી મળવા જતો હતો એટલે ડ્યુબર્ગે તેને ચુપ રહેવાની નીશાની કરી. ડ્યુબર્ગ તેની તરફ જઇ બોલ્યો “ ઓહો. કેવો મજેનો સંજોગ કે આપણે મળ્યા ? આપનું નામ હું ધારું કે વાઇટ ક્રાફ્ટ-ડી-મોટ્રેવીલ છે.

ફ્રેડરીક— (ઘણીજ નમ્રતાથી) હા. એ હું પોતેજ. ને હું શુલ કરતો ન હોઉં તો જે ગૃહસ્થ સાથે મારી મુલાકાત થાય છે તે ખારન—

ડ્યુબર્ગ—ખારન પોટોસ્કી.

ફ્રેડરીક—ઓહો ! બેરન પોટોસ્કી કહેવાય છે તે આપ પોતેજ કે ?

ખાડાની પાસે આ પ્રમાણે બંને સરદારોની ઓળખાણ થતી હતી તે વેળા મીનાર્ડે તો વાંકો વળી સક્ષામ ઉપર સક્ષામ કરવા લાગ્યો; તે વેળા ફ્રેડરીકના કાટની ખાવ ઝાલી રસ્તાની વચ્ચેવચ્ચે લઇ જતો હતો એમ ધારીને કે આ જગો બંને સરદારોની મુલાકાત થવા વધારે અનુકુળ છે.

ડ્યુબર્ગ—જેની આગળ ઉભા રહેવાને હું માન સમજું છું તે આપના પીતા થાય છે ? એવી રીતે ડ્યુબર્ગે શિક્ષક તરફ વળીને કહ્યું. ને તેના સામું જોઇ કોઈ મોટા પુરુષને જોત હાસ્યમુદ્રા કરવી પડે છે તેમ જાવડતાવ્યો.

ફ્રેડરીક—એમ નથી. તે મારા પીતા તુલ્યજ છે. માનશર મીનાર્ડેજે મારો આગસો શિક્ષક થાય છે તેની સાથે મારે તમારી ઓળખાણ કરાવી જોઈએ.

જેવી રીતે કોઇ શખસ ફ્રેંચ વિદ્વાન વોલ્ટીઅરને મળે તો જે આનંદ ને આશ્ચર્યતા ઉત્પન્ન થાય તેવી રીતે આનંદને અચંપાની સાથે ડ્યુબર્ગે કહ્યું.

“ મોનશર મીનાર્ડે ! મોનશર મીનાર્ડે કહે છે તે આજ કે ! એમના વિશે મારા સાંભળવામાં આવ્યું છે કે પોતે ઘણાજ કાબેલ શીક્ષક છે ! એમની સાથે ઓળખાણ કરતાં મને ઘણાજ આનંદ ઉપજે છે. રાવા અને અને સેડોમીરના પેત્રેટાઇનના દરમિયાન મારા સના મોઢામાંથી જે વખાણ સાંભળ્યા તેથી મો. મીનાર્ડેનો હર્ષ મનમાં સમાયો નહીં. તે શખસને વારે વારે સક્ષામ કરતાં આગળ જાય ને પાછળ જાય એમ કરતાં જો ફ્રેડરીકે એને ઝાલીને રસ્તાની વચ્ચેવચ્ચે ઉભો રાખ્યો ન હોત તો મિ. મીનાર્ડે બીજી વખતે ખાડામાં ગળડી પડ્યો હોત, બીયારા શિક્ષકને ગભરાટમાંથી મુક્ત કરવા ખાતર ડ્યુબર્ગે તેનો હાથ ઝાલી ઘણાજ રનેહથી દાખ્યો.

મીનાર્ડે—હાર્ડસાહેબ. આપ મને ઘણું મોટું માન આપો છો. ને પછી (ફ્રેડરીક તરફ જોઇ) ત્યારે તમારી બેરન પોટોસ્કી સાથે સારી ઓળખાણ થયેલી દેખાય છે.

ફેડરીક હસીને બોલ્યો “ ઓળખાણ ! એટલુંજ નહીં પણ હવે દીલોબ્બન દોરત છીએ. હું-ને-ડયુઅર્ગ.

મીનાર્ડ--(આશ્ચર્ય પામીને) ડયુઅર્ગ કાણ !

વેપ ધારી બેરને ઝટ જવાખ આપ્યો કે થોડા ઉપર પારિસમાં એ નાંમથી હું ઓળખાતો હતો. એતું કારણ એવું હતું કે ફેટલાક રાજપ્રજા રણી કારણોને લીધે ગાર ખરૂં નામ ગુમ રાખવું પડ્યું. ખરૂં પુછો તો સરકારે મને કાંઈ અગત્યનું કામ કરવાનું નિમ્ત્રે હતો. મો. મીનાર્ડ. હા. અને હવે સમજણ પડી.

ડયુ--મારા પ્યારા ફેડરીક, મહેરબાની કરીને જે નામથી તું મને ઓળખે છે તે નામ દઇને બેલાવજે. તારા જુના મિત્રને એ નામ બહુ અમે છે.

મીનાર્ડ ઉંધી વગેલી ગાડી તપાસી જોવાનો વિચાર કીધો; અને ફેડરીકે આ પ્રસંગ ન ગુમાવતાં ડયુઅર્ગ ને તેણે કહ્યું. મારા વહાલા મિત્ર મને આવી મળવા જે યાચત તે વાપસી ને ધણી જોખમ બરેલી છે. આજે અને અને મિ. મીનાર્ડને તો લગભગ મારીજ નાખ્યા હતા.

ડયુ--એ બધો મારા ગાડીવાનનો વાંક છે. મે તો માત્ર એને એમ કહ્યું હતું કે તારી ગાડીની સાંકેથી મારી ગાડી જાય ત્યારે મારી ગાડી ઉધી વાળવી પણ મારા હુકમ પ્રમાણે ન કરતાં તે મુરખાએ તારી ગાડી ઉધી વાળી. આ વાત કાંઈ સારી બની નહીં. કારણ હવે મારી ગાડીમાં તને બેસાડવો પડશે. પણ મારો ઇરાદો તો તારી ગાડીમાં બેસવાનો હતો. પરંતુ કાંઈ હરકત નથી. હું ધારું છું કે મિ. મીનાર્ડને સમજાવતાં વાર લાગવાની નથી. તારે માત્ર મને મદત કરવાની છે જે જરૂરને પ્રસંગે હું જે કહીશ તેને તારે ટેકા આપતાં રહેવું; હવે એટલુંજ કહેવાનું કે હું બેરન પોટારકી રાવા ને સાંકેમીરનો પલેટાઇન છું તેની જુલ કરતો નહીં, તેં એક મોટી જુલ કરી છે કે તે મારે સુધારવી પડી. પણ હવે પડી એવી જુલ કરતો નહીં નહીં તો તારા વિના મારે પ્રવાસ કરવો પડશે; ને તેમ બને તો મારે ધણે દુર રહેવું પડશે નહીં.

આ વેળા મીનાર્ડ આવી પેહચ્યો અને બોલ્યો ગાડીની ધરી બાંગી ગઇછે તે કાલે સમારાગ્યા વિના દુરસ્ત થઇ શકવાની નથી.

ડયુ--મારી ગાડીમાં બેસીને પ્રવાસ કરવાની તમારે મહેરબાની કરવી. આપણે આગલે ગામ સુકામ કરીશું ને રાત્રે લાંબ રહીશું તે વેળા આડીની ધરી સમારી લઈશું.”

આ વાત માન્ય કીધા પછી ભાંગેલી ગાડીના હાંકનારને કહ્યું કે તારે જાણી ગાડીની પાછળ આવવું; એમ કહી તેઓ તે ઠાડીયા ગાડીમાં બેઠા. તે ગાડી એવી હતી કે તેનો રંગ ઉડી ગયો હતો ને ગાડીની સાગડી કમાન ઉપર અધર લટકતી હતી તેથી બેઘનારના હાડકાં પાંસળાં આચકાથી છુટા પડી જતા.

પાલેઠાઈની ગાડીની આ અવસ્થા જોઈને ફ્રેડરીકને હસવું આનંદ્યું. અંદરનો ભાગ તો ભાંગ્યો ટુટો હતો, પણ મી. મિનાર્ડ જે ધોડાની તરફ પોતાની પીડ ફેરવી, બરાઈ ગયો હતો ને હાલચાલ કીધા વગર મનજર આમ તેમ ફેરવતો તે પી સાથે ડ્યુબર્ગે વાત કરવા લાગ્યો.

ડ્યુબર્ગે—આ ગાડી જોઈ આપણી ઉમર કરતાં જુની છે તેમાં મારા બાપ બેસતા હતા. એવી હકીકત એવી છે કે જ્યારે રોનીસલાસ બ્રમ્મ આલેખનો અંકીત હતો ત્યારે ઝારના માનીતા આગસ્ટસે સ્ટાનીસલાસ લેક ઝીન્સ્કી પી પકડી હતી ત્યારે મારા બાપે આત્મે આ ગાડીમાં બેસાડીને એનો ઇવ બચાવ્યો હતો. પણ મી. મિનાર્ડ, તમને એ બધું સારી રીતે યાદ હોતું જોઈએ, કારણ તમે વિદ્વાન-માણસ છો.

શિક્ષકે ગંભીર મુદ્રાથી જવાબ આપ્યો—“એટલી બધી તારીખને હું લાયક નથી.

ડ્યુબર્ગે—પણ આપણે પાછા આ ગાડી પી બાજતપર વાત ચલાવીએ. આ ગાડીને મરી મારક મારા કુટુંબના બધા માણસો માનવી નજરથી જુએ છે જાણે વારસો મળ્યો હોય તેમ. રાજાદારી ખટપટની વેળા મારા બાપને મુકેકે શેકેરમાંથી નાસવું પડ્યું ત્યારે આજ સાદી ગાડીમાં સાઈ લાખની કીમતનું જર ઝવેરાત લઇત ગયા હતા. એવી મીલકતમાં એજ એવી પાસે આખરે રહ્યું હતું. તે લઇને માખણ ને દુધને માટે બ્રીટીશ દેશને પ્રસિદ્ધ છે ત્યાં જઈ તે રહ્યા હતા.

આ વખતે ફ્રેડરીકે જ્યારે સાઈ લાખની વાત ડ્યુબર્ગેને કરતાં સાંભળ્યો ત્યારે તેને હસવું આનંદ્યું હતું પણ તે દાખી દેવા ઓડ કરવા લાગ્યો. ને માખણ તથા દુધની વાત સાંભળીને તેનાથી મોટેથી હસી દેવાય તે રોકવા ખાતર ઉધરસ ખાવા લાગ્યો. ને મીનાર્ડે જાહેરમાનો ગાડીનું જીવું અસ્તર ધારી ધારીને જોતો હતો.

ડ્યુબર્ગે પોતાનો દેખાવ બદલવા ખાતર ગજામાં રમાલ હતો તે કઢી પોતાના મોઢા ઉપરથી ફેરવ્યો ને બોલ્યો. જે ગાડીમાં આટલી મોટી વાતો બની તે માટે મગર થવું જોઈએ. હું જાણું છું કે તે નથી

નથી ને તેની કમાનો સુધારી શકશે, મારા ગાડીવાને મને સેંકડો વેળા ગાડી દુરસ્ત કરાવવાને કહ્યું પણ હું એમાં કંઈ ફેરફાર કરવા મામતો નથી કારણ હું જ્યાં આગળ બેઠો છું ત્યાં હંગારી દેશની રાણી બેઠી હતી. તે જ્યાં તમે બેઠા છો ત્યાં સ્ટેનિસલાસ રાજા બેસતો ને એટલું તો કંઠા વિના ચાલતું નથી કે આટલા બધા માણસો આ યુદ્ધેયની મખમલ ઉપર બેઠા હતા તે કાઢી નાખવાની મારી મરજી નથી.”

આવા પંકાએલા બે શ્રીમંત ગૃહસ્થો સાથે પ્રવાસ કરવાનો પ્રસંગ મળ્યો તેથી મી. મીનાર્ડને જાણે સ્વર્ગ પાતાળ એક થયું હતું તેમાં વિશેષ એકે તેની જગા પર એક વેળા પાદશાહ બેસતો હતો.

મીનાર્ડ—મારા લાર્ડ—તમારી વાત સવળી સાચેસાચી છે મારા લોર્ડ. આ ગાડી તમને બહુ ગમતી હશે ને હું કહું છું કે આ ગાડી એવી તો સુખદાયી ને સગવડતા વાળી છે કે—”

એટલું કહેતાની સાથે ગાડીના આચકાની સાથે મીનાર્ડ ફેડરીકના અંગપર પડી ગયો. તરતજ પાછો જગાપર બેસી ગયો. ફેડરીકને ઉધરસ આવી ને તેણે ડોકું બારીમાં ઘાટ્યું. ને મીનાર્ડે ધીરેથી કહ્યું “મારા સરદાર” મારાથી ગદગદ થમ જાય છે તેની મને ક્ષમા કરજો. ડયુમર્ગ આગળ બોલતાં બોલ્યો—હું છુપી રીતે માઈ નામ નીશાન ન જણાવતાં પ્રવાસ કરું છું તેથી એક પણ નોકર સાથે રાખ્યો નથી ને તેથી હું તમને જણાવું છું કે મને અગવડ પડતી નથી. મોટાઈ આવી કે ચાકર, નરર, દામદમામ, ને મુલાજો રાખવો પડે છે તેને હું ઘણો ધીક્કારું છું. હું જ્યારે પ્રવાસમાં હોઉં છું ત્યારે મોટાઈ, દમામ સાથે રાખતો નથી. હું તો માત્ર સહિસૌંદર્ય જોઈને ખુશી થનારો માણસ છું, મારા વાકા ફેડરીક—હવે તમારે કેણી ગમ જવાનું છે તે તો તમને પુછવાનું રહી ગયું.”

ફેડરીક—મારા પ્યારા બેરન, મારે પારીસથી નીકળવાનું કારણ એ કે બંની સ્ત્રીઓ મને. કુલટા, અંતઃકરણનો ખરો પ્રેમ ન સમજનારી અને પ્રેમ એ શી ચીજ છે તેનું તો બનાજ ન મળે એવી મારા જોયામાં આવી.”

ડયુમ એનું કારણ સ્પષ્ટ છે. હાલના જમાના પ્રમાણે પ્રેમ કંઠાની રીત તમને ખબર નથી. પણ આ નાસીપાસી ઘણો લાંબો વખત ટકી શકવાની નથી. તમારા વિચાર જુની રીતના છે. ફેડરીક, આ ખામીએ મારે સુધારવી જોઈએ. કેમ મો. મીનાર્ડ ખરી વાત કેની ?

મો. મીનાર્ડ—તમારાંથી એ વાત બની શકે પણ આટલો સુધારો

કરવો એ મારાથી બની ન શકે, મારા સાહેબ જીવાનીના દુર્લભ તરફ આપણે ઝાઝો નિચાર કરવો નહીં.

ડયુ—ખરી વાત. માણસો મોટા થયા તેમાં શું તેમાં પણ ખમીએક તો હોયજ. બધી વાર્તામાં પુરા ક્યાંથી હોય ? એના હું, તમને દાખલા આપું. અત્રેકાંઈર પાદશાહ દારૂ પીતો હતો કલીઓપેટ્રાને રાજી રાખ્યા ખાતર એંથની એકસતો વેપ રાખતો એનીયસ ક્યુમીમાં સીબીલની સાથે મસક્ત કરતો. ને માકસીમીલીયન નામનો પાદશાહ તડખુચાં અતીયસ ગળયવાથી પેટ ફુલીને મરણ પામ્યો. આતી મોટી જુઓ મોટા માણસો કરતા હતા તો ફ્રેડરીક કરે એમાં નવાઇ જેવું કાંઈ નથી.”

મીનાડે નમીને સલામ કીધી ને લાર્ડ પોટોરકી જેવા ખુશ મીનજીને મહા વિદ્વાન પુરૂષની સાથે પ્રવાસ કરવાનો પ્રસંગ આંચો જાણી મનમાં બહુ રાજી થયા લાગ્યો.

ફ્રેડરીક—મેં કયે ઠેકાણે જવું એનો કાંઈ નિચાર કીધો નથી. પણ જે દેશ નામીયા નરોતી જન્મ જૂઓ, જે દેશમાં એવા બુદ્ધિમાન પુરૂષો થઈ ગયા કે સેંકડો વરસ થયા છતાં તેથી થવા પામ્યા નથી ને દેશમાં થઈને જવાનું મને ધણું ગમે છે. તેથી પ્રથમ તો છટાલી દેશમાં પ્રવાસ કરવાની સુચના કરું છું,

ડયુ—એમ છે ? ત્યારે તો મારો પણ ઇરાદો એવોજ છે. મારા જ્ઞાન ને અનુભવમાં વધારો થાય તેમ કરવાનો મારો હેતુ છે. કેવો સારો વિચાર ? વાંડે આપણે સાથે જઈએ તો:—

ફ્રેડરીક—તો ધણી ખુશીની વાત. એનાથી વધારે ખુશી થવાની વાત બીજી ક્યાં છે ?

ડયુ—હું કેટલો બધો ઉપકૃત થયો છું ! ખરેખર નસીબ આવેળા મારી મહત્તે આંચું. મારા ધન્ય ભાગ્ય કે આવો પ્રસંગ મળ્યો. મારા મિત્ર ફ્રેડરીકની સાથે ને વિદ્વાન મો. મીનાડેની સાથે પ્રવાસમાં જવું એ ઉમદા વાત છે ! આપણા જેવામાં જે જે આવે તે વિશે આપણા વિચારો મેળવીશું, મારા મિત્રના વિચારો જાણવામાં આંબ્યાથી મારા વિચારો સુધરશે ને તેમજ મહા વિદ્વાન મિનાડેના વિચારો પણ જાણવામાં આવશે મો. મીનાડે તો ગર્વથી ડુક્કી ગયો ને આ વખાણ સાંભળીને નમી નમી સલામ કરવા લાગ્યો. પણ ડયુમર્ગે વાતના સપાટા ચકાવવા માંડયા કે તેમાં મિનાડેને વચમાં બોલવાનો વખતજ ન મળ્યો.

ડયુ—મિત્રની સાથમાં પ્રવાસ કીધાથી કેટલો આનંદ ઉપજે છે ?

આપણે પ્રાચીન રોમ શહેર જોઈશું, મગ્ય છતોઆ શહેર જોઈશું. હુ મી. મીનાર્ડની સાથે ત્રિસુવિયસ પર્વત ઉપર ચઢીશ ને ત્યાં દેહશન બરેલું નહીં હશે તો તેના મુખમાં ઉતરીશું! આપણે સ્વીટઝરલેન્ડ કે જે અમર ટેલનો દેશ ને રાજકીય સ્વતંત્રતાની જન્મ ભુમી, જ્યાં આપણને દરેક ધેર આ-મતા સ્વાગતા મળશે ને મી. મીનાર્ડ—આપણને ત્યાં સારામાં સારી મલાઈ ખાવાની મળશે. જેવી મલાઈ સ્વીટઝરલેન્ડમાં બને છે તેવીજ ત્યાં મળે છે: પણ શ્રીટનીમાં જે મલાઈ થાય છે તેની બરાબરી કરી શકે એમ ગારાથી નહીં કહી શકાય. કારણ શ્રીટનીની મલાઈને કાંઈ ન પોહોચે.

ક્રેડરીકે શ્રીટનીનું નામ ન દે માટે મુર્યનાથ ડ્યુર્ગેની કોણી દબાવી કારણ ત ધણા વર્ષે શ્રીટનીમા રહ્યો હતો. પણ એ તુરનાની એો કાંઈ અમર ન થતાં વાત આગળ ચલાવી. મો. મીનાર્ડ, સ્વીટઝરલેન્ડમાં કેવી જોઈએ તો પંદર કે વીસ વર્સ II જુની મલાઈ મળીશકે સ્વીમ લોકોને મલાઈ જાગવી રાખતાં ધણી સારી આવડે છે”

મો. મીનાર્ડ—તે રાકફેર્ટની મલાઈ કરતાં સારી હશે નહીં વાઈ ?

મો. મીનાર્ડને તો ખાતાની વાત આવી કે જાણે પરમેશ્વર મળ્યા એવું હતું.

ડ્યુર્ગે—હા, એમાં ભુલ નહીં રીસ મલાઈ આગળ અમારી રાકફેર્ટની મલાઈ કાંઈ હોસાજમાં નથી મો. મીનાર્ડ, તમે મારી સાથે ફરશો તો હું એમ ધાંડું છું કે ધણી જાનની મલાઈનો સ્વાદ તમને ચખાડીશ.”

મો. મીનાર્ડ તારે તો તમારી મોટી મહેરબાની.

ડ્યુર્ગે—બરહતા હગતા આપણી નજરે પડશે આપણે સેન્ટગોથાર્ડ ને રીગી પર્વત ઉપર ચઢેશું, ત્યાં તો જરૂર જોવા જેવું છે. તે પર્વતોની ટોચ ઉપરથી દુનિઆમા સારામાં સારો દેખવ ન રે પડશે. પછી આપણે ખીણમાં ઉતરીને ફરીશું. ને મી. મીનાર્ડ, તમે વનસ્પતિ ચુટી લેતા હશે ત્યારે હું ખેતરમાંથી સુંદર ખેડૂત II છેકરાઓ જતી હશે તે જોવા કરીશ.

ક્રેડરીક—આ ત્રિયારો, ગારા વાલા માસ્તર, તમને કેવા લાગે છે ?

મો. મીનાર્ડની અકબ આ સામગીને જોઈ મારી ગઈ એમાં શી નવાઈ. બેરન પોટાસ્કી જોવા બતા, નિહાન, ને મળતાવડા માણસની સાથે ફરવા નિકળું એ સારા નમોજની વાત છે. કંઈ તકીઆ અને ગાડીના આચકાથી ને અંખુવો થયો હતો છતાં જે ગાડીમાં સ્ટેનોસવાસ રાજ ને હંગારા દેશ II રાણીએ પ્રાપ્ત કરીને હતો તેમાં બેમીને તથા હજાર માન-બનો પ્રવાસ કરવો પડે તોએ તેટલી વેડ ઉડાવતી એનામાં હામન હતી.

મો. મીનાડ—બારન સાહેબ સાથે પ્રવાસ કરવામાં કાંઈ ખામી આવશે નહીં એમ હું માનું છું અને હવે કાઉન્ટી મેંટ્રીલને લખી જણાવવાને હું પ્રથમ તક લાઇ કરીશ ને તેમાં લખીશ કે તમારા એક-સને એક એવો મિત્ર મળ્યો છે કે—

ડયુન—અરર, એમ ના લખતો મો. મીનાડ, એ બાબત તમારે કાઉન્ટને એક અક્ષર પણ લખવો નહીં. મે તમને કહી દીધું છે કે હું ગુપ્ત રીતે નામ બદલીને પ્રવાસ કરું છું. ને હું કેલિગમ જાઉં છું એ વાત આરે કાઉને જણાવવી નથી, પોલીસ સરકાર તો મને સુલતાનના રાજના વડીલ તરીકે મોકલવા ધારે છે પણ મને તે પદવીની જરૂર નથી, કાઉન્ટી-મેંટ્રીલ જુલે ચુકે મારી છાની વાત બહાર ચુકે તો થોડાજ વખતમા હું ક્યાં છું તેની આખા ફ્રાન્સ દેશમાં ખબર પડી જાય. માટે એ બાબત તમારે ન લખવી એજ સારું છે.

ફ્રેડરીક—મારો પણ એજ વિચાર છે. આ બધું મારા કલાથી શે કાયદો? મારે જરૂં હોય ત્યાં ને મને જવા દે છે ને તેમજુ મારી સાથે મો. મીનાડને શીક્ષક તરીકે નહીં પણ એક સોબતી તરીકે મોકલ્યો છે. બારનની સાથે પ્રવાસ કરવાથી મારો બાપ ખુશી થશે ને તેઓ એમ સાંભળશે કે બેરન પોટાસ્કી મારા મિત્ર છે તો તેમને જે આનંદ થશે તેની લેહેરમાં જે વાત છુપી છે તે પ્રસિદ્ધ કરી દેશે. ને તેમ થશે તો બેરનને પાછા વળવું પડશે.

મો. મીનાડ—વાત ખરો. હું સમજ્યો પણ--

ડયુબર્ગે શિક્ષકને હજી સંશય છે એમ જાણી પોતાની સીંગડની તપખીરની દાખલી કાઢી, ને ફ્રેડરીક આંખને ધ્રંશારે કરી તેને આપી ને કહ્યું. મારા મિત્ર તો આ દાખડી ઓળખા? મે તને એક વેળા પારી-સમાં બતાવી હતી નેજ છે.”

ફ્રેડરીક-- હા, મે હજી ઓળખી. પણ ડયુબર્ગે પૂછવાને મત-લખ સમજ્યો નહીં. તે વેળા મિ મોનાડ મોટી નવાઈથી તે જોવા લાગ્યો. ને તેને માટે શું છે તે જાણવાની ધંતેજરી બતાવી.

ડયુબર્ગે--(દાખડીમાંની થોડી તપખીર સુંઝીને)--મારી નજરે આ અમુક પદાર્થ છે. મો. મિનાડ--તને ખબર નહીં હશે કે આ સાદી દાખડી કોની છે ! ”

મીનાડ--ના સાહેબ; તે કોની છે તે મને જણાવો.

ડયુન--જે કે આ સાદી દાખડી છે તેને લઈ લેના બહામાં

જુનુ તથા હીરાની જડેલી મને આપે તો હું કયુન કરું નહીં. આ દાખડી પ્રાશિઆના રાજની છે.

મો. મીનાડ—શું પ્રશીઆના રાજની!

ડ્યુન—પ્રશીઆનો રાજ ફેડરીક-ધી-ગ્રેટની. તારા જાણવામાં તે હશે કે તેને તપખીર સુંઘવાનો ધણો શોખ હતો.

તેની પાસે ધણી દામડીઓ હતી પણ બધી સાદી, તે તેણે આ દામડી મારા બાપને આપી હતી તે તેની પાસેથી મને વારસામાં મળેલી છે.

મો. મીનાડ—મારે એક વાત પૂછવી છે તે એન કે—

મો. મીનાડ એમ કહી પ્રશીઆના રાજની દાખડી માગી એક ચપડી ભરીને નમ્રતા પૂર્વક લેવાને પોતાની એક આંગળી ને અંગુઠો આગળ ધર્યો ને ડ્યુનને હાસ્ય મુદ્રાથી એની આગળ ધરી;

શિક્ષકે બહુન પ્રેમથી તેમાંથી ચપડી ભરી લીધી. ને નાકમાં સુંઘી ને કણુ કે ઘણીજ સારી તપખીર છે. ને તે સુંઘ્યા પછી છીંકે આવો ન્યથે પ્રયત્ન કરીયા પછી આંખમાં પાણી ભરાઇ આવ્યાં. ને મનમાં ધારવા લાગ્યો કે જાણે પોને પ્રશીઆનો રાજ બન્યો. તેના મોટાઈના તર્કથી તેનું મગજ ભભવા માંડ્યું. ત્રીજીવાર છીંકે આવો હતો, એવામાં તે બોલ્યો “ ખરેખર તમારા મતને હું મળતો થાઉં છું, કાઉંટ ડી મોટ્રેવીલને એ બાબત જણાવવી બ્યથે છે.

ભાગ પ.

સાંજ પડી ત્યારે આપણા પ્રવાસી એક ગરીબ ગામડામાં આવી પોહોંચ્યા ડ્યુનને ગાડીવાળાને એક સારી વીસી આગળ ગાડી થોભાવવાનો હુકમ આપ્યો; પણ તે ગામમાં એકજ વીસી હતી એટલે કંઈ પસંદ કરવી તેની બાંજગડ કરવાની જરૂર પડી નહી, આ વીસીમાં પગે ચાલી જવાના મુસાફરો શિયાય કોઈ ખીજ ઉતાર્યો આવતા નહીં. ફેડરીકના મનમાં આ વીસીમાં ફક્ત એક રાત પડી રહેવાનો વિચાર હતો. પણ ડ્યુનને પોતાની વાક્યાતુર્યતાથી તેનું મન ફેરવ્યું. બેરનની પોતાની આંજેલી ગાડીમાં આગળ ન જવાના વિશેષ કારણો તેની પાસે હતાં, એ મીનાડના પેટમાં કુધાનોદાહ પ્રદીપ્ત થવાથી અને તેનું આવતું પોટલું બધી જાણી ગાડીમાં રહી ગએલું તેથી ડ્યુનર્ગના કહેવાને ટેકો આપ્યો.

ગાડી વીસીના બારણા આગળ આવી ઉભી, જ્યાં ધુંટણપુર પુંજે પડેલો હતો. કેટલાંક બતક એક નાના ડગડામાં તરતાં હતાં; ને હંસપક્ષી અકકાઇથી પેલી તરફ ફરતા હતાં. ત્રણ ચાર ભુંડો પોતાનાં મોઢાં ઉકરડામાં ખોસાં ગુર ગુર અવાજ કરતાં હતાં; ને એક લંગડું ઘોડુ હવાડામાંથી પાણી પીનું જે ની આસપાસ દસ બાર મર્યાં પોતાનું બહુ શોધતાં હતાં. આ પક્ષીઓને રમતામાં ખુશ્તે ખોચરે, અગર ધરને ભોંય તળીએ પોતાનાં ઇંડા મુકવાની ટેવ હતી કારણ સારી માડી જગો પસંન કરવાની તેમને ટેવજ ન હતી. આ ગૃહ વ્યવસ્થાનો ચિતાર પૂર્ણ કરતાં એટલું તો કબા પિના ચાલતું નથી કે કેટલાંક સસલાં આગમાં બસાયાં હતાં; પણ સર્વ પ્રાણીઓનો રક્ષક આ સરદારમાં એક મોટો જમરજસ્ત કુતરો હતો તે બસનો કે બચારો સસલાં પોતાના રહેઠાણ તરફ દોટમારી નાસી જતાં.

ધણી મુકેલીથી ગાડી વળના દરવાજામાં દાખલ થવા પામી, જેના બારણાં ધણા દીવસ ઉઘાડવામાં આવેલાં નહીં. એક બાજુએ પૈડા આડામાં ફસાઇ ગયાં, ને બીજી બાજુએ એક મોટા ટેકરા પર ચઢી ગયાં તેથી મો. મીનાડના ઇન્જરના નાડાં છુગી ગયાં; તેના મનમાં કે પેલેડાઇનની ગાડ. રમે ને ઉધી વળી જાય. તે એક વખત એવાજ અકસ્માતમાંથી બચવા પામ્યો ને તેવજ બોમ અકસ્માતથી કાંઇ નવું જીતું ચાય. પણ આટલી બધી ધારતી રાખવાનું કાંઇ કારણ ન હતું.

ગાડાં વાડામાં દાખલ થઇ કે, ભુંડ, સસલાં, ને મર્યાં નાસી ગયાં; બદલાં કવા કવા કરવા લાગ્યાં. પાંખો ફરડાવા લાગ્યા, ને કુત્રા નવા માણુ-સોને જોઈ બસવા લાગ્યા, કેટલક ગામડીયા, ને ગામડાની છોકરીઓ જેની માત્ર આ ગામડામાં વસતી હતી તે ગાડીમાં બેસી આવેલા લોકોને જોવા એક ઠેકાણે ઉભી રહી.

ગાડીમાંની બારીમાંથી ડોકું બહાર કાઢી ફેડરીક બેઠ્યો—આ ક્યાં લઇ ચાલ્યો. પણ તરતજ પાછો પોતાની જગાએ બેઠો, કારણ પૈડાના ફરવાથી ધુળનો ગુન્નાજ ઉગી રહ્યો હતો ને દુર્ગંધનો તો પાર ન હતો.

મો. મિનાડ—(નાકે રમાત્ર દાખીને) હુ ધારું છું કે આપણે રસોડા આગળ આવ્યા તો નહીં હમણું ?

ડયુન—મનમાં કાંઇ ધારતી રાખવા જેવું નથી. અહીં આપણને ધણું મુખ મળશે. તને ખબર છે કે ઉપજા દેખાવથી અંદર શું છે તેની પરિક્ષા થઇ શકતી નથી. આ વીસીમાં હું એક વખત આવેલો છું. તેથી

મને યાદ છે કે અહીં સારી વાનીઓ બનેછે. સાદા પદાર્થ ખાઈને રાત્રી ને સેંડોમીરનો લાઈ ખુશી થામ એ વાતનો જો કે મો, મીનાઈને કાંઈક અમ- ત્તકાર લાગ્યો, પણ અંદર જતાં જોતું ને ધારતો હતો તેના કરતાં સ્થિતિ સારી જોવામા આવી. ને ડ્યુબર્ગે ગાડીમાંથી પુંજના હમમાં પગ મુકે ઉતર્યો ને પાછળ મીનાઈ ઉતરી પડ્યો ને મકાન તરફ નજર કરી રસોડું કયાં આગળ હશે તે જોવા લાગ્યો. વિસીવાળો ઘણો આગળ આવી ઉભો ને પેરોણાઓને નમીને સલામ કરીયા વિના તેમને અંદર લઈ ગયો. ને પો- તાને ઘેર ગાડવાળા ને મજુરોની ધરાડી હોવાથી ને તેઓને સારી રીત- બાતની અંદર ન હોવાથી આવનારાઓને બહુ આદરમાન આપતો નહીં. તેને ઘેર આવી ઘોડાગાડીમાં જોસી કાંઈ જતું નહીં તેથી આ ગાડી જોતા તેના જોસનારાઓને માન આપી જોલાવાનું બાન રહ્યું નહીં. આ વીસીવાળો શરીરે ઠીંગણો ને પચાસેક વર્ષની ઉમરનો માણસ હતો. તેનો એક પગ બીજા કરતાં ટુંકો હતો. ને ઘણો દાર પીવાથી તેનું નાક રાતું ચોળ દેખાતું હતું. મીનાઈ તો રસોડું શોધી કાઢવામાં રોકાયો હતો તેની તરફ જોઈ વીસીવાળો જોઈયો. “સાહેબો, આપનો વિચાર અત્રે મુકામ કરવાનો છે કે દારના જામ પીવાનો છે ?

વીસીવાળાની જોલાવાની રીત કાંઈ સમ્યક્તા બરેલી લાગી નહીં.

ડ્યુબર્ગે--ચાલો ત્યારે હમને સારામાં સારા ઓરડામાં લઈ જા. હમારો વિચાર જમીને સુખ રહેવાનો છે. ચાલો ઉતાવળ કરો. હમારા ફરજને માટે જે સારામાં સારી વાનીઓ હોય તે લાવજો. ”

મી. મીનાઈ પોટેજ પ્રમુખ છે એવું ધારીને વીસીવાળાની પીઠ ટોકી (શાઆશી આપી)ને કહ્યું--એમણે કહ્યું નેજ કરો. પણ યાદ રાખજો કે તમારે લાઈ વાઈકાઉટ-ડી-મોટ્રીવીલ, જેરન લડીસલાસ પોટેસ્કી જે રાત્રી ને સેંડોમીરના પેલેટાઇન છે-ને ગુરરાજ મો મીનાઈ, એમ, એને માન પામેલા બી. એ.--ની પેરોણાગત તમારે કરવાની છે. ”

વીસીવાળો--તમારા ત્રણ જણનો સમાસ થાય એટલી મારી પાસે જગો નથી;

ડ્યુબર્ગેમીનાઈને કપકો આપ્યો કે તારે માફ નામ કહેવું ન હતું ને હવેથી એ બામત ઘણી સંભાળ રાખવાની મુયના આપી.

વીસીવાળાએ બાગમાં જઈ-ગોટન-ગોટન. કરી બુમો પાડી ચાલ વેલી ચાલ. આ આપણે ત્યાં પેરોણા આવવા છે ને હું તેમના ઘોડાને સંભાળું છું. ને તારી શેણાને કહે કે તે જાતે તમવીજ રાખે.”

ગેટન આવી પોહ્યાંચી. તે જાને દેખાવડી હતી, તે ઉંચી મજબૂત બાંધાની વીસ વરસની ઉમરની છોકરી હતી. તેની આંખો કાળી હોઝને મોટી હતી. તે વર્ણ સામળો હતો. તેના અવયવ પ્રમાણસર ન હતાં પણ તેણીના સફેદ ઘાંત ને રાતા બકાર પડતા હોડથી તેના ચેહરાને સારી શોભા મળતી, ગોટને જો ફાટેજો ચણીઓ, એક મેલી ટાપી ને જાડી ચોળાને બદલે પોતાનો ચકેરો દીનાવે એવો પકેરવેશ પહેર્યો હતો—મોઢે બદામનું તેલ ચોળયું હતું—અને વાળ હોળેલા હતાં તો મઝમેસેજ ગોટન પણ પારિસમાં કુંકનનાં મન લલચાવી નાખે.

પોતાના સુંદર ઘાંત બતાવવાને ખાતર ગોટન હાસ્ય મુખ કરી બેઠો, કારણ તે સમજતી હતી કે તે હસીને બેઠાની ત્યારે ઘણી સુવર્ણ દેખાતી, નાના ગામડામાં કે મોટા શહેરમાં પોતાનું જીવનશૈલ્ય કેમ બતાવવું તે એક જી સારી રીતે સમજે છે. “સદ્ગૃહસ્થો તમે મારી સાથે આલશે ?”

જ્યાં ગાડીવાળા, મજુરો, ખેડૂનો આવી જમતા તે ચોરડો વીસીમાં સારામાં સારો હતો. આ વેળા તે ચાર ખેડૂનો આપણા નામીયા મેમાન આઠ્યા અમાક ઉતરેલા હતા ને ટેવજ આગળ બેસીને જમતાં જમતાં વાતો કરતા હતા. આ ત્રણ જણ એ અંદર આઠ્યા તેથી તે ખેડૂનોના મનપર ઝાઝી અસર થઈ નહીં. તેઓ એક વેળા માત્ર ફેડરી; ને તેના બે મિત્ર તરફ સહેજ જોઈ પેતાની વાતમાં વળગ્યા.

ગોટન—(ટેવજ આગળ જઈને) હું તમારે માટે અહીં કપડું પાથરું.”

ડયુઝ—ના. ના. હમે અહીં જમતા બેસવાના નથી. હમે સુસના ચોરડામાં બેસીસું.

ગોટન—પણ આ ઠેકાણે જમવાનો રીવાજ છે.

મે. મીઝ—ને ગમે તેમ હોય. બન્ને કાઉટ ને બેરન અહીં બેસે. આપણે તો અહીં જમવા બેસવાના નથી ! ”

આ વાત ખેડૂનોએ સાંભળીને પ્રવાસી તરફ એકી નજરે જોઈને એક ખીજન સામું જોવા લાગ્યા.

ખેડૂનો ખીજવધ જશે એ ખીજવી અને તેઓ તોફાન કરશે એમ ધારી ખાણમાં જઈ પોતાના મિત્રની વાટ જોતો મિનાડ ઉભો; આણીગમ ડયુબર્ગે જોતો સ્વભાવ ધણે ધાંધલીઓ હતો તેણે ધુસ્સાની નજરે ખેડૂનો બણી જોયું. ને ફેડરીક આ બધું શું થાય છે તે મુજો મુજો હોતો જોતો હતો.

એક ખેડૂન—(મસ્કરીથી હસીને) અલી ગેટન, આ લેખકો

હમારી સાથે ખેસતાં શરમ લાગે છે કે શું ?

ડયુન્—તમારી સાથે કોણ ખોસે છે ? ચુપ રહો નહીં તો તમારી આ ચલથી તમારે પશ્ચાત્તાપમાં પડવું પડશે.

પેલો ખેડુત--હા, એમ છે કે ? તમારા મનમાં લઢવાનું છે કે ?

મીન્—(ઓરડામાં જઈ) મારા લાડ, આ માણસો સાથે તકરાર કરતા નહીં. મારા લાડ ખેરન તેમણે તમારું કાંઈ અપમાન કીધું નથી ”

ખીન્ને ખેડુત--તમે ખેરન છો કે ? ઠીક, મેં ધાર્યું કે તમે કંટવૈદ છો. કારણ તમારા કોટના ગળવામાં કમાલ છે. ”

ત્રીન્ને ખેડુત--પેલી તેમની ગાડી જોઈ ? એવા ખંડખડીયા ગાડાને મારા ખચ્ચરે જોડું નહીં !

મીનાઈ--ધીરે રહો ખોલ્યો (પણ કોઈના સાંભળવામાં આવ્યું નહીં) ઠગારા લોક ! રટેનિસલેસ રાખને આવા ખોલ ખોસે ?

ડયુન્—ઓ ભત્રા અદમીઓ તમે ચુપ રડો છો કે નહીં ? નહીં તો થોડા વખતમાં તમારે કોની સાથે કામ પડ્યું છે તેની ખચર પડશે. ખેડુતો પોતાના ડંડુકા ફેરવી ખોલ્યા “આલો આવી જાઓ. તમારીખચર લઈ એ. આચાર સુધી ફેરરીક ચુપ રહો હવે તેણે ગળવામાંથી પીસ્તોલ કાઢી; ને ખેડુતોની આગળ જઈ શાંતપણે ખોલ્યો “ હમે ગમે તેટલા મોટા માણસો છીએ પણ તમારા જેવાજ માણસો છીએ, ને હમારામાં હીમત છે કે નહીં તે તમારે જોવી હોય તો ગતાવીએ. લાકડીઓથી હમને લઢતાં નથી આવડતું. પણ આ મારી પાસ એવી ચીજ છે કે તમે ને હમે સામ સામી થવાને અડચણ નથી. હમારામાંથી દરેક જણ પીસ્તોલ ફેડશે ! કોણ લઢનાને તૈયાર છે ખોસો ઝડ ! ”

ડયુન્—આ રહી મારી પાસે જે પીસ્તોલો.” એમ કહી પીસ્તોલ કાઢી.

હથિઆર જોઈને ખેડુતો નરમ પડી ગયા. મેંડું શીકું પડી ગયું ને લાકડીઓ મુકી દીધી. જોટન તો બચથી કીકીઆરી મારતી હતી; વીસી-વાજો ઓરડામાં આવી પોંચ્યો ને મો. મીનાઈ ધારણાની પાછળ સંતાવાને હતાવજે જતાં વીસીવાજાની વહુ જે શી ગરગડ આવી રહી હતી તે જોવાને આવતી હતી તેની સામાં અથડાઈ પડ્યો. તે બાઈ હાંગણી ને જાડી કુંદા જેવી ને જેટલી હાંચી તેટલી પોદોળી હતી. થોડો વખત થયો શરીર પણ એટલું બધું વધી ગયું કે મહા મુશકેલી વડે તે આવી શકતી. એટલું એ છતાં ચલતાં ચાલતાં શરીરને બીંતોને ટેકો દેવો પડતો. કારણ એ કે સહેજ આચડાની સાથે ઘડીમાં સમ તોલપણું જઈ ગયડી પડતી.

તે એટલી જાડે થવાનું કારણ તે હમેશાં ઘરમાં બેસી રહેતી. આવી રીતે રહેવાથી જાણીએ છીએ થવાને બદલે દીનવાર દીન એટલું બધું વધી પડ્યું કે બાહ્યને પોતાને મહા હરકતવાળું થઈ પડ્યું અને ધણીને તેની આગળ પાછળ પ્રતિષ્ઠા કરે તો ફરીને આવતાં પાંચ મિનીટ થાય.

જોટનની કીડીઆરી ને ધણીનાં બુમજરાડા સાંમળવા તે આરામ ખુરશીપરથી ઉઠીને મારામારી ની જગેએ જવાને વિચાર કરતી હતી પણ માર્ગ સાંકડો હોવાથી બે બીંતની વચ્ચે શરીર એવું તો બાંધ બેસતું આવ્યું કે ઓરડીમાંના પવનને જવાને માર્ગ રહ્યો નહીં. બીજા શબ્દ કહીએ તો ને માર્ગમાં ફસાઈ ગઈ. હવે બાહ્ય બારણામાં છતાં કોઈને બહાર જવું હોય તો તેને માટે એક રસ્તો હતો તે એજ કે તેના માથા ઉપરથી કુડી જવાનો અગર તેના બે ટાંડીઆની વચ્ચેથી જવાનો; પીસ્તોલ નજરે પડતાની સાથે મીનાઈમાં જુવાનનું જોર આવ્યું હતું ને મારામારીના જગાએથી ગભરાટમાં દોડવા જતાં મો. મીનાઈ આ માંસના ને ચરબીના ગોળાની સાથે અદ્ધળાઓ. એક બીજાને મોટી ટકર લાગી છતાં બાહ્ય ને જરાએ જમીન ઉપરથી ન ખસો જતાં માર્ગની બીંતોની વચ્ચે લપટ મચાઈ ગયેલી હાલચાલ ન કરતાં પથરની પેડે ઉભી રહી ને “ઓ પરમેશ્વર શું થયું ! મને કોણ મારવા આવ્યું” એ ની બુમો પાડી. મીનાઈ હજી બચતી ધુજતો માર્ગમાથી પોતાને જવા માટે રસ્તો કરવા લાગતાં જમણા તરફ અદ્ધળાઈને એવો ધક્કો લાગ્યો કે તેની સાથે તેનું નાક પેલાતા ખભાની સાથે એવા જોરથી અદ્ધળાયું કે નાક સુકી ગયું. તેણે જમણી તરફ માર્ગ ન મળવાથી ડાબી બાજુએ જવા માંડ્યું કે હાથના આંગળાંથી બારીના કાચ કુટી ગયા.

માર્ગ કરવા મેંઢાની પેડે માથું અગળ કરીને જે બાજુ ને જેની સામા ટકર ઝીલી તે સાથી થયું તેનું ખરું કારણ ન જાણતાં બીચારા શિક્ષકે બુમ પાડી કે ઓ બાપરે ! આ શું થયું. આ તે ડાકણમાં કેટલું જોર છે. તેના કરતાં મોટેથી બાહ્યએ જવાનું આપ્યો એ શું થયું ! આ માણસ ગાંડો તો નથી ! તેણીની બુમાયુમ્મી આપણા પ્રવાસી માણસ દોડી આવ્યા; કારણ બેકુતો ફેડરીક ને ડયુબર્ગે બતાવેલી પીસ્તોલો જોઈને છાનામાના બેઠા હતા. ને તેથી તેમનું લક્ષ્ય માર્ગ તરફ ગયું.

વીસીવાળો—એ તો મારી બાથડીનો ઘાંટો છે. તે પોતાની ખુરશીપરથી ઉઠીને અહીં બેસાઈ આવી તે આશ્ચર્ય છે. ” એમ કહી જોટનના હાથમાં કાચેલા દીવા સાથે માર્ગ તરફ દોડ્યો. પછીથી તરતજ ફેડરીકને

ડ્યુનર્ગ દોડી પોકોઆ ને ગડગડાટનું કારણ શું છે તે માલુમ પડ્યું. પણ અગળ આવતાં પગલાંનો અચાજ સંભળાયાથી મીનાઈ વધારે બીચો ને એણે એમ ધાર્યું કે પેલા બેડુનો આગ્રા. ને ગોંધાર્ધ રહ્યો હતો ત્યાંથી પોતાનો છુટકારો કરવાનો ફરીથી જીતે સાટે પ્રયત્ન કરીએ. પણ તે બસએ માર્ગ કાઢતાં જોર વાપરીને તે ચોર હશે એવું ધારી શિક્ષકના કોટની ગળ પટ્ટી ઝાલી નેને ગોટન, ફ્રેડરીક ને ડ્યુનર્ગ દોડી આગ્રા તોએ મુકીતકી.

વીસીવાળો હોસકોસ ઉઠી ગયા. આ જોઈ ફ્રેડરીક ને ડ્યુનર્ગ ગોટનના જેટલા હસવા લાગ્યા, ને મીનાઈ પોતાના ભત્રા સંજીવે ગાંને બોલાવ્યો એનો અચાજ આ વેળા ડરથી સંભળાય એવો ન હતો. બાકે બોલી મેં ઝાલી રાખ્યો છે. એ ગવેડો કયા છુટી જવાનો છે.

બીઆરા મીનાઈનું મોંદું ગમરાએડું દેખાયું ને તેની આંખોનો દેખાવ એવો હતો કે જાણે દયાની માગણી કરતો હોય તેથી જાણતા પછ. માંથી છોડાવવા તેઓ વળી દોડી આગ્રા.

મીનાઈ પોતાની સ્ત્રીની જયી ક્ષેવા પ્રયત્ન કરતો હતો એવું ધારી, અને જે તે જાયડીને આખા ગામમાં સારામાં સારી ચાલની સ્ત્રી ધરતો ને તેમ થવું અવશ્યનું હતું તે વીસીવાળો શિક્ષક ઉપર ધસી ગયો ને નિર્દયતાથી એને શિક્ષા કરવા જતો હતો એટલામાં એની જાયડીએ એને કહ્યું કે નમ્રતાના નિયમાનો ભંગ કરવાનો અપરાધ એણે કરીએ નથી.

બાકે એને ધીરે અચાજે કહ્યું “ હું તમને ખાત્રીથી કહું છું કે મારી સાથે એણે કાંઈપણ છુટ લીધી નથી. એવું સાંભળી વીસીવાળાએ મીનાઈને જવા દીધો.

બાપડ શિક્ષકની અવસ્થા ધણી ખરાબ હતી. તે ડરથી અધમુએ થયો હતો. તેનો ચહેરો રાતોરોગ ને માથાના વાળ વીખરાઈ ગયા હતા. વીસીવાળા — (સંશયથી મીનાઈ તરફ જોઈને) આટલું કાંઈ બસ થયું નથી. એક નિરપરાધી માણસ પોતાની સ્ત્રીની જાયમાં માલુમ પડી આવે એવું કવચિત્તજ જાને છે.

શિક્ષક બોલ્યા વગર ટકટક બેવા લાગ્યો. કારણ કે તે ધુસ્સાવાળા ધણીને શો જવાગ આપવો તે એને સુઝ્યો નહીં ડ્યુનર્ગ એની મદતે પોંચી ગયો; ને ગેર સમજાતી થવાનું કાંઈ કારણ હશે ધારી વીસીવાળાને સંશય કાઢી નાંખ્યો. પોતાને અને પોતાના મિત્રને જમવાના ચોરડામાં લઈ જવા તેણે ગોટનને કહ્યું પણ તે નાં મુખી વીસીવાળાની સ્ત્રી માર્ગમાં ફેળી હતી ત્યાં મુખી તેમ કરવાનું કાચું નહીં. પ્રવાસીઓને મારે જે સા.

સમાં સારી જગો આપી શકાય એવી હતી તે જગોમાં એ મોટા ઓરડા હતા. તે ગંદા હતા તે તેના માળીઓ મોટા આડા બારોટીઆપર આવી રહ્યા હતા. તે તેના પર બીઝાડોએ ને કરેળીયા નિરાંત ફરતા હતા. અને ઓરડામાં એક બીજાનું પડ્યું હતું તે તેની આસપાસ ડાઘાવાળી ફાટેલી ચાદરો બાંધી હતી. ને ચાદરો ટુંડી પડવાથી અંદરનો ભાગ ઉઘાડો જણાતો. ચાદરો જમીનથી માત્ર પાંચ ફીટ ઉંચી હતી.

ફેડરીક--(હસીને) “ ઓરડાનું રૂપ કાંઈ દીવ ખુશ કરે એવું નથી પણ પ્રતાપીને તો આવી અગ્યણો મુગે મોંઠે સહન કરવી પડે છે. વિશ્વક--” એમાં શું શક છે. રાત તો ઘણા થઈ છે, ને બીજાના બહુ નરમ ને સુંવાળા દેખાય છે. ”

ફેડરીક--બીજાનામાં સુવા જતાં એક નિસરણીની જરૂર પડે એવું છે.

મીનાઈ--મારા લાર્ડ મારી નજરે તો બેજ બીજાના પડે છે,

ડ્યુબર્ગ--તેની તારે ફીકર રાખવી નહીં. અને આખી રાત કાંઈ ઉંઘ આવવાની નથી. સવારે કાંઈ અગત્યના પત્ર લખવાના છે તે કાલે સવારે મોકલાવી દર્શક પછી આરામ ખુરસી પર કલાકેક ઉંઘ ખેંચી કાઢીશ.

વિશ્વક--“ પણ આરામ ખુરસી તો એકે દેખાતી નથી ”

ડ્યુબર્ગ--તેની કાંઈ ચિંતા નથી. એક બારટી હશે તો ચાલશે. ખુદાં મેઢાનમાં જે બાણુએ આખી રાતો લસકરમાં પેરો કરવામાં ગાળી છે તેને બીજાનાની જરૂર નથી. પણ બાણુ આખાં બહુવાર લાગી. હું હમણાં ત્યાં જઈને તબવીજ કરું છું.

ડ્યુબર્ગ ઓરડામાંથી બહાર આવ્યો. ને ફેડરીક એક બારી આગળ બેસી બહારનો કુદરતી દેખાવ જોતો હતો. સર્વત્ર ચંદ્રપ્રકાશ પડ્યો હતો ને સમજે સામસુમ દેખાતું હતું. ફેડરીક પરિસના લોકોની અને ગામડાના લોકોની વચ્ચે શું ફરક છે તે વિષય ઉપર વિચાર કરતો હતો; તેના મનમાં એવો ખ્યાલ આવ્યો કે જે વેળા મોટા શહેરમાં મોટા બાણુસો નાચ રંગમાં અગર નાટકો જોવામાં પડે છે ત્યારે ગામડાના મરીબ રહેવાસીઓ, મોટા મોટા વિચારો, નિરાશા ભરેલી, મગફરીથી મુક્ત એવી સ્વપ્નાવાળી શાંત સ્થિતિમાં નીરંતે ઘસઘસાટ ઉંઘ લે છે

આ પ્રમાણે ફેડરીક વિચાર કરતો હતો ત્યારે મિ. મીનાઈ આ બીજાનાં જોતો હતો. તેમાં તેને જણાયું કે બીજાનામાં બીજાં કાંઈ નહીં પણ એક ફાટી ટુટી સાદડી અને ચાર ફૂટ જડું ધાસનું ઓસીકું હતું. તેના મનમાં કે પથારી સારી હશે પણ આજે મનમાં ઘણો દીલમીર થયો.

મી. મીનાઈ—(ચાદરો તરફ નજર કરી) “આ ગામડીઆઓ કેવી ખરાબ પથારીમાં પડે છે! મારા મનમાં હવે કે આજે મને નરમ સુંવાળું બીજાનું સુવા મળશે; આવી જાડી ચાદરો તો માન જન્મભારમાં મેં જોઈ નથી. કેવી જાડી ને મેલી! આવું છતાં બેરત લાઈ સાહેબ કહે છે કે આ વીસ. સારામાં સારી છે. ભોજન ન હોય તો ઠીક.”

એટલામાં પોતાના ગાડીવાનને ડ્યુબર્ગે બોલી કાઢ્યો ને તેની સાથે તેને સવારના પોહરમાં ચાલી જવાનું કહી તેને ભાડું ચુકવી આપતો હતો.

ફ્રેડરીક પાસેથી ઉછીના લીધેલા દશ ફ્રેંકમાંથી ડ્યુબર્ગની પાસે હાથમાં રકત ત્રણ ફ્રેંક બાકી રહ્યા હતા. ને હવે ભાડું આપવાને પાસે પૈસો ન હોવાથી ગાડી વાળાને રજા આપવી પડી, ભાડુ ચુકવી આપ્યા પછી તે ગોટનને મળ્યો ને તેની સાથે થોડી વાત કરી. કારણ નિમેલે વખતે તે ગાડીવાળાને પૈસાને માટે હેરાન કરે નહોતો એકુતોની સાથે મારા મારીમાં ડ્યુબર્ગે કેવી બહાદુરી કરી હતી તેથી ગોટન ડ્યુબર્ગના વખાણ કરવા લાગી; સ્ત્રીઓને પછી તે ઉંચા દરજ્જાની હોય કે નોકરના દરજ્જાની હોય, શુરાતનવાળા પુરુષ બહુ ગમે છે. આ વેળા ગોટન રસોડામાં કામે વળગતી હતી, તેણી આ તક જોઈ ડ્યુબર્ગને મળવા આવી. ને ગાડીવાનને હરકત કરે નહોતો એમ કહી પાંચેક ફ્રેંક તેણીના હાથમાં ડ્યુબર્ગે મુક્યા તેથી તેણીએ કહ્યું કે ગાડીવાનને હરકત પડવાની નથી. આથી ડ્યુબર્ગને એટલો તો આનંદ થયો કે તેની લેડરમાં દાદરની ત્રણે આ રૂપાળી છોકરીના ગળામાં હાથ નાખી તેના ગાલ પર બચી કરી. પણ થોડીવારે હાથ છુટા કરી જ્યેનું તો કડોરાપરથી મિનાઈને ઉભો રહી તે તરફ જોતો દોડો, શૈક્ષક હાથમાં દીવો લઈ ભોજનની તૈયારી થઈ કે નહીં તેની ખબર કાઢવા નીચે આવતો હતો. ને જ્યારે તેણે રાવાનેમેડોમી-રના પેમેટાઇનને ચાકરડીના હસ્તપાશમાં પડેલો જોયો ત્યારે તે સ્તબ્ધ બની ગયો. ડ્યુબર્ગે મીનાઈ પાસે ગયો ને કહ્યું “જે નવી વાની બનાવતો તેને હાલીઓગાઆસ ઇનામ આપતો. તેવીજ રીતે હું ભોજનની તૈયારી થઈ છે એમ કહે તેને ઉપકારની લાગણી બતાવું છું!”

મિ. મીનાઈ આ બાનું સાંભળી સંશય દૂર થયો. તે ડ્યુબર્ગની પાછળ ગયો ને ગોટન ભાણું પીરસવા માટે જતી રહી.

ગાડીવાનને પતાવ્યા પછી નિયત થઈ ડ્યુબર્ગે કહ્યું—આપણે આહિં બેસી વિનંદ કરીએ. મિ. મીનાઈ તેના કહેવાને હસીને અનુમોદન આપ્યું ને ફ્રેડરીક બારીમાંથી નિકળી આકાશમાંના ચંદ્રનો વિચાર છોડી

પુટ્ટી ઉપરની આમતો પર ધ્યાન આપના લાગ્યો,

ડ્યુન—આતો તારે આપગે આ દારૂ ચાખી જોઈએ. આ કુંજો દારૂ છે?

ગોટન—એ શીવચ બીજ જાતનો દારૂ હમારે ત્યાં નથી.

મો. મીનાર્ડ—(મોહું મલકાવીને) આ તો જરા ખોટો લાગે છે. પણ મને લાગે છે કે આ વાની દીક જતી છે.

ડ્યુનગે એ વાનીનો સ્વાદ કાઢવા માંડ્યો; પણ પેલી મારામરીમાં જે ગડગડ ચાલી હતી તે જોવાને ગયો એટલે ચુલાપર વાની બગી ગઈ તે જોડતો ગોટનની પાસે દારૂના જામ પર જામ માંગવાથી કાંઈ મોડા મોળા ને બેકનની વાની સમારવાનું બૂલી ગઈ ડ્યુનગે વાનીનો સુગંધ કેવો મળતો આવે છે એમ પોતાના સાથીઓને મનાવવા પોતાથી બને તેટલી કોશીશ કીધી, મીનાર્ડે કાંઈ જવાબ વાળ્યો નહીં, કારણ બેરનને ખોટો પાડતો એ એની વૃત્તિ ન હતી—પણ દરેક ઢાળીઓ મોંઢામાં મુકે કે મોહું લાંબું થઈ જતું.

ડ્યુનગે જે થાળી ભરી હતી તે ખસેડી લઈ કહ્યું—આ વાની તે કેવીક હમે? આ વાની કોળીને ક.ચા કાંઈ ખાઈને બનેના સસલાના માસની બનેલી લાગે છે, ને તેની સાથે તેમાં બળી ગયેલો સ્વાદ આવે છે

મો. મીનાર્ડ—(પોતાનું મત આપવાની હીમત કરી) મોનશરડી પોટોરડીના જેટલ વખાણુને આ કાંઈ પાત્ર નથી એ તો ખુલ્લું માલમ પડી આવે છે. મારા મનમાં કે મરઘીના બચ્ચાંની બનવેલી લશે.

ડ્યુનગે—આવી બીન અગમતી આમતપર તકરાર કરવી નિર્થક છે. રસોઈઆને હાથે આવી જુલો થઈ જાય. કેમ મિ. મીનાર્ડ ખરી વાત કેની? શિક્ષક—મારા સાહેબ, જે આવી જુલો કરે તો રસોઈઆ શાના?

ડ્યુન—મો. મીનાર્ડ એમાં બન્ને તારો વાંક છે. તે વીસી વાળાની બાંધરીની કેમ બચી લીધી?

મી. મીનાર્ડ—તે વેળા મારું મન તો નિર્ભય હતું. હું તો માત્ર રસ્તામાંથી જવાનો પ્રયત્ન કરતો હતો.

ગોટને બીજી વાની લાવી ટેબલપર મુકી એટલે વળી બોલતાં બંધ પડ્યા. તેણી બોલી કેમ આ વાની તો આવે છે કે નહીં?

ફેડરીક—એમાં તો કાંઈ માલમ જણાતો નથી.

મો. મીનાર્ડ—આ તો બેસ્વાદ લાગે છે.

ડ્યુન—(સુંદર નોકરડીને) હમારા બીટનીમાં સસલાનો સ્વાદ ઢાળી કાંઈ જોઈ આવતો નથી, બીટનીમાં સસલાં થાય છે. પણ અહીં સસલાં

કેમ ઉછેર્યાં તેનીજ ખબર નથી.

મો. મીનાઈ—(ડયુબર્ગે ધરેલી પ્રશ્નિઆના સમ્મતી તપખીચ્છી દાખ. ડીમાંથી ચપટી ભરી લેતા હાથ આગળ લંબાવી) આપ સાહેબનું રહેલું બ્રીટનીમાં બધા વરસ સુધી થયું છે ખરું? મી. ડયુબર્ગે—હું નાનો હતો ત્યારે ક્રાન્સના તેજ ભાગમાં ફરેશો છું, બ્રીટનીની હતા કેવી ગઝની ! ને ત્યાંનાં ઢોરો, ચરવાના ખેતરો, ને જમીનો કેવી તારીફ લાયક તેની તો વાતજ થાય નહીં. જગલનો તો તમને ખ્યાલજ ન આવે ! બ્રીટની દેશ એવો છે કે તે જાણે મોટો બાગ હોય એમ લાગે છે. ને ત્યાં સારોસારી બાજીઓ અને ફળ ફળાવળ જલ્દી થાય છે.

શિક્ષક—ને પોલાંડમાં શું થાય છે સાહેબ ?

ડયુબર્ગે—પોલાંડમાં ? પોલાંડ તો વાતજ થાય નહીં તમે પોલાંડ એવું છે ?

મીનાઈ—ના હું તે દેશ જોવાને બાંધપાળી થયો નથી.

ડયુબર્ગે—તમે જ્યારે એ દેશ જોયો નથી ત્યારે તમને પ્રસંગોપાત તે જાણત તમને કહીશ.

મીનાઈ—એ દેશ ધણે રળીઆમણો હશે નહીં વારું !

ડયુબર્ગે—એવો તો સુંદર છે કે તમારા સાંભળ્યામાં કેપેક પર્વતને માટે સાંભળવામાં આવ્યું હશે. તેના આગળ મોંટ ખેંચેક પર્વત તો જાણે નાની ટેકરી ને ચાંબોરેઝ પર્વત તો કંઈ લેખામાં નથી.

મી. મીનાઈ—તેના ઉપર હમેશાં બરફ પડે છે એ વાત ખરી ?

ડયુબર્ગે—સાત દીવસ બરફ પડે છે કેમ્પેક નામના પર્વતની હારમાં એક પર્વતના ટોચ ઉપર ચારે એક કીલ્લો છે તે પર્વત ઉપર ફક્ત જંગલી સેરાં જન્મ શકે છે.

મો. મીનાઈ—જે એમ છે તો તમે કીલ્લામાં શી રીતે જઈ શકો છો ?

ડયુબર્ગે—પર્વતમાં વચ્ચે જોગ ફરતાં પગથીયાં છે. તે જાંધવાનો મને એક લાખ ફ્રેંક ખરચ થયો; તેનું જાંધકામ કેવું નકસીદાર છે, જે-ઓએ તે નજરે જોયો છે તેઓ તેની તારીફ કીધા વિના રહેતા નથી.

કેમ્પેક પર્વત ઉપરના મારા કીલ્લામાં આવવાની એક દીવસ મહેરબાની કરશો અવી હું આશા રાખું છું. હું તમને મારો ટોક નામનો દારૂ પાઠશ. તેમાંનો મારી પાસે થોડો છે ને તેની કીમત મને એક પાટલીના ત્રણ સુધ પડ્યા છે. તે પીને પછી મને કહેજે કે તે કેવો લહેજતદાર લાગે છે.

મી. મીનાઈ—મારા લાર્ડ, મારાપર તમારી કેટલી બંધી મહેરબાની છે. પણ

તમારા મિત્રામાં કયા ધણીજ થકી આવતી હશે.

ડ્યુ—મારા ગાપદાના વખતમાં તેરી હતી-પણ સાઈ થયું કે મારા વખતમાં વિદાનો વધારો થયો જેથી મેં તે ખામી દૂર કરવાની યુક્તિ શોધી કાઢી છે.

મી—ને શી રીતે મારા લાઈ ?

ડ્યુ—મેં કીલ્લની નીચે ગાસો મીટર (ગાસ માપવાનું યંત્ર) કુક્યું છે તમને તો ખચર દશે કે ગાસથી જમીનપર ઘણી ઉચ્ચતા મળે છે. ને એવું પાનુ કે ગાસના ખતનામાંથી જે નળી ઉપર આવેલી છે તેના મોંઢાં આગળ જાનેવારી ગાસમાં ચણના ઝાડ ઉપાં હતાં. પણ મારા ગિત્ર ફેડરીક તમારું મળું સુકાર્જ જતું હશે ! જરા કાંઈ પીએ.

ફેડરીક ગહુજ અદમીથી અને ધ્યાન આપીને સાંભળતો હતો. ડ્યુ-બર્ગ આ પ્રમાણે ખીવાસ વિસકો ગનાતો હતો તે એક ફેડરીકના પેઠામાં હસતું સમયું નહીં છતાં તેણે મોઢું એવું કાવકું રાખ્યું હતું કે મી-નાઈને આ સવળી વત ખરેખરી લાગી પણ એટલી વાત આવતી હતી એવામાં એકાએક એક સખત આચકો લાગ્યો તેની આખું ધર હાલું; ને યોગેવરે એવો તો કડાકો થયો કે જાણે જમીન ધરતીકપથી ફાટી ગઈ.

મી. મી—ઓ મારા ગાપ આ શું થયું ? આ ધર તો મજમુત ખાંધણી છે.

ડ્યુ—અહીં ગોટન. અમારી સ્વારી ગામનાં આવી પોંચી તેના મનમાં આ તોય પડી કે શું ?

ગોટન—ના સાહેબ. એ તો મારા ગાપ સાહેબ ખીજાનામાં સુખ ગયાં. એ સિવાયે ખીજા કાંઈ નથી.

આ સાંભળી ડ્યુબર્ગ ને ફેડરીક ખડખડ દસી પડ્યા વીસીરાળાની જાડી ગાયડી એજ જમીનપર સુતી એવું જ્યાં સુધી તેને ગાલમ પડ્યું નહીં ત્યાં સુધી એની ખાતરી થત નહીં; કારણ, જ્યારે તે ગાલ સુતી ત્યારે આખુ ધર હાલતું તેથી જે એરામાં તે સુતી તેની નીચેના અળના એરામાં સુવાળી કોઈ દીવમ એ દા કરેત નહીં. તેણે વિચાર્યું કે જે છાપરા તથે તે ગામ સતી નેજ છાપરા તથે સુતું એટલે થયું.

એટલામાં પેલીફોરો રી જાણ જાની પીરશને લાખી, તે જમીની સાથે ખાત્રા મારે ગંધાતી બગકેલી ગલાઈ વિના ખીજા કશું હતું નહીં જેને વાસ ફેડરીકથી ખગાયો નહીં તે તુત ભાણું ઉપરથી હમી ગયે. ને તેને લાખું કે આના ગામડામાં હવે એક તાત પણ થોળવું નહીં.

મો. મીં ને લાગ્યું કે બેરન સાહેબથી હવે ઉતરવું નહીં, ડ્યુમ-
ગેં મલાસપર મલાસ બરીને આપ્યું ને મલાઈના વખાણ કર્યાં. તેમજ
કહ્યું કે મને સ્વીટબ્રેડેડમાં આવીજ મલાઈ મારા ખાવામાં એક વેળા
આવી હતી. આ સાંજળીને શિક્ષક સ્ત્રીસ મલાઈની દુકાને કાપ દીવસ
જગવું નહીં એમ ધારના લાગ્યો.

ડ્યુમ—હા. મો. મિનાડ, સ્વિટબ્રેડેડમાં અગર નામના ગામ મલાઈ
માટે પ્રસિદ્ધ છે ને ત્યાં જાઓ તો તેનો સુગંધ તમને એ માડથી આવે.
આ ઉપરથી તમને ગામ આવ્યું એમ માર્ગમાં માલમ પડશે. આ મલાઈ
વાળાની દુકાને તમે સુઈ રહો તો તમને એક મહિના સુધી સુગંધ આવ્યા
કરશે. તેનો વાસ બેરેગવાગાને સારો હોય છે. પચ્ચ મિ. મિનાડ તમે થાકી
ગયા હશે. મારે હવે ઘણા અગત્યના પત્ર લખવાના છે ને તે લખવામાં
હું આખી રાત્ર ગાળીશ.

મી. મીં—મને કંઈ આવતી—”

ડ્યુમ—કેમ વાફે ડ્યોજીનીસ તત્તવેતા અત્રેકઝાંડરના દેખતાં પોતા-
ના પીપમાં કંઈ ગયો હતો.

મિ. મીં—ત્યારે હવે તમે મને રજા — ”

ડ્યુમ—અત્રે જાઓ કંઈ આવતી હોય તો, તમારું કપડાં ઉતારીને સુજો.

મિ. મીં ધર્યો ત્યાં સુધી દાડ પીધે. ને તેની ઘેનમાં તે ધસ-
ધસાટ કંઈ આવશે તેથી ફરીથી કંડેવાની વાટ ન જોતાં પડદાની
પાછળ જઈ પોતાના કપડાં ઉતાર્યાં. અને ડ્યુમગેં પાતના ગળવામાંથી કા-
ગળોનું પડીકું કાઢી તેમાં જે લખેલું હતું તેની ચાઢી કરવાનો ઢોંગ કરીધો.
પણ ખફે જોતાં તે મીનાડ ઉઘી જવાની શહ જોતો હતો કારણ તેના
મનમાં ગાડીવાગાને નિકળવાની ઉતાવળ કરવાની હતી. કારણ તેને એવી
શંકા હતી કે જે શિક્ષક સવારે વડેલો ઉઠશે તો, ગાડીયો હાંકી નહા
લઈ જાય તો પોતાને ઘણી અગવડતામાં આવવું પડે.

આ કારણથી જોઈએ તે કરતાં બહેત્રા જતા રહેવાને ગાડીવાગાને
કહ્યું આગસો દરવાજો ખુલ્લો હતો. ગોટન વાડામાં હતી. પણ તેનું લક્ષ
ડ્યુમગેં તરફ હતું.

મીં—પડદા પાછળ ગયો તેને કલાકેક થઈ ગયો. તે કંઈ ગયો
હશે એમ ધારી ઓરડામાંથી બહાર જતો હતો એટલામાં કોઈ ગરબડ
કરતું હોય એમ માલમ પડ્યું.

ડ્યુમ—મો. મિનાડ, લઈ તમને શું થાય છે? એમ કહી તેના બીં-

જાના પાસે જઈ પડ્યા ઉભાડ્યા.

પણ તેને શું આશ્ચર્ય દેખાયું. ખીયારો મીનાડ માથે કનકાંકી ટાપો પહેરીને ખીજાના આગળ ઉભો હતો. કારણ ખીજાના પર એક ટુંકી પુરસીની મદતથી એક જવાના હાથે કાંકાં માર્યાં પણ સધળા ફાટી ગયા.

ડયુ—કેમ મિ. મીનાડ તમને ઉપ આવતી નથી કે ?

શિક્ષક—ના, સાહેબ. દસેક મીનીટ થઈ મેં ચઢવાનો પ્રયત્ન કર્યો પણ બચ્યું. શી નવાઈની વાત. જે ખીજાના માગ સુધી પોચે એમાં સુનારા માણસો કેવા મુર્ખ હશે ! કાંઈ જાણ છે શીટ ઉંચા હોતા નથી. ને તમે રાક્ષસ જેટલા ઉંચા હો તો. "

ડયુ—મો. મિનાડ તારે તમે મને ગદને કેમ નહીં બોલાવ્યો ?

મો. મી—મારા લાડ હું આવા પ્રકારની છુટ તમારી આગળ કદી લઉં નહીં.

ડયુ—તમારી ભુલ છે, મારા મિત્ર, ખીજાનામાં એક જવાને માટે આખી રાત ખોલી અશક્ય છે.

ડયુજર્જે જવાબ સાંભળવાની રાહ ન જોતાં મી. મીનાડને પુરસી પર ચઢાવે કહ્યું. એવો અચકા આખો કે તેની સાથે વિદ્વાન માણસ તેના શરીરના ભારના પ્રમાણે એક સપાટાની સાથે ખીજાનામાં પડ્યો.

ડયુજર્જ—ઓ, ઓ, હું તો ધાકીજ ગયો.

મો. મીનાડ લાડ સાહેબ હવે ઠીક થયું છે—

સે ઠામીર—ને—રાવાના પેસેટાઇન બોલ્યા ત્યાં ધણું સાઈ. સલામ.

ડયુજર્જે ઝોરકામાંથી બહાર આવ્યા અગાઉ પોતાની ઝેર દાજરીમાં થિક્ષક ઉડ્યો કે નહીં તે ગાલગ પડી આવવા ખાતર પથારી પાસેની પુરસી ખસેડી નાંખી. પાંચ મિનિટમાં મો. મિનાડની આંખ મળી ગઈ, ડયુજર્જે પોતાનો હેતુ પાર પડ્યો જ્યારે દીવો લાઇ વાડમાં ગયો. કારીનાં ઝોરકા પાસેથી જાય છે એવામાં તેણે ખારીમાંથી નજર કરી તો જણાવુંકે બે બેડુનો ઉંઘી ગયેલા હતા ને ખીજા બે દારૂ પીતા હતા પણ તે એવી રીતે પીતા કે પોતાના ખીજા બે સોજતી પેડે સુધ જતની તૈયારીમાં છે એમ ડયુજર્જને માન્ય પડે. ડયુજર્જ ગાડીવાળો કયાં છે તે જોઈ ગયો ને તેના હાથમાં પાંચ ફ્રેંક આપીને એકદમ ચાંચી પાછા જવાનો હુકમ આપ્યો. થોડી વારમાં ગાડીએ ઘોડા જોડવામાં આવ્યા, એટલા પેસેટાઇનની પ્રવાસની ગાડી દૃષ્ટી ગયાંની બાહર જતી રહી.

એટલામાં વાણમાં ગોટને ડયુજર્જની પાસે આવીને કહ્યું—'હવે

ગાડી વીના શું કરશે?

ડ્યુન્—હમારી બીજી ગાડી છે તે કાંધે સવારે અહીં આવશે. પણ જો સાંભળ, હું શું કહું છું તે. કાંધે સવારે પાંચ વાગતે તારે ઉઠવું જોઈએ. ને મને મદત કરવી. એવી રીતે કે-ગારી ગાડી ચોર લઈ ગયાની ખુબ પાડવા જાય છે તે પણ ચોર હશે એવી શંકાથી ડ્યુનર્મ તરફ જોઈને જોઈને બોલી—ચોર ક્યાં છે.

પેટેટાર્ન—મને સવાલ ના પુછ, મારી વાલી પણ મેં જોયું કહ્યું તેમ કરજે.

જોઈને—જો તમને ગમત મળતી હોય તો કહ્યા પ્રમાણે કરીશ.

ડ્યુન્—કહ્યા પ્રમાણે બધું કરશમાં આવ્યું. સાડા પાંચ વાગતે જોઈને ઉઠીને કારીખાનામાં ડ્યુનર્મની વાટ જોઈ ઉઠી. થોડી વારમાં તે આવી પોહ્યો. ને ગાંધી રાત્રે દાદર તળે બંને જગ્યાએ સમાચર પુછ્યા હતા તેમ બંને મળ્યા. ફેર એટલેજ કે આ તેની નમ્રતા જોવાને મિ. મિનાઈ ન હતો. તેણે “ચોર રે ચોર” એવી મોટેથી બુમો પાડવા માંડી.

ડ્યુન્—ચોર ચોર; આવોરે આવો ચો; ચોર આવ્યા.

જોઈને—ચોર ક્યાં છે?

ડ્યુન્—કાંધી શીકર નહીં. ઉતાવળે મારી માફક ચોર રે ચોર, બુમો પાડવા લાગ. ચોર ચોર.

જોઈને—ચોરરે ચોર. આ છોકરીનો અવાજ ડ્યુનર્મના ધાંટાની સાથે મળી ગયો ને આ જોડા અવાજથી આવ્યું ઘર માંજ ઉઠ્યું.

વીસીનાજો લંગડો લંગડો ઉતાવળથી નીચે ઉતરી આવ્યો ફેડ-રીકે ઓરડીમાંથી બહાર આવ્યો ને મીનાઈ સુમારમાં ખુરસી પર પગ મુકવા ગયો કે લાગતોજ નીચે પડ્યો. બધાં કપડાં ઉતાવળે પેદશ પછી તે શિક્ષક ફેડરીકની પાછળ નીચે ગયો. ફેડરીકે ડ્યુનર્મનો અવાજ સાંભળ્યો ને ન ડરતાં શું થયું તે જોવાને બહાર આવ્યો. કારણ તે નિસં-શય જાણતો હતો કે તેના મિત્ર જેને આ કાંધી સજ્જડ ધોંગાણું મચાવ્યું છે. વીસીના બધા માણસો ત્યાં આગળ આવી લાગ્યા પણ વીસી વાળાની બાવડીથી બીજાનામાંથી ઉઠ્યું નહીં તેથી આવી નહીં એવામાં ગામના ફેડરિક કોકો અને મનુરીએ જનારા માણસો સદેશમાં ત્યાં એકઠા થઈ ગયા. બુમોનો પરિણામ જ્યારે ડ્યુનર્મના જોવામાં આવ્યો ત્યારે તે કારીખાનામાંથી વધારે જોઈને, “ચોરરે ચોર, ગાડી પકડો ગાડી” એવી બુમ પાડતો બહાર આવ્યો.

વજર ગાડીએ ગાડીને માટે જુઓ પાડતા સખસ તરફ વિરમયતાથી નેત્રું એટલામાં ગોટન ટોંગામાં આવી 'ગોલી' લાડ સાહેબની ગાડી તો લઇ ગયા મિનાડ-(સખય)શું છે મારા લાડ?

ડયુઅર્ગ-મારી ગાડી-મારી ગાડી-પેલો ચોર-ગાડી વાળો મારી ગાડી-લઇ ગયો ને તેમાં બેઠકની નીચેની પેટીમાં પચાસ હજાર લુપ મુકેલા તે શુધાં.

મિનાડ-(સખય)શું તે લઇ ગયો-વાત ખરી કે શું? :

ડયુઅર્ગ-લઇ ગયો તે કેવી રીતે, ગાડી મારા ગાપની છે. એ ગાડી પોટો-સ્કીના ખાનદાનમાંની. પછસાને માટે હું દીલગીર નથી પણ ગાડીને માટે, જે ગાડીમાં હંગારીની રાજકનાને સ્ટોનિમત્રાસનો રાજ બેસીને ફરતો હોતો. મારા મિત્રે, મારા મુખની તમને કદર હોય તો તે લુચ્યા હમારા ગાડીવાનને પકડો, બધે ફરી વળો ને જે મારી ગાડી પાછી આણસે તેને સો લુપનુ ધનામ અપીશ.

ગોટન-જે ગાડી લઇ આવે તેને સો લુપનુ ધનામ એમ કહેવાનું કારણ ડયુઅર્ગે તો પોતે જે બેલ બોલે તે બોલવાને કહ્યું હતું.

વીસીવાળો-તું ગોટન હતી તે કાફીખાનામાં કેમ ગયો?

ડયુઅર્ગ-એમા તે શું કહેવા જેવું છે? હું મીનાડની ઓરડીમાં ઉંઘવા માટે ગયો ને અરધા કલાકમાં અગાક અને વાડામાં ઘોડાનો અવજ સંભળાયો. હું બિડીને મયો-ધીમે રહીને નીચે આવી ગાડીને ઘોડા નેડતાં મેં લુચ્યાને જોયો. મદતને માટે કાફીખાનામાં દોડતો ગયો, ગોટન બેઠકનો ના એંદા વાસણો સાફ કરતી હતી. ઘેડાવાળા મારા કરતાં ઘણા જાણી, આરી કને પીરોત્ત મજે નડી, તે મુરખાએ અને કારીખાનામાં ગોંધ્યો ને તે ગાડી લઇ પલાયન કરી ગયો.

ગોટન-એજ વાત ખરી, ને તેથી અમે બન્નેએ મદતને માટે જુઓ પાડી ને થોડી વાર બેરતે આરણા ઉઘાડ્યાં.

મે. મીનાડ-મારે ફાજદારને ત્યાં જયુ જોઇએ. એકદમ તેને કહેવું જોઇએકે ચોરને પકડવાને હથીઆર અંત ટોળી મોકલે.

ડયુઅર્ગ-(સ્વગત) જો એ પકડે તો તે હોશીઆર ખરો. આટલામાંતો મારો ગાડીવાળો ક્યારનોએ પારીસ પોચી ગએલો હોલો જોઇએ.

વીસીવાળો-ફાજદાર એકજગે તે શુ કરે બીજે ગામથી પોલીસ મંગાવી તો બે કલાકમાં આવશે.

ફેડરીક-(હસીને) મી. મીનાડ તમે ગભરાસો નહીં. ધીરજ રખો બેરનની ગાડીના બદલામાં આપણી પાસે સાદી ગાડી છે.

એ. મી૦--પણ, મારા ભાઈ, પેલા પચાસ હજાર લુપ્ત છે તેનું કેમ ?

ડ્યુ૦--હું પૈસાને રડતો નથી. હું ધન્યરતો ઉપકાર માનું છું કે મારી સ્થિતિ એવી છે કે મેં ગયા તેની શીકર નથી. એ શિવાય મારી પાસે પ્રવાસ ના ખર્ચ માટે મારા પકીટ--ચુકમાં પૈસા હજાર ફ્રેંક છે. પણ મારા કપડાની પેટીને માટે દીલગીર છું. કારણ તેમાં કપડાં હતા ને તે પેટીમાં રહી ગઈ.

ફ્રેડરીક--મારા વાલા મિત્ર તું મારાં કપડાં વાપરજો.

મે. મિ૦--(સલામ કરી) મારા કપડાં સુધાં તમે વાપરજો. શિક્ષક સંઘમાં કપડાં પહેરવા ઓરડીમાં ગયો. ને બેરનને કહ્યું કે આ વાતની ફરીઆદ ફેડરેશનમાં માંડવી જોઈએ.

ફ્રેડરીકના ઘોડાવાળે આવી પોહોચી એમ કહ્યું કે ગાડી તૈયાર છે. મીનાર્ડ પાછો નીચે ઉતરીને કહ્યું કે એટલું ઠીક થયું જે વીસીથી આટલું નુકસાન થયું તે વીસીમાંથી ચાલ્યા જવાના. ડ્યુબર્જના મનમાં ઠીક થયું ને ભાગી જાગ્યો; ગાડી ગઈ તે સાંઝે થયું. અને ફ્રેડરીકને પોટો-રહીની માડી કરતાં ઘણે દરજ્જે સારી ગાડીમાં બેઠો તે જોઈને પેલી વાતની જરાએ દીલગીરી થઈ નહીં.

મીનાર્ડ રાજ રેનીસાસની એસવાની જગો યાદ આવ્યાથી નિસાસા મુકવા લાગ્યો. પણ પરિણામ રાજની તપખીરની દાખડી રહી હતી ને તે શિવાય ત્રણ લુપ્તના બાવની હિંચા ટોક દાડની આટલી રહી ગઈ એથી નિરાંત વળી.

ભાગ ૬.

આપણા પ્રવાસી પાસેના ગામમાં ગયા ને આં જમવા બેઠા. ગાડી ને પૈસા એ બેવડું નુકસાન તેના મિત્ર બેરનને ખમવું પડ્યું તેમાં તેણે એવી તો શાંતતા રાખી કે તે જોઈને મિનાર્ડ મોટી તારિફ કરવા લાગ્યો.

ડ્યુ૦--સક્ષમીની સંચયતા ઉપર વિદ્વાન લોકો વિશ્વાસ રાખતા નથી. હું તો એ અભિપ્રાયને છું કે શ્રીમંત થવા કરતાં ગરીબ રહેવું સારું.

ફ્રેડરીક--મારા બેરન સાહેબ, તમારી તે શી વાત? દુનિયામાં એવા પણ માણસો હોય છે કે જ્યાં સુધી પાસે દ્રવ્ય હોય છે ત્યાં સુધી અન્ન-જ્ઞાનની વાતો કરે છે, જેવી રીતે સંકટ આવી ગયા પછી હીંમતની વાતો કરે તેમ.

મીઠું—હું તો કાંઈ મોટા માણસમાં ખપવા માંગતો નથી. પણ
 ૧૫૦ કામ એનું છે જે વખત વિચારી કામ લેવું. પણ એટલું તો હું
 ૧ કંઈક કે એક સારી તળાઈ ને સાફ ટેમકા જે ચોરસ મતલબ તો
 કરવાને પણ મોટી વિદ્યાની જરૂર છે. સારી તળાઈ એટલે કે આ
 ઇ એવો અર્થ નથી.

ડયુઅર્ગના જોવામાં આવ્યું કે મીનાડે વીસીવાગાને ચુકવી આપ્યું.

ફેડરીક તરફ ધીમેથી—કેમ તું પૈસાની થેલી રાખતો નથી કે શું ?

ફેડરીક—ના. મારા જાપે એની પાસેજ રાખવા આપી છે.

ડયુઅર્ગ—એ વાત ખાસી ! હું મારો માગ આપી ચકતો નથી એમ
 જાણ્યો તો મારે માટે એ શું વિચાર કરશે ?

ફેડરીક—એમ હવે ત્યારે એમ કેમ કહ્યું કે પંદર હજાર ફ્રેંક
 પાસે છે. એમ કાં નહીં કહ્યું કે જધા પૈસા ચોરસ ગયા ?

ડયુઅર્ગ—એમ નહીં કહ્યું. એનું કારણ એટલુંજ કે જે વેસ લીધો
 પુરો ભજવેલો. ને તારા મજાની મહેરબાનીથી માફ ગાડું નીચું
 છે એ વાતની તારા શીશકને ખબર નહીં પડે માટે.

ફેડરીક—મારાથી કાંઈ મીનાડેને એમ નહીં કહેવાય કે તું મને જધા
 આપી દે. તેથી તેના મનને ઘણું ખરાબ લાગશે.

ડયુઅર્ગ—મને એ કામ સોંપી દે. હું એવી તદ્દની? લગાડ કે તે
 ૧ એની પાસેથી આપી એક તને આપી દે એવું ન કરું તો માફ નમ
 મને નહીં.

ફેડરીક—શી રીતે ? જવાબ—તે તને હાથમાં જણાશે.

ફેડરીક—પણ જે તારા હાથમાં પૈસો આવે તો એટલો જધા હવે
 ૧ ઉમરાવનું રાખતો નહીં. યાદ રાખ કે હજીયણા દીસ કાઢવાના છે.

ડયુઅર્ગ—તું એમ ધારે છે કે હું પારિસમાં હોતો તેટલો ઉડડું છું ?
 ૧ ૧ પ્યારા ફેડરીક, એમ નથી. મારામાં બહુ ફેર પડ્યો છે. હું હવે જી-
 ૧ રમવાનો નથી. તારી સાથે પ્રવાસ કરતાં મારે એ લત એડી દેવી
 ૧ હું તો ડકાપણ વાપરું છું. તું જ્નેશે કે હું જાએ જીએ મીનાડે.

ફેડરીક—તે ચોર આગાનો ઘટ ઠીક રચ્યો અને મંગળાચરણ
 ૧ કર્યું.

ડયુઅર્ગ—એ મનમાં એ જીની ભાંગેલી ગાડી દુર કરવા માટે
 ૧ કેત રચી હતી.

ફેડરીક—મારા વાલા મિત્ર, પણ તપાસ, આ જધા વાતો મિનાડે

આગળ કરતો નહીં, તારા બેલવામાં દરેક શબ્દ ઉપર તેને વિશ્વાસ છે. જાગે તુ દેવનો દુત હોય તેવી રીતે. ને સધળો સંશય દૂર કરવા માટે મેં એ ા ખાતરી કરાવે માટે કહ્યું છે કે તારા કુટુંબની સાથે ગાંધી સારી રીતે ઓળખાણ છે.

ડ્યુ—તે બહુ ડાહ્યાપણનું કામ કીધું. મારો દરજો સચવાય તેવી રીતે મારે જેટલું બોલવું જરૂરનું છે તેટલું જ બોલું છું. પણ હું પોતે દે-શનો ઉમરાવ છું એ વાત તું જુલો જતો નહીં.

ફ્રેડ—પણ જો તું તેની આગળ ક્ષીટનીની મલાઈ ને માખણની વારેવારે વાત કરશે તો એ કશા વિના રહેવાનો નથી.

આપણા પ્રવાસીઓએ ગાડીમાં બેસી ઝડપથી રસ્તો દાખ્યો. આગશે આમે જઈ વિસાગો લેવાનો વિચાર હતો, પણ ત્યાં જતાં માર્ગમાં વચ્ચે મોટું ઘાડું જંગલ પસાર કરવાનું હતું; ડ્યુઅર્ગે પોતાના વિચાર ગોઠવી રાખેલા જ હતા ને આટલાવાર જે વિષયપર બાપણુ ચાલતું હતું તે વિષય કરતાં જુદાજ વિષયોપર બાપણુ કરના લાગ્યા. કારણ તેને એટલી ખબર હતી કે માણસ જેની સ્થાનિમાં હોય તેમાં રહી બાપણુ કરતાં તે બાપ-ણુને સ્થિતિ તો આપ ચઢે તો એટલે સ્થિતિનુસાર બાપણુનો રંગ બદલાય છે ને આ દુનિયામાં ને નાટકમાં કોઈ મોટી મસજત યુક્તિથી પાર પાડવાની હોય તો અગાઉથી નેને ચોગ્ય રીતે ગોઠવીને પછી ધીમે ધીમે પ્રસંગ વિચારીને દુનિયામાં કે નાટકમાં પ્રેક્ષક આગળ રજુ કીધાથી મંત્રમાં હોય તે પ્રમાણે તેમાંથી પરીણામ આવીને તે કામમાં યશ મળે છે.

ડ્યુઅર્ગ—પ્રવાસ કરતાં ખીજું કશું મને વધારે અનુકૂળ આવતું નથી. પણ અરેરે આપણે હેતુ પાર પાડવામાં કોઈ વેળા એવો અણધાર્યો જનાવ આવી ઉભો રહે છે કે આપણી ગોઠવણો ફસડી જઈ આવનું એટલે રંગમાં ભંગ થાય છે.

ફ્રેડરીક—આવા જનાવ સંસારમાં ઘણી વેળાએ આપણા જોવામાં આવે છે. મને તું એવો દાખલો આપી શકશે કે આવતી કાલે શું જન-વાનું છે તે તું જાણી સકે ?

મીનાર્ડ—વાઇ-કાઉન્ટ-ડી-મોરેવીજનું બોલવું સાચું, સાચું છે. ઘણી વખતે જુલાવો ખવડાવનાર આશા રૂપી સરિતાના પ્રવાહમાં આપણે પણ જઈએ છીએ એવો હું દાખલો તમને આપું. આપણે કાંઈ એમ ધારતા હતા કે આપણને આવી દુર્ગતવાળી મલક ખાવાનો વખત આવશે ?

ડ્યુ—આવા જનાવો જને ત્યારે યુક્તિથી તેમાંથી કેમ પાર ની-

રી જનું એ વિદ્વાન માણસને સારી રીતે આવડે. પણ એમ અને
બનવામાં બધી વેળા તાસી તમ થયું પડે છે એટલુંજ નહીં પણ એવા
બનાવ અને છે કે જ્યાં આગળ માણસ ગમે તેટલો ઝઘો ને વિદ્વાન
તો તે ઝઘાપણ ને વિદ્વાનો કાંઈ પણ ઉપયોગ થઈ શકતો નથી.

તેની સામા માણસથી ટકી શકાતું નથી. આવો કાળ જોઈમાં પોતાની
જો માણસના વિચારોને ઉશડી મેલે છે. અને એને માણસ નિરપાય
પૂ પોતાનો વાંક હોય તોએ તે ન આગળ આણનાં પોતાના મનનું
તેજ સમાધાન એવી રીતે કરે છે કે જે બનતું સંછત હતું તેમ થયું
વે નસીબની વાત. જેમ શત્રુના પ્રહાર ઝીલી લેવા દાલ આગળ કાંઈથી
નાપર પ્રહાર પડી શરીરને નુકસાન પોંચતું નથી તે પ્રમણે નસીબ બં-
દે મુઠે મોઢે માણસના કપડા સડન કરે છે. તેનામાં ચક્રિત હોત તે
મોઢે શું ચાલવા દે ? પણ નસીબ હાથ પગ વિનાનું લુલુ પડ્યું તેથી
જો મુઠી ધાલીને હોય ફી ધા મુઠે મોઢે સડન કરતું જાય છે.

આ બ.પ.શુ સાંભળીને બચારો મિનાઈ તો સડક ચપ ગયો. પણ
માથાથી ડ્યુગર્ગના મોં તરફ જોવા લાગ્યો. પણ ડ્યુગર્ગને ચેરો એકો મ-
ધર ને શાંત હોત કે તેથી એના મનની આશા ફીલીશુન થઈ નહીં.

મી. મીનાઈ—(વિચાર કરી) જે બનાવો નિશે લાડ સાડેમે કશું તેજ
નવો પ્રવાસીને મળે તો પછી પુછ્યુંજ શું ? એમ કહેવાય છે કે ઇ-
લી દેશ ધણો ભયંકર દેશ છે. પણ તમે મા.-ડી.-પોટોસ્કી, દુનિઆના
જણ દેશમાં ફરકા છો. એટલે તે દેશની તમને વધારે ખબર હોવી જોઈએ.

ડ્યુ. —એમાં શક શો છે. ? ઇટાલી દેશમાં ચોર લુટાસઓના ટોળાં
રે છે. પણ ઇટાલીના ચોરને માટે એવી એક ચમત્કારિક વાત છે કે
ત્યારે સૂઈના સકત તાપને લીધે લોકો દીવસે ગડાર નિઃશસ્ત્ર શક્ય નથી
વખતે મધ્યાન્હે પ્રવાસી લોકો ઉપર હુમલા કરે છે. એવા ચોર ને લુ-
ટાસ ઇટાલી, જર્મની ને ઇંગ્લાંડ દેશમાં છે એટલુંજ નહીં પણ ફ્રાન્સમાંએ
જો છે. તેથી ફ્રાન્સમાં પ્રવાસ કરતો એ તેના જેટલુંજ જાણ
પરેલું છે.

મી. મીનાઈ—શું ફ્રાન્સમાં ચોર લુટાસ દીવસે પ્રવાસીને લુટે છે ?
હું જાણતો હતો કે આ દેશમાં રસ્તા સલામત હશે.

ડ્યુ. —શું તમે કાંઈ દીવસ વર્તમાનપત્ર વાંચતા નથી મે. મીનાઈ ?

જવાબ—કંઈચિત્તજ.

ડ્યુ. —એ તમે વાંચત તો તમારા જાણમાં હોત કે સીનાઈ, એટલી,

ફાંટિંગ્સો એને નિલસ કરેટસના જંગલોમાં લુગરાઓ ફરે છે.

આ વાત સાંભળી ગરીબ બીચારા શંકાકર્તુ લોહી ઉડી ગયું. ને તે બોલ્યો—“અરે ! અરે ! હાય ! હાય ! હવે કેમ થશે ?

ડયુન—ફૂદૈવવથાત દહાડે દહાડે તેઓ બહુ હીંમતવાન થતા જણાય છે. પેહેલાં તમારા જેવાને માત્ર હુંડી લેતા પણ હાલમાં તમારું ડોકું જ ઉડાવે; ને તમારા શરીરના કટકે કટકા ન કરે તો તો મોટું બાગ્ય.

મીનાઈ—પછી થઈજ ચુક્યું તો. જો મને અગાઉથી ખબર મળતે—(એમ કહી સભ્ય ચારે તરફ જોતા લાગ્યો. કારણ આ વેળા ઘોડા ગાડી જંગલમાં પ્રવેશ કરતી હતી.)

ડયુન—મારા વાક્ષ મિનાઈ કાંઈ ડર મનમાં રાખતો નહીં. હુંડારા માત્ર પૈસા જેની પાસે હોય તેનેજ હેરાન કરે છે; ને તેમ બન્યું તો બધાને લુગરાના બંધનમાંથી મુક્ત કરાવે એકલા એજ પૈસા આપવા પડે છે; તેને આડતી સાથે બાંધે છે. ને તેની પાસે કંઈ પૈસા સંતાડ્યા છે કે નહીં તે જોવા ખતર તેના અંગપર એક પણ કપડું રહેવા દેતા નથી. અને વળી—”

મીન—(વચમાં બોલ્યો) મારા લાડ તમે જે કહો છો તેથી માસે જીવ બહુ ગમરાય છે.

ડયુન—કેમ વારું ?

મીનાઈ—(ધીરેથી) પૈસાની ચેલી મારી પસે છે.

ડયુન—મો. મીનાઈ, જો એની મને ખબર હતે તો આટલી ખુશી રીતે હું બોલતે નહીં. મારા મનમાં કે ફેરારીક પાસે થેલી હશે. આવી જાનવતમાં જેનો જીવ તેને સંભાળવાનો છે. સગ સગડી સમાલીએ, મેં મેરી ફેડતા હું; એની વાત છે.

મીનાઈ—મારા લાડ—મારી ખોશોલ હું કદી મારી સાથે રાખતો નથી.

ડયુન—પણ આપણને તેના ઉપયોગ ધડી ધડી પડે છે. આ વળતે આપણે એવા જંગલમાંથી પસાર થઈએ છીએ કે મારા તથા મીત્રનું એક વેળા ખુન થયું હતું ને એને બહુ હેરાનગતી પોંચી—

મીનાઈ—સું ! આજ જંગલમાં ! કેવું ઘાડું ને બધાનક દેખાય છે! એમ કહી આસપાસ અંધારા તરફ જોયું, જેમ જેમ આગળ ગયા તેમ તેમ અંધારું વધતું ચાલ્યું ને તેથી પોતે વધારે બીચારા લાગ્યો.

ઘોડવાળા તરફ વળી બોલ્યો. “મુલે છે સું, ઘોડા મારી મુક હવે,” પણ ઘોડવાળાને અગાઉથી જ ડયુનગે શીખરી મુકસો તેથી ગાડી પેહેલાં

કરતાં ધીમે ચલાવવા લાગ્યો.

ફેડરીક મુઝો બેસી કાંઈ વિચારમાં પડ્યો હતો. ડ્યુબર્ગે પોતાના ગજવામાંથી પિસ્તોલો કાઢીને જરૂર તવાની જોડોને વારે વારે સમય અંતઃકરણથી જંગલ તરફ જોવા લાગ્યો.

મીનાડે થોડોવારે એક પાકીટમાં મુકેલું બંડલ કાઢ્યું તેમાં માત્ર નહીં ચુકવેલા બીચો હતા; તેણે કહ્યું:—“આટલી મારી પાસે શકક છે. જે પંદર હજાર ફ્રેંક મારી પાસે છે તે આ બંડલમાં છે. ફેડરીકના પૈસા જેવા તને સંભાળવાને આપેલા છે તેવા મારા પણ્ય તું સંભાળશે તો ઠીક થશે. જ્યાં આગળ આપણે મુકામ કરીશું ત્યાં અમારા બન્ને માટે તું નાણું ચુકવી આપજે. તને હમારા બન્નેનો ખબરથી બાવી એ છીએ.

આ પ્રમણે કહી તેણે ડ્યુબર્ગને પાકીટ આપ્યું. તે જોઈને ડ્યુબર્ગે મનમાં રાજ થઈ હવે આગળ કેમ કરવું તેના વિચારમાં પડ્યો. પોતાના ઉપર મીનાડેનો ભરોશો છે એમ જાણી કહ્યું મને શું કામ આપોછા. એટલામાં જંગલમાંથી એક કીકીઆરી સંભળાઈ.

ડ્યુબર્ગ—(જાણી જોઈને આતુરતાથી આસપાસ જોઈ) બોલ્યોએ શું કહ્યું.

શિક્ષક—આપણને લુટવાને ચોરતો નહીં આવતા હોય મારા લાડ.

મીનાડે—ફેડરીક તો ઉંઘી ગયો છે. એને જરા ઉઠાડો !

ડ્યુબર્ગ—એને જગાડવાની કાંઈ જરૂર નથી, તારે ને મારે હવે લાગવાનું છે સાંભળ્યું મો. મીનાડે.

ફેડરીક—ઉંઘવાનો ઢોંગ કરી આ વાતચીત કાન દબાવે સાંભળતો હતો.

ડ્યુબર્ગ—આ પાકીટ બુક ને પીસ્તોલ રાખ જોજે પીસ્તોલ બરેલી છે.

ગરીબ મીનાડે તમે રાખો મારા લાડ હું શું કરું હવે તમે જો હમો બન્નેનું રક્ષણ કરશો તો બહુ સાફ થશે !

એમ કહી મીનાડે ગજવામાંથી નોટોનું બંડલ અને સુનાના સીક્રની બેસી કાઢી મોટી આજીજ સાથે ડ્યુબર્ગના હાથમાં મુકી.

ડ્યુબર્ગ—મારા મહરબાન ખરેખર જેતાં તો હું એ પૈસા મારી પાસે કેમ રાખી શકું. ફેડરીક મારાપર ગુસ્સે થશે.

મીનાડે—ના. ના. તેમ બનવાનું નથી ઉતરું તેથી તેને સાફ લાગશે.

“આજીજમથી ચાર હથીઆર બંધ માણસો આવે છે” એમ થોડાસળાએ કહ્યું.

મીનાડે—ઓત તારી થઈ ચુક્યું માર્યા ગયા ને બચ્યા રહ્યા પુણી જોવા ગયો.

ડ્યુબગ્ગ—(થેલી ને નોટો લઇ) ચક્ર તમારા પૈસા આપો ચક્રો જલદી થાઓ મીનાડે ગાડીમાં તળીએ બસાઇ ગયો. ઘોડાવાળાએ બુગ પાડી, ને ઘોડાને સડાસડ ચાખકા મારવા લાગ્યો. ડ્યુબગ્ગે ગાડીની ખારી-માંથી ડોકુ બહાર કાઢી હવામાં એક ઉપર પીછ એમ ફડાફડ પાર ફીધા.

ફ્રેડરીક—ઢોંગી તિલામાંથી ખગબગી ઉડ્યો. ગાડી પવનની મીસાલે આશી ને થોડી મીનીટમાં જંગલનો મારગ પસાર કર્યો.

ડ્યુબગ્ગ—(મિનાડેનો હાથ ઝાંચી) આશો આપણે જન્મા ખરા.

શિક્ષક—એમ કે. સાહેબ.

ડ્યુબગ્ગ—હવે આપણે જંગલમાંથી બહાર આવ્યા. હવે પ્રાસ્ટી જેવું કાંઈ નથી. મોટું નસીબ કે કાંઈ જન્યું નહીં. કેમ ફ્રેડરીક ખરી વાત કેની? મીનાડે—તે પૈસા ચોર.

ફ્રેડ—મેં એને તો ઠાર ફીધા ને એ ઉભી પુંછડીએ નાકા.

મીનાડે—તમારા જવાનો સંગાથ થયો એ કેવી નસીબની વાત !

થોડી વારમાં બીજા ગામડામાં આવી પહોંચ્યા; ડ્યુબગ્ગે પોને પોતાની યુક્તિ પાર ઉતરી તેથી રાજ થઇ ખબરની બની જે ઘોડાવાળાએ આ કામમાં મદત કરી તેને એક લુપ્ત ધનાગમાં આપ્યો.

ભાગ ૭.

મીનાડે આખી તેટલી રકમ એકી વખતે ડ્યુબગ્ગની પાસે કોઇ દીવસ આપી નહતી. ઘણુંકરીને રોહરમાં રહેનારા યુવાવસ્થાએ પોહોંચેલા માણસોને કરકસર શું ચીજ છે તેની ખબર હોતી નથી; અને જે માણસ જુગાર, એશઆરામ, ને મોજમજામાં રહેલો અને જે માત્ર વર્તમાન કાળ વિષે વિચાર કરે છે ભુતકાળને ભુલી જાય છે, બવિષ્ય ને માટે કોઈ દીવસ વિચાર કરતો નથી. તેને દ્રવ્ય સંચય કેમ કરવો તેની શી ખબર હોય. તેથી આઠ હજાર ફ્રેંક (એ રકમમાંથી ખરચ માત્ર થોડો થયો હતો) એટલી રકમ ડ્યુબગ્ગના વિચારમાં મોટી આશુટ પુંછ હતી. આ જાતની રકમને તે માલેક ન હતો. તેમ તે માત્ર ખબરો સંભાળનાર હતો. તેથી મનમાં આવે તેમ કરવાને ફરમાવવાને અને ખરચવાને પૂર્ણ છુટ હતી. જોતો પૈસા હતો તે કાંઈ એને પૈસાનું શું કીધું એમ પુછનાર નથી એવી તેની ખબર હતી પણ તેણે પોતાને માટે એ પૈસામાંથી એક પૈ પણ ખરચી એવો ન હતો. પણ જોતો પૈસા હતા જે મીનાડે સુખ મળતું

હતું 'તેને માટે હદારતાથી ખરચવાને આગળ પાછળ જોતો નહીં'.

ડ્યુગર્ગે સાઈ બોજન તૈયાર કરી આણવાને કહ્યું, 'તે પ્રવાસીજનો સાંજની વેળા એક ખાનગી ઓરડામાં વીસીના સારામાં સારા ભાગમાં જમવા બેઠા.

ટેબલપર ખાતું આપ્યું કે ફ્રેડરીકે પૂછ્યું "મારા વાલા મિત્રો શું તમે ગાંડા બન્યા કે શું ? તમે દશ બાર માણસનું બોજન તૈયાર કરવાને કહ્યું.

ડ્યુગર્ગે—મારા વાલા ફ્રેડરીક મને બહુ ક્ષમા લાગી છે; અને હું ખાત્રી પૂર્વક કહું છું કે મિનાઈ પણ જમવા બેસવાની વાટ જોતો હશે.

મીન્—(રાતની હવાથી ભુખ્યાં ડાંસ જેવો થએલો) મારા લાઈ કહેવું ખરાખર છે.

ફ્રેડ—હું રાતની સાથે કહું છું કે વીસીમાંના બીજા માણસોને ખેરન, તમારે લીધે અપવાસ કરવો પડે છે.

ડ્યુગર્ગે—તેમને જોઈએ તે બધું ખાવ. હું ધારું છું કે આપણે પાછલી વીસીમાં જેવું ખાધું તેનો ખર્ચ અડી વાળી નાખવો.

મીન્—હું ખેરન સાહેબના મતને મળતો છું ગઈ રાતે જેવો હલકો ઓરાક ખાધો તેનો બદલો આજે વાળવો જોઈએ પણ.

ડ્યુગર્ગે—મારા વાલા ફ્રેડરીક, તમે એમ ધારો છો કે હમારે સીયાળ-વાળા પંડે રહેવું ને ખાતું જાણે હમે પગે ચલાનારા પ્રવાસી હોઈએ તેમ, આપણે આપણી આખર પ્રમાણે ચાલવું જોઈએ. ને હું તમને કહું છું કે, મને—

મીન્—લાઈ સાહેબનું કહેવું સાચું છે. મો. ફ્રેડરીક તમને ખબર છે કે કાઉન્ટ સાહેબની એવી મરજી હતી કે તમારે પ્રવાસમાં તમારી આખર પ્રમાણે રહેવું. "

ડ્યુગર્ગે—(ગલાસમાં હાટેલમાં જે જુનામાં જુનો દારૂ હતો તે રેડીને) હું ધારું છું કે તમારે તમારા બાપે જેમ કહ્યું છે તેમ ચાલવું જોઈએ; ને તમને સારો દાખલો મળે તે માટે હવે હું પોતે માઈ ખર્ચ સ્વરૂપે ધારણ કરીશ કારણ પારીસ શહેરથી આપણે એટલા દુર આવ્યા છીએ કે હવે છુપું રાખવું એ કાંઈ જરૂરનું નથી, બધું થઈ ચુક્યું હશે આ વખતે મારી પદવીએ પાછી લઈશ ને મારી ખાત્રી છે કે દરેક જણ મને ધારણ આપશે."

ફ્રેડરીક—અલ્યા ડ્યુગર્ગે, ડ્યુગર્ગે, તું કાંઈ વગી હમને બીજા શંકામાં લાવવા માંગે છે કે શું !

પણ ડ્યુગર્ગે એના કહેવા સામું જસપયુ લક્ષ આપ્યું નહીં; તેનું મરજી દારૂ પોતાથી શરીર જતું હતું તેના મનમાં અત્યારે જાણ રાખી તેણે

ગલાસ પર ગલાસ ઠોક્યા. અને મિનાડે તો ભોજન ઉપર સકત હુમલો ચલ્યો.

ડ્યુન્ડેમ મો. મીનાડે મારો વિચાર તમને પમદ પડે છે કે નહીં.

શિક્ષક—તમને લાડ સાહેબને ખરે તો છે કે હું તમારાથી વેગતો નથી

ડ્યુન્ડેમ—ત્યારે ચાલો બધાનો વિચાર છે તો હું કહું છું કે હું બેરન, પેત્રેટાઇ. વગેરે વગેરે છું ને આ વાત આપણે જ્યાં જઈશું ત્યાં કોઇ ખોટી પાડે તો થઈ ચુક્યું.

મીનાડે—(નીચો નમીને) તમારી રીતભાત ઉપરથી તમે નામદારનો દરજ્જો જણાઇ આવે છે.

ડ્યુન્ડેમ—અચ્છી કીધી. એનો અર્થજ એ કે દરજ્જા પ્રમાણે જે તને માન આપવું જોઈએ, ફેડરીક તો આપણી સાથે બેસતાં ના લાયક દેખાય છે. કેમ નિ. મીનાડે જરા લેશો. આખો તો ખરા.

ડ્યુન્ડેમ—વણી ખુસીથી મારા લાડ મો. મીનાડે, જ્યારે આપણને કાંઈ મજા નહીં તારે મોટી મોટી ડાહપણની વાતો કરીએ છીએ. પણ ખરું ડાહપણ ક્યારે કે જ્યારે આપણે દુનિયાના સુખ કેની રીતે ભોગવતાં તે જણવામાં આવે ત્યારે કેમ મી. મીનાડે, ખરું કેની ?

શિક્ષક—વાત સાચી વેગતો નથી. પણ જુવેનલસ કરીને એક વિદ્વાન એમ કહે છે કે સુખ પણ હૃદયમાં રહીને જ લેવું.

ડ્યુન્ડેમ—હું ધારું છું કે જુવેનલની હોજરી વણી નયતો હશે.

શિક્ષક—હા, એ વાત ખરી.

ડ્યુન્ડેમ—મિ. મીનાડે આ બીજો ગલાસ ઉઠાવ.

શિક્ષક—ખરી વાત લાડ સાહેબ.

ડ્યુન્ડેમ—આ ગલાસ પીતાં હું એવેકેઓન, એપીક્યુરસ, હોરસ, ને એવા સંધાનાની તનદુસ્તી ચાહું છું.

મિ. તમે દ્યુકુક્સનું નામ તો જુઝીજ ગયા.

ડ્યુન્ડેમ—હા, ખરેખર લુકુક્સને માટે બીજો ગલાસ ઉઠાવ. જુવેનલના વિદ્વાનોને સંભારીને પીતાં વર્તમાન કાળ જુલો ગયા ને ડ્યુન્ડેમ ટેમ્પલ પાસે ઉઠાને કહ્યું—રાત્રા, કેકે, કેપાકના પેત્રેટાઇન એ બધા મારી શી વિસાતમાં.

ફેડરીક—તું શું બકે છે એ તો જરા વિચાર રાખ.

ડ્યુન્ડેમ—(મોટી ખુબ પાડીને) શીકર નહીં મારી તેનો જવાબદાર હું છું ની. મીનાડે જેવો માણસ થશે નહીં, કેવો માણસ ને તેને માટે સંશય આવશે તો હું તેનું સમ્બંધન કરીશ. ડ્યુન્ડેમને માટે મુદ્દેવે મો. મીનાડેને પોતાની પાસે શું અને છે તેનો યોરડેજ ખ્યાલ હતો. ઉમદા

મિત્રોની સાથે ફરતા જમ પર જમ પોતાથી એના પર એવી અસર થઈ હતી કે ઓરડીમાં જઈને સુઈ રહેવાનું એને મન થયું. તેથી ખૂબ સીંચીથી ઉઠી બીજામાં પડ્યો ને જતાં બીજાને ટેકો આપ્યો ને વિચાર કર્યો કે બીજાનું અડીઆં વળે પાંચ પુઠું ઉચું તે નહીં હશે. આનંદની ભેડેરમાં કપડા ઉતારી નાખ્યાં; કારણ એરો જે જગ્યા કરાવ્યું તેની મનમાં રાજ થયો. પણ પોતાની થેરા પરકાના હાથમાં ગમ તેવી જરા દીવગીર થયો. તે જાણ્યો હતો કે તેના હાથની વાત હોતો તો આનું ઉચું જમણું કરવાનો હુકમ આપતો નહીં. ને જાણ્યો હતો કે તેના જેનીજ એરને આજ પીવાની ઘણી હોંસ હતી. તેથી એરન પોતે ખરા સ્વરૂપમાં બહાર પડ્યો હતો તેને લીધે રેડકાની ઉંચી રીતમત આગળ જતાં રાજશે. સારાંશમાં મો. મીનાઈ પોતાના સાથીઓથી લોભાઈ ગયો હતો ને ડ્યુબર્ગે જે રીત ચલાવી હતી તેના ઉત્તમ વિચારમાં તે નિરાવશ થઈ ગયો.

બીજે દીવસે સપ્તરમાં ફ્રેડરીકને ડ્યુબર્ગે અડવડાનો વિચાર હતો.

ડ્યુબર્ગે કહ્યું—“તું આ પૈસા તારી પાસે રાખતી? તારે કાલે તેમ કરજે. મને એટલેજ ડર છે કે તારા ગમગીમીમાં તું રહે છે તેથી ખાણ્યો વિચાર તો સુઠો નથી ને જ્યારે કાલ સુખને માટે પ્રવાસ કરે છે ત્યારે તે ખાણ્યો માટે ઝાઝો વિચાર કરતો નથી.

ફ્રેડરીક—તારે જરા હાથ રાખીને ખરચ કરવો જોઈએ.

ડ્યુબર્ગે—મારા વાલ્ડા ફ્રેડરીક, ખરે જોલ. જે મિત્રોથી તને ગમત મળે છે તેથી તું રાજ નથી? એક મિત્ર તને બોલી આનંદ આપે છે ને બીજે સારી સારી વાનીઓ જમી આનંદ આપે છે. ફેર એટલેજ.

ફ્રેડરીક—પણ જગતમાં પદવી તાળો મોટો માણસ બની જવાનો જે હોંગ ગયાં છે તેનું કારણ શું?

ડ્યુબર્ગે—તેથી આપણને ગમત મળે. તમે વામનકંઠ છે ને તમારા જેવોજ હું થાઉં તેટલા માટે મારે પણ એરન બાનું જોઈએ.

ફ્રેડરીક—તેથી માત્ર પૈસાની ખરાબી થશે.

ડ્યુબર્ગે—દજ આપણી પાસે પૈસા ઘણા છે. ને તે બધા ખરચાઈ જશે તો તને તારો બાપ આપશે ને મને મારી કાઢી આપશે.

ફ્રેડરીક—હા, તું તો તારી કાઢી પાસેથી પૈસા મંગાવ,

ડ્યુબર્ગે—તું જાણે છે કે તારા શિક્ષકને જે હું કર છું તે ગમે છે.

ફ્રેડરીક—તું એને દારૂ પાવ છે, ને તે શું બોલે છે તેજ તે સમજીતો નથી.

ઉચ્ચ—મોરે વાંસા ફેડરીકે, મનમાં કાંઈ ધાસ્તી રાખતો નહીં જેમ
અને તેમ સંધ્યાની વ્યવસ્થા હું કરીશ.

ત્રણે સદ્ગૃહસ્થો પ્રતાપ કરવા નિકળી પડ્યા. ફેડરીકના ધોડા આરે
પગે નહા. મીનાર્ડે તો બહુ ઘીરો ને મનમાં બેઠ્યો મોટા માણસોની
ગાડી બહુ દોડતી હશે. એમ કહી પોને અચકાથી ગબડી ન પડે માટે
ગાડીના બારણું સજાડ ઝાંતી રાખ્યું જે જે વીસામાં ગયા ત્યાં રાખના
જેવા પુનઃ સારા ચોરડાઓ. સારાં બોજનો, જુનો દારૂ તેમને મળતો.

મી. મીનાર્ડે તો અચ્છે તડાકો પડ્યો એના મનમાં કે કોઈકડી
મોટ્રેનીએ જે પદર હળર ફેંક આપ્યા હતા તે પાણી ખરચમાં આવી
જવાના. રવાને પેલેટાઈન કાંઈ એવો માણસ નથી કે પોતાના
અને ફેડરીકના પૈસામાં અંતર ગળે. આ પ્રભાગે આપણા પ્રવાસીએ
પ્રવાસમાં આગળ વધ્યા. તે થોડા વખતમાં ક્લાયન્સ શહેરમાં આવી પો-
હાચ્યા. માર્ગમાં કુદરતી દેખાવ જોવાને અને ધોડાને વિસામો આપવાને
થોમ્સના પણ લાયન્સ શહેરમાં થોડા દીવસ રહેવાનો વિચાર કાઢ્યો ફેડરીકને
શહેરના પરા જોવાના હતા. હોન નદીના કીનારે ફરવું હતું ને પારિસ
શહેર જેટલી મોજમજા લાયન્સ શહેરમાં મળી શકતી નેથી તેના સા-
થીઓને ઘણા અનંદ થયો. તેઓ બધા એક સારી વીસીમાં જઈને
ઉતર્યા. આવા મોટા માણસો આવ્યા એવાન સર્વત્ર ફેલાઈ ગઈ. ફેડરીકનો
સારો દેખાવ ડ્યુબર્જની પનાવડી મોટામ. ને મીનાર્ડે જે મળે તેના કા-
નમા કેડેનો કે આ બેરન પેટારકી રવાને સેડોમીરના પેલેટાઈન અને
આ જીન્ન ગૃહસ્થ વાઈકાઉન્ટ-ડી-મોટ્રેનીએ છે. તેથી આખા ક્લાયન્સ
શહેરમાં આ વાત સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ થઈ ચુકી. આ પ્રવસી વીસીમાં છુટે
હાથે પૈસો ખચ્ચતા હતા. ને આજ દારણુથી તેઓની લાયન્સ શહેર-
માં પ્રસિદ્ધી થઈ.

ડ્યુબર્જને પેહેલે મળે જતાગે આપ્યો હતો ને જીન્ન પેરોણાઓ સાથે
જમતો નહીં તેણે વીસ વાગવાને કામ બોજન ને કંઈયે નાર બાણાપર મુ-
કામતો દુકમ આપ્યા. ને ફેડરીકે તેને કહ્યું કે તારે મને તેમ કર પણ
ખરચ હાથ રાખાને કરવો. પણ ડ્યુબર્જે એની ને વચ્ચે ખાતરી કરી કે
નેથી કરીથી ફેડરીકે તે વિશે કહ્યું નહીં. મી. મીનાર્ડે માટે કહીએ તો
જે માણસ તેનો સુખદાતા બન્યો હતો એવો બેરન મળી આવ્યો એવું
જાણી તેના હાથનો પાર રહ્યો નહીં.

મીનાર્ડના હાથમાં પોતાનો હાથ રાખી ડ્યુબર્જે આલ્લતો. મીનાર્ડે

પોતાની ટોપી માથાકપર જરા પાછલી બાળુએ નમતી રાખતો, કારણ કે
 બીજા તેને જોઈ શકે ને પોતે આરામીયતાની અને બેદરકાર બરેલી રીતે,
 આશો તેની નેની મક્કર આશની સાથે બીજકુત્ર મળતી આવતી નહીં.
 ડ્યુઅર્ગ સત્તરની ને બોલન સમય થાય ત્યાં સુધી શિક્ષકો સાથે લઈ ગા-
 મનાં ફરવા જતો. પોસ્ટમાને એક ઉવી ટોપી બરેલી કરી તેના ટોચપર
 કાળુ પીંચું બોલી આસવાસ પોત્તાની સંકળી બાંધી; એવી ટોપી માથે
 મુકતો કે જેવી કેઈ મા કરીએ જતો. પાંચ એવું કોઈને માલમ પડે, પણ
 બહો બીજે પોતાના નેની ટોપી ન બપકાને મળતો અવગે ન હતો. ફ-
 રવા જતોને લાખા મટ પેદરતો ધાગે ન હતો. ડ્યુઅર્ગ પોતાના બુદ્ધપર
 રૂપાનો બદલ એવડો હતો જેવી ને કાંઈ પરદેશી માણસ છે એમ જ-
 લાઈ આવે, કાટના બટન ખુનાં મુકતો કારણ પોતાખમાં કાટના બટન
 ખુનાં મુકવાં એ એક મોટા પદવીવાળનું લક્ષ્ય ગણાતું ને આ
 અમતરીક વેપવી કોઈ તેની તરફ જોઈ રહેત. કેટલાક તેને શંકેજ
 ધારતા કેટલાક રશીયન ને પણ જય પ્રસીયન ધરતા પણ આવે વિ-
 ચિત્ર પોતાખ પેદરેકો ડ્યુઅર્ગ ડોળા કાઢી જોતો. તેથી એવું માલમ પડે
 આવતું કે તે મહે તેઓ માણસ હતો તેઓ કેટલા તરફથી મંત્ર અ-
 પશબ કે આમના થાય ને તે સારન કરી શકે એવો નથી ઉચી ટોપી
 ઉપર પીછાં બેસેલો માણસ કેણું છે એ જાણવાને માટે કેઈ પોતાની છાં
 તેજરી બતાવતું કે આપની સમજ નહીં અને પોતાની આંખે એક
 કાંચ ચઢાવી. કેણુ આશો બાંધે છે તે જાણવાને માટે તો તેની અને તેના
 સાથીની પાછળ આશો જતા તો તેને ને કાણુ હતો ને માલમ પડે આ-
 વ્યા વગર રહેત નહીં. કારણ બીનાઈ મેટ્ટેલી બેસતો, તેમાં વિશેષ કરીને
 જ્યારે બીજા તેની તરફ જોતા ત્યારે વનારે મોટેથી બોલતો. આવ પ્રસંગે
 મી. લાઉ, લાઉપેટ્ટામન એનામથી બોલાવતો તથા પોતાનું કોકુ કોહોડમણ
 નીચુ નમાવતો. ને એટલે લગણુ કહેવા મુકતો નહીકે-સવા અને સંકોળીરના
 નામદાર લાઉ સાદગ-હું કહુ છું કે

એક દીવમે પંચ ને મુડી ન બેસ થતો હતો ત્યાં અસગળ પુકમ
 કોક ઉનાં હતાં ત્યાંથી આ જાને જણુ જતાં ને શું છે એ જોવાને લલા
 રલા. ત્યારે મો. બિનાઈ કહ્યું—મારા લાઉ—આવા બેલ તરફ તમારા જોસ
 ઉચી બુદ્ધિવાળાને મોભાવર માણસ જરા વગર કરવા મુકત નથી એ બોલતો
 અને થણું અશ્વર્ય લગે છે. ”

ડ્યુ૦--તમે વિદ્યા બરેલા માણસ છતાં એમાંથી શે સર વિદ્ય છે

તે તેમને ખબર નથી. પડદાની બાહેર સુખી, હસતાં ને આનંદી ચહેરાનાં માણસો દેખાય છે પણ માફ કેહેવું ખર માનજો કે આ કપડાની બીંતની પાછળ રોટલી માટે રડતાં ગરીબ માણસો છે.

મી. મીનાડ—(નિશ્વાસ નાખીને) એમ છે શું ? મારા લાર્ડ પેટેટાઇન ડ્યુ—(જાણી જોઇને માટેથી) મારી ખાત્રો છે. આ વેળા તેણે મિનાડને બીજારીને આપવા એક લુપ્ત આપ્યો. મીનાડે તે ઉપરથી કશું કે જ્યારે તમે આટલી મોટી દોષતનો ઉપયોગ કેવો કરવો તે બરાબર સમજી શકો છો ત્યારે જે સેનેકા નામના વિદ્વાને દોષત કેવી ઠગારી ને ખોટી છે તે ઉપર મોટો નિર્ણય લખ્યો તેને હું હવેથી એમ સમજીશ કે તે સુખી હતો.

મીનાડે કહ્યા પ્રમાણે લુપ્ત છોડીને આપ્યો-મળેલા લોકોએ જોઇ ત.ળીના અચાનકે કર્યા ગરીબ માણસોને આનંદ થયો- ને લાયન્સ શહેરમાં વાત ચાલી કે કોઈ બહારનો દોષતમંદ ગૃહસ્થ ગરીબોને સ્નાતું આપે છે.

ડ્યુગર્ગે ફેડરીકને આગ્રહ કર્યો કે હવે આપણે આ શહેરમાંથી બહાર પડવું જોઈએ. પણ દહાડે દહાડે ફેડરીક તે વિચાર બાંધી પડતો. આખરે ડ્યુગર્ગે એક દીવસે એક પત્ર મળ્યો જેથી લાયન્સ શહેર છેડી જવાના તેના નિચારો મોકુફ થયા.

તે પત્ર ઉપર આ પ્રમાણે સરનામું હતું—લાર્ડ, બેરન પોટારકી, પો-લના પેટેટાઇન સાહેબને પાંચે.

ડ્યુ—સરનામું જોઇ પત્ર ખોલ્યા અગાઉ તે ત્રણચાર વેળા વાંચી જોયું.

ડ્યુ—(ગનમાં) મને આ લાયન્સમાં કેણુ લખનાર છે ? તે આ નામ કેણુ લખ્યું હશે વાં ?

તેણે વીસીવાળીને પુછ્યું કે આ પત્ર કોની તરફથી મળ્યું તે કહે. તેનો જવાબ એવા મળ્યો કે તે પત્ર કોઇ ધેડવાળો આપી ગયો ને તેણે એમ પણ કહ્યું કે પત્ર બેરનના હાથમાં જવો જોઈએ. ડ્યુગર્ગે પત્ર ફો-ડ્યો ને તેમાં નીચે પ્રમાણે લખ્યું હતું:—

“ મારશીઓનેસ ડી વરસેકની બેરન પોટારકી સાહેબને સલામ. લખનારું કે આજે સાંજે હમારે ત્યાં એક મેળાવડો રાખ્યો છે તેમાં મારશીઓનેસની એવી ઇચ્છા છે કે આપ સાહેબ પધારીને માન આપશો. જ્યાં સુધી આપ નામદાર લાયન્સ શહેરમાં રહેશો ત્યાં સુધી દર અઠવાડિયે હમારે ત્યાં ગાળુ થાય છે તેમાં ભાગ લેશો તે બેરન પોટારકી સાહેબની આગતા સ્વાગતા કરવાને મારશીઓનેસ ડી વરસેક

ખુશી થશે.”

પત્ની સાથે મારશીઆનેસ ક્યાં રહે છે તેનો પત્નો લખેલો હતો. તે ડ્યુબર્ગે બે ત્રણતાર વાંચી જોયો ને તેમાંથી કરતુરી ને અમગ્નો વાસ. ઓરડામાં ફેલાઈ ગયો.

ડ્યુબર્ગે—(મનમાં) આ વળીયું ? મારશીઆનેસ તરફનું આ તેજી છે મને બહુ માન આપેલું દેખાય છે. પણ મેં પોટોસ્કીનું નામ ધારણ કરેલું છે તેની એને કેમ ખબર પડી ? હું ધરું છું કે કોઈ બપકાથી રૂંદેતો તે તરત પ્રસિદ્ધ થાય છે. એ શીવાય મેં પેત્રા મુરખ મિનાડને બહુ રીંછી પેટ મારી સાથે ગમમાં ધસડ્યો ત્યારથી કાંઈપણ નવું જીવું ન થાય તો આશ્ચર્ય.

ડ્યુબર્ગે—વીસીવાળીને બોલાવીને પુછ્યું કે તું મેડમ ડી વરસેકને ઓળખે છે ?

વીસીવાળી—કોણ મારશીઆનેસ ડી વરસેક મારી જાને કાંઈ ઓળખાય નથી, મારા લાડ, પણ તેને નામની ઓળખાણ. એનું કુટુંબ ગામમાં જીતામાં જીવું ને દોલતવાન ગણાય છે, મારા જણામાં છે કે તેનો એક ગામ જહાર હોત નહીં કીનારે આ શહેરથી બર મૈત્રે છે એક મહેલ આવેલો છે.

ડ્યુબર્ગેના મનનું સમાધાન થયું તેણે વીસીવાળીને જવા દીધું ને હાથ ઓળી બોલ્યો કે ‘આ નિમંત્રણ પત્રિકાને માન આપવું જોઈએ.

આ ઓળખાય કરવી ઠીક છે ને ફાયદાકારક થઈ પડશે. મેળાવડો તો ધણી થશે એમાં શક નથી. ને કોણ જાણે મને કોઈ બેરોનેસ, અગર કાંકિન્ટેસ, અગર વાર્ડ કાંકિન્ટેસ મળી આવશે ને મને જોઈને મારા પ્યારમાં પડ્યા વગર રહેવાની નથી. ને હું એની પડવીવાળી સ્ત્રી સાથે પરચીનશ ને અથા સંબંધથી વખતે એકદમ પૈસાદાર બનીશ, એમાં કાંઈ આશ્ચર્ય કરવા જેવું નથી. હું જીવન માણસ છું, કાંઈ કદરો નથી, મારો એકરો કાંઈ ખોટો નથી મારી આંખો ને દાંત સારા છે ને કાંઈ મેડમ ડી, વરસેક મને મનવ ને બેજાર હશે. તેણે મોરનામાં કદાચ માન્યો હશે.”

ડ્યુબર્ગે વીસીવાળીને બોલવા મોકલ્યું, ને બોલ્યો “તો વારંવાર તરફી આપું છું તેની હજાર વખત હું મારી માયું છું; ને વરસેકની મરમ પરણેલી છે કે નહીં તે જાણવાનું મને પ્રયોજન છે.

વિસીવાળી--હજી તે વિધવા છે મારા લાડ, મારકીસ, ડી, વરસેકો મરી ગયાને ત્રણેક વર્ષ થયાં હશે.

ડયુન--તારો ઉપકાર માનું છું. ધણું થયું, " એમ કહી ત્રીજી વેળા વીસીયાળીને જવાને કહ્યું ને ગાંડા મણસની પેટે ઝોરડામાં નાચતો ને કુદતો ને આરસીમાં જોઈ રહ્યો થતો બોલ્યો " ને વિધવા છે. વિક્રમ. એ સાઈ થયું ! એક જુવાન, સુંદર ને પૈસાવાળી વિધવા છે. ને નેણીને એક મહેલ છે. ને મને પત્રિકામાં કેવા પ્યારથી કાપે છે. તેના વિચાર મારા જાણવામાં આવ્યા કોઈ તો એમજ જાણે કે ને મને ચાહે છે તેની સાક્ષીભૂત પત્રિકા છે." પ્યારી સ્ત્રી હું તને રહ્યો રાખીશ. હું વચન આપું છું કે તું જેમ કહેશે તેમ વર્તીશ પણ તું રૂપાળી છે કે નહીં ને પુછવાને ભૂતી ગયો. પણ એમ બનતું અશક્ય છે. એ શિવાય મને રૂપની બહુ જરૂર નથી જ્યારે તેની પાસે મીઠકત ધણી મોટી છે; આજે રાતના તેને એક નામાંકીત પરોણાને મળવાનો પ્રસંગ મળનાર છે પણ તેના જાણુમાં આવશે કે હું પાંચેરાઈન નથી પણ એક ગરીબ માણસ છું તો શું થશે શીકર નહીં, હું બીડનનો રહેવાસી છું. ને પોતાના બેરતના જીવેજ છું. વળી કાંઈ એણે મારે માટે કહ્યું નથી. પ્રથમ મારે એનું મન ખેંચી લેવું ! જ્યારે સ્ત્રી પ્રેમપાશમાં પડે છે ત્યારે તે કાંઈ, પદવી, પૈસો ને દરજે ઇત્યાદિનો વિચાર કરતી નથી " પ્રેમ ન જુએ જા ! કબાલ " પ્રેમ આગળ બધા સરખા છે નાનો શુ કે મોટો માણસ શુ ?

આ પ્રમાણે ડયુનજે મન સાથે વિચાર કરતો હતો એવામાં મિ. મીનાર્ડ ઝોરડામાં ફરતો હતો શિક્ષકને જોઈને તેની તરફ વળ્યો, ને તેના હાથમાં પેટો પત્ર મુદ્રીને બોલ્યો " મારા વાલા મીનાર્ડ, લે આ વાંચીને ! " પણ મીનાર્ડ પાછો ફર્યો. કારણ કસ્તુરી ને અંગરના વાસથી તેનું મસ્તક ચઢી આવ્યું. "આ સુંદર સ્ત્રીમાં મારશીઓનેસના દરેક શબ્દ કેવા મઝેતમ છે. એનો સુગંધ શો છે ! કેમ મિનાર્ડ, તું શું ધારે છે ? ડયુનજે કહ્યું.

શિક્ષક--મારા લાડ. એમાં આશ્ચર્ય જેવું કાંઈ નથી. તમેને આવી મીડીઓ તો ઘણી વેળા આવતી હતો. દરેક કેડાણે તમેને સ્ત્રીઓ આવશે.

ડયુન--ઓ મીનાર્ડ તારું કહેવું બહુજ વાસ્તવિક છે, હું એમ કહેવા માગતો નથી કે મને સ્ત્રીથી આશ્ચર્ય લાગ્યું પણ એ પત્રિકા બતાવી તે એટલા માટે કે એ સ્ત્રી કેવી સારી રીતે લખેલી છે. મારા લાડ-વાત ખરી છે. " શિક્ષકે કહ્યું

ડયુન--આ વાત ઉપરથી એમ જણાય છે કે જેના ઉપર સ્ત્રી આવી છે તેને તે સારી રીતે ઓળખે છે.

મી०—ખર જોતાં તે જાણતી હોવી જોઈએ કે આપ નામદાર કાંઈ સાધારણ પંક્તિના માણસ નથી.

ડ્યુ०—મારું કહેવું એટલું કે ડેલક્લાઇન મારાપર જેવું લખતી હતી તેનાથી આ લખાણ જુદાજ પ્રકારનું છે.

મી०—મારા લાડ, વળી તે ડેલક્લાઇન તે કાણુ ?

ડ્યુ०—'યુનિવર્સ-ડી-ટે'પત્રમાં એક કૌટુંબ છે, તેને ઘેર મારા જેવા આખરદાર માણસો ધણા મળે છે.

મી०—ત્યારે તો પત્રિકામાં લખ્યા પ્રમાણે તમારે જવું જોઈએ.

ડ્યુ०—હું એની પત્રિકા કમ્યુન રાખીશ. ને મારા મીનાડ આમે આપણે જમીને પરચારીએ કે મારો પેશાક કરવાને વખત મળે. ફ્રેડરીક ક્યાં છે ?

મી०—એક સારી જગો તેને મળી આવી છે તે જોવાને તે ગયો છે, મારા લાડ. તેને કહ્યું છે કે રાતના હું મોડો આવીશ. હું ધારું છું કે તે લાયન્સ શહેરમાંથી કાલે નિકળવાનો ઇરાદો રાખે છે.

ડ્યુ०—શું કાલેજ, આપણે તે વિષે જોઈ લઈશું. પ્રવાસ કરવાને ધણો વખત મળશે. વળી લાયન્સ શહેર જોવા લાયક છે, કેમ વારં મીનાડ ?

મી०—ધણું જોવા લાયક, સાહેબ, તેમજ આપણો પ્રવાસ હવે—

ડ્યુ०—હું જાણું છું કે આપણે આ શહેર બધું જોવા વિના છોડવું ન જોઈએ. ને હું ધારું છું કે ફ્રેડરીક હજી બધું જોયું નહીં હશે, મારણુ ગામની બાહારનો ભાગ હજી ને જુએ છે.

પછી જમવા બેઠા ત્યારે ડ્યુનર્ગે કાંઈ ખાધું નહીં. મેળાવડામાં જવાના વીચારમાં ગુંગ થઈ ગયો હતો તેથી તેની ક્ષુધા મંદ પડી ગઈ, જમ્યા પછી ડ્યુનર્ગે પોષાક ચઢવવા લાગ્યો તેને વખત હતો તો એકે સારો કોટ તૈયાર કરાવે. પણ ફ્રેડરીકનો કોટ પહેરી સંતોષ માન્યો. આ કોટ તેને દુધા પડ્યો તેથી તેનાં બટન ખુલાં રાખ્યાં પડ્યાં.

ડ્યુ०—(મનમાં) મારશીઆનેસને લાં હું મોટા ખુટ પેરી જઈ તેથી એમ જાણ્યું કે મેં પોંસાખ તરફ જાવું લક્ષ આપ્યું નથી.

તેની પસંદગી સારી ન હતી. ને ફ્રેડરીકની ઇચ્છા પહેરે તો તે તેને ધણી નાલાની પડતી. મીનાડ પોતાની ઇચ્છા પેહેરવા આપને પણ તે વળી એને કોથળા જેવી લાગે. માટે લાંબા ખુટ પેહેરી જવાનો વિચાર રાખ્યો ને પોતે પત્રો. એક પોલનો માણસ અને પાલેટાઇન છે તેથીજ સંતોષ માન્યો. તેથી તેને કાયદો થયો, નેના રૂપાના બકાઓથી સારું દેખાતું.

આઠ વાગવાનો વખત થયો. ડ્યુનર્ગે પોષાખ ચઢાવ્યો, ને મારશી-

એનેજને ઘેર જવાને એક કલાકની વાર હતી તેથી ઓરડામાં આમ તેમ આરસીમાં મોઢું જોઇ, ચાળા ચરકા કરી, હાસ્ય મુદ્રા, આંખોના ચાળા ફરી વખત કાઢવા લાગ્યો, જેટલી દોષત હતી તેટલી ગજવામાં મુકી ને ઘડીઆળ ન હોવાથી થોડી વાર ફાંફાં માર્યા ને વિચાર્યું કે ઘડીઆળને ઠેકાણે ટોપીની સાંકળી લટકાવીશું તો ચાલશે. પણ થોડો વિચાર કરી તે વિચાર માંડી વાળ્યો. કારણ તે ટોપી ની સાંકળી એળખાઇ આવે. તેના બદલમાં તેણે સતી રીબીન અધી આખરે ઘડીઆળમાં નવ વાગ્યા. ને આ વેળા મરશીઆનેસ ને ત્યાં પોચયું જોઈએ માટે ઘેર આગળ બાઝાની આડી મંગાવી તેમાં સવાર થઇ સુગંધી ચીડીપર જે ઠેકાણુ લખ્યું હતું તે ઠેકાણુ માડી હાંકવી.

ગાડી એક દૂરના વસ્તીવગરના માહોલામાં જઇ ઉભી રહી. ને તે ઘર કાંઈ ઘણુ સારું દેખાવમાં ન હતું. સીપાઇને ઠેકાણે પારણા આગળ ઘોડાવાળો ઉભો હતો. તે કોણુ આવે છે તેની સહ જોતો હતો. ડયુગર્ગને જોતાંજ તેને નાની ગતીમાં લઇ ગયો, દાકરપર ચઢ્યો ને માળે ગયો, ત્યાં આવે એ આંખા દીવા બળતા હતા. પણ ડયુગર્ગ તો મરશીઆનેસને કેવી રીતે સન્નમીએ આપી તેના વિચારમાં એટલો ગુમ થઇ ગયો હતો કે તે ભાગ્યા તુટ્યા ઘર તરફ નજર કરી નહી. ગાડીવાન પારણું હોવાડી ડયુગર્ગને ઓરડામાં લઈ ગયો. તે ઓરડામાં સામાન થોડો જુનો પડેલો હતો, ને બીંતે એક મીણુગત્તી બળતી હતી, ને બીંતપર તેલના ડાખા પડેલા હતા. નોકર ચાલ્યો ગયો; ને બીજો દરવાજો ઉઘાડી ડયુગર્ગને દાખલ કરી મોટેથી બોલ્યો “ મારા લાર્ડ બાસ પોટેસ્કી. ”

આ નામ સાંભળીને એક બાજુ ઉડીને ડયુગર્ગને દરને મેઢે સામી તેડના આવી. ડયુગર્ગ મનમાં આવે તેમ બક્યો. સન્નમ કરતો આમ તેમ વળ્યો. મેડેમ, ડી. વરગેકની પાસે બેઠો. ને તેણીને નિરાળતા લાગ્યો. જે જીને લગ્નચાવવાને તેણે ધાર્યું હતું તેના બાલ દેખાવ ઉપરથી અગાઉ મત બાંધતો એ વ્યાજબી નથી. તેણી ની ઉમર પીસતાળીશ વર્ષની હતી. તેણીએ માલપર લાલ રંગ ચોપડ્યો હતો, બધાં બાટલીના બુચની રાખથી કાળી કરી હતી, કપાળ ઉપર ને મોઢાપર સફેદ રંગ લગાવ્યો હતો એટલું છતાં તેણી ની ઉમર છુપી રહી નહોં. પોશાખ સારો ધારણુ કીધો હતો. માથાપર ટુક ની વેણી ગુંથી હતી. ને કાંઈ મોતી ની મોહનમાળા પહેરી હતી મરશીઆનેસની ડોક અને હાડકાં આગળ આવતા ખમા જે તેણીએ સુંદરતા બતાવવાને ખાતર ખુબ મુક્યા હતા તેથી તેણીનો કદરો દેખાવ જોડાલાગ

તે નહીં પણ આ નાની બાળનો પર ડ્યુગર્ગે ધ્યાન આપ્યું નહીં. વીશી વાળીના શબ્દ તેને યાદ હતા. ડ્યુગર્ગે તેણીની સાથે ઘણી જ નમ્રતાથી વાતો કરતો. ને તેનાં વખાણ કરતો. પછી બીજા લોકો તરફ સેજ જતો ને ઘરના ચાચ-રચીલા તરફ સેજ નજર નાંખતો.

ઔરડામાં એક દીવો ટાંગેલો હતો, તેનું અજવાળું ઝાણું હતું. તે મારશીઆનેસની ઉમર થવાથી તેણીના ગાત્ર ખખડ થયા હતા. તેટલો જુનો દેખાવ ઔરડોનો હતો. એક નાની સેતરંગી ભોંયપર પાથરેલી હતી થોડુંક સાગન હતું. કાચ, આરામ ખુરસીઓ પડેલી હતી. તે પણ સાદાં. ઘડીઆળ તો મજેજ શાનું, તેને ઠેકાણે કુત્રના બરેલાં કુડાંને મીણુગતીએ મુકેલી હતી. ઔરડામાં પાના રમવાના ટેંગલો પડ્યા હતા તે મારશીઆનેસના કુટુંબ જેટલા જુનાં હતાં.

ડ્યુગર્ગે ઔરડો તપાસી ત્યાં કાણ કાણ બેડું હતું તે તપાસવા લાગ્યો. ત્યાં મારશીઆનેસ સિવાય ત્રણ સ્ત્રીઓ બેઠેલી હતી. એક સાઠ વરસની હતી જેને બેરનેસ કરીને બધા બોલાવતા હતા, તે પોતાની મીઠકત, કીટલા, દોલન, નોઝર, ચાકર એટલી બાળનો પર વાત કરતી હતી. તે એટલે મોટેથી બોલતી કે તેથી બીજા લોકોના કાન બહાર મારી જતા. એક સ્ત્રી બેરોનેસની પાસે બેઠેલી હતી. પણ તેની રીતમત કાંઈ વિલક્ષણ પ્રકારની હતી. તેને જે કાંઈ પુછતું તો તે હા, અને ના એ બે શીત્તે એક પણ શબ્દ વધારે બોલતી નહીં તેનું નામ વાઇકાક્ટેસ ફેર શીગ-નેન. ત્રીજી બાળ આઘીસ વરસની હતી; ને તેનું નામ મેકેમ ડી. અંડ કોર્ટ હતું. તેણી કાચ ઉપર બેસવાથી બેઠી હતી ને જે પ્રશ્નને તે નેત્ર ચાંચલ બતાવતી તેની સાથે નખરા યુક્ત ભાષણ કરવને ઘણી આતુર દેખાતી. તેણીની આંખો પ્રથમ સારી હતી પણ હાલ એટલીતો ડુબેલી હતી કે અંધના જેવારો ભાગરું આંખની આગળ ચરકું દેખાતું.

જે મંડળમાં સાત કે આઠ બીજા માણસો બેઠેલાં હતાં. તે દરેકને પડેલીઓ હતી, કાંઈ બેરન, કાંઈ કાક્ટે, ને કાંઈ ચેન્ડીકીપર. તેમનો પોશાખ કાંઈ બારે નફો ને તેમની રીતમત ઉપરથી તેઓ શ્રીમત ગૃહસ્થ હોય એમ માત્રમ પડતું નહા. ચેન્ડીકીપરના અંગમાં લંગો ઝમો હતો ને તેની બાંધ એટલી ટુંકી હતી કે તેનો છોડો ભાગેજ તેના હાથના કાંડા સુધી પોચો ને બ્યારે જો નાક ખંખેરવું હોય ત્યારે રૂમાલનો ઉપયોગ કરી અગાઉ મંડળ તરફ પોતાની પીઠ ફેરવતો.

કાક્ટેના હાથના કાંડા આગળ ફાટેલી ફીન બાંધેલી હતી. ને તેની બાંધ

આગળ બદનની બુલ આવી હતી ને તેના ઉપર તપખીર વેરાઈ હતી. વારે વારે હાથમાં પેહેરેલી વીટી બતાવવાને હાથના માળા કરતો. સૈત સૈત હોયથી તેનો હાથ શોભતો નહોતો તેમજ તેની વીટીમાંના લીલા, પીળા, ને લાલ નંચળી વીટીઓ શોભતી ન હતી.

બેરસે પાઉડર લગાવ્યો હતો ને મળે સુમંધી તેલ મઈન કીધું હતું. નવો અંગરખો પેહેરેલો હતો ને ઇંજર પચુ સારી ચઢાવી હતી. તેના ઘડીઆળવાળા ગજવામાંથી લાલ શીત લટકતી હતી. ને તેને છેડે જુની સીત્રો, ને કુંચીઓ લટકાવેલી હતી. ખીજા ગૃહસ્થોએ પચુ એવોજ પોષાખ પહેર્યો હતો તે બેઠ ડ્યુગર્ગ આશ્ચર્ય પામ્યો ને ખારીક નજરથી જોઈ મનમાં બોલ્યો. “જો મારી ઘર ધણીઆણીએ અને વરસેકની મરશી-ઓનેસ વિગે બરાબર હકીકત કહી નહતે તો અને એમજ માલમ પડ્યું હોત કે કોઈ જુના કપડા વેચનારની દુકાને હું ઠગાગની ટેળીમાં ઉભો હોઉં.

વાત ચીત ધણીવાર ટકી નહીં ફરેક જણુ હાસ્ય, ગપ્પાકને શ્રવણ કરતા હતા. સધળા બેરન પોટાસકીન જોઈ રહ્યા હતા. મારશી-ઓનેસને તે સમયતાથી ખતમ કરી નાખી. વૃદ્ધ બેરોનેસે બેરનને પુછ્યું કે આપ આવતા શીયાળામાં હમારા કોઈ મહેલ્લામાં રહેવા આવશો ? ફેરશી-ગનેની વૈકાકિ-ટેસ તેના તરફ જોઈ મધુર હાસ્ય કરતી. મેડેમ-ડી-ગ્રેડકોર્ટ બેરન તરફ એવી તો પ્રેમયુક્ત આંખોથી જોતી હતી કે તેનો શ્વેત રીતે જવાબ વળવો તેની બેરનો મહા પંચાત પડી. આ પ્રશ્ન બધાની દૃષ્ટી ડ્યુગર્ગ તરફ હતી તેથી તેને એમ લાગ્યું કે માસ કેતું વખાણ થાય છે. કારણ ધણી વેળા એવું બને છે કે જે ખારીક નજરથી જોનાર છે અને મહા યુક્તિમાન હોય છે તેઓ પણ કોઈ પોતાની પ્રસંસા ને વખાણ કરતા હોય તો તેથી ખોટો માર્ગ દોરવાનું મુખ્ય બને છે.

એક નોકરે એક તમક ફેરશી જેમાં રોટલીઓ, ઘર ને પંચ હતું ડ્યુગર્ગ શીવાય બધા જણુ અગવડા મંડી ગયા. વૃદ્ધ બેરોનેસ માહત્તાની પેઠે પોતા મંડી. વૈકાકિ-ટેસ કાળીઆથી જકારા ખાવા લાગી. મેડેમ ડી. ગ્રાંડકોર્ટ તે પંચના ગલાસ એકપર એક ચઢાવવા લાગી ને વચમાં એમ બોલતી કે આ હર કાંઈ જેવો સખત જોઇએ તેવો નથી.

ડ્યુગર્ગ પંચનો મલાસ ચલાવ્યો ને મારશીઓનેસ ડી વસેકની તારીફ કરી. મારશીઓનેસ—હમે ભોકા જ્યારે સરખે સરખા દરજ્જાના ગણીએ છે. એ ભારે બહુ નિવેક રાખતા નથી. વીવેકની શી જરૂર છે ?

ડ્યુગ—(આ વેળા પંચની જુમારી મગજમાં આવી હતી) ખરેખર,

વિવેક એક જ્ઞાતાનું અધન છે તેને તો હું પ્રથમ તોડી નાંખું એવો જુદો
મેરોનેસ—(એથીયાર પંચો ગલામ ઉઠાવીને) તમે કેવો
હોંથીઆર છો. તમારી શી વાત, તમે તો મારા લઈ તમરૂં તે ખમીરજ
જુદ છે.

ડ્યુ—મારા આટલા વખાણ કરે છે તેથી આપને હું ઉપકારી છું.
વરસેકની મારશીએનેસ—આપજ માન હમેને આપો છો. એમ
કહી (ડ્યુઅર્ગના પગપર પેતાનો પગ મેલ્યો, જેથી ડ્યુઅર્ગ પાછો વળી
તેથીના તરફ પ્રેમથી જોતા લગ્યો ને તેનો હાથ દયાવસની હીમન ધરી
આથી કરીને તેણીને કાંઈ ખેટું લાગ્યું હોય એમ યીતકુચ જણાયું નહી.
દરશીનની પૈકાકન્ટેસ—(પંચને રાટલીએ આવી સાર પછી એક
મે વાર બોલી હતી) મને પણ વિવેક ગમતો નથી. ને જ્યારે ગમત
પડતી નથી ત્યારે હું સુસ્ત દેખાઉં છું.

વૈકાકન્ટેસનું એ વાક્ય સાંભળી હ્યુઅર્ગને એટલું તો અશ્ચર્ય લાગ્યું
કે તેનાથી એટલા વિના સ્નેહાયું નહીં, મારશીએનેસ ડી વરસેકે આવું
જોઈ તેમ કાનમાં કહ્યું. “એ જાણ જરમન છે તેથી એકું બેસે છે.”

ગેન્હીલીયર—(પિતાની ટુંકી ગાંધો લાંબી કરતા મારે એવી રાખતો)
કેમ જાણ આજે કાંઈ ગમત નથી કે શું ?

મેરોનેસ—ખરેખર ગમત પડે તેમ અપણે કાંઈ કરવું જોઈએ.

મેડેગ ડી ઓંકોર્ટ—કાંઈ પણ આપણે ગમત તો કરતી જોઈએ
એમ કહી પ્રેમ યુક્ત અંખોથી ચારે તરફ નજર કરી.

મારશીએનેસ—(ડ્યુઅર્ગ તરફ વળીને) કદાચ મોનશરડી પોસ્ટ-
સ્કીને ટીક નહીં લાગવું હશે.

ડ્યુઅર્ગ—ધણી ખુસીની સાથે, હું તૈયાર છું.

મારસીએનેસ—ત્યારે મારા સ્ક્રુવેગ-હું આપને એવી વિનંતિ કરું કે
તમારે પાતા રમવાના ટેમલ આગળ બેસવું.

સદ્ગુહરથો ટેમલ આગળ બેઠા. ને જાણ્યોને દાર નાંખવાની એન્હી-
લીયરે દરખાસ્ત કરી

ડ્યુઅર્ગ—(મનમાં) એકું દેખાય છે કે હંસા દરમની સ્ત્રીઓનાં મન
સાદા માણસોના મન કરતાં કાંઈ જુદાં હોતાં નથી.

તે કાકન્ટેની પાસે ટેમલ આગળ બેઠો હતો. અને કાકન્ટેને પાતા ચી-
પવામાં એના હાથે ગાંધેલા પટા નડતા હતા રમત રસપર ચઢી. અને એક
હંસા કદનો સદ્ગુહરથ ડ્યુઅર્ગની પાસે બેઠો હતો તેણે મોટી રકમની

સરત કરીને પચાસ લુધ ટેંગણપર મુક્યા; પણ તે લુધ એક કાગળમાં સારી રીતે વિઠાળેલા હતા. ને તેના સામાવળાએ એ લુધ બાળત બરોસો રાખી એક પછી એક પડીકાં પોતાના ગળવામાં નાખવા માંડતાં. પણ પેલો શાં! સ્વભાવનો સદ્ગુણસ્થ તેના પોવાખ પરથી છોક ગરીબ આસ્થામાં હેય એવું લાગતું ન હતું તેણે દરેક હારની વખતે જરા પણ દીક્ષગીરી બતાવી નહીં.

ડ્યુબ—(ગનમાં) “આ લોકો કેવી સારી રીતે રમી જાણે છે!” પણ પોતાના પર કોઈ ખીજે જીત ન મેળવે એના વિચારથી એણે એવડી રકમની સરત કરી. તુરંતજ એક પછી એક હારથી તેની પાસે જીટલા પૈસા હતા તે બધા ચાલ્યા ગયા.

પંચ દારૂના જાગર ઉપરકુપરી ખી ગયા. મેડેગ ડી આંડકોર્ટની મંદજ સાચવવા સારૂ દર ઘણો જલ્દા અણો હોતો. ને તેનું પરિણામ ખીનારાના માલપર ને આંખોમાં તરત જણાવા લાગ્યું. મારશીઆનેસ ડી વરસેક ડ્યુબર્ગની પાસે બેઠી હતી. તે બેઠી “મારી ખાતી છે કે આ વેળા મો. પોટોસ્કીનું નક્કીય ખુલ્લાનું.”

ડ્યુબર્ગે આ વેળા હજારો કરતાં વધારે ફ્રેંક ગુમાવ્યા હતા તે પાછા મેળવવાની પ્રતિજ્ઞામાં હતો તેણે કહ્યું કે મને અશા છે કે મારૂ નશીય આ વેળા મને ચારી આપશે.

આ સાંભળી મારશીઆનેસે કાંઈ પણ જવાબ ન આપતાં તેના પગ પર પોતાનો પગ મેચ્યો. જ્યારે ડ્યુબર્ગે હારનો ત્યારે તેણી પોતાના પગેથી તેનો પગ દાગતી. ને તેને ચઢાવતા તેના કાનમાં કાંઈ કહેતી. પણ ડ્યુબર્ગે તો જરા પણ તેણીના બોલ તરફ ધ્યાન આપતો નહીં. હું ધારૂ છું કે, મારા લાર્ડ, આપણે હવે ઘણી વેળા મળીશું. હા જતો. આ વેળા વળી મારા દસ લુધ વધારે સડ કરતાં !

કાઉંટ—આજ તો મારૂ નશીય સાઈ છે. દરેક દાવમાં હું ફતે પામ્યો છું !

મારશીઆનેસ કાઉંટ તરફ જોઈ જોતી—મારા લાર્ડ, જો બારન પોટોસ્કી આજે જીતતો નથી તો તેને પોતાનો ડાવ લેવા કાસે પાછો જોલાવીશું, એટલે તેણે જોએલા પૈસા પાછા મેળવવાની તેને તક મળશે.

ડ્યુબ—જો મારી હાર કાયમ રહીતો કાંઈ ઝાઝો ફેર પડવાનો નથી. અલાર લગણુ તો બે હજાર ફ્રેંક ઉપર પાણી ફરી વળ્યું છે. ! મારશીઆનેસ, તમે મારી સાથે આવી રેલ નડીના કિનારાપરના મારા

મહેલમાં મારી સાથે રહો. મારી તો ખાતરી છે કે તમે ના નહીં કહો.

ડ્યુ— હીક છે મારી બાઈ ! એમાં શક શું ? રાજતો હમણાં એની તરફ પડે છે ને મારે ભાગે તો આવતોજ નથી. આ ધણી ચમત્કાર છે.

મારશીઆનેસ—આશો આપણે બાગમાં ફરવા જઈએ. ડ્યુબર્ગે—વળી હું પાછો હાર્યો.

મારશીઆનેસ—આપણે નદીનું એ ખુપું પાણી પીશું મારા વાકા પોટોડકી. ડ્યુબર્ગે—અહીં મારો જીવ ગમરાય છે.

મારશીઆનેસ—કાંઈ ઉપાય કરો. મારા લાડ.

ડ્યુ—મે જોઈશું ફ્રેંક ખોયા છે તે બધા મને પાછા મળે તો સારું થાય.

મારશીઆનેસ—તમે લાયન્સ શેહેરમાં ધણી દીવસ રહેવાના છો ?

ડ્યુ—હું કેટલા દીવસ અહીં રહેવાનો છું એ હું જાણતો હઉં તો મારા બાપનાજ સમ.

ડ્યુબર્ગે આ વેળા પર્યંત ત્રણહજાર ફ્રેંક ગુમાવ્યા હતા ને મારશીઆનેસના પગથી પોતાનો પગ દબાવ્યાથી કંટાળીને ખુસ્તી ઉપરથી ઉઠ્યો ને આમ નેમ આંટા મારવા લાગ્યો.

મેટેમ—ડી—આંટકોર્ટ ઓરડાના એક ખુણામાં પડેલા કાચ ઉપર લાંગા ટાંકીઆ કરીને ચત્તી પડી હતી. ને એક મોટી મુઠ્ઠાળો ગૃહસ્થ ધુંટણીએ પડી તેણીના કાનમાં પ્રેમના શબ્દથી વાત કરતો હતો. તેની પેલી ગમ ડોસી બેરોનેસ ને વૈકાઉટેસ કાંઈ રમત રમતી હતી. બંને સ્ત્રીઓ શરમાઈ ગઈ. બેરોનેસ આગળ પંચનું પ્યાનું બરેનું પડેલું હતું. ને વાઈકાઉટેસ રમે ત્યારે ટેમ્પર પર પડેલા સુતાના દસ નાણાપર ત્રજર કરતી ને ગનમાં એમ ધારતી કે જોત જોતામાં દસ્તેતો હું જીતવાની વાઈકાઉટેસ તો ફગાઈને ધરાઈ હતી ને વારંવાર બેસવામાં લુથો કરતી. આ ડ્યુબર્ગેના જાણવામાં આવ્યું હતું પણ તે તો અરથો દારના ઘેનમાં પડેલો હતો. તેનાથી શાંતિ ગળી શકાય નહીં. પૈસા ગુમાવ્યા તેથી અને દર પાંચે હતો તેથી તેનું મસ્તક ભેગવા લાગ્યું ઓરડામાં લથડીઆં ખાવા લાગ્યો. ને કાંઈ પણ ત્રજરે પડ્યા વગર તે પોતાને જોવામાં ને મારશીઆનેસ શું બોલતી હતી તે સાંભળ્યા વગર જાણે તે સાંભળતો હોય એમ જાણતું પોતાના વિચારને રરને દોરવાનો પ્રયત્ન કરતો હોયતી, તે જાની

તેઆરીમાં હતો. પણ જે ટેમલપર પાનાં છુટાં પડી રહ્યાં હતાં ત્યાં જઈ કાંઈ બડબડ કરતો કે “મારા તથા હજાર ફ્રેંક પાછા મેળવવાની કોશીસ કરવી જોઈએ.”

એક ટેમલ આગળ જઈને બેઠો. તેનાપર પાસા પડેલા હતા. તે કાંઈતે રમવાને માટે બોલાવ્યો. કહ્યું તો એક ગૃહસ્થ સાથે વાતનાં બંધો હતા. ને તેના પડીશમાં ચિટાળેલા પૈસા છુટા પડેલા હતા.

ડ્યુન--(મોટેથી) માર લાડ, હું કાફે છું કે હવે મારો ઝવ પાછો લઈ તો તમને કાંઈ હરકત નહી હશે. આ વેળા માફ નસીબ મને જરૂર મારી આપશે.

કાંઈટ--જેમ તમારી મરજી ને કોટની બાંધ આમળ લાશ્ચી પાસાના ટેમલ આગળ ગયો. એટલામાં બધી સ્ત્રીઓ ઓરડામાંથી બહાર આવી ગઈ. પણ ડ્યુન પોતાના પૈસા પાછા મેળવવાને એટલો તો તાલાવેલી થઈ રહ્યો હતો કે સ્ત્રીઓ જતી રહી તે તેને માલમ પડ્યું નહીં.

બેરન પોટોરકી ને તેનો હરીફ બ્યાંઆગળ બેસ હતા સાંસવે જથ્થા જઈને જોવા ઉભા. મારશીઆનેસ ડી વરસેક એકલી પાછી આવીને ડ્યુનની પાસે બેઠી. તેણીએ પસાની પેડી ડ્યુનને આગળ મુકીને પોતાને હાથે પાસા ડ્યુનની હાથમાં મુક્યા. ડ્યુનને દાવ નાખ્યો પણ પાકો હાથો. ડ્યુનને આ હાર થઈ એમ માલમ પડ્યું નહીં. તેણે પેલા પાસા ને પેડી ફેંકી દીધી. ને બીજા બેસ રમવાની દરખાસ્ત કરી. તેમાંએ પણ તે હાર્યો ને તેના મજવામાં જેટલા નાણાં હતાં તે દરેક નાણું કાંઈટના હાથમાં ગયું. ને ડ્યુનને ખાલી ખમ થઈ ગયો.

ડ્યુનને મજવામાં હાથ ધાલી જોયું, પણ એકે ફ્રેંક મળે નહીં--બધું ખોઈ દીધું હતું. ને તે પૈસાપર હવે તેનો કાંઈ પણ અખત્યાર રહ્યો નહીં. તેનાથી કાંઈ પણ બોલાયું નહીં. ઓરડામાં આમ તેમ આંટા માર્યા. તેનો એકેરો શિક્કા પડી ગયો. જોઈ કરડ્યા. મુઠી વાળીને હવે શરીર રમીશ નહી એવા કસમ લીધા. મીથુનતી બળી જવાથી તેની જોત જાંખી પડવા લાગી. કાંઈટ, બેરન, એન્ડેલીયર પરપર વતો કરવા લાગ્યા. ને કાંઈ ઘોટાળામાં પડ્યા. મારશીઆનેસ ઓરડાના ખુણામાં બેઠેલી હતી. પણ હવે તેણીએ પોતાના પગથી પોટોરકીનો પગ દાખવાનું મોકુફ કરીધું.

આખરે ડ્યુનને જરા શુદ્ધીપર આવવા લાગ્યો. પણ હવે શું કરવું તેની તેને શુભ પડી નહીં જે ખુસ્સીપર તેણે પોતાની ટાપી મુકી હતી

ત્રાંથી તે પેહેરી ઝોરડાની ગાંઠેર ગયો ને તેનાં બારણું જોરથી ખદાબધાઃ
આગલા ઝોરડામાંથી પસાર થયો હતો ત્યાં ત્રણ ચાર કદરૂપા માણસો
બેઠેલા હતા. તેમાંનો એક ઘોડાવાળો હતો તે ઢાંચ પીતામાં પડેલો હતો. તેણે
આગળ બારણું ખેંચ્યું. ને પગથીના ઉપરથી ઉતરતા જાય છે તેની સાથે
તેણે એક લથડીયું ખાધું ને છેવટ નીચે પડી ગયો ને ટોપી ઉડીને આધી
પડી. પાછા ઉડીને ટોપી લઈ જુએ છે તો તેને માનમ પડ્યું કે પોતાની
સારી ટોપીના બદલામાં કોઈની એક હલકી કીમતની ટોપી તેણે પોતાને
માથે પેહેરી હતી.

પોતાની સારી ટોપી જોને પીતામની સંકળી હતી, ને પીઠાં ખેસે-
લાં હતાં તે જતી રહી તેથી તે દીલગીર થઈ બોલ્યો—મારા પૈસા લઈ
હજી ધરાગા નહી તેથી મારાં કપડાપર તેમની દાનત બમડી. હતાં માથ
લઈ, બેરન, મંકિટ--તમને હવે હું થોડીજવારમાં બતાવું છું કે અમો
શો પરિણામ થાય છે તે !

ડયુર્ગ દોડતો ઉપર ગયો ને ઘંટડી વગાડી. ને બારણું ખુલ્લો એવી
આશામાં વાટ જોતો ઉભો રહ્યો. પણ બપોર. તેણે ફરીથી જોરથી
ઘંટડી વગાડી; બારણાપર હાથ પહોંચ્યા. બુમો પાડી ને બારણું નહી ઉ-
ઘાડ્યું ત્યારે રીસમાં લાતો મારવા લાગ્યો. આખરે બારણું ઉપડ્યું.

એક ઘોડાવાળાએ પુછ્યું--શું તમારે કામ છે. તે કહ્યો.

ડયુર્ગ--શું કામ છે ! ચેન્ડીલીઅરે મારી કીમતી ટોપી લીધીછે
ને તેના બદલામાં આ દાટી દુટી મને આપી છે તે પેહેરી મારો ચેહેરો
આપવિત્ર કરીસ નહીં.

ઘોડાવાળો--તમારી ટોપી તો અહીં કોઈએ લીધી નથી.

ડયુર્ગ--અરે છુટ્યા, તું એમ કહેવા માંગે છે કે આવી ટોપી પહે-
રીને હું આંબો હતો?

ઘોડાવાળો--જસ, મોકું તપાસીને વાત કરો. જો વધારે મડગડ
કરશે તો મારશીઆનેસ ઉધી ગઈ છે તે જાણી ઉઠશે.

ડયુર્ગ--અરે જારે મારશીઆનેસવાળી. જોઈ તારી મારશીઆનેસને,
તે ભોકોના હાથ દાખી તેના પૈસા ઝુટવી પડાવી લે છે. મારી ટોપી તું
પાછી આપશે ત્યાં લગણ બંદા અહીંથી એક ડાકું પણ હાલનાર નથી જાણ્યું ?

ઘોડાવાળો--ખતરજીર જો અંદર આંબો તો ! દોડી પોચોરે આ
કોઈ મારામારી કરવા આંબો છે, દોડો દોડો.

અંદર જે ત્રણ જણા મધ પ્રાશન કરતા હતા તેઓ બહાર આંબા

ઓ ડ્યુગર્જની ગળચી પકડી, તેણે મુકત થવાને ધણાંએ ફાંફાં મારી
છતાં તેઓએ એના હાડકાં નરમ કીધાં ઓ નીચે ધસડી લઇ જઇ રસ્તા
ઉપર ધકેલી બારણું અંદરથી અડકાવી દીધું. ડ્યુગર્જો મોડે જે નામો
આવ્યા તે નામોથી બોલાવી ખુબો પાડી.

ડ્યુગર્જ--(એણે આ દંગામાં પોતાનો કોટ ને ટોપી જે ધણી મુ-
શ્કેલીએ સાચવી રાખી હતી તે પેડેરી) કેવો બઃમાય, ચાલ હું રસ્તામાં
આ પડેલા બધા પથ્થર એકઠા કરી આ ડોકરીના ધરની બંધી કાચની બા-
રીના ચુરે ચુરા ન કરું તો માફ નામ-નહીં. પણ ના, એમ નહીં હમણાં જરા
મારી ગભરામણુ મટે એટલે. ન જાણો સીપાઇની રોન ફરવા નિકળી હશે તો—

ડ્યુગર્જ ધડીક રસ્તામાં ઉમો રહી હવે શું કરવું તેનો વિચાર કરવા લાગ્યો.
રાત બહુ મોડી ગઇ હતી. મોઢોલામાં કોઇ પણ દેખાતું ન હતું. ને સ-
ર્વત્ર અંધકાર વ્યાપી રહ્યો હતો. ને આમ તેમ આવી વેળાએ ફરે તો
કદાચ પકડાઇ જાતો સંભવ હતો. તેણે વિચારયુ કે હું આ લાયન્સ શ-
હેરમાં કોઈને ઓળખતો નથી ને નવોજ આવેલો છું ને તેમાં વળી પા-
રકા માણસની પદવીઓ ખોટી રીતે ધારણુ કરીને ફરે છું. આવા પ્રકારના
વિચારથી જે કાંઈ માર્ગ લેવો ધટે તે અચારે ન લેતાં સવારે લેવાનો
વિચાર કીધો. એવી સ્થિતિમાં હવે એને હોટેલમાં તો જઈ પોચવું જો-
ઈએ. પણ જે પૈસા ફેડરીક એને સોંપેલા હતાં તે બધા ગુમાવ્યા પછી
શું મોટું લઇને ફેડરીક ને મીનાડે આગળ જવું એ મોટી મુશ્કેલી નહીં.
તેના ગળવામાં કુટી બદામે નામની રહી નહીં; ને જે હોટેલમાં તેઓએ
મુકામ કીધો હતો તેના માલીકને બાકું ચુકવી આવવનું તો હજી પાકી હતું.

ડ્યુગર્જ લાયન્સ શહેરમાં ચાલતાં પોતાનું માથું ને છાતી કુટવા
લાગ્યો. આખરે હોટેલના બારણા આગળ આવ્યો ને નીચે પ્રમાણે રા-
ગત બોલ્યો:—હવે મારે પ્રથમ ગમે તેમ કરીને માફ મન દેકાણુ આણીને
મનાવવું જોઈએ. આમ હું જો આખી રાત મથા કુટીશ તોએ એક
રાતી બદામ પણ હું હવે દેખવા પામવાનો નથી. માટે સારામાં સારે કિ-
પાય એ છે કે મારે મુગાં મુગાં પથારીમાં જઇને પડવું. ને આવની કાલે
મારે આ પંચાતમાંથી શી રીતે મુકત થવું તે બાબતનો વિચાર કરીશ.

ભાગ ૮.

જ્યારે ફેડરીક હોટેલમાં સાંજરે પાછો આવ્યો ત્યારે તેણે મીનાડને
ટેબલ આગળ એકલો બેઠેલો જોયો. ને ટેબલ ઉપર થોડીક ખાવાનીચીજો

પડેલી હતી, જે યીજો ડ્યુબર્ગની સાથે જન્મતી વેળાએ પીરસેલી હતી. મીનાઈની પાસે ડ્યુબર્ગને જોયો નહીં એટલે તે ક્યાં ગયો છે તે પુછ્યું. મીનાઈ જ્યારે તેને કહ્યું કે ડ્યુબર્ગને લાયન્સ શહેરમાં એક મોટા કુંડુંમાં જવાનું નોતરું આવ્યું હતું ત્યારે તેને ઘણું આશ્ચર્ય લાગ્યું.

ફ્રેડરીક—શું ડ્યુબર્ગને નોતરું આવ્યું હતું ? તે જાણતો હતો કે મારા મિત્રને આ શહેરમાં કંઈએ ઓળખાણ નથી, ને એને લાગ્યું કે રખેને કાંઈ સપડાઈ ગયો હશે. તેના મનમાં જે વિચારો આવ્યા તે તેણે મિનાઈને કહી બતાવ્યા નહીં. પણ એટલુંજ બોલ્યો કે હવે આવતી કાલે આપણે અહીંથી કુચ કરવું પડશે.

મીનાઈ—લાઈ સાહેબ તો આટલા વેહેલા પતી રહે એમ લાગતું નથી.

ફ્રેડરીક—આજેજ સવારે તેણે મને મુકામ ઉપાડવાને માટે કહ્યું હતું.

મીનાઈ—હું ધાંડું છું કે હું આ વેળા નિમગ્ન થયુંથી તેનું મન બદલાઈ ગયું છે.

ફ્રેડરીક—બેરન તો પોતાના મનમાં આવે તેમ બંધ છે. પણ આવતી કાલે સવારમાં કુચ કરતાં તેની સ્ત્રી મગદુર છે કે મને અટકાવી શકે.

મીનાઈ કાંઈ જવાબ આપ્યો નહીં પણ સુવા ગયો ને જતાં જતાં એવો વિચાર કરવા લાગ્યો કે મારો શિષ્ય ફ્રેડરીક જાણે પોતે પેલેટાઇન હોયની તેમ બોલે છે. અને ફ્રેડરીક પણ પોતાની ઓરડી તરફ વળ્યો ને ડ્યુબર્ગ ક્યારે પાછો આવશે એના વિચારમાં પડ્યો.

બીજા દિવસે પ્રાતઃકાળે વૈકાકિટ ને મિનાઈ વહેલા ઉઠ્યા ને જન્મવાના ઓરડામાં બંને મળ્યા પણ તે વેળા ડ્યુબર્ગ સાં ન હતો.

ફ્રેડરીક—હું ધાંડું છું કે સ્વામી હજી આવી નથી.

એવામાં ટેમલપર ખાનું પીરસનારા નોકરે કહ્યું “ આપ નામદારની સ્ત્રી મારીને કહું છું કે બેરન સાહેબ તો સવારના ત્રણેક વાગતાં આવ્યા છે. તેમને ઘણો શ્રમ થયેલો લાગે છે ને તેથી નિદ્રાવશ થયેલા છે.

ફ્રેડરીક—“આજે સવારે આપણે લાયન્સ શહેર છોડી જવાના છીએ એ વાત જાણ્યા છતાં આખી રાત બહાર ફરવામાં કાઢવી એકવું મુર્ખતા બરેલું કામ છે ! પણ તે ક્યાં સુતો છે ? તું જાને તેને કહે કે હમે એની સહ જોઈએ છીએ.”

ચોડીકવારમાં નોકર બહાર જઈ પાછો આવી ફેરવા લાગ્યો કે બેરન સાહેબની તબીયત સારી નથી તેથી હમણાં તેઓ બીજાનામાંથી ઉઠી શકે એવું નથી.

ફ્રેડરીકે કહ્યું—કાલે રાત્રે તે દારૂ પીને પડ્યો હશે એવું હું ખાતરી

માર્ગે હું ને તે ડયુઅર્જની ઝોરડીમાં ગયો તેની પાછળ મીનાડ ગયો. તેણે પોતાના કપાળ પર અને નાક ઉપર સરકા ચોપડ્યો એવું અનુભવે છે. ઝોરડીમાં ગયે મારતી હશે તેથી પોતાની તળીયત બગડી ન આવે.

ડયુઅર્જે તો બીજાનામાં પોઠી ગયો હતો. તેના આંખપર કાન ઢાંકી પાની ટોપી અગ્રવી હતી ને રેશમી રૂમાલ માથાપર પીંટાળેલો હતો. ને તેનો મહેરો એવો તો દયામણો હતો કે કોઈ પરાયા માણસેએને દોઠો હોત તો તે એમજ ધારત કે આ માણસ છ માસ થયાં ખાટલા વશ પડેલો છે. મીનાડ ઝોરડીની વચે ઉભો. ને સરકાની શીશી નાકે અસડોમ, તે ફેડરીકને કહેતો કે “ આ બાઈ સાહેબ તો જાણે બદલાઈ જ ગયા હોય એમ દેખાય છે ! ”

ફેડરીકે ડયુઅર્જના બીજાના પાસે જઈ તેનો હાથ ઝાલી રાખ્યો. ડયુઅર્જને જાણે તાવ ભરાયો હોય એમ લાગ્યું. આખરે ડયુઅર્જે આંખ ઉઘાડી કહ્યું—અરે રે ! મારા વાકા મિત્ર મારી તળીયત ધણીજ બગડી ગઈ છે. ફેડરીકે પુછ્યું—શાથી એમ થયું છે બાઈ. ?

ડયુઅર્જ—એ તો અકસ્માત છે. ધણીજ ગંભીર પ્રકારનો અકસ્માત થયો. એનાથી આ બધો ફેરફાર થયો છે.

મો. મીનાડ—ત્યારે કોઈ દાકતરને બોલાવવો નેહએ. હું દોડતો જઈ છું:—તે સારી ચોખી હવા લેવા ઝોરડીની બાહરે ગયો નહીં એટલામાં ડયુઅર્જે તેને પાછો અંદર બોલાવ્યો.

ડયુઅર્જ—(ધીરે અવાજે) મારા વહાલા મીનાડ, એમ ના કર ગને દાકતર ન નેહએ, દાકતરને બોલાવાનો વખત ધણો છે. કારણ હીપોક્રેટીસે નાનના વિદ્વાને કહ્યું છે કે—”

ફેડરીકે જોયું કે ડયુઅર્જની તળીયત એટલી બધી કાંઈ બગડી નથી તેથી કહ્યું “ હાલમાં હીપોક્રેટસનું નામ જવા દે તારે જો દાકતરને બોલાવવો ન હોય તો એટલું કર કે જે બપંકર અકસ્માત થયો તે કેવા પ્રકારનો છે તે કહે. તે પછી તારી તળીયતના સમાચાર મને કહી જતાવ. મીનાડ સરકાની બાટલી નાકે અડકાડીને બારણાની પાસે જઈ બેઠો ને બોલ્યો—પ્રથમ આ રોગ કાંઈ ઉડેલો છે કે નહીં તે તપાસીએ. ”

ડયુઅર્જ બીજાનામાં બેઠો થયો. આંખો ઉઘાડી ત્રણ ચારવાર ઉં ઉં. કીધું—ટોપી મોઢાપર નીચે ખેંચી ને પોતાની હાડકત કહેવા લાગ્યો. —“આપણા બન્ના મીનાડે તમને કહ્યું હશે કે મને શહેરમાંના એક સહ-ગૃહસ્થના કુટુંબ તરફથી ચીડી મળી. તેમ વીસીવાળાએ પણ તે ઉચું કું.

દુન છે એવી ખાત્રી આપી; એમ જો ન હતે તો મારા વાલા ફેડરીક-
મુળ મુદ્દાપર આવ્યા પહેલાં વાત કરતાં ડ્યુઅર્ગે વિચાર કરવા તેથી મીઠા
વાદ ફેડરીક બોલ્યો— હા વાત ખરી પણ આગળ શું ?

ડ્યુઅર્ગ—(ધીરે)—તું ધારે છે તેમ મારાથી મોટું સ્વરે બોલાતું નથી. પછી
નવેક વામ્સે મેં ગાડી મંગાવી ને મેં એવો તો પોષાખ ચઢાવ્યો કે—”

ફેડરીક—(હસીને) મારો કાટ તે ચઢાવ્યો હતો તે મેં તો જાણ્યું છે.
પછી શું થયું ?

ડ્યુઅર્ગ—તેનું કારણ એ કે તું તો જાણે છે કે મારા કપડાનું પાકીયું
તો ગાડીમાં રહી ગયું હતું.

ફેડરીક—હા ! પછી શું તે બસી મરને.

ડ્યુઅર્ગ—મને ખબર પડી નહીં કે કેમ થયું. પણ એમ બન્યું કે
પૈસાની—પૈસાની થેલી—તું જાણે છે કે તેમાં આપણા પૈસા હતા ને તેમાં
મારી પણ પાકીયું છુક હતી જેમાં આપણા પૈસા મેં મુકેલા હતા.—”

ફેડરીક—(મનમાં) કાંઈ નવું જીવું થયું છે ખરું—આ સાંભળી મિ-
નાડે પોતાની ખુરસી આગળ ખસડી.

ફેડરીક—(મોટેથી) પછી શું થયું તે બોલી દે હવે.

ડ્યુઅર્ગ—મારા વિદ્વાન અને ઉમદા મિત્રો, જ્યારે હું એ ચંડાળમાંથી
નિકળ્યો, જ્યાં આગળ હું મોડી રાત સુધી પડ્યો રહ્યો હતો, ત્યારે મને
ગાડી મળી નહીં તેમ હું રસ્તામાં એકલો પડ્યો, તેમાં કાંઈ ચકલું પણ
નજરે પડ્યું નહીં, તેમ રસ્તામાં અંધારું થયું હતું. મને તેથી રસ્તાની
ખબર પડી નહીં, એટલામાં ચારેક ચોર મારાપર ધસી આવ્યા. અરે
મારી પાસે જે એક પીસ્તોલ હોત તો—પણ દુર્દૈવ્યેકરી તે પણ મથે નહીં.
છતાં મેં મારો જવાબ એક સીંહની પેઠે કીધો. આખરે કાંઈ વચનું નહીં
તેઓએ મને લાકડીઓથી ઝુડી કહાડ્યો, ને રસ્તામાં પાડી નાખ્યો; એટલું
જ નહીં પણ મારી પાસે જે નાણાં હતાં તે બધાં જળમથથી લઈ ગયા.”

મીન્—અરે પરમેશ્વર ! તારી પાસે બધાં નાણાં તે વખતે હતાં ?

ડ્યુઅર્ગ—હા જ તો.

મીન્—ને તેમાં તારા પંદર હજાર ફ્રેંક સુધાં ?

ડ્યુઅર્ગ—બધું જ તો ! મારી પાસે તો એક બદામે રહેવા દીધી નથી.
તેમણે મારી ટોપી સુધાં રહેવા દીધી નહીં. તેમાં ટોપીની એકલી સાંકળી
ની કીંમત સાઠ ફ્રેંક હતી.

મીન્—આતે કેવો અકસ્માત. આવા અકસ્માતમાં જીંદગી જેવું

મમાં નાખતી એ તો આપણાથી ન બને.

ફેડરીક કાંઈ બોલ્યો નહીં, પૈસા બોવાયા તે બદલ ડયુઅર્ગે કંઈ તેમાંનો એક પણ શબ્દ એને ખરો લાગ્યો નહીં. ડયુઅર્ગેને માલમ તો પડ્યું કે ફેડરીકનો મારા બોલવાપર જરાપણ વિશ્વાસ નથી તેથી તેને વિશ્વાસ બેસાડવા ખાતર તે બોલ્યો “ કેવો કેર, ચોરે તો લુટ્યો, માયો. ને જીવ નિકળી જવાનું માત્ર બાકી નહું એજ. ને માર ખાધો તે મફતમાં કાણુ જાણે આમ કોઈને થતું નથી ને મનેજ કેમ થાય છે !

મી૦—તમારૂં નસીબજ એવું તેને બીજા શું કરે, મારા લાર્ડ.
(એવામાં પ્રવાસની ગાડીની વાત સાંભરી આવી.)

ફેડ૦—તું આખી રાત ક્યાં હતો ?

ડયુ૦—ક્યાં તે મારશીઆનેસ-ડી-વરસેકને ત્યાં.

ફેડ૦—ક્યાં ? મારશીઆનેસ-ડી-વરસેકને ત્યાં ? ધણી આશ્ચર્યતાની વાત ! હું તો તેણીને ગઈ કાલેજ તેના મહેલમાં મળ્યો હતો.

ડયુ૦—શું તમે તેણીને મળ્યા હતા ? શું ત્યારે તમારી એની સાથે બોળખાણુ છે શું ? (એમ કહેતાં જરા ગભરાઈ ગયો).

ફેડરીક—ગએ વરસે મારશીઆનેસ ડી વરસેક મારા પિતા પારીસમાં જમી જલસે. કરે છે તેમાં હાજર હતી. ને ઉન્હાળામાં તે પોતાના લાયન્સ શહેરના મહેલમાં રહે છે. કાલેજ હું એને મળ્યો. ને હું અગાઉ તેણીને મળ્યો નહીં માટે તેણીએ મને કપકો દીધો. તે શહેરમાં આવવાની છે એમ મને કહ્યું નથી.

ડયુ૦—(મનમાં) વળી આ શું ? (મોટેથી) તમારી મારશીઆનેસની ઉમર તે કેટલીક છે ?

ફેડ૦—પ્રકત અઠાવીસ વરસની. તેણી શહેરમાં પેત્રેસ બેલેકુરમાં રહેછે. પણ જરા થોડા હું હમણાં આવું છું એમ કહી ઓરડામાંથી બહાર ગયો. થોડીવારમાં હાથમાં એક સુંદર ચોપડી લેતો આવ્યો. તેમાં બધાનાં ચિત્ર હતાં. પાનાં ફેરવતાં એક સ્ત્રીની છબી આવી જે એક કોચપર સુતેલી છે ને એક કુત્રા સાથે રમે છે. તે પાનું ખુલું રાખી ફેડરીક બોલ્યો—આ તો ડયુઅર્ગ ! આ ચિત્ર મારશીઆનેસ ડી વરસેકનું છે.

ડયુ૦—સત્યાનાશની પાટી. જેવો હું તેવી મારશીઆનેસ, ને જેવો જો. મીનાર્ડ બેરત છે તેવીજ તે મારશીઆનેસ. હું કેવો ગધેડો, મૂર્ખ, ને અક્ષતો બારદાન કે મને આખરે ફસાવ્યો.

ડયુઅર્જી બ્રહ્મજ્ઞાનામાં ઉભો થયો ને પછો બેઠો. માથેથી ટોપી કઢી મીનાડના ચહેરાપર ફેંકી ને ગાંડા માણસની પેઠે પથારીમાં આજોટવા મંડ્યો.

શિક્ષક--“ લાડ સાહેબ તો ગાંડા થઇ ગયા દેખું ? આસો હું તો દાકતરને બોલાવી લઇ આવવાનો, ” એમ કહી ઓગડામાંથી બાહર ગયો; ને ફેડરીકના મનમાં કે ખરી વાત શું બની હતી તે મુળથી જાણવાની ઇતેજારીમાં હતો તેથી મીનાડ ગયો તેથી તેને કાંઇ ખોટું લાગ્યું નહીં. ડયુઅર્જી તો તે ખોટા ઢાંગી બેરન, કાઉન્ટ-ચેન્ડીલીયર ઉપર એટલો તો ધ્રુસે થયો કે રીસમાં ને રીસમાં પથારીમાં ખુબ આજોટયો. આખરે ઉતાવળે કપડાં પહેરી બેઠ્યો કે હમણાં હું બધાને ખોળી કાઢું છું. તે બેરન ટુંકી બાયનો ચેન્ડીલીયર, તે હાથ પડીનો કાઉન્ટ, બધાને શોધી કાઢું ને બેરોનેસનાં તો દાંતજ પાડી નાખું. તે બહાઇકાઉન્ટસ ફેરફારગનના માથામાં લાકડીઓ ઘુડી કાઢું છું મારશીઆનેસના હાથથી તેના નખ વેગળા કરી નાંખુ. ને મેડેમ ડી ગ્રેડકોર્ટની આંખ ફેડુ નહીં તો માઈ નામ નહીં.

ફેડરીક તેનો ગુસ્સો શાંત કીધો. ને બેઠ્યો “ ડયુઅર્જી, તું આખી રાત જુગાર રમ્યો ને તેમાં બધાં નાણાં ગુમાવ્યાં નહીં વાર ? ”

ડયુઅર્જી--મારા વાલા મિત્ર, મને તું શિક્ષા કર, મને મારી નાખ કે મારો અંત એકદમ આવી જાય. હું જાણું છું કે હું એક કાઠીનો માણસ છું. પણ તું મારે ઠેકાણે હો ને તો એમજ કરતે. કસ્તુરીના સુગંધવાળી ચીઠી ઉપર કોણ વિશ્વાસ નહીં રાખે? મારા મનમાં તો લગનના મોટા વિચાર કરતો હતો. જ્યારે હું ઢાંગી મારશીઆનેસની પાસે ગયો ત્યારે ત્યાં બેઠેલા માણસો પોતાના પૈસા, નોકર ને જગીરો વિશે મોટી મોટી વાતો કરતા હતા, જેમ હું મારી ટોપીને માટે કડું છું તેમ. તેઓએ મારી તરફ એવી તો નમ્રતા બરેલી ચાલ ચલાવી કે હું તો અંજમ ગયો ને તેમાં મને દારૂ પાયો. મને તે વેળા લાગ્યું તો ખરું કે આ જે થાય છે તે કાંઇ સાઈ કામ નથી. પણ મારો શોષલાજ. કમનસીબથી પારીસના કાંઈ મોટા લોકોમાં હું ફર્યો નથી ને તેથી મોટા લોકો શી રીતે ઓળખાઇ આવે એની મને ખબર પડી નહીં. મારશીઆનેસે જ્યારે મારો પગ દાબ્યો ત્યારે મેં ધાયું કે મોટા લોકો પોતાની મહેરબાની એવીજ રીતે બીજાને બતાવતા હશે, ને બહાઇકાઉન્ટસ જે બોલતી હતી તે હું એમ સમજ્યો કે તે જર્મન ભાષામાં બોલે છે. પછી પાનાં આંખ્યાં. તું તો જાણે છે કે હું જુગારમાં કેવો ઉસ્તાદ છું; તેથી હું પાનાં રમ્યો. તેમાં તેઓએ મને આખો લુંટી લીધો તેમાં મારા મર્યાપ્તની ટોપી ખસી

પણ બાકી રાખી નહીં. હવે આપણે શું ચાપ છે તે જોઈશું. કેમ ખરી જાત કેની ? હું ત્યાં જોઈ છું કેમ છે તે.

ડ્યુઅર્ગ એન્ડોલીયરની ટોપી પહેરી બહાર જતો હતો એટલે ફ્રેડ-રીકે તેને હાથ ઝાટ્યો ને કહ્યું ‘‘તું ક્યાં જાય છે?’’

ડ્યુ—મને જવાદે-જવાદે-છોડ મને. એ લુચ્ચા ભોકાને હું હમણું જ પકડું છું. તું અહીંજ બેસી રહેજે.

ડ્યુઅર્ગે ખારણું ખોલ્યું, એટલામાં મો. મીનાડે એક દાકતરના છોકરાને આસડની પેટી સાથે તેડી લાવ્યો અંદર દાખલ થતો હતો તેને ડ્યુઅર્ગનો ધક્કો એવા જોરથી લાગ્યો કે ડ્યુઅર્ગ તો ચચાર પગથીઆં કુદતો ગયો ને મીનાડે સાહેબ દાકતર ઉપર ગળડી પડ્યો તેથી દાકતરના હાથ-માની સીસીએ પુટી મઠ.

મીનાડે ધાર્યું કે ડ્યુઅર્ગ તો ગાંડો થઈ ગયો. પણ ફ્રેડરીકે એટલી બધી અણગમતી કીધી કે જોઈ આખરે દાકતરને જોરન સારો થઈ ગયો એમ કહી પાછો મોકલના. પછી મીનાડે કહ્યું. એકાં ગયો આસો આપણે તેની પાછળ જઈએ એટલામાં ડ્યુઅર્ગ પેલી ઢાંગી મારશીઆનેસને ત્યાં પોંચી ગયો. આવેળા એને ચાલીને જવું પડ્યું ને પ્રથમના જેવો લાડ હોવાનો હોમ બાગુપર મેલ્યો. અંમ જુની ટોપીપર ચરમા શેલમતાં નહીં કારણ એ ટોપીથી તો એનું અડધું માથું ઉઘાડું રહેતું એવે વેષે તે ત્યાં જઈ પોહ્યો. આ વેળા તેણે પોતાના પોષાક તરફ બીજકુલ ધ્યાન આપ્યું નહીં. તેના મગજમાં મન પૈસા એજ ધુમી રહ્યા હતા. તેણીનું ઘર ખોળી કાઢી કાઢર ઉપર ચઢી ગયો ને કાનદંઢ સાંભળવા લાગ્યો—આમ તેમ નજર ફેરવી પણ મારશીઆનેસ ત્યાં છે એમ એ એક પણ ચિન્હ જણાયું નહીં. તેણે ખારણા આગળની ઘંટડી ઉપરા ઉપરી જોરથી વગાડી ને ઘંટડીની દોરી પુટી ગઈ પણ કોઈએ એને જવાબ આપ્યો નહીં.

ડ્યુ—ઉઘાડો—લુચ્ચાઓ, હરામખોરો, ચોરો ખારણું ઉઘાડો, નહીતો હમણું હું પોલીસ જમાદારને બોલાવી લાવું છું.

આખરે ઉમરા આગળ એક ઘરડી બાઈએ આવી ખારણું ઉઘાડ્યું ને આ કોણે તોફાન મચાવ્યું તે પુછવા લાગી.

ડ્યુ—આ ચોરડામાં જે સખસો રહે છે તેની સાથે મારે કંઈ વાત સ્થિત કરવી છે.

ડોસી—હમ તો કોઈ પણ રહેતું નથી. આ ચોરડો તો મેં એક આખરે બાડે આપ્યો હતો પણ તે બાઈ આજેજ સવારે નાસ્તો કીધા પછી

આલી કરી જતી રહી છે.

આ સાંભળી ડ્યુબર્ગે જાણે પથ્થરની માફક બની ગયો. તેણે જાણ્યું કે મારા પૈસા પાછા મળવાની આશા રાખવી એ વ્યર્થ છે. તેથી મનમાં ધણો પશ્ચાત્તાપ કરી પોતાની વીસી બણી જઈ ફ્રેડરીક ને મીનાર્ડ આગળ ગયો--સાં જતાંજ તેઓએ ડ્યુબર્ગેનો ઉતરી ગયેલો ચેહરો દોઠો.

ફ્રેડરીક--કેમ શું થયું ? શી હાલિયત લાગ્યો ?

ડ્યુબર્ગે--મારા વાહાલા મિત્ર તે બધા ઉભી પુછડીએ નાસી ગયા છે, ફ્રેડરીક--હું ધારતોજ હતો કે આમજ થવાનું.

મીનાર્ડ--મારા લાઈ તમે પોલીસમાં આ વાતની ખબર આપી કે ?

ડ્યુબર્ગે--મારાથી જેટલું બન્યું તેટલું કરવામાં મેં કાઈ બાકી રાખ્યું નથી પણ હું ધારું છું કે હવે આપણે સઘળાએ આપણા પૈસાની આશા છોડવી.

મીનાર્ડ--પછી હવે આપણી શી અવસ્થા ?

ડ્યુબર્ગે--તેનોજ હું વિચાર કરું છું. મો. મીનાર્ડ હવે તારી પાસે કેટલું નાણું છે તે કહે.

મીનાર્ડ--ફક્ત બે લુઈ મારી પાસે છે--વધારામાં એક પણ હવે નથી.

ડ્યુબર્ગે--કેમ ફ્રેડરીક તારી પાસે કેટલું છે. ફ્રેડરીક--આસરે દશીક છે.

ડ્યુબર્ગે--એટલામાંથી તો આપણે વીસીવાગાને પતાવી દઈશું. એના આપણને વીસેક લુઈ દેવા છે.

ફ્રેડરીક--શું તેં હજી બાકું ચુકવી આપ્યું નથી કે ?

ડ્યુબર્ગે--શું તમે એમ કહેવા માંગો છો કે પૈસા અગાઉથી આપવાની અહીં રીત છે.

ફ્રેડરીક--કેમ આવી રીતે પૈસા ઉડાવી દેવાની આ રીત સારી છે.

ડ્યુબર્ગે--આપણે આગલો વિચાર તો કરવો જોઈએ. પણ આપણને કેટલું નાણું એકંદરીએ આપવાનું છે? તેમાં વીસ લુઈનું ખીસ તો હમણાં આવી પોચવાનું

ફ્રેડરીક--આપણે જાણીએ છીએ કે આટલું તો કરજ થયું છે છતાં એ અહીંથી જવાનું કોઈને સુઝતું નથી એ મોટી તાજુબી છે.

મીનાર્ડ--ચાત તો સત્તર આના ને બે પાંચ.

ડ્યુબર્ગે--હવે વધારે પૈસાને માટે એક રસ્તો મને સુઝે છે. ને તે એજ કે આપણે કાઉંટ-ડી-મોન્ટવીલને લખવું જોઈએ. હું નાણું છું કે તેઓ સાહેબ પોતાના હોકરાને પ્રવાસમાં પૈસા વગર આગળ જવાની સલાહ આપશે નહીં.

ફ્રેડરીક--પૈસાને માટે તમે મારા જાપને લખી જણાવવાનું કહો છો ? પારીસ છાડવાને હજી એક પુરો મહીનો તો થયો નથી.

મીનાર્ડ--તેઓ શો વિચાર કરશે ? જો આપ સાહેબ કોઈ નોંઠરને ઘોડાપર બેસાડીને રાવા ને સેંડોમીરમાં મોકલશે તો નહીં ચાલે.

ડ્યુ--એમ થાય તો ધણું સાઈ. પણ રાવા ને સેંડોમીર એટલું દુર કે ત્યાંથી જવાનું ફરી વળતાં બે મહીનાનું થઈ જશે ને વળી રસ્તામાં પાણીના મોટાં ખાખોચીયાં છે તે ક્યાં તમને ખબર છે ?

મીનાર્ડ--મારા લાડ, આ ગરમીના દીવસોમાં ખાખોચીયાં કેવાં ?

ડ્યુ--આ ઉન્હાળામાંજ બરફ પોગજે છે. શીયાળો આ વેળા હતો તો કેવું સાઈ થતો એમ હતે તો મારા ગામથી જોડતું જોઈએ તેટલું મંગાવી ચકતે. તે બરફમાં જો ઘોડાવાળાને મોકલીએ તો ઘોડો ને બેસનાર બન્ને બરફમાં ડુબી જ ના. પછી પાછા શું કામ આવે ?

મીનાર્ડ--એમ છે વાત ત્યારે મારા તો જાણ્યામાં નહોતું તેથી મેં વાત કાઢી હિં.

ડ્યુ--પણ આપણે અહીં બે મહીના પર્યંત પડી રહેવું નકામું છે. ને આપણે તો ઘણી તંગીમાં છીએ તેનું કેમ કરવું ?

ફ્રેડરીક--મારા વાલા મીનાર્ડ--હવે કાંઈ ઉપાય રહ્યો નથી.

તમે મારા પીતાજીને પત્ર લખો.

મીનાર્ડ--તેમાં હું લખીશ કે હમારા મિત્ર બેરન પોટોરકી સાહેબે બધા પૈસા માર્ગમાં ખોયા છે.

ડ્યુ--ના ના. એમ શું ? પૈસા તો લાડ સાહેબે તને આપ્યા હતા. તેથી તને ચોરોએ લુટી લીધો એમ લખ. આ વાતમાં મારો શો સંબંધ છે ? જોજો માઈ નામ નકામું વગોવતો. તેમાં તું એમ લખજો કે તારી કનેથી ચોરોએ બધું લુટી લીધું છે.

ફ્રેડરીક--આમ આવ, મારા વાલા મીનાર્ડ--મારા જાપને દયા ઉપજો એવો એક પત્ર લખી દે.

મીનાર્ડ--શી અવસ્થા ને જાણેતી. આ ધણું અધરું કામ મારે માથે આવી પડ્યું.

ડ્યુબર્ગ--એમાં તે શું ? ચાલ ત્યારે હું તને લખાવું તેમ લખ.

મીનાર્ડ--તમે મને લખાવો છો, મારા લાડ ? ચાલો તારે બેસો હું લખું છું. પછી કદાચ ખડીઓ લઈ ડ્યુબર્ગના કલા પ્રમાણે તે લખવા લાગ્યો. મોહર લાડ સાહેબ.

જત લખવા કારણ કે હમો લાયન્સ શેડરમાં સહી સક્ષાત આવી પોહોઆં છીએ એ જણાવવાને હમને ઘણો સંતોષ ઉપજે છે. પરંતુ એક દલગીરી ભરેલો બનાવ બન્યો છે કે એક સાંજરે હું વિશીમાં પાછો ફરતો હતો તે વેળા રસ્તામાં ચોર લોકોએ મારા પર હુમલો કરીને ને મારી પાસે જે નાણું હતું તે બધું તેઓ લઇ ગયા. આ બનાવથી હમો ઘણી આપદમાં આવી પડ્યા છીએ તેમાંથી જમ બને તેમ છેડવવાની તમોને નમના પૂર્વક અરજ કરું છું. બીજી બાબતમાં તમારા દીકરાની તખીયત એપોસક્યુટેપેયસના જેવી સાજી છે ને આ પ્રવાસથી એની તખીયતમાં ઘણોજ સુધારો થયેલો છે. તેમણે સન્નામો લખવા મને કહ્યું છે.

હું છું મારા લાડ.

તમારો હમેશનો દાદાર એનીડીક્ટ મીનાડ.

ડ્યુબર્ગના મનમાં ઘણુંએ હતું કે ફ્રેડરીક એ લીટોઓ પત્રની પાછળ લખવી પણ તે જુવાન ફ્રેડરીકે પોતાના બન્ના બાપને કોઇ દીવસ છે ત્યાં નહોતો. પણ પત્રની પાછળ ખોરી ખીના લખવા કરતાં આવેજ લખેલો પત્ર મોકલવાનું એને ફીક લાગ્યું. આ પત્ર તુરંતજ ટપાલમાં નાંખ્યો. ને હવે તો માત્ર પત્રની રાફ જોતામાંજ પોતાનો કાળ વ્યતીત કરવાનું રહ્યું હતું. સારે નરીએ વીચીરાળાએ પૈસાની ઉવરાણી કરી નહીં તેથી ફ્રેડરીકના મનમાં જરા ધીરજ આવી. એટલું છતાં તેણે પોતાના મિત્રો ને હાથ રાખીને હવે ખસ્યું કરવા કહ્યું. પણ ડ્યુબર્ગે સુચવ્યું કે આમ હાથ તંગ કરીધાથી આપણે માટે ખીજઓના મનમાં શક પેદા થશે. મી. મીનાડ પણ ડ્યુબર્ગના મતને મળતો આવ્યો.

ફ્રેડરીક હમેશની માફક ફરવા ગયો. પણ ડ્યુબર્ગ મી. મીનાડને પ્રથમની માફક પોતાની સાથે રાખ્યો નહીં. આટલા દિવસ જે બલકાથી અને જાહોઝલાલીથી લાયન્સ શેડરમાં ફરીને લોડાના મનપર સારી અસર કરી હતી અને તેમના મનમાં જોછે ભવ આપ્યા વિના માર્ગમાં પેલેગ્રાઇનના બેરન સાહેબ તરીકે બધે જોળખાણ થઇ હતી તેથી હવે એન્ડીલીયરની ટોપી ને ફાટેલાં કપડાં પહેરીને ગામમાં ફરવું એ દુરસ્ત કામ્યું નહીં. તેણે જાણ્યું કે હું “ ખાલી ખીસા ને ભરમ ભારી ” એવી રીતે ગામમાં ફરીશ તો બધાને મારા વિશે સંશય આવ્યા વિના રહેવાનો નથી. તેથી તે મિનાડની સાથે તત્વજ્ઞાન ઉપર વાત કરવામાં દીવસ ગાળવા લાગ્યો. પણ મીનાડ ડ્યુબર્ગને એક વિદ્વતા ભરેલ માણસ છે એવું ધારતો હતો તેથી જે બોલતો તે મુઠે મોઢે સાંભળતો

જાતાં તેની સાથે પ્રવાસ કરવાનું એને ધણું ગમતું નહીં. કારણ એને એવો સંશય આવવા લાગ્યો કે પોતાનો પેલેટાઇન બેરન સારા પગલાનો માણસ નથી. ને તેથીજ કરીને તે પોતે દુદૈયાના આગ્રમાં પડીને બીજાને મળ્યું સાથે લખતે પડે એવો માણસ છે.

એમ કરતાં પત્રના જવાબની રાહ જોતાં કેટલાક દીવસ વીતી ગયા એટલામાં કાઉન્ટ-ડી-મોટ્રેવીલ તરફથી પત્રનો પ્રત્યુત્તર આવી પહોંચ્યા. તે મી. મીનાર્ડના નામનો હતો. પણ ફ્રેડરીકે દુઝતે હાથે તે પત્ર ખોલ્યો.

ડયુઁ—પ્રથમ તેમાં શું છે તે જો. વાંચવાનું પછી થઇ રહેશે. પત્રમાં એક જ હજાર ફ્રેંકનો એક લાયન્સ શહેરની કાંઇ પ્રસિદ્ધ પેઢી ઉપરનો હતો.

ડયુઁ—(મનમાં) ખડું સારું થયું હવે. હવે કાઉન્ટનો ઠપકા આપણે આનંદથી સહન કરીશું. (મોટ્રેવી) ચાલ વાંચ હવે એમાં શું લખેલું છે તે.

કાઉન્ટ-ડી-મોટ્રેવીને મી. મીનાર્ડને થોડીક બાબતમાં નીચે પ્રમાણે લખેલું હતું:—

તમારા પત્રમાં તમને ચોરોએ લુટી તમારું સર્વસ્વ લઇ નાસી ગયા એમ જે તમે લખ્યું તેમાંનો એક પણ શબ્દ હું ખરો માનતો નથી. પણ મારા છોકરાનો એ પ્રથમ ગુન્ડો જાણી આ વેળાએ દરગુજર કર્યું. આવા પ્રકારની મોટી ભુલથી ભવિષ્યમાં કેમ વર્તવું એનો ધડો મગશે એવી હું આશા રાખું છું. આ પત્રમાં હું એક એક મોકલાવું છું પણ હવે પછી એવા પ્રકારની છુટકું આપીશ એવું તારે કદી પણ ધારવું નહીં.

ડી. મોટ્રેવીલ.

ફ્રેડ—(ઉંડો નિશ્વાસ મુકી)—એમનો અમારા પર વિશ્વાસ નથી એમ આ ઉપરથી તો જણાય છે.

મો. મીનાર્ડ—હું એમ ધારું છું કે લાર્ડ સાહેબ ગુસ્સે થયા છે.

ડયુઁ—તેની કાંઇ શીકર નથી. તેમનો સ્વભાવ દુધના ઉભરા જેવો છે એટલે ઉતરી જતાં વાર લાગવાની નથી. હવે આપણે ત્રણે જણા જાણે બાધ હોઇએ તેમ પ્રવાસમાં વર્તન કરીશું. આપણે હવે ગંજીર, રથીર, ને તત્ત્વજ્ઞાની જેવા થઈશું. જેથી આપણે સારી રીતે રહેવા માંગીશું તેમ રહી શકીશું. કારણ આપણી જાણીયત એવા પ્રકારની છે કે તેને સારા યોગદાની જરૂર છે. કેમ મિનાર્ડ, ખરી વાત કેની ?

શિઁ—એમાં શો શક, મારા લાર્ડ.

ડ્યુન્—હવે લાડ બાડ આપણે છોડી દઇએ ને જમ પ્રવાસ કરતાં આંખા તેમ કરીએ.

મીન્—(ફેડરીકને) કેમ તમે શું કહો છો મારા લાડ ?

ડ્યુન્—કેમ, વળી ભુત્રી મર્યો કે આપણે છુપી રીતે પ્રવાસ કરીએ છીએ તે? આપણી પાસે હવે છ હજાર ફ્રેંક આંખા છે તો હવે આપણને શી ચીંતા છે? આપણે નામદારી માત્ર ધારણ કરવાની નથી. કારણ હવે આ રકમ હાથ રાખીને ખર્ચ કરવાની છે.

મીન્—પણ સત્ત ક્રેપેક ને સેડોમીરથી પૈસા તમને મળશે ત્યારે ?

ડ્યુન્—તે મળશે, પણ એ વસ્તુ જુદી છે, એનો આત્મી સાથે કાંઈ સંબંધ નથી. હું ધારૂં છું કે ત્યાંથી પૈસા આવતાં હજી વાર છે. પણ હાલ આપણી પાસે જે છે તેનો કાપાધપણ આપણે ફેડરીકને જ બતાવીએ. તે ધીમે ને હાથ રાખીને ખર્ચ કરે એવો છે. આત્મ ગુણુ પૈસા સમ્પત્તિમાં તો હોવાનું જોઈએ.

મી. મીનાડ—(મનમાં) એવું પૈસા આપે છે તો આપણે તાગડ બીજા કરીએ છીએ.

આ પ્રમાણે તજવીજ કર્યા પછી વીસીવાળાનું બીજું મંગાવી તે સુઠવી આપ્યું ત્રણ અઠવાડીયાનો ખર્ચ ૮૫૦ ફ્રેંક થયો. તે આપવાથી નવી ત્રીજેરી તે ખજાસ થઇ છતાં આ ત્રણે જણાની મોટા માણસ તરીકે તજવીજ રાખવામાં આવી. ડ્યુબર્ગે વિચાર કીધો કે આપણે આ પ્રમાણે ખર્ચ કરીશું તો ચાલે એમ નથી. રાવાના પેટ્રેટાઇનના હાથમાં પૈસા હતા ત્યારે મિલ્ટાન્ન ઉમરમ્બાપરી મળતા હતા પણ હવે કેમ થશે એની ચીંતા મીનાડને લાગી. ને ફેડરીકે ડ્યુબર્ગને કહ્યું—મારા વહાલા મિત્ર, આ પ્રમાણે આપણે ખર્ચ રાખીશું તો પ્રવાસ આપણને અહીંથી જ પુરો કરવો પડશે.

વાઇકાઉટના ઘોડા વેચી નાખ્યા. ને પેસ્ટ માસ્ટરની સાથે એવો જાંઘાળસ્ત કીધો કે લાયન્સથી ક્રીનોગત જવાને માટે બીજા ઘોડા અપે.

મીનાડે-ડ્યુબર્ગને કહ્યું-તમે આ બે ઠેકાણે જે મુકામ કીધો તે ઘણો અપણું ભારે થઇ પડ્યો. એક મુકામે તો ૫૦ હજારની પ્રવાસની ગાડી પડી ને બીજા મુકામે ૧૫ હજાર ફ્રેંકની એરી થઇ લુપ્ત ગયા. તે જુદું. આવી રીતે મુકામ કરતા જઇશું તો તમારું દેવાનું પૂંકશે માલ રાખશે.

ડ્યુન—હવે મારા જીવને નિરાંત વળી. હવે મને કોણુ લુટનાર છે? સાફેરીસના મિત્રોને જેમ ધર ધણું મોડું હતું. તેમ જ્યાં સુધી ફ્રેડરીક પૈસા આપે છે ત્યાં સુધી મારાં ગજવાં ખાલી રહેવાના નથી.

આ સાંભળી મો. મીનાર્ડ કાંઈ બોલ્યો નહીં કારણુ આ વાત એને ગમી નહીં.—

ટ્યુરીનને રસ્તે થઈને ન જતાં ફ્રેડરીક ઓનોબલને રસ્તે ચાલ્યો. ઓનોબલ ગામ અને તેની આસપાસનો દેખાવ જોવની તેની મરજી હતી તેમાં સુખ્યે કરીને ચારત્રુસ જોવાનું મન હતું. કારણુ એનો દેખાવ એવો તો મનોવેધક હતો કે પ્રવાસી જનના મન ઉપર તેની છાપ પડીને તેનું મન આશ્ચર્યાનંદથી ચકિત થાય છે. ડ્યુબર્ગને છટાલી જોવાની ધ ઉતાવળ ન હતી. તેના મનમાં ત્યાં જવાય તો ઠીક ને ન જવાએ તો ઠીક. ને પાછળ તેને જે અકસ્માત નડ્યો તેથી તેનો વિચાર કે કોઈ પણ કામમાં આગળ પડવું નહીં. એવો હતો. મી. મીનાર્ડના મનમાં એમ હતું કે મારે તો મારો શિષ્ય જેમ કહે તેમ ચાલવું. પણ ચારત્રુસનું નામ દેતાની સાથે તે ગભરાયો. કારણુ ફ્રેડરીકના મનમાં રખેને એમ આવે કે ત્યાં જઈને સાધુ થઈ જવું અગર ત્યાંના મઠમાં જઈને રહેવું—ચારત્રુસમાં રહેવાનું થાય એનો શિક્ષકને ઘણો અણગમો હતો.

આપણા પ્રવાસી આઘઝર નદીના કીનારાપર ગયા ત્યારે ત્યાંનો દેખાવ ઘણો રળીઆમણો લાગ્યો. તેમાં તે દેશ પહાડી ને અસરકારક હતો. ત્યાંના મેદાનોમાં લીલોત્રી છવાઈ રહી હતી. ને હજારો પાણીના વેહેળા ખડકની નીચે થઈને વહેતા હતા. તેથી જગે જગે પાણીના ધોધ વહ્યા કરતા. હો ન નદીના કીનારાનો દેખાવ ગંભીરને ભવ્ય હતો. ને તેના જોવાથી માણુસનું મન એવા વિચારમાં આવી પડે છે કે જાણે તે મોટા શહેરના અવાજના ગડગડાટમાંથી નિકળીને અરણ્યની શાંત મનોવેધકતાથી વચસ્ત થઈ આનંદને પામે છે.

ફ્રેડરીક—અહીંનો દેખાવ કેવો મજેનો છે. એમાં એવું કાંઈ માધુર્ય છે કે મારું મન તે આંખ ધણુ લગ્નચાય છે. આ ઝાડીની છાયામાં ચાલવું કેવું સારું લાગે છે !

ડ્યુન—કેમ કાંઈ મેડેમ ડારનેજ ને જીલ્લી ગયાં કે શું ?

ફ્રેડરીક—ના ના મારા મિત્ર હું તને ખત્રીથી કહું છું કે પારીસમાં જે કુલગ્રઓની સ.થે મારું મન જેટલું ખીન્ન થયું તેટલુંજ તેણીને વિશે થયું છે.—

ડ્યુન—તું આ ઝાડીમાં આવે છે ત્યારે તારા મનમાં શેના વિચાર આવે છે ?

ફેડરીક—ડ્યુનર્ગ—અરેરે—મને એ કવચિતજ સાંભરે છે. જેને મેં જોયું નથી તેનાં સ્વપ્ના આવે છે. તે કેવી સુંદર, માયાળુ, શરમાળ ને ગરીબ છોકરી છે. તે પ્રીતી કેમ કરતી અને સુંદર કેમ દેખાતું તે સારી રીતે જાણે છે. મારા મનમાંથી તેની ખૂબી ખસતી નથી.

ડ્યુન—હું જાણું છું કે તેણીને મળવા તું નહીના કીનારા પર ફરે છે, નહીં ?

ફેડરીક—હા, હું એનીજ ખોળમાં છું. હું એને અકસ્માત મળીશ એમ ચાહું છું.

ડ્યુન—પણ તેણીને મીલાપ થતાં ત્રીશ વર્ષ ચાલ્યાં જાય એમ બને તોએ તમારું બનતેનું જોકું થવાની ઇચ્છા રાખે છે ?

ફેડરીક—અરે ડ્યુનર્ગ, તારા તે વિચાર કેવા પ્રકારના છે. પ્રેમ શી વસ્તુ છે તેની તને લગાર પણ ખબર નથી.

ડ્યુન—મારા વાકા ફેડ. પ્રેમ એ એરી પુતળ છે કે જેવા રૂપમાં આપણે જોવા ચાહીએ તેવા રૂપમાં આપણને દેખાય છે. કેમ મી. મીનાર્ડ વાત ખરી કે નહીં.

શિક્ષક—એનો જવાબ મારાથી દેવાઇ શકાય એવું નથી, એ બાબતમાં આપણે કાંઇ સમજતાજ નથી.

આપણા પ્રવાસી ગ્રીનોગ્રમમાં આવી પહોંચ્યા. ને જે ધોડાવાળાના ધોડા તેણે ભાડે લીધા હતા તેને રજા આપી. જે વીસીમાં તેઓએ ઉતારો લીધો તે લાયન્સની વીસી જેવી સારી ન હતી. પણ અહીંનાં સર્વને સાફ જોજન મળતું—તેમાં જોઇએ તેટલી ગાંઢથી ને સારામાં સારો દારૂ મળતો ને ડ્યુનર્ગ ને મીનાર્ડને તો ઘણી મજા પડી.

જે દીવસે તેઓ આવી પહોંચ્યા તે સવારમાં તે ત્રણે ચારત્રુસ જોવા ગયા. ડ્યુનર્ગ શુભ રીતે પ્રવાસ કરતો તેમાં તેને મીનાર્ડ કરતાં ફેડરીકની સાથે ફરવાને ધણું ગમતું. પણ શીક્ષકને વીસીમાં એકલું પડી રહેવાનું ન ગમવાથી. ફરવા જવાની પાળી આંધી, જે કે મીનાર્ડ ચાલવામાં ત્રણે મંદ હોતો. ને ફેડરીકને ધણું જોવાનું મન હોવાથી ગાડીની ખટ-ખટ કાઢી નાંખી.

ચારેક કલાક પર્યંત પગે ચાલ્યા પછી તેઓ ચારત્રુસમાં આવી પોહોંચ્યાં. તેની નજીકમાં પર્વતો, લીલાં મેદાનો, વનસ્પતીવાળી ખીણો ને સુંદર

ખેતરો હતાં. માર્ગ ખડકમાંથી જતો હતોને ડાબી બાજુએ એક મોટો પાણીનો ઘોષ પડતો હતો, તે ખડક જમણી બાજુએ સાઠેક ફુટ ઉંચો હતો. ત્યાં પ્રવાસ કરનારાના મનમાં કોઈ દીવસ આવેલા નહીં એવા વીચારો આવે છે તેથી આશ્ચર્ય અને આનંદ પ્રાપ્ત થયા વિના રહેતા નથી. ફ્રેડરીક તો આ ભેષ આશ્ચર્યતામાં ડુબી ગયો. ડ્યુબર્ગ થઈ પેટ્રેનિહાળીને જોતો. મીનાર્ડને તો ચોખો કંટાળો ઉપજતો. પણ ચાર્લસમાં પેસતાં પ્રવાસીઓને એવું તો માન મળ્યું કે શિક્ષક સાહેબ તો રાજ થઈ ગયા.

આ દેશમાં સારા દેખાવો છે એમ તો તે કબુલ કરતો પણ ચાર્લસના મઠ કરતાં પારીસના ૩ એડીસીમાં રહેવું એને વધારે ગમતું. કારણ ચાર્લસમાંતો પારીસની પેઠે મિલ્કાન મારવાનું મળતું નહીં ને કડાશ પડતી. તેથી મો. મીનાર્ડ ધણા ઉમંગની સાથે શ્રીનોખલ પાછો જવા લાગ્યો. તેમ ન કરવાને ફ્રેડરીકે સમજાવી કહ્યું કે આપણે શ્રમ ઉતારવા અત્રેજ સુધ રહીશું. મીનાર્ડે કહ્યું કે હું કાંઈ થાકી ગયો નથી. મારા મનથી આઠેક ગાઉ ચાલવું તો કાંઈ હીસાબમાં નથી. જમવાનું પરવાશીને તેઓ શરવા નિકળી પડ્યા.

તેઓ શ્રીનોખલથી ચારેક ગાઉ આગળ ગયા નહીં એટલામાં સ્પર્ધારત થવાની વેળા થઈ. કારણ માર્ગમાં ફ્રેડરીક દરેક ખીણ, પવનચકી, અગર મોઢક દેખાવ જોવાને અને તેની ખુશીઓ પોતાના મિત્રને સમજાવવાને ઉભો રહેતો. તે દરેક વેળા મી. મીનાર્ડ લાંબા ટાંટીઆ નાખીને ઘાસ ઉપર બેસી જતો ને આગળ જવાનું કેહેતાં વિલક્ષણ મુદ્રા દેખાડતો. થોડુંક આગળ ચાલ્યા. પછી મો. મીનાર્ડને તો થાક્યાના ગાઉ થયા. પણ હીમત રાખી બેરનના ખાંધા પર હાથનો ટેકો દઈ ચાલવાની છુટ લીધી. કારણ શ્વેટાઇન સાહેબ એવા હતા કે જ્યારે તે પોતાનું પેલેટાઇનપણું શોડીવાર મુકી દેતા ત્યારે એક બલા માણસ જેવા થતા.

આ વેળા ફ્રેડરીકના કાનપર ગામનો અવાજ કાને પડ્યો.

તેણે કહ્યું “ચાલો આપણે આ દીશાએ જઈએ. હું ધારૂં છું કે ખેડુતોનો નાચ થતો હશે, ચાલો આપણે ગામડાની મજા લઈએ.

ડ્યુબર્ગ—ધણી ખુસીની સાથે તેમાં ગામડાની નાની યુવાન છોકરીએ જોવાનું ઠીક પડશે.

મી. મીનાર્ડ—અધુંએ ખરૂં. પણ ત્યાં ખાવાનું તો મળશેજ.

આપણા પ્રવાસીઓ એક ડુંગર ઉતરી નીચે ગયા. તે એક ઓકને દૂર નામના ઘડથી વ્યાપેલી ખીણમાં ગયા. ત્યાં ગામના સઘળા લોક એકઠા

મળેલા હતા. તે ગામમાં તે દીવસે એક મોટો તહેવાર હતો ને તે દીવસ નાચની મેલ એ મુખ્ય રમવામાં તેઓ પડ્યા હતા. નાચમાં ભત ભતના વાજાં વાગી રહ્યાં હતાં. એ વાજાંથી બધા નાચમાં તસ્લીન થયાં ફરેક માણસના એકરૂપર આનંદની છાપ પડી હતી. ને સ્ત્રીઓએ સારા ઉંચો પેહેરવેષ તે દીવસે પહેર્યો હતો, ને તે દેશની છોકરીઓનો પેહેરવેષ એવો હતો કે આ પ્રસંગને સારી રીતે દીપાવનો. ઘરડા માણસો થોડેક દુર બેઠા હતા, તે પોતાનો વખત વાતચીત કરવામાં ને દારૂ પીવામાં મગળતા હતા. ને છોકરાંઓ લીલા ધાસપર દોડતાં રમતાં હતાં.

શીનાંડ એક ટેબલ આગળ બેસી ખાવાની તૈયારી કરતો હતો. ને ડ્યુબર્ગ આમ તેમ ફરી સુંદર લક્ષનાઓના કાનમાં પ્રેમના બાષણો કરતો હતો. અને ફેડરીક આ મેળો થોડીકવાર જોઈ બાજુ પર જઈ નદીને કીનારે ઉભેલી ઝાડીમાંથી પસાર થતો હતો વાજાંનો અવાજ મંદમંદ કાને પડતા લાગ્યો એટલે પાછા વળવાનો તેણે વિચાર કીધો. પણ એકાએક તે ઉભો રહ્યો, એમ કરવાનું કારણ એ હતું કે થોડેક છેટે નદીના તટ ઉપર એક યુવાન છોકરી ખીણ તરફ જોતી તેને નજરે પડી. દુર નાચ થતો જોઈ તે હસતી. પણ તેના હસવામાં ને આંખોના દેખાવમાં માધુર્યયુક્ત ઉદાસીનતા દેખાતી કે જેથી તે હમેશાં એવાજ સ્વભાવની હશે એમ લાગતું. પણ આ દેખાવથી એને ઉદાસીનતા પ્રાપ્ત થઈ હોય એમ ધારવામાં આવતું નહીં. તેની ઉંમર ઘણુ થયું તો સોળ વર્ષની હશે. તેણીના વસ્ત્ર પરથી તે ગરીબ અવસ્થાવાળી હોય એમ જણાતું પણ તેમાંથી તેના અવયવની સુંદરતા છુપી રહેવા પામતી નહીં, તારીરીઆ રંગતા વાળ તેણીના ખંભાપર પડેલા હતા ને તે વાળ તેના કપાળના મધ્ય ભાગમાં એ સરખા ભાગમાં વેહેચાઈ ગયા હતા. તેના અવયવ નાજુક તેની મુદ્રા મળતાવડી ને ગરીબ તેની આંખો ભુરા રંગની હોઈને તે બોળી અને ખીજ દેખાતી. ને તેનો ચહેરો સ્વચ્છ અને સુંદર પણ જરા ફીકસમળો હતો.

આ ગૌર વર્ણની યુવતી જોવાને ફેડરીક ઉભો રહ્યો. તેના ઉપરથી તે પોતાની દૃષ્ટી ખસેડી શક્યો નહીં. તેણીની સખીઓ નાચનાં સામીલ થઈ હતી પણ પોતે નદીના કીનારાપર શા મઠે એકલી બેઠી હતી. તેના ચહેરાપર ખીન્નતા કેમ માલમ પડતી હતી, ફેડરીકને તો આજ તેણીને જોવાને થોડીકજવાર થઈ હતી. પણ એટલામાં તેણીના ભાસમાં એનું મન વ્યાપ્ત થયું. તેણીને વિશે શી હકીકત છે તે જાણવાની એની ઈચ્છા થઈ તેને એમ લાગ્યું કે તેનું આંતરકરણ તે ખીજ છોકરીના દુઃખમાં ભાગ લે

તો સાફ થાય.

આ વેળા કેટલાક માણસો ત્યાં આગળથી નાચમાં જવા માટે ચાલી જતા દેખાયા. ફેડરીકે જમને તેમને પુછ્યું કે એ છોકરી કાણ છે ને આ ગામડાની રગતમાં તે સામીલ કેમ થતી નથી ? પેલા ખેડુનોએ પેલી છોકરીને દયાની લાગણીથી જોઇ ને તેના જવાબમાં જોડ્યા. મારા સાહેબ, એ ખીયારી છોડી કોઇ દીવસ નાચમાં સામીલ થતી નથી. તેણીનું નામ એની બેન છે.

ફેડરીકે આશ્ચર્યતાથી વધારે જણવાની ઇતેજરી બતાવી પણ પેલા ખેડુનો ખીણમાં ચાલા ગયા.

ભાગ ૯.

ખેડુત લોકો બધા જતા રહ્યા. પણ ફેડરીકે જાડની ઘટામાં આંટા મારવા લાગ્યો. જાડના પાદડાંમાંથી સૂર્યનો પ્રકાશ મંદ પડ્યો હતો. ફેડરીકે એકી ટસે પેલી ગૌરકાયાની છોડી તરફ ચોરીને જોવા લાગ્યો પરંતુ તેણીની નજરની આંધે હોવાથી નજરે પડે એવો ન હતો. કારણ નાચ જોવાઈ શકાય એમ ન હોવાથી તેણીએ પોતાનું ગરતક નીચું નમાવી તેણીના પગ આગળથી જે પાણીનો વેહેળો વહેતો હતો તેની તરફ એકી નજરે જોતી હતી.

ખેડુનોએ એનું નામ એની બેન એવું કહ્યું તેનો શો અર્થ છે ? “ગરીબ બાપડી નાચવા પણ જતી નથી.” આ શબ્દ જે દયાની લાગણીથી તેમણે કહ્યા હતા તેથી તરણ વૈકાઉંટના મનકેપર ધણીજ અસર થઇ આ બાપડી છોડીની એઓને દયા આવતી હતી એવું જણાયું તથાપિ તેઓને એમ લાગતું કે આ છોડી નાચમાં સામીલ થતી નથી એ સ્વભાવિક છે. એના ઉપર શું દુઃખ-ને સંકટ આવી પડ્યાં હશે કે જેથી નાચમાં જવાનું એને મન થઇ આવતું નથી. તેની મુખ મુદ્રાપર ખીજતા પ્રસરેલી છતાં તેના પર કાંઈ સંકટો આવી પડ્યા હોય એમ લાગતું નહીં, એટલુંજ નહીં પણ તે શાંત ને ગંભીર જણાતી. પાણીના વેહેળા તરફ તે હાસ્ય મુદ્રાથી જોતી હતી. ને તેનું મન વેહેળાના પાણીમાં તેની મુર્તિ દેખાતી એવા પાણી જેવું નિર્મળ હોય એમ દેખાતું હતું.

ફેડરીકેને એમ તો સેહેજ માન્ય પડ્યું કે આ બાપડીમાં કાંઈ ચમત્કાર છે. પણ શું છે તે જણવાની એને ખાએશ થઇ તેથી તે ધીમે રહી આગળ ગયો ને તેણીની આગળ જઇ ઉભો એટલે તેણીએ તુરત ઉચી નજર કરી જોયું.

ફેડરીકે ધીરે ધીરે સ્વરે અને મમતાથી કહ્યું તમારા સોળતીઓમાં તમે કેમ જતા નથી ? અને ગામની સાદી રમતમાં કેમ સામીજ થતો નથી ? યુવાન ઓ પુરુષો ત્યાં કેવી મજાની ગમત કરે છે ને તમે તો હીંઆ એકલાં એસી રહાંછો તેનું કારણ શું ?

ફેડરીકના શબ્દોનો અવાજ તેણીના કનપર પડતાંજુતેં છોડીએ પોતાનું મસ્તક ઉંચું કરીને જાણે શબ્દ સાંભળી બચબીત થઇ હોય એમ જણાવ્યું. પરંતુ તેના માયાળુ અને ધીરા શબ્દથી તેણીને જરા ધીરજ આવી. ને જે વેડેજાના તટ ઉપર તે બેઠી હતી સાંધી તે ઉઠી ઉભી થઈ.

ફેડરીક—તમને શું થાય છે ? કાંઈ દુઃખ તમારાપર આવી પડ્યું છે ? તમારાથી કહી શકાય નહીં એવા પ્રકારનું કાંઈ દુઃખ છે ? આટલી નાની ઉંમરમાં તમારે વળી દુઃખ કેવું ? તમારું દુઃખ ટાળવાની શક્તિ મને હોત તો કેવું સારું થાત ને હું પોતાને કેવો આગ્યસાળી સમજત.

તે ગૌર મયાની છોકરીએ ફેડરીક બચી દુઃખી નજરથી જોયું, તે ની નજરમાં ખીજતા અને કાવતા મળેલી હતી. વૈકાઉન્ટ તરફ ધડીબર જોયા કીધું. પોતાનું ડોકું નમાવ્યું ને તે જગાએથી તે ચાલી જત પશુ એટલામાં ફેડરીકે તેનો હાથ ઝાઝી તેને રોકી. આથી તેને ધણું આશ્ચર્ય સાગ્યું ને કાંઈક તેણીના મનમાં બચ પેદા થયો. અને પોતાનો હાથ જે પ્રેમના જોરથી તેણે દાખ્યો હતો તે ફેડરીકના હાથમાંથી તુરંતજ છોડાવ્યો.

ફેડરીક—મારી પાસેથી તમે જરા માંગેછો ? પણ મારા સવાસના જવાબ કેમ આપતા નથી ? ત્યારે તમે મારી સાથે નહીં જોવશો ?

તેણીની આંખોનો દેખાવ એકદમ એવો થઇ ગયો કે જાણે તે આંખોથી એની સાથે પોતાના મનના વિચાર દર્શાવતી હોયતી. માધુર્યતા અને ખિન્નતાના કીરણ તેના જુરા ડોળામાં જણાવા લાગ્યાં. ને થોડીવારમાં તેની આંખોમાંથી હડહડ આંસુ નિકળી ગાત્ર ઉપર તેના ફેલા આંધ્યા.

ફેડરીક—તમે કેમ રડો છો ? શું તમારા દુઃખનું કારણ હું છું ? એમ કહી તેણીનો હાથ ઝાઝ્યો ને તેણે હાથથી એવી નિશાની કીધી કે મને જે દુઃખ થાય છે તેનું કારણ તમે નથી. આંખોમાંથી આંસુ પડતાં છતાં તે સ્મિત મુદ્રા કરતી ને એકદમ પોતાનો હાથ ફેડરીકના હાથમાંથી ભઈ પાસેના જંગલમાં હરીણની પેઠે સહજ રીતે તેની દષ્ટિ મર્માદામાંથી ચાલી ગઇ.

પ્રથમ તેણીની પાછળ વાળળ જવાનું એણે કીધું પણ હમણાં આંખો યથા ગયું હતું તેથી તે કંઈ રસ્તે ચાલી ગઇ તે સુઝ્યું નહીં. તે

નહીના તટ તરફ વળ્યો અને જે જગાએ તેણી પ્રથમ હતી ત્યાં ઉભો રહ્યો. તેના મનમાં જે વિચારો આવતા તે સાથી તેનું કારણ સમજી શક્યો નહીં પણ આજ દીન પર્યંત કાંઈ બીજી ક્ષીને મળવાથી તેના મનમાં જે પ્રેમનો પ્રવાહ વહેતો તેના કરતાં આ વખતે કાંઈ જુદાજ પ્રેમ કરતો પ્રેમ ઉદ્ભવવા લાગ્યો. તેણીના ગયાથી તેની છાતી ધડકવા લાગી. ને તેને એવા વિચાર આવવા લાગ્યા કે તેણી કાંઈ પણ રીતે મારા સુખની બાગીચણ થવા પામે. તેની નાનુકામ જોઈ કેવી જાદુઈ અસર મારા મન પર થઈ રહી છે ! પણ તેણીનો એકરો કેમ ઉતરી ગયેલો હતો ને તે કેમ બોલતી ન હતી ? લોકો તેણીને એની બેન કરીને બોલાવતા-તેનો અર્થ શા ? તે કાંઈ ધર્મશુરની પુત્રી દેખાતી નથી કારણ તેનો પહેરવેશ કાંઈ જોગણુ જેવો ન હતો ને આ જંગલમાં તે એકલી રહેતી હોવી જોઈએ. તેણીમાં કાંઈ ચમત્કાર હોવો જોઈએ.

ફેડરીક--(મનમાં) તું કેવી સુસ્વરૂપ છોકરી છે. તારા સંબંધી જે કાંઈ હશે તે બહુ શોધી કાઢવાને હું કાંઈ બાકી રાખવાનો નથી. (તેણી જે રસ્તે થઈને ગઈ હતી તે તરફ જોઈને) તને હું પાછો મળીશ ને તારા દુઃખનું નીવારણ કરીશ. મારા મનથી તો હું તને અત્યંત ચાહું છું. પણ પેલી કુત્તડાઓ જેણે કુરપણે મને ફસાવ્યો હતો તેને હું જોવો ચાહતો હતો તેવો હું તને ઉપલગ્નીઆ ચાહનાર નથી પણ મારા ખરા જીવનથી તારો પ્રેમપાત્ર થઈશ. પણ તું જેવા પ્યારને યોગ્ય છે તેવો પ્યાર તારા પર કરીશ. કારણ તારી આંખ ઉપરથી લાલસાઈને પ્રેમ ખુલ્લો દેખાઈ આવે છે. અરેરે ! જેવો હું તને મારા ખરા અંતઃકરણથી ચાહું છું તેમ તું મને ચાહતી હશે તો હું પોતાને કેવો બાગ્યશાળી ગણીશ.

પરંતુ આ વખતે સર્વત્ર અધિકાર પથરાઈ ગયો હતો ને ફેડરીકને પાછા ઘર તરફ જવાનું હતું. ઘણી દીવંગીરીની સાથે તે ઝાડીમાંથી ચાલ્યો. ને જેવો તે ખીણમાંથી પસાર થતો હતો તે વેળા તે મનમાં બોલ્યો-- હું ફરીથી એને ક્યારે મળીશ. અરેરે મારે ફરીથી એને મળવું તો જોઈએ. પણ હું એને વિશે ડયુનગને કાંઈ કહેવાનો નથી. જે કહીશ તો મને હસી કાઢશે. તે એમજ સમજે છેકે બંધી સ્ત્રીઓ સરખી હોય છે--પ્રેમ શી ચીજ છે એનો એને ખ્યાલ પણ નથી ગરીબ બીચારી છાડી ! તે પોતાની સખીઓ સાથે કેમ મળતી નથી તેનું કારણ હજી હું બોલી કહીશ.

નાયનું કામ રંગ સઢયું આ સાદી રમતમાં બેઠોનો યુવતી હતા.

ને તેમાં દરેકની મુદ્રાપર આનંદની છાપ પડી હતી. મધ પ્રાચન કરી જે ગાયન ગાતા હતા તેને અવાજ વાધન. અવાજની સાથે મગી જતો હતો. જુવાનીઓ પ્રેમ પાત્ર યુવતીના હસ્ત ઝાંધીને દ્યમતા હતા તે યુવતીયો પ્રેમ પાત્ર યુવાનો તરફ સ્મિત વદન કરીને જોતી હતી. માતાઓ પોતાના બાળકને રીઝવતી હતી. ને જદ માણસો લાલચ-મન્ય જામ પીને ચક્રચુર બન્યા હતા, દરેક જણ પોતાના પ્રેમ પાત્ર તરફ પુરા પ્રેમભાવથી હસતા જાય છે, આજે આનંદની લહરીઓ આવતી હતી તેને માટે એક બીજાનો ઉપકાર માનતા હોય.

મી. મીનાડે જે ગૃહસ્થો વચ્ચે બેસીને જે વાત ચીત ચાલતી હતી તે સાંભળ્યો ને ખાયાનું જે મગનું તે ખાવામાં મથયુ હતો કારણ સહેર-માંની રીતભાત ગામડાની રીતમતથી જુદીજ હોય છે ને મી. મીનાડે જેવી મંડળીમાં જાય તેવો થાય એવો એનો સ્વભાવ હતો અને છુપાની ઇચ્છા તમ કરવામાં પાછી પાની કરે એવો ન હતો.

ડ્યુબર્ગ પોતાની પદવીઓ અડી જુટી ગયો ને નાયમાં સામેલ થયો. તેણે પોતાની સાહેલી તરીકે કાગી આંખોવાળી સુદરી ને સારા અવધવાળી જીને પસંદ કરી હતી તેથી તેનું મન મમ થયું હતું તેમ તે સ્ત્રીએ પણ એના અંતઃકરણપર કાબુ રાખ્યો હતો તે સ્ત્રી પોતાના મનમાં કાંઈ પણ સંકાય ન આંખુતાં નાચતી હતી તેથી નાયમાં રંગ ઉડી રહ્યો. તેણીએ પોતાના પ્યારાના કાંતમાં કહ્યું-“તું મારી સાથે બરાબર કેમ નાચતો નથી.” ડ્યુબર્ગ પોતાની પારીસ શેહરની નાયવાની રીત જોયું હતો. પણ ગામડામાં નાયવાની રીત એવી હોય છે કે સાદી કુદાકુદ કરે એ નાયમાં ગણાનું. તેમજ તે સ્ત્રી વારંવાર કહેતી કે-—તમને આના કરતાં તો સાદું નાયતાં આવડતું હશે રમે થાકી જશે એવી દેહશતથી તમે નાચો છો તે કેમ ચાલશે જે તમને મારી સાથે નાયતાં આવડતું ન હોયતો હું બીજા કોઈની સાથે જાંબને નાચીશ.

આ સ્ત્રી આપણને છોડીને બીજા સાથે જાંબને નાચે એ વાત ડ્યુબર્ગને ગમી નહોતી. તેથી તેણીને ખુસી રાખવાને તેનાથી બન્યું તેટલું કાબુ. મીનાડે નજરે જે કાંઈ પડતું તે જોઈ બોલ્યો-“તમારી જીઓ સાથે પેલો બેરન પોટારકી જોયો તે કેવો પોલ દેશનો નાય કરે છે? તેનો નાય તો જુઓ? આમજ તેઓ કેકામાં માઉટ કેવેક ઉપર નાચે છે, તેના હાવભાવ કેવા સ્વાભાવિક છે ને તેમાં કવી મજા દેખાય છે? તેના પગમાં કેવા સહેજ ઉપર નીચે પડે છે. કયા ખુબી-મારા તો જનમાસમાં

આવે। નાચ દોડો નથી.

જે ગામડીઆઓની સાથે મીનાઈ વાત કરતો હતો તેમાંનો એક પણ શબ્દ ગામડીઆઓ સમજી શક્યા નહીં.—પણ ડયુઅર્ગની સાહેલી રાજી થઈ ડયુઅર્ગને જોયું કે મારી સાહેલી હમણું ઘણીજ ખુસીમાં આવીને મારી સાથે નાચે છે એમ જાણી તેણીના ગાત્રપર એક ચુપ્પન કીધું. તેથી તેણીએ એને બે ચાર થપ્પડો લગાવી દીધી. કારણ આ સ્ત્રીઓ કાંઈ પારીસની સ્ત્રીઓના જેવી ટચાક ન હતી.

એટલામાં ફ્રેડરીક નાચ આગળ આવી પહોંચ્યો. પણ તેણે આ તરફ કાંઈ લક્ષ આપ્યું નહીં તેના મનમાં તો ઝાંડીનો દેખાવ ને નદીના કીનારાની જગો રમ્યા કરતી હતી. આખરે ડયુઅર્ગ તેની પાસે ગયો. તેણે પેલી સ્ત્રીનો હાથ છોડી દીધો કારણ તે ગામડીઆઓની નાશવાની રીતથી થાકી ગયો હતો. પણ તેણે જે શ્રમ લીધો હતો તેનો બદલો એક ચુપ્પી લઈને વાળના જતાં નુકામાં ખીંચી તે કાંઈ મળ્યું નહીં પણ અચ્છી રીતે પેટ ભરાય એટલા વાંસાપર સપાટા પડ્યા.

ડયુ—કેમ ફ્રેડરીક તું અત્યાર સુધી ક્યાં હતો. એક જગ્યાએ પુરા રંગમાં આવ્યો ત્યારે તું ક્યાં જતો રહ્યો ?

ફ્રેડરીક—હું તો જરા ફરવા ગયો હતો.

ડયુ—તું કેવો અરસીક માણસ દેખાય છે. પણ હવે આપણે ખાંચી શ્રીનોબલ જઈએ. કારણ તે ગામ આ જગોએથી ચારેક ગાઉ છેટે છે.

બન્ને જણાને મી, મીનાઈ મળ્યો ને તેણે વાતમાં પોલ દેશની નાશવાની રીતની ઘણી તારીફ કરી. ફ્રેડરીક ટુકા રસ્તાની શોધ કરવા લાગ્યો. એવામાં એક ખેડુતના છોકરાએ એ ત્રણે જણને શ્રીનોબલ લઈ જવાનું કહ્યું કીધું પણ મો. મીનાઈ ચાર ગાઉની મુશ્કેલી કરે એવી એનામાં ગતી રહી નહીં. ડયુઅર્ગના મનમાં શ્રીનોબલ પોચાશે કે નહીં એ વાતનો સંશય હતો. પણ છોકરાએ કહ્યું કે માઈ ધોડું હું તમને આપું પણ મારા ધોડાને તમે દોડાવો નહીં તો આપું. ડયુઅર્ગને મીનાઈ ને આવું જોઈતું હતું તેથી ધણી રાજી થયા.

ડયુઅર્ગ ધોડાપર ચઢી બેઠો ને તેની પીઠ પાછળ મીનાઈ બેઠો. બીઆસ મીનાઈ સક્કામતીને ખાતર ડયુઅર્ગની કંમર ઝાંલી રાખી.

ફ્રેડરીક બાંજુપર ચાલ્યો ને આ પ્રમાણે આપણી સ્વારી શ્રીનોબલ લઈ ચાલી, લીલાં ખેતરોપર ચંદ્રપ્રકાશ અમઝગી રહ્યો હતો. હવામાંથી ખુબ ચાલતી હતી, ડાબી બાજુએ પાછળ નામના વૃક્ષની સાખાઓ જુલો

રહી હતી. ને રાત્રીના ક્ષાંત વખતમાં લુચારના હથોડાના અવાજ વગર બી-
જી કંઈ સંભળાતું ન હતું. રસ્તામાંથી જતા લુચારની ભટ્ટીના અજવા-
ળાથી ચંદ્રમાનોપ્રકાશ મંદ દેખાતો. ને ભટ્ટીની આસપાસ ધણું અજવાળું
પડતું. તેમજ હથોડાના અવાજની સાથે કમ કરનારાઓનો અવાજ સંભળાતો.

ડયુબર્ગે મીનાડને પુછ્યું—કેમ મીનાડ, મેં ગર્જના કાંઈ સંભળાય છે?

મીનાડ—આવી બધાં કર રાત્રીની વેળાએ આ લોકોમાં જમને ઉભા
રહેવાને માટે મને આખા પેર દેશતું ધન કોઈ આપવા માંગે તોએ હું
કશું કહું નહીં. એમ કહી ધોડાને એક એડ લગાવી પરંતુ તેથી ધોડાને
કાંઈ અસર થઈ નહીં.

ડયુબર્ગે અને મીનાડે એ બંને ફેડરીક ને ધોડાવાળાની પાછળ હતા. કાશ્વ
ધોડાને ધણો ભાર થવાથી પથ્થરવાળા રસ્તામાંથી તે વહેતો ચાલી શકે
એમ ન હતું. ફેડરીક આગળ ચાલ્યો ને તેની પાછળ ધોડાવાળો. તેની
ઉમર બારેક વર્ષની હતી, તે ધણો ભોળો ને યુક્તિબાજ હતો, જે લોકો
પહોડી મુલકમાં રહે છે તે એવાજ હોય છે.

ફેડરીકે પેલા છોકરાને પુછ્યું—આ ડાખા હાથપર જે મામડું મળ્યું
તેનું નામ શું?

ધોડાવાળો—સાહેબ એનું નામ વીજલ છે, આ પ્રીનોગલની આસ-
પાસ જેટલાં ગામ છે તેમાં એ ધણુંજ રળીઆમણું છે.

ફેડરીક—તું કયા ગામમાં રહે છે?

ધોડાવાળો—મારો જનમજ એ ગામડામાં થયો. ને જનમથી એજ
ગામડાની એક બુપડીમાં રહું છું સાહેબ.

ફેડરીક—તારે તારા બજાવામાં તો હશે કે—

આ વાક્ય ધ્રુફે બોલી રહ્યા નથી એટલામાં તે પાછળ તપાસવા
લાગ્યો કે રમેને મારા સોગતીઓના સાંભળવામાં આવે. તે બંને જણા
આશરે પચાસ કદમ પાછળ હશે. ડયુબર્ગે તો મીનાડની સાથે ખોટનીની વાતો
કરતો હતો. ને ત્યાંના લોકોની રીતભાત કહી બતાવતો હતો. ફેડરીકે જોયું
કે હું ધોડાવાળાની સાથે વાત કરીશ તો તે ડયુબર્ગે ને મીનાડના સાંભળ-
વામાં આવશે નહીં.

ફેડરીક—(ધોડાવાળાને) તારા વિજલ ગામમાં કોઈ એની એન નામની
છોકરી રહે છે શું?

ધોડાવાળો—“તમે શું એની એનને અટે પુછો છો? હા હા લેવો
તો સારી રીતે ઓળખું છું. તે કાંઈ આ ગામમાં રહેતી નથી. પણ તેની

જુપડી ધણે દૂર નથી. ગરીબ બાપડી એની બેન ! આ ગામમાં એવોએક પણ શખસ તમને નહીં જડે કે જે એની બેનને ઓળખતો ન હોય !

ફેડરીક-તને પણ તેણીની દયા આવે છે ? શું તે કોઈ દુઃખથી પીડાય છે ?

ધોડાવાળો-કદાચ હોય તેણીનો ઇતીહાસ ધણી દયા ઉપજે એવો છે ફેડરીક--તું તે જાણે છે ?

ધોડાવાળો--હા સાહેબ, મારો માએ મને કોઈ સો વખત કહી હશે વીજીલના દરેક જણને તે ખબર છે.

ફેડરીક-ત્યારે મને તું તે કહી બતાવ--એની બેન વીશે તું જેટલું જાણતો હોય તે બધું મને કહે.

ફેડરીકે આતું બોલતાની સાથે પેલા નાના ધોડાવાળાના હાથમાં રૂપા નાણું મુક્યું તેથી આવી સેહેજ વાત માટે જે બદલો મળ્યો તે જોઈ ધોડાવાળાને ધણું આશ્ચર્ય લાગ્યું. તે ઉપકાર માનવાની પોતાની લાગણી જાહેર કરતો હતો એટલામાં તેમ કરતાં ફેડરીકે તેને અટકાવ્યો; અને તે વટેમાર્ગીએ વાત કહેવાની શરૂ કરી, જે ફેડરીક તેની નજીકમાં રહી એક પણ શબ્દ જવા ન દેતાં ધ્યાનદપ્તને પોતાના કલ્પદ્રિયને તૃપ્ત કરવા લાગ્યો.

“ એતું જાણવામાં આવે છે કે એની બેન વીજીલ ગામમાં કોઈ કસોટીવડા નામની સ્ત્રી રહેતી હતી તેની છોકરી થાય છે. કસોટીવડા ધણીજ રૂપવાન હતી એટલું જ નહીં પરંતુ તેનો સ્વભાવ માયાળુ અને મળતાવડો હતો. એમ પણ ખબર છે કે આ બાપકોઈ ધનવાન માણસને પેટે અવતરેલી હતી ને તેની રીતભાત ગામડાની પેઠે ન હતી. તેની ખુદ્દિ તીવ્ર હોઈને પોતાના ધણીની સાથે એક જુપડીમાં રહેતી હતી. ગામમાં એવી વાત ચાલતી કે તેણીએ તેના ધણી સાથે ગાંધર્વ વિવાહ કર્યો હતો. અને કસોટીવડાએ કોઈ ધનવાન પુરુષ જોડે લગ્નની પવિત્ર માંડ બાંધીને મોટા મહેલમાં રહેવા કરતાં કોઈ પ્રીતીપાત્ર ધણી જોડે એક સાદી જુપડીમાં રહેવું પસંત કર્યું હતું. તે પોતાના ધણી સાથે આ વીજીલ નામના ગામડામાં સુખથી પોતાની જીંદગી ગુજારતી હતી. તેણીને પેટે પ્રથમ એક છોકરી અવતરી તેજ આ એની બેન. જે સર્વ પ્રકારે પોતાની માને મળતી આવે છે. એની બેનનો જન્મ થયા પછી આ સુખી જાડાને પેટે તેમની પ્રીતીના દુજ તરીકે એક છોકરાનો જન્મ થયો. છોકરાનો જન્મ થવાથી બંને જણને ખુશાલી પદા થઈ. બાંધને જોઈ તેના આનંદમાં એની બેન ભાગ લેવા માંડી. ને નાના બાંધને જોઈ તેને ધણી, વેળાએ

પ્રીતીથી રમાડતી. પરંતુ થોડા કાળમાંજ તે ગરીબ અને સુખી કુટુંબની ઉપર દુઃખ આવી પડ્યું. તે વેળા એક સકત પવનનું તોફાન થયું. તેથી તેમનું ખેતર ઉજડ થઈ ગયું તે તેમાં ઉગેલું વાવેતર પડી ગયું તે તે કો-લગીરીમાં કસોટીલગાને સકત માંદગી લાગી. અને તેના ધણીને પોતાની સ્ત્રી અને છોકરાનું ગુજરાનનું સાધન પૂર પાડવાના હેતુથી પક્ષટણમાં સી-પાઇની નોકરી લેવી પડી. તે સીપાઈ તરીકે નોકરીમાં રહ્યા તે પોતાની પાસે જે થોડું ધણું હતું તે કસોટીલગાને આપી તેમાંથી છોકરાંઓની સારી ખરદાસ કરવાને પોતાની સ્ત્રીને કહી પોતે નોકરીપર ચાલ્યો ગયા.

ધણીના વિચોગના દુઃખથી ધણા દીવસ સુખી કસોટીલગાથી કાંમ કાજ થયું નહીં અને નાની એની એન માને એન પડતું નહીં તેથી પોતાના નાનાભાઇની સંભાળ લેવા લાગી. અને સદા સર્વકાળ પોતાનો વખત નાના ભાઇને રમાડવામાં ગાળવા લાગી. નાના ભાઇપર તેની ખેલ પ્રીતી હતી. વારંવાર તેની મા તેને કહેતી કે મારી વાલી એન તારા નાના ભાઇની સંભાળ રાખજે. પણ અરેરે ! થોડાજ વખત પછી તારે સત્રળી રીતે એની સંભાળ રાખવી પડશે. ”

આ પ્રમાણે એક વર્ષ વીત્યું, ને તેટલા વખતમાં કસોટીલગા ઉપર તેના ધણી તરફથી ધણાક કાગળો આવતા, પણ આખરે પત્ર આવતાં એકદમ બંધ પડ્યા, કારણ તે વેળા એક લઢાઈ ભગી હતી. તેનું પ્રેયો-જન એમ હતું કે ધણી વેળાએ સીપાઇઓને ફ્રેન્ચ પક્ષટણમાં રહી લઢાઈ ઉપર જતું પડતું. આખરે એક લઢાઈમાં કસોટીલગાનો ધણી માર્યો ગયો. તેના મરણની ખબર ગામમાં પડી પણ કોઇએ એ વિશેની ખબર તેની વિધવાને કહી નહીં અને કસોટીલગા દરરોજ પોતાના ધણીના સુખસમ-ચાર સાંભળવાને તેના પત્રની રાહ જોતી. તે વેળાએ તો તેના ધણીએ ક્યારનોએ સ્વર્ગવાસ કીધો હતો.

તે બાપડી બાઇ પાસેના કુંગર ઉપર રોજ સવારે જતી ને લાંબી જે રસ્તે તેનો ધણી આવવાનો હતો તે માર્ગ તરફ જોતી. ધણી વખતે તે એક ઝાડ નીચે આજો દીવસ જેસી રહેતી ને લાંબી જે માર્ગે તેનો ધણી છેલ્લો ગયો તે તરફ જોતી હતી. કસોટીલગાને કુંગરપર એડેલી બ્યારે ખેડુતો જોતા ત્યારે તેઓ તેની પાસે જઈ તેના મનનું સમાધાન કરતા. તેમાં તેના છોકરાઓની વાતો પુછતા, પણ તેના જવાબમાં તે નિસાસો નાખી કહેતી કે “ આન છોડી પોતાના ભાઇ પાસે છે તે તેને જરા વીસો મુકતી નથી. મારા પછી તે ભાઇનું મારી પેટેમ રક્ષણ કરશે. ”

ખરેખર આ સાત વર્ષનો નાની છોડી પોતાના કામગીર શરમાવ ને બાઇ ઉપરની પ્રીતીથી આખા ગામને ચડીન કરતી. દીવસના મોટા ભાગમાં પોતાનું બચ્ચું પોતાની બહેનની પાસે રહેતું, ને પછી તેને માની ઝાઝી જરૂર પછુ ન રહી. એની બેન તેને સંભાળતી, હીંચકો નાખતી હાલેરાં ગાતી, બચ્ચીએ કરતી, ને તેની સાથે રમતી. અને જરા રહે કે તે વસ્તુ તેને આપતી, તેથી એમ થયું કે જ્યારે તે બાળક બોલવા માંડ્યું ત્યારે પ્રથમ પોતાની બેનનું નામ બોલતાં શીખી ગયું. આજ કારણથી તે ગુણીયલ ને પ્રેમવાળી છોડીને એની બહેન કરીને નામ આપવામાં આવ્યું. ત્યારથી એજ નામથી તે ગામમાં ઓળખાય છે.

એક દાહાડે નિઃચ નિયમ પ્રમાણે તેઓની મા કસ્ટાડીવડા કુંગર ઉપર પોતાની હમેશની જગાએ બેઠી હતી. ને એની બેહેન પોતાના બાઈને ઝુંપડીમાં રમાડતી હતી જ્યારે માને પાછા આવવાની વેળા થઈ ત્યારે તે પાછી ન આવ્યાથી છોકરાએને ઘણું અશ્વર્થ લાગ્યું. બાળક તો રમતો હતો ને ચારે તરફ માની વાટ જોતો ને વારે વારે કહેતો કે “આ કેમ હજી આવી નહીં.”

રાત્ર પડી ગઈ પછુ કસ્ટાડીવડા પાછી આવી નહીં. એની બેન જો એકલી હતે તો પોતાની માની બેળ કરવાને ગામમાં જતે; પછુ બાળકને એકલો મેલી તે જઈ શકી નહીં. અરે. તેનાથી તે કેમ જવાય ? તેના તાઆમાં જીવતી તીજેરી માએ મુકી હતી; તે બાળકને એકલા મેલી જવાને તેની હીંમત આત્રી નહીં, આખરે એની બહેને બાઈને સુવાડવાનો વિચાર કીધો. બાળકની ઉમર માત્ર ત્રણ વર્ષની હતી ને બેન માની વાટ જોવા લાગી ત્યારે તે બાળકને ઉંઘ આવી, વખત ઘણો થઈ ગયે; ને એની બેનને ઘણી શીકર લાગવા લાગી તેની આંખમાંથી હડહડ આંસુ પડ્યા, છાતી ધબકવા લાગી, ને નિસાસા મોમાંથી મુકવા લાગી. ને વારંવાર બોલતી કે “ આ ક્યાં ગઈહશે? તે અમને એકલાં મુકીને ક્યાં જતી રહી.”

તેની આતુરતાને બધામાં વધારો કરતને એક બંધકર વાદળ ગામકિર થી પસાર થયું આકાશમાં વિજળીના ચગકરાને મેઘગર્જના થવા લાગી. એની બેન ઘણી બીંધી જે ઓસીકાપર માથું મુકી તેનો બાઈ સુતો હતો તેના પર પોતે માથું મુકી માને બોલાવવા લાગી. એવામાં એક મોટા અવાજની સાથે ગામમાં વિજળી પડી. એની બેન તેના અવાજથી કુંદીત થઈ થેડી વાર આંખ કિચાડી શકી નહીં. પણ જ્યારે તેનો જીવ ઠેકાણે પડ્યો ત્યારે ઝુંપડીના એક ખુણામાંથી ધુમાડાના ઝોંટ મોટા નિકળતા જોયા.

તે બપોથી બેથુદ્ધ થઈ લગભગ ધુમાડથી ગુંગળાવા લાગી. ધુમાડે આખી ઝુપડીમાં ભરાઈ ગયો. એ પી બેન બારી આગળ ગઈ તે ઝુપડીની બાહાર ધુમાડના ગોડા બેરમાં ઉચે જતા બેગા ને બારણાના માર્ગમાં અગ્નીની જ્વાળા દેખાઈ. અરેરે ! વીજળી તે ઝુપડી ઉપરજ પડી હતી ને બંને ખીચારાં બાળકો ઝુપડીમાં અગ્નીના ધુમાડામાં સજડ સપડાઈ ગયાં.

તે છોડીને માત્ર પોતાના નાના ભાઈની ફીકર હતી તેથી ઘોડીઆમાંથી તેને બાહાર કાઢ્યો ને હાથપર લઈ બુમો પાડવા લાગી. અરેરે, સંકટ નજીક આવ્યું આમાંથી છુટવાને માટે કોશીશ કરવાની શક્તિ જતી રહી- ધુમાડથી ગુંગળાઈ જવા લાગી. પોતાને બચાવવાને માટે ધણી બુમો પાડી પણ વ્યર્થ: તે પણ તેનાથી હવે બુમો પાડતી નથી થઈ ! પણ ગામના લોકો ઝુપડી પાસે આવી પોંછેડ્યા પણ તેમનાથી અમિ હોલવાય એવું ન હતું. બાળકોને બચાવવાને ધણા પ્રયત્ન કીધા; પણ ધણે પ્રયત્ન એ પી બેકેનની ઓરડીમાં જવા પામ્યા. એ પી બહેન ને બાળક મના ગોડડાં તમે છુપાઈ ગયા હતાં. છોડીએ પોતાના ભાઈને દુઃખને નિરાશાની સાથે છાતીએ દાબી રાખ્યો હતો. તે બાળકને બચાવવાને તેણીના સઘળા પ્રયત્ન નિષ્ફળ ગયા, ને તે બીચારે બાળક અગ્નીમાં ભસ્ય થઈ ગયું. પણ તેમાંથી એની બેનો બેથુદ્ધ સ્થિતિમાં બેડુનોએ બેંચી કાઢી ને અસંત ઉપાસે તેણી શુદ્ધિમાં આવી. પણ તે ભગંકર દેખાવ બેંચ ને ત્યાં સઘળાઓને અશ્ચર્ય આે દુઃખ પેદા થયું. તે કોઠનાથી ધણી શિક્ષણ એમ ન હતું. પણ તેણીને જે ડર લાગ્યો હતો ને તેણીના શરીરમાં જે કથકપાથક થઈ હતી તેથી એટલું ગંધું થયું કે તે વખતથી તેની ચાચાશક્તિ જ પી રહી, એવું જ્યારે માત્ર પડ્યું ત્યારે તો આશ્ચર્યતાની હઃ થઈ. તેથી મોટું કંઠાડતી તો તેમાંથી શબ્દ શિશવ માત્ર રડવાનો અવાજ સંભળાતો, તે વખતથી તેને બેલનાં કોઈએ સાંભળી નથી.”

જ્યારે ઘેડાવાળાએ આટલી વાત કીધી-જેનો સાર અમે હમણી આવામાં જોયો ને તેજેજ મુળ રૂપમાં આપ્યો છે, ત્યારે ગરીબ છોડીની મુખ મુદાપર જે ખીન્નતા જણાતી હતી તેવું ખરું કારણ શું છે તે તે જાણી શક્યો.

“ એની બેન મુળી થઈ ને તેને વાચા પાછી આવે માટે જે જે જાણ્યો કીધો તે સર્વ વર્થ ગયા. ગામના સઘળા વેંચોએ અનેક યુક્તિઓ ધર્મોર્થ અજમાવી બેંચ, ને એ બેંચ અનુમાન કરવા માગ્યા કે સંકટના સમયમાં તેનો ભગ્ન એને ગમે વળગ્યો હતો ત્યારે ને તે જે બાપ અને નિરાશા થઈ તેવું પરિણામ એ આવ્યું કે તેની વાચા ગઈ થઈ ને તે વાચા પાછી

ન્યારે એવોજ વખત આવે ત્યારેજ માત્ર આવી શકે, પણ આ સંકેતોથી તેનું અંતઃકરણ દુઃખ સહન કરવાને રીઠું થયું હતું. ન્યારે તેને પોતાનું દુઃખ દર્શાવવું પડે ત્યારે તે હાથની નિશાની કરી બતાવવા લાગી. ધણી વર્ષપર્યંત તેને માયાળુ માયાપ અને ઘણે વહાલો બાળક સાંભરતા. કાન્યુ દલાદીલડા આ દુઃખ સહન ન થયાથી જે રાત્રે આ અસ્માત બન્યો તેજ રાત્રે હુંગર ઉપરના ઝડ તળેથી મરી ગયેલી જાડી ખાધી.

પેશુ વાદળ થઇ ગયા પછી એની બેનનું વિશ્રામસ્થાન નાશ પામ્યું. હવે તેનું યુજ્જ્વાન ચાલે એવા હેતુથી તે ગામના લોકોએ એક ઉધનાણું ટીકું ને ડેમ મારગેટ નામની બેલી ઘરડી બાંધ જે ખાણની પાસે જંગલમાં એક ઝુપડીમાં રહેતી હતી તેની સંભાળ નેચે એની બેનને મુકવામાં આવી. જેનું તે માયાળુ બાંધ પોતાના પેટના છોકરાની પેઠે રક્ષણ કરેછે, ડેમ મારગેટ બાંધ ધણી ગરીબ સ્થિતિમાં હતી પણ ગામના બધા ને માયાળુ લોકોની મદદ વડે એની બેને દોડી ગાયો ને ઘેટાં વેચાતાં લીધાં.

કેટલુંક વર્ષ પર્યંત તેનાથી કામકાજ થયું નહીં તેમજ કોઈ પ્રકારની શારીરિક મહેનત ને વ્યવહાર થઇ શક્યા નહીં. તે આખો દીવસ નીનીના ત્રટ ઉપર બેસી રહેવા લાગી. અગર જંગલોમાં ફરી તેને માટે લોકો શું કહેતા હતા તેના ઉપર કંઈ પણ લક્ષ આપ્યા વગર દીવસ નિર્ગમન કરવા લાગી. તે માત્ર પોતાના માયાપ ને બાંધનો વિલાપ કરતી. ન્યારે તે ફ્રેડીકની નજરે પ્રથમ પડી ત્યારે તે શાંત પ્રકૃતિની વેરગણ જેવી હતી. કાળે ફરીને દુઃખ વિસરાઇ જવા લાગ્યું. ને આખરે એનો સ્વભાવ એવો થયો એની સાથે કાંઈને પ્રસંગ પડે તો બાણે કાંઈએ તેના ઉપર ઉપદાર બોલે હોય એવું બતાવતી.

તે આખો દીવસ પોતાના કામમાં કંટાળતી ને સારી ડેમ મારગેટનું બધું માન રાખતી. તે બધી બાંધ ધણી વૃદ્ધ હતી ને એની બેનને આપણે જે સમયની વાત કરીએ છીએ તે પ્રસંગ સ્વીચાત જરા આળસી કરતી નહિ.

સારાંશ, એના બેન, હળી જગારી, માયાળુ, ને ખુદા દીલની છાંડી હતી, ને તેની હાસ્ય મુદ્રામાં હમેશાની ખીન્નતા અને શોક જણાતા, એના બાંધની ઉમરનો કાંઈ છોકરો નજરે પડે તો મરતી, વિલાપ કરતી ને બાણે તે બેશુદ્ધ થતી એવું દેખાતું. તેની ઉગર હાથમાં સેળ વર્ધતી હતી; તેનાથી બોલાતું ન હતું. છતાં તે નિશાનીઓ કરી વિચારો દર્શાવતી; તેમજ

તેની આંખોના ચાળાળી હાથના ચાળાની પેડે સમજાવી. મનના ખેડ-
તોને એની મુઠી બાંધા સમજામાં કહી મુઠકડી પડતી નહીં. વીંછ
મનના લોહા એવું કહેતા કે પોતાને દુઃખીમાર એહો કરવાની શક્તિથી
જેટલો હાલો થશે તેના કરતાં તેના વધારે શક્તિ જતી રહેવાથી વધારે
હાલો થશે. ”

ધોડાવાળાએ પોતાની વાત સમાપ્ત કરી એટલે ફેડરીકે કહ્યું “મરીજ
ખીસારી છોડી ! હા તેના કાર જે દુઃખ પડ્યું છે તે ખરેખર હકારને
પિણાજે એવું છે ! જે તો બોલામાં આપ્યું હતું તે તો એના આજ
કરો મંજુળ હતું ! તેના બેઠા સાંભળીને મો કહેશે અતંદ થશે !
તેનામાં આ જે ન્યુનતા છે તેથી મો વધારે દયા આવે છે ! થું તું
એમ કહેવા માગે છે કે તે પેલા જંગલમાં રહે છે ?

ધોડાવાળો—હા, સાહેબ. તે ઓ ડેમ મારગારેટ જ્યાં રહે છે તે
કુંપડી શોધી કાઢી હોય તો પેલા એકલા ઝડ તમેથી જે માર્ગ જંગલ
તરફ જાય છે તે માર્ગે જવાથી તે મળી આવશે. માર્ગમાં ડાબે હાથે એક
કુતો આવે છે. પછી એક ટેકરી ઉતરી પડશે એટલે નીચાકૂમાં
એની બેનની કુંપડી તમારી નજરે પડશે.

ફેડો—મારા વાલા, તે જે ખરેખર મને આપી તેથી તારા અસપેક્ષ
અંત ઉપકાર થયા છે.

ધોડાવાળો—પર આપણે ધીરોમત આગળ આવ્યા. હવે મારે વધારે
આગળ આવવાની જરૂર છે ?

ફેડો—હા. મેં જે તમે આપ્યું છે તેથી હું વળી ખીજું
વધારે આપું છું તે નાહું આ મેં.

ધોડાવાળો—જે ગામમાં મારી કાઢ વેળા તમે જરૂર પડે તો
સાહેબ, મને તમે યાદ કરશો એની હું આશા રાખું છું તે મારું નામ
જુલયન છે.

ફેડો—ગડુ સારું-તમે હું જુલયન નથી.

ખન્ને ધોડેસ્વારો ધોડા ઉપરથી ઉતરી પડ્યા, તે ધોડાસળો પોતાના
ધોડાપર બેસી ચાલ્યો ગયો.

ફેડરીકું મન ધોડાવાળાએ એતીબેનને માટે જે કહ્યું હતું તેમાંજ
બસાએકું હતું તેથી તે પોતાના બે મિત્રોની સાથે વાતચીત કરી વમર
મુઠે મોઢે ચાલતા લાગ્યો. ઘેર જઈ થું ખાવાનું કરવું એ વિષય ઉપર
વાત કરતાં ગામમાં પેલા ખાવાની વાત બે જણા વચ્ચે અડધે કલાક

થમાં ચાલતી હતી. તેમાં ડ્યુબર્ગે પોતાના હેથમાં ફેરી વાનીઓ બનાવે-
વામાં આવે છે તેના વખાણ કરતો ને મીઠાઈ કોષ પાકશાસ્ત્રની ચોપડીમાં
જેટલા પ્રકારની વાની બનાવવામાં આવે છે તે બધી મેઢે કહી જતો.

વીસીમાં પોંચ્યા પછી બધા પોતાના ઓરડામાં ચાલ્યા ગયા. પશુ
જ્યારે ફેડરીક કોથપર સુતો તારે તેને ઉંઘ આવી નહીં પશુ તેના બધા
વિચાર તે જીવન છોડી વિશે ચાલતા હતા તેનો જે ઇતિહાસ તેના
સાંભળવામાં આવ્યો હતો, ને તેને જે જે સંકટો વેડવાં પડ્યાં તે બધા
ઉપર વિચાર કરતાં ઉંઘમાં આવી જતાં બેઠ્યો “તેનો તેના ભાઈ ઉપરનો
કેવો દૃઢ પ્યાર છે એ ઉપરથી તેનું અંતઃકરણ કેવું હશે! ને તેના નાની-
બનો ભાગીઓ થવાને જોતે સર્જેલો હશે તેના ઉપર તે કેવું પ્રેમ રાખશે
આવી છોડીમાં પ્રેમનો ઉદ્ભવ કરતો એ કેવું આનંદ જનક કામ છે. તે
ની વાચા જ ની રહેણથી તેની આંખની ભાષા સમજવામાં કેટલો બધો
આનંદ રહેલો છે. ? ”

આવા પ્રકારના વિચારો આખી રાત તેના સ્વપ્નમાં આવ્યા. સવારે
તે પથારીમાંથી ઉઠ્યો; અને પોતાના બન્ને મિત્રોને ઉંઘમાં પડતા
મેલીને ફેડરીક એક ઘોડો બાંડે કરી ચારે પગે દોડાવતો વીજીલ
ગામ તરફ ગયો.

પ્રેમ વિકાર—જેને આપણે મદનના નામથી જાણીએ છીએ તેને કહી-
જતોએ એક દેવના જેવો કહેલો છે. તેનું ચિત્ર જોશો તો એક નાની
ઉમરનો કુમળો અત્યંત દેખાવડો અને સુંદર અવગતો નગા છોકરો છે.
તેની બન્ને આંખોએ લાંબી ને મોટી પાંખો કહેલી છે અને તેના હાથમાં
એક ધનુષ્ય બાણ આપેલું છે. જ્યારે તે પોતાનું શર ધનુષ્યમાંથી કોષ
પુરપ અગર સ્ત્રીના ઉપર છોડે છે ત્યારે નેત્રે કામ વિકાર ઉત્પન્ન થયો છે
એમ કહીએ છીએ. જ્યારે આવા પ્રકારનો પ્રેમ વિકાર મનુષ્યના હૃદયમાં
માલમ ન પડી આવે, એવી રીતે પ્રવેશ કરે છે ત્યારે તેના શરીરમાં
અનેક પ્રકારી ઉચ્છવાચક થાય છે. તેનું હૃદય ચંચળ થાય છે. ને જેમ
જેમ મદનબાણના પ્રકાર તેના પર પડે છે તેમ તેમ તેનું આખું શરીર
રોમાંચિત થાય છે. આંખ અર્ધ મીચાએલી રહે છે. જ્યારે જ્યારે કામ
વિકારનો ઉદ્ભવ કોષ મનુષ્યના શરીરમાં થાય છે ત્યારે નેત્રે સર્વ પદાર્થમાં
પ્રેમ દેખાય છે અને સર્વ જગત્ પ્રેમમય બાસે છે. હજારો ગાઉ ઉપર
જે પ્રેમપાત્ર પદાર્થ પડેલો હોય તોએ તે પદાર્થ તેની આંખ આગળ
હોય એવું એને જણાય છે. મંત્રો પાંખ છે એવી કલ્પના કરવાનું કારણ

એ છે કે ત્વરિત ઉડીને એક નિમિષમાં પોતાના પ્રેમ વશ પદાર્થની પાસે જતાં વાર લાગતી નથી. પ્રેમીજનને વખત ક્યાં ગયો તેની ખબરજ પડતી નથી. પ્રેમની વાતો એવી છે કે દીવસના દીવસ, મહીનાના મહીના વર્ષના વર્ષ આજ્ઞાં ભય તોએ વખત માત્રમ પડે નથી. પ્રેમીજનને ક્ષુધા, તૃષ્ણા, લાગતી નથી એટલુંજ નહીં પરંતુ તેને પોતાના સ્તીરનુંએ જાન રહેતું નથી. પ્રેમીજનને પોતાના પ્રેમનો ગદ્ગદો ચેત્ત્વરીને સામી તરફથી ન મળે તોએ એ થકનો નથી પણ પોતાનો ઉદોગ અસ્ખન્નિત કર્યો જાય છે. પ્રેમીજન હમેશાં આશાના મોટા ડુંગર રમે છે, નાના પ્રકારની યુક્તિઓ પોતાનો પ્રેમ પદાર્થ મેળવવામાં કામે લગાડે છે ને નહીં કરવાનાં કામો કરે છે ત્યારે તેના મનમાં લોકલજ્જ સમુજાની નાથ પામે છે. પ્રેમ મય હૃદયને પ્રેમીજનના સ્મરણથી અહોનિશ આનંદ મળે છે. પૃથ્વીના સર્વદેશમાં અને સર્વ પ્રકારના લોકોમાં મદનને (કામને) દેવ કહેપેશે છે એનું કારણ એટલુંજ કે એની શક્તિ અનિવાર્ય છે. એની સત્તા આગળ માનવી જાત શુદ્ધામ છે. તેની સત્તા એક ગરીબ માણસની ઝુપડીમાં જેટલી ચાલે છે તેટલીજ એક રાજ મહેલમાં ચાલે છે. મદન સર્વ સ્થળે સ્થળ કરે છે. તેના મનથી જંગલની કાંકરાવાળી જમીન અને મહેલમાંનું વપસતું, પીંછાનું એ બન્ને સરખાં છે. અને કવીજનો એટલે લગણુ કહેતાં જુલો ગયા નથી કે જેને સુધારાનો સંસર્ગ થયો ન હોય એવા એક ગામડાના માણસના હૃદયમાં મદન જેટલું સંગીન કામ કરે તેટલું એક દ્રવ્યવાન માણસના હૃદયમાં કરી શકતો નથી એટલે ગામડાના આ પુરખોમાં ખરો અને નિર્ભય પ્રેમ હોય છે. પરંતુ અરેરે ! કેટલીક વેળા આ જગતમાં એનું જોવામાં આવે છે કે પ્રેમમાં સ્વાર્થનું મિશ્રણ હોય છે. ધીકાર છે એવા સ્વાર્થ પ્રેમને કે જેઓ એક વખત મદનના એટલે પ્રેમના સેવક બન્યા પછી તેનો તિરસ્કાર કરે છે. ધીકાર છે એવા પ્રેમીજનને, અને ધીકાર છે એવા પ્રકારના હૃદયકા પ્રેમને તે પ્રેમામૃત નહીં પણ વિષમય પ્રેમ છે.

ચોડીજવારમાં દ્રેડરીક પેલી ખીલુ આગળ આવી પોહ્યો કે જ્યાં પ્રથમ રાત્રે ખેડુતોનો નાચ થતો હતો. પણ તે જગા ઉપર આ વેળા કોઈ ન હતું. ત્રણચાર ખેડુનો માત્ર તે માર્ગ ઉપરથી સામી જાણુએ ખેતરમાં કામે જતા હતા. કેટલીક ગામડાની છોકરીઓ જાણુજાણુએ ખામમાં કામે વળગેલી નજરે પડતી. વીછવના હવા પહોં એવા હતાં કે દીવસે ગમે તેટલો શ્રમ થયો હોય તો એક ઉંધ લીંચાથી તેનો થાક ખીજે દીવસે જરાપણુ જણાય નહીં. તે ખીયારા બોળા માણસો ગઈ રાતના નાચ

વિશે વતો કરતા હતા કારણ એવો નાચ વર્ષમાં એકજ દીસ થયો હતો, પણ વર્ષ જતાં વાર ઝાગતી નહીં. કારણ આખા વર્ષમાં પોતાનો વખત કામે લગાડવા ધણ પ્રકારનાં સાધનો હતાં

ફેડરીક ઝડી તરફ ગયો. ઝડીમાં પુષ્કળ એકનાં ઝાડ હતાં. ઘોડા ઉપરથી નીચે ઉતરી, ઘેડાને ઝાડ સામે ખાંચી જંગલમાં જે માર્ગ જતો હતો તે માર્ગ પર ચાલી ગયો. પરંતુ આગલી રાત્રે જે જગ્યાએ નડીના કીનારા પર પેલી છોકરીને જોડ હતી તે આ વખતે ત્યાં નહતી. પરંતુ પેલા ઘેડાવાળાએ જે નિશાનીઓ આપી હતી તે એના સ્મરણમાંથી ખસી નહતો. તે જંગલમાં ગયો ત્યાં સળે ગાંતી ગ્યામી રહી હતી. ઝડી એટલી ગીદ હતી કે સૂર્યનો તડકો જાગેજ ન થયો, આખરે ફેડરીક ખાસવાળી જમીન દેખાઈ ત્યાંથી ટેકરી પર ચઢ્યો તો તેની નજરે એક નાની ઝુપડી પડી. ઝુપડીનાં લાકડાં ખદાઈ ગયા હતા. તે ઝુપડીનું છપડું પડે એવી સ્થિતિમાં હતું. આગળ એક નાનો બગ હતો તે તેની આસપાસ વાડ ભરી લીધેલી હતી. વાડમાં ઘણેક ઠેકાણે છીંડાં પડેલાં હતાં.

આ ઝુપડી નજરે પડતાની સાથે ફેડરીકનું હૃદય વીંડળ થયું. તે ઝુપડીનો બહારથી દેખાવ એવો હતો કે અંદર રહેનારને ગુજરાનનાં સાધન પણ પુરાં મળતાં નહીં હશે.

ફેડરીક—તે અહીંજ રહે છે ! આજ ઝુપડીમાં તે સાત વર્ષની ઉંમરની હતી ત્યારથી એકાંત વાસમાં તે સાધન વિના રહે છે. ગરીબ બી. ચારી છોકરી ! તારો પ્રથમનીય પ્રેમ તે તે પ્રેમથી અનંત સંકો આવી પડ્યા તોએ આની કંગાલ ઝુપડીમાં તારા માખાપને લાઇનો શોક કરવા રહેવું તને સંજીવ ગાટે આવી રીતે તું રહે છે. તને રહેવાને સાંધે ધરને ખાવાને સારો ખોરાક મળે એટલાથીજ તું આનંદ માની લે એવી છે !

ફેડરીક એક ઝાડના થડ આગળ ઉભો રહી ઝુપડી વિશે વિચાર કરવા લાગ્યો. તેનું અંતઃકરણ આ વિચારથી દ્રવીભૂત થયું. તેણે નિસારી મુક્યો તે મનમાં કહ્યું “ તે ત્યાંજ હશે, નહીં વાઈ ”

થોડીવાર થઈ એટલામાં ઝુપડીનું આરણ્ય ઉઘડ્યું. ઉમરામાં પેલી છોકરી નજરે પડી. તે એનીખનજ હતી. અસપાસનો કંગાલ દેખાવ, જંગલનો એકાંત વાસ, ઝુપડીની સાદાઈ—એ બધાં ક્ષણ માત્રમાં દષ્ટીની ખાહેર જતાં રહ્યાં. તે છોકરી નજરે પડવાથી સર્વજ્ઞ આનંદમય ભાસવા લાગ્યું. પોતાનું પ્રીય પાત્ર નજરે પડવાથી તેની અસર મન ઉપર એવી અમ છે કે તે બધું પોતાની લાલચનું પરિણામ માલમ પડે છે, તેનાથી

તેની આસપાસ મોહની રહેલી હોય છે.

એતી—બહેન બુપડીમાં પાછી ચાલી ગઇ. પશુ પાછી તરતજ બાહેર આવી; આ વળા તેની સાથે ચાર ઘેંટા હતાં. નાના બાગની પાસે વાડામાં એક ગાય હતી; જતાં જતાં તેણે ગાયને પંપાળીને વહેલી પાછી આવવાની છું એમ કહેતી હોય એવું જણાયું. પછી જ્યાં પાસ પહોંચ્યું હતું ત્યાં કુંગર તરફ ઘેટાને લઇ તે ગૌર કાયાની મુગી છોકરી તેની પાછળ ચાલી. તે વેળા તે નીચું જોઇને માથું નીચે નમવી ચાલી જતી હતી. એતી બેનની નજરે પડે નહીં એવી રીતે એક ઝડપે આધામાં ફેડરીક ઉભો હતો. છતાં તેણીને સારી રીતે જોઇ શકે. તે કુંગર તરફ ગઇ એટલે જોઇથી તેની પાછળ ફેડરીક ગયો. તેના મનમાં કે તેણીની પાસે જવું ને તેની સાથે વાત કરવી પણ એકઠમ તેની પાસે જઈ ઉભો રહે તો તે ચમકી ઉઠે. તે એટલી બીકણુ દુનિયાની કે રખેને એને જોઇને એતી બહેન નાસી જાય થોડી વારમાં લીલા ધાસપા તે બેઠી, ને ટોપડીમાંથી બાથું કાઢી સવારનો નાસ્તો કરવા લાગી. ફેડરીક જરીક પાસે ગયો; ને એક ક્ષણમાં તેની પાસે નજીક જઇને ઉભો; તેણી એક ઘેટું ક્યાં ગયું તે જોવા માડતાંજ જોને તેણે આગલા રાત્રે જોયો હતો તેજ યુવાન સદૃશરૂપ તેની નજરે પડ્યો. તે જરા ચમકી, તે એવી રીતે કે બધા લાગવા કરતાં આશ્ચર્યથી વધારે ચમકી; કારણુ ફેડરીક કાંઈ બીહામણો ન હતો; તેની આગળ જઈ ગબરાટમાં પડ્યો. પણ તેની નજર કાગળ ને લખખ યુક્ત ચમકે તેણીને જોતાંની સાથે તેના મનમાં ધણો પ્રેમભાવ હોય એમ જણાયું.

આટલું થતાંની સાથે એતી બેને ઉડીને થોડેક છેડે જઈ ઉભા રહેવાનું કર્યું; પણ જુવાન વાઘકાકેટે કહ્યું—“ મારા તરફ અભાગ કેમ બતાવે છે ? જો તું મને જોઇને ડરી જતી હોય તો હું પોતાને ધણો કમનસીબ સમજીશું. ”

તે કુમારીકાના મધુર ઓઠ કીચિત હાસ્ય કરવાથી પોણા થયા અને માથું હલાવી એવું દર્શાવ્યું કે હું કાંઈ બીધી નથી.

ફેડો—ગઇ કાલે મેં તને નદીના તટ ઉપર જોઈ હતી, નહીં તારું?” એમ કહી સુંદર મુગીની પાસે જરા આગળ વધ્યો, ને તેના બણી ક્ષણભાવ જોડું. પછી ગઇ કાલે મેં તમને જોયા હતાં એમ દર્શાવવાને માટે જ. સ્મિત મુગી કરી અને પોતાની નજર સાજજનીથી નમવી દીધી.

ફેડો—એહો હજી તને તે યાદ છે ? એક ક્ષણમાત્ર તો હું તી-

સરી ગયો નથી. ! આરો સુંદર ચહેરો અને આવા મનોહર અવયવ જોઈને માંડે અંતઃકરણ આકર્ષાયા વિના કેમ રહે. !

એની બેને આશ્ચર્યતાથી સાંભળ્યું:—તેણે જે સખ્દ કશા તેના સખ્દ કોઈ દીવસ એના કાને પડ્યા ન હતા. તે બાષા તેને કેવળ નવીન હતી. તેણીની પાસેજ ફેડરીક ઘાસમાં જઈ જોડો સુંદર મુગીને આ જોઈ ધણું આશ્ચર્ય પેદા થયું. ને શરીયી સતજગ્જ તેની તરફ તેણીએ જોયું. તેનો ચહેરો જોઈ તેને ધીરજ આવી. ફરીયી નજર નીચી નગાવી; ફેડરીકે જોયું કે મારા બોલવાની રાહ નિઃસંશ જુએ છે.

ફેડર—જ્યારે મેં તો જોઈ ત્યારે મારા મનમાં તારા વિશે ધણું ભાગી આવ્યું પણ જ્યારે તારો પ્રતિદાસ મેં સાંભળ્યો ત્યારથી માંડે મન કચ્ચું કરતું ના. ! અરેરે, બીયારી છોડી ! તારા પર જે સંકેટો આવી પડ્યાં હતાં અને તે શાથી આવી પડ્યાં તે મારા જાણવામાં આવ્યું છે.

તે મુગી છોડીને મુખમુગ્ધ એવી કરી કે જેથી ફેડરીકે જાણ્યું કે તેને એ વાત સાંભળી આવવાથી ધણુંજ દુઃખ થાય છે. તેથી તેનું મન વિચળ થવા લાગ્યું. તેણીએ ઉંડા નીસાસા મુક્યા, આકાશ તરફ દષ્ટી કરી, ને પાછી પૃથ્વી બચી નીચી નજર કરીને તેણીના આંખમાંથી અશ્રુપાત થવા લાગ્યો.

ફેડરીક તેણીની પાસે નજીકમાં ગયો, પોતાનો હાથ ધીરે ધીરે રક્ષી તેણીની કમરે વીટાળ્યો ને તેનો એક હાથ પોતાના હાથમાં લઈને પોતાના હૃદય પર મુક્યો.

ફેડર—ગરા આવવાથી તારા દુઃખમાં વધારો થયો, પણ હું અશ્વ રાખુંકું કે તું મને તો મટે ક્ષમા કરશે ! અરે ! તારા દુઃખ વીસસર્ધ જવાય તો કેનું સાઈ થાય ? તો તારા સુખ હું ક્યારે કરીશ ? આપડી છોડી મો તારા આંસુ લુછા દે ! આજની તું આ દુનિયામાં એકલી છે એનું ધારીશ નહીં. તો સુદૈરે એક એનો નિવ મળીએ કે જે તો કરી ભુલી જતાર નહીં ! તારા દુઃખની હું દુઃખી થઈશ ને જ્યાં સુધી આપણે જીવીયું ત્યાં સુધી તારા સુખની હું સુખી થઈશ. એવી વાતો છોડી, હું તો અંતઃકરણની આહુડું. તારા દુઃખમાં હું ભાગીજો થશાં 'માયુંકું. મારા વિષય રમેશ તારા મટે જ થશે. ને તો રોજ જોશ વિના મને આશ્વ નહીં, નહીં તો હું દુઃખી થઈ જઈશ.

કેવળાં તુટક વાક્યો ફેડરીક પ્રેમાવેશમાં બોલ્યો, તેના અંતઃકરણમાં મનન થાય વાગ્યાં, ને તેથીજ તેનો અવજન ગળગળીત થઈ ગયો. પ્રથમતઃ

મુલાન મુગીએ આશ્ચર્યતામાં તેનું કહેવું સાંભળી લીધું, જે પ્રેમ ભાવની આજ લગણુ ઓગળાણુ ન હતી તેથી તે ગગરાટમાં પડી. તે પોતાનો હાથ દબાણુમાંથી મુક્ત કરવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગી. પણ તેનામાં એટલી શક્તિ રહી નહીં, ફેડરીકનું બોલવું સમાપ્ત થયું. હજી તે સાંભળતી હોય એમ જણાયું. યોડીકવારમાં પોતાની સ્થિતિનો અને સંકટનો વિચાર આવતાં જે મનમાં ખુસી પેદા થઈ હતી તે જતી રહી. તેણીએ ફેડરીકને દુઃખી નજરથી નીહાળ્યો ને પોતાને વધારે ખાનગીમાં નિહાળી પોતાનો હાથ ખેંચી લીધો ને તેનો હાથ વજ્રુટા કરીને પોતાનું મસ્તક હાથની એવું કહેવા માગતી હોય એવું જણાવ્યું કે તારા પ્રેમપાથમાં હું જવા માગતી નથી. હું ઘણી દુઃખી છોડી છું.

ફેડરીક તેણીના કહેવાનો મતલબ સમજી ગયો. તણે ફરીથી તેણીનો હાથ પોતાના હૃદય ઉપર મુક્યો; ને ઝુંપડી તરફ આંગળી કરી કહ્યું. “પેલી ઝુંપડીમાં તારી સાથે રહી હું મુખી થઈશ !”

તે વળને ફેડરીકના કાનપર એક ચંટનો અવાજ પડ્યો. એ નિશાની એનીમેનને જણાવવાને ઝુંપડીમાંથી કરી હતી કે કેમ મારમારેટ પંચારીમાંથી ઉડી છે. એ જોન પોતાનાં ઘેરાને વાળી લાવી, ઝુંપડીમાં લઈ જવા દોડી જવા માંડ્યું.

ફેડરીક તું ક્યારે પાછો આવશે ? તું મારી ખાસે આજે ફરીથી આવે તે કેવું સાહે !

તેણીએ સૂર્ય તરફ, આંગળી કરી. કારણ સૂર્યના કીરણ ઝાડના પાંદડામાંથી પ્રવેશ કરી જમીનપર પડ્યાં હતાં. પછી જમીન તરફ હાથ ખતાવી આંખો નીચી કરી નજર ફેરવી દીધી.

ફેડરીક—આજે સાંજરે તદીનાં કીનારાપર તું પને મળશે ?

એ જોને હું સાંજરે આવીને મળીશ એમ નિશાની ની જણાવ્યું. પછી ઘેરાને હાંકી ઝુંપડી તરફ ચાલી ગઈ. પરંતુ ક્ષણેક પર્યત્ત પારણામાં ઉભી રહી ફેડરીક તરફ જોયું. તેન તરફ સ્મિત હાસ્ય કીધું. ને અંદર આવી ગઈ.

તેણીની હાસ્ય મુદ્રા ને પ્રેમ યુક્ત નજરથી ફેડરીકનું મન તાત્કાલેથી થઈ ગયું. આ વેળા એની બેઠેન સાથે જેથી જોઈએ તેવી જ ઓગળાણુ થઈ હતી અંતે આ વાત તેના મનમાં ઘેળાવા લાગી. જ્યારે માણસ પ્રેમમાં પડ્યો હોય છે ત્યારે આટલી નાની વાતથીજ તેને કેવું મુખ મળે છે.

ફેડરીકે જ્યાં પોતાનો ઘેરો આંખો હતો ત્યાં તે ગયો તેણે ઓળખાવ્યું ગમમાં જતું કે શું ? અંતે પાછા સાંજના ઝુંપડી આગળ આવ્યું.

ના. ના. તેને એવો વિચાર ધ્રુવો કે એજ ગામમાં રહેવું જમારે સારું છે. ત્યાં તેને ગામની ધર્મશાળામાં બેસી મળશે ને ત્યાર પછી સાંજ સુધી ગામની આસપાસ જે ઝૂંપડીમાં એ બેસે રહેતી હતી ત્યાંથી દોડે છે તે દર્શા કરવું એ હીક પડશે. તેના સોજનીઓ તેને માટે જો વીચાર કરશે તેની તેને થોડીજ દરકાર હતી ! તેઓએ એની જોરજાનરીથી ટેકાઈ જવું જોઈએ; કારણ ફેડરીક વિચાર કીધો કે મારે થોડાં ગામમાં વારે ધડીએ આવવું પડશે. અને મારાથી કીતોગલ પાછા વારે ધડીએ જવાય નહીં. જેને હું ચાહું છું તે, ગામડાની પાસે ન ના જંગલમાં રહે છે:—એ બેસે તેના મનની આ દુનિઆમાં સર્વસ્વ હતું ! તેને બચિયતો વિચાર ન હતો. તેમજ પોતાની પદવીનો અગર પોતાના બાપની શીખામણ બુદ્ધિ ગયો. તે તો દેખી દેખીને એની જોનોજ દેખતો હતો. ને તેથીને માટેજ જીવન ધારણ કીધું છે એવું એ માનતો ! તે બીનીને આરંભ માત્ર ગમ કાઢીજાય થયો હતો. એ વાત ખરી ને તેની હંમર આ વેળા વીસ વર્ષની હતી.

ગામમાં જ્યાં તે વિદ્યાનિ લેવા ગયો ત્યાં તેના બાપણનો વિધાય એ બેસે થઈ પડી. તેણીના સદગુણ, માતાગુણ, સ્વભાવની ગરીબાઈ ને મનની લાગણી એ સર્વને માટે તેણે જે સાંભળ્યું હતું તેને દરેક જણ પુષ્ટા આપતો. અને સર્વ જોઈતો એને વિષે બોલતા આખરે એમજ કહેતા હતા.

તેઓ કહેતા કે “તે ગરીબ છોડીતા નશીબમાં એજ ઝૂંપડીમાં રહી જન્મારો કાલવા લખ્યું છે. કારણ મુઠી છેકરીને કાચ પરણીને હતું?”

આના જવાબમાં ફેડરીક કાંઈ બોલ્યો નહીં પણ મનમાં વિચાર કીધો કે પાણી શેકે? સુંદર પેપખાળી વનમ આજીવાળી, અને સર્વ ગુણ સંપન્ન સ્ત્રીઓ કરતાં તેના મનને જંગલની મુઠી છેકરી વધત પડી છે એવું તે માનતો.

ગામડાની ધર્મશાળામાં ફેડરીકને જન્મવાનું તો મળી આવ્યું. તેણે થોડાની અંદી માટે બંદોબસ્ત કીધો ને તે જંગલ તરફ ચાલ્યો. પાછો થોડાને આડની સાથે ગાંધી ઝૂંપડી તરફ વળ્યો હતો. જેનો સુમાર થયો હતો ને સાંજ પડવાને થોડી વાર હતી. પણ ફેડરીકને આશા હતી કે ઝૂંપડીની આસપાસ ફરતાં એની બહેન નજરે પડશે; ને તેથી સાંજ સુધી વનમ કાઢવાને તેને ધીરજ મળશે.

ગામની વાડની પાસે ગયો એ લે તેની નજરે આરંભ દુર કચી વાડ

ઉપરથી ડેમ મારમારેટના વાડામાં શું થાય છે તે સારી રીતે દેખાતું. ખામ તો નાનો હતો પણ અંદરની રચના પણી સારી હતી. તેમાં થોડાંક ફળદ્રુપ, દ્રાક્ષના માંડાળ, બજારો, ડુબે, એ જાં વાડની અંદર ઉગેલાં હતાં.

કેંઈ નજરે ન પડે એવી રીતે ફેડરીકે વાડ ઉપરથી અંદર ડોહીયું કરી જોયું; તેની નજરે એક વૃક્ષ સ્ત્રી અંજીના ઝડતરે ખેડેલી પડી. તે ધડપણને લીધે વાંઝી વળી ગએલી હતી; પણ તેની આંખો ઉપરથી તે શાંત રામાવની હોય એમ દેખાતું ફેડરીકે ધ્યાન માનની સાથે તેથી તરફ જોયું. આ સ્ત્રી તેજ હતી કે જે એની એની સંભાળ રાખતી અને તે માળાપ વગરના બચ્ચાની સાથે માની પેડે વર્તી કરતી! તે વૃક્ષ બાઈની મુદ્રા એકાએક બદલાઈ ગઈ; આ એવી એને દુખો પામેલા મધ તેવી પાસે જઈ તે આંખના હાથમાં આપ્યો. મારમારેટ મુઠી છોડીને શ્યામશી અપી કશું કે તું દુખ લાવી ધણું સારું કામ કીતું. ચાલ તું મારી પાસે જરા બેસ. તું જાણે છે કે જ્યારે હું ખજી છું અગર પીકેંડું ત્યારે તું મારી પાસે ખેડેલી હોય ત્યારે મને ધણું જ ગમે છે.

એની બહેન મારમારેટ પણ આમજ એક હાથા વગરની ખુરશી પર બેઠી ડોહીને શું જોઈશે તેનો વિચાર કરતા લાગી. વારંવાર તેણી ડોહીને હાથ ઝાલી તેને પ્રેમથી બચીઓ કરતી. ફેડરીકે જ્યાંના ત્યાંજ ઉભો રહેતો. આ ચિત્ર જોયા કેટલાક કલાક તે એમજ ઉભો રહેતો. પણ આ વારે ડોહી દુધ, રોટલી, અંજીર ઇત્યાદીનો નાસ્તો કરી ઉભી થઈ. તે પોતાનો હાથ એની બહેનના ખાંધ પર મુકી આમમાં બે ચાર આમ તેમ આંટા માર્યા. તેણે પાસે આંખમાં એટલે ફેડરીકે વાડના એવામાં બરાબ ગયો. પણ એના જોવામાં એ જ આંખું કે એની બહેન જંગલ તરફ સહેજ શેષ; નજરથી જુએછે, જાણે કે કોઈની આવજાની રાહ જોતી હોય. એણે ફેડરીકને માટે જોડું હોય તો ફેડરીકે પોતાને કેટલો બધો ધન્યવાદ આપતો. તે ફેડરીકના મનમાં પણ એવજ આંખું! તેના મનમાં આંખું કે જામની અંદર તેની જાં ને સુંદર મુખને બેવી પડતું. પરંતુ તેની આશા ફળીભૂત થવાને અડચણ મેડેમ મારમારેટ હતી.

તે બંને માદીકરી કુપડીમાં ચલી ગઈ. ફેડરીકે ત્યાંથી જંગલ તરફ ચાલ્યો. દરેક ક્ષણે મુઠી યાદ આવતી. દરેક ઝડતરે તેમાં તો એની બહેન ન હોય તેમ લાગતું. તેણી જે જંગલમાં નવ વર્ષે પહોંચી રહી હતી તેજ જમીન પર ચાલતી હતી ને જે વૃક્ષ ફેડરીકે બેઠો હતો તેજ વૃક્ષ તેણીના જોવામાં દરેકજ આવતાં.

ફેડરીક નદી બણી ચાલ્યો ને જ્યાં પ્રથમ એની બહેન નદી કીનારાપર
એડી હતી ત્યાં જઈને એડો. હજી એનીબહેનને ત્યાં આગળ આવતાં બણી
વાર હતી. તેથી પોતાની નોંધ બુક ને સીસાપેન ગજવામાંથી કાઢી કાંઈ
લખના લગ્યો. શું લખના લગ્યો? એનીબહેનને માટે કવિતા । સર્વ પ્રેમ
બંકતો આવે સમયે કવી જનતા નથી શું? ને સર્વ કવીઓ જ્યારે પ્રેમ
પાશમાં પડે છે ત્યારે તેમને વાચાગતા શું નથી આવતી? ટીબ્યુલસે કે-
લીઆ માટે જે કવીતા લખી તે દરેક જણુ જાણે છે. એવીડે જ્યુલી-
આનું નામ અમર કરીદીધું.

જ્યારથીયસ કવીએ પોતાની પ્રિયતમા યુરીડીસને શોધવા ગયો ત્યારે
સર્વ દેવતાઓની પ્રાર્થના નોહતી કરી? આનાકેઓનની સારંગીમાં પ્રેમ-
નીજ બાજા હતી. સાફે કવીના પુસ્તકમાં પ્રેમનુંજ વર્ણન કરેલું છે. જે
સૌથીઆથી પ્રાપરટીયસની કવીતામાં રંગ આપ્યો તેવીજ રીતે લેસખીઆ-
નો અંગ વિશ્લેષ જોઈને કેટુલસનું મન તાલાવેલી થઈ ગયું હતું. પીટ્ર-
કુંતી જે કીર્તિ થઈ તે થરાને કારણુ લારા હતી. તે જો કવીને ન મળતે
તો કવી કવીતા લખી શકતે પણ એની કવીતામાં પ્રેમ રસનો સમુદ્ર
બરેલો છે તે તેની પ્રિયતમાના સખધમાં નહીં આવે તે ક્યાંથી બની
શકતે? યુકેરીસ, અને એલીઓનોરા-તમો બન્નેનેલીધેજ બરડીનની કવિતા
અને પારનેતું કાવ્ય પ્રસિદ્ધ થયું.

જેની સાથે આપણને પ્રેમ લગ્નની લાગી રહી હોય છે તેને માટે
જ્યારે કવિતા કરના માંડીએ છીએ ત્યારે વખત કેવો જલદી પસાર થાય
છે. ફેડરીક ચોપડીનાં પાનાં ઉઘડાવતો—ઝખતો—એટલામાં એના કાનપર
એક ઝીણો અવાજ પડ્યો. તેણે મસ્તક ફેરવ્યું—એની બહેન તેની પાછળ
ઉભી હતી—ફેડરીક શા ધંધામાં પડ્યો છે તે લક્ષ પૂર્વક અભોક્ત કરતી
હતી. બન્નેની નજરાનજર થતાંની સાથે તેણી શરમાઈ ગઈ; ફેડરીકે
તેણીનો હસ્ત પ્રેમથી ઝાંતી પોતાની પાસે બેસાડી જે કવિતા લખી હતી
તે વાંચી બતાવી. એની બેનને “કવિતા” એટલે શું તેનીજ ખબર ન હતી
પણુ તેણીની આગળ ફેડરીકે પોતાની કવિતા ગાઈ બતાવી તેથી તેનો શા
હેતુ તેમાં સમાયો હતો તે તેણી બરાબર સમજી ગઈ. જે આજો આજી
બપોરે ને મોટા ઠાકાઠા જાણતી નથી તે આજોનું અંતઃકરણુ તેમની સમજ
શક્તિની કુચી છે. ને મોટા દરમની આજોમાં એથી ઉલટું જ જોવા-
માં આવે છે.

ફેડરીકની આગળ એ કુમારીકાના ચનમાંની દેહશત ઓછી થવા લાગી. અને તે વધારે છુટ લેવા લાગી. મોળ વર્ષની ઉંમરે સ્ત્રીઓને ધણી ઓળખાણ થાય છે. અને તેણીને ફેડરીક—આવો માયાળુ, આવા ગરીબ રતબાકનો, ને આવો સુંદર બાંધાનો લાગ્યો. તેણીને જોતાંતરે ફેડરીક આગ ઘેરો બની જતો—તેને રાજી રાખવા પ્રયત્ન કરતો; તે બચારી મુગીને એવું આશ્ચર્ય લાગ્યું કે તેની નિરાંતાર સ્થિતીમાં કેમ મારગારેટ થિવાય જે તેના દુઃખમાં ભાગ લે એવો એક માણસ જડી આવ્યો—ને તે આપણો ફેડરીક હતો. ગામના લોકોને તેણીની ધણી દયા આવતી; ને તેના મનને શાંતિ મળે એવી એની આગળ વાતો કરતા. પણ તેથી તેણીને સુખ થવાને બદલે દુઃખ થતું. કારણ ફેડરીકની આંખમાં જે પ્રેમભાવ તેણીને જણાતો તેવો કોઈની આંખમાં જણાતો નહીં. તે પોતાની પ્રિયતામાંની સાચી મમતાથી અને પ્રેમથી બોલતો ને તેથી તેણીને તેના સંગમાં હોવાથી પોતાના દુઃખનું વિરમરણ થતું ચાલ્યું.

સત પડ્યા આવી તોએ બન્ને જણુ નદીના તટ ઉપર બેસી રહ્યાં; આસરે બે કલાક લાં રહ્યાં. એ પી બેઠને ઉડીને ફેડરીકના ઘોડા તરફ આંગળી બતાવી. તેણીની દૃષ્ટી ગામ તરફ, જંગલ ભર્યાં મીનોબક્કના પર્વત તરફ વળી અને આખરે આંખ બંધે ફેડરીક ફેડરીક બણી ડેરી. ફેડરીક—હું મીનોબક્ક બજે છું. ત્યાં હું બે મિત્રની સાથે રહું છું. ને તેઓ મારી ચાટ જોતા હશે. પણ હું પાછો કાલે આવીશ.—હું રોજ આવીશ. તારા વિના મારાથી એક કલાક પણ જુદા કેમ રહેવાશે ને તારા વિના હું સુખી કેમ થાઉં. ?

એની બેઠેને હસી દીધું ને આ બાપણ સાંભળી ખુસી થઈ હોમ એમ જણાયું. ફેડરીકને વળાવવા તેનો ઘોડો ઉભો હતો ત્યાં લગણુ મઝ. ફેડરીકે તેણાનો હાથ પોતાના હોઠપર મુક્યો. પ્રેમથી બમી કરી અને આખરે મીનોબક્ક તરફ ગયો. મુગી સુંદર બાળા જંગલનો છેડો આવ્યો ત્યાં લગણુ તેની બાજુએ ચાલી. કારણ જ્યાં સુધી તે ફેડરીકને દેખી શકે ત્યાં સુધી તેને જોવાની તેણીની ખાએશ હતી જ્યારે ઘોડાના પડખા સંભળતાં બંધ પડ્યા ત્યારે તેણીએ ઝુપડી તરફ પાછા ફરવાનો વિચાર કીધો. દીલગીર થઈને વિરમય પામીને તેને જે પ્રેમનો સંસ્કાર થયો તેથી જરા પણ ભરાઈમાં આવી જઈ અંતઃકરણમાં શું થાય છે તેની ખબર નહીં પડતી મોર કાયાની સુંદરી હજવે પગલે ચાલીને પોતાની ઝુપડીમાં પેડી.

ભાગ ૧૦.

ડ્યુઁ—(ફેડરીકને) આપની સ્વારી ક્યાં ગઈ હતી ?—

(મને મિત્રો વિસીમાં જમવા બેસતા હતા એટલામાં ડ્યુઅર્ગ આવી પોંદચો.)

ફેડરીક—હું ગામની સીમમાં જ ફરવા ગયો હતો.

ડ્યુઅર્ગ—પ્રદેશમાં ભટકવાનું તમને ધેડું તો નથી લાગ્યું? લાયન્સ શે-
હરમાં જેમ તમે રહ્યા હતા તેમ રહેવા મગતા નહીં હશે એવું હું ધારું.

ફેડરીક—એમ જો બને તો કાંઈ એમાં અશક્ય નથી.

ડ્યુઁ—એમ જો બને તો આપણને ધણી ગમત મળશે. લાયન્સમાં
તો તાલ ઠીક પડ્યો હતો. આપણને જુદી જુદી ગમતો મળે છે. નવી
નવી ઓળખાણ થાય છે.—

ફેડરીક—દાખલા તરીકે મારસીઆનેસ ડી વરસેકની ઓળખાણ
થઈ તેમ.

ડ્યુઁ—પણ અહીં આ તો ગામના એક છેડેથી બીજે છેડે લગણું હું
ફરી આવ્યો છું. એ ત્રણ જણા સાથે ઓળખાણ થઈ હતે તો ધણું સારું
થાત. ને તેમ હતે તો સારા કુટુંબમાં જવાનું નોતરું પણ આવે. પરંતુ
જ્યારે માણસની પાસે દ્રવ્ય હોતું નથી ત્યારે તેનાથી કંઈ ફરાતું નથી.
મનની ગભરામણથીજ માણસ પોતાની ગરીબાઈનો ખ્યાલ બીજાને આપે છે.
જ્યાં આપણે જઈએ છીએ ત્યાં જો બધાં કાઠ પાલાને ઓળખીએ, બધાં
જંગલો જોવામાં આવે, નદીઓ અને ખડકો નિકાળીએ ને જરૂર પડે તો
દરેક નદી નાના તપાસીએ તો ઇટાલી પૌંચતાં આપણે દસ વર્ષ પણ પુરાં
પડે નહીં, ને અડધું યુરોપ જોવાને માટે આખું આયુષ્ય પણ પુરું થાય નહીં.

મીઁ—લાર્ડ સાહેબના તિયાર ધણા ચેગ્ય છે. આપણે હાલમાં કાચગા
કરતાં કાંઈ વહેલાં આવતા નથી.

ડ્યુઁ—જો તમે નેપલ્સમાં અગર ફ્લોરેન્સમાં રહ્યા હોત તો મારે
કાંઈ કહેવાનું રહેત નહીં તે દેશમાં એવાં તો પુતળાં જોવા લાયક છે કે
તેનું વર્ણનજ થાય નહીં. રોમમાં ક્લોસીયમ અગર મોટું દેવળ જોવું
રહીએ અગર વીસુવીયસ પર્વતપર ફરવા નિકળીએ તો તો ધણુંજ સારું.
પણ આ દેશમાં ને આ ભાગમાં તમને જોવા જેવી જગા ક્યાં
મળી અવે છે તેની મને ખબર પડતી નથી. હું ખરે કહું કે તે દે-
ખાવ વર્ણનીય અને ઇતોહાસથી ભરપૂર છે. આના જોવા દેખાવો તમને
ત્યાં હજારો મળશે. મૉન્ટ બ્રેક અગર અપીનાઇન્સ પર્વતોની હાર જોવા ત્યાં

સુધી જરા દમ ધરો: પણ આવી નાની નહીના કીનારાપરની ઝડીમાં એ-
સી તેની મજા લેવામાં દીવસો વ્યર્થ કાઢી નાખવા એ અને ગમતું નથી
જ્યાં જોડાએ ત્યાં ઝાડ, જંગલ, ઘાસ, ને પુતારા મળી આવશે. મન આ-
ક્રીક્ષના રેતીના રણમાં મગવાના નથી. ને આપણે ત્યાં જવાના પણ નથી.
ફેડરીક—(હસીને)મારા વાહલા મિત્ર, જે વસ્તુ માટે ફાંદાં મારે
છું તે વસ્તુ અને અહીંજ મળી આવી છે ને મારી નજરે દુનિયાના જે
અમલકારો છે તેમાંની મોટી અમલકારીક વસ્તુ એ છે.

આટલું કહી ફેડરીક પોતાના ચોરડામાં સુતાને માટે ગયો. ને ત્યાં
જઈ સુખ નિદ્રામાં પડ્યો. ને ડ્યુન તો બકબકટ કરતોજ રહ્યો ને બેઠકો
કે તને એવી શી વસ્તુ પ્રાપ્ત થઈ તે તો કહે. !

મી. મીન્—તેને શું મળ્યું હોય વારં ?

ડ્યુન—તેને એનું તે શું મળ્યું હશે ?

મીન્—તેનોજ હું વિચાર કર છું.

ડ્યુન—શાયન્સમાં મેં જે પૈસા ખોવા તેનો પતો તો મળ્યો નહીં હોવા ?
મીનાર્ડ—સુચના કીધી કે “ અગર આપસાહેજની જે ગાડી ચોરાઈ તેને
પણ પતો લાગ્યો હોય.

ડ્યુન—મારી ગાડીજ મળી હશે. એમજ. તને ખબર નથી કે આ-
ત્યાર સુધીમાં તો તે બંધી ખવાઈ ગઈ હશે—એટલે પેલા મુરખ ગાડીવા-
ળાએ તે વેચી સાટાને તેનો દારૂ પીધો હશે.

શિક્ષક—વાત ખરી. એમ પણ ગની શકે. પણ કેવી દુઃખ જનક
વાત છે? આવી જુની છતીહાસિક ગાડીને તે વળી વેચી નાખી હશે ?

ડ્યુન—એને શું જડી આપ્યું હશે તેનું અને મહું આશ્ચર્ય લાગે છે.

મીનાર્ડ—કદાચ એમ હશે કે ગાડીમાં છડાં મુક્યાં હોય તો તે ભાંગી
ન જાય એવી કાંઈ યુક્તિ શોધી કાઢી હશે.

ડ્યુન—શું તું એમ ધારેછે કે આવી નજીવી વાતની ફેડરીક આચાર્ય
કરે એવા છે ?

મીન્—મારા લાડ, પ્રવાસીઓને માટે એ મહત્ત્વ મોટી યુક્તિ છે. આજ
એક મિત્રે અને દુધની મલાઈ કેમ બનાવવી તે સિખવું છે. પણ આજ
તે હું જીલી મથો છું.

ડ્યુન—મારી ખાતરી છે કે જ્યાં સુધી ફેડરીક આપણને કહેશે તેની
ત્યાં લગણુ આપણને તેની કાંઈ ખબર પડવાની થી

શિક્ષક—સુતા પગી એ વાતને હું વિચાર કરીશ.

કુમુ—ને હું પણ વિચાર કરતાં કરતાં ઉંધી જઈશ.

ખીજે દીવસે પ્રાતઃકાળમાં ફેડરીક વિજીલ ગામ તરફ જવા નિકળી પડ્યો. તે ખીજામાં ગયો તે ઘુટણ પુર ધાસના ખેતરમાં ઘોડાને ચરવા મુક્યો તે જંગલમાં ગયો, જ્યાં એની બેન પોતાના ઘેડાંને ચારતી હતી. જતાંની સાથે એની બેને હસીને પોતાનો હાથ તેના હાથમાં આપ્યો તે ફેડરીકને જોતાની સાથે તે લજ્જાપ્રમાણ થઈ. તેણીને એમ લાગ્યું હતું કે ફેડરીક આત્મા નથી. પણ તે માર્ગ તરફ જોવા કરતી હતી. તેણીની સાથે માત્ર થોડા કલાકની એળખાણ હતી છતાં આવા નિર્મળ, આવા નાજુક તે અઘરી લામણી તળા અતઃકરણમાં પ્રેમ પોતાનો માર્ગ સહજ કરી શકે છે. આ યુવાન માણસ ઉપર તેણીનું મન લાગ્યું હતું. ગરીબ ખીયારી છોડી. તને જોઈને હમને ધુમ્મસી છુટે છે. તેણીની ઉમરની કોઈ સ્ત્રી આવા પ્રસંગોમાં પ્રેમપાશમાં ફસી પડે એ સાધારણ છે તે વળી ફેડરીક જેવો યુવાન માણસ તે પોતાના પ્રેમપાશમાં પકડી લે એ પણ અશક્ય છે.

ફેડરીક—મને જરા ત્રાર લાગી, મને જેટલી તને મળવાને આતુરતા હતી તેટલી આતુરતા મારા ઘોડાને નહીં હોવાથી અહિં આવતાં વિલંબ થશે તેની હું તારી પાસે મારી માથું છું. વહાલો છોડી, મને અહીં કેટલું મુખ મળે છે. તારી સાથેજ હમેશાં રહેવું મને ધણુંજ ગમે છે. "

એની બેન ટકટક જોતી રહી આખરે તેણીએ ઓતોળવતો માર્ગ જવાની ઝુંપડી તરફ નજર ફેરવી, જાણે તે એવું જણાવવા માગતી હોય કે હવે આપણે હમેશને માટે છુટાં પડવાના છીએ.

ફેડરીક—આ ઝુંપડી તું છોડીને મારી સાથે ચાલ એટલે આપણે કદી પણ છુટા પડવાના નથી.

યુવાન છોડી કુડી, બપોથી કંપી ને ઝુંપડી તરફ નજર કરી. પંજી રૂમ મારજેટ જેમ વાંકી વળીને ચાલતી હતી તેની ચાલની નકલ પોતે કરી બતાવી ને માથું ધુણાવ્યું, એટલે આખમાંથી આંસુ ચાલવાં માંડ્યાં કે તે ચોક્ક ઉત્તર થઈ નીચે પડ્યાં. પોતાના પ્રિયમયી વિષ્ણુના પડવાને સેણીએ જે મનમાં દૃઢ સંકલ્પ ધીરો તે ફેડરીક સારી રીતે સમજી ગયો.

ફેડરીક—મને માફ કર, હું ક્ષમા માગું છું. પ્રિય એન, આ વાત કશું મેં મોટી ભૂત કરી. મને દુઃખ ધણું થાય છે; તારાથી કૃતબ્ધ કરી થવાશે નહીં. મને ક્ષમા કર, મને અહીં આવવાનું કારણ ખીજાં કાંઈ નથી પણ નિર્મળ પ્રેમ છે.

તે મુઘ્ધા સુંદરીના મનમાં ફેડરીક ધણે આરે લાગતો. તેથી તેણી ફેડરીકની પાસે નજીકમાં અંગ્રેજીમાં લખાડીને બેઠી ને પોતાના પ્રિયતમની સાથે જોઈ રિમત હાસ્ય કીધું. તેણીના સુંદર છુટા કેશ પવનના સપાટીથી ઉડતા હતા. ફેડરીકના મોં ઉપર આવી પડ્યા. તેથી તે કેશ તેના મોંની પરથી કાઢી નાખતાં તેણીએ પ્રેમ હાસ્ય કીધું. પરંતુ તેણે પોતાનો એક હસ્ત તેણીના કમરપર વીંટળાઈ રાખ્યો હતો, તેણીનું મસ્તક પોતાના હૃદયપર મુકેલું હતું. આ વેળા તે મુઘ્ધા નવ યૌવના બાળકના હૃદય ફેડરીકની આંખ સાથે સંલગ્ન થયા. એવી સ્થિતિમાં તેણે સમગ્ર સુંદરીના માથ ઉપર ચુંચન કીધું. જાનનેના મુખમાંથી પ્રેમના શ્વાસે આશ્વ આશ્વા લાગ્યા. તેણીના મોતીના નેસ દાંત હાસ્ય મુખ કીધાથી ધ્રુવજ સુંદર માલમ પડ્યા.—એવી રીતે જાનનેજે એક બીજાને પ્રેમાશિંગન કરી ફેડરીકે પોતાની પ્રિયતમાને પ્રેમાવેશમાં હસ્તમાલથી હૃદયદાન આપ્યું. આવા પ્રસંગો જો આવેતો તે માણસની આંખી જાંઘડીમાં મુખીમાં મુખી વખત છે એમ જાણવું.

આ પ્રમાણે દીવસનો બાકી રહેલો ભાગ મળી નાખ્યો. ફેડરીક જાંઘડમાં રહ્યો. અને એની બેઠેને પોતાની સાથે રહે માટે તેના નિર્વાહ સાર કાંઈ મેલો ને દુધ આણી આપ્યું.—તેણીને એવી દેહસંત હતી કે જો ફેડરીકે એક વખત જતો રહ્યા તો પાછો આવવાનો નથી. કેમ મારમારેતને કાંઈ જોઈશે કે શું તે જાણવા માટે તેણી વારે વારે મુખડીમાં જઈ આવતી; પણ વૃદ્ધ માતા આખો દીવસ નિદ્રામાં પડી રહેતી, ને તેથી જ એની મેહેનને આટલો બધો અવકાશ પોતાના પ્રિયતમની સાથે બેસવાને મળ્યો. સાંજરે તેણીને પોતાની વૃદ્ધ માતા પાસે હમેશાં રહેવું પડતું. તે વખતે ફેડરીક નહીને કીતરે જઈ એની મેહેનના આવવાની સહ જોતો. એવી અવકાશની વેળા તે પોતાની નોંધ બુક કાઢી કવિતા લખવામાં કહતો. બપોરે તે મુઘ્ધા બાળક તે લખતો હોય તારે પાછળ આવીને ઉભી રહેતી, ત્યારે તેણી મોટો વિશ્વાસ મુકતી ને પોતાને જોઈને બહાર દીક્ષગીર થતી. જાણે તે એમ કહેવા માંગતી હોય કે “અરેરે, કેવી દુઃખની વાત છે કે અને કાંઈ આવડતું નથી. ને મને લખતાં કાંઈ દીક્ષ અવકાશ નથી.”

ફેડરીક—શીકર ન કર, હું તારો શિક્ષક બનું છું ને આગળ ઉપર; બોલતાં હું તને શીખવીશ.”

રાત્ર પડી ત્યારે ફેડરીક એની બેઠેનનાથી છુટો પડ્યો. ફેડરીકનો થોડો હતો ત્યાં લગણુ તેને વળાવવા આવી અને તેને એવાં કીધાં કે

જાણે તે એમ કહેવા માગતી હોય કે “સન્નામ-કરે આવતી કાને પાછા.”

આ પ્રમાણે એક અઠવાડિયું પસાર થઇ ગયું. દરરોજ સવારે ફેડ-રીક ઓનોમકની નિકળી વીજળ જતો. આખો દિવસ એની બહેન સમ રહેતો ને સત્રે ઓનોમક પાછો ફરતો. તેનાથી છુટા ફેડરીકથી રહેવાનું નહીં ને તેની પ્રિયાને પણ એની સંગાતમાં મળતો. આનંદ તે દરરોજ લેતી. કારણ પ્રેમ વખતે ખોટે માર્ગે તાણી જવા તો તેને રોકવાની જ સમજાય હજી તેનામાં આવેલી પશુ ન હતી તેરે સમયે તેણીનું આંતઃકરણ પ્રેમાધીન થયું હતું. તેણીનું મન લક્ષ્યવચાને એટલી બધી જાળતો હતી કે તે સાલસની સામા કેમ થઇ શકે? જે સામણી તેના સુખનું મુગ થઇ પડી હતી તે કેમ કરી દાખી શકે? તે મુગ્ધ સ્ત્રીનું મન લક્ષ્યવચનું ફેડરીકના નખીયમાં લખેલું હતું. દરેક ક્ષણે તે તેણીની સાથે પારની વાતો કરતો ને આયુષ્યના અંત સુધી તે એવોજ અગાધ પ્રેમ અતઃવજી એરી ખાતરી આપતો. તેની પ્રતિજ્ઞા પર તેણીને પૂરું બરોસો બેઠો તે જાણતી નહતી કે ફેડરીક જ્યો હમરાયમદો એક કંગાલ છોડીને કેમ વરી શકે. ને ફેડરીક કોઈ દીવસ તેણીને દગો દેશે એમ પણ તેણીના મનમાં સુદા આવતું નહીં. પ્રેમ જેણી ચમ તેણીને ખેંચી લઇ જતું તેમ મુગે મોઢે તે પ્રેમના પ્રવાહમાં તણાવા લાગી, જે કે તેણીના મોઢેમાંથી તેને ઉત્તેજન મળે એવા શબ્દ નિકળતા ન હતાં છતાં તેણીના આંખની ભાષા એવી સરસ હતી કે તેણીના મનમાંના સર્વ હેતુ તે સમજાવી શકતી. તેણીના આંખનો પ્રકાશ એવો હતો કે તેણીના આંખનો એક પલકારો એક હજાર મોઢે પ્રતિજ્ઞા કરે તે કરતાં અધિક જાળવાન હતો!

ફેડરીક એની ગહેનને લખતાં સીખવવા માંડ્યું; પરંતુ તે જે પાઠ આપતો તેમાં પ્રેમ વિશ્લેષ નાંખતું. તેણીની સોડમાં બેસીને-પ્રેમાશ્રિંગન આપીને તેણીને સુંદર એહરો અને અખો નિહાળી શાંતપણે વિચારમાં તક્ષીન થઇને ક્ષણે ક્ષણે વિશ્રાંતિ લેતો ને જે કાંઈ તેણીને સીખવતો તે પાછો પ્રેમાવેશમાં આવવાથી બંધ ક્ષણ માત્રમાં જુલો જતો. તેણી ફેડરીકના મુખ તરફ જોતી-જોઇને હસતી એટલે પોતાનો પાઠ જુલો જતી. ફેડરીક તેણીને છાત્રી સાથે દાખતો તેથી તેનો પ્રેમ સ્ફુરણમાન થતો; પરંતુ એની બહેનના બોળાપજાથી ફેડરીક ડરકણ અને શરમાળ બની જતો.

પરંતુ પ્રેમની જાગતમાં એવું બને છે કે જે પ્રથમ અતિ બીકણ અને શરમાળ સ્વભાવના માણસો હોય છે તે ધીરે ધીરે વધારે ધીરતાવળા ને વધારે નિર્ભય બનેછે. પરસ્પર સંબંધમાં અકુનિશ રહેવાથી. એક

ખીનો નિમ્ન મળવથી—ઓ પરસ્પર પ્રેમ જતાવશો પ્રેમની ભાગમંદ
પ્રક્રિયા વચારે યુવાન જાણ લગ્ય. કારણ મને જંગલમાં એકાંત હતા:
ઓ તે જંગલમાં કોઈ પણ ઉપદ્રવ અગર અડચણ કરી શકે એવું ન
હતું તેઓ પોતાના અંતઃકરણું વળણ કેમ રેડી શકે ? જે પ્રેમ તેમના
અંતઃકરણું બંધ કરી જતો તેની સાથા કેમ થઈ શકે ? ફેડરીક ને-
ણીને મારે જોડાએ તો સાહસ કરવા પણ તૈયાર થાય એવું હતું. અને
એની બહેન જરા પણ દીકરીર થયા વિના અને પત્રાત્માય કદાં વિના
પ્રેમની ગુલામ બની હતી—કારણ તેનો એવો વિચાર હતો કે અંતઃકર-
ણના કાળા અને લાગણીઓને તમે થયા વિના માણુ તથી રહેવા-
યજ નહીં !

ફેડરીક પ્રેમ થેલો બની પોતાની પ્રિયતમથી વેમળા ન રહેવું એવો
વિચાર કરવા લાગ્યો. જે કાળ તેણીની સાથે કાઢી શકે તે કાળ દરરોજ
આઠ ગાડે મીસેજથી વીજીત જતાં આતાં બપોળે નિકળી જતો. તેણે તે-
ણીને કશું કે હું તારાથી જુદો પડવાનો નથી. એક કલાકનો શું પણ
એક મીનીઃ મુઠ્ઠાં જુદાં મને સહન થતી નથી.તેથી હું વીજીતની ધર્મ-
શાસ્ત્રમાંજ રહીશ. અગર જંગલમાં પડી રહીશ અગર ખુપતીની પાસે ધાસ
પરમુદ્ધ રહીશ—તેમ કરવાથી હું હમેશાં તારી પાસેજ રહી શકીશ !

સુંદર મુઠ્ઠા પોતાના પ્રિયતમના હસ્ત પાસમાં જઈ પડી. તેની સાથે
હજારો હાર્ય વિનોદ કીધાં—નેને હજારો યુવાન કીધાં અને તેના ઉપલા
કાચથી તેણીને જે આનંદ ઉપજ્યો તેનો વિસ્તાર દર્શાવવાને તેણીએ નિ-
શાની કરી બતાવી. તે તેણીની પાસેથી ખસે એવું ન હતું—તેણી પણ
તેને એકલા મુકીને જાય એવી સ્થિતિમાં હરે રહી નહીં. આ સમય
અસંત મુખનો હતો ! મરીય ખીયરી છોડી ! તું એમ પૂરે છે કે આ
તારા પ્રેમ સ્વપ્નાની વાનો સદાજમાં ખરી પડશે ? તું મોટો જુવ કરે છે.
તું ખરેખર જુવવામાં છે, પ્રેમનો તો જમ થયો છે તે તારા જાણવામાં
હવે પછીજ આવશે.

આ પ્રમાણે આ હૃદયના લાડકાયા આગદે પોતાના અંતઃકરણની
સ્ફુરતાને વશ થવા માંડ્યું. કારણ પ્રેમને કાંપ હુમર અગર અબામતું શિ-
ક્ષણ જોવું નથી. અંતઃકરણ એજ યવોત્તમ શિક્ષક છે. એની બહેન
ધારતી કે હું ફેડરીકને કેમ મારમારેટની સાથે ઓળખાણ કરું તે
આવી માયાળુ દૃઢ સ્ત્રીના સમાગમમાં ન આવવાને કેમ આહતો હતો તેથી
એની બહેનને ખગર ન હતી. પણ તે એની બહેનને એમ કહેતા કે

હું મારી સાથે આવીને આવી રીતે વખત કાઢે છે એ વાત જો
 કેમ મારગારેટના જાણનાં આવશે તો તેમ તે બાઈ તને કરવા દેશે નહીં;
 અને તે સદ્વિચારી બાઈ તને પોતાના પ્રિયતમની પાસે જતાં અટકા-
 વશે. આટલા શબ્દ એની બેનને ઘણા થયા. તેને મળતાં અને તેની
 સાથે વખત કાઢતાં અટકાવશે એટલાથીજ એનીએનગાંડા જેવી થઈ ગઈ.
 આવા બંધનરૂપી હુકમને તાબે થવું નહીં એવો તેણીએ મનમાં વિચાર
 કર્યો; તેથી હવે ઉત્તમ માર્ગ એજ રહ્યો કે બન્નેની વાત કેમ મારગેટના
 જાણનામાં ન આવે તેવી રીતે બન્ને જણે વર્તન કરવું. દીવસે દીવસે
 તે વૃદ્ધ બાઈ નિર્બળ થતી ચાલી, બાઈમાં ફરવા જવા માટે પણ પોતાની
 ખુરસી ઉપરથી તે ઉઠી શકે એવું ન હતું ને આખો દીવસ બાઈલામાં
 પડી રહી ઉઠ્યા કરતી, તેથી કરીને તેનાથી ખરી વાત છુપાવવી ધણી
 સહેલી થઈ પડી.

ફ્રેડરીક પોતાના બન્ને મિત્રોને ક્રીનોબક્ષમાં લુકી ગયો. ને તેમને
 કેટલી શીકર થતી હશે તેનો ખ્યાલ કરવો પણ લુકી ગયો. સંઘર્ષ દ્રૌપદી
 પોતાની પાસે છે તેથી પૈસા ન હોવાથી તેમને કેટલી અડચણ પડતી હશે
 તેનું પણ જાન રહ્યું નહીં. તેમજ ક્રીનોબક્ષનો તમેલો રાખનાર ધણીનો
 બાક આણેલા ઘોડો ખેતરમાં દાણા પાણી વિના ઝાડ તળે બાંધી રાખ્યો
 છે એ વાત પણ એને યાદ આવી નહીં. પોતાના પિતા ને તેણે કહેલા શ-
 બ્દ જણે લુકી ગયો હોય એવું થયું, જગતમાં જે કાંઈ હતું તે સર્વ
 એના મોં આગળ હતું, એના સર્વ વિચાર એની બહેનજ હતા; એની
 બહેનની ખરાબરી કરી શકે એવી એક પણ સ્ત્રી તેની નજરમાં આવી
 નહીં ! સૌંદર્ય, ચાળા, ગરીબાઈ, અને પ્રેમ એટલાં બધાં એક સ્ત્રીમાં મા-
 લમ પડી આવે એવી કોઈ પણ સ્ત્રી એની બહેન શીવાય જગતમાં હોય
 જ નહીં એવું તે ધારતો.

જેમ જેમ તેણીની ગરીબાઈના એને વિચાર આવવા લાગ્યા તેમ
 તેમ તે વધારે વદાલી લાગતી ગઈ. તે તુરંગી સ્વભાવનો માણસ હતો ને
 એની ઉમરના યુવાન માણસો જેવી રીતે પરિત્ર પ્રેમને હલકો ગણે છે તેવી
 રીતે ફ્રેડરીક સમજતો ન હતો. તેથી તેની વર્તણૂક ધણી ચમત્કાર બરેલી
 લાગતી નથી. એ શીવાએ યુવાન મુઝા એવી સ્વરૂપવાન ગણી !

એની બેનની સાથે હતો ત્યાં લગણુ પ્રેમના પ્રથમના આવેશમાં
 તેના મનો હુંપડી, જગલ-રાત, એ બધું સરખુંજ હતું. સર્વ પ્રેમીઓનો
 ની આવી પ્રથમ અવસ્થા થાય છે. પરંતુ કમનસીબ ! આ મુખનું સ્વપ્ન

અહીં દીવસ ટકે એવું ન હતું. શું એવા સમયમાં પણ તે દૃઢ રહેશે જો સંભવે છે ?

ભાગ ૧૧.

ફેડરીક ગેરહાજર રહ્યા તેને પ્રથમ દીવસે મી. મિનાર્ડ સંચારમાં વહેંચા ઉડી ડ્યુગર્ગના ઓરડામાં વિજ્યના આવેશમાં આવી પ્રવેશ કરી ને ખેંચ્યો, મારા લાર્ડ મને જડ્યું છે. મારી ખાતરી છે કે તે મને જડી આન્યું છે.

ડ્યુન્—તેને શું જડ્યું ? ગાડીમાં ઇડં મુક્યાં હોય તે ન ભાગે તેની યુક્તિ ?

મીનાર્ડ—ના તે નહી, મારા લાર્ડ. મારા જીવાન વિદ્યાર્થીનું મન ઓટલું બધું. લાગેલું છે—ને. જેના ઉપર ફેડરીકે વિચાર કરતાં આખો દીવસ ગાળ્યો—તે.

ડ્યુન્—(આંખો ઓળંગતા) ખરેખર ! આખરે તેં શોધી કાઢી ખરી.

મીનાર્ડ—જો ગાર્ડ કહેતું જોડું પડે તો તમે જે કહો તે કહો.

ડ્યુન્—તારે વિતાવવા કર ને મારો સંશય દુર કર.

શિક્ષક—ત્રેસીવોડનની પીણીમાં અહીં આસપાસ બેચડોનો કીસ્સો આવેલો છે તે.

ડ્યુન્—શું બેચડોનો કીસ્સો ! એ વાત તારી જોડી નથી લાગતી. નાસ્તો કરતી વેળા હું તેને પુછી જોઇશ ત્યારે. નાસ્તો કરવાની તૈયારી થઇ; પણ તેમાં ભાગ લેવાને ફેડરીક હજી આન્યો નહીં ડ્યુગર્ગે વીસી-માંના નોકરને બોલાવી પુછ્યું કે વૈકા ઉંટ ડી મોંટેવીલ હાટેલમાંથી ગયો કે શું. ?

જવાબ—મગરકામાંજ તે એક થોડો લઇ તેનાપર સ્વારી કરીને ગયો છે.

ડ્યુગર્ગ—વળી પાછો ગયો ? હું ધારું છું કે સાંજ સુધી તે કાંઈ પાછો આવનાર નથી.

મીનાર્ડ—મને ખાતરી છે કે બેચડોનો કીસ્સો જોઇને એનું મસ્તક ફરી ગયું છે.

ડ્યુગર્ગ—હું ધારું છું કે એટલી જુની બાતતથી એમ ન થવા પામે. કાંઈ નવીન પ્રકારનો ચમત્કાર હોવો જોઇએ.

મીનાર્ડ—કદાચ ત્યારે કાંઈ દેવાલય હશે.

ડ્યુગર્ગ—સમજા તર્ક નકામા છે. આપણે હાલમાં કાંઈ કર્મ નથી

સારે આલો આપણે તે કીડો જોવા જઈએ ને ફેડીકને ખોળી કાઢીએ. કેમ મીનાડ તારું કહેવું શું છે ?

શિક્ષક—મારા લાડ, હું તને તમારા મતને મળેલો પશુ આપણે થોડુંક ખાવાનું સાથે રાખીએ તો હીક, કારણ ત્યાં કુખા લાગશે તો કાંઈ ગળી શકવાનું નથી.

ડ્યુયર્ગ—તારી વાક્ય રચના ઘણી સારી છે હીક સારે સાથે કાંઈ ખાવાનું રાખજે. આ વાત કાંઈ તરંગી નથી પણ મેં કહ્યું કાઢાપણ વાપરેલું છે એમ જણાશે.

મી. મીનાડ—(સલામ કરીને) વાક્ય રચના તો આપ નામદારની સારી દેખાય છે.

ડ્યુયર્ગ—આપણે માત્ર ગમતની ખાતર જઈએ છીએ. ત્યાંનો દેખાવ ગમે એટલો સારો હોય, ત્યાંનું બાંધ કામ ગમે એવું જીનું ખંડીઅર જેવું હોય તોએ આપણને કુખા તો લાગશેજ. મી. મીનાડ આપણું નસીય સારું કે આપણે એમેડીસ અગર એમોનના વખતમાં જન્મ્યા નથી.

મીનાડ—વાત ખરી છે મારા લાડ. કારણ તે વખતે હાથમાં જેવી વાંનીઓ કિતમ પ્રકારની બને છે તેની બનતી નહતી.

ડ્યુયર્ગ એસીએડનની ખીચમાં જતાનો મર્ગ કયો છે તે પુછનો હતો એટલે મી. મીનાડ ખાવાનું પોટલું બાંધી લાવું. ને આ પ્રમાણે બન્ને જણા કીડો જવા બહાર નીકળી પડ્યા.

ડ્યુયર્ગ—(ઓતોબચતી બહાર ગયા પછી) કેમ મી. મીનાડ પેલો કાંઈ ખુશસુરત ખેડુતનો છે.કરો તે સુંદર છોકરીના કાનમાં વત કરે છે તે તને દેખાય છે ?

શિક્ષક—મોઝ વગર.

ડ્યુયર્ગ—હા મોઝ વગર. રેશમી મોઝ પેડેરેલી કાંઈ ડચેસ જેટલું પ્રેમની આબતમાં સમજે છે તેટલુંજ તે છોકરી સમજે છે. તેણી પાસે સુતર વિદ્યાગતનો સાંચો છે—અને તે સાંચા વડે પેલો ખેડુતનો છોકરો પેલી-છોકરીને વિંટાળે છે.

મી મીનાડને આ લાક્ષણિક બાબા ન સમજવાથી ડ્યુયર્ગ શા અર્થથી બોલે છે તેની ખબર પડી નહીં નહીનો તેનીજ બાબામાંજ જવામ તે આપતે પણ તેની સમજાય ન પડવાથી તે તેટલુંજ માત્ર બોલેલા મારા લાડ કીડોનીમા એવા એવા દેખાવ નજરે પડે છે કે મોટા શહેરમાં તેણે જણાવ્યું નથી આ લોકો વગડમાં કામ કરે છે ને પેલા લોકો વગડમાં પ્રાર્થના કરે છે

ડ્યુગર્ગ—સારે આપણે પણ વગડામાં ખાવા બેસીએ,
આ બોલવાથી મિ-મીનાઈ દસી પડ્યો ને એક નમીને સલામ કરી
એજ વાત મનમાં રમી રહી હતી તેથી, તેઓ બન્ને આગળ ચાલ્યા ને વે-
રાન પ્રદેશમાં આવી પોંદ્યા. વીસી વાળના નોકરે કહ્યું હતું કે કીલ્લો સાત
માર્ગે દુર છે. છતાં મીનાઈ દર અરથે કલાકે મુકામ કરતો ગયો. તે ડ્યુગર્ગ
પણ તેનું અનુકરણ કરવા લાગ્યો.

દર એક મુકામે ડ્યુગર્ગે ગજવામાંથી દારૂની ખાટલી કઢતો ને
એણે ઓતોજવની વીસીમાંથી સાથે રાખી હતી. અને મીનાઈ ધાસકપર
કામળ પાથરી આસનું પીસતો. ને આ પ્રમાણે બન્ને પ્રવાસી ખાતાખાતા
આગળ ચાલ્યા. જ્યારે કોઇ જગાં માર્ગમાં આવતું તો ડ્યુગર્ગે તેનાપર
ચઢી તેના જગાં તોડી ખાચને માટે ભેગાં કરતો. ને જગાં દૂર હોય તો
ઝડપી ડાળીઓ તોડી નાખતો ને તે ડાળીઓ જમીનમાં વાવતો—તેના
ઉપર પોતાનો રમાસ પાથરતો ને આ પ્રકારે પોતાને અને પોતાના મિત્રને
તડકો લાગે નહીં તે વાસ્તે તાંબુનો આકાર બનાવતો.

મી—આ બધું કરનાર નેક નામદાર પાલેટાઈન પોતે છે એવો
ઝાંઘને સંશય આવશે નહીં.

ડ્યુ—કેમ વાં? એમાં શું થયું? નાસિકા રાણી પોતાના કપડાં
બતે પેતી હતી. આગણ સ રાજની છોકરીઓ પોતાના આપના કપડાં બતે
સીવતી હતી. નાનો કેનીસ કારિંચ શહેરમાં નિશાળ ભણાવતો હતો. મા-
સિટોનનો રાજા પરસ્કીયસનો દોકરો રોમમાં સુતારનો ધંધો કરતો હતો ને
મહાન પીટર હોલડમાં વહાણ બાંધતો હતો. તેથી ગ્રેટ્ટી પ્રાંતમાં મોલ્લો
મેરુન એક તાંબુ ઉભો કરે એમાં શું નીચાપણ છે અને તેમ તેણે શામાટે
કરતું ન જોઈએ. આ જવાબથી મિનાઈ છક્ક થઈ ગયો ને કાંઈ પ્રત્યુત્તર
આપી શક્યો નહીં પણ પોતાના મનમાં એટલું બોલ્યો કે “કાંઈ કાંઈ જુ-
દી મતી છે”

આખરે બન્ને પ્રવાસીઓને બેવડો કીલ્લો જોઈ રહ્યા પછી તેના
ચાર મીનારા જોવાના બાકી રહ્યા. પછી ત્યાં પણ ફેડરીક નજરે પડ્યો નહીં.

ડ્યુ—કેમ મીનાઈ. આપણે ધ્રુવા નિકળ્યા તેનું કારણ તું સમજ્યો?
શિક્ષક—શું કીલ્લો, મારા લાડ.

ડ્યુ—ના—તે નહીં. ફેડરીક. કારણ છે.

મી—ના તે નહીં મારા લાડ. ચાલો આપણે પાંચેક મીનીટ અહીં
જરા બેસીએ. હવે આપણે આ છેલ્લો ભાગ જોઈને પુરું કરીએ કારણ

લગભગ આપણા નારતો પુરો થવા આંધી તે બાટલીમાં પા ભાગ દાર રહ્યો છે.

ડ્યુન્—આપણને એક ડુંવારો માલમ પડશે.

શિક્ષક—માલીલીનો કાનાનો ડુંવારો તો નહીં હોય ?

ડ્યુન્—એટલામાં આ બાટલી ખાલી કરી દઇએ અને નારતો પુરો કરીએ આ જગોએથી દેખાવ થણા રળીઆમણા લાગે છે. ખીણ પથુ કેવી સુંદર છે.

મી. મીનાર્ડ, પેટી પર્વતોની હાર જોઇ ? તેનાપર લીલું ધાસ ઉગવાથી ડુંગરા કેવા શોભી રહે છે ? તેનાપર જરફ પડે છે તું જાણે છે ? ને તેથી મારો માઉન્ટ કેપેક પર્વત યાદ આવે છે. હા માઉન્ટકેપેકપર જરફ હમેશાં પડે છે. જરફ ચારસેં ફીટ ઉપર પીંગળ જતો નથી.

મીન્—હું ધાંડું છું કે હવે આ છેલુંજ જોવાનું છે. ને હવે પાછા જવાનું છે એમ જાણી હું દિલ્લગીર થાઉં છું.

ડ્યુન્—આપણે કોઇ ઝુપડીમાં અગર કોઇ કારખાનામાં જઇએ. અહીં કંઈ કારખાના છે.

મીનાર્ડ—આપ લાઉં સાહેબ પાસે નાણાં તો હશે ?

ડ્યુન્—એક ત્રાંગા નાણું શુદ્ધ નથી.

મીનાર્ડ—એમ કે ?

ડ્યુન્—સલાનાસ ! આ ધણું જોડું. ધર્મશાળામાં આપણે જીવીએ છીએ કે મરીએ છીએ તે જાણવાની જરા પણ કાળજી રાખ્યા વગર ફેડરીક પોતાની સાથે નાંજાની ધેલી લઇ આપણને છુટા મુકે છે એ કામ એ કાંઈ સાડું કરતો નથી. આપણે નાણા ઉધાર કરી વીસીમાં રહીએ છીએ એ વાત ખરી; પણ ફેડરીક ગમે ત્યાં મજા કરવા જાય ને આપણને એક જગોએ ચોંટાડી રાખે એ વાત આપણને તો ગમતી નથી.

મીનાર્ડ—ચાલવાથી ક્ષુધા પ્રદિપ્ત થાય છે એટલું સાડું છે. મારાલાઉં.

ડ્યુન્—આ પ્રવાસ મને તો સારો લાગતો નથી પણ માથે કરજ થાય છે તેની શીકર છે.

મીનાર્ડ—શું કરજ થાય તેની તમને શીકર લાગે છે મારા લાઉં ?

ડ્યુન્—મારી જહાગીરને આગે મને કરજ નહતે તો-એટલે-પણ પેલા એ જણા કોણ આવે છે. તે પણ આ ખંડીઅરો જોવા આવે છે એમ મને લાગે છે. હું ધાંડું છું કે તેઓ અહીં કોઇ આસપાસ રહેતા હશે. કારણ તેમના પેહેરવેશ ઉપરથી થણે દૂરથી આવેલા હોય એમ લાગતા નથી.

મીનાડે ને તરફ નજર કરી જોયું તો એક ગૃહસ્થ અને તેની સ્ત્રી બીજીમાંથી કીસ્સા તરફ આવતાં હતાં. શિક્ષકે પોતાના ગજામાં નસતો જુલાલ ખાતર, કમળ ફાડકાં, બાટકી એ ગધું ગજામાં બારી દીધું. પછી તે ડ્યુયર્ગે આગળ ગયો. પણ તે કાંઈ મોટો માણસ ક્ષીર પનથી બરી છાતી ઢાઢી ચાલે તેમ પેલાં જોડાં તરફ જતો હતો. એ જોઈને મીનાડેને તે વખત યાદ આંચો કે જ્યારે ડ્યુયર્ગ અને પોને લાખન્સ શહેરમાં ઠાઠ માઠથી ફરતા જતા હતા. બંને મિનાડે મનમાં કહેવા લાગ્યો “મને એમ લાગે છે કે લાડ સાહેબ કાંઈ ખાનગી માણસ તરીકે ઓળખાવવા માગતા નહીં હશે”

મિનાડે પોતાનો કોટ ઝડી નાખ્યો ને પોતાના નામદાર મિત્ર પેલેટામનની પાછળ જતાં ગંભીર મુદ્રા કાઢી. અત્રે એટલું કહેવાની જરૂર છે કે જોડી મારશીઆનેસના ઘરમાં ડ્યુયર્ગે જે સારી ટોળી જુગારી તેને બદલે એક જુની પુરાણી ટોળી માથે મુદ્રી દાંડી હતી તેજ ટોળી હાલ તેો માથે હતી. પણ તેા બુટ ઉપર રૂપના ચક્રન હતા. પણ જેવો માણસ તે જણાવવા માગતો તે પ્રમણે હાલ ભાવ ને મુખમુદ્રા બદલાવે તે આ વખતે જુકી ગયો ન હતો. ગૃહસ્થ અને તેની સ્ત્રીની પાસે ગયો. તે અને જ્યાં ખંડીયર જોતા આંચો હતા.

આ વેળા ડ્યુયર્ગને કોઈએ બાળ્યો હોત તો તેને એવું ગાલમ પડ્યા વગર રથું હોત નહીં કે ડ્યુયર્ગની રીતભાત, તેનો અનાજ, તેની આંખો ને તેની બાયા એટલું જોયું હોત તો તે કોઈ ઉગરાય માણસ છે એમ લાગ્યા વિના રહેત નહીં. જે ગૃહસ્થ અને સ્ત્રીની ઓળખાણ કરતાં ડ્યુયર્ગે ગયો તે સ્ત્રી પુરૂષ સાંધારણ વેશમાં હતા પરંતુ તેમાં જોડાસપણું દેખાઈ આવતું. પરંપની ઉમર આસરે ૫૦ વર્ષની હતી. તેણે હાથમાં પોતાની ટોળી ઝાલી હતી. જેથી તેના વાળની ખુબી સ્પષ્ટ જણાય, કારણ વાળ કાંઈ સુગંધી તેજ નાખી ચોગ્ય રીતે હેઝેલા હતા. તેો કોટ કળા રંગનો હતો તેની પાટયુત જુરી હતી. ને તેણે કંયા બુટ પહેરેલા હતા. ને પોતાની લાકડી વડે પોતાની સ્ત્રીને જુલા જુલા ગામ બતાવતો હતો. તેના એકરા ઉપરની સંતોષ વૃત્તિ અને નમ્રતા જણાતા. ને એવો દેખાત કરવો એ જરૂરું છે એમ એ ધારતો હોય એમ જણાયું.

હસામાં હસત ધાકી જે સ્ત્રીની સાથે તે ચાલતો હતો તે ૪૦ વર્ષની યાત્ર હતી. તારણવાચકમાં તે અતિ સુંદર હોયી જોઈએ. પણ આ ઉમરે તે ત્રીસ વર્ષની દેખાય એવી એવી મરજા હતી. ગમે એટલી સફાઈદાર દેખાતી છોકરી જેવા ઝીણા અવાજે બોલતી. કાન ઉપરથી વાળ સરે

બારે પાછળ ઝડતી છતાં તેની ઉમર નાની હોય એમ રૂપદેખાઈ આવતું. ડ્યુઅર્ગને તે બંને જણાએ જોયો. તે પાતે જણે જણતો જ ન હોય એવી રીતે કીટલા તરફ ચાલ્યો. પરંતુ મીનાઈની સાથે બાપજી કરવાનો વેષ ધારણ કરીને જોતો આવજ તે બંને જણાને સ્પષ્ટ સમજાય એવી રીતે તે બેસવા લાગ્યો.

ડ્યુ—મારા વાહજા મિનાઈ. હું તને કહેતો હતો કે આ કીટલા મને માફ આવે છે. એજ કીટલાને તું જણે છે શત્રુઓએ ઘેરા બાંધ્યો હતો ને તેમાં ધણા માણસો માર્યા ગયા હતા.

ડ્યુઅર્ગ આમ જોતતાની સાથે આશ્ચર્યાચી મીનાઈ તેની તરફ જોવા લાગ્યો. પણ મીનાઈ કહ્યું. “હાજી માસ લાડ મને તે બધું માફ આવે છે.

ડ્યુ—મોકેટ કેપેકના મારા કીટલાની પશ્ચિમ દિશાએ જોયો મીનારો છે તેજોજ આ છે. એ જોઈને મને એમજ લાગે છે કે હું જણે પેટો ઓરડો જોતો હોઈ કે જેમાં બજારોઆનો રાજપુત મારા બાપને મળવા આંચો હતો ત્યારે સુતો હતો. વાઈ મીનાઈ, હું એમ ધારું છું કે તને પેટો પ્રાપ્ત થાકે નામનો દારૂ જેને માટે મેં તને એક વખતે કહ્યું હતું તે થોડા વખતમાં આપીશ.

મીનાઈ—તણુ લુપ્ત એ બાટલી મને છે તે, મારા લાડ ?

ડ્યુ—હા તેજ. તે દારૂ બાટલીમાં ભરવાને આજે એકસો ચોવીસ કરતાં વધારે વર્ષ થયાં હશે.

ડ્યુઅર્ગનાં મોઢાંમાંથી જેટલા સમ્રદ નિકળ્યા તેટલા પેલા ગૃહસ્થે અને તેની સ્ત્રીએ સાંભળ્યા. ડ્યુઅર્ગ તે તરફ ધીમે ધીમે ગયો અને તે બધું ધ્યાન આપીને જોતો હોય એવું રૂપ દેખાડ્યું. પણ તેમ કરતાં પેલા બંને જણાની નજર બહાર જતો નહીં. તે જ્યારે બેસતો ત્યારે પેલો ગૃહસ્થને સાંભળતો હતો. તેના ચહેરા ઉપરથી એવું માલમ પડતું કે ડ્યુઅર્ગ જોઈને તેના મનમાં માન અને આશ્ચર્ય પેદા થયાં. તેણે પોતાની સ્ત્રીને નિશાની કરી ડ્યુઅર્ગને આંગળીથી બતાવ્યો. આ મોટા પુરુષની પાસે જવાને ઉતાવળથી ચાલવાને કહ્યું. મીનારાના પગથીઆ પાસે આ બંને જણા આપણા બે પ્રવાસી આગળ આંચો. પેટો સ્ત્રીને જતાં માર્ગ કરવા ડ્યુઅર્ગે માર્ગ કરી આપ્યો તેમજ પેટા ગૃહસ્થે ડ્યુઅર્ગને આગળ વધવાનો માર્ગ કરી આપ્યો. ઘરડો મીનાઈ પણ મોટા માણસ તરીકે મણાઈ ગયો. આ સંસ્કાર પુરા થાય એટલે વાતચીત ચાલી.

તે ગૃહસ્થ ડ્યુઅર્ગ કને જઈ બેસ્યો—આપ આ દેશમાં આ ભાગ જોઈને પ્રવાસી તરીકે આંચો હો એમ મને લાગે છે.

૬૫૦—હા હું માસ મિત્ર વાઘકાઉં ડી મોંટ્રીય સાથે પ્રવાસે નિ-
કળેશું છું. એઓ માટે તમારા સાંભળનામાં આવ્યું તો હશેજ. અને
મારી સાથે મોનશર મીનાર્ડ આવ્યા છે જેઓ ધણા વિદ્વાન ગૃહસ્થ છે તે
હાલના વખતમાં દુનિયામાં એક નામીય ઓક વિદ્વાન ગણાય છે. તેમજ
તેઓ કોઈપણ વિષય ઉપર કવિતા કરતાં જાય છે. તેમાં વિશેષ
કરીને જમન્ન બેક હોય તો તેમનાં મુખમાંથી કવિતા ધણીના રેવાની
માફક આવીજ આવે છે.

તે ગૃહસ્થ મિ. મીનાર્ડને નમીને સન્માન કરી. મીનાર્ડ જ્યારે સાંભ-
ળ્યું કે ૬૫૦મું એકું કહ્યું કે તે કવિતા કરતાં જાય છે એકું સાંભળીને
આશ્ચર્ય પામીને ડેળા ખેડેલા કરી તે ગૃહસ્થ તરફ જોતાં લાગ્યો. પરંતુ
બેરન જે બોલ્યો તેની વિરુદ્ધ બેઠતાં ધણી સંભળ રાખી.

૬૫૧મું—(યોડીવારે) અપ આ ભાગમાં રહેતા હશે ?

સ્ત્રી—(હસીને) હા. સાહેબ, અહીંથી બે ગાઉ ઉપર આલીનાર્ડમાં
રહીએ છીએ જ્યાં માસ ધણીએ દારનો ધધો મુકી દીધા પછી જ-
મીને વસાવી છે.

તે ગૃહસ્થ સ્ત્રીનો હાથ લાગ્યો પણ તેણી કાંઈ સમજી હોય એમ લા-
ગ્યું નહીં. સ્ત્રી-હમે દારનો ધધો માત્ર ગમતને ખાતર કરતા હતા.
શરણુ માસ ધણીએ રવડોગથી પૈસા પેદા કરેલો છે. યુવાવસ્થામાં સર્વ
માણસોએ જુદાપણો માટે દ્રવ્યનો સંમદ કરેલો બેઠ્યો.

૬૫૨—ખરી વાત છે. હું તો દારનો ધધો ધધો પમત કરું છું. ક-
શ્ય તોડા દાસના માંડલ કરેલો હતો. યાદુદી ગીડીઓન જાના સાંકામાં-
થી જવ કાઢેલો હતો. સોલ બગદને ચારના જો. ડેલીડ બકરાં ચારનો;
સિનનીનેડસ જમીન ખેડેલો; પાંચમે પોપસેકડસ ફુલ ચારનો; તે ચોથો
અરગાન મેચીનો ધધો કરેલો. તો તમારો ધધો દારનો ધધો ચલ્લવનો
હતો એ સાંભળીને મને કાંઈ અશ્ચર્ય લાગ્યું નહીં.

ગૃહસ્થ—(૬૫૧મુંને નમીને). ખરી વાત છે. હું ધારનો નથી કે—
પણ આ વાકા એણે પુરું કાઢ્યું નહીં તે પેતાની સ્ત્રીના કનમાં કહ્યું.

“અ ગૃહસ્થ ધધો વિદ્વાન હોવો જોઈએ એવું મ. લખ પડી આવે છે.”

સ્ત્રી—જ્યારથી હમેએ ધધો હોડી દીધો ત્યારથી હમે ધણાજ સારા
માણસોની સાથે સંસર્ગ રાખીએ છીએ, જેવા કે કોનલ્ડ, ન્યાયાધીશ, જમા-
દાર તે આલીનાર્ડના સસ સારા માણસો, હમે ધધા સુખમાં હાંદમી કહી-
એ છીએ. માસ ધધી તો જાયે ગામના મુખી જેવા છે.

પેલો ગૃહસ્થ લાકડીપર ઢેકી પોતે મોટા માણસ છે એવું બતાવીને

બોલ્યો “ હું ધારું છું કે લોકો મને મુખી જોશે પણ મને મુખીની જગ્યા ન મળી તેમાં મારોજ વાંક છે. હું આવીવાડમાંથી ક્યારેતોએ આશ્યો જતો પણ મને કોણ જાણે શું છે કે હું આ ગામને ધણો આહુધું. ગામમાં હમારી ધણી આવડ છે. મારા ખાનાપર મોટા મોટા લોકો જમવા આવે છે. ને હમે હુતર અને સંગીત કળાઓ સુધારવાનો પ્રયત્ન કરીએ છીએ. હાલમાં હું સીતાર વગાડતાં સીણું છું મારી પામે પારિસનું એ હમદા વાદ્ય છે; થોડાજ દીવસમાં મારી સ્ત્રી તે વગડશે, ગાયનકળા મારી સ્ત્રીને ધણી જામે છે. ”

ડયુઁ—ખરી વાત. તમે ગાયનની વાત કરોએ, પણ આ માસ મિત્ર મિ. મીનાઈ તો ગાયનકળામાં ધણુંજ પ્રીણુ છે, ને મારે માટે આપ પુએ તો હું ગમે તે વાદ્ય વગાડી જાણું છું.

સ્ત્રી—એમ કે સાહેબ. આપનું વાદ્ય સાંભળવાને હમોને મળે તો કેવી મજા પડે, આવીવાડમાં ધણા ગાયક છે, કોવત્તા પીન વગાડે છે, ને હમારો ખડોશી ફ્રેંચ વાદ્ય સાઈ વગાડતાં જાણે છે. જો આપ અત્રે થોડી સુદત રહેવાના હો તો હમારે ત્યાં આપના પધારવાથી હમને મોટું માન મળશે.

આ નિમંત્રણ કરતી વેળાએ સ્ત્રીએ હારપ મુખ કીધું તેથી ડયુઁને ધણો ઉપહાર મળ્યો. તેથીના ધણીએ ગાનપુરક ત્રીયું જોડું. આ મીનડ ખેતાનો મિત્ર શું કહે છે તે જાણવાને માટે તેની તરફ જોવા લાગ્યો.

ડયુઁ—હજી શ્રીનોત્પત્તમાં હમે થોડા દીવસ રહીશું એમ હું ધારું છું. મારા મિત્ર વાદ્ય કાઉન્ટ-ડી-મેટેલીસનો આક્રમક નદીના કીનારાપર ફરવું ગમે છે આ એની અને મારી નિવૃત્તા એટલી ગાદી છે કે એના પિતા હું ક્યે જઈ શકતો નથી. અમે જાને જાણુ એરેસ્ટીસ અને પાકેસ્ટીસ જેવા છીએ, એટલુંજ કે હમે સાથે દેખાતા નથી, જો કે હમોને સારડીની-આના દરબારમાંથી લાં જવાને તેડું આવ્યું છે અને બલેગરીઆમાં જઈને સીયાળાના દીવસ ત્યાં ગુઝરીશ એવું મેં વચન આપેલું છે જતા મેં તમને જાણવું છે તે પ્રમાણે આ પ્રાંતમાં કદાચ હમો વધારે રહી શકીએ. કેમ મો. મિનાઈ, માઈ કંઈનું ખરું છે કે નહીં ?

શિક્ષક—આપ તમદારના અનિમિત્તને હું કેવળ મળતો આવું છું મારા સર્વ.

સ્ત્રી—(પોતાના ધણીને) એઓ લાડની પદવી જતાં કેવા મળતાવડા છે!

ધણી—ખરી વાત છે. પોતે લાડ છે માટેજ આટલા મળતાવડા છે.

મીનાઈ જોઈને કે પોતે માત્ર એક દારૂના ધધામાંથી વિરક્ત થએલા ગૃહસ્થની સાથે વાત કરે છે એમ જાણી તે બોલ્યો, “તેમાં વિશેષ એ છે કે

મારે જીવાનશિષ્ય વાઇકાંડ-ડી-મોટ્રીસ ધગોજી જી વંતમાં વિચક્ષણ છે."

સી—(ડયુર્ગ તરફ જોઇ) આ તો મારીજ પેડે છે, જસખર મારા જેવા, જેમાં વિચક્ષણતા નથી તે વાત મને ગમતીજ નથી, મને જીવન પિશાચની વાત કરવી ને સાંભળવી ધણીજ ગમેછે, કેમ ચાંગરડીન ખરી વાત કેની ?

મી. ચાંગરડીન—(આ નામ મૃદસ્થનું હતું) ખરી વાત મારી એ જીવનની સાથે ધણીજ હાથ ગમેલી છે.

ડયુર્ગ—જે તમારું પોતાં દેશમાં જવાનું કદાચ થાય તો માત્ર કેવાક પવન ઉપરના કિલ્લામાં આવી એકાક દિવસ રહેવાનું કરશો તો તમને ખરી જાનાં જીવન પિશાચ જેવામાં આવશે. પણ એ જગા મારા કેડા કહેરના મહેલ જેવી રળીઆગળી નથી. એ મહેલ એક કીલ્લા જેવો છે. અને કોઇ એના વીસ લાખ ફ્રેંક આપે તોએ હું આપું એવો નથી; એટલું જાણ ત્યાં જરૂર શી થાય કશું થતું નથી, એ મારો મહેલ મેં શાગા રાખી મુક્યો છે તેના કારણે ધણી જીવન છે. કેમ મિ. મીનાર્ડ મારું કહેવું ખરું છે કેની ?

મી મિનાર્ડ—એમાં શો શક મારા લાડ. જે કીલ્લામાં—"

ડયુર્ગ—એમ નહીં, મારા વાત્તા મિનાર્ડ, આ ખરી વાતો મે. અને મેડેમ ચાંગરડીનને સાંભળવી ગમતી નથી.

મી. ચાંગરડીન—(નમીને) હું ક્ષમા માગું છું, માસ લાડ ! આજે હમારે આપ નામદાર લાડ સાહેબની ઝોળાજીલુ ધર્મ તેની હમને પશું જાન મળ્યું છે. કારણ આપ લાડ સાહેબ પોતે દેસનાજી વતની—"

ડયુર્ગ—(મિ. મીનાર્ડ પોતાની પદવીઓ આ વેળા જણાવે માટે મીનાર્ડ તરફ જોઈને) જન્મથીજ હું ત્યાં રહું છું.

મી. મીનાર્ડ—(ધણીજ ગભીર બનીને શબ્દ ઉપર બાર મુકીને) લાડ સાહેબ તો મવા અને સેડોમીરના બેરન, પોટરફી, પેલેરાઈન છે.

આ મોટી મોટી ઉંચી પદવીઓ સાંભળીને ને મૃદસ્થ એટલે તો ચકિત થઈ ગયો કે તેનાથી એક ડગલું પણ આગળ આવતું નહીં, તેમજ તેની સ્ત્રી મેદાના હજારો ચાગા કરી ડયુર્ગ તરફ જોવી નજરે જોવા લાગી કે મને ડયુર્ગની જોઈને તેનું મન પોતાના તરફ જોવી ક્ષેપી હોય.

આ પદવીઓ કદાચ પડી તેની અસર જાનને જાણકાર બસાવર થાય માટે થોડાક વખત જ્યાં દઈને ડયુર્ગ બોલ્યો-હું ધાર છું કે તમે જાનને આ ખંડીયરો જેવા આગ્યા હશે ?

મી. ચાંગરડીન—હા સાહેબ. હમો કેઇ દીવસ અગવ અહીં આગ્યા ન હતાં. હમારા ગામમાં આ જોવા જેવા ખંડીયરો છે તેમજ મારી

જોઈશું ન ખતે તો શું કામનું? આ ખંડીયરો જોઈને એવો વિચાર થાય છે કે એયડંતો કીસ્તો જ્યારે બાંધવામાં આવ્યો હશે ત્યારે કેવો મજબુત હશે, પણ તેનો બાંધનાર એયડ એક મોટો ઉમરાવ હતો.

મેડેમ ચાંચરડીન—ને નાખટ હતો. મારા વહાણા, નહીં વાર?

ચાંચરડીન—હા, મારી પ્રિયા. જુના ખંડીયરો જોતાનું મને મન આવ્યું છે. માણસને થોડીક વિદ્યા આવડતી હોય તો તેણે જરૂર જોવાં જોઈએ તે તેથી ઘણી મજા પડે છે. કેમ, આપ લાર્ડ સાહેબને પણ ઘણી મન ત પડતી હશે.

ડ્યુચર્ગ—તમે જાને જણ્યું હશેને મળ્યા તે વખતે હમે જરા ખુશીમાં ન હતાં, કારણ હમેને મીનોબક્કની વીસીમાં એવી ખબર મળી કે આ કોલો માત્ર ત્રણ માહત્ત દુરછે તેથી હમેડુંઆલતાંજ નિકળ્યા અને વળી આ ડુંગરી જમીન પર મારા ઘોડાને ચલાવું તો તે લંગડો થયા વગર રહેજ નહીં. મને એવી આશા હતી કે આ કોલોની પાસે કોઈ સારી વીસી હશે જ્યાં હમેને જમવાનું મળે અગર પાછા ગામ જતાં સારી ગાડી મળે મારે માટે એક ઘોડો બાડે આપવાને એક ખેડુતને છ લુપ્ત નાણું આપવા લાગ્યો પણ તે લુપ્તો એક ડગ પણ હાલ્યો નહીં. કેમ મો—મીનાઈ હું ખરું કહું છું કેની?

શિક્ષક—આપ કહો છો તેમાં એક શબ્દ પણ ખોટો નથી. આપણને ખાવાનુંએ મળ્યું નહીં તેમ ગાડી પણ મળી નહીં.

માડેમ ચાંચરડીન—(ઘણીને કાનમાં) આ કેવી સારી તક છે.

ચાંચરડીન—હું આ તક જરા દેવાનો નથી. (પછી ડ્યુચર્ગ તરફ વળીને) મારા લાર્ડ હું જે કહેવાની હીમત ધરું તેની ક્ષમા માગું છું અને હું જે કાંઈ કહેવા માંગુ છું તેરીકારવાની આપને હરકત ન હોય તો—જે આપ જેવા પદવીવાળાં ન.મદાર સાહેબ તેમજ આપના મિત્ર જેવા વિદ્વાન ગૃહસ્થ મારે લાં આવી હમારી સાથે ટેવત્ર ઉપર જમવા પધારશે તો મેડેમ ચેમ્પરડીનને અને મને પોતાને ઘણુંજ માન આપ્યું એમ હમે સમજીશું.

મારી માડી તૈઆર છે ને લ્યુનેક્ કરીને અડીવાળો પણ છે. એક કલાકમાં તો આપણે આવી તાર્ડમાં પોંચી જઈશું અને સાંજના મારી માડી આપને પોંચાડવા મોકલીશ.

ડ્યુચર્ગ—(ઘણો નમીને) મોનસર-ડી-ચાંચરડીન. હમારા ઉપર આપે મોડી મહેરબાની કરી છે.

ચાંચરડીન—(પોતાની કીના કાનમાં) મારી વાલી, હવે ક્યો મને

મોનશર—ડી કરીને કહેવા લાગ્યો. (આ ઠેકણે એટલે ખુલાસો કરવાની જરૂર છે કે કાનલ દેશમાં જે માણસના નામની પૂર્વે ડી એ અન્યથા લખાવામાં આવે છે તે માણસ પદવી વાળો ગણાય છે)

શ્રી—તે મારા સાંભળવામાં આવ્યું મારા વાદલા

ડયુ—આપનું તેડું સ્વીકારવાને માફ મન આપેજ એમ્યું છે. ચાલો, પણ આથી સારા સારા માણસોની સાથે ઓળખાણુ તો થશે. કેમ મી. નાઈ, તારી શી મરજી છે? આ તેડું જે આપણે સ્વીકારીએ તો ડી મોંઢેવીલને ખોટું તો નહીં લાગશે ?

મી.—મારુ લાઈ—તેડું સ્વીકાર્યા વિના આપણે છુટકો થાય એવું નથી. —

પોતાના આમંત્રણનો સ્વીકાર થયાથી મોનશર અને મેડેમ ચાંબરડીને પોતાને ઘણું માન મળ્યું એમ ધાર્યું. એક પેરેડાઇન—જેના નામની પૂર્વે ડી—અંજન લાગે છે એવો ઉમરાવ, અને જેણે તે સ્ત્રીના તરફ પ્રેમની નજરે જોયું હતું એવા એક પોલના મોટા ઉમરાવને પોતાને ઘેર લઈ જવા કહેવામાં તેથી સ્ત્રી પુરુષના જોડાને ઘણાજ આનંદ પ્રાપ્ત થયો. મેડેમ ચાંબરડીન—આપણી ગાડીમાં માત્ર ચાર જણા બેસી શકે છે.

ચાંબરડીન—મારે માટે ધ્યુનેલનો ટડુ ચાલશે. ને ધ્યુનેલ ગાડીની પાછળ ઉભો રહેશે. અને જે લાઈ સાહેબ મહેરબાની કરીને—

આગળ થું બોલશે તે જણી બેરન પોટારડી બોલ્યો—“ઘણીજ ખુસીની સાથે” એમ કહી મેડેમ ચાંબરડીનના હાથમાં પોતાનો હાથ આપી (તે સ્ત્રીના કાનમાં) બોલ્યો. તમારી તરફ માફ મન જેટલું આકર્ષાય છે તેટલું આના હજારો કીલ્લા જોયાથી આકર્ષાવાનું નથી.

પછી બધા જ્યાં ઉભા હતા ત્યાંથી આગળ ખરવા. ડયુબર્ગ મેડેમ ચાંબરડીનના હાથમાં હાથ ધાલી ચાલ્યો. મો. ચાંબરડીન પોતાના નામદાર પરાણાઓની આગતા સ્વાગતા કરવાને ગાડી પાસે ગયો અને મો. મીનાઈ આલીવાઈમાં જમવાનું થું મળશે તેનો વિચાર કરતો તેઓની પાછળ પાછળ ગયો. રસ્તો જ્યાં આગળ વળણુ લેતો હતો ત્યાં એક ગાડી ઉભેલી દેખાઇ ને તેના પર એક વૃદ્ધ માણસ બેઠેલો હતો જે એક રસોઈઆ જેવો દેખાતો હતો. પાસેજ એક જનારર ઉભું હતું જેના કાનની લંબાઇ અને તે ઉંચાઈથી એક ધોડો અને ગધેડાની વચ્ચેનું કાંઈ પ્રાણી હશે એમ લાગ્યું. બીજા શબ્દમાં તે એક ખચ્ચર હતું. મેડેમ ચાંબરડીન ગાડી પર ચઢી ગઇ ને તેની પાછળથી ડયુબર્ગ અને મીનાઈ ગાડીમાં બેઠા બેસ.

મો. ચાંબરડીન—ધ્યુનેલ, તારું ખચ્ચર મને આપ.

દ્યુનેશ—ને પછી હું શું કરું?

ચાંચરડીન—તું ગાડીની પાછળ ઉભો રહેજે.

દ્યુનેશ—તમને ખબર છે સાહેબ કે હું માઈ વજન તોલી શકીશ નહીં.

ચાંચરડીન—(તરતજ) તો તું પગેથી ચાલીને આવજે. તું કેવો મુશ્કેલ છે કે તને ગાડીની પાછળ ઉભા રહેતાં આવડતું નથી!

આ પ્રમાણે કહીને મો. ચાંચરડીને ખચ્ચરને હાંકવા માંડ્યું અને તે આગળ ન ચાલ્યું એટલે ગરીબ બીચારા જનારની પીઠપર ચામુકના બન્દસામાં પોતાના હાથમાંની લાકડી વતી બે ચાર સપાટા ચોંડી કાઢ્યા.

ચાંચરડીન—(ડ્યુનર્ગને) હું તમને મુકીને આગળ જાઉં છું તેની કું માશી માંચુ છું; પણ મારે આવેવાડમાં પ્રથમ પોચાં જોઈએ. કારણ આપ નામદારને આવકાર આપવાની મારે તૈયારી કરવાની છે.

ડ્યુ. —મો. ડી—ચાંચરડીન. ધણો વિવેક બતાવવાની આવશ્યકતા નથી. !

દારના ધંધામાંથી વિરક્ત થએલા વ્યાપારીએ જોયું કે મને મોટા નામથી ફરીથી બોલાવ્યો. તેથી ધ્રુલાઈને ખચ્ચરને એક લાકડીને સપાટા બેચી કાઢવાની સાથે તે હજી મર્યાદાની બહાર જતો રહ્યો. ડ્યુનર્ગે ગાડી કપાટા બંધ હાંકવા માંડી પણ તેથી મેડેમ ચાંચરડીનને એક બે વખાણના વાક્ય બોલવામાં કંઈ હરકત આવી નહીં, અને દ્યુનેશ ગાડીની પાછળ દોડવા લાગ્યો ને મનમાં કહેવા લાગ્યો કે આ વળી ક્યાંથી પીડા વળગી પડી છે કે જેથી માઈ જનવર જતું રહ્યું?

સ્વારી આવેવાડમાં આવી પોહોચી એ નાનું સરખું ગામડું છે ને તે ગામડાની વચ્ચેથી એક પોહોચી અને ઉતાવળે વહેતી નદી પસાર થાય છે. તે નદીના પાણીની મદતથી તેના કાંઠા ઉપર આવેલી પાનચક્રીઓ અને લોખંડના કારખાના ચાલે છે. એક ઝુપડાના બારણાં આગળ એક સુંદર નાનો ટટ્ટ કે જેની પીઠપર સ્ત્રીઓને બેસવા લાયક છત મુકેલું તે નજરે પડ્યું. તેના ઉપર સ્વારી કરનાર કાંઈ સ્ત્રી નજરે પડી નહીં; પરંતુ એક ઉંચાણ પથ વાળો છોકરો તે જનવરને ઝાલીને ઉભો હતો.

મેડેમ ચાંચરડીન—આ ટટ્ટ માઈ છે. મેં એ ટટ્ટ મેડીમેસેસ રેનાર્ડને ઉઢીવું આપેલું છે—એ બાઈ મારી મિત્રણ થાય છે—તે આજે ધર્મોદ્ધ મળવા આવ્યાની છે.

ડ્યુ. —મેડેમ, હું ખાતરીથી કહું છું કે તમે આ ઘોડાપર બેસતા હશે ત્યારે તમે જહુ શોભિતા દેખાતા હશે. હું તમારે માટે કેપેકના ટટ્ટની એક જોડ મોકલાવીશ. તેની આ વાળ ને પુંછડાના વાળ એવા રેશમ જેવા

હું અને એની આંખો તો જાણે હરણના ગરબાની આંખો જેવી છે.

આ—“ઓહો મારા લાડ તમારી કેટલી બધીમહેરબાનીછે?”—અને એ જો અક્ષયતાં મોકમાં પડી ગયું.

તેઓ મેનશર ચાંચરડીનના ધર આમળ આવી પહોંચ્યાં. ગામમાં પેદા પછી નજીક જન્મણા હાથપર એ ધર આવેલું હતું. એ ધર એક આરામ ગૃહ જેવું હતું તે તેની બાંધણીપરથી નવું જ બાંધાયેલું હોય એવું માલમ પડતું. તે ગૃહની આસપાસ નાનો સરખો બાગ આવેલો હતો. લીમડાના ઝાડની ધરામાંથી પસાર થતા હતા તે વેળા ડ્યુગર્ગ આસુદેવી ઓળખાણ રહી તેથી મનમાં ઘણો ખુસી થતો જણાયો અને તેનો ધરધણી જે વિશ્વાસની નજરે તેને જોતા તેમાં રહી આનંદમાં વખત કેમ કાઢી શકાય એ બાબત પોતાના વિચારો દર્શાવવાનો નિશ્ચય કીધો મો. મીનાડ, પોતાના સ્વભાવ પ્રમાણે ધરનું રસોડું ઉપર ટપકેથી જોઈ લીધું, અને તેનાથી એવો વીચાર કીધો વગર રહેવાયું નહીં કે આવા સારા સ્થળનો માલિક જો કે બારન અગર પેલેરાઈન ન છતાં ગામમાં એક મુખી જેવો હતો.

મેડેમ ચાંચરડીન પોતાના પરોચીને સુંદર દીવાનખાનામાં લઈ મંત્ર જ્યાંથી ધરના પાછલા ભાગમાં આવેલો બાગ દેખાતો હતો. તેમાંની દરેક ચીજ જોઈને તેઓની શ્રીમંતાઈનો, હદારપણાનો અને તેમની રીતભાતનો ખ્યાલ આવી શકતો. ટેબલ ઉપર બે ધડીઆળ મુકેડાં હતાં ધરમાંનું સરસામન કીમતી અને સુંદર હતું. બીંતપર ચિત્ર ટાંચેલાં હતાં તે દીવાનખાનામાં ત્રણ મોટા દીવા લટકતા હતા.

મેડેમ ચાંચરડીન—(જણી જોઈને નમ્ર યજ્ઞ) આ ઓરડામાં હું હન્દાળામાં બેસું છું. જે મને અગત્યથી ખગર હોતે કે આજે મારે ત્યાં બેરન પોટોસકી પધારવાના છે તો આપ નામદારને માટે આ ઓરડો ખાસ તૈયાર કરાવે. આપણે અહીં નાચતાં અઃચણ પડશે નહીં.

ડ્યુ.—આપના ધરમાં મારે લીધે જરા પણ ગડબડ થાય તો તેથી હું ધણેજ નારાજ થઈશ. આ ઓરડો ધણે મજાનો છે. આ ઓરડો જો-વાથી તેમાં મોઢવણ કરનારીની ખુબી ધ્યાનમાં આવે છે.

મેડેમ ચાંચરડીન—ઓ, મારા લાડ, આ ઓરડામાં શૃંગાર કરવામાં હુંજ હતી એ વાત ખરી. મારા ધણીના મનનાં એક ધડીઆળ આ બા-બુએ મુક્યાનું હતું. પણ મને લાગ્યું કે ત્યાં ધડીઆળ નહીં હશે તો આશ્ચર્ય.—

ડ્યુ.—(નમીને) તમારા ધરમાં તો ધડીઆળ વીના વખત માલમ પડી શકે.

મેડેમ ચાંચરડીન—હું ધારું છું કે આ શેતરંગી કાંઈ ખસખ નથી, પણ મશ ખેસવાના ઝોરડામાં આના કરતાં સારી શેતરંગી બીજી છે. પોલાંડ દેશમાં આપ નામદારને ત્યાં શેતરંગીજ વાપરવામાં આવતી હશે નહીં વાર ?

ડ્યુ. — પોલાંડની શેતરંગી તો છ મંચ જોડી હોય છે. તમે જો તેનાપર ચલો તો જાણે પરના બીજાનાપર ચાલતા હો એમ માન્ય પડે. ને ચાલીએ ત્યારે પગના ભારથી તો દગાઈ જાય એવી નરમ, પણ હું આશા રાખું છું કે થેડાજ દીવસ પછી તમ.રે માટે ત્યાંની બનાવેલી એક નમુનાદાર શેતરંગી મોકલી દમશ.

ઓ—(આભાર તથા દગાઈ જઈને) મારા લાર્ડ શી આપની ખુબી.

એટલામાં પોતાના પરોણાઓની ઓળખાણ કરાવવાને પોતાની સાથે મી. ચાંચરડીન એ ચાર માણસોને તેડી લવ્યો. તેમાં એક એજ ગામનો માણ વડોત્ર હતો. મો. ચાંચરડીન મોમાં શ્વાસ માય નહી એવી ઉતાવળ આપે દાલે પસીનાથી નાહી ગયો હોય તેમ તેને ઘેર જઈ પોતાને ત્યાં કોઈ- મોટા માણસ આવેલો છે અને તેની સાથે કોઈ વિદ્વાન ગૃહસ્થ છે તે જણાવવા અને બન્ને પરોણાની સાથે પોતાને ઘેર ખાનાપર ખેસવાને તેડું કરવા ગયો ત્યારે તે ગૃહસ્થ જમવા ખેસવાની તૈયારીમાં હતો.

મો. ચાંચરડીને તેને આ વાત કહેવાની સાથે મો. બીગ્લે (આ વડોત્રનું નામ હતું) પોતાની ચાકરડીને બોલાવી હુકમ કર્યો કે આ દાડની બાટલી ઉઘે મુકી દે—આ રોટલી બંગારીઆમાં મેલી દે—આવાની રસોડામાં લઈ જા. ને આ ગાછડી બોંપરામાં તપાસીને મુક. હું કોઈ સંભારને ત્યાં જમવા જવાને છું. હાલ આ બધું મુકી દે તે દાલે ચાલશે. અને મેડેમ બીગ્લટ તો આ સાંબળતાની સાથે પોતાની ઝોરડામાં દોડતી ગઈ ને બોલી—ત્યારે મેરી-ઉતાવળ કર ! ચાલ જલદી થા ! મારો નારંગી રંગનો ગાકિન લાવ, મારી સારામાં સારી સંલ લાવ, મારે હાથે બનાવેલો જરીનો પટો લાવ, મારા મુતાના ઝોરીંગ ને હાથના પીળા મોજા લાવ. ભુત્રની નહી હોં. આ મારો રોજનો પોપાખ પેહેરીને સરદારને ઘેર હું કેમ જઈશ ?” મોનશર અને મેડેમ બીગ્લટને જમવા આવવાનું મોડું ન થાય એવી વિનંતિ કરીને મોનશર ચાંચરડીને ચાલવા માંડ્યું એટલુંજ નહી પણ બેરન પોટોસ્કીની મુલાકાત કરાવવા પરોણાઓને શોધી કાઢવાને માટે દોડ મુકી. વીસેક મીનીટ ગડગડ અને ઉતાવળમાં કાઠી મોટા સરદારને મળવા જવા પોપાખ પેહેરી બન્ને માટી જૈયર તૈયાર થયા. મો.

બીજાદર ધંધા રોજગારની વિરક્ત થયા પછી થોડી મથૂં કરી
જેણે હતો. તેણે નામીયા વિદ્વાન ની સાથે શાસ્ત્રીય વિષય ઉપર સમા-
વેશ કરવાથી ઘણી મજા પડશે એવું ધાર્યું. અને મેડેમ બીજાદર ને પોતા-
ના ગામમાં ઘણીજ મોભાવાળી સ્ત્રી ધારી હતી તેથી, તેને સદ્ગુણના
વખાણુ કરી રીતે કરવા એ ને સારી રીતે જાણે છે એવા આગળ પો-
તાનો મોભો અતાવવાનો પ્રસંગ મળશે એવું જાણી ધણી ખુશ થઈ.

એટલામાં વળી મો સાંચરડીન કોતવાડને ઘેર ગયો. પરંતુ કોતવાડ પો-
તાના કાંઈ ખાતરી કારણુપર બહાર ગામ ગયો હતો. ને ઘેર સંજ સુધી
ખાંડે આવતાર નથી એવી ખબર મળી પડી ગી. બીજાદર નોકરીમાંથી
વિરક્ત થયા પછી તેની જગેએ જે તથા નિમાયો હતો તેને ઘેર સાંચરડીન
ગયો. પણ તે શીકાર કરવા બહાર ગયો હતો અને તેની સ્ત્રી અથાણું
કરવામાં રોડાઇ હતી—જે કામ તેનાથી પડતું સુધાય એવું ન હતું. પ-
રંતુ મેજવાનીનો વખત થવા આવ્યો. તેની મો. સાંચરડીને એક જુના
વૈદ્યને તેડવા જવું પડ્યું. તે વૈદ્ય લાયન્સ શેડેરમાં ઘણા વર્ષ પર્યંત ધંધો ચલાવી
વિરક્ત થઇ આવેવાડમાં આવી એક સારા મકાનમાં રહેતો હતો. પણ
પેલેટાઇન જેવા મોટા માણસની સાથે ઓળખાયુ કરાવવા લાયક આ મા-
ણુસ ન હતો. કારણુ એના કરતાં સારા માણસો શેરની કાઢવાને મો. સાંચ-
રડીને વખત ન હતો,—એ શિવાય, મો. ફ્રાન્કેટ (વૈદ્યનું નામ) થંડું જા-
લતો તેથી તે મળવા જઇ શકે એવું ન હતું.

ખાંડી વાતચિતમાં વખત ન ગાળતાં મો. સાંચરડીન શામાટે
તેને ત્યાં ગયેલ હતો એટલીજ જાણ તેણે દરશાવવી પડી. તેણે કહ્યું
“મારું મિત્ર ફ્રાન્કેટ મારે ઘેર એક મોટા પેલેટાઇનને તેડવા છે
તેઓ એક પોતાંડના પેલેટાઇન છે—ને તેણુ સાહેબને તમારે મળવું જોઇએ.
ચાલો—વહેલા યાઓ—હમે તમારી રોડ જોએ છીએ. વળી તે-
ઓની સાથે એ મોક વિદ્વાન આવેલા છે. વહેલા યાઓ ને વિદાય ન જા-
ઓ. એવા મોટા માણસોને કાંઈ રોજ રોજ મળવું નથી. અપણે જમી
રહેતાં અડધો એક કલાક લાગશે.”

મો. સાંચરડી વળી જીજ માણસોને તેડવા ગયો. તેને યાદ આવ્યું
કે એનો એક મિત્ર ફ્રાન્કેટ કરીને એક જાડો માણુસ છે તેને તેણેજ લે
હીક પડે; કારણુ તે નદીના કીનારા પર આવેલા સવળા લેખડનાં ઝરખાના-
નો માલીક હતો અને તે ગામમાં ઘણેજ પેશાવાળો માણુસ ગણાતો હતો.
એના નિચારથી મો. સાંચરડીન ફ્રાન્કેટને ઘેર તેને તેડવા ગયો. તે

બડો કુંદા જેવો શરીરે હતો, તે વેળા તે ઘરમાં જમવા બેઠો હતો. અ-
ડધુ જમવાનું પુરું થયું હતું ને ચોડુંક ખાવાનું બાકી હતું એટલામાં ચાં-
બરડીન પરશેવાથી બાજુ નાહી ગયો હોય એવે વેશે તેના જમવાના
ઝારડામાં દોડતો ગયો. ને જેટલે મોટેથી યુમ પાડી શકાય તેટલે મોટેથી
યુમ પાડી કે “ઉભા રહો, ઉભા રહો, ક્રોસાઈ સાહેબ, આગળ એક કાળીઓ
પણ લેશો નહીં !”

બોહાધીશ ક્રોસાઈ બોલ્યો—“ એ શું છે ? કેમ વાઈ ? ” એમ દલી
ગડગડાટમાં હાથગાંથી ચમચો ને ચપ્પુ નાખી દીધા. “શું મારે એક પણ
કાળીઓ લેવો નહીં ? આ માછલી કેવી મઝેની છે ને તે જી ન ખાઉં તો
હું ભુખ્યો રહી જઈશ ”

ચાંબરડીન—અહુ થયું, ઘણુ થયું હવે. તમારે મારી સાથે આવી હ-
મારે ત્યાં જમવા બેસવું જોઈએ.

ક્રોસાઈ—આજેતો મારાથી આવવાનું નહીં બને. તમે જરાક મોડા આવ્યા.

ચાંબરડીન—પણ તમારે મારે ત્યાં જમવા આવ્યા વિના ચાલે એવું નથી.

ક્રોસાઈ—હું હગણા જમી રહેવા અ.વ્યોધું.

ચાંબરડીન—તેમાં શું થઈ ગયું ?

ક્રોસાઈ—એથી મારી તળીમત માત્ર બગડશે.

ચાંબરડીન—મારે ઘેર બે માણસો આવ્યાં છે. એક તો ઉમરાવ છે અને
બીજો એક વિદ્વાન છે.

ક્રોસાઈ—તેમાં શું થયું ?

ચાંબરડીન—અરે તેઓ તો છેક પોલાંડા-કેકોથી આવેલા છે. એક ઉમ-
રાવ ને બીજો ધણો વિદ્વાન છે.

ક્રોસાઈ—તેથી કાંઈ હું જમતાં જમતાં ઉઠવાનો નથી.

ચાંબરડીન—તેમની સાથે બાણા પર બેસી તેમને તમારે માન આપવું
જોઈએ એવો મારો વીચાર છે.

ક્રોસાઈ—મારા વહાલા મીત્ર, મારે જમણુ એટલુંતો સરસ થયું છે કે
તેના આગળ ઉમરાવ હોય કે વ્યાપારી તે શા હીસાગમાં ?

ચાંબરડીન—તારે મારા વાલા ક્રોસાઈ, બાઈ જરાતો વિચાર કર-આમ
શું કરે છે ?

ક્રોસાઈ—મારું બાણું ઠંડુ પડી જાય છે.

ચાંબરડીન—અરે ! તને મારે ઘેર અના કરતાં સારું ખાવાનું મળશે
એક વની એવી તો મેં મંગાવી છે કે તે છેક સ્ટ્રાસબર્ગથી મંગાવવી પડે છે.

ફ્રાસાર્ડ—તું એવો અપ્પટ છે કે મને છોડે એવો નથી,
ચેંચરટીન—આજે તો પોમાડેનો જાયો દારૂ આણ્યોએ અને તને જે
સેંટપેરીનો દારૂ મળ્યો ગમે છે તે પણ આણ્યો રાખ્યો છે.

ફ્રાસાર્ડ—તું મને હવે નથીજ છોડવાનો કે ?

ચેંચરટીન—ના. તારે તો મારી સાથે આવવુંજ પડશે. હું તને છોડું
એવો નથી તો.

ફ્રાસાર્ડ—યાદ સારે આવું છું. હું કાંઈ તારા સરદાર અને મીક
વિદ્વાનને માટે આવતો નથી. કારણ હું કાંઈ એમને ઓળખતો નથી. હું
તો માત્ર તારા ઉંચા દારૂની લેહેજત લેવા આવું છું.

મો. ફ્રાન્ડાન્ટ પ્રથમ આવી પડ્યો. પણ તે સ્તબ્ધ થયો પીકણ
હોવાથી અને ઓળખાણ પિતાના માણસો જોડે સફળ ગમરાટમાં પડે
એવો હોવાથી, ધરતા ધણીના થોડા બોલવાથી તે કાંઈ રાત્રિ હશે એવું
ધારી માટેમ ચાંચરટીન અને બે પેટા ગૃહસ્થ બેઠા હતા તે ઓરડાના પા-
સેના ઓરડામાં જમને ભરાયો. અને ચાંચરટીન પોતાના રસોડાના હુકમ
આપવા બહાર ગયો હતો તે પાછો આવે ત્યાં સુધી લાંબા મુઠો મુઠો
હમો રહ્યો. એટલામાં મો. ચાંચરટીન પરાણને તેડીને અંદર આવ્યો. મો.
ફ્રાન્ડાન્ટ બધાની પાછળ ઓથે ભરાઈ ગયો. અને મો. ચાંચર-
ટીને ઉંઘાળામાં બેસવાની ઓરડીનું બારણું ખોલીને મેડેમ બીગ્રાલ્ટ અને
ત્રણ ગૃહસ્થને લાવી બેરન સાહેબને મેળવ્યા. જ્યારે બધા લોડા એક બી-
જને સલામી કરીને એક બીજને ઓળખાવતા હતા ત્યારે મો. ફ્રાસાર્ડને
આ પ્રમાણે મોટા માણસની સાથે બોલવાની ટેવ ન હોવાથી ડયુબર્ગ અને
ગીનાડેની પાસે જવા મો. ફ્રાન્ડાન્ટને પોતાની આમળ કાઢી. અને મેડેમ
ચાંચરટીન તેમની સાથે બોલી પોતાના કપડાં પહેરતા ઓરડીમાં ચાલી ગઈ.

મો. ચાંચરટીન—મારા લાર્ડ, મેં આજે થોડાજ મેમોનોને બોલાવ્યા
છે તેઓને અને મને આજે આપ નામદારના દર્શન થવાથી ધણીજ આ-
નંદ થયો છે.

ફ્રાસાર્ડ—(જે એક આરામ ખુરસીપર બેઠો હતો તે મો. ચેંચરટીન
બોલી રહ્યો. નથી એટલામાં વચ્ચે બોલી ઉઠ્યો)—ખરેખર તમે ઠીક વ-
હેલાં આવી પહોંચ્યા. કારણ જો હું બીજી વાની ખાવાની શરૂવાત કરને
તો તમે ગમે તેટલું કરતે તોએ મારું બાણું મુકીને અહીં હું આવને
નહીં. મો. બીગ્રાલ્ટે તે જગા સહ ગૃહસ્થની પીક ઠોકીને કહ્યું—આપધણા
વીનોદી જણાઓ છો. માટેમ બીગ્રાલ્ટ ડયુબર્ગની સામાં ટટાર બેઠી હતી. તે

ડ્યુગર્ગ એક કોચપર લાંબો થઈ પડ્યો હતો. અને તે આસપાસનાં પરોણાઓને ધ્યાનથી જેમ કોઈ સુન્નતાન પોતાના ગુનામ તરફ નિષ્કાળજીથી જુઓ છે તેવી રીતે જોતો હતો, મો. મીનાર્ડ થોડેક દુર ધરતો હતો. અહીં લોહાંધીશ ફ્રોસાર્ડ ફેટલો બધો જડો છે તે ન્યાહાળી વિસ્મય પામતો. તે આં મો. ફ્રોડાંટની કેવી સભ્યતા! ભરેલી વર્તણુક હતી તે જોતો. મો. ફ્રોડાંટ ખારીમાં બેઠો હતો અને તે એવી રીતે જોડો હતો કે પડદાની પાછળ તેનો બે-તુતીઆંશ ચહેરો ઢંકાઈ ગયા હતો.

ચાંચરટીન મરા—લાડ, આપને માટે આટલા બધા માન આપવાને મળવાના છે એવી મને અગાઉથી બપર હોત તો આપના માનને ખાતર આજે સાંજના મેં એક નાચ્યો મિળાવડો કીધો. હોત. પણ કોઈ બીજાં પ્રસંગે તેમ હું કરીશ એવી હું આશા સમુ' છું.

ડ્યુગર્ગ—મોનશર ડી. ચેચરટીન, તમે ખરેખર હિમદા માણસ જણાઓ છો. હવે આ પ્રાંતમાંથી બહાર જવું ફર્ષ્ટ છે. પણ (માનશર મીનાર્ડ તરફ વળી તેને કહે છે) માનશર મીનાર્ડ, આપણને હવે બન્નગેરીઆના રાજના દરબારમાં જવાનું છે.

આ શબ્દ કહેવાની સાથે મેડેગ બીડાટ પોતાની ખુસ્સી પાસે તાણી લીધી. મો. ચાંચરટીને તેની તરફ નજર કરી, બાજે એમ કહેતો હોય કે “એ કાણ છે તે મેં આપને કહ્યું છે.” અને માનશર ફ્રોડાંટ પડદા પાછળ સંતાઈ ગયો.

ડ્યુગર્ગ—પ્રથમ ફ્રાન્સ દેશનો આ પ્રાંત મને ધણોજ ગમે છે. ને જે ગૃહસ્થનું સુંદર મંડળ મારો આસપાસ મળેલું છે તેથી ફેટલોક વખત સુધી આ પ્રાંતમાં મારૂં રહેવું થાય એથી મારૂં મન આકર્ષાય છે.

આ પ્રમણેની સત્તામતીની રીતથી સર્વ સભાસદો હારીને ઉભા થયા અને સર્વ જણાએ ડ્યુગર્ગને નમન કીધું. તેમજ પડદા પાછળ ફ્રોડાંટ બીડાણ બીડાડી જેવા પડદા પાછળ સંતાઈ રહ્યા હતા ત્યાં પણ હાલચાત્ર થઈ ગરબા થવા લાગી.

નડો ફ્રોસાર્ડ—હું ધારું છું કે મો. ફ્રોડાંટ હમણા અહીં હતો તે કેમ જણાતો નથી. તે ક્યાં જતો રહ્યો ?

પડદામાંથી એક નડો અવાજ ધવો કે “હું તો અહીં છું” ને એ-ટલામાં વિરક્ત થયેલા વૈવરાજે જે પડદાની વચ્ચે પોતાનું ડોકું ધુણાવ્યું.

ફ્રો—તુ, ત્યાં એક મૈત્રપર ઉભો રહ્યો શું વેપાર કરે છે ? અલ્યા બસા માણસ જરા આગળ ને. સ્વ. કાયન્સના તા સમાચર છે. —કે ?

ડ્યુઅર્ગ અને મિનાઈ મો. ફ્રાંડન્ટ તરફ જતા હતા તેથી તેણે આંખો ગિચામણી કરી. ગજવામાંથી રમાત્ર કાઢીને નાક લુછ્યું-આગળ ગયો ને એક ખુરસી પાછળ ખેંચી તેના પર બેઠો. જોડલી હાંશીઆરીથી જારી વાત કરાશ તો ઠીક એવો વિચાર કરી. અધાને સંબોધીને બોલ્યો— “આજે ઘણી ગરમી થાય છે નહીં તાર? એટલે મંડળી હસી પડી.

આખરે મેડેમ ચાંચરડીન ઘરઘણીયાણી આવી. તેના આવવાથી મંડળી વાત કરતી બંધ પડી. તેણીએ મલમલનો ગાડિન પહેરેલો હતો ને તેના પર પોહોળી સુંતેરી પડી મુકી હતી. માથાના વાળ વળ દબાવેલા હતા, એવા વાળ એને શોભતા નહીં; પણ તેના કાનમાં સુનાની એરીંગની જોડ પહેરી હતી. ને ગળામાં એક મોટો મોતીનો હાર પહેરેલો હતો. આવી રીતનો શૃંગાર કરી આવેલી સ્ત્રીને તેનાં ડ્યુઅર્ગનું અંતઃકરણ પ્રેમમાં ફસાઈ ગયું. તે તુરત ઉઠ્યો અને તેની પાસે જઈ તેનો હાથ જોરમાં ઝાલી તેણીને એક કોચ પર લઈ ગયો. આ વખાણ પાત્ર ચાલ જોઈને તેનો જલ્દો એક સુંદર હાસ્યથી વાળી આપ્યો.

મો. ખીડાઈટ મો. મિનાઈ પાસે પોતાની ખુરસી ખેંચી. તે મિનાઈને કોઈ ખુદ્દિમાન પુરૂષ તરીકે જાણી પોતાના કાયદાના પુસ્તકમાંથી કુચુંટી કડાડેલી કહેવનો મોઢે બોલી ગયો ને જુના પુરાણ પંચાંગના ઉપલા પાના પર લખેલી કવીતાના દુયક બોલી ગયો. મો. મિનાઈ ડ્યુઅર્ગ તરફ વાંદર-ચાળાથી જોતો હતો. પણ તુરત ઢાંગ શુર કરી ખીડાઈટ તરફ તેની તારીફ કરવા હસી પડ્યો. અને લાડીન બાપામાંની કહેવતો બોલવા લાગ્યો. પછી મો. ખીડાઈટ પાંચે કાયદાના પુસ્તક બણતાં સીસારોને ભુલી ગયો હતો તેથી કાંઈ ન બોલતાં મો. મિનાઈ આગળ તપડીની દાખડી ધરી.

દ્યુનેત્ર અંગ્રેજી રીવાજનો કબજો પેહેરી ઉભો હતો ને જમવાની તૈયારી થઈ છે એવું મંડળીને જાહેર કીધું. દરેક જણ ઉભો થયો. ડ્યુઅર્ગ મેડેમ ચાંચરડીનનો હાથ ઝાલીને ચાલ્યો. મો. ફ્રોસોઈ મેડમ ખીડાઈટનો હાથ અને યાદના મો. ફ્રોન્ડાન્ટની પાછળ ગયા. મંડળી એક કુશાદે આંરકમાં ગઈ જ્યાં એક ટેબલ લાંબી પોહોળી પાથરી હતી. મિનાઈ કહ્યું કે હું મુખ્ય બાણા શિવાય ગામ્બુ પર જે બાણાં હતાં ને જેમ્મ ખુશી થયો કારણ તેમાં તરેહ તરેહની વાનીઓ પીરસેલી હતી. ખારન સાંકેતને મેડેમ ખીડાઈટ અને મેડેમ ચાંચરડીનની વચમાં બેસાડ્યો. પણ ડ્યુઅર્ગ મેડેમ ચાંચરડીન સાથે વાતમાં પડ્યો. ને તેના બોલવાથી મેડેમ ચાંચરડીનના ચેહેરા પર જે વિચિત્રતા માત્રમ પડી તેથી એક સૂક્ષ્મપણે જોનારને એવું મા-

જમ પડ્યા વગર રહે નહીં કે એની વાતચીત ધણીજ મહત્વની હશે. મીનાઈ મો. બીડાદ્ટ અને માનશર ફોડેન્ટની વચમાં બેઠો હતો મો. બીડાદ્ટ ઠડેસ્તો બોલી પોતાની વિદ્વતા દેખાડતો હતો ને મો. ફોન્ડાન્ટ તેને અનુમોદન આપી મીનાઈને દારૂનો જાગ બરી આપતો તેથી કોતવાસ કરતાં વૈધની સાથે વાત વધારે કરવા લાગ્યો.

જમવાની શરૂઆત થયા પછી ધરખણી પોમાઈ નામનો દારૂ બેઠાએ તેટલો છુટથી આપતો હતો તે પીને ડ્યુબર્ગ જાણે પોતાના ધરમાંજ બેઠો હોય એમ લાગ્યું તેથી તે પોતાના કુદક્ષાઓને જાગીરો, પોલાંડ અને ક્ષીટનીની વાતો કરવા લાગ્યો. કેકામાં કેવો ચાસ છે તેની ક્ષીટનીની સાથે સરખામણી કરવા લાગ્યો ને પોતાના દેશમાં જે પાકતું હતું તેવું અર્ધથી ઢંકાએલા કેપાકે પર્વતપર પાકે છે એવી અસંભવિત વાતો કેડેવા લાગ્યો પરંતુ તે મંડળ તેણે કહેલા ચમત્કારથી આશ્ચર્ય ચકિત થયું તે બતાવવાને ડોગા કાડી જેવા લાગ્યું ને એ ગપ મારે છે એવું કહેવાની કોઇની હીંમત ચાલી નહીં. જાડો રોસાઈ બોલ્યો, બારન સાહેબ મનમોહ છે કારણ તે મણો દારૂ પીએ છે; અને મીનાઈ ઘણો વિદ્વાન માણસ છે એમ જણુનો. કારણ તે વિદ્વાન માણસ દરેક વાતી કેવી રીતે બતાવવામાં આવે છે તેવું વિસ્તારથી વર્ણન કરતો. માનશર બીડાદ્ટ પોતાની કવિત્વશક્તિ બતાવવાનો પ્રસંગ મળ્યો જાણી સંતોષ પામ્યો. તેની સ્ત્રી પોતાને સુંદરતાની પુતળી સમજવા લાગી, કારણ ડ્યુબર્ગે એણીને કહ્યું હતું કે તેણી મેડામોસેલ રકુડેરી જેવી દેખાય છે. મો. ફોન્ડાન્ટ આરમથી પડ્યા હતા. કારણ કાંઈ તેના સામું પડ્યું જેવું ન હતું. મો. ચાંબરડીને ઘણો આનંદ થયો કારણ તેની પાસે બારન સાહેબ બીરાજેલા હતા. અને મેડેમ ચાંબરડોન નીચું જોવા કસતી. કારણ બેરન પોટોસ્કી જેવા સરદાર તેની સાથે બોક્ષતાં તેણીના વખાણ કરતા હતા.

નવેક વાગતે મંડળી જમીને ઉઠી. ડ્યુબર્ગ જેવી રીતે બાટલી ઉપર બાટલી ઉડવવા લાગ્યો તેમ બધા જણ તેવું અનુકરણ કરવા લાગ્યા. અને એમો પરિણામ એ થયો કે જોટલી સ્ત્રીઓ હતી તે માત્ર પોતાની જગોપર બેસી રહી. પણ દારૂથી ચકચુર બની રહેલા છતાં ડ્યુબર્ગ કાંઈ ગાફિલ થયે નહોતો. તે જણુનો હતો કે તે મીનાઈની સાથે મીનોબધથી છેટે આંબોએ છે. ને ત્યાં પાછા જાનો વખત થઇ ગયો છે.

મો. ચાંબરડીને પરેણાઓને જણાવ્યું કે આજની રાત્ર અહીં રહેશે તો મારે ત્યાં જગો ધણી છે. પરંતુ ડ્યુબર્ગ સારી રીતે જણુનો હતો કે

જે તે રહી પડે તે સત કાલવાને માટે કાંઈપણ એને કરવું પડે. મો. બીકાદે કાંઈ રમવાની સુચના કીધી. અને ડ્યુઅર્ગને પાના રમવાની લાલચ દુર કરવાની ઘણી પાંચત પડી. તેણે વિચાર્યું કે પાના રમીશ તો હું જરૂર હારી જાશ તે જે હાર્યો તો મારી પાસે રતી પૈં પણ આપવાને નથી. તેથી તેણે નિશ્ચય કીધો કે અકીથી જાલદી રખસદ લેવી અને મોનશર ફોસાડની સાથે બીજે દીને આવીને બ્લેકગેમનનો ખેલ રમવાનું કહ્યું. મો. ક્રીસ્ટે કહ્યું “આપણે આ ખેલમાં જોઈશું કે કાણ સારી રીતે રમી જાય છે.” ડ્યુઅર્ગ મનમાં એમ સમજતો હતો કે મને તો કોઈ છતી સકાવાનું નથી, પણ લાયન્સમાં જે પૈસા ગુમાવ્યા તે અહીં પાછા મળશે એવી તેની ખાતરી હતી. મો. ચાંચરટીનના ઘરમાં ડ્યુઅર્ગને એટલું તો સુખ થયું કે તે આખી રાત ત્યાં ધણી ખુશીથી નિદ્રા લેતો. મેડેમ ચાંચરટીનના મનમાં પેલેગ્રાઇનો રાખી લેવાની મરજી હતી. પણ ડ્યુઅર્ગને (હમે કલ્લા પ્રમાણે) પાછા ફરવાની ઘણી જરૂર હતી. મો. ચાંચરટીને જોયું કે મારો આગ્રહ આ ઠેકાણે કાંઈ ચાલવાનો નથી તેથી લ્યુનેસને ગાડી જોડી લાડ સાહેબ અને મીનાડને ગીતોગત પાછા લઇ જવાનો હુકમ આપ્યો.

ડ્યુઅર્ગે સર્વની રજા લીધી અને કહ્યું કે “હું થોડા દીવસમાં પાછો અત્રે આવીશ સરે ધણી દીવસ સુધી મારું રહેવાનું થશે;” તે આવા ખાતરી બરવા શબ્દથી સર્વના મનને સતોષ વજ્યો.

ચાંચરટીન—યાદ રાખજો મારા લાડ આપના વચન ઉપર મારે ભરોસો છે હો.

મેડેમ ચાંચરટીન—આપના પાછા આવવાની હમે આતુરતાથી રાહ જોઈશું હોં.

આ સજ્જન બાઈના કહેવાને યોગ્ય જવાબ આપવા ખાતર ડ્યુઅર્ગે તેણાના ખુટ ઉપર પોતાના પગ મેલી નિશાની કરી. પરંતુ રહેતે તેણે પમ સુત્રથી મો. ચાંચરટીનના ખુટ ઉપર દાખ્યો, પછી તેની સાથે હરત મેળાપ કરી બોલ્યો. “આજથી આવને મારા પરમપ્રિય ડી. ચાંચરટીન માનીશ.”

લ્યુનેસ ગાડી પર બેસી પરોણાની વાટ જોતો હતો. ડ્યુઅર્ગે તે મીનાડ ગાડીમાં જઈ બેસા અને ગાડી સડમડટ ઓતોગત તરફ ચાલી ગઇ. ગાડીના આરામથી મીનાડને હવે આવી ગઇ તે ડ્યુઅર્ગે આડીવાળા સાથે વાત કરવાનું ન મગવાથી પોતાની મેજે બોલવા લાગ્યો.

“આ બનાવથી મને ધણીજ ગાજા પડી. ઓતોગત ખાતે જે એકાંતમાં રહેવું પડતું તેથી થોડીવાર મન બીજી તરફ રોકાયું હતું. તે બસ

માણસો મને સરદાર સમજ્યા તો તેમાં શી શીકર છે. કારણ હું તો સર-
દારના જોવો જ દેખાઉં છું ! મેડેમ ચાંચરડીન મને જોઈને ધણીજ રાજ
થતી હતી. મો. ચાંચરડીનને ત્યાંનો દારૂ તો ખરેખર ઉગદા હતો.

પેલો લોહપતિ તો કીસસના જોવો શ્રામંત દેખાય છે ને તે રમવાને
ધણી શોખીન છે. અરે હો, મારી પાસે પેલેલાં જેવી પૈસાની થેલી આ
વખતે હને તો આ વખતે પૈસા પાછા મેળવવાની કેવી સારી આ તક
મને મળી હતી ! હું ખાતીથી કહું છું કે બેંક ગેંમનનો ખેત્ર મારી આ-
ગળ એ શું ખેત્રી શકે ? એના જેવો માણસ તો મારી સાથે રમતાં પાંચ
હજાર ફ્રેંક તો સહેજમાં હારે ! પણ મારી પાસે એક પૈઝ પણ રાખવા
હતો નથી. એ ફ્રેડરીક કેવી મુર્ખતા વાપરે છે ! તે આખો દીવસ શું કરે
છે એ મારે શોધી કાઢવું જોઈએ. મો. મીનડીયા કાંઈપણ ઠપકો દેવાતો નથી
તો એની સંભાળ રાખવાની મારી ફરજ છે. ફ્રેડરીકના આપે કેવો
મજેનો માણસ સાથે આપ્યો છે ? વાહ !

ગ્રીનોગલ પહોંચતાં ધણું મોટું થઇ ગયું. ગાડીમાંથી મીનડીને
બહાર કાઢવા ઉંઘમાંથી જગાડવો પડ્યો. વૃદ્ધ લ્યુનેસે ટોપી કાઢી
સન્નિધિ કરી. અને તેની મતજગ સમજીને જાણી જોઈને પોતાનો હાથ
ધાત્રી બધાં ગજવાં તપાસી જોયાં કે ગજવામાંથી ગાડીવાનને કાંઈ આપ-
વાને માટે નીકળી આવે છે કે નહીં પરંતુ કાંઈ જડીન આવવાથી તેનો વાંસો
ઠોકાને ડ્યુગર્ગ બોલ્યો. સન્નિધિ તારી રીતઘાત જોઈને મને ધણી આનં-
દ ઉપજે છે.

વૃદ્ધ લ્યુનેસના મનમાં હતું કે આપણને ડ્યુગર્ગ જરૂર પાંચેક ફ્રેંક
આપશે તે પણ બેરન જેવા મોટા માણસ તો વધારે આપે પણ થોડામાં
થોડી એટલી રકમ તો આપવી ઘટે. તેમાં કાંઈ વળ્યું નહીં, એવું જોઈ
બચાટ કરતો પાછો ગાડી આગળ આવ્યો ને બોલ્યો “આ પોલીસ બેરને
તો આજે મને મોટું ઇનામ આપી દીધું.”

ભાગ ૧૨.

આલીવાઈની મુઠાકાત લીધા પછી સવારમાં ડ્યુગર્ગ અને મીનડી
નિદ્રામાંથી જાગૃત થયા ત્યારે તેઓને ખબર પડી કે ફ્રેડરીક વીશીમાંથી
પ્રહો ફાટતાંજ બહાર જતો રહે છે.

ડ્યુગર્ગ—આપણે એની રાહ હવે સાંજરે જોઈશું ને તે મલશે એટલે
એ કહીશું.

મીં—હા, મારા લાડ, તેની સાથે વાત નો કરવી જોઈએ.

પરંતુ આપણા જનજીવનમાં આ બધું છે કે ફેડરીકે વીજળામાં જ રહેવાનું નિશ્ચય કર્યું ત્યાં સુધી મોડી રાત પધેત તે એની જોતની પાસે જ જતા ગાળતો. ઓતોજનની વીજળા ચાર ગાઉ આવે છે. ફેડરીક ઘોડા પર બેસીને સવારે ગયો હતો તે કાંઈ સારો ઘેડો નહોતો. કારણ જે ગામ-ડાની વીંછીમાં જે ઘેડા બાંહે મળે છે તે બેસાતને માટે લાયક હોતા નથી. માટે એવું બન્યું કે ફેડરીકને ઓતોજન પાછા આવતાં વળી કલાક થતા; કારણ તે વેળા તે એની જોત પાસેથી દરેક દાણે દુર જતો હતો. એટલે ઉતાવળ કરવાની જરૂર રહી નહી.

તેથી ફેડરીક સત્રીના ઓતોજનમાં મોડો આવી પહોંચ્યો. અને ડ્યુગર્ગ મીન્ડીન ઈ સાથે રમત રમતો હતો મીન્ડીને એકજ ખેલ રમતાં આવડતો હતો તેથી મીનાઈ રમતાં રમતાં ઉંઘી ગયો. કારણ બન્ને જણ પાસે સરત જકવાને માટે પૈસા ન હોવાથી પૈસા ઉછીતા લગ્ન રમતા હતા અને પૈસા થોડા પડ્યાથી રમત રમ ઉપર ચઢી નહી. જો કે મીનાઈની પાસે પ્રશીઆના રાજની તપખીરની દાગડી હતી તેમાંથી જાણે પોતે પ્રશીઆને રાજ હોયની તેવું બતાવવાને વારે વારે શોડમ લેતો હતો. ડ્યુગર્ગ જોયા કરતો અને મીનાઈ હવે સુધી જવાને માટે ડ્યુગર્ગને કહ્યું. તેથી ફેડરીક સાથે આવતી કલે વીચાર કરવાનું રાખ્યું. પણ આવતી કાલે પણ ફેડરીક બન્નેનો મળી શક્યો નહી.

આ પ્રમાણે કટલાક દિવસ વીતી ગયા. ડ્યુગર્ગના મનને એવું પડ્યું નહીં. તેના મનમાં આલેચાઈમાં જઈ બેકગેમનની રમત રમવાનું હતું. ને મીનાઈના મનમાં એવું હતું કે આખરે ત્યાં જવાનું થશે. તો મો. ચાંબરડીને ત્યાં પોગાઈ નમતો ઉત્તમ દારૂ પીવાને મળશે. ને ત્યાં મો. ક્રાંડેટ ગઝાસ પર ગઝાસ મતે મરીને આપશે એટલે માંડે કામ થશે.

પરંતુ બન્ને જણ પહેલાંથી જાણે એ વાત મુશ્કેલી હતી ડ્યુગર્ગ સાંચી રીતે જાણતો હતો કે આપણે જે પક્ષી ધારણ કરી છે તેજ રાખીશું તો મો. ચાંબરડીને ત્યાં આપણને માન મળશે ને ત્યાં બેકગેમનની રમત રમવી પડે તો ગઝાસમાં પૈસા તર જોઈએ. મો. મીનાઈના વિચારમાં આ વાત બીજાકુલ આવી નહી. પણ બેરતે કહ્યું કે એમ રમ્યા વિના આજે એવું નથી. તેથી તેણે એની વાત આગાકની સાથે કયુન રાખી પણ ફેડરીકને મળવા વીના આજે એવું ન હતું.

ડ્યુગર્ગ—મારા સમ. આજે તો ફેડરીકની આપણે વાત જોઈશું.

આપણી વહેલા ઉઘી ન જવાય માટે જરૂર પડે તો આખી રાત જાગે દારૂ પીને કાઢીશું. કેમ મો. મીનાડે, કેવી મારી મુકતી છે ?

શિક્ષક—“તમે કહો છો તેમજ ખરું, મારા લાડ, પણ તેની સાથે કાંઈ ખાવાનું હોય નો દીક પડશે. ”

ડ્યુબ—આપણને ખાવાનું તો મળી શકશે ને તેથી આખી રાત રમત રમીશું. અને તેનું જ ખર્ચ થશે તે આપણને ફ્રેડરીક આપશે.

સાંજ પડી એટલે એક તાસકમાં ખાવાનું અને દારૂનો મોટો પ્યાલો ટેબલ પર આવી પડ્યો જન્ને ગૃહસ્થ પાતા રમવા બેઠા ને ઉગ્ગરા કરવાને માટે દારૂ પી ત્યાં બેસી ખાવાનું ખાઈ જાગતા રહ્યા. પણ એવું જનું કે દારૂ વારંવાર પીધાથી તેની ઘેનમાં રોજના કરતાં વહેલાં ઉઘી ગયા. ને દારૂનો મોટો જનમ ખાલી થયો નહીં એટલે જન્ને જલ્દી ટેબલ પર માથું મુકી નિરાંતે ધોરવા લાગ્યા.

સવારે તેઓ ઉઠ્યા ને પોતે રાતના ફ્રેડરીકને મળ્યા વગર ઉઘી ગયા તેથી જન્ને જલ્દી ઘણા પસ્તાયા. તેઓના મનમાં કે ફ્રેડરીક રાતના આવીને એરડીમાં ઉઘતો પડ્યો હશે ને તે બહાર જશે તેની અગાઉ મળવાનું થશે એવો વિચાર કરવા લાગ્યા. ડ્યુબર્ગે ફ્રેડરીકની એરડી આગળ જઈ તેને જગાડવાને ઘણીજે જુઓ પાડી પરંતુ કોઈજો જવાબ આપ્યો નહીં. તેથી તે બહાર આવી ફ્રેડરીક છે કે નહીં તેની પુછ પરછ કરવા લાગ્યો.—

વીસીવાજો—ગઈ રાતના ફ્રેડરીક વિસીમાં આવ્યોજ નથી.

ડ્યુબ—સુના પણ આવ્યો નથી ? તું ખાત્રીથી મને કહે છે ?

વીસીવાજો—હા, સાહેબ. તે આવ્યો નથી, ને તેનો ઘેડો પણ આવ્યો નથી.

ડ્યુબ—સત્તાનાસ-આ કાંઈ સમજાનું નથી. ગઈ રાત્રે આવ્યોજ નહીં ને બાહરે રહ્યો તેનું કારણ શું હશે વાં ?

આ વાત મિ. મિનાડેને જણાવવા ડ્યુબર્ગે ગયો. મિનાડે પા એક કલાક વિચાર કરી કહ્યું-આપ નામદાર શું ધારો છો ?

ડ્યુબર્ગે—માથું તારું. હું તને પુછુ છું ત્યારે ઉઠ્યો તું મનેજ એ સવાલ પુછે છે?

મીન—સારું સાહેબ. એ જાગત કાંઈ ઉતાવળે વિચાર થાય નહિ એજ મારો મત છે.

ડ્યુબર્ગે—આવો તારો મત છે એવું જાણને તો હું શું કામ માથું

ફેડવા તને પુછને.

પછી આખો દીવસ તેઓએ ફેડરીકની વાટ જોઈ પણ તે મીની-
બ્રાન્ડ તેડીવસે આંખોજ નહીં. ડ્યુગર્ગ પોતાના મિત્રને મળવાને માટે
ઘણો અધીરો થઈ ગયો. મો. મિનાર્ડના મનમાં કાંઈ જુદુંજ આવી લાગ્યું
ને વીસીવાળાના તાળામાં તેઓની ગાડી નહતે તો તે પણ પોતાના ધો-
ડાને માટે ઉદ્વિગ્ન થતે.

ખીજે દીવસે સવારે ડ્યુગર્ગ મિનાર્ડ કને જઈ બોલ્યો “ચાલો આ-
પણે જાનને જણાવું ફેડરીકની જોશ કાઢવા નિકળી પડીએ.

મિનાર્ડ—હીક છે ત્યારે ચાલો.

ડ્યુ—તે મળી આવે માટે પ્રથમ આપણે એના શોધ કરીએ.

મિ. મીનાર્ડ—એમજ હું આપને કહેના માંગતો હતો.

ડ્યુ—ત્યારે તું જગાએથી ઉઠતો કેમ નથી? ચાલ કપડાં

પેહેર સવારના આમ પધારીમાં પડ્યા પડ્યા શું વાત કરે છે?

શિક્ષક—હું તો આપ સાહેબ શું યુક્તિ કાઢો છે તેની રાહ જોઈશું.

ડ્યુ—મારો વિચાર એવો છે કે આપણે એકદમ એને જઈને મળવું.

તેમાં ઘણી મુશ્કેલી પડવાની નથી. તે અડીથી જતો રહ્યો તોનહીં હશે.

મી. મીનાર્ડ—એમ હશે તો ઘણુંજ સારું. કારણ જો કાંઈ જતો
રહ્યો હોય તો એના જાપને હું શું જવાબ આપીશ તેની મને ઘણી
શીકર લાગે છે.

ડ્યુ—ચાલ ત્યારે ઉડી જાને જલદી કપડાં પહેરી લે.

જાનને સહૃદયો ઉતાવળથી જમી ઉઠ્યા. અને ડ્યુગર્ગે બે ઘોડાપર
જીન નાખી પોતાના ઉપયોગને માટે મંગાવ્યા. પણ તેના હુકમ પ્રમાણે
વીસીવાળો ચાલ્યો નહીં. કારણ તેની ગાડી જે વીસીવાળાના તાળામાં
હતી તેની કીમત કરતાં ખીજની રકમ વધી ગઈ હતી. આખરે ઘેડા
આપવા પડ્યા. અને મિનાર્ડ પોતાના મિત્રને કહ્યું કે તારે જતાવર ધીમે
ચત્રાવવું એટલે હીક પડશે. તેના જવાબમાં ડ્યુગર્ગે કંથુ કે જ્યારે દેશ
જોવાને માટે માણસો બહારગામ નિકળી પડે છે ત્યારે ઘોડાને ચારે પગે
કાંઈ ચત્રાવતા નથી. તેણે વીસીવાળાના નોકરને ફેડરીક રોજ કયે રસ્તે
જાય છે તે પુછી લીધું ને તે રસ્તે થઈને જાનને જણાવતા હતા ત્યારે
ડ્યુગર્ગને જે લોકો રસ્તામાં મળતા તેમને પુછી ખબર કાઢતો ને પોતાના
મિત્ર ક્યાં રહે છે તે વિશે આસપાસના રડીગોને પુછી જોતો. દરેક માણસ
કહેતો કે એક જુવાન માણસ ઘોડાપર બેસીને સવારના આ રસ્તે થઈને

ધોડો દોડાવતો જાય છે ખરો અને રાતના ઘોડાને ધીમે પગને પાછો લપ્પ જાય છે. ડ્યુગર્જ અને તેના મિત્રની ખાતરી થઈ કે ફ્રેડરીક વીજલની પાસે જ કંથે હોવો જોઈએ.

ડ્યુગર્જ—અડીઆ તે ફ્રેડરીક થું કામ આપતો હશે વાઈ ?

મીનાર્ડ—અડી કાંઈ જોવાનું હશે તેથી.

ડ્યુગર્જ—કોઈનો જોવા જ્યો એહેસે તો નહાં હોય ?

મીનાર્ડ—થું મારા લાર્ડ તમે એમ કહેવા માગો છો કે—”

ડ્યુગર્જ—વિચારી જો હું તો એમજ ધારું છું. આખો દીવસ આડ અને પર્યો જોવા કરે એવો ફ્રેડરીક કાંઈ મુખ માણસ નથી. એને માત્ર એના રમવાનો કોઈ હોય કે એના જેવો પ્રેમ એના પર તે રાખે, અગર હુંકામાં કહું તો પવિત્ર પ્રેમ કેવો છે એની ખુબી પિછાને એની કોઈ સ્ત્રી હોય તો ફ્રેડરીક આમ કરે. આ ઉપરથી એવું કોણ કહી શકશે કે એને કોઈ નમ્ર, ગરીબ, ઘણી મમતાળુ ને જોની સાથે પ્રીતીમાં પડ્યાગી સામા માણસની સુધ ખુબ ઠેકાણે રહે નહીં એવી ખેડુતની છોકરી મળી નહીં હશે.

મીનાર્ડ—હું તો એમ ધારું છું કે એ ચારત્રુમ જોવા ગયો હશે.

ડ્યુગર્જ—પણ તું જાણે છે કે ફ્રેડરીકની ઉંમર માત્ર વીસ વર્ષની છે.

મીનાર્ડ—મારા લાર્ડ, તમે સાહેબને પણ યાદ હશે કે સ્ત્રીઓની કપટ જાળમાં ઘણી વખતે એ ફસાઈ ગયો છે તેથીજ એણે પારીસ છોડવું પડ્યું.

ડ્યુગર્જ—એ ઉપરથી કાંઈ એમ મિદ્ધ થતું નથી કે બીજી વખતે એ એવાજ પ્રેમમાં ફસાઈ પડે નહીં. શિવાય, મો. મિનાર્ડ, જ્યારે કોઈ પદાર્થનો ત્યાગ કરે છે ત્યારે તો એ ઘણી વેળા તેની લાલચ છુટી શકતી નથી.

આ પ્રમાણે વાતચીત કરતાં જતાં સદૃશ્યો વીજલ આગમાં આવી પોહવા. ગામમાં તપાસ કરી. પરંતુ જે માણસ ત્યાંની વીસીમાં માત્ર બે વખત જાયો હતો એવો જુગન માણસ કોણ હતો તેની જાણ કદવાનો વખત ત્યાંના મેહેનતુ કામચાળા લેકોને કવચિતજ મળતો. અરણ્ય (અગાઉ કહેવામાં આવ્યું છે કે) એની મેહેનત ફ્રેડરીકને ફળદાયક અને દુધ પુરું પાડતી હતી. તેઓમાં એક જુવન પગથો માણસ દરરોજ આવતો. પણ તે કંથે રસ્તે જતો. અગર તે શા કામસર ગામ તરફ આવતો તે કોઈ કહી શક્યું નહીં. સારાંશ. પાકી ખજાર મળ્યા વગર ડ્યુગર્જ ને મિનાર્ડ વિશ્વ મુકી આગળ શોધ કરવા ચાલ્યા.

મીનાર્ડ—“સસનાશ વજ્યું !” મારા ધણીને શીઆગવાં કાઢીને ખાઈ

ખયો હશે અગર ચોરોએ મારી નાખ્યો હશે. અગર સર્વાસ્ત થતી વેળાએ ફેખાન જેવા કુંગરપર મયો હશે ત્યાંથી નીચે પગ લપસીને પડી ગયો હશે. મરીમ જીઆરોં ફેડરીક, કેવો સ્નેહી, સ્વભાવે કેવો બક્ષો ને એની બુદ્ધિ કેવી સારી ? હવે તારે માટે કરવાનું એટલુંજ રહ્યું કે તારા મુલ્ય સંભારીને મન વાળનું એ શિવાએ હું બીજું શું કરી શકું ?

ડયુન્--ના બાધ એમ તો બને નહીં. ફેડરીકને સીવાજવાએ ખાધો નથી અગર ચોરોએ મારી નાખ્યો નથી. આપણે ફેડરીકને શોધી તો કાઢવો જોઈએ. પણ આ રહ્યું એક જનાવર, તે આપણને કાંઈ ખબર આપશે. ”

બન્ને પ્રવાસી ગાગમાંથી નિકળ્યા પછી ખીલુમાં ગયા. ને જંગલમાં પેસતા હતા જ્યાં આગળ જે ઘોડાપર ફેડરીક બેસીને આવતો હતો તે ધાસ ચરવાને માટે ખેતરમાં સુમેથી રહેતો હતો.

મી. મીન્--પેલો ઘોડો છે કેમ ! આપ સાહેબ એટલું તો બલુતા હશે કે તમે એને ગમે એટલા પ્રશ્ન પુછસો તોએ જનાવર તમને શા જવાબ આપવાનું હતું ?

ડયુન્--એ જનાવરને મીનોખલની વીસીના ગડામાં ચરતું મેં હમેશા જોયું છે. ફેડરીક જે ઘોડાપર બેસીને આવેછે તે એજ ઘોડો, ખીજે નહીં.

શિન્--ઘોડો તો એકલો છે, ને તેનાપર બેસનારો નથી. મારા વિદ્યાર્થી માટે મને જે શક પેદા થાય છે તેના પુરાવા મળતા જાય છે. હું આત્રીથી કહું છું કે આ ઘોડાએ ડયુનર્ગને ખીલુમાં નાખી દીધો હશે. અરે; ! મારા ગરીબ વિદ્યાર્થી આખરે તારું મોત આવી રીતે આવ્યું હેં. ખરેખર તે રાતની વેળાએ ઘોડાપર બેસીને કુંગરપર ફરતો હશે. તેને રસ્તો અધારામાં જણાયો નહીં હશે. તેથી ઘોડાએ ઠાકર ખાધો હશે, અને તેને ફેંકી દીધો હશે.

ડયુન્--હું એમ ધારું છું કે ફેડરીક આજ જંગલમાં હોવો જોઈએ, અને પોતાને જરા આશમ લેવાને અર્થે આમ તેમ રરવાનું થાય એવા હેતુથી અહીં ઘોડાને ચરવા મુક્યો હશે. ચાલો આપણે પણ આપણા ઘોડાને અહીંજ છુટા મુકીએ, ને ફેડરીક ક્યાં છે તેની તપાસ કરીએ.

બોલવા પ્રમાણે કીધા પછી બન્ને પ્રવાસી જંગલમાં ગયા. મીનોખા ફમાલ પોતાની આંખપર દાખ્યો. કારણ જે માણસને તે શોધવા નીકળ્યો હતો તે જખમી થએલો અગર મરી ગએલો માલમ પડે. — ડયુનર્ગ આગળ આવ્યો અને સમ્રજે નજર કરો જોવા ભાર્યો. ઘોડીકવારમાં

ડ્યુબર્ગ ઉભો રહ્યો ને આનંદમાં આવ્યો હોય એવી મુદ્રાથી મીનાડને બોલાવી થોડેક છેટે ધાસ ઉગેલા કીનારા તરફ આંગળીથી બતાવી બોલ્યો--જો પેલી ગમ, મારા મિત્ર, હું જે ધારતો હતો તેમજ છે કેની ? કેવો મજેનો દેખાય કે જેને માટે ફેડરીક આટલો દુર આવે છે.

ડ્યુબર્ગે બતાવેલી દીશા તરફ મીનાડે જોયું અને ઝડપી શીતળ છાયા નીચે નદીના કીનારા પર નિરાંતે લેટી પડેલા શિષ્યને જોયો; ને વળી તે શિષ્યના બાહુપાશમાં એક સુંદર યુવાવસ્થામાં આવેલી છોકરીને દીડી. તેણીનું મસ્તક ફેડરીકના હૃદય પર મુકેલું હતું અને તેણીએ ફેડરીકના ગળા પર હાથ વિહાળી દીધા હતા.

મો. મીન્ડ--આપનું કહેવું ખરું પડ્યું મારા લાડ. (આશ્ચર્ય પામીને) હું ધારતો હતો તેમ એ કંઈ ચારતુસ ગયો નથી. આતો કંઈ નવું જ દેખાયું છે.

ડ્યુ--પેરી તો ખુબ રૂપાળી દેખાય છે હોંકે !

મીન્ડ--મને પણ એમજ દેખાય છે, મારા લાડ,

ડ્યુન્ડ--એ કેવો અંદરખાને ખટપટીઓ છે ! આવું સુંદર કુલ એ આ જગલમાં જડી આવ્યું તેથી મને ખીન્નકુલ આશ્ચર્ય લાગતું નથી. આ જોવા પછી તું હજી ધારે છે કે એને સ્ત્રીઓ ગમતી નથી ? ને સ્ત્રીઓથી કંટાળે છે.

શિક્ષક--આવું જોવા પછી તમે કહો છો તેવું કોઈ ધારે નહીં.

ડ્યુન્ડ--મી. મિનાડ. હું તમને ખરું કહું છું જે કે ફેડરીક સંયથી છે તોપણ ખીજના જેવો એ નથી. પણ તેતો પોતાને માટે જે પસંદ તાની સ્ત્રી શોધી કાઢી છે તેથી આપણે એને મુજારક બાદી આપવા જઈએ. ચાલ મારી સાથે.

તીન્ડ--એક જગથું તો આપણે વગર તેડ્યા ગયા એવો એ આ-પણા પર દોષો રોપણ કરશે.

ડ્યુન્ડ--તેમાં શું શીકર છે ? અહીંયા એ આખો દીવસ રહેછે તો પ્રેમની જાનેતમાં કંઈ ખલેલ પડવાની નથી. કારણ તેમ કરવાને તેને બધો વખત મળશે.

ડ્યુબર્ગ અને મીનાડ જરા પાસે ગયા. અને તેમનાં પગલાંનો અવાજ ફેડરીકના કાન પર પડ્યો. એની બેહેને પણ આંખો ફેરવી એટલે તેણીની નજરે એ ઓળખાણ વીનાના શપ્તસો નજરે પડ્યા તેથી તેણી પોતાના પ્રિયતમ પાસે નજીકમાં જઈને જાણે કોઈ માણસો તેણીને તેમ

મને પ્રેમ કરતા અટકાવવા આવતા હોય એવી બીકથી પોતાના પ્રિયતમ ની હૃદય ઉપર પોતાનું માથું મુકી મોઢું છુપાવી દીધું.

ડયુબર્ગ—(ખડખડ હસીને) શાખાસા રે શાખાસા મળરક્ષામાં પણ ઉડીને બામ દોડ્યા દોડ્યા રોજ નયછે તેનો મુદ્દો આજે જણાયો. પણ ખરું કહેતો તારી પસંતના તો ફાંકડી ખરી બામી ને તેના ચેહેરા પર જે વિલસણના નજરે પડે છે તેથી તો ઓર તેથી વધારે રૂપાળી લાગે છે.

ગૌર કાયાની મુગીએ ડયુબર્ગની સાગા કાળોક પર્યંત જોયું, પછી પોતાના પ્રિયતમના મુખ તરફ જોયું અને એવું દર્શાવ્યું કે આ પારકા માણસો શામાટે અહીં આવ્યા તેનું કારણ શું એવું પુછતી હોય. ફેડરીકે ઉભા થયો, તે જોઈને એની બહેન પગ ખેડી હતી તે ઉભી થઈ જેના ઉાર તે આટલું પ્રેમ રાખતી તેને મુકાયું નહીં. પરંતુ તેણી તેના હાથનો આશ્રય લઈ પેલા જે પરાયા માણસોને સમય નજરથી જોઈ તેઓ શામાટે આવ્યા હશે તે ન સમજવાથી બીકથી ને એવું ધાર્યું કે તેણીના પ્રિયતમને લઈ જવા આવ્યા હશે. ફેડરીકે જરા અધો ખસ્યો, તેણીનો સંશય દૂર કરવા લાગ્યો, હૃદય દત્ત આપ્યું અને ઝૂંપડીના બાગમાં જઈ તેની રાહ જોવાને કહ્યું. એની બહેને મક્કા કાઢે તેના કહેના પ્રમાણે કીધું. તેનાથી વિપ્રુત પગાયું નહીં પણ ફેડરીકે જણાવ્યું કે હું થોડા વખતમાં આવું છું, આખરે તેણી બાગમાં આવી ગઈ ને જતી વેળાએ હાથ ઊંચા કરી પરાયા માણસોને બતાવ્યા. જેની મનઃપ્રત્ય એવી હતી કે “હે પ્રિય તમારે એમની સાથે જવું નહીં હોં !”

તેણી નજરની બાહેર જતાં સુધી ફેડરીકે પ્રેમભરી આંખોથી જોતો હતો અને પછી પોતાના મિત્રો પાસે ગયો.

ડયુબર્ગ—ફેડરીકે રૂપાળી ! મારા સગા, મારા મનને જાણે મોઢી લાગી રહી હોમો. મિત્ર—જેવું તેનું રૂપ છે તેવો તેનો અવાજ હોયને! ખરેખર આ જંગલમાં એના જેવું પંખી જડવું મુશ્કેલ છે.

ફેડરીકે (કોપથી) અહીં તમે શું બોલવા આવ્યા છો?

ડયુબર્ગ—શું બોલવા ? વળી તને બોલવા, બીજા કોને, તને ને તને જ.

તું હમને એક્લા મુઠીને આપ્યો આવ્યો ને તો—જે માણસે હમને બીચીમાં વગર પૈસે પાછળ મુક્યા તે તો—જે એક ખેડુતરી છોફરીને માટે જંગલમાં રહેતા માટે અમને છોડીને આપ્યો ગયો તે તને ! તારે તારો જંગમી પ્રેમ! પણ તેથી તારે કંઈ પોતાના મિત્રો અને તારા મુઠીને છોડી

ચાલ્યા જવું એ તો શે.એ નહીં.

ફ્રેડરીકે કાંઈ જવાગ આપ્યો નહીં; જાણે ધણા ઉંડા વીચારમાં પડ્યો હોય એવું જણાયું.

મી.—મારા લાર્ડ. (સન્માનથી) દરેક માણસને પ્રેમ જતાવવાની છુટ છે. શું એડમે ઇત્યાદિ સાથે પ્રાતિ નહોતી કરી ? એકની સાથે પ્રેમમાં પડ્યો હોય તો તેજ વેળા બીજી સ્ત્રીની સાથે તેવોજ પ્રેમ જતાવી શકાતો નથી એ વાત ખરી; અબ્રાહામ હગારને ચાકતો હતો, કેવીક બાઈશ બાને; સાંપસન ડ્રાઈસાને, અને જ્યારે સામસન જેવો બલિષ્ઠ માણસ પણ આ વશ થયો તો અપણે ક્યા હીમાયમાં ? તેમજ, મારા લાર્ડ દરેક વાતની હદ હોય છે. જો પ્રીતીમાં પડ્યા હોય એ તો મિત્ર મંડળીને જીવી જવું જોઈતું નથી અને પરમેશ્વર જે ઉંચી પદવી પર મેલ્યા હોય ત્યાંથી ખાડી નીચે પડવું જોઈતું નથી. હું ખરું કહું છું કે મને કાંઈ મમજણ પડતી નથી કે તારા પિતાએ પ્રતાપ કરવાને ખાતર તને મોકલ્યો તે આ જંગલમાં જરૂર ખાતર મોકલ્યો કે શું ?

ફ્રેડરીક—(પોતાના વિચારમાંથી મુક્ત થઈ અને મિનાર્ડે શું કહ્યું તે જાણે કાંઈજ સાંભળ્યું નથી એવો દેખાવ આપીને) મારા મિત્ર જોરન સાહેબને મારે કાંઈ મદત્વની યાગત જણાવરી છે. એ યાગત એના સંબંધનીજ છે આટે તું જરા ખીચુમાં આશ્રે પાછો ધા. ને હમે ધોડી-વારમાં ત્યાં આવીએ છીએ.

મી.—“મારા લાર્ડ, તમારો હુકમ હું કેમ અમલ્ય કરું ? આપના કહેના પ્રમાણે ખીચુમાં જઈ તમારી નાક જોઈશું.” એમ કહી મો. મીનાર્ડ જંગલમાંથી જનડતો ચાલ્યો. “ મારા નાના સરખા બાપજી-થી એને અપરનો ધમ્મ. એણે જણ્યું ખરું કે કામ જોડું થયું. હવે એ પોતાની ચાત્ર સુધારણે ને શ્રીસંગત કર્યા કૃપનો પશ્ચાત્તાપ કરી પાછો આવશે એટલે શ્રીને ગત્રમાં આપણને સરી વાનીઓ ખાવાની મળશે.

શિક્ષક નજરની બાહેર જતાંની સાથે ફ્રેડરીકે ડ્યુબર્ગની બણી વગી ને કહ્યું “ તેં મિનાર્ડને સાથે શા મટે અણ્યો ? આ જંગલમાં કેમ આવ્યો ? શું મારા મનને ચાહે તે પ્રમાણે ન ચાલી શકું ? હજી પણ બંધામાંજ રહું ?

ડ્યુબર્ગ—પ્રથમ મો. મીનાર્ડે સમજે એવો નથી. ને ખીચું તું હમને મળ્યો નહીં તેથી તારું શું થયું હશે એની અમને ત્રણી શીકર થરા લાગી. એક જુવનન દુધ વેચનારી છાંડીની સાથે પ્રીતીમાં પડ્યા, તું ઓર બેડો ક્યુરીએસે સહેજમાં અને એમ હું માનું એવું તું ધારેછી

ક્રેડ૦—શું દુધ વેચનારી છોડી ! ડ્યુબર્ગ, એમ નથી. એ ખસ અંતઃકરણનો અને અનુભવ પ્રેમ છે. આનો ગાઢો પ્રેમ મેં કદી કોણે નથી અને એના પ્રેમને યોગ્ય મને બીજું કોઈ પાત્ર જડ્યું નથી ! બાઈ ડ્યુબર્ગ, આ આપણું છોકરીનો સ્વભાવ તારા અનુભવમાં નથી ! દુનિયાના પ્રપંચ અને દાંભિકપણાની તે કેવળ અનુભૂતિ છે. તેના અવયવ જેવા વિત્ર અને સ્વચ્છ છે તેવોજ તેનો આત્મા છે. મારા વાદના મિત્ર, એના જેવી સ્ત્રી પારીસના સુંદર રાજગૃહમાં પણ જન્મી આવી મુશ્કેલ છે !

ડ્યુબર્ગ—આ તારું બોલતું હાલ પ્રેમનો ઉભરો છે તેની એવું છે. બાઈ હું સારી રીતે જાણું છું કે તે ઉભરો સમી જાય ત્યાં સુધી તે વિશે વાદવિવાદ કરવો મિથ્યા છે. હું કમુત્ર કરું છું કે છોડી તો રૂપાળી છે, ને મો. મિનાઈ કહે છે કે “અત્યંત પંખી જડતું મુશ્કેલ છે” એ તેના કહેવાને હું મળતો આવું છું; પરંતુ હવે તું શું કરવા ધારે છે ? હવે બાઈના દીસો તું જંગલમાં શી રીતે કાઢી શકશે ?

યુવાન વૈકાકિટ—હું એની બહેનને છોડીને આવનાર નથી.

ડ્યુબર્ગ—સારું, સારું, તારી એની બહેનને આપણી સાથે તેડીને આવશ, ને મિનાઈને એમ સમજાવતું જોઈએ કે એ “મોરશીઆનેસ” છે ને તેવી સમજાવત તેની કરવાનું હું માથે લઉં છું. પણ પરમેશ્વરને માટે આ અડતી છાયા છોડીને આવશ. નહીં તો તેની છાયામાં ઉરાંગ ઉદાંગ નામના વાંદરાના જેવી તારી આરક્ષા થશે.

ક્રેડ૦—આ જંગલ છોડીને આવું ? ના, એમ કદી જનનાર નથી. એ જુવાન છે.ડીનું પાત્રજોપણ કરનાર એક સ્ત્રી પેલી કુપડીમાં રહે છે. તે એક વૃદ્ધ બાઈ છે જેણીએ તેનું લાલન આજની પક્ષી કીધું છે.

ડ્યુબર્ગ—તે વૃદ્ધ બાઈને પણ સાથે લઈ લે; ને તે બાઈને આપણે મારશીઆનેસની માને દેઢાણે ઠરાવીશું.

ક્રેડ૦—એ જનનું મણું મુસકીલ છે.

ડ્યુબર્ગ—સારું તો એનું આખું કુટુંબ તારે માથે પડ્યું હેતુ ?

ક્રેડ૦—ડ્યુબર્ગ, તું મને જવાદે: ને તું મિનાઈને લઈને મીનોગસ જા. હું ત્યાં આવી પોચીય. પણ હાલમાં આ જંગલ છોડીને અસય એવું નથી.

ડ્યુબર્ગ—હમારે મીનોગસ પાછા જવું ? આસી વત ! આના જંગલમાં રહી દુધ વેચનારી છોડીની સાથે નહીં તેના વાતો કરવી એ શું ?

ક્રેડ૦—આવી છોડી જંગલમાં પછી મળે એવું નથી તે કેવી છે ને તને ખબર નથી. પણ—ના—ના. તેણીને માટે હું તને કંઈ કહેવા માગતો નથી, તેનું મન કેવું ઉચી જાતનું છે તેની તને ખબર નથી. સલામ ડ્યુબર્ગ મને જવાદે

ડયુ—એવો તારો નિશ્ચય છે તો ધણુ સાંઝું, તેથી હું તને જવાની રમ આપું છું. પણ પેલી થેલી મારી પાસે રહેવા દે. તારા કરતાં જમ-તને હું સારી પેઠે ઓળખુ છું અને મારી ખાતરી થઈ છે કે આવા પ્રકારે દીવસ કાઢશે તો પંદર દીવસની અંદર તને પ્રેમના ઉપર આભાવ થશે. તું વહેલો આવી પોંચજે ને હમને ખોળી કાઢજે.

ફ્રેડરીક—હીક છે. પણ એની બેહુન મારી સાથે આવશે ત્યારે?

ડયુ—જેજે એના પત્ના તું એકલાજ આવશે એવું હું ખાતરી પૂર્વક કહું છું—તેટલામાં તારાથી જેટલી પ્રીતી કરાય તેટલી કરી લેજે. સારાંશ—એટલી બધી કે એક પખવાડીઆમાંજ તને કંટાળો આવશે ને તું થાકી જશે.

ડયુઅર્ગે પૈસાની કાચળી લઇને ગજવામાં મુકી, અને જંગલમાં થઇ ચાલ્યો ગયો. તે પછી ખીલુમાં એકલા પડેલા મીનાડેને માર્ગમાં મળી ગયો. પેલો ભરો શિક્ષક બનને ધોડાની વચ્ચે નીરાંતે લાંબા ટાંડીઆમાંથી જોડો હતો તે જાણે બ જનાવરોની સાથે આ એક નીચું જનાવર વાગોલતું બેઠું છે.

ડયુ—ચાલ વહેલો, ઉતાવળો થા—ને ધોડાને લાવ. થા લેલો.

મીનાડે—આપ શું કહો છો તેની મને સમજણ પડતી નથી સાહેબ. ધોડાને તો લાવું પણ ફ્રેડરીક ક્યાં છે ?

ડયુ—તેણે પાતાની દુધ વેચનારી છોડીની સાથે રહેવાની હટ લીધી છે.

મીનાડે—તે પાછળ પડે ને આપણે એકલા જઈએ એ કાંઈ સાંઝું દેખાયકે?

ડયુ—તારું કહેવું ખરું છે. કારણ આ જંગલમાં આપણે રહીએ તો આપણે દીવસ કાઢતાં મક્કા બારે પડે.

શિક્ષક—ખરેખર મારા લાડ, મને કાંઈ સમજણ પડતી નથી તમે શું કહો છો તે.

ડયુ—મીનાડે, માણસના અંતઃકરણને ઓળખનારો માણસ હોય તેના જેવી હું કૃતિ કરી બતાવું છું--ને તેમાં જીવાન માણસોની. જો આપણે ફ્રેડરીકની ઇચ્છા વાંચ ચાલીએ તો આપણને ઠગાવવાને એ કાંઈ બલતુંજ કામ કરી બેસે એવો છે. માટે એની પ્રેમદેવી એને જો રસ્તો બતાવે છે તે રસ્તે એને જવા દઈએ. ને હું પ્રતિજ્ઞા પૂર્વક કહું છું કે પંદર દીવસની અંદરજ તે પેહેલા કરતાં કાંઈ વધારે ડહાપણ સી-ખીને આવશે.

મીનાડે--આપના વિચાર પ્રમાણે ચાલવાની હું હજી શરૂઆત કરું છું

હયુ—ત્યારે હવે ચાલ ઘોડો લાવ. કાત્રે આપણે ચાંચરડીનને ત્યાં જમવા જઈશું.

મીનાડ—શું કહોય ! જમવા જવાનું છે ?

હયુ—ને હું પ્રતિજ્ઞાથી કહું છું કે આપણે આતેવડ ગામમાં પેસી શું એટલે ગામના લોકો આપણને જોવા બહાર નિકળશે.

મીનાડ—હજી તમે શું કહો છો તેની મને બરાબર સમજણ પડતી નથી, મારા લાડ. આપ નામદાર એવી મજેની ગોઠવણ કરો છો કે તમારી કુક્તિ અને વિચારના ઉપર મને પૂર્ણ બરોસો છે.

મો. મીનાડ તો મો. ચાંચરડીનને ત્યાં જમવા જવાનું છે તેથી મનમાં રાજ થયો ને ધોડાને એડી મારી (કદાચ જન્મમાં પેડેલી જવાર) તેથી તેનો ઘોડો હયુગર્ગની પાછળ દોડતો ચાલ્યો—મોનોખલ જવાં ચાગર્ગમાં બોલ્યો—ઘણી તાગુળીની વાત છે કે મારો શિષ્ય આવા રંદમાં ફસી પડ્યો. સ્ત્રી જાત કાષ્ટ વેળાએ માણસને ફસાવીને તેને ખાડામાં નાંખે છે. કેટલા નામના તત્ત્વજ્ઞાનીએ કહ્યું છે કે સ્ત્રીઓમાં જ્ઞાન અને હડાપણ બંને સાથે હોય એવું કવચિત્ જ બને છે.

હયુ—મારા વહાલા મીનાડ, જો કેટલો પ્રેમમાં કાંઈ પ્રતિબંધ થયો હોય તો ન જાણે.

મીનાડ—સેંટ બરનાડ નામનો સાધુ કહે છે કે સ્ત્રીઓ પીશાચની સગી હોય છે.

હયુગર્ગ—પણ ચીનનો કનકયુક્તિયસ નામનો ધર્મગુરુ કહે છે કે પદ્મેશ્વરે પ્રથમ સ્ત્રીનો આત્મા બનાવ્યો ને ત્યાર પછી બીજું બધું બનાવ્યું.

મીનાડ—એગ્નીસ સોરેલ નામની સ્ત્રીએ ચાર્લસ રાન્ડને પ્રેમમાં ગાંડો બનાવ્યો.

હયુ—ને બીજી સ્ત્રીએ એને સારો કાપ્યો.

મીનાડ—નેપદસતી જોન નામની સ્ત્રીએ પોતાના ધણીના ગળામાં ફાંસો નાંખી તેને મારી નાખ્યો.

હયુ—પણ જન હેમેટ નામની સ્ત્રીએ બોન્ડેનો પ્રાણ બચાવ્યો હતો.

મીનાડ—મધી વાતના વિચાર કરવા જઈએ તો બંને તાજવા બરાબર સંમતોત્ત થશે. એટલે સારી ને દુષ્ટ સ્ત્રીઓના જોષએ એટલા દાખલા મળી આવશે.

આ પ્રમાણે બંને પ્રવાસીઓએ મોનોખલ તરફ વાટ ચાલતાં સ્ત્રીના સદ્ગુણ અને દુર્ગુણ વિષે વાતવિવાદ ચલાવ્યો—જો વિષય એવા પ્રશ્નનો છે કે એ બાળત હજારો વર્ષ વાદવિવાદ ચલાવીએ તોએ પણ તેનો સમાધાનકરક અંત આવે નહી. કારણ એક વિદ્વાને કહ્યું છે કે “ દરીઆ દી-

નારે રેતીના જોડલા દાણા (કણુ) હોય છે તેટલી વેળા સ્ત્રીનું મન ખરાબાએ છે. તેનો દાંધ પાર પડી શકતું નથી. સ્ત્રીના જોવો ગિત્ર નથી તેમ તેના જોવો શત્રુ નથી.” આ વિદ્વાન એવો તો આમલી હશે કે તેણે સ્ત્રીના મનના વિચાર અને રેતીના કણુ જાણે ગણી જોયા હશે. પણ હમને તો એ વાતનો શક છે.

હવે આપણે ફ્રેડરીકની બાબતનો વિચાર કરીએ. ડ્યુઅર્ગ ગયો એટલે એના જીવને નીરાંત વળી. ને જ્યારે ધોડના પગના પડવા તેના કાન પર પડ્યા ત્યારે તે જાણે ફરીઆમાં બધી પુછ ફેંકી દીધી હોય તેવા માણસની પેઠે જોઈયો “હું હવે છુટ્ટા થયો.” ત્યારથી ફ્રેડરીકને ડ્યુઅર્ગ કે મિનાઈની પાછા આવવાની બીક રહી નહી, તેથી પોતાની પ્રિયાની સાથે આનંદમાં વખત નિર્ગમન કરવા લાગ્યો. પછી તે ઝુપડી તરફ ગયો. તેના મનમાં બિચ્છવો દાંધ પણ વિચાર ન હતો, તેમ તેણે વિચાર કરવાનો પ્રયત્ન પણ કીધો નહી. પરંતુ તેની ઉંમર વીસ વર્ષની હતી અને તેની વેળાએ તે આવી સ્ત્રીના રૂદમાં ફસાયો માટે એ શુન્દે. આપણે માફ કરવો જોઈએ.

એની બેહેન ફ્રેડરીકની વાટ બાગમાં ઉભી રહી જોતી હતી પણ મનમાં તે ઘણી ગભરાતી ને ઉદાસીન ચહેરે જોતી હતી. રૂમ મારગારેટ બર નિદ્રામાં પડી હતી. ને જે વિષયથી તેનું મન ચિન્હન થયું હતું તે વિષયને તરત શરણે આવે એવો એનો સ્વભાવ હતો. ફ્રેડરીકના પિછાનના બે નાંખા માણસો આવી પોહ્યા. તેથી તે ઘણી બીધી ને જેમ જેમ વખત ગયો તેમ તે વધારે ચિંતાતુર જણાઈ. પ્રિયતમ વિના વખત કાઢવો તેને દુઃસહ થઈ પડ્યો. આ દુનિઆમાં મનને આનંદ આપનારા જે સાધનો છે તે ભોગવવા તેણીની જીંદગી ભાગ્યશાળી ન હતી તેથી આવી બુદ્ધિશાળી સ્ત્રીને આનંદના બદલામાં પ્રેમ એ મોટો આનંદનો ખોરાક થઈ પડ્યો. તેનું અંતઃકરણ જ્યારે તે એમ બોલતો કે “હું તને મનથી ચાહું છું” ત્યારે પોતાના પ્રિયતમના અંતઃકરણ સાથે મળવા દોડી જતું. પોતાના પ્રિયતમને પોતે શરણ થવામાં એની બેહેન પોતાના આત્મા સાથેના દેહની પ્રિયતમને બિલ્કા પિરસી ફ્રેડરીક તેણીને કહેતો કે “સુખ તારી વાટ જોયા કરેછે.” તેનું હાસ્યકારક વરણાગ્રીવાણું સુખ જોઈને તેણીનું અંતઃકરણ પ્રેમાવેશથી પિગળવા લાગ્યું. તેના પ્રેમના ઉત્તમ તાપથી તેણીનું બરફ જેવું અંતઃકરણ પીગળી દ્રવી થયું—અંતઃકરણમાં પ્રેમનો ઉદ્ભવ થઈ તેમાંથી પ્રેમ સરિતા વહેવા લાગી. તેણીથી ફ્રેડરીકને જેટલું સુખ અપાઈ શકતું તેટલું તેણીના મનથી થોડું લાગતું. અને

આવો પ્રેમથી મોક્ષનો માર્ગ બતાવનારને એ પોતાનો દેહ તથા આત્મા સોંપી દે એમાં શું આશ્ચર્ય ? પ્રેમનું સાધન દેવે જેનું લુપ્તી લીધું છે એવી સોમક વર્ણની નવ યૌવના બાહ્યાની સ્થિતિ કેવી દયામણી થતી હશે ? એની બેનના મનમાં જે કાંઈ દુનિઆમાં સુખ હોય તો તે કેડરીક જાને તે પોતે છે, એવું માનતી તે તેના જન્મે ભત્રો આ યા ત્યાં સુધી તેના પ્રેમ માર્ગમાં કાંઈ જાતનો પ્રતિબંધ થયો ન હતો. પરંતુ અરેરે આ જગતમાં નિરંતરનું સુખ સર્જેલું નથી; તેથી પ્રેમ પણ નિરંતર ચાલે એવું બનતું જ નથી. સુખ અને આનંદમાં યોગ દોરસ ગયા એટલે પ્રેમની સથે વળ-જેલાં દુઃખના અનુભવનો પ્રથમ સ્પર્શ ચાખવાને એની બહેનના નસીબમાં જ લખેલું હતું. !

આખરે કેડરીક પછે આંખો, એની બહેન ગમ્મ નહીં પણ પોતાનો પ્રીયતમ આવતાની સાથે તેના બાહુપાશમાં વીટલાઈ પડી ! ચારે તરફ જોયું, બન્ને એકલાં હતા તેથી ફરીથી સુખ સન માંડીને પ્રેમસંસ્થિતિની મંદ લહરીમાં વહેવા લાગ્યાં.

તેથીને છાતી સરસી ઘાળીને પ્રીતમે કહ્યું—“મારી વાકી. ના, હું તને કહી છેડીને જનાર નથી ! તું તારા મનથી ખાતરી રાખજે. તારા જેવી પ્રેમલક્ષ્મી મને બીજી ક્યાં મળવાની હતી ? તારા જેવી પરી, તારા જેવી સુદર, વિશ્વસુ અને ખગ દીવ્યતી મને ક્યાંએ મળવાની નથી. જગત આરે મટે થું વીચાર કરશે તે બે મને જરા પણ દરઘર નથી ? સુખની કુચી મારે લાચ હવે જડી છે ! તારા હસ્તપાશમાંથી મારો પિતા પણ છેડાવાને સમર્થ નથી !

આની પ્રતિજ્ઞા કરી તેણે સુંદરીન ગાત્રનું ચુંગન કરીધું. આ પ્રતિજ્ઞાની પાછળ કાંઈ કીયા કરવી જોઈએ તે ચુંગનથી પુરી થઈ; અને દોરસે પણ વખતે તે અત્યાશંકો, બોલનો કે—“ના, ના, હું તને તણને કદી જનાર નથી.”

આ વાતને એક અડધડીયું વીતી ગયું, અને પછી કુશાન વાહાઈડે ના મનથી કીસા પાછળ પ્રવેશની પેઠે વહી ગયા. હવે વખત જવાનું સાધન શોધાને એકલું ક્ષિયતમાની સાથે રહેવાથી ખૂબ પડ્યું નહીં તેના મનમાં આંખું કે મનને કર્મચક્ષુ કરવાને વાસ્તે કાંઈ પણ મમ્મ મળે એવું શોધી કાઢવું જોઈએ. એનો ડકુમર્ગે કહેલાં વચનો યાદ આંખ્યા કે “નહી-ના કંનારાપર જંગલમાં જાંઘળી કાઢવી અશક્ય છે.”

એમ કરતાં કરતાં બીજી અડધડીયું પસાર થયું. કેડરીક એકસો બહાર બીજી તરફ દરવા જતા લાગ્યો. જંગલમાં પોતાનો ઘોડો જે ચરતો હતો તે દૃષ્ટીએ પડ્યો. તેના ઉપર ચાર થત્ર દરવા નિકળી પડ્યો. બીજી

દીવસે એણે એની બહેનને કહ્યું કે “મારે માટે થોડો ખોરાકો ગામમાં લેવા જઈશું” પરંતુ એમ કરતાં પંદર દીવસ તો ચાલ્યા ગયા ।

એવીજ રીતે પણ ત્રીજાં અઠવાડિયાં સમાપ્ત થયું—ફેડરીક “આનો-બલ તરફ નજર કરતાં તેના મનથી પુઝા લાગે” કે “આટલા બધા દીવસ થઈ ગયા પણ ડ્યુબર્ગે કેમ આવ્યો નહીં, ને મીનાડને પણ શું થયું કે તે પંજું મને ભુલી ગયો” દીલીગીરી સાથે આટલું તો કહેવાની ફરજ પડે છે કે એ બંને મિત્રાથી એ ઘણો નારાજ થયો. શું ફેડરીકની એની બહેનની સાથે એવીજ પ્રીતિ હતી ? હાં ફેડરીક તેણીને ખરા મનથી હજી સુધી ચાહતો હતો. પરંતુ ડ્યુબર્ગેનું કહેવું કાંઈ ખોટું નહતું કે “પ્રેમ ઘણું થયું તો ત્રણ અઠવાડિયાં સુધી જેવો ને તેવો ટકી શકે છે.” પણ એવું બને એવી હમરી મુદત ઇચ્છા નથી. પ્રથમ જે પ્રમાણે તેણી પોતાના પ્રિયનમતા બહુપાશમાં વીટગાઈ પડી સારે તેણી જે પ્રમાણે પ્રેમાવેશ થઈ હતી તેવીજ પ્રથમ પ્રીતિના આવેશમાં આવેલી ગૌર લક્ષ્મીને યુવાન વામકાકંટની સાથેજ બંનેને નદીના કીનારાપર થોડા વખત સુધી પ્રેમ રસનો પૂરું સ્વદ ચાખીને પરમાનંદની પ્રાપ્તિ મેળવવાનો તેમને હાથમાં વખત આપીને આપણે ડ્યુબર્ગે પૈસાની ચેકી પોતાની સાથે લઈ ગયો હતો, તેનું શું થયું તે તરફ વળીએ.

ભાગ ૧૩.

ડ્યુબર્ગે અને મિનાડ બંને જય શ્રીગોપત્ર પાછા આવ્યા પછી ડ્યુબર્ગે અચ્છં ખાનું ખવાતી લાવવાનો વિચારવાનો હુકમ આપ્યો. જે ઉપરથી સાઈ બેન્જન તૈયાર થયું.

ડ્યુ—(વિચારવાને) તેં શું સમજીને આનું બોજન તૈયાર કીધું ? હમને તો બીજી વાનીઓ અને કંચી જાતનો વાડ જોઈએ છે.

પાત્રે ગજવામાં પૈસા આવ્યા એટલે જાણને સારી વાનીઓ ખાવાનું સુઝ્યું. વીસીવાળો બંને જગ્યા આગળ શું જોઈશે તે જાણવા બામુએ કબો રહ્યો અને નમ્રતાથી બોલ્યો “બીજની રકમ ઘણી વધી ગઈ છે સાહેબ ખાવાનું અને રહેવાનું જે ભાડું થયું તેની સાથે વળી તમારા મિત્રે મારી વીસીના બધા ધોળાઓને દોડવાની ટેવ ન છતાં પુષ્કળ દોડાવીને બધા લંગમ કરી નાખ્યા.”

ડ્યુબર્ગે કાંઈ જવાબ આપ્યો નહીં પણ ગજવામાંથી પાંતસે ફેકની મોટ કાઠી વીસીવાળાના હાથમાં ગંભીરતાથી તેને મોહોડે ફુલો દેવા સુધી.

વીસીવાળાએ તો નોટ જોતાંજ આશ્ચર્યતાથી ડુબુગર્ગે તરફ જોતા મોડિયું. પછી શરમકને પોતે જે કહ્યું તેની ક્ષમા માગવાને જો ચાર શબ્દ અંતર બોલી કહ્યું કે “હું બીજા બનાવું છું પણ આપ સાહેબ મારી વા-
સી છેડીને બીજો કંથે જતા નહીં. કારણ મારા ભોંયરામાં જે ઉંચામાં ઉંચી જતનો દારૂ ભરેલો છે તે હું તમેને પીવા માટે આપીશ.”

એના ગયા પછી મો. મીનાઈ વીસીવાળાના શબ્દથી ખુશી થઈ બોલ્યો (ડુબુગર્ગને) કેમ મારો છાઈ, આપે આ પૈસા પોલાંડથી મંગાવ્યા કે શું કે

ડુબુ—હા. ત્યાંથીજ મેં મંગાવ્યા છે. હું જાણુતા મોંઘાં છું કે મારા જેવા માણસને પૈસા વિના કંઈ આવે ?

શિક્ષક—પણ પૈસા લાવી આપવાને માટે અહીં તો કાંઈ આવું નથી.

ડુબુ—અરે, તે માણસ આવ્યો હતો ત્યારે તો તું નિદ્રામાં પડેલો હતો. હવે મારો મુખ્ય વિચાર એ છે કે આપણે કંઈ ગમત કરી વખત કાઢવો જઈએ; અહીં એક ધરના ખુણામાં દારૂના પરિચયમાં આવ્યા વગર પડી રહેવું શું કામનું ? પ્રથમ એ કરવાનું છે કે કાલે આપણે ચાંચરટીનને ખચર કરીએ. પણ ત્યાં આપણને પ્રથમના કરનાં વધારે સાફ માત્ર પાત્ર મળે માટે મારું ધારવું એવું છે કે એક બેપીઆને લાં મોકલવો ને કહેવું કે તે ચાંચરટીનને ઘેર જઈને હમે આવનાર છીએ તેની ખચર આપે. કેમ મીનાઈ તારું શું કહેવું છે ?

શિક્ષક—મારા છાઈ, આપના મનને હું બીલકલ ગળતો છું સાહેબ.

ડુબુ—તો એક છેકરાને બોલાવી લાવ ને તેને આપણે ધનાગમાં મારું કલાકીનું જકીટ તથા મારી નાની કાન ટોપી આપીશું. જ્યો તે જહાર ગામનો છે એવું માન્ય પડે. તું છેકરાને લઇને આવેછે એટલામાં હું ચીઠી લખી નાંખું છું.

ડુબુગર્ગના હુકમને તાબે થઈ તે પ્રમાણે બળવવા મીનાઈ ગયો. મીનાઈ લાં ગયો છે એમ જાણી ડુબુગર્ગે નીચે પ્રમાણે એક ચીઠી લખી કાઢી:—

જારન લાડીસલાસ પોટોરડી, રાજા અને સાંડોમીરના પૈસાટાઇન વિગેરે વિગેરે પોતાના માનવંતા મિત્ર મોનશર, ડી. ચાંચરટીન એલેવાઈના વિગેરે વિગેરેને જણાવે છે કે હમે માનશર ડી ચાંચરટીનને લાં હમારા વિદ્વાન મિત્ર મોનશર મિનાઈને તેડીને આપની મુજાકત લેવાથી ધણી ખુશી થઈશું. જેન પોટોરડી, એલેવાઈની મોડેગ. ડી. ચાંચરટીનને બણી જ નમ્રતા પૂર્વક સલામ પોહાંચે.

આ પત્ર વાળીને તે પર સરનામું કરીને છેકરાના હાથમાં મુક્યો.

ઘોડાવાળો છોકરો ઘોડેસારનો વેશ પહેરી તે ઘોડો દોડાવતો. ઘોડીપર ને સરેનામુ લખ્યું હતું તે ઠંકાણે ગયો. સંદેશ લઈ જનાર છોકરો લાંબા પોંચ્યો. ત્યારે મો. મેડમ ચાંચરટીન મુઠ જવાની તબક્કારીમાં હતી. તે વખતે ધડીઆળમાં સાડા નવ થયા હતા; ગામડામાં રાત કાઠાગા બરેલી લાગે છે તેથી મો. ચાંચરટીને સીતાર વગાડી જોઈ અને તેની સાથે ગાવાને મેડમ ચાંચરટીને વિનંતિ કીધી. પછી બન્ને જણા પોષના બેરનને માટે વાત કરતાં તે આવી ગયાને ધણી દીવસ થયા તેથી દીકરીની ચર્ચા. મો. ચાંચરટીને પાતાની જાને કહ્યું “મને ધણી આશ્ચર્ય લાગે છે કે બેરન સાંજે જ ગયા તેને જા કહેતા હતા કે હું યોગ દીવસમાં પાછો મળવા આવ્યો. શ અને તમારી સાથે રહીશ તેનું કેમ થયું? મેડમ ચાંચરટીને પોતાના પતીને કહ્યું “તમારા કરતાં મને ધણી આશ્ચર્ય લાગે છે.”

બપોરે મોનશર ચાંચરટીન પોતાના સુવાના ઓરડામાં ગયો ત્યારે તેના કાનપર પેલા જાસુદના આધવાનો અવાજ પડ્યો. તે ઉઠ્યો—કાન દીધો—ને ઓરડી વચ્ચે રાખ્યું ઉભો.

મેડમ ચાંચરટીન—વાહલા, આવેલી, પથારીમાં સુઓ, કોઈ આવ્યો હશે તો આપણા નોકર તેને જવાબ આપશે.

મોનશર ચાંચરટીન—પણ આટલે મોડે તે કોણ આવ્યો હશે?

આ વખતે સુવાના ઓરડાના બારણા કોઈએ બાહરથી ખખડાવ્યાં. બાહરે જ્યુનેત્ર હતો જે પોતાના શેડ અને શેડાણીને એવું કરેલા આવતો હતો કે બારન પોટોસ્કીનો સંદેશ લઈ કોઈ જાસુસ આવી નીચે ઉભો છે. પોટોસ્કીનું નામ સાંભળતાની સાથે મો. ચાંચરટીન ઉડીને આવતો હતો એટલે ખુરસીની સાથે અથડાયાથી સેતરંગી ઉપર ઝોક જવાથી પડી ગયો; અને મેડમે પોતાના ધણી પાસે પોતાના વાળ જરોળર ગોઠવવાને માટે આરસી માંગી. પણ મોનશરના સાંભળવામાં ન આવ્યાથી તે ઉઠ્યો ને બેરનના જાસુસને બોલાવવાને બારણા ઉઘાડવા દોડ્યો. સુવાના ઓરડાના બારણા આગળ જે દાદર હતો ત્યાં જઈને જાસુસે આપેલો પત્ર હાથમાં લીધો. એ જાસુસને જ્યુનેત્ર ઉપર તેડી લાવ્યો હતો. પત્ર વાંચતા તેનું મુખ આનંદથી રાતું થઈ ગયું. પોતાનો નોકર અને જાસુસ ઉભા છે છતાં તેને જે આનંદ થયો હતો તે કેમે કયો દખાવો નહીં તેથી તેણે પોતાની રૂંતને કહ્યું બેરન સાહેબ પાછા આવનાર છે. તેઓ મને “ડી. ચાંચરટીન આવ આલીવાર્ડ” એવું લખે છે ને તેઓ મને ધણીજ નમ્રતા પુલક સલામ લખે છે?

મેડમ—કાણ બેરન સાહેબ? આપણા પર એમની કેટલીયથી મહેરબાની છે?

મોનશર—ડી. ચાંચરડીન—આવ આવેવાડું? (આવ એ પદવી બતાવવાનું અવ્યય તેથી તેના ઉપર બાર મુકીને) જોએ હું કાઠ ગઢાવતો લાઉં હોજી. અથવા હું કાઠ કેઢાવતો સરનાર અમલનાર હોજી? બેરનનો મારો ઉપકાર માનવો જોઈએ કે—હવે હું તેનોજ માણસ બનીશ કેમ વફાવી તું સાંભળેછે કે ?

માડેમ—હા હું સાંભળુ છું શું ખારન સાહેબે મને નમ્રતા પુરવક સલામ લખી છે !

મોનશર—અહ્યા, હ્યુનેત-મસુસને જોઈશું માન મગકું જોઈએ તેટલું માન આ માણસને આપજે (પોતાની સ્ત્રી શું કહેછે તે તરફ સાંભળ્યું ન સાંભળ્યા જેવું કરીને) અને તું છેકરા, મહેરબાની કરીને તાસ મોટા શેકતે—જણાવજે કે આપને અને આપના નિત્રો જોઈએ તેટલું માન આપના હોમો તેઆર છીએ. આપના અગાથી હોમો ધણજ ખુશી થઈશું. ને આ પની આગતા રજાગત કરવાનું હોમો પોતાને માન મળશે એમ હમે સમજીએ છીએ.

જસુસ અને ચ.શ્યો ગયો. મો ચાંચરડીન એક આરામ ખુરશી પર જઈ સૂતો. ને મોડેમ ચાંચરડીન માથું ઓસીકા પર મુકીને સૂતી; પણ પત્ર વાંચતા પછી જાને જયુને ડોર આવી નહી. મોનશર ચાંચરડીને કાંઈ નહી તેા દસ વખત પત્ર વાંચી જોયો. ડી આલેવાડે એ ઉપમા લખી હતી તેથી પોતે કેટલો ખુશી થયો તેની કદમતા વાચક કરી શકશે.

મોડેમ ચાંચરડીન—એ ગમનું નાગછે વાહલા.

મોનશર—હા, પણ મારા નામની પછત્ર કે એ શબ્દ મુકવાથી બેરન સાહેબ મને મોટું ગમન આપેછે.

માડેમ—મારા વહાલા, પારીસમાં એવીજ રીતે લખાયછે. આજ હું જ મહીના થયા તમારી આગળ લાય જોડીને કહું છું કે તમારા નામની પાછળ—એવ એલેવાડે એવું ઉપનામ લગાડો પણ વાંચા મારું કેહેવું તમારી ક્યાનમાંજ ઉતરવું નથી.

મોનશર—બેરન સાહેબે મને એવી પદવી આપીને લખ્યુંછે તો આજ હવે હું આજથી એજ નમ ધારણ કરીશ. ને હવે હું એજ નામની સહી કરીશ કહે આપણે એક મોટી ભારત અપવાનીછે હોંક.

માડેમ—આપવીજ પડશેતો.

સોાશર-જગશે—પાય-સંગીત-દારખાનુ આવેવાડેમાં આજ દીન સુધી કાઠએ દારખાનુ ફોલું જોયું નથી ને આપણે દારખાનુ ફોડીને બતાવીશું તો આખુ ગામ જોવા મળશે. હું આસપાસના મુખ્ય ને જ

છીતા માણસોને બોલાવીશ.

મેડેમ-હું માગ વાળી આંટી પાડીને ખાસા ઝોળીશ.

મોનશર-આખા ધરમાં હું દીવા સળગાવીશ.

મેડેમ-હું મોટા નવો ગાડન પેહેરીશ.

મોનશર-જુદી જુદી જાતના તે રંગના હું દીવા સળગાવીશ.

મેડેમ-જાત જાત હાથમાં લઇશ.

મોનશર-દીવાનખાનામાં મોટા દીવા હું સળગાવીશ.

મેડેમ-મારા નવા રસીયન ચાગડના બુટ પહેરીશ.

મોનશર-જેટલા મોટા દીવા મળી શકશે તેટલા આણીશ.

મેડેમ-હું સફેદ દુપટો અંગપર ઝોડીશ.

મોનશર-સર્વે બરણા બારીઓપર કુલની જાળી બસાવીશ.

મેડેમ-મોતીની મોહન માળા પહેરીશ.

મોનશર-મંદુકના બાર કરાવીશ.

હવે આપણે શ્રીનોબલ તરફ વળીએ વીસીવાળાએ, એવું ખીલ બન તાણું કે હજી ડ્યુબર્ગની પાસે પાંતસે ક્રાંક નિકળતા હતા તે તેમાં ડ્યુબર્ગને કાંઈ પાછું મળે એવું ન હતું. એક ગાડી પણ ન બેઠી શકે એવા બે ત્રણ ધરડા ઘોડાઓને જે ઇન્જન થઇ હતી તેને માટે ત્રણસે ક્રાંકની રકમ નુકશાનીની ગીતમાં દાખલ કરી હતી. એવા વીસીવાળાની સાથે કોઈ પણ માણસ એવી મોટી રકમને માટે તકરાર કરે પણ ડ્યુબર્ગે વગર તકરારે તે રકમ પસાર કરી. કારણ બેરન સાહેબ હીસાબમાં સમજે તો એના બાપનાજ સમ. ડ્યુબર્ગે વીસીવાળાને એક નવો ઘોડો આવતી કાલે લઈ આવવાનો હુકમ આપ્યો તે તેની સાથે બે ઘોડાવાળાના નાના છોકરાઓને તૈયાર કરવાને કહ્યું કે જે ગાડીના ઘોડા તપાસવાને કામ લાગે. ડ્યુબર્ગે ઘેઝીમાંના પૈસા ગણી જોયા તો તેની પાસે ચાર હજાર પાનમેં ફ્રેંક હતા. એટલા પૈસાથી એના કરતાં દસ ધણા પૈસા કમાવી શકાય. એના મનમાં મોટી આશા હતી કે લોહાધીશની સાથે રમીશ તો લાયન્સમાં જુની ટોપી પહેરેલા ચાવીલીયર અને લાંબી બાંચવાળા કાઉંટે એના પૈસા લીધા હતા તેમ પૈસા મેળવી શકાશે.

ખીજે દીવસે જાપોરના ડ્યુબર્ગ અને મીનાઈ જમવાની વેળાએ એ. લેવાઈમાં પોત્તી શકાય એવું ધારીને ત્યાં જવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા. વીસીવાળાએ ગામમાં મોટી ગાડીની ઘણીએ ખેળ દરી પરંતુ મન લાયક મળી નહી શકવાથી બન્ને ગૃહસ્થો એક ગાડી જેમાં આગળ પાછળ બે-રુવાના પાટીઆં હતાં તે તાંગામાં બેસીને જવા નીકળ્યા. આગલી બાજુ ડ્યુબર્ગ

અને મીનાડે એમ હતા. અરે પાછલી બાબુએ જે ધોડાવાળાને લોકરખો ભેટ
હતા. તેમના પોપાક મહા મહેનતે મેળવવા પડ્યા. ને બનતે કુમારખા
ટોપીઓ પહેરાવી દીધી, જે બચ્ચી મોટી પડ્યાથી તેમના નાક ઉપર આ-
વવા લાગી—જેથી તે બંને કોઇ પરદેશી છે એવો દેખાવ માત્રમ પડે.
ડ્યુગર્ગ એમ કહી રાખેલું હતું કે તમારે ફ્રેંચ બાપામાં એક પથ્ર અશર
બોતલો નહી. કાઢ બોલેતો તમે તે સમગ્ર શકો છો એવું બતાવવું નહી.
વળી તેમને એવો હુકમ આપ્યો કે બંને જણ પોત્ર દેશના છે એવું મા-
લમ પડે માટે નિશાની કહી વાત કરવી. ને તે હુકમ પ્રમાણે અશરખાને
બંને છોકરાઓએ કપડા કીધું તાંગોહાંકવાની તૈયારી થઇ. ડ્યુગર્ગે જ્યારે હાંકવા
બેઠો, વીસીવાળાને સારાએ ધોડા લાવવાને કહ્યું હતું. પથ્રધોડા કેમેકર્યા ચારે એ
દોડી શકતા નહી તેથી ધોડાને સાદી ચાલે ચલાવવા પડ્યા: તેથી આમે-
વાડમાં જે વખતે પોચવું બેઠાએ તે કરતાં અસુરે થયું, મીનાડના મનમાં
ફીકર લાગી કે રખેતે મેનશર—ડી—ચાંગરટીન તેઓને વાર લાગી જણીને
તેમને મુકીને એકલોજ ખાવા બેસી જાય. ને ધોડા ચાંગરટીનના મુકામ
મર્યાદ દોડી શક્યા નહી તેથી ડ્યુગર્ગે ધણીજ દીલગીર થયો.

વખત સાડા પાંચ વાગતાનો થયો હતો. એટલામાં દૂર આમેવાડના
ગામડાની ઝાડી નજરે પડી. ડ્યુગર્ગે ધોડાઓને દોડાવવાની બનતી તમ-
વીજ કરી. આખરે મેનશર ચાંગરટીનના ધરની પાસે સ્વારી આવી પહો-
ચી, ધર આગળ ધણું માણસ એકઠું થયું હતું.

ડ્યુગર્ગ—(મીનાડને) જરા ધોડાને ચાલક લગાવ એટલે ધોડાઓ
દોડતી ચાલે મુકામે જઇ પહોંચે.

કથા: પ્રમાણે મીનાડે હાથ ઉગામ્યો, એટલે થોડેક અંતરે દુરડા
દુરડા નો મોટો અવાજ થયો સંભળાયો. લોકો બોલવા લાગ્યા કે “સ્વા-
રી આવી પહોંચી આ આણીમેરથી આવો એની જુમ પડી. આ અવાજથી,
વાળાથી ને બંદુકથી ધોડાઓ ચમકી ભરખાંવ દોડવા લાગ્યા. ને મસ્તીપર
ચલ્યા જેથી ધોડા હાથમાં રહી શક્યા નહી. એટલે ધોડાઓએ ગાડીને જ-
મણી બાબુપર સીધે રસ્તે જવાને બદલે ટેકરાપદ ચઢાવી દીધી.

ડ્યુગર્ગ—વાહ—ખાસી, જુબ કીધી (મોટેથી જુમ પાડી)

મીનાડ—સંભાળજો. મારા હાર્ડ (ગળદી પડે એવી ધારતી લાગવાથી).
ધોડા આપણને ક્યાં ને ક્યાં તાણી જાય છે તે જુઓતો ખરા.

મેનશર ચાંગરટીન—(પોતાનાં મેમાતો આગળ) જુઓ લો ખ-

સ કે મારા મિત્ર મારન સાહેબને ગાડી હાંકતાં કેવી સરસ આવડે છે? બે
— વાગતેથી દીવા સળગાવી મુક્યા હને તો દીક થતે. એયું લાડ સંજીવને,

ગાડી કેવી અધરે રસ્તે ચલાવતાં આવડે છે? જાણે આપણને પોતાની હા-
થાની ચતુરાઈ બતાવે છે.

આગ્ર માર્ગ ઉપરથી સીધા રસ્તા પર આવતાં ઘોડા એકદમ નાક. ને
હમણા જાણે ગાડી ઉંચી વળી જશે તો હાડકાના ચુસ થશે, એવી ગાડી-
માં બેસનારાઓને ધારની લાગી. ગાડીનું એક પૈડું પથર પર ચડી ગયું ને
એક ખાડામાં પડ્યું. મીનાડેના તો બાર વાગી ગયા—એ છે.ટા નોકરો રડ
વા જેવા થયા—એટલે ડયુઅર્ગે કહ્યું—ચુપ અરે ચુપ રહે, વાંદરાઓ ગડ-
બડ કરો નહીં,ડરેમત લુભકો કુચ હોયગા તો હમ જવાબ દેએગા.

ગાડી પવન વેગે ચાલી. ઘોડાઓ મુકામ પર દોડ્યા. પચ્ચ મોટા દરવાજા
જામાં જતાને બહારે ભોંતતી સોડનાં ચાલત્રાથી ગાડી ભીંતની સાથે
એવા ભેરથી અફળાઈ કે અંદરના બેસનારને ધક્કો પોંદ્યો. એ
ધક્કાની સાથે ડયુઅર્ગે ગાડીની બાદાર રસ્તા પર ઉછળી પડ્યો અને બોલ્યો—
કોઈ શીકર નહીં એમાં તે શું ? ને બન્ને છોકરાંઓ ગાડીની પાછળ ર-
સ્તામાં પડી ગયા.મીનાડે સાહેબ તો ખુંટાની પેઠે પોતાની જાએજા વળ
મી રહ્યા. પણ કોઇને ઇલા પોંચી નહીં એટલું સારું થયું. ડયુઅર્ગે હસતો
હસતો ઉઠ્યો ને મંડળીને સલામી કરવા ગયો તે બોલ્યો—“હું જ રીતે
ગાડીમાંથી ઉતરી પડ્યો.તે રીતે હમારા પોલાંડ દેશમાં લોકો ઉતરે છે. આ
વી રીતે ગાડીમાંથી ઉતરવાની પોલાંડ દેશની ધણી જુની રીત છે.” ગા-
ડીમાંથી પડતાં બચી ગયો તેથી મીનાડે મંડળીની પાસે પોતાના કોટપરની
ધુળ રમાલ અને ઝડતો ને કોઈ કદાચર મોટા માણસ હોય તેમ ચામીને
ગયો. બન્ને છોકરાઓને વાચ્યું છે કે નહીં તે માટે ધ્યુનેલે પુછ્યું ત્યારે
લેઓએ નાક હાથવડે દાખ્યું.

ડયુઅર્ગે ધણુંજ સન્માન મળ્યું. મેનશર ચાંપરડીનના મનમાં આનંદ
નંદ સમાયો નહીં, કારણુ જેરેને તેની સાથે હાથમાં હાથ મેળવી તેને “કુ-
મ મારા મિત્ર” એવું કહ્યું. ને ડયુઅર્ગે મેડેમ ચાંપરડીનો હાથ દાખી તે
છી ॥ કાનમાં કહ્યું “તમો હમેશ યાદ કરતો હતો” આ
વા મોટા માણસે મારી સાથે વત કીધી તેથી તેણીને પણ એકદમ આનંદ
થયો. હુંકામાં જોણે પોતાના આગમનની સર્વે જણને ખુસી કીધા હતાં
ને હમરાય પોતાની અંદર આવી પોહાયો તેથી ધણાજ સન્માનથી તેને
પુખોથી વધારી લીધો.

મેનશર ચાંપરડીને આશરે ચાળીસ મેહેમાનોને નોતરેલા હતા તેમાં
સર્વે જમીદારો, કોતવાલ, તક્ષાડી, વકીલ, લોહાધીરા અને કેટલાક પારીસ
તથા સાવનના મિત્રો હતા. હુંકામાં કહીએ તો ઓળખાણમાંના સાસ સા-

રા બોકાને મોનશર ચાંચરટીને જાપ સાહેબને મળવાને બોલાવેલા હતા. જ્યાં જણુ ટેવજના ઉપર ખતુ ખાવા બેઠા. ડયુબર્ગ મેડમ ચાંચરટીની ને ડે એચીને માન આપવાને માટે ખાનાપર બેઠો. અને મો. મિનાર્ડ. મે. ફાઝન્ટની પાસે જઈને બેઠો. જે પડેલાની પેડે વધારે બોલ્યો નહીં પણ તે શિક્ષકને દારના મોટા જગ બરીને આપતો તથા સારી સારી વાતો આ પીરસાતો.

મો. ચાંચરટીન—હું આશા રાખું છું કે, માગદાર ખારન સાહેબ થોડા દીવસ આપણે સાં રહીને આપણને માન આપશે, તેમજ વિદ્વાન મિ નર્ડ સાહેબ પણ તેવુંજ માન આપવાને સુકનાર નથી.

ડયુબર્ગ—હીક છે. આ આનંદલુવનમાં થોડા દીવસ મસથી રહી મ કાશે માટે પાછળ હું તજવીજ કરીનેજ આગ્યો છું, તેમ મારા મિત્ર મો. મીનાર્ડ પણ મારી સાથેજ રહેવાના છે.

આ વાક્ય બોલતાં ડયુબર્ગે મેડમ ચાંચરટીનીની સમા જોઈ કહ્યું તે વેળા એચીના મોંમાં કાળીઓ હતો તેથી જવાબ આપી શકી નહીં. મો. મીનાર્ડ નીચી નમીને સન્નમ કરી. પછી મો. ચાંચરટીન બોલ્યો—હું જાણીને એટલેજ દીવસીર છું કે આપના મિત્ર વાડ કાઉન્ટ-ડી, વાડ કાઉન્ટ-ડયુ—એ વાડ કાઉન્ટ ટુકામાં વાડકાઉન્ટને સાથે તેડતા આવ્યા નહીં.

ડયુબર્ગ—એ સાહેબ તો તમારું જોડ છે. તેમને મંડળીમાં બેસવું ઉઠવું મગતું નથી. એમની પાસે મારા નોકર તથા પ્રવાસી ગાડી છે. અને મારી સાથે માત્ર બે ઘોડાવાળાના ઓશ્વર્યોને લેના આવ્યો છું.

મો. ચાંચરટીન—તે છોકરાઓ તમારે પોત દેશના હશે નહીં વાઈ ? હું એમને રસીયન ધારું છું.

આ વેળા દ્યુનેલ ડયુબર્ગને કહેવા અંદર આવ્યો કે તેના બન્ને છોકરા, નોકરો રસોડામાં રમે છે અને એક પણ સગાવનો જવાબ આપતા નથી.

ડયુબર્ગ—એનાથી મને કાંઈ આશ્ચર્ય જેવું લાગતું નથી, કારણ તેઓને ક્રેંચ બાપમાં બોલતા આવડતું નથી.

મો. ચાંચરટીન—લાઈ સાહેબના નોકરો જેમ કરે તેમ તેમને કરવા દો. પણ જે નિશાની કરી જણાવે તે સમજી લેવાનો પ્રયત્ન કરજો.

દ્યુનેલ—તેઓ જે નિશાની કરી બતાવે છે તે જોવા લાયક છે. તેઓ પોતાનાં આંગળાં થાળીમાં જે ખાવતું મુકેલું ડાયડે તેમાં બાંધે છે. પછી આંગળાં ચાટે છે તે ખરડેલા હાથ ધમરે લુછે છે.

આ વાત સાંભળીને ડયુબર્ગ, અને વિદ્વાન મિનાર્ડને જે મગત પડી તેથી આખી મંડળીને હસવું અસાધ્ય બિના રહ્યું નહીં. તેઓ હસ્યા વાત

કેસી, ખાલી મોંડ્યું, ને પીધું. ને જ્યારે જ્યારે ડ્યુયર્ગે બોલતો ત્યારે માંડ્યોયરડીને કહેતો કે સાંભળો, સાંભળો, લાડ સાહેબ શું કહેવા માંગે છે તે ધ્યાનથી સાંભળો.

જમતી વેળા મો. બીડાદે ગાવાની પરવાનગી ડ્યુયર્ગે પાસે માગી. પણ ડ્યુયર્ગે કહ્યું કે જમતી વેળા ગાવું એ હાથમાં સારી મંડળીમાં શોભતું નથી; તેથી મો. ચાંચરડીને મિ, બીડાદેને ગાવાને ના કહી; ને બિચ્છે ગાવું એ આ વખતે ઠીક લાગતું નથી તમે શું વિચાર કરતા હતા?

પરંતુ મો. ચાંચરડીનના કહેવાની મો. લોહાધીશે કાંઈ દરકાર કરી મહી તેને તો જમ્યા પછી ગાવાની ટેવ હતી. ને તેથી કરીને દાર પીવાનું ખીત ગાવા લાગ્યો. ચાંચરડીને મંડળીને નાચના ઓરડામાં જવાની વિનંતી કરી; એવા હેતુથી કે જો ત્યાં ગાયન ચાલશે તો તે ઠેકાણે સોઈ ફેખાશે. મો. ચાંચરડીને ગાયન માટે તૈયારી કરી મુડી હતી. હતી. સિતાર વજેરે વાદ્યો લાવી મુડ્યાં હતાં. તેના પર એક ડેસી અને એક જુવાન સ્ત્રીએ ગાયું. ને તે પર છત્રીસ તરેહની ગતો વચાડી. વડીલે એક વાદ્ય લીધું. કોટવાલે બીજું લીધું. ને ચાંચરડીને ડ્યુયર્ગેને અનેકેય સિંગડુ વગાડવાને આપ્યું. કારણ ડ્યુયર્ગે પ્રથમ કહ્યું હતું કે મને સઘળાં વાદ્યો વગાડતાં આવડે છે. પરંતુ આ વેળા બારન સહેબે કાંઈ પણ જાતનું વાદ્ય હાથમાં ધર્યું નહી. પરંતુ તે સિંગડુ મીનાડેને વગાડવા આપ્યું. ને તેને એક ટેવસ આગત્ર બોલાવ્યો. મીનાડે ડ્યુયર્ગે તરફ આશ્ચર્યથી નજરથી જોવા લાગ્યો; પણ ડ્યુયર્ગે કાનમાં કહ્યું “આ તાલમાં કુંકમારને આ વેળા મુરખ બનીને ફજેતી ન કરાવ.”

મો. મિનાડે પુરકન દાર પીધો હતો તેથી તેના તાનમાં આવીને ફેંચ વાદ્ય-સિંગડુ લીધું. ને તેમાં એવા જોરથી કુંક મારી અને ડોળાતો ચાલ્યો એવો કીધો કે જાણે હમણા દમ ફેંધાઈને નીકળી જશે કાનવાલ, વડીલ, અને મિનાડેને વિનંતિ કરવામાં આવી કે ત્રણ જણે કાંઈ ગાયન ગાવું ને ડ્યુયર્ગે કોઈ પણ વાદ્ય વગાડવું; જ્યારે એમાંથી અવાજ નિકળે તો જોડે તે વેળા તેમાંથી અવાજ સંભળાતો નહી ને સંભળાતો જોડે ત્યારે મોટેથી સંભળાતો. કારણ ગાયનના તાલ એ શું ચીજ છે તે પોતે વખતે આગત્ર જમતી વેળા કદાચ જાણતો હશે તેથી વગર તલે ગમે ત્યારે વગાડતો ડ્યુયર્ગેને એ વાત પસંદજ હતી. તેથી મંડળી તરફ વળીને એણે કહ્યું “આવો મંજુલ અવાજ મારા સાંભળવામાં કોઈ દીવસ આવ્યો નથી. કામ એમ ન જાણી શકે કે તું સિંગડુ વગાડતો હતો.

સર્વ જણે સંગીત વાદ્યનાં વખાણ કીધાં, ને તે પુરૂ થયા પછી

મો. મિનાડ પોતાના મનમાં કહેવા લાગ્યો “ હીક ત્યારે સિંમડું વગાડતી
મને આવડે, પણ મો નહીં આવડતું એમ મને લાગતુંજ નથી”,
આ જથ્થો પુરો થયો. પછી ડ્યુબર્ગે પાનાનીચાત કહાડી એટલે પાના ર-
મવાની ટેમનો ઝોડાપાઠ ક્રાન્સમાં ખલાક જેમનનો ખેત્ર દીક્ષનખાનામાં ખે-
લવાનો રીવાજ નથી. પણ ડ્યુબર્ગે કહ્યું કે પેટ્રાંડ દેશમાં સકળ વહાલો
ખેત્ર ખલાકજેમનનો છે, તરતજ મો. ચાંચરટીને એક રમવાનું પાટીયું મંગાવ્યું
ને કહ્યું કે એક અડાણડી ખાતી અંદર એવા ચાર પાટીયાં મારે જોઈશે.
ડ્યુબર્ગે આ ફોર્સાડ રમવાને માટે બેઠો. ચાંચરટીન ને જોતો બેઠો, પણ
તે રમત કેમ રમાય છે તેની તેને ખીલકુલ ખબર ન હતી. ડ્યુબર્ગેનું ન-
સીંખ જરૂર; પ્રતિરૂપર્ષી એટલે સામાજીગીઆ ઉપર તેણે જીત મેળવી. તે
તેજા બદલામાં વીધ લુઈ જીત્યો. એટલામાં ગંગમાં એક મોટો બકકો
થયો. બધા લોકો બોલવા લાગ્યા કે એ દારખાનું પુરો છે !

ડ્યુબર્ગે—આ વખતે દારખાનું કેવું ! હમણુંજ હું દાર જીતવાની હતું
તો શરઆત કર્યું. પણ લોકાધીશને રમત ચલાવતે કહ્યું પણ બધું
બર્થ. ફોર્સાડને દારખાનું જોવાનું મન થયું, ને ખીલખોતી પેટે ડ્યુબર્ગેને
પણ દાર ડોડી દારખાનું જોવું પડ્યું. દીક્ષનખાનામાંથી બાહર નિકળે છે
એટલે મે. ચાંચરટીન મળી. ડ્યુબર્ગે સાડેમ દારખાનું જોસને હજુ
બાહર શામાટે આવવા નથી તેનું કારણ શું છે તે જાણવા અંદર આવ-
તી હતી, તેણે તેને પોતાનો હાથ આપ્યોને ગન્તેજયા ગંગમાં ચાલવા મવા.
મો. ચાંચરટીન—તમને આ સર્વજ્ઞોતિ જોવાને આરતાં વાર થઈ.

ડ્યુબર્ગે—હા, પણ હમને તેની વાસ આતી તો. તે જાણે ચંદ્રજ્યોતિ
હોયની, એવો દેખાતો હતો.

ચાંચરટીન—પેલા તારાઓ જોવા ! ને તેમાંથી કેવા સર્વ નિકળેકે !
કેવું એક પછી એક સરમે અંદર બાહર આવે છે !

ડ્યુબર્ગે—હજીજ સુંદર છે.

ચાંચરટીન—પણ સંભાળજે, આ દાર હવે સળગી જશે !

તે પ્રમાણે દાર સળગી ને સર્વ મંડળે વાક વાહ કીધી.

ડ્યુબર્ગે—અમમાં તો ખાલી નહી, એ દામ આપ ખુનુંજ હશે.

ચાંચરટીન—હા તે મારા કમ્મા પ્રમાણેજ જન બ્યું છે.

ડ્યુબર્ગે—તમે મારા ખસ મિત્રજો. હું એ વાતો પુરતો આપુંજી.

ચાંચરટીન—જ્યારે તમરા જોવા લાડ મને આ પ્રમાણે કહોહો તો
જાણવામાં તેમજ વર્તે. થશે એવું હું ધારુંજી.

હમણાં અગીઆર વાગી ગયા હતા. ને અગીઆર થયા એટલે ગામડામાં બધે સામસુમ થએલી હોય છે. દુરના રહેનારાઓએ પોતપોતાની ગાડી મંજાવીને જોઓ ગામમાં રહેતા હતા તેઓ ફાનસો તોકરના હાથમાં આપીને તેના પ્રકાશમાં ઘેર જતા હતા. પછી મોનશર અને મેડમ ચાંબરડીની રખા ભાંગીને કચું કે આજતો જલસો ધસોજ સારો થયો. ને બેરમને નખતાયી સહાય કરી પોતપોતાને ઘેર આવતા થઈ ગયા. મોનશર ચાંબરડીને વિચાર કીધો કે આપણા નામાંકિત પરાણાઓનો સુવાનો વખત થયો, તેથી અને મિનાઈ નાચના એક ખુણામાં બંધો ગયો હતો તેથી. પોતાના નોકરોને હુકમ આપ્યો કે તેઓ બન્ને પરાણાઓને સુવાના ઓરડામાં લઈ જાય.

ધરને પહેલે માળે જે સાથમાં સારો ઓરડો હતો તે બારન સાહેબને વાંસને સુવાને તૈયાર કરાવ્યો હતો ને ઉપલી ઓરડીમાં મિનાઈને માટે યોજના કીધી. જો એ બેરમનો મિત્ર નહતે ને ડકત વિદ્વાન માણસ હતે તો એને માટે ઓટલાની જોજી રાખી હતે. સંસારમાં બેવા જઈ એ તો લોકાનાં મન આકર્ષક એવા ગુણો નહોય તો બુદ્ધિ એ માત્ર એક નાની સરખી શીજરસ છે. દરેક જણ પોત પોતાની ઓરડીમાં આસન લેવા ગયો. મીનાઈ તો ઘસઘસાટ ધોરવા માંડ્યું હતું. ને ડ્યુબર્ગ એક નરમ બીજાના પર સુતો હતો ને પલંગ પર રેશમી બુલવણા પડદા ટાંચેલા હતા. ડ્યુબર્ગ સુતો સુતો વિચાર કરવા લાગ્યો—આ ધરમાં બધા જણ અને ગાન આપે છે. ને સર્વ જણા નખતાયી મારી સાથે વર્તન કરે છે. મારી મરજીનુરૂપ બધું કરવા સર્વતત્પર દેખાય છે ને તે ગને સુખ થાય તે સાધાનેત્રી યોજના કરે છે. અને આ બધું થાય છે તેનું કારણ તેઓ મને વેલેટાઇન છુ એમ ધારે છે. જો મે પોતાને સાદો મિ. ડ્યુબર્ગ એ નામથી એજળખવ્યો હતો તો “ચાલ્યો જા અહીંથી” એમ એ લોકો ક્યારનાએ મને કહે. અને તે છતાં બીજા નામ ધારણ કીધું માટે હું કાંઈ બીજો માણસ જાનતો નથી. હું જે છું તેનો તેજ છું. તથાપિ દરેક જણમાં કાંઈને કાંઈ ખામી તો હોયજ—કેટલાકને ઘણી ને કેટલાક ને થોડી હોય છે. મોનશર અને મેડમ ચાંબરડીને સુધારવા માણું તો—જો મારે મોટું નુકશાન થશે પણ તેમ કરતાં ધણું અચરં પડશે—ગને તેમની ખામી જોઈને હસવું આવ્યા વિના રહેતું નથી. આ મોનશર ચાંબરડીની બડો મુરખનો સરદાર છે. કારણ તેણે પોતાના આયુષ્યનો કે ભાગ દારૂ વેચવામાં ગાળવી. તે ગામનો મુખી થવા જાય છે; ને આઠી જે કે ભાગ રહ્યો તેમાં તે માટામાં ખપવા જાય છે. પણ તેની મારે શી શીકાર પડી છે? તેના ધરમાં બેરમ આવ્યા છે તેથી ખુશી થઈ ગયો છે ને;

મારી મરજીમાં અને ત્યાં સુધી હું પણ જારન નામથી ઓળખામણ.

આ પ્રમાણે ચિચાર કરતાં કરતાં ડ્યુગર્મ ધીમે ધીમે નિદ્રાવશ થયે. પણ આંગણમાં કાંઈ અવાજ થયો તેથી તે એકદમ ચમકી ઉઠ્યો, રમરો જ સમી દસાહસ કાને પડી: ડ્યુગર્મે કાર્યું કે જાને નોકરો લઢી મરજી હશે. તે હશે, ધમરને કોટ પેહેરી આંગણ તરફ જો બારી પાની હાઈ તેમાંથી જોયું તો કોટલાક નોકર જાને ઊકરાની આસપાસ ઉભા હતા. તે જોના હાથમાંથી મુએલી મરજી દ્યુનેલ ખેચી લેતો હતો, તે ખીએ ઊકરા રડેના હોના અને પેતાના સાથીને મદદ અપાતી નહી તેથી ખુબોપાડેના.

ડ્યુગર્મે સકંત હોકમ આપ્યો હતો તેને અનુસરીને જાને ઊકરા નોકરો પુછતા હતા તેના જવાબ નિશાની કરી આપતા હતા. પણ દ્યુનેલ જો મોટા બટકરની જગોએ હોના તેની જાને ઊકરાઓ તરફ મેહેરમાની હતી. કારણ તે જારનના નોકર હતા. આગલી રાત્રે લાર્ડ સાહેબને અને મીનાડને ઝીનોગલ લઈ જતાં ડ્યુગર્મે તેને જો ધખ્ખે લમાખે હોના તે એને સારી રીતે યાદ હોના. ઊકરાઓ નીશાની કરી બતાવતા તેથી એને ઓર ધુરસો લાગતે. આડીમાંથી ઉતરતાં વાગ્યું કે કું. એ વું બ્યારે તે ઊકરાઓને પુછેના ત્યારે તેઓ નાકે હાથ અરાડતા. તે ખીજ નોકરો સમજી નહી શકવાથી તેમને હસવાની ધણી મમત. પાત્ર લાગી. હુકમમાં તે પેતાના મનમાં એવું ધારતે કે આ ઊકરાઓ મારી મશકરી કરે છે. આથી ચીદસપને તેમનાપર જાર રાખી જાને ઊકરાઓને ખાવા નું આખ્યા વિના તેમને સુસ દીધા તે તેમને એક ભાગી દુદી પરસાળમાં અંધારમાં ઘુવાડી સજામ કરીને આદ્યો ગયો. ઊકરાઓને ઉપ ના આવજી થી ને દ્યુનેલ હમણાં ખાનું પીરસીને તેમને લારીને આપી જશે એવી ખોટી આશાથી ત્રણેક કલાક દ્યુનેલની રાહ જોઈ. પરંતુ બાકું કે દ્યુનેલ જાનેમાંથી એકે જણાયું નહીં ત્યારે જાને જણા સીડી ઉતરી મીચે જઈ પા ન મુકવાના બંડારમાં પેડા. જ્યા જય ઉંધી ગયા હતા. પણ દ્યુનેલ જાણે હોના કે ઊકરાઓ વ્યતિપાત છે ને કદાચ રાતના કાંઈ નવું જુ નું કરી મુકશે તેથી રાતના જાગેના પડી રહ્યો હતે. છુપા ધણી પ્રદીપો થવાથી જાને જણા બંડારમાં પેડા જો રસોડાની પામેજ હોના. બંડારમાં નું જારણું ઉઘડ્યું નહીં, તેથી તેની જાગી ભાંગી નાખી અંદર એક પીજી જાએ મુએલી નરજી ખેંચી લીધી ખીજએ લુંજેલું સસલું લીકું. મરજી તો અડધી ખાવેલી હતી પણ સસલું આખું હતું જેથી જાનેનું પેટ મરજી એવું. હતું આવી રીતે ખાનું મેગવીને ઊકરાઓ પરસાળમાં આજ્ઞા હજી એકલામાં દ્યુનેલ રસોડામાંથી એકદમ બાહર આવ્યો ને ખુબો પ્રકટ લા

મો " ચોર રે ! ચોર રે ! ને હાથમાં એક મોટો ચાખક રાખ્યો. છોકરાઓ આ વેળા જોઈ જાહોને દારપર ચઢી ગયા. પણ તેમાંનો એક પગથીએ ચઢતાં પગથીયું ચુકી ગયાથી ફેંક નીચે પડ્યો ને નાક છુંદઈ ગયું. દ્યુનેલ જાખનો હાથ પકડી તેના હાથમાંથી મરધો ઝુટવી લેવા ગયો. જાનને વચ્ચે સૂકત ઝપાઝપી ચઢને તે આંચેશમાં છોકરાને પોતે પોલના રહેવાશી છે એવું યાદ ન આપ્યાથી એકદમ તે ફ્રેંચ ભાષામાં બોલી ઉઠ્યો " હું તને નહીં આપું જી. "

દ્યુનેલ—જરે હુઆ. તને તો ફ્રેંચ ભાષા બોલતા આવડતી દેખું? હવે હું તને સવાલ પુછું ત્યારે મને નાકે હાથ દૂધ ખત્રાવશે એવે તને સમજાય પડશે. સાંભળ્યું.

બોલો છોકરો—તારું તો નાક ભાંગી ગયું, ને અમને જુખ્યા સવાડ્યા તે બધો જટલરનો શું હો છે.

આ વેળા ડ્યુબર્ગ ઉપલી બારીએથી કપડાં પહેરી શું છે તે જોતો હતો. ધરનાં બધાં તોફર ચાકર લેગા થયા હતા; અને માનશર ચાંબરડીને ફાટ પહેરી ઝરખામાં આવી લાગ્યો.

મી. ચાંબરડીન—આ જાંધી ગડગડ રેની ચાલી છે ?

ડ્યુન—હું ધારું કે એ મારા પોલના છોકરાઓ હશે.

દ્યુનેલ—હા આપ નામદારતા છોકરા તો ફ્રેંચ ભાષા બોલી જાણે છે એમને મેં બંદારખાનામાંથી ચોરી કરતા પકડ્યા છે.

છોકરાઓ—સાહેબ એણે અમને ખાવાનું કાંઈ આપ્યું નથી. પણ અમને પકડવાને ચામુક લઈને પેલા ખુણામાં દ્યુનેલ બેઠો હતો.

ડ્યુન—આશ્ચર્ય ! ચમત્કાર, તાજુખીની વાત છે ! કે તેઓ ફ્રેંચ ભાષા જાણે છે ! ત્યારે દ્યુનેલના હાથમાં એવો તે કેવો ચામુક હતો કે જુને જ્નેતાની સાથે એક મહેતાજી નિશાળીઆને જેટલા વખતમાં શીખવી શકે તેના કરતાં થોડીવારમાં ચામુકે ફ્રેંચ ભાષા બોલતાં શીખવી. છોકરાઓ અથવા તમે કદી ફ્રેંચ ભાષા બોલો છો તે મને સંભળાવો; ને પછી તમને મોડું ખાવાનું અપાવીશું.

મો. ચાંબરડીન—(વીત્રા પડી ગએલા દ્યુનેલને) અલ્યા હુઆ હવેથી હાર્ડ સાહેબના તોફરોને પગથીય તો ધરમાંથી તને લાગ મારીને ખહાર ઠાઠી મુકાશ. સમજાય પડી ?

દ્યુનેલ ખડખડ કરતો પોતાના ચોરડામાં ચાલ્યો ગયો. " હું જો જાતને ટર્ક હું તેવા તેઓ પોલના હશે " છોકરાઓ પરસાળમાં ગયા.

છત થઇ તેથી મનમાં સજ થયા. એકે મુરગી લીધી. બીજાએ સજ થઈ શીધું. બીજા નોકરો, પોતપોતાને ડેકાણે થઇ ગયા. ચાંપરડીન અને ડ્યુબર્જ સુવાને ચાલ્યા ગયા પણ ડ્યુબર્જે વિચાર કંધો કે આવા વ્યતિપાત હોક-રાંઓને કંથે સાથે રાખવા નહીં, કારણ કોણ જાણે કોઈ વખતે અટક્યા-જી કરી બેસે તો મહા સંકટમાં આવી પડાય. તેથી પોને પ્રાતઃકાળમાં જ દીને બન્ને જણને પાંચ પાંચ ફેંક આપી મીનોબલ વદાય કરી દીધા. તેથી દ્યુબર્જને પોતાના માણસો ગમતા નહીં માટે ધણો સજ થઇ ગયો.

જ્યારૂંત આખ્યા પછી દીવસપર દીવસ ચાલ્યા ગયા ને ધરમાં તે વેળા સર્વત્ર શાંતતા હતી. કેટલાક મિત્ર ચાંપરડીન અને તેના કુટુંબને મળવા આવતા ને તેમને ડ્યુબર્જ પોતાના કીલ્લા, જાગીરો, આપદાદાન વખતની કહેણીઓ ને પોલાંડ દેજના દરબારમાં પોતે કંથે દરજ્જે હતો તે સર્વને કહી બતાવતો, તેથી તેનું રસમયું બ્યાન સાંભળવાને ધણા આવવા લાગ્યા. મો. મિનાડ તો ખાવાનું અને પીવાનું જોઇએ ત્યારેજ માત્ર બેસતો બાકી મુગો બેસી રહેતો. કોઇ કોઇ વેળા સારા સારા મંચકારોના વચને ટાંકી બતાવતો; જે બોતાજનો જેને કાંઇપણ સમજણ પડતી નહી તેઓ મુગે મોંઢે તેનું માન રાખતા.

ડ્યુબર્જ બ્રહ્મકોટનનો બેલ રોજ સાંજના રમવા બેસતો, પણ પૈસા મેળવવનો પ્રસંગ જ આવતો નહીં, કારણ કોસાડે આવવાનું મોડું કીધું, મોનશર ચાંપરડીનને જુગાર રમવો ગમતો નહીં; ને ડ્યુબર્જને ધારતી લાગી કે બેવડા પૈસા કમાવી શકાશે નહીં. મોનશર ચાંપરડીનની વર્ષગાંઠનો દીવસ પાસે આવ્યો. તે દીવસે બીજાને જલસો થવાનો હતો, પણ તે આના કરતાં સારા પાયાપર થવાનો હતો. તે વેળાને માટે પરિસથી કેટલાક મિત્ર આવનાર હતા; એ મિત્ર મોટા પૈસાદાર છે એમ કહેતા; અને ડ્યુબર્જે જાણ્યું કે તેઓ આવશે તો આપણને પણ તડાકો મારવાનો સારો પ્રસંગ મળશે. એ સર્વને મેડેમ ચાંપરડીને તેડું કીધું હતું. બેરન સા હિત રહી શકે માટે તે ગલી બાઇએ બનતું કીધું; ને રોજ પોતાના ધણીને કહેતી કે " તમારે ત્યાં લાડ પોટારડી આવીને રહ્યા છે તેથી તેક જે તમને માન આપે છે તેની તમે બરાબર કદર બુજાવા નથી. "

મો. ચાંપરડીન--મારી બહાલી, હું તને ખાત્રી પૂર્વક કહું છું કે મને જે માન મળેલું હું સમજીશું તેથી મારો આનંદ મારા મનમાં સમાતો નથી, ને લાડ સાહેબને આપણે ત્યાં રાખવા મારાથી બનતો પ્રયત્ન કરીશ.

મેડેમ--તમારું કહેતું ખરું છે. કારણ તેઓ આપણને છોડીને ચાલ્યા

ભય તો હું ધણીજ દીકરીર થાઉં. એઓ કાંઈ કોઈ સાધારણ પ્રતીતિ આપે નથી કે વારેવારે એવા મોટા માણસો આપણે ત્યાં આવીને રહે.

હવે આપણે જન્મ દીવસની વાત કરીએ. મોનસર ચાંચરટીનના ધર્મમાં ગડગડ થવા લાગી. આ દીવસને માટે તૈયારીઓ થવા લાગી. તે દીવસે મુખ્ય પરીણો આપણો ડ્યુગર્જ જ હતો. મો. ચાંચરટીને કહ્યું હતું કે મનથી ખેરન સાહેબને માટે જેટલું જની શકશે તેટલું કરવામાં જાકી સખવાર નથી; તેના મનમાં એ કે આ સમારંભથી આખું પ્રગણું ખગભળી રહેલું જમએ.

હવે તે દીવસ આવી લાગ્યો. ચાંચરટીનને ઘેર ધણા પરીણો આપણા જે લોકો પહેલા સમારંભમાં આવી શક્યા ન હતા તેઓ આ હાંકણે સર્વ આળ્યા ને જમતોના સમારંભ જમણો મોટો થયો. શેઠાણીએ જે ઉચ્ચ વાનીદેશમાં ધણી વખણાયછે તે કરાવી હતી. ઉંચી જમતોના દારૂ મંગાવી રાખ્યો હતો. ને ટેવજને શોભા આપવાનું કામ ડ્યુગર્જે પોતાને માથે લીધું. તેનું કામ એ હતું કે ઘરધણીની સાથે વતો કરતાં મોનસર ટી-ચાંચરટીન-આવ-આલીવાડે " એ મોટું નામ વાપરતો. તે સાંભળી દારૂનો વેપારી આકાશ તરફ માથું ઉંચું કરતો, જેથી કરીને તેનું મગજ વખાણ રૂપી ધુમાડાથી ઘેરાઈ જતું. બારન સાહેબ મેડેગ ચાંચરટીનના કનકમાં કહેતા કે " જે દીવસે આપણે મળ્યા તે દીવસને ધન્ય છે " જેનો જવાબ તે બલી બાઈએ હાસ્યમુખ કાઢાથી વળી રહેનો.

જમવાનું કાર્ય સંપૂર્ણતાને પામ્યું. સ્ત્રીઓ દીવાનખાનામાં ઉઠીને ગાઈ, ને મુહરયા મઘનો વિચાર કરવાને ખેસી રહ્યા. મેડમ ચાંચરટીન પોતાના મામાપરના પીછાંથી સ્ત્રીઓમાં અધ્યક્ષ હોય એવું જણાવું. કેટલાકે આવનની ચોપડીઓ ઉઘાડી તે જોઈને બીજાઓએ ધાર્યું કે બારન સાહેબ સાંજે જશે. ઘર ધણીઆણી બારન સાહેબનાં વખાણ કરવા લાગી. સર્વ સ્ત્રીઓ કબુલ કરવા લાગી કે બારન સાહેબ ધણા હુશીઆર તથા સર્વ વિદ્યામાં કુશળ છે. અને મો. મિનાડેને માટે એવા સિદ્ધાંતપર આવી કે મો. મિનાડે સાહેબ મહા માની પુરૂષ છે અને તેમને ઉત્તમ પ્રકારના ભોજન ઉપર મહા પ્રેમ છે.

જમવાના આરંભમાં બાટલીઓમાંનો ગદ્ય સર્વ જણાઓએ પ્રાથમ કીધો. ડ્યુગર્જનું માથું ફરવા લાગ્યું અને મો. મિનાડે જેટલું પેટના ખાડામાં પુરાઈ શકાયું તેટલું પુર્યું તોએ બહો આદમી ધરાયો નહીં. મો. ચાંચરટીનને એક વાતથી દીકરીરી પેદા થઈ તે એ કે એનો કો-રોસી નામનો એક ખાસ મિત્ર જે પારીસથી આવનાર હતો તે આવી

પહોંચ્યો ન હતો. દરેક વખતે ડોરોસીનું નામ બોલાવા લાગ્યું. ડ્યુબર્ગે કહ્યું “ એ નામના કોઈ સખસને હું પારીસમાં જોઈશું છું, પણ તે કોણ હતો તે સાંભળવાની કોને ગરજ પડી છે ?” તેથી તેણે મો. ચાંમરડીનને પુછ્યું કે “ ડોરોસી તે કોણ ને એ પારીસમાં શું થયો છે જંગલ કરે છે. ”

ચાંમરડીન—એ મોટા પૈસાવાળો બાપારી છે. હવે તે વરસ દિવસે વીસ હજાર ફ્રેંકની આવક કરીને હવે બેઠો છે.

ડ્યુબર્ગે—(મનમાં) ત્યારે તો આપણે એને જોઈએ નથી. કશું મો કોઈ પૈસાદાર બાપારી સાથે જોઈએ નથી.

મંડળ દીવાનખાનામાં ગયું. આલ્ફ્રાડના એક પૈસાવાળા મિત્રને ડ્યુબર્ગે પાના રમવાની ફરમાસ કરી, જે સુચનાને ડ્યુબર્ગે માન આપ્યો હતો; એટલામાં ડ્યુબર્ગે પોતાના શેડને એડું કહેતા, અહીં આંચો કે મોનશર ડોરોસી આવી પહોંચ્યા છે. મો. ચાંમરડીન, આજ્ઞા મીઠી પુછી થઈને પોતાના મિત્રને મળવાને માટે બહાર ગયો ને તેને મંડળ બેઠી હતી ત્યાં લઈને આંચો. ડ્યુબર્ગે એ વળી કોણ આંચું છે તે જોવા લાગ્યો. ને બધા આશ્ચર્યતાની વચ્ચે મોનશર ડોરોસી એ માણસ બીજે કોઈ નહીં પણ પારીસનો વીમીયનો હતો જેના ડ્યુબર્ગેની પાસે ચારસે ફ્રેંક લેડેચા હતા તે હતો એડું એના જણવામાં આંચું. જે માણસને માટે મોનશર ચાંમરડીન આટલી આતુરતાથી વાટ જોતો હતો, અને જે માણસને, મિથ્યા અભિમાનથી, મોટા પૈસાદાર બાપારી એડું જણાવ્યું હતું. તે આ માણસ હતો.

આ શખસને જોઈ ડ્યુબર્ગે ઘણો ગમતાયો છતાં તે સમય સચકતા વાપરવા જુઓ નહીં, ને જ્યારે મો. ચાંમરડીને મિ. ડ્યુબર્ગેને જોઈએ ત્યારે તેણે કહ્યું કે જે બેરન પોટોસ્કી, રાવા અને સેકેમીરના પદ સેક્રાઇન કહેતાય છે તે આ સાહેબ છે. ડ્યુબર્ગે સત્કામ કરી, હસ્તપુકા બતાવી, આંખોના ચાળા કાઢ્યા, ને મોઢું વાંકુચું કરાવ્યું એડું તે મો. ડોરોસીને ફક્તવા માટેજ. આવી રીતે પોતાના લેણદારના મનપર અંકર કરવામાં ફાવી ગયો.

મો. ડોરોસીએ ડ્યુબર્ગેને જોઈએ નહીં, પણ ડોરોસી અને મો. ચાંમરડીન એક ખુલામાં જઈને બેઠા. એઠસે એડું મન ચાંત થયું. જ્યાં વારંવાર તે જોરકામાં વાંકી નજરથી જોવા કરતો. જ્યારે જ્યારે ડ્યુબર્ગે ડોરોસી તરફ જોતો ત્યારે તે મોના ચાળા કરી જરા ડોકું પુરાંથી ન

જાવતો જોઈ કરી ડોરોસીની નજર તેના બચ્ચી ખેંચાતી. ડયુગર્જન અસ્વસ્થ ને ગભરાઈને જણાયો. તે પોતે શું કરેછે તેનું ભાન રહ્યું નહીં. તેણે સરોતની બેરતી રકમ કહી, ખેત્રમાં હાથો તે પાતાની પાસે ગજામાં જોડ્યું નાહ્યું લાગ્યો હતો તે સપાટું સામાવાળને આપતું પડ્યું. તેની આંખો જાંખાઈ મઈ, મગજ ફરતો માંડ્યું ને આ વેળા એ નિડર થયો. જે ક્ષણે નાણા મેળવ્યા તેથી તે જમણાના ચાર ઘણા કરી શક્યો. આખરે ખેત્ર એવા રસપર ચઢ્યો કે મંડળીમાંના કેટલાક ટેબલ આગળ આવી ખેત્ર જોવા ઉભા. જે ટેબલ ઉપર ખેંક નોટના બંડો અને લુધના દગલા પડેલા હતા. ડયુગર્જનના ગભરાટમાં ઉમેરો કરવાને મો. ડોરોસી તેની સામી જાનુએ આવી બેઠો. જ્યારે ડયુગર્જનને આંખોના ચાળા કરતો જોયો ત્યારે તે એના લેખદાર છે એમ ઓળખી કાઢ્યો. એક અડધા કલાકમાં ડયુગર્જનની થેલીમાંનાં નાણા થઈ ચુક્યાં. એટલે એ ટેબલ ઉપરથી ઉઠી ઉભે થયો ને બોલ્યો કે, હું બીજા ઓરડામાં જઈ સામાવાળાનું વેર લેવાને માટે બીજા નાણા લઈ આવું છું. પણ ડયુગર્જન પોતાના મિત્ર મિ. ચાંપરડીન કનેથી બે ચાર હજાર ફ્રેંક ઉછીતા માંગવાનો વિચાર કરતો હતો—કારણ હારથો જુગારી જમણો રમે—તેમજ વળી મો. ડોરોસી જે ડયુગર્જનને પોતાની નજર આડ થવા દેતો નહીં તે ડયુગર્જનની પાછળ દારૂ આગળ ગયો. અને એનું જણાવ્યું કે તું મોહું છુપાવવા મથેછે પણ હું તે સર્વ સમજી ગયો છું.

ડોરોસી—કેમ ડયુગર્જન કેમ છે ?

બૈરન પોટોરડી આંખ ને નાકના ચાળા કરી બોલ્યો—ડયુગર્જન ! ડયુગર્જન એટલેશું

લેખદાર—હું ખાત્રી પુર્વક કહું છું કે આપ મોનશર ડયુગર્જન છો. પણ મને આજ દીન સુધી ખબર ન હતી કે આપ પોતના બૈરન છો. ”

સામાવાળાથી બીને ને પોતાના લેખદારને ફસાવવા ગાગીશ તો સહેજમાં ફસી જાય એમ નથી એનું જાણી ડયુગર્જન કહ્યું મારા વાહલા ડોરોસી, જરા મોહુ બંધ રાખ. મેં તને પ્રથમ ઓળખ્યો નહીં. પણ હવે મેં તને સારી રીતે ઓળખ્યો. તને જોઈને મને ધણીજ આનંદ થયોછે.”

ડોરોસી—મને પણ તારા જેવોજ તને જોઈને આનંદ થયોછે. આજ કાલ તારી સ્થિતિ તો મને સારી જણાય છે. ને એક ખેત્રમાં તેં હજારો ફ્રેંક ધુભાવ્યા તેથી હું આશા રાખું છું કે મારા ચારસેં ફ્રેંક તારી પાસે બેજા નીકળે છે તે આપવાની તું આનાકાની કરશે નહીં.

ડ્યુઁ—ઓહો. એમાં તે શું? ધણી ખુસીની સાથે આજે સાંજે તને આરસેં ફેંકે આપી દઈશ. જ્યારે હું પારીસથી નિકળ્યો ત્યારે તારી તે રકમ ચુકવવાને જીલ્લી ગયો હતો.

ડોરોસી—એ વીસ વખત જીવેલા તમે હ—માંટમારટરના મોહલામાં રહેતા હતા ત્યારે તમારે ઘેર મેં મારા માણસને કાંઈ નહીં તો વાંશેકવાર મોકલ્યો હશે.

ડ્યુઁ—મહેરબાની કરી હવે મુગા રહો. તે વખત પછી મને એક મોટી મીઠકત મળેલી છે.

ડોરોસી—ત્યારે જો હું તમારા મિત્ર ચાંચરટીનને ખાતગી રીતે કહું કે હું તમને પારીસમાંથી ડ્યુઁગર્મના નામથી આગળુ છું તો તમને એમાં કાંઈ હરકત જોવું હશે નહીં.

ડ્યુઁગર્મ—એવું કોઈ દીવસ બને નહીં તમે એ બાબત વાત કરો નહીં.

ડોરોસી—મારા જીના મિત્રને કહેવું એ મારો ધર્મ છે. પણ તે આ આગ્યા. અને જો તમે ખરેખર ખેરન હોતો.—

ડ્યુઁ જાણ્યું કે હવે લુચાઇનો ધડો પુરી જશે તેના ગજવામાં એક પચાસ નાણું હતું નહીં ને એવો લેણદાર મળ્યો કે તે એને ખુલો પાડે એમાં કાંઈ નવાઈ જોવું ન હતું. ચાંચરટીન તરફથી એને આશા ન હતી પણ વાત પકડાઈ જમ તો ચાંચરટીન એ ઢોંગી માણસનાથી જ્ઞાન મારી ગામમાંથી કાઢી મેલે. માટે ત્યાંથી તુરત ચાલી જવા વિચર્યું. ડોરોસી અને ચાંચરટીન પાસે થઈને જમ દાદરેથી નીચે ઉતરી, ટાપી પહેરી, બાગમાં ગયો—એટલામાં બોગ જોગે રસ્તામાં મીનાઈ મળ્યો જે ફરીને દીવાનખાનામાં જતો હતો.

ડ્યુઁ—ચાલ મારી પાછળ—અધ્યા, મારી પાછળ ચાલ. ને એક પચાસ શબ્દ મોકળી બેલે તો તું તારી વાત જાણે, નહીં તો આપણા અહીં કંડા થઈ વગરમોતે મરવું પડશે.

આ થી મીનાડને આશ્ચર્ય પેદા થયું. આ વાક્ય સાંભળી મીનાડના પગમાં જોર આગ્યું; ને તે ડ્યુઁગર્મની પાછળ પાછળ ખેતરો તરફ એક બારણામાંથી પસાર થયો.

ડ્યુઁગર્મ મીનાડને વાઙગાંથી આગળ ખેંચી લઈ ગયો. બારણે તાણું પાણું વાસી દીધું—કંચી ખાડમાં દુર ફેંકી દીધી. ને જોડે ઉતાવળે દોડાયું તેટલે ઉતાવળે તે દોડ્યો. મિનાડ પણ આટલું જલ્દી દોડવાનું કારણ શું હશે તે સમજ્યા વિના એટલીજ ઉતાવળે દોડ્યો. પણ એના મનમાં એમ કે લુટારાઓની ટાળી આવી હશે.

૩૫૦—(દોડતાં) દોડ ઉતાવળે, મારા વાક્ષા, મો. મીનાડે દિં નેપણે
 ઘાઈ ધણી પીધો છે. માટે હવે આપણે થોડો પીવો નેપણે જા તો
 આપણી તથાનીત બગડયા વિના રહેવાની નથી. હું કાંઈ ધણી પીવા
 કહેવાની હીમાયત કરતો નથી. માટે સર્વ ઠેકાણે સર્વ બાબતમાં નિયમિત-
 પણું જાળવવું જોઈએ.

મીનાડે—બહુ સારું હવેથી તેમ, ચાલોની.

ભાગ ૧૪.

ત્રણેક માર્ગે પર્યંત જાણે જીવ બચાવવાને દોડતા હોય તેવી રીતે
 નાસી ગયા પછી ગરીબ બીચારો મીનાડે કેવળ થાકી ગયો ને બોલ્યો કે
 મારાથી તો હવે દોડવું નથી તેથી દમ લેવા નદી કીનારે થાક ઉતારવા
 બેસી ગયો. ડ્યુઅર્ગના પશુ મનમાં આવ્યું કે થોડીક મીનીઠ વિશ્રાંતિ લેવી
 તેથી પોતાના મિત્ર પાસે જઈને બેઠો.

થોડીક દમ લીધા પછી મીનાડે કહ્યું “મારા લાડ ચોરની પેઠે આપણે
 ચાંપરદીનના ગામથી કેમ નાહા તેનું કારણ મને જણાવશો?” જ્યાં આપણને
 ધણીજ નમ્ર ભાવથી નવા રાખતી પેઠે પુણ્યા, દેવની પેઠે ખવાડ્યું
 મેં માનને ધ્યાનથી આપણી આરના વારના કીધી એવી જગ્યો આપણે શા
 વારતે એકાએક છોડીને નાહા ?

ડ્યુ—મારા વાક્ષા મીનાડે. કુવામાં ધડો ફાંસીએ તો કુવામાં વારે
 ધડીએ જવાથી આખરે તે પુટી જાયછે. અગર બરાય છે. એ બેમાંથી તું જે
 ધારે તે ખરૂં. અને આ બાબતમાં હું એક અગર બીજી બાબત કરને.

મીનાડે—કયો ધડો ભાંગી ગયો, મારા લાડ ? આપ નામદાર શું
 કહે છે તેની મને સમજણ પડતી નથી.

ડ્યુ—તાઈ કહેતું હું કયુલ કર છું, મીનાડે, પણ તે બાબત હું તને
 બીજી રીતે સમજાવીશ. ડોરોસી નામના ડુંગ્રપસને તેં જોયો ? તે આજે
 સવારેજ મો. ચાંપરદીનને ત્યાં આવ્યો.

શીક્ષક—હા મેં તેને જોયો.

ડ્યુ—તું જાણે છે તે કાણુ છે તે ?

મી—હા, તે કાંઈએ મને કહ્યું કે તમે તો વેપારી છો.

ડ્યુ—હા—જુડો વેપારીનો ડોળ ધાલતો હતો. તેના ચહેરા ઉપરથી
 તને કાંઈ જણાયું નહીં ?

મીનાડે—મેં જોયું કે તે તમારી સામાં દીકા દીકાને જોતો હતો,
 મારા લાડ.

કુચર્મ—એમાં કાંઈ નવાઈ જેવું નથી. મો. મીનાડ, તે માણસે
એ જોગ્યો. તે બીજે કાંઈ નથી પણ મારી પાછળ ખચર કાઢાને
ચુપો જાણુ છે.

મીનાડ—શું એ ખરી વાત છે ?

કુચર્મ—પણ વખતે યુરોપના પણ દરવારોમાં શીક લોકો તરફથી
હું વધારા તરીકે ગયો હતો, ને તેમના રક્ષાચુર્યે નૌકા સૈન્ય પણ મેં
તૈયાર રાખ્યું હતું. આથી તુક લોકોને ધણો ધુસ્સો લાગ્યો છે ને મારો
જન લેવાની તંક શોધે છે, તે તુક લોકો તરફનો એક માણસ હતો જેને
મેં એક વખતે કનસ્ટાન્ટીનોપલમાં જોયો હતો; તેને જોઈને મને ધણે
ડર લાગે છે, અને મારી ખાતરી છે કે આ વખતે ચાંગરટીનના ધરમાં
તેના સાથીઓ મળીને મને શોધતા હશે. રાતની વેળાએ મને પકડવાને
લેજો મારી પાછળ દોડ્યા હોત ને તને પણ પકડવાની કોશીશ કરી હોત;
કારણ તેઓ જાણે છે કે તું મારો મિત્ર થાય છે, ને એકદમ પામવાડીઆ
ની અંદર આપણાં ડોકાં ઉડાવી, ઘોડના પૂછડવાળા બાલકપર મુકી, સાત
મિનાસના કોશ્વર પર ફેંકી દેશે, જેનું કારણ એ છે કે સુસતાતનો અમલ
કેટલો બધો કરડો છે તે જણાય ત્યારે તું મને કહે કે હું આગેવાડમાંથી
નાહો તે મેં કીધું કીધું નહીં ?

મો. મિ.—અરે ! એવું છે તો મને યાક લાગ્યા વગર હું સો
આધમ સુન્ની હોડનો જવાને સક્તોવાન છું ! મારે હવે આપણાથી જલદી
નસાય તેમ નાસવું.

કુચર્મ—હવે નાસીને યાકી જવાનું કાંઈ કારણ નથી તે લોકોને આ
પણે જડવાના નથી.

મીનાડ પણ મો. ચાંગરટીનને ત્યાં શી રીતે આબ્યાં હશે ?

કુચર્મ—અરે ! મારા વાલા મીનાડ, મારા જેવો તને દુનિઆનો અ
જાણ થયે નથી આ તુકે ડાહ્યેક કાશમીની સાથે કાંઈ મીઠાઈ, કાંઈ અ
ચર ને ગુલાબ ને બીજી કીમતી ચીજો વેચવાને મારે લાગ્યે હતા, કેવો
કમ. તથાપિ આપણાથી મો. ચાંગરટીનને દોષ દેવાય નહીં. તેને બાલવાની
જરૂર પડી હશે. ટુકામાં હું તને કહું છું કે પાત્ર રમવાના ઓરડામાં સેંતે
લોકોને રમતા જોયા; ને તેમને જોવાની સાથે તે ઓરડામાંથી એકદમ
ઘસી જવાની મેં તજવીજ કરી.

મી. મી.—તમારે કહેવું ધણું ગરત છે. પણ આપણી માડી સ્વદિગમનનું કેમ ?

કુચર્મ—હું તો કાંઈ માડી લેવાને પાછો જવાર નથી.

મી.—હું પણ જવાર નથી. પણ આપણો ગ્રીનોબનો વીસીવૃથ્

જેની એ સાડી છે તે આપણે માટે શું વિચાર કરશે?

ડ્યુ—એની ગાડીના દામ આપણી ગાડી એની પાસે છે તેથી વં સુલ થઇ જશે.

મી—પણ આપણે પ્રવાસમાં શું કરીશું ગાડી વિના ?

ડ્યુ—પગે ચાલીને વળી. બીજું જ્યારે માણસ પાસે એક પણ સાક (નાણું) હોતું નથી તો તેને ગાડીની જરૂર શી ? કારણ તે બાકું ક્યાંથી આવે?

મી—મારા લાડ, શું તમારી પાસે પૈસા થઈ રહ્યા?

ડ્યુ—એક ફાંક તો કહે ! પાના રમતાં બધા પૈસા મેં ગુમાવ્યા છેલા ટર્કને જોઇને હું એટલો બધો ગમરાઇ ગયો કે મેં ગમે તે પાતુ વિચાર અગર ગણતરી કર્યા વિના નાખી દીધું,

મી—સુદેવ હરીને મરા શિષ્ય વૈકાંટ ફેડરીક મેટ્રોલીક્ષની પાસે પૈસા છે, માટે હવે આપણને બીજા માર્ગ રહ્યા નથી પણ આ વાત તેને જાણને કહેવી.

ડ્યુ—તને શું સાક્ષ્ય કે ફેડરીક પાસે પૈસા હોય? એ માણસે નવી ઓળખાણ કરી છે; ને મીનાડ, એમ બંન્નેને કે નવી ઓળખાણ કરતાં બધા પૈસા બેસે છે. ફેડરીક ઉદાર દીવનો માણસ છે ને તેની સેક્રેટરી જે માંગશે તે આપ્યા વિના સાક્ષ્ય નહી, હું ખાત્રીથી કહુ છું કે એને લીધે તેને કેટલોક ખર્ચ થઇ ચુક્યો હશે. જુવાનીમાં પૈસા એ શું ચીજ છે તે જણાતું નથી, ને કરકસર કેમ કરવી એનો સ્વપ્નમાંએ ખ્યાલ આવતો નથી.

મીનાડ—મારા લાડ, પણ આ જંગલમાં રહી આટલી મોટી રકમ કેમ ખરચી હશે?

ડ્યુ—મારી ખાતરી છે કે તારા મનમાં તો કાંઇ માહું લાગ્યું નહીં હશે અને કહેતાં દીવગીરી ઉપજે છે કે તેની ચલ સાગી હશે એવો મને ખરેખરે નથી. જુવાન સ્ત્રીઓને હજારો મોજ સોખની બીજા જોઇને જુવાન માણસો તેવી બીજા પુત્રી પાડતને ના કહેતા નથી. તું મનમાં હરખા નહી કે ગયા મ સમાં તેઓ ખુબમાં શાંત બેસા હશે. ને હવે આપણે આવી અગત્યમાં આવી પડ્યા છીએ તો હું તારી આગળ કહુ છું કે તેજે મને કહ્યું છે કે તે પોતાની વિચારમાં માટે એક ઘર બંધાવી આપનાર છે.

મી—પણ અલગતાં તમે એ વાત સારી નથી એવી તેને સલાહ તે આપી હશે.

ડ્યુ.—તે કાંઈ નહાનો નથી. તે મનમાં આવે તેમ કરવાને મુખત્યાર છે. હું તો હવે જંગલમાં જઈશ પ્રથમ એકલો.—જેથી તેને કં-ટાળો નહીં આવે; ને જો તે માફ કહ્યું માનશે તો હું તેને પાછો તેણે ભાવીશ. પણ તારી પાસે હાલ કેટલા પૈસા છે?

મી.—આશરે ત્રીસેક ફ્રેંક.

ડ્યુ.—એટલા તે કાંઈ ગણતરીમાં છે? તથાપિ આપણે કરકમર કરીને રહીએ તો કેટલાક દીવસ સુધી આપણને તે ચાલી રહેશે? માટે આપણે હવે હાથ રાખીને ખરચ કરવો પડશે. આજ મોટા ખાતા પર જમ-વા ગયાથી માત્ર અપાત્રું ભોડી તપી આવે છે, પાંચ છ બાણાં ઉડાવી દેવાને રોજ જુદી જુદી જાતનો દારૂ પીનાથી આપણી તપીયત સારી રહેશે નહીં.

મી.—એવું છતાંજે, મારા લાડ, મો. ચાંગરદીનને સાં આપણી તપીયત તો ઉલટી સુધરી છે.

ડ્યુ.—હા. પણ યોગ દીવસમાં એની અસર થતી નથી. હમેશા એવું જો ખાધએ ને પીએ તો તપીયત બગડ્યા વિના રહે નહીં. જો નિયમિતપણથી ચાલીએ તો તપીયતમાં સુધારો થાય. કેપ્ટુઆની મોજ મજાથી કાર્યજીતાના રહેવારીઓ ફારી શક્યા નહીં, ને મો. ચાંગરદીનના ખાનાથી એવોજ આપણ પર પરિચામ થને તો મો ધણીજ દીવસ ગીરી લાગતે. હવે મારે હું કોણ છું તે છુપુ રાખવું પડશે.

મીનાડ.—આ વેળા આપ કહો છો તેમ વર્તીશ મારા લાડ. કમચ જો પેલા તુરક લોક—

ડ્યુ.—એવાજ પ્રકારની ધારતી મને ચીનોખલમાંથી પસાર થતાં શખવી પડશે. જાંથી. મને મારા લેણદાર પકડી જશે—એટલે મને તે લુ-આઓ પકડશે. એ શીખ આપણી પાસે પૈસો ન હોવાથી આપણી પ-રેશા ચાકરી સારી થશે નહીં; ને હું ખાતીથી કહું છું કે બીસીયાઓ એમ કહેશે કે તમારી ગાડી કસ્ટાં મરી ગઈ સારી ને મોંઘો કીમતની હતી. માટે આપણે આ મામતી જગણી બાંધીએથી ચાલ્યા જઈએ. ને આપણી પાસે ત્રીસ ફ્રેંક છે એટલે કોઈ નહાનાં ગામડામાં રોકી શકીયું.

મી.—ને મારા લાડ, તે પુરા થઈ રહેશે ત્યારે આપણે શું કરીશું?

ડ્યુ.—તે આપણે જોઈ લઈશું. અત્યારે તેની ગાથાકાંડ કરવાની કાંઈ જરૂર નથી. ફેડરીકે એના બાપને લખવું જોઈએ.

મી.—હું ધરું છું કે એનો બાપ ઘણો ધુરસે થશે.

ડ્યુ.—હું મારી કાકીને લખીશ ત્યારે.

ખી૦—વમારી કાપડને મારા લાડ ?

ડ્યુ૦—હા—ગમે તેમ કરીને આપણે તજરીજ કરી લઈશું. જો કોઈ સકટ આપણા ઉપર આવશે તો યુક્તિ કરીને તેમાંથી પપ્પાર થઈશું. માટે હવે નસીબ આપણી પુઠે હાથ ધોઈને લાગ્યું છે તો મુગે મોહોડે હાલ આપણે સહન કરીશું. આ વખતે હવ્વ કેવી સારી છે—રાત કેવી ઝૂમઝમાટ છે—ને આપણો થાક હવે ઉતરી ગયો છે. માટે ચાલ હવે આપણે રસ્તો લઈએ, દેશ કેવો છે તે જોવો હોય તો ચાલીએ તોજ ખરાબર જોવામાં આવે, માટે માગ વાલા મીનાડ-તું ખુસી થમ જા. આપણે જ્યારે મધ્યમ મજ્યા ત્યારથી ફેટલી અગવડો આપણને નડી તેમાંથી આપણે કેવા પસાર થયા, તેમ હવે પણ થઈ શકે. છતાં કોઈ દીવસ હું કાંઈ ગભરાયો છું ? એમાં ગભરાવું શું ?

શિક્ષક—અરે ! મારા લાડ, દરેક માણસમાં તે તમાસ જોઈશું હાપણ ક્યાંથી હોય ?

ડ્યુ૦—તું મારી સાથે ચાલ મેરીયસ, હેનીયાલ. પાંપે ઉપર કેવાં સંકટો આવી પડ્યાં હતાં તેનો તો વિચાર કર. એથા હેનરી રાજની ગરીબાઈ અને આંગુતી મારગેટનો વિલાપ એ વાતનો તું જસ વિચાર કર આપણા ફરતાં હજારો દરજે દુઃખી છે તેની તરફ જોઈને વિચાર કર કે તેના કરતાં આપણે કેટલાં સુખી છીએ ને પછી મને કહેકે આપણે દુઃખી છીએક સુખી.

બંને જણ ઉડીને આલ્તા થયા, પણ આ વખતે ડ્યુમર્ગે પુલ ફ્રેમ ખહેરેત્રો હતો. દુકા કોટ, ઉંચી એડીના ખુટ, ને મીનાડનો પેશામ એવો કે એણે રેશમી પાટોન, કાળાંમોજાં. બકતવાળા જોડા, ને એવા પેશાકમાં બંનેને ડુંગરાપર ચડવું પડતું ને ખરાબ ને ટેકા ઢમચવાળી જમીનપર ચાલવું પડતું. બંને જણાને માથે સારં થયું કે ટોપીયો હતી. કારણ ડ્યુમર્ગે બાગમાં જતી વેળા ખુટીપરથી એક ઉઘાળી લીધી. ને મીનાડે જો બાગમાં ફરવા ગયો હતો ને લાંબી પાંજો આવતાં ડ્યુમર્ગને ઉપર કસા પ્રમાણે મળ્યો હતો ત્યારેજ એને માથે ટોપી હતી.

સવારમાં દીવસ ઉગતાં તેઓ એક નાહત્ત ગામડામાં આવી પહોંચ્યાં. ને ખેડુનો પામે ખોસક માગ્યો. ડ્યુમર્ગે રેલ્લી અને દાર માંગ્યો. થોડીવાર અમાક કિમરાવનું ખાનું ખાધું હતું ને અસારે એક બીખારીની સાક્ષ ખેરાકને માટે બીખ માંગવી પડી એ પણ વખતની બચીહારી ! જમવાને માટે જનાવર બાંધવાના ઓરડામાં બંનેને ખેસાડ્યા. લાં તેમની જનાવરો આસપાસ ફરતાં તેથી કમનસીબ મિનાડને ઘણો કંટાળો ઉપજતો.

ફ્યુ૦—આ તું પડી કેવી સુખદાયી છે ! રાજમહેલના ગમે તેવા મારા

શય્યગારેલા ઝોરડા હોય તોપણ આ ગરીબ ખેડૂતની કુંપડીને તોત્રે કાંઈ આવે ? ભાંતો રીતભાત બરાબર રાખવી જોઈએ. ને અહીં તો આપણે મન મનનું કરી શકીએ. ફેટલી બધી છુટ અહીં મળે છે ।

માનસર મીં—(એક મોટી ખીલાડીએ તેના બાણમાં મોંડું ધાંક્યું તેને હાથેથી ખસેડીને) એ વાતની હું કંઈ ના પાડતો નથી કે આવા ગામડીઆ ધરોમાં રીતભાતનું નામ તો સાનુંજ મળે ને દરેક જણ-મનમાં જેમ આવે તેમ ચાલે. (ખીલાડી તરફ બેઠાવીને) આ જુઓ એના મનમાં જે આવ્યું તેમ એણે પણ મારા બાણમાં જમવા બેસવાની છુટ લીધી. ને હમણાં પેલો કુતરો મારી ફેટલી તાણી જવાને તાકી રહ્યા છે.

ડ્યુન—વારૂ, મહારા વાલા મીનાડ—એમ પણ ચંચાવીએ, આપણા બાપદાદાના જુના વખતમાં આંત્ર ગરીબ ખીચારા પ્રાણીઓ પોતાના ધણીના બાણમાં જમતા, સિંહ માણસના હાથમાંથી ફેટલી ખાતો ને વાપ માણસના ખોળામાં આવીને બેસતો.

મીં—હું માનું છું કે તમે મારું કહેવું કમુશ્ક કરશો કે હાલમાં એ પ્રાણીઓનો સ્વભાવ બદલાઈ જ ગયો છે. પહેલાંના જેવો ગરીબ વાપ ને સિંહ હાલમાં ક્યાં છે ? જુના વખતની વાતજ જુદી છે.

ડ્યુન—શીકર નહીં, જુના વખતની કાંઈ ચીજ મારા જોવામાં આવે ત્યારે જુના વખતની મને ધણી યાદ આવે છે. જ્યારે પેલી મરથી મારા ટેંગલ ઉપર આવીને ચાલે છે ને જ્યારે આ જાતક જે હમણાંજ મારા ટેંગલ ઉપર ચઢીને પેલીગમ ગયું તેને જોઈને હું જણે આદમ ને ઈવનના વખતમાં હોઉં એમ લાગે છે. પણ જ્યારે મારા મનમાં ખાલી દેખું છું ત્યારે મારા તર્ક ખોટા છે એમ માલમ પડે છે.

કમનસીએ ઇંડાં તાજાં ન હતાં ને દારૂ સરકા જેવો ખાટો હતો. દરેક ઇંડું ખાતી વેળા અને દરેક દારૂનો છુટડો લેતાં મીનાડ મોડું ડટાણું કરતો ને ડ્યુનર્ગ એને એવું સમજાવતો કે ઇંડાં અને દારૂ સર્વોત્કૃષ્ટ પ્રકારના હતાં.

ડ્યુન—ઇંડાં જેવું ખાનું એકે સારું નથી. ગમે ભાં જાઓ, ગમે તે દેશમાં જાઓ ને જો ત્યાંના રહેવાસી કને ફક્ત ઇંડાં હોય તો એમને ભેટ નામની વાતી બનાવી શકે છે. કારણ એ કુદરતી ખોરાક છે.

મીં—જો ઇંડાં તાજાં હોય તો બને.

ડ્યુન—આ ખીજ વાની સ્વાદશ્વક છે તે આખી જો ને દારૂ એવો તો મળેનો છે કે તને કાંઈ થાય તો તેનો જવાબદાર હું છું.

મી०—એ તો ખાટો આમલી જેવો લાગે છે. મારા લાડ.

ડ્યુ०—એતો ખાટો લાગેછે એજ એના અસલ ઉંચી જાતની સખીતી છે.

ખારન પોટારકીએ દારનાં વખાણ કીધાં એ વાત મીનાડને મળે ઉતરી નહી.

મી०—(ખાના ઉપરથી ઉઠી)ચાલો હવે આપણે ફેડરીકને શોધવા જઈએ.

ડ્યુ०—(ગનમાં) જ્યારે ફેડરીકના જાણવામાં એમ આવશે કે વળી પાછા મેં એક માસની અંદર બધા પૈસા ઉડાવી દીધા તો તે મને શું કહેશે ? આ સંકટમાંથી કેમ છુટાય ? વળી, તેની પાસે જેટલું નાણું હતું તે બધું તેણે મારાં તાબામાં આપ્યું તે સવળું મેં ગુમાવ્યું ત્યારે મારાથી હવે કેમ મંગાય ? કદાચ તેને પૈસા જોયતા હશે તો ? તેની કને જઈને શી રીતે તેને સમજાવું. મારા મોંઘમાંથી તો હવે એની આજગ એક શબ્દ પણ નિકળનાર નથી. ખરેખર હું હવે એમ ધારું કે મારે મિનાડને મારી સાથે જંગલના કોઇ ભાગમાં રહેવા માટે સમજાવવો. બંને હમે બંને સાધુ થઇ જઈશું ત્યારે મારો પાના રમવાનો છંદ છુટશે.

બંને પ્રવાસીઓ એક લાંબુ ચક્ર લઈને, અને ગ્રીનોવલ જવાનો રસ્તો મુકી દઈને પાસેના એક ગામડામાં આવી પહોંચ્યા. મીનાડે ડ્યુબર્ગને ફેડરીક ક્યાં હશે તેને ખોળી કાઢવાને કહ્યું ને મીનાડને ધીરજ આપવા ખાતર ડ્યુબર્ગે કહ્યું કે હું વીજલ તરફ એકલો જઈશું ને ત્યાં તેની ખોળ કરીને આવું છું. ને તું અહીં બેસજે. તે પ્રમાણે ડ્યુબર્ગ મીનાડને ગામડામાં મુકીને ચાલતો થયો. અડધીક માછલ આમનેમ ફરી, થાકી ગયો, કાસપર જઈને પડ્યો ને આખો દીવસ ત્યાં સુત્ત રહ્યો. ને સાંજના પાછો આવ્યો ત્યારે આખે રમાલ લગાડીને મોટેથી બુમો મારેતા, રડતા પાછો મીનાડની પાસે ગયો.

મી०—(આતુરતાથી) ફેડરીકનું શું થયું ?

ડ્યુ०—કેવો હરમખોર લુચ્યો ! કેવો મુર્ખ ! અકત્ર વિનાનો માણસ !

મી०—મારા સમ મને જલદી કહો કે શું છે, મારા લાડ ?

ડ્યુ०—મને વહેમ લાગે છે કે પેલી છોડીને તેણે કંઈ અટક્યાનું કીધું હશે, તેણીને લઈને તે કંઈ નાસી ગયો છે તે બંનેને ગયાને આજે પંદર દીવસ થઇ ગયા.

શિક્ષક—(ગભરાઈને) હવે કાઝિટસાહેબ મને શું કહેશે તે ? મને છોકરો ક્યાં છે એવું પુછશે તો મારે શો જવાબ દેવો.

ડ્યુ०—તું એમ કહેજે કે તે ખોવાઈ ગયો.

શિક્ષક—લાડ ! આપ એમ સમજો છોકરો આવા જવાબથી તે માફ માનશે.

ડયુ—ત્યારે તું એમ કહેજે કે ફેડરીક પોતે ખોવાઈ ગયો. પણ મારા વાલા મિત્ર, તું શાંત થા. તું ફીકર ના કર. હું વચન આપું છું કે ખોવાએલું પેટું જડી આવશે. યુરોપના દરેક દરબારમાં મારા ખાસ માણસો છે. ને ખાતમીદારો પણ છે તેમની કને આપણે માણસો દોઝવીશું. તું શું કામ ફીકર કરે છે. ?

આ જગતથી મીનાર્ડને જરા ધીરજ આવી ને ડયુઅર્ગ એવના લાગ્યો.

ડયુ—તેને વીશે વીચાર કર્યા પુરે આપણી શું સ્થિતિ છે તે પ્રથમ તપાસીએ—આપણી સ્થિતિ આ દુનિઆમાં સડથી સારી છે. આ ગામડામાં આપણને કાંઈ આવતું મળવાનું નથી માટે પાસેના ખીન્ન ગામમાં આશ્રમ જઈએ. અને વાહલા મીનાર્ડ, આ તારો ચડુસે શીકા પડી ગયો છે તે કાઢી નાંખ ને ખુશી થા. નહીં તો જે વીસીમાં જઈશું ત્યાંના માણસો આપણે માટે ખોટો ત્રિચાર બાંધશે. આપણે રાને ત્યાં રહીશું.

પ્રવાસીઓ આગળ ચાલ્યા. ને દશેક વાગતે ઓતોબલથી પાંચ ગાઉ પર વોરેપ નામના ગામમાં આવી પહોંચ્યા. એ ગામમાં સારામાં સારી વીસી ક્યાં છે તે પુછ્યું. ને મીનાર્ડને સાથે લઇને ત્યાં ગયો. વીસીમાં કાસી-ખાનામાં ધુસ્યો. પ્રથમ ડયુઅર્ગ માથુ ઉંચું કરીને તે ખોટા માણસ હોય એવો ટોંગ બતાવીને ગયો ને તેની પાછળ મીનાર્ડ ઉઘસીનતાથી ગયો. કેટલાક પ્રવાસી તેમાં ખેડેલા હતા ને જમવાનું બનતું હતું એટલે તોટા કરતા બેઠા હતા.

એક નોકરડોએ પુછ્યું—કેમ સાહેબો, આપ અહીં જમવાના છો. ?

ડયુ—હા, અમે જમવા માટે આંખા છીએ. અમને મંડળી બેઈ-એ-કેમ મારા મિત્ર, ખરી વાત કેની !

મી—હા, મારા લાડ, સાહેબ નામદાર. એટલામાં ડયુઅર્ગ મીનાર્ડને ટેમલ નીચેથી લાત મારી એવું જણવાને કે અહીં લાડ ખાઈ કાંઈ બોલતો નહીં. આપણે તો સાદા માણસ તરીકે આંખા છીએ, નહીં તો.—

ડયુઅર્ગ ખીન્ન માણસો સું વાત કરતા હતા તે કાન દબને સાંભળવા લાગ્યો, પણ તેમની વાતચીત દમ વગરની હતી. બાપારી પોતાના ધંધાની વાતો કરતા, કેટલાક ગામ ગપાટા મારતા. તેથી ડયુઅર્ગને હપયોગી થઈ પડે એવી વાત સાંભળવામાં આવી નહીં. પોતાની પદ્ધતિઓ માન્ય પડવાથી ચડીત થઈ જાય એવો માંગરડીન જેવો માણસ કોઈ દીકામાં આવ્યો નહીં, તેથી લાંબાં ડગલાં ભરીને આગ તેમ ઓરડામાં ફરતા લાગ્યો. મ-

જવામાં હોય ધાલીને નાણાં વગાડ્યા ને અવતાં જતાં ગીનાડેને તપખીરની લેખડીમાંથી ચપટી ભરવા દેતો ને વૃદ્ધ સિક્કક પોતાના દુઃખમાં છતાં અતિશય સન્માન પુરવકે પ્રસીઆના સભની તપખીરની દાખડી તરફ ખારીક નગરથી જોવા લાગ્યો.

એટલામાં ઓચિંતો એક ઢીંગણો માણસ આશ્ચરે ૫૦ વર્ષની ઉંમરનો, સોતા રંગનો કોટ પહેરેલો, લીલી ઇર્મર, લાંબા ખુટ, ને એક ટેપી જોનો આગલો પડે તાંડ્યો હોય તો છત્રીની ગરજ સારે એવો પોશાક પહેરેલો ઓરડામાં આવ્યો. તેના અહેસાસ પર ડરની નીસાનીઓ જણાતી ને તે મોઢે સાદે બોલેતો હતો. “તેઓ તો આવતા નથી—હજી તે આવનાર પણ નથી એમ લાગે છે ને તેથી અરી નાટકશાળા બંધ રહેશે. સત્યાનાસની પાટી હુતો મરીજ ગયો ને હવે ગાંડા જેવો બની ગયો છું.”

આ પ્રમાણે બેઠીને પેલા માણસે ખુરસી પર નખાવ્યું. ને મામતા ભોડો જે ત્યાં હાજર હતા તે તેની આસપાસ આવી બેઠા.

ત્રીસીવાળી—કેમ મો. ફલારીડોર, તમારા નાટકમાંના માણસો આવ્યા નથી કે શું?

મો. ફલારીડોર—મારા મુખ્ય પાત્રો માત્ર આઠા છે. વિદુષક ને રાજા હજી આવ્યા નથી. બન્ને સારા પાત્રોની ખામી છે. વિદુષક કાંઈને રહેવાસી છે. બ્યાં તેણે વિદુષકનું કામ વીસ વર્ષ સુધી કીધું છે. એ એવો તો વિનોદી માણસ છે કે હું તમને શું કહું? શી તેની સમય સુચકતા! એક મહીના અગાઉ તેણે પ્રેમરસનો પાર્ટ બજવી બતાવ્યો હતો ને હાલમાં વીરરસને પાર્ટ બજાવે છે. તે વેળા એના પાર્ટ જોઈને મને કુટલો બધો આનંદ થયો હતો! હું તો જોઈને ચક્રિતજ થઈ ગયો; શું એના સ્ત્રીને, કેવો મધુર અવાજ, જણે મારા જેવોજ, ને હાવભાવ કેવો મજેના! શોક રસમાં એની જીમ કેવી ચાલતી હતી! કેવો જુરસો, ને કેવો સીનો, બ્યારે એણે પોતાની સ્ત્રીનું અને અગીઆર છોકરાનું ખુન કીધું ત્યારે મારી આંખમાંથી આંસુ પડ્યા. વીરરસમાં પણ એણે ખુબી કરી બતાવી. ત્રીસ વરસની વાત પર એના જેવો ખેડાડી કોઈ ન હતો. મેં એને ઘણી વેળાએ પારીસના સારા સારા નાટક તકતા પર જોયો છે. તેવી વેળા નાટકમાં કેટલી મર્દી થતી હતી!

એ બધી બાબતમાં પુરો, રાજા, વીર, જીલમગાર, ગૌર, ડોસી, સો એટલા વેષો એનાજ કહેવાતા. હાલમાં તો વૃદ્ધ બાપને ઠેકાણે એ ઉતરતો

કારણ, એના દાંત બધા પડી ગયેલા છે. પણ તેથી એના અવાજમાં કંઈક કાંઈ ખામી આવી નથી.

વીસીવાળી—એવા પાત્રો છે તો તે શા કારણથી આંખો નહીં?

કમનસીબ. મેનેજર—હા. તેમજ છે. કારણ નિદ્રાપૂર્ણ એવી તેજી ઉપરસ થઈ છે કે એનો ઘાંટો ચાલી શકે એવું નથી. અને જે વીરસેનનો વેપ બજારે છે તેણે એક દારૂની દુકાનમાં મારામારી કરી તેથી તેને ફોન-શીમાં પોલીસ લઈ ગયા તે તેને પંદર દીવસની કેદ અપાવી; કાચુ જાણે મેનેજ શામાટે આવી હરકતો નડે છે? કેટલી મહેનતે નાટકગૃહ તૈયાર કરાવ્યું, વફીલનો જે તમેલો હતો તે જગા પ્રેક્ષકજનો માટે ગોઠવણ કરી તૈયાર કરાવી તે આ બે પાત્ર ન આવવાથી મારી આશાનો બધો ભંગ થયો. આ નાટકગૃહ જોઈને હું તો ઘણા ખુશી થાઉં છું; કાંઈ એમ ન જાણી શકે કે આ ઘોડશાળા છે ત્યાં એરવેઆ જનાંયો છે. બાકસ, ગાલરી, ને સારામાં સારી બેઠકો ગોઠવી છે. શ્રીનોબલની નાટકશાળા કરતાં હજાર કરતાં મારી નાટકશાળા સારી છે. વીરોપ ગાગના લાંબાને માફ નાટક પસંદ આવે ! વીસપમાં સારા સારા હાંશીયાર માણસો રહે છે; ને જો કે આ પ્રથમજ નાટકશાળા તૈયાર કરવામાં આવી તોથી મોં ધગો નહીં થવાની આશા હતી. અહીંના કોટવાલે તો આખી બાકસ રોડી રાખી છે. મેં તેને અને તેના કુટુંબના માણસોને માટે મફત આપી છે. ને બીજા સારા સારા આદમીઓએ મને કહ્યું છે કે તેઓ સર્વ નાટક જોવા આવનાર છે.

મી. ફ્લોરીડર દમ લેવાને જરા અટક્યો. ને મોંઢાપર પસીનો આંખો તે લુપ્ત નાંખ્યો; એટલામાં તેણે જે બાપણ કીધું તેમાંનો એક એક સ્વપ્ન સાંભળતો ડ્યુઅર્ગ તે એરડાના ખુણામાં બેસી કાંઈ નવી હીકમત સોધી કાઢવાની વેતરણ કરતો હતો.

વીસીવાળી—આતો સારી વાત નહીં. પેહેલેજ જેને મારી ઓકરીને નાટક જોવા એકલનાર હતી તેથી તેણીને માટે વતું ગવન પણ મેં સોંપી દીધું છે.

મી. ફ્લોરીડર—(ખુરસી ઉપરથી ટટાર થઈ) તમે શું નાસીપાસ થાઓ છો ! કાંઈપણ નાસીપાસ થવા વિના રહે નહીં ! એ બે પાત્રો માટે હું સો સો ફ્રેંક એક રાત્રે માટે આપવા તૈયાર છું; સો ફ્રેંક એટલે શું થયું ? આખા નાટકની પણ એટલી ઉપજ થવાની નથી, પણ એવી નજીવી વત હપર હું ધ્યાન આપતો નથી; હું તો ક્યાંએ એટલા ફ્રેંક ફ્રેંકી દઉં એવો

ધું. માત્ર મરી ધોડશાળ, અરે નહીં, નાટકશાળાનું કામ ચાલું થવું જોઈએ.
ડ્યુપર્ગ જે એકલો મુગો મુગો ખેસીને આ થું ચાય છે તે તરફ
જાણે જરાપણુ ક્યાં આપતો નહીં એવી રીતે વિચારમાં પડ્યો હતો તેના
મનપર આ બાપણથી ઘણી અસર થઈ આવી.

વીસીનો તોફાર—મને જો વેપ બજારમાં આવડત તો સો ફ્રેન્કી
રૂકમ હું સહેજમાં મેળવતે.

મો. ફ્રેયરીડોર—મારા જન્મે પાત્રાને હું મહીને દાહાડે સાફ સાફ
ફ્રેન્કો પગાર આપતો હતો. આ પગાર બહુ મોઢો છે પણ બુદ્ધિમાન ને
મારા ખેત્રાડોને તો છુટથી પગાર આપવો જોઈએ.

વીસીવાળી—તમે બીજા ખેત્રાડી કેમ નથી મેળવી શકતા ?

મેનેજર—ક્યા ખેત્રાડી તૈયાર છે ? મારા ખેત્રાડીઓમાં એક હજમને
જુલમગાર સાગ બનાવ્યો છે. એક સુથારના છોકરાને ચોર, એક કાળ-
જીને રાણી ને એક વાણીયાની પોરીને નાટકની નાયિકા બનાવેલી છે.
આટલાજ માણસો મને મામમાંથી મળી આવ્યા. તેઓ તાલીમ જરાપર
લે છે. ને સુથારના છોકરાને અવાજ ધણોજ મંદુરો છે. ને હું કાંઈપણ
ખાત્રનો વેપ જ્વતે બજારી શકું છું તેથી જરૂર પડે તો હું પણ નાટક
તાલતાપર ઉતરી પડું છું. પણ મને વળી પ્રામટરનો પાર્ટ કરવો પડે છે તેથી
મહાનજા વેપ મારાથી લેવાતા નથી. કારણ તેથી ઘણી વાર સુધી મારાથી
રહેજ પર રહેવાય નહીં. મેં એક કપડાં મુકવાની ઓરડી બનાવી છે તેને
તો બધાજ પસંદ કરે છે તેમાં ત્રણ રૂપેનના ઝમા જે બાજુગરે દારવા-
જાને ત્યાં ગીસે મુક્યો હતો. ખાંધડીના બદલામાં ઉતની ચાર ડોપીઓ ને
કેટલાક છીટના પડા જે મેં ઓતોત્રકમાં ખરીદ કીધાં છે. આવતી કાલે
“ શ્રીફ ” નો ખેત્ર કીધો હતો ને તેની સાથે “ ગામડાનો જાદુગર ” નો
ખેત્ર. શ્રીફના ખેત્રમાં મુતારનો છોકરો આરીક્ષીઆનો વેપ લે છે, કારણ મારી
ખાસે ફક્ત ખેત્ર સીંગાના પાર્ટ છે. પણ ને દેખાવડો છોકરો છે ને તેને ઘડી
હજી કંઈ ઉમ્મી નથી તેથી સ્વાંતિ વેપ તેને સારી શોખા આપે છે. તેની સ-
ખીનો ખાટ હુંજ મટરમાં રહી જોતી બતાવું છું. હું ગામડાના જાદુગરનો
ખેલ વાલ વિના કરી બતાવું છું. તે પણ શ્રીફના જેવોજ છે. અમાના જે-
વહુંજ ખેલવું પણ કાને સાં લાગે છે. આજે કેટલા બધા લોકો ખેત્રાને
આવતે ? વિદુપક હીપોક્રીટસ બને છે; ને થીસીયસનો વેપ બુદ્ધા કાકાને
આપતે. હજમ થેરામીનીસ બનતો. તેનો અડધો પડ તો તૈયાર છે. પણ

અફસોસ ! હીપાલીટસને ઉધરસ થઇ છે. ને થીસીયસનો હાર પીને ઠંડો પડ્યો છે. હું શું કરું ? અરે, કોઇ મોટા આક્ટર પારીસથી વેરોપમાં આ વેળા આવી પોંચે તો કેવી મઝ પડે ! પણ તે આશા રાખવી વ્યર્થ છે ને હસી કાઢવા જેવી છે.

નોકર—સાહેબ જમવાની તૈયારી થઇ છે.

વીસીવાળો—(ફ્લોરીડોરને) હું આશા રાખુ છું કે આથી તમારું જમવામાં કાંઇ હરકત આવશે નહીં.

મેનેજર—ના, ના, હું તો ટેવને લીધે જમું છું પણ મને ક્ષુધા નથી. આ વાતથી મને ધણીજ દીલગીરી ઉપજેલી છે.

મીન્—(ડ્યુઅર્ગને કાનમાં) પણ તેથી તેનું મોઢું કાંઇ મુગ્ધ રહેતું નથી.

શિક્ષકને અચંચામાં નાખવા ડ્યુઅર્ગ તેની પાસે ગયો, હાથના ચામચ કીધા ને મંબીર ચહેરો કરી એક કવિતા ગાઇ સંભળાવી.

મીનાર્ડ ડ્યુઅર્ગ તરફ જોવા લાગ્યો. તેના ચહેરાપર મુખના અને આશ્ચર્ય બંને આવેશો લાગતાં હતાં. પ્રથમ તેણે બંધનું કે જેરન માંડે તો નથી થયો ?

મીન્—શું તને ફ્રેડરીક મળી આવ્યો કે તું આટલો હરખાઇ જમ છે ? તને કાણ જડી આવ્યો—મારો એકો ફ્રેડરીક—શું તે આવી પહોંચ્યો ?

ડ્યુઅર્ગે મીનાર્ડનો પગ દાખ્યો. કમળ તેણે જોયું કે ફ્લોરીડોર જમવા બેસવાના બદલામાં ધણીજ આતુરતા ને લક્ષ્યપૂર્વક ડ્યુઅર્ગને આશોકન કરતો હતો. ડ્યુઅર્ગે શિક્ષકનો હાથ નાટકમાં ઝાલે છે તેમ ઝાલ્યો ને પાછી એક કવિતા બોલવા માંડી. કવિતા ગાઇ રહ્યો એટલે મેનેજર હાથપર હાથ મારી બોલ્યો. વાઃ વાઃ ખાસી. બહુ સરસ ! એટલામાં મીનાર્ડ ચારે પાસે જોવા લાગ્યો.—

ફ્લોરીડોર હાથમાં ટોપી ઝાલી ડ્યુઅર્ગને પુછવા લાગ્યો “તમે એક્ટર છો સાહેબ ?

ડ્યુન્—શું ! શું કહો છો ? શું ! મારા વાહલા સાહેબ ! હું તમને ખબરીથી કહું છું કે—પણ હું એક આક્ટર છું એવું તમે શા ઉપરથી કહો છો ?

મેનેજર ડ્યુઅર્ગનો હાથ ખુસીથી ઝાલી બોલ્યો “ મારા વાહલા સાહેબ, તમારે માટે શક ન જતાં તમને જોઇનેજ કોઇ પણ કહી શકશે. તમે કહો છો તે હું ન માનું તોએ તમારા ઉત્તમ પ્રકારના હાવભાવ, ચિત્ત-કર્ષક અંગવિક્ષેપ ને બોલવાની ઢગ જોઇને તમે શું બોલો કહો છો તે

જાને માલમ પડે છે. એ આકટર નથી તેનામાં આટલા બધા ગુણો હોયજ નહી—તમે એકટર—એક પ્રસિદ્ધ આકટર છો તે તમારાથી ના કહેવાશે નહી. !

ડ્યુઝ—(શરમાળપણાથી હસીને) તમારાથી કાંઈ છુપું રહે એવું નથી. હું અને મારો મિત્ર હમે બન્ને જણાના મનમાં કે હમે છુપા રહી શકીશું.

ફ્લારીડોર—(આનંદથી કુદકો મારીને) તમારો મિત્ર તે વળી કાણુ છે ? શું તમારો મિત્ર વળી એક આકટર છે ?

ડ્યુઝર્ગ—“શોકરસમાં પહેલા નંબરનો છે. તેવોજ હાસ્યરસમાં ને દાસમાં પણ.”

મો. મીનાર્ડ પોતાના ખાનદાન મિત્રનું બોલવું જાણે તે કાંઈ બાપા જાણુનો ન હોય તેમ કાન દબને સાંભળતો હતો. પરંતુ ફ્લારીડોર તો ખુસીમાં હતો. મેનેજર ડ્યુઝર્ગને બેઠી પડ્યો. ને પછી મીનાર્ડની પાસે જઈ તેને પણ બેટયો; પછી વીસીવાળીને પણ બેટવા જતો હતો એટલામાં વીસીવાળાએ તેમ કરતાં અટકાવ્યો. ફ્લારીડોર ગાંઝ માણસની પેઠે આનંદમાં આવીને કાફીખાનામાં દોડા દોડ કરવા લાગ્યો ને બોલ્યો “ પરમેશ્વરે તમને મેળવી આપ્યા. માફ નાટક હવે હું શુર કરીશ ! આપણે ફીજનો ખેલ પ્રથમ કરીશું. તે એવો તો કરણુ જનક છે કે વેરોપના દરેક માણસની આંખમાંથી પાણી લાવે. નાટક થયા પછી ગામડાનો જાદુગરનો દાર્સ બજવી બતાવીશું ! અથવા વીસીવાળા, એક વાદનની ખાટલી લાવ. ગૃહસ્થો આજે મારી સાથે ખાનાપર પધારી શોભા આપશે, ”

મીઝ—(ડ્યુઝર્ગ કાનમાં) આ બધું શું છે ?

ડ્યુઝર્ગ—એઓ એમ કહેવા માગે છે કે આપણે પોતાંકુના નામીયા આકટરો છીએ. માણું બોલનારો ફ્લારીડોર આપના ખાનાનો ખરચ આપવા તૈયાર છે—તે આપણને એ સીવાય બીજું કંઈ આપવાનો છે—ને હું જે કહું છું તેને તું ટેકો આપજે. પ્રથમ મહેરબાની કરીને તારો દયા ઉપખરે એવો અહેરો બદલી નાંખ.

મીઝ—કેમ મારા લાડ, શું તમે આપણે બન્નેને આકટરો બતાવવા માંગો છો શું ?

ડ્યુઝર્ગ—મો. મીનાર્ડ, એકટરની પદવી સદગૃહસ્થના જેવી હોય છે. એકટરો કાંઈ હલકા દરજ્જાના હોતા નથી. જેની કે રાશીયસ સામ્રાજ્યો મિત્ર હોતો—ગારીકને ઇંગ્લેન્ડના રાજાઓની ઘેરમાં દાટવામાં આવ્યો. મો.

હીઅર એક આકટર હતો છતાં કાંઈ નાનો સુનો માણસ ન હતો; ને હાલના વખતમાં એ મોટા ખાનદાન માણસો નાટકના તકતાપર નાટક બજાવે છે.

મી૦—પણ મારા લાર્ડ, મારા જન્મારામાં મેં આકટરનો વેશ લીધો નથી તે. ?

ડ્યુ૦—મેં પણ ક્યાં લીધો છે; છતાં હું કેવી હીમત ધરાવું છું તે જોની.

મી૦—આપણામાં કાંઈ ખામી માલમ પડી તો જોનારાઓ શું કહેશે.

ડ્યુ૦—તો આપણે એમને એમ કહીશું કે પોલ દેશમાં એવી રીત છે.

મી૦—પણ પારિસમાં આપણા મિત્ર શું કહેશે.

ડ્યુ૦—તેના જાણવામાં ક્યાંથી આવશે ? દારણ કે આપણે કુપી રીતે ફરીએ છીએ. આપણે કોણ છીએ એ કોણ અહીં જાણે છે ?

મીનાર્ડ—મારી યાદદારત શક્તિ ઓછી છે; ને હું મારો પાંઠ જુલો જાઉં તો. ?

ડ્યુ૦—તને ચોપડીમાંથી જોઈને પડદાની પાછળથી કહી બતાવીશું તે તું પડદાની બહાર બોલી બતાવજે.

મી૦—હું ધણો ડરકણ છું; ને સ્ટેજ ઉપર જતાં મારી હીમત સાક્ષતી નથી.

ડ્યુ૦—જ્યારે તારા ગાલ રંગવામાં આવશે ને ભવાં કાળા રંગના કરવામાં આવશે ત્યારે તું સીંહની પેઠે હીમતવાળો થઇશ. આપણે પગાર તરીકે ધણા પૈસા લઇશું એટલે આપણામાં જે ખામી હશે તે ઢંકાઇ જશે.

મી૦—પણ.

ડ્યુ૦—હવે તારું “પણ” ધણુ થયું. યાદ રાખજે કે આ એ ત્રણ દીવસની વાત છે. વળી આપણને દુઃખ ન થતાં ઉલટી મજા મળશે. એ શી વાચ આપણા પૈસા આવી પોહોંચે ત્યાં સુધી અરચવાને આ રોકડા દામ કામ લાગશે. જ્યારે મારા જેવો પોલ દેશનો ખાનદાન-ધણિકટર પેસે-ટાઇન આપું કામ માથે લેતાં પાછો હકતો નથી તો તારા જેવો કોડીનો માણસ મોટું અપમાન સમજીને આનાકાની કરે એ કેવી અજબની વાત છે ? તું મારી સાથે વેશ નહીં લે તો હું કાઉંટ મોંટરાવીલને પારીસ મથા પછી કહી દઇશ તો તે ગુસ્સે થઇ “ મારો છોકરો ક્યાં ગયો ” તે તને પુછશે ત્યારે તું શું જવાબ આપશે ?

મી૦—(નિસાસો મુકી) ત્યારે તો હું વેષ લઇશ.

ડ્યુ૦—ઠીક ત્યારે.

આ વાતચીત બંને જણુ વચ્ચે ચાલતી હતી તે કોઇ સાંભળતું ન

હતું. મોનશર ફ્લારીડોર હજમને ઘેર એવું કહેવા ગયો કે બે મોટા આ-
કરો જેના નામની તેને ખબર ન હતી અને જે વીલક્ષણ બુદ્ધિના ગાણુઓ
છે તે છુપી રીતે અહીં આવી પહોંચેલા છે. તેઓ ગોહડન છન નામની
વીસીમાં ઉતરેલા છે અને વોરોપ ગામમાં તેઓ પોતાની નાટક તકતા
ઉપરની કુશળતા બતાવવાને મેં તેમનું મન વાળ્યું છે. હજમ આ સાંભ-
ળતાની સાથે ખીજા લોકોને આ વાત કહેવા દોડ્યો. તે લોકો પાડોશીને
કહેવા મથા. તે ઘેર ઘેર આ ખબર પહોંચાડતા ગયો. અને વોરપનું ગામ
ધણું મોટું ન હોવાથી એ ખબર આખા ગામમાં વીજળીની પેઠે ફેલા-
ઈ કે ગામમાં બે મોટા એકરો આઠ્યા છે.

મો. ફ્લારીડોર વીસીમાં જઈ બોજનની ખટખટમાં પડ્યો શિક્ષકને
કાંઈ કાંઈ સચાલ પુછે તો તેનો કેવી રીતે જવાબ આપવો તે એના કા-
નમાં કહેવાની તક સાધી મીનાડની પાસે ડ્યુબર્ગ જઈને બેઠો, તે મેનેજર
ડ્યુબર્ગની જમણી બાજુએ બેઠો. આ દુનિયામાં કેટલીક વેળા એવો બના-
વ બને છે કે પ્રથમ ખીજાઓ ગ્રામાટે કાંઈ પણ કૃત્ય કરે છે તે ન બાલ્યતાં
તેનું અતુકરણ કરે છે તેથી અને તેઓએ જોયું કે મો. ફ્લારીડોર આ
બંને નવા આકરોને બેહદ માન આપે છે તેથી લોકો પણ ડ્યુબર્ગ અને
મિનાડની તરફ માનની નજરથી જોવા લાગ્યા. ઠીંગણા મેનેજર બોલતો
અટકતો નહી. ડ્યુબર્ગ વારંવાર મનમાં આવે તે બોલતો અને મીનાડ
પોતાની આમજ પડેલી ટાસકોમાંની વાનીઓ ઉપર હુમલો કરતો હતો.

ફ્લારીડોરે પુછ્યું—જે સદ્ગૃહસ્થો મારા નાટકમાં આવીને મને માન
આપી પોતાની નામના આ ગામના લોકોમાં કરવા પોતાની હોશીઆરી તે કુશળતા
બતાવવાના છે તે આપ નામદારોના નામ બાલ્યવાની હું ખાપેશ રાખુ છું.

ડ્યુબર્ગ—હમે કાણુ છીએ તે જણાવવાની હમારી મરજી ન હતી પણ
જ્યારે આપ આટલી માયા અને માન હમારી તરફ દર્શાવો છો ત્યારે ત-
મારી આગળ છુપા રહેવામાં કાંઈ માલ નથી. હમે બંને જણા પહેલા
કેકો મામના આકરો છીએ. પોત્ર દેશના નાટકોમાં ફ્રેંચ ભાષા વપરાતી
હોવાથી તે ફ્રેંચ ભાષા સારી રીતે બાલ્યવાની ઇચ્છા ધારણ કરીને ફ્રાન્સ-
દેશમાં પરવાનગી લઈને શરવા નિકળ્યા છીએ. એવી ઘણી વેળાએ હમે
ફરીએ છીએ. તેથી એવું બને છે કે ત્યાંનાં નાટક ગૃહો દેશના સારા ના-
માંકિત પુરોગાથી-પારીસના ઇટાલીયન ઓપેરાની પેઠે—કબરાઈ બન્ય છે.
માનેજર—હો તમે કહો તે હું બરાબર સમજ્યો છું. પણ તમે કેવી રીતે
નાટકમાં વેષ બગવો છો ?

ડ્યુન્—અપી રીતે. પાંચમાઇમના નાટકથી તે ઓપેરા સુધી અપી રીત જણીએ છીએ. મારા મિત્ર જેમનું નામ વોલેવીટ કરીને છે તેઓ નાટકના ધધામાં એક યુનંદા અચ્છા ખેલાડી લેખતામાં આવે છે. તે હું એટલું જ કહેવાની હીંમત કરું છું કે હું “લાદમા” છું. “શીકારીઓ અને દુધ વેચનારી છોડી” નું નાટક તમે જોયું હોય તો તમે તેની તારીખ જ જાણી વગર રહેજો શાન્તા ! પણ અહીં તમે ઓપેરા કરી ખતાવતા નથી કે શું ?

મેનેજર—હું તમારી ક્ષમા માગીને કહું છું કે હમે ઓપેરા ધણી વેળા કરીએ છીએ—જેવા કે હાસ્યકારક ઓપેરા; પણ તેમાં વાદ્યનો ઉપયોગ કરતા નથી કારણ તે વેળા આર્યેઆમાં ધણા માણસો આવી શકતા નથી. પણ આપની દુરસદની વેળા એક વખતે આવીને હમારા ઉપર મહેરબાની કરશે તો—

ડ્યુન્—હું તમને ખાતરી પૂર્વક કહું છું કે હમે પોલાંડમાં ધણા પ્રસિદ્ધિ પામેલા છીએ. જ્યારે હમે ખેલ કરીએ છીએ ત્યારે જોનારા હમારા ઉપર કુલના હાર ને તોરા ફેકે છે. કેમ વોલેવીટ, જ્યારે આપણે યુજનીની રાણીનું નાટક રમોતેન્ડમાં કરતા હતા ત્યારે તેં ખુનીનો પાર્ટ લીધો હતો તે તને સાંજરે છે કે ? તેથી ગામમાં ફેટલી ઉથલ પાથલ થઇ હતી ! વોલેવીટે કાંઈ જવાબ આપ્યો નહીં કારણ કે તે પોતાનું નામ વોલેવીટ છે એમ જાણતો જ ન હતો; પરંતુ ડ્યુન્ને તેને ટેમ્પલ તરફથી એક લાત લગાવી એટલે મીનાડે પોતાનું માથું ઉચકી મોઢામાં ઢાળીઓ રાખી કહ્યું “હા, મારા લાડ.”

ડ્યુન્---(મેનેજરને) સમજ્યા તમે ? તે મને હવે “લાડ” કરીને કહે છે એના મનમાં તે પોતે હમણે સ્ટેજ ઉપર જ છે.

બીજા એક લાત મીનાડેને પડી એટલે એને સમજણ પડવાથી ગરીબ શીક્ષક ડ્યુન્નેના કાનમાં બોલ્યો. “મહેરબાની કરીને મને માફ નામ શું છે તે જાણે. હું કયે નામથી ઓળખાઉં તેની મને ખબર નથી.”

જ્યારે મીનાડે આવું બોલ્યો ત્યારે તેની તરફ જોઈને ડ્યુન્ને બોલ્યો—
“જ્યારે હેંડ્રીક્સમાં અમારા નામ બોલેસલાસ અને વોલેવીટ એનાં છાયાં ત્યારે નાટકમૂલ માણસોથી બરાબ ગયું ને હમારા પર કુલના દમદમ વેસવા.

ફોરીડાર—તમારા ઉપર અહીં ધણા કુસો પડશે. બારેક હાર તે મેં

મેળવ્યા છે, ને જે હું મારા મિત્રોના હાથમાં આપવાનો છું, કે જે નાટક જસબર ન બજવાયું તો તેઓ એક્ટરોના ઉપર ફેંકે. તમારે માટે કરીતા, મરખીઓ, કાપડાં, યુદ્ધાખી કાગળપર લખેલાં છે.

ડ્યુઅર્ગ—હું જાણું છું કે તમને એ બાબત સારી માહિતી છે. રેજર ઉપર કુલના જોટા આવી પડ્યા એટલે એક્ટરના વખાણ થાય છે ને ભોંક દેવાય છે.

ફ્લોરીડોર—હું આશા રાખું છું કે તમે જે તમારા મિત્ર સાથે વેરોપમાં ત્રણેક દીવસ રહેવાનું કમ્પલ રાખો તો કેવું સાફ થાય.

પોતાની અને મીનાડની નોકરીને માટે હજારોવાર આનાકાની કરી હજારો અડચણો વચે નાંખી ડ્યુઅર્ગે કહ્યું કે હું અને વોલોવીટ કસમ લીધા છે કે ફ્રાન્સમાં નાટક તકતાપર વેપ લેવો નહીં. ફ્લોરીડોરે તેમને ચીનંતી કરી કહ્યું કે “મારી આટલી માગણી કમ્પલ રાખો;” ને બીજી એક દારૂની આટલી મંગાવવાનો હુકમ આપ્યો. મીનાડ તો ખાધ પી તટસ્થ થયો ને ફ્લોરીડોરની નમ્રતાથી તેનું મન વળ્યું. તે રેગલ ઉપરથી જ્યારે ઉઠ્યો ત્યારે કસમપર બોલ્યો કે “તમે જે વેપ મને આપશો તે હું બજવીશ.” પણ ડ્યુઅર્ગ કાંઈ સહેજમાં વળે એવો ન હતો. ફ્લોરીડોર એને સજ્જડ ચોંટયો. બોલેસલાસને પગે પડીને તેનું મન એણે મનાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો.

મેનેજર—આપણી આટલી ચતુરદ હોય તો મારી નાટકશાળા ખુલી મુકવાને મને ગમે તેટલો ખર્ચ થાય તો શીકર નથી ને તમોને હું સો ફ્રેંક આપવા તૈયાર છું. તમે વિચાર કરો કે નાટકશાળા મેં ઘોડશાળાની બનાવી છે તો સો ફ્રેંક તમને હું કાંઈ ઓછા આપનો નથી, હું તમને ખુશીથી એટલું આપું છું.

આખરે ઘણી આજીજી કર્યાથી ડ્યુઅર્ગે વચન આપ્યું કે “ચલો. હું અને મારો મિત્ર બન્નેને સો ફ્રેંક આપજો; પણ હમે તમારા કહેવાનું અપમાન ન થાય એટલાજ માટે કમ્પલ કરીએ છીએ. પણ સો ફ્રેંકની હમને કાંઈ વીસાદ નથી.” મેનેજરને આ સાંભળી અત્યંત ખુશાલી ઉપજી. બીજે દીવસે સવારે ગામમાં નાટકની જાહેર ખજારો ચોંટાડવાનો હુકમ આપ્યો. એવું જણાવવાને કે મેસર્સ બોલેસલાસ અને વોલોવીટ પોલના નાનાંકિત એક્ટરો નાટકશાળામાં આવી નાટકના તકતા ઉપર નાટક બજવી જતાવનાર છે. આ તક કોઈએ ચુમાવ્યો નહીં.

મેનેજર—પ્રથમ નાટક આપણે કીમનું બહાર પાડીયું ને તેની સાથે ગામડાના જનદુગરનો કાર્ય મુકીશું.

ડ્યુન્—“તમારી નજરમાં આવે તે બેઠક મુકાની. અમારે તો બહુજે સરખું છે.” વાત પણ એમજ છે.

મેનેજર—ત્યારે ચાલો નહીં થયું.

ડ્યુન્—હું ખુશી થયો છું. પ્રથમ હું ફીફ્ટનો વેશ બજાવીશ.

મેનેજર—શું તમે સ્ત્રીનો પાઠ લખ શકો છો ?

ડ્યુન્—મારી ભુલ થઈ. હું ફીફ્ટનોટસ બનીશ ને વોલોન્ટીરીસસ બનશે.

મેનેજર—ત્યારે બ્રહ્મું સાઈ ! હવે ગામડાના ગઢગરના ફાર્સમાં એક નિદુષક જોઈએ, એટલુંજ બાકી છે.

ડ્યુન્—એ હું માસ માથે લઉં છું. ચાર દીવસના અવકાશમાં બધું પાઈ તૈયાર થશે.

મેન્—ચાર દીવસ ! આટલા બધા દીવસ !

ડ્યુન્—વચમાં આપણે નિસામો લેવો જોઈએ.

મેન્—તારે મારી તરફથી ચાર દીવસ, કાલે એ પ્રમાણે જાહેરખબર આપીશું. વાઈ તમારી પાસે પોપાક તૈયાર છે ને ?

ડ્યુન્—આ વાતનો હમારે સ્વપ્ને પણ ન હતી કે નાટકમાં હમે કારીશું.

મેન્—ત્યારે હું તમારે માટે સારો ઉંચો પોપાક મેળવી આપીશ.

મેનેજરે બંને પ્રવાસીઓને સલામ કરી; ને દરેક જણ નિદ્રા લેવા જતા રહ્યા. ડ્યુબર્ગે મનમાં હસવા લાગ્યો કે આ વળી શું હોરી લીધું. ને મીનાડું બેઠયો કે બારન સાહેબ જાને નાટક કરેછે તો મારે તે પ્રમાણે કરતાં શા સર શરમતું પડે ? પણ જ્યારે તે સવારના ઉઠ્યો ત્યારે મરીમ શિક્ષકને ખબર ન હતી કે પોતાને થીસસ બનવું પડશે. ડ્યુબર્ગે એના પાઈ તું લખાવ્યું લખતે આંખો; કારણ મેનેજરે નાટકની ચોપડી તેના તરફ મોકલાવી હતી ને સાથે કહાંચું હતું કે બપોરે રીહસંસ થનાર છે.

ડ્યુન્—હવે ખુશી થા ! તારો પાઈ માત્ર સો લીટીઓનો છે. જણે હેરેસ, વરજીલ, ઓવીડ, અને બીજા કવિઓની કવિતા મુખ પાઠ કરી છે. તેના તે સો લીટી શા હીસાગમાં ?

મીન્—એ બહુ ઠીક છે. પણ જુની બાપા શીખવ્યુંમાં મેં મારી જીંદગી ગાળી છે ને આ નવું સી પતાં મને ત્રણ દીવસ લાગશે.

ડ્યુન્—તું શામાટે બીએછે ? હું એ વાતનો બંદોબસ્ત કરીશ. તમે ખબર તો છે કે આપણી કને પોન્ગટર છે.

મી०—એ મારો મુખ્ય આધાર છે.

ડ્યુ०—પહેલી સો લીટીઓ તો મુખપાઠ કરી ચુક, પછી જોઈ લેવાસ.

મી०—પહેલી સો લીટીઓ તો કાંઈ હીસાગમાં નથી. સાંમગ્રા, હું બોલી જઈશું એમ કહી બોલવા લાગ્યો. માત્ર બેજ લીટી બોલી અટકી પડ્યો.

ડ્યુ०—ધણજ સાઈ ! તું જાણે ડીમોસ્થનીસ જેવો બોલે છે.

મી०—પાછલી લીટીઓમાં મને જરા ગડબડ થાય છે.

ડ્યુ०—જે જુદી જાત તો હાથના ચાળા કરજે એટલે પ્રેક્ષકો તું શું કહેવા માંગે છે તે તરત સમજી જશે.

માર વાગતે મો. ફ્લોરીડોર બન્ને મૃકસ્થાને નાટકશાળામાં તેડી લઈ જવા આવ્યો. કારણ નાટકશાળામાં આકીના ગાણુસો એ બન્નેની વાદ જોતા હતા. તેઓ એક અનુવર્ણનામાંથી ગયા (જે ટીરીઝ આરીસ તરીકે ઉપયાગમાં લેવાનું હતું) તેનો દાદર જોઈને ડ્યુબર્ગને ગમત લાગી. ને મો.મીનાર્ડ તો સ્ટેજ ઉપર ડુંગરનો સીન બતાવવાને બેલાકડાના પીપો મુક્યા હતા તે એની ઠોકર લાગવાથી નીચે ગમડી પડ્યા. નાટક મંડળીએ આ બે પ્રસિદ્ધ ખેલાડીઓને ઉઠીને સજામી આપી. બન્ને એકટરો હાથમાં ચોપડી લઈ રીહર્સલ કરવા લાગ્યા. ડ્યુબર્ગે તો તારીફની તાળીઓ પડ્યા ચિવાય સુર વાતજ કાઢી નહીં. મો. ફ્લોરીડોર વચે કહેતો કે “ શું સુંદર આપણુ ! શી ખુબીદાર વાણી ! મીનાર્ડને તેવીજ રીતે તાળીઓથી વધારી લીધો. તેને પુરય અને સ્ત્રી એકટરો તરફથી માન મળ્યું એટલે તે મનમાં સમજવા લાગ્યો કે મારામાં શોકરસ પ્રાધાન્ય ગુણો છે તે હજી બતાવવાનો પ્રસંગ ક્યાં મળ્યો છે ?

મેનેજર—(ડ્યુબર્ગને) તમે સ્ટેજ ઉપર તપખીર સુગોઝો ?

ડ્યુ०—કેમ નહીં સુચીએ ? હું તો રાજા બનેલો છું. ને પ્રશિઆનો રાજા તપખીર સુંધતો હતો.

મી०—એ દાવડી તો જુઓ.

ડ્યુ०—(વચમાં બેલી લક્યો) પોલાંડ દેશમાં સ્ટેજ ઉપર હમે ચાહીએ તે કરીએ છીએ. જે રીત ઘણી જુની છે તે હજી ત્યાં ચાલેલું. સીપાઈની ગાયડી જે રીડા બની હતી તે બેલી. “ એ કેવી સારી રીત છે.” પણ પોતે રાણી બનેલી તેથી તપખીર લીધી નહીં.

સુધારના ઊકરાએ કહ્યું “ હું જ્યારે ચારીશીઆ બનીશ ત્યારે હું

પણ ત્યાંક ખાઇશ. કારણ બેલેસવાસને તપડીર સુધતાં અડચણ નથી તે.
મારે ત્યાંક ખાતાં શી અડચણ છે ?

ડ્યુન—તમને શંકે તેમ કરજે, મોટા અકલ્પના જે માણસો હતા
છે તેને બધુંજે પાલવેછે.

મણુ દીવસ રીહલેસમાં ચાલ્યા ગયા ! ને છેવટે નાટકનો દીવસ આવ્યો,
ત્રણ દીવસમાં મીનાડને માત્ર અડધી ડાળન લીટીઓ મોઢે બોલતા
આવી; તે પણ ભાંગી તુટી. કમણુ ડ્યુનને કશું હતું કે એટલીજ લીટી
બરાબર થશે તો ધણું છે. ડ્યુનને માટે કહીએ તો પોતાના પાદને મારે
હજી જાણીને થયો ન હતો. તેથી એ કાંઈ મનસાજ નવ એવો માણસ
ન હતો. નાટક જે દીવસે થવાનું હતું તે દીવસે સવારે તેણે પ્રથમ સેકેન્ડ
મેનેજર કનેથી અગાઉ લઈ લેવાની હોંશીઆરી વાપરી અને મેનેજરને કહ્યું
કે અગાઉથી નાણાં લેવાની પોલાંડ દેશમાં રીત છે. નાણાં મેનેજર કનેથી
લઈને સપાટાબંધ ગજવામાં મુકી દીધાં. હીપોલીટસ અને વીસાવસનો પો-
ષાખ તેઓ વીસીમાં લઈ ગયા.

ડ્યુન—આપણે નાટકશાળામાં ફેસ નહીં પહેરી શકીએ ?

મેન—એ વાત તહીં બને. પોષાક કરવાની ઓરડી નથી. ફરેક જણ
પોતાને ઘેરથી પોષાક ચઢાવીને આવેછે. ને હવે સારી છે લેથી તેમ કરતાં
કાંઈ હરકત નથી.

ડ્યુન—હીપોલીટસનો વેશ લઈ ગામમાંથી જવું પડશે.

મેન—નાટકશાળા માત્ર દસ પગલાં દુર છે. તમે પગમાં ઘુર પહેરજો
કારણ હીપોલીટસ એ શિકારી જવાન હતો.

ડ્યુન—એમ કે ?

મેન—આપણી ખાસે તીરકામકાં નથી તો, મારી પાસે એક જુની
બાંદુક છે તે ચાલશે. તેનો સગીઓ છે તે તીરને ઠેકાણે ચાલશે.

ડ્યુન—ભારે તો ધણુંજ સાહે.

મેન—હવે વીગ (વાગની ટોપી) ને માટે પુછો તો તેથી તમે
ખુશ થશો. કારણ તમે જાણો છો કે હીપોલીટસના વાગ ખમા ઉપર પડતા
હતા. ને તેથી મેં ચાદમા લુછ રાખના વખતની વીગ તમારે કમ્પાની
સાખી છે.

એમ કહી મેનેજર ચાલ્યો થયો. ડ્યુનને પોતાનો પોષાક પહેરવામાં
મદતને માટે મીનાડને બોલાવ્યો. મીનાડનો પાદ ત્રીજા અંકની સરખાવ

માય સાં સુધી આવે એવું ન હતું: તેથી એને ધણો વખત મળે એવું હતું. ડ્યુઅર્ગે પોતાની કાળી ઇંજર ઉતારી નહીં કારણ તેમાં સો ફ્રેંક મુકેલાં હતાં. તેણે વિચર કીધો કે તાણાં “હાથે તે સાથે” વખત છે. ચક્રીની ઉપર બીજી પાટલુન ચઢાવી દીધી. અંગમાં સફેત કપડાં પહેર્યાં ને ખખા ઉપર એક કામળો નાખ્યો. કામળાને ત્રાવના ચામડાનો બાતરસ માટે સસઝાના ચામડાથી થીગડાં દીધાં હતાં. વળી એણે વીમની ટોપી પહેરી મોઢે રંગ ચોપડ્યો—એક હાથમાં બુંદુક લીધી ને બીજા હાથમાં સફેત રૂમાલ લીધો. એમ બનીકણીને નાટક શાળામાં આદ્યો પણ મીનાડને ફેફો ગયો કે એ સ પહેરીને મારી પાછળ ઉતારવાથી આવી પોંચજે, નહીં તો પ્રેક્ષક જનને તારી સહ જોવી પડશે. રાતના નાટકશાળા માણુઓથી ચીકાર ભગમ ગઇ. ટીકેટની સો ફ્રેંક કરતાં ઊપરાંત રકમ મળી, તેથી એનેજર ખુસી થઇ ગયો. તે સ્ટેજ ઉપરથી અંદર ને અંદરથી સ્ટેજ ઉપર વારંવાર આવીને પ્રેક્ષક જનોને જોવા લાગ્યો એક લાકડીએ જે છીંટનો પડદો ટાંગેલો હતો તે આગળ પાછળ ખેંચવા લાગ્યો, કારણ કે તે ઝુંકો પડતો હતો.

ડ્યુઅર્ગે સાહેબ પડદામાં ડોઝીયું કરવા આવ્યા. તેમના ગાત્રપર પરમેવાના દીપા આવ્યા હતાં. કામળો ધણો ભારે હતો ને ટોપી ધણી મોઢી હતી. તેને જોતાંની સાથે પ્રેક્ષક જનોએ તાળીઓથી વધાવી લીધો.

પ્રેક્ષક જનો એક બીજાને વાતો કહેવા લાગ્યા કે આ કેવો સુંદર વેષ છે. હીપોલીટસ કેવો મઝેનો બન્યો છે. સીપાઇની બાપડી ખેલવી “હું ફ્રીડ બનીશ હું.” એમ કહી ડ્યુઅર્ગ તરફ આંખો ડોળો માર્યો. પણ ફ્રીડ્રી વાંકી નજરથી જોતી હતી ત્યારે તેણીના નાકે તપકોર ધણી વળગી હતી તેથી હોપોલીટસે તેણીની તરફ જરાપણ પ્રેમની નજરે જોયું નહીં.

પડદો એક કોરે ખસેડવા માટે ને નાટકગૃહમાં કેટલા લોકો આવેલા છે તે જોવા સારૂ ડ્યુઅર્ગ ગયો પણ લોકોની નજરે જરાપડતાં નીવાર નાટકગૃહમાં હો હા થઇ રહી જીઓએ તો જાણ્યું કે પડદામાંથી સિંહ જોવા કાણુ આવે છે. ફક્તારીકોર સ્ટેજ ઉપર કુદકડો મારતાં બોલ્યો કે મને ખાતરી છે કે તેને જોઇને તમને મોહ ઉપજશે ! અને પોતે એવા જોરથી તાળીઓ પાડવા લાગ્યો કે જાણુ તે પોતે જોવા આવનારમાંનો એક ન હોય ? તેનું જોઇને આખું નાટકગૃહ ગાજી રહ્યું. અને ડ્યુઅર્ગે નીચા નમીને સર્વને નમન કર્યા પછી સીનની પાછળ આદ્યો ગયો. આ-

ખરે નાટકની તૈયારી થઇ. ફીડરાએ કમરમાંથી મોટા પડે એવો ગાઉન પહેરેલો હતો તે ઝુલ્લ આગળ દુકો. ને માથાપર એક ચમત્કારીક ટોપી મુકી હતી. ધનોપે પોતાને કોનાખોર જણાવવાને લાલ ને કાળા રંગના વસ્ત્ર ધારણ કર્યાં હતાં, ને ઉપલા ઓઠના ઉપર ભાગપર બેઠેલા ખુચથી કાળી લીટીઓ પાડી હતી, કારણ ડ્યુઅર્ગે એણીને કહ્યું હતું કે મોટા મનની સંધળી સ્ત્રીઓને થોડી મુજ હોય છે. સુતારના છોકરાએ આરીશીઆ જનવાને માટે પોતાની મુઝે ખોડી નાંખી હતી. તેણે મજલીનનો ગાઉન પહેર્યો હતો. માથામાં શુભામના કુલ ખોસ્વા હતા, ને છોકરી જેવો અવાજ ત્યાંનાકુ ખામને ધારણ કરી. ચેમર્મનીસનો વેપ હજીમે લીધો હતો. તેણે પોતાના વાળ ફ્રાન્સીસના જેવા વણેલા હતા ને તેણે રૂપેન દેશના સેવા જ પ્રમાણે ડરેસ પહેરેલો હતો. નોકરોનો પાક ફેલોરીડર કરતો હતો, અને તે પ્રોમ્પટર તરીકે જ્યાં બેઠો હતો તે જગોપરથી જ ખેલી જતો. થીશીયસ (મીનાડ) શિવાય સંધળા આવી ચુકેલા હતા, પરંતુ તેનો પાર્ટ ત્રીજા અંકની શરૂવાત થયાની અગાઉ તેને માટે નાટક યોજાવવાની જરૂર ન હતી.

મો. ફેલોરીડર-હવે કોફા અધીરા થઇ રહ્યા છે. થીસસનો જણે વખતસર આવી પહોંચશે. આજે નાટક શરૂ કરીએ.

ડ્યુ—ખરેખર એને ડરેસને લીધે તાર લાગી હશે. એના જેવો ખબરદાર દુનિયામાં મેં જોયો નથી.

મોનશર ફેલોરીડર જે પ્રોમ્પટર, અગનીસ રેન્જ મેનેજર, એ ત્રણે ક્રમ જાતે કરતો હતો તેણે નાટકનો પડો ખુલ્લવાની અગાઉ ત્રણવારે લાકડાની બોંયપર પગ પછાડ્યો અને પછી પડો ખેંચવા ગયો. પણ પડો વચમાં અટકી પડવાથી પડી શક્યો નહી. એટલે બે જોનારાઓએ રેન્જ પર કુદી પડી નાના મેનેજરને મદદ કરવાને દોટ મુકી. મો. ફેલોરીડર આ અંધારું કાગ કરીધા પછી પ્રોમ્પટરની જગાએ બેસવાને પડદાની પાછળ ગયો. જ્યારે ડ્યુઅર્ગ રેન્જ ઉપર આવ્યો ત્યારે કોફાએ મોટેથી તાળીઓ પાડી. ડ્યુઅર્ગ કામળાના ભારથી આમ તેમ ઝુલ્લવા માંડ્યો તે રેન્જ ઉપર ડોળથી ફરવા લાગ્યો. પરંતુ મોટી વાળની ટોપી, ગાલપર પડેલો મોઢાં-પરનો રંગ ખાંધપર જુની બંદુક એ સર્વેથી કાંઈ વિચિત્ર દેખાવ થયો. જોનારાઓની નજરે એનું માથું પડ્યું ત્યારે ડ્યુઅર્ગ ધણો ઉંચો હશે એમ ધારવામાં આવ્યું, પરંતુ કામળો ભારે હતો તેથી અને થેરામીનીસ ઉંચો

સક્ષમ નીકળ્યો તેથી ડ્યુગર્જ ઠીંગણો જણાવ્યો.

જેનારાઓ વાત કરવા લાગ્યા “અધ્યા એ તો પોણતો રહેવાસી છે. જીઓ કહેવા લામી કે “આતો કદરપો દેખાય છે.” એટલે એક ગૃહસ્થ બેઠ્ઠો. “પણ એતો એવો હાંશીઆર છે.”—

સોકાના મનપર સારી અસર થતા ખાતર ડ્યુગર્જે પોતાના ડાળા જણાવ્યા. અને કમનસીબ થીરામીનીસ જેનું માથું સીલીંગને લાગતું હતું, તે તમેલાના છાપરાની નીચે કરોળીઆના જળાં માથે ન લાગે તેથી નીચો વળી ગયો. ડ્યુગર્જ તો જરા ડરી ગયો. તેણે પોતાનો પાઈ એવા જોરથી બંને એવા હાવભાવથી બજવ્યો કે એક અંક પુરો થતાં અગાઉ હીપા-લીટસે થીરામીનીસ; બે મુક્કીઓ મારી. હજમ ધુસ્સે થયો તેથી દાંત જીનીને બોલ્યો “ હાં, સંભાળ. જે તું આગ કરશે તો મારા જેવો કોઈ ખસત નથી. ”

પરંતુ જેનારાને ડ્યુગર્જનું આવેશમાં બોલતું પસંદ પડ્યું ને દરેક વાંધા પુરું થતાંની સાથે પ્રેક્ષકો તરફથી શાખાસીના પોકાર પડવા લાગ્યા.

પ્રથમ એકટ તો ઠીક બજવાયો. પણ જ્યારે પ્રામટર બે નોકરના પાઈ ચોપડીમાં વાંચીને પડદાની પાછળથી બોલી ગયો ત્યારે પ્રેક્ષકોને ધણું આશ્ચર્ય લાગ્યું. માત્ર એ બાપણુ ધણીવાર સુધી આદ્યું નહીં ને તેના પર ધ્યાન આપ્યું નહીં. તેમાં વિશેષે કરીને જ્યારે મેનનશર ફ્લોરીડોર પીટ તરફ જોઇને બોલ્યો કે “ સદગૃહસ્થો. ક્રાન્સના મોટા શેહેરોમાં નોકરોના પાઈ આવીજ રીતે થાય છે “હજી થીસસ આવી પહોંચ્યો ન હતો. તેથી મો. ફ્લોરીડોર અધીરો બની ગયો.

ડ્યુ—હજી સુધી એ વીસીમાં શું કરતો હશે ? હું ધારું છું કે ડરેસ કરતાં એને વાર લાગી હશે.

મેનેજર—એમ બનેજ નહીં; મેં એને પીળો કાટ અને તેજાજ કપ-ડાની ઈજર આપી હતી. તેની પાધડી પણ પીળી છે. તે જ્યારે મહમદ બને ત્યારે તેને પહેરવા આપી છે.

ડ્યુ—ત્યારે થીસસ બધો પીળો થઇ આવવાનો કેમ ?

મેનેજર—અહીંની રીતજ એવી છે. પણ હવે ખીજા અંકની શરૂઆત કરીએ. એટલામાં એ આવી પોંચશે.

ખીજા અંકની શરૂઆત થઇ. પણ પહેલા અંક જેવો એ અંક સુધ્યો નહીં. આરીશીઆ શોક રસમાં બોલવા જતી હતી એવામાં એના

મોંમાંથી તંગાકુની પિચારી હીપાલીસ (ડ્યુબર્ગ) ઉપર પડી. તેને જવાબ
ડ્યુબર્ગ એવો લાગ્યો કે પાસે ઉમેલા સુતારના છેકરાને એક એવી
સજ્જ લાત લગાવી કે તે ચતોપાટ પડી ગયો. હવેથી કેમ બેઠવું તે
હવે તું બરાબર શીખશે. સુતારનો છેકરો—(મુઠી ઉગામી) મેં સ્ત્રીનો વેષ
ન લીધો હતો તો તને શી રીતે જગ્યા આપવો ને હું તને હમણાં જ
બતાવી આપને.

ડ્યુબર્ગ—ચુપ રહે છે કે નહીં ?

મેનેજર હીપોલીટસ અને એરીસીઆનો ટટો પતાવવા રહેજ ઉપર
હોડી મયો. ને જ્યારે તે બંને મુગા રહ્યા ત્યારે પાંચું નાટકનું કામ ચાલ્યું.
આ લઘાઇ થયા પછી તુરંતજ ડ્યુબર્ગ જે ફીડરાની પાસે રહેજ ઉપર બેઠો
હતો તે ફ્લારીડોરના પ્રાગટીંગની વાટ જોવા લાગ્યો. ને ફ્લારીડોર
મીલુમત્તી ઉપર કાજળી ચઢી ગઇ હતી તે કાઠી નાખવાને કાઠળી
વાટ જોતો હતો.

ફ્લારીડોર-કોણે આહી ? કાઠ મીલુમત્તી ની કાજળી કાઠી નાંખેને?

ફીડરા—“એ કેવો મુરખ છે ?” એમ કહી તેની પાસે ગઇ ને તેની
કાજળી કાઠી નાંખી “જે તમારામાં જરા પણ અકલ્પ હોત તો આની રીતે
કાજળી કઠાય છે એમ કહી મીલુમત્તી તેના હાથમાં પાછી આપી.

હીપોલીટસ અને રાણીના સંભાષણથી પ્રેક્ષક કંટાળી ગયા હતા ને
તેમાં આ પડકારની અંદરની પંચાતથી ધણી કંટાળ્યા. સ્ત્રીનો બક્ષી એક
શોખીન જવાન નાટક જોવા આવ્યો હતો તેને કાંઈ ગન થઇ આવ્યું ને
બંને ઉસકેરાઇ ગયાથી એક બરાકો રહેજ ઉપર ફેંક્યો જે ફીડરાની આં-
ખપર જઇને વાગ્યો.

સીપાઇની બાઈડીએ એ રડતાં રડતાં પોતાનો પાર્ટ ભજવ્યો ને આ
પ્રમાણે બીજો અંક સમાપ્ત થયો.

આ ઉપરથી આગલો અંક કેવો ભયંકર થશે તેની આગાહી પ્રેક્ષક
કરવા લાગ્યા. ફ્લારીડોર આ વખતે ફીડરાના મનનું શાંતવન કરવા લાગ્યો. કારણ
ફીડરાએ જણાવ્યું કે હવે હું મારો પાર્ટ કરવાની નથી. મારી તો આંખ
ફુલે છે. બીજા નાટક ભજવનારાઓનું એવું કહીને મન મનાવ્યું કે બીજો
અંક જેઈને પ્રેક્ષક રાજ થશે. કારણ તે થીસસનો પાર્ટ સારો થશે એવી
આશા રાખતો હતો. પણ થીસસ (મીનાર્ડનું) તો હજી ટેકાણુંએ નહોતું
તે ન આવ્યાથી શોડાના મનમાં ક્ષિત્ર વિચારો આવવા લાગ્યા.

ડ્યુબર્ગ—એને શું થયું હશે? હજી કેમ ન આવ્યો? મને કાંઈ અશુભ ચિન્હ ભાસે છે. હું જમને એને હમણું તેડી લાવું છું.

ફારીડાર—મહેરબાની કરીને ઉતાવળે જમને તેડી લાવ, નહીંતો પ્રેક્ષકજન આંધરા થઈ જશે તો આપણી ફજેતી થશે.

હવે આપણે ગરીબ શિક્ષક (મીનાઈ) નું શું થયું તે તપાસીએ. ને વાંચકને જણાવીએ કે તેને આવતાં શા માટે વાર લાગી. ડ્યુબર્ગ જ્યારે આવવા નિકળ્યો ત્યારે વિસીમાં મીનાઈ ફારીડારે આપેલો પીળો પોષાખ ચઢાવતો હતો: પણ મીનાઈ કેઈ દિવસ બાલ એટલે નાચમાં ગએલો નહીં ને ત્રીશ વર્ષ પર્વત કામ ઠેકાણે સોંગ ઢોંગ કીધેલો નહીં તેથી ડ્રેસ કેવી રીતે ચઢાવે તો ન આવડતી કાંઈ મારતો હતો. કાટ, ઇન્જર પાછડી તપાસી જોયાં, આ પોષાખ સજી ગાલપર રંગ કેમ લગાડવો તેની માહિતી ન હોવાથી આખા મોઢાપર કાળા લીસોટા પાડી એહેરો વિચિત્ર કરી નાંખ્યો. પણ રોશીઅસ, ગ્યારીક, મોલીઅર ઇલાદી યુનંદા બેલડીઓને સંભારીને મહા કપ્ટે ડ્રેસ ચઢાવ્યો તો ખરો કારણ તેણે મેનેજરને એવું વચન આપ્યું હતું કે હું આંખા વિના રહેવાનો નથી. તે પ્રમાણે તૈયારી તો કીધી, બેરન પોટાસ્કીને ડ્રેસ કરતાં જોયો હતો તે પ્રમાણે પોતે પણ ડ્રેસ ચઢાવ્યો. ન જવાનું કાંઈ પણ બહાનું કાઢવા માંગે તો તે જની શકે એવું ન હતું, તેથી ઘણી મહેનતે જતેથી થીસસનો વેષ ધારણ કીધો. પોતે પોતાને જોઈ હસ્યો. પેતાના વખાણુ કીધાં; ને આરસીમાં જોઈ મનમાં બોલ્યો કે ચાલો, ડ્રેસ તો ઠીક થયો. તે એવો વિચાર કરવા લાગ્યો કે આજે હું આયન્સનો રાજ થીસીયસ જાન્યો; જે કવીતાની લીટીઓ મોઢે કરી હતી તેમાંથી બે લીટીઓ બોલી ગયો ને પછી જોડા પહેરી થીએટરમાં જવા ઓરડામાંથી નીસરી પડ્યો.

એજ વખતે એક પ્રવાસી પોતાની ગાડીમાં બેસી વીસીમાં દાખલ થયો. તેના દેખાવ અને ઠાકમાઠથી તે કામ દ્રવ્યવાન માણસ હોય એવું જણાયું. તેથી વીસીવાળો મહા સંવત્તાથી તેને લેવા બારણા આગળ ગયો. એ પ્રવાસી ઠીંગણો, પાતળો, વયે વૃદ્ધ ને એહેરે કરડા સ્વભાવનો હતો. તેણે દમામની સાથે વીસીવાળાને પ્રથમ આવતાની સાથે પુછ્યું કે “યોડા દિવસપર આ વોરેષ ગામમાં જે પ્રવાસીઓ આવ્યા હોય તેમનાં નામ મને જણાવ ” તે ઉપરથી વીસીવાળાએ નામ કહ્યાં. પછી પ્રવાસી તે જોઈ બોલ્યો “હું ધારું છું કે આ માણસો ક્યાં છે, તેને હું ક્યાં બોળીશ?

વીસીવાળા—આપ સાહેબ અત્રે જન્મવાના છો ?

પ્રવાસી—ના, મને કુદ્ધ નથી. મારા મારે થોડા સંભાળ. થોડીજ વારમાં હું પાછો જવાનો છું. મને એક ખાતરી એસડો આપ એટલે હું એકલો બેસું.

જે દુઃખમાટથી આ પ્રવાસીએ વીસીવાળાને હુકમ કર્યો તેથી વિ-
સીવાળાથી વાત કરી ચકાઈ નહીં, તેથી તે પ્રવાસીને એક ઓરડામાં લઈ
ગયો. પણ જેવા તે બંને જણા દાદર ઉપર ચડેછે એટલે સામા તેઓની
નજરે મીનાડ પડ્યો, જે હાથ પગ હવાવતો મોટા ડોળમાં કવીતાની લી-
ટીએ બોલતો. પમથીઆં ઉતરતો હતો. તેને જોતાની સાથે વૃદ્ધ પ્રવાસી
તેના સામું જોઈ રહ્યો એટલે તેના કાનપર મીનાડનો અવાજ પડ્યો. તેથી
આશ્ચર્ય પામીને તેની સામેજ પ્રવાસીએ ટીકી ટીકીને જ્ઞેયા કીડું. પ્રવાસી
આખરે બોલ્યો—આ હું શું જોઉં છું ? મોનશર મિનાડ આવા વેસમાં ?

શિક્ષકે પ્રવાસીને જ્યો ને દાદરમાં એકદમ ઉભો રહ્યો. એક ડગલું
પણ આગળ ભર્યું નહીં. એટલામાં તેણે પ્રવાસીને ફેડરીકનો વૃદ્ધ પિતા
કાઉન્ટ-ડી મોંટ્રેવીલને ઓળખ્યો. ડોસાએ ગુસ્સાથી ડોળા શડ્યા ને
શિક્ષકનો હાથ ઝાઝી પાછો ઓરડામાં લઈ ગયો ને કડક સ્વરથી તેને
પ્રશ્ન પૂછ્યા.

કાઉન્ટ—કેમ. મો. મીનાડ. આ બધું શું છે ? ને આ પીળો પેં
શાખ પેડેરી ક્યાં જાય છે. તને જાણે ફ્રાંસીને લાકડે લટકાવવા લાજ જતાં
તું છુટીને નાસતો હોય એવો જણાય છે.

મીં—મારા લાડ, પીળા રંગ કાંઈ ખરાબ હોતો નથી. ચીન દે-
શમાં મોટા ભોડા પીળા કાટથી ને મોરના પીછાંથી એળખાય છે. સાહેબ.

કાઉન્ટ—તમારા ચીનનો વૃત્તાંત હું સંભળવા સંમતો નહીં પણ
મારા સવાલનો જવાબ આપ. આવો વેપ તે શમાટે કીધો છે ?

શિક્ષક—કારણ કે આજે રાતના હું થીસીયસ બનવાનો છું. I

કાઉન્ટ—શું તું થીસીયસ બનવાનો છે ?

શિં—હા, સાહેબ, શીડનું નાટક થાયછે. તેમાં સાહેબ

કાં—(ચીડવાઇને) શું કરેછે સાહેબ. I તમે શિક્ષક થઈને ના-
કે તકતાપર નાચવા જવા માંગો છો ?

મીં—એમાં મારો સાહેબ શું વાંક છે ? વળતને સાહેબ માલ

આપનું જન્મજી. કાશ્યુ રોશીયસ સામ્રાજ્યનો મિત્ર હતો. ગારીક નાટકકારને વેસ્ટ મીન્ટરમાં દાટયો છે ને મોલીયરને--”

કાઉન્ટ—તેના જેવો નામીયો નાટકકાર થયા તું માંગે છે? મારા પુત્રની સાથે તને પ્રવાસમાં મોકલ્યો તે ક્રીડાના નાટકમાં વેષ લેવા માટે કે? ન

તું પ્રવાસમાં નિકળ્યો તે આ ચિનામ વેશ કરવાને કે? તું તારા મનથી એમ સમજે છે કે તું મને ઠગી જમશ. પારીસથી નિકળ્યાને પંદર દીવસ થયા નહીં એટલામાં આંક હજાર ફ્રેંકની મા ફાડી નાંખી ?

મીં—મેં નથી એ ખર્ચો નાખ્યા સાહેબ. (હાથ જોડી)

કાં—ચુપ રહે ! એ તારી મુખામ ઉપર મેં વિચાર કીધો નથી ને તેની મેં તને ક્ષમા પણ કરી છે. પત્ની બીજી વેળા પૈસા મોકલ્યા; ને મને માલમ પડ્યું કે તમે આગળ પ્રવાસ ન કરતાં શ્રીનોત્તમમાં રખડો છો ને મારો છોકરો યુરોપમાં પ્રવાસ કરવાને બદલે ઝાંઝેની પ્રાંતમાં નકામો વખત ગાળે છે.

મીં—સાહેબ, આ દેશ ઘણો જોવા લાયક છે.

કાં—મારા સાંભળવામાં જે આંખું હતું તેની ખાતરી કરવા હું પારીસથી શ્રીનોત્તમ આંખો ત્યાં તારે માટે તજનીજ કરી પણ તું મગ્યો નહીં આખરે આવા ડેસમાં તું મને મળી આંખો હેં ! મને આશ્ચર્ય લાગે છે કે તમારા ઉપર એવો તે કેવો પ્રસંગ આંખો ! પણ મારો દીકરો—મારો વડાલો દીકરો ક્યાં છે તે કહે ? એણે પણ નાટકમાં પાર્ટ લીધો છે કે શું ?

મીં—ના. સાહેબ.

કાઉન્ટ—તારે તે ક્યાં છે ! ખોત્ર જલદી.

શિક્ષક—તે ખોવાઈ ગયો સાહેબ.

કાઉન્ટ—ખોવાઈ ગયો ! એ તું શું બકે છે ?

મીનાર્ડ—હું એમ કહું છું કે તે નાસી ગયો સાહેબ.

કાઉન્ટ—યાદ રાખજે કે મેં મારો છોકરો તને સોંપ્યો હતો !

મીનાર્ડ—તે જડસે, મારા લાડ. બેરન પોટોસ્કી યુરોપના દરેક દરબારમાં ખેપીયા મોકલાવી ખખર કાઢવાના છે.

કાઉન્ટ—આ બેરન પોટોસ્કી તે વળી કાણ છે ?

મીનાર્ડ—એ પોત્રનો મોટો નામાંકીત સરદાર છે. એ ઘણો હાંશી-આર માણસ છે. તે વળી રાવા ને સેંડેમીરનો પેલેટાઈન છે. તેનો એક

હીલ્સો માઉન્ટ કેપેકના કુંગર ઉપર આવેલો છે. જેમાં ગ્યાસ દાખલ કીધો છે, ત્યાં બરફ શીયાય બીજી કશું નથી.

કાઉન્ટ—આ ઘણી અજબની વાત. ! મી. મીનાર્ડ, હું ધાંકું છું કે ખરેખર તારું મગજ ઠેકાણું નથી.

મીનાર્ડ—ના. એમ નથી મારા લાડ. હું જે કહું છું તે ખરું છે. ને હું સમજી વિચારીને બોલું છું. તેને ત્યાં ટાકે નામનો ઉંચો ઘર પણ છે.

કાઉન્ટ—એ બેરન તમને ક્યાં મળી આવ્યો !

શિક્ષક—પારીસના રસ્તામાંથી હમારી ઝોનખાણુ થઈ. એવું થઈ કે હમે ગાડીમાં બેસી જતા હતા એટલામાં એ બેરનની ગાડી પાછળથી આવી લાગી ને તેનો આચક્રા હમારી ગાડીને એવો તો લાગ્યો કે હમારી ગાડી એક ખાડામાં પડી ગઈ. પણ આખરે એ બેરન તમારા દીકરાને પરમસ્નેહી નિકળી આવ્યો. તે બેરન. રેનીસલાસ રાગની ગાડીમાં બેસે હતો. ને રાજ બધાં બેસતો હતો તે બેઠકપર હું બેઠો. ને હમારીનો રાજ જે જગોપર ગાડીમાં બેસતો તે જગોએ આપ નામદારનો પુત્ર બેઠો. સારથી હમે બેરન સાહેબની સાથેજ છીએ.

કાઉન્ટ આ સાંભળી મોટા ઘોઠાળામાં પડ્યો. ને મીનાર્ડ એક ખુણ્યામાં બરાબ ગયો, ત્યાંથી હાલ્યો કે આલ્યો નહીં.

કાઉન્ટ—એ બેરનનું શું થયું? તે ક્યાં છે ?

મીનાર્ડ—તે હીપાલીટસ બન્યા છે સાહેબ. તે હમણું નાટકગૃહમાં છે પણ તમારી આગળ એ પોતેજ કહેશે.

મીનાર્ડ કાઉન્ટની સાથે બોલતો હતો એટલામાં ડ્યુબર્ગે “થીસીયસ, ઓ થીસીયસ, અલ્યા ચાલ વેહેલો, ત્રીજો બંક થવા લાગ્યો, તારી વાટ જુવે છે બધા” એમ કહેતો ઉપર આવ્યો. ને તેની નજરે કાઉન્ટ પડ્યો. તેને જોતાની સાથે તે પથ્થર જેવો સ્તબ્ધ હોતો રહ્યો.

કાઉન્ટ—હું જાણુનોજ હતો ! આ તો જંગલી મુરખ ડ્યુબર્ગે છે !

ડ્યુબર્ગે એ નામ સાંભળતાની સાથે મીનાર્ડ આશ્ચર્યતાથી જોવા લાગ્યો. ને ડ્યુબર્ગે નમીને કાઉન્ટને સલામ કરી,

કાઉન્ટ—મો. મીનાર્ડ, મારી સાથે ચાલ. તારો કેસ ઉતારી નાખ ને બોક્ષમ મારી સાથે ચાલ.

ગરીબ શિક્ષકે હુકમ માનવાની આનાકાની કરી નહીં. એક ક્ષણમાં

કોટ ને ઇમાર કાઢી ફેંકી દીધાં. ને શેજનો પહેરવેશ કીધો-ટાપી પહેરીને કાઉંટની સાથે જવા નિકળ્યો.

કાઉંટ—(ડ્યુઅર્ગને) તમને હું કહું છું કે જેની સંગતથી માસ છોકરાને આટલો બધો ક્ષાયદો થયો છે તે તમે યાદ રાખજો કે ફેડરીક અને જહોસે નહીં તો મારે શુસ્સો તમાસપર ઉતરવા વિના રહેવાનો નથી. મો, મીનાઈ ચાલ મારી સાથે.

થોડીવારમાં જોડેલી ઘોડાની ગાડીમાં કાઉંટ ને મીનાઈ બેઠા; ને રીસીમાંથી નિકળી ઓનોબસ ચાલ્યા, જ્યાં કાઉંટને આશા હતી કે તેના છોકરાની બાળ જડશે.

એટલામાં આ બધું શી રીતે થયું તેથી ચકિત થઈને ડ્યુઅર્ગ પોતાને ઠોકણેજ ઉભો. પ્રેક્ષક થીસીયસની વાટ જોવા લાગ્યા, જેના વિના નાટક અટકી પડ્યું; ને વોરેપના લોકો મુઆ બેસી રહે એમ ન હતું. મીનાઈ અને ડ્યુઅર્ગ પોતાની મહેનતના દામ અગાઉથીજ મેનેજર પાસેથી ચુકવી લીધાં હતાં. ને મીનાઈ જતો રહ્યાથી ડ્યુઅર્ગ આપેલા વચન પ્રમાણે તેનાથી ચલાયું નહીં. ને પોતાના મનમાં વિચાર કરતો કે હવે મારે કયો રસ્તો લેવો એવામાં કોઈ અવાજ તેના કાનપર આવી પડ્યો. તે જોવા બારી તરફ ગયો. ને જોયું તો ફ્લોરીડોરની સાથે કેટલાક પ્રેક્ષક રસ્તામાં ઉભેલા દીદા; તેઓ વીસી તરફ આવતા હતા. ને બધા કહેવા લાગ્યા કે બન્ને પોતાના બેલાડીઓએ ખેલ કરવા જોઈએ, નહીંતો બન્નેના હાડકાં રંગાઈ જશે.

ફ્લોરીડોર—મહેરબાનો, તેઓ ખેલ કરશે ! મેં તેમને અગાઉથી પૈસા આપ્યા છે.

ડ્યુઅર્ગ આવેલું બય જોયું, તેથી તેણે વિચાર કીધો કે પૈસા પાછા આપી દેવા, કે પોતાનો મિત્ર એકએકી ચાલ્યો ગયો તેથી મેનેજરને પ્રેક્ષકજનની ક્ષમા માગવી, અગર મેનેજરને પ્રેક્ષક સાથે માથાકુટ કરવા દેવી. છેલ્લો વિચાર તેને દીક લાગ્યો; ને વખત ન શુભાવતાં બાગમાં પડતી બારી ભણી જઇ, બારણાં ઉઘાડી-કુદાકડો મારી-ફ્લોરીડોર અને લોકો વીસીમાં દાખલ થતા હતા એવામાં તે એક ખાતરના ઢગલાપર પડ્યો. ત્યાંથી ઉઠ્યો ને કામગો આસપાસ વીંટાળીને જાણે આખા ત્રોરેપના લોકો તેને પકડવાને આવતા હોય તેમ તે નાસી ગયો.

થોડીવારમાં કાઉંટ ને મીનાઈ ઓનોબસ આવી લાગ્યા, ને ત્રણ જણા જ્યાં ઉતર્યા હતા તે વીસીનો રસ્તો બતાવવા કાઉંટ મીનાઈને કહ્યું.

મોરેપ જતાં કાઢે મીનાડને પોતાના છેકરા વિશે પુછ્યું ને તેના તરફથી એવો જવાબ મળ્યો કે આ ગામમાં તેનો છેકરો પ્રેમજળમાં ધસી પડ્યો છે. તેથી કાઢેતું મન જરા શાંત થયું ને વિચાર કીધો કે આસપાસ ફેરડીક ઠેકાણે આવશે.

વીસીમાં ગયા પછી મીનાડને વિસીવાળા સાથે, આમેવાડમાં મો. ચાંબરદીનને સાં જતાં શિક્ષક અને ડયુબર્ગને લઈ જવા જે ગાડી ભાડે કરી હતી તેને માટે તંટો થયો. પણ કાઢે ગાડીના પૈસા ચુકવી આપી ટંટાનો અંત આણ્યો, તેથી વીસીવાળો ખુસી થયો. જાને જણા તે રાત્રે મીનાબલમાં સુઈ રહ્યા, ને બીજી દીવસે જે ઠેકાણે મીનાડે ફેરડીકને દીઠો હતો તે 'જગાએ જવાનો ઠરાવ રાખ્યો. એટલામાં મીનાડ આરંધીમાં જઈ મોકલ્યો આ આવ્યો ફેરડીક, મારા લાડ—ખોવાએલું ઘેટું મળ્યું, છેકરે માખાપને આવીને મળ્યું માટે આજે આપણે એક જાડું વાછરડું મારીને મીનખાની કરીએ. આ રહ્યો તમારો દીકરો!"

વીસીમાં ફેરડીક ખરેખર આવ્યો. તે થોડોજ બચતો હતો કે વિસીમાં એનો બાપ એને મળશે. કાઢે નીચે ગયો ને તેની પાછળ મીનાડ ગયો. ને છેકરને કાંઈ પુછ્યું એટલે તેણે માથું નીચું નમાવ્યું ને બાપ આગળ ઉભો રહ્યો તેથી શરમાઈ નીચે જોવા લાગ્યો.

કાઢે—આખરે તું મને જડ્યો. તારા કામકાજથી હું વાકેફ થયો છું, ને જેનેથી તને ગમત મળી એવા તારા મિત્રને પણ મેં જોયો; મને ખબર મળી કે આ નાના ગામડામાં તું પ્રવાસ કરે છે ને તું એમ સમજે છે કે આ ગામડામાં જેવી સાથે તારી ઓળખાણ થઈ છે તે તારી આખી જીંદગી સુધી પોંચશે. પણ હું તને એ બાબત કાંઈ ઠપકો આપતો નથી, હુંજ ઠપકાને પાત્ર છું, કારણ મેંજ મિનાડના જેવા મૃદસ્થની સાથે તને મોકલ્યો એ મારીજ ભુલ છે. હવે ગઈ વાત વિસારે ચુકવી જોઈએ. ને પારીસ પાછા જઈએ.

આ છેલા સમ્રૂદ ફેરડીકના અંતઃકરણમાં તરવારના ધા પડ્યા હોય તેવા લાગ્યા, પણ તે બધા એણે ધીરજથી સહન કીધા; તેને ધણું દુઃખ થયું, ને મનના ગભરાટથી અરપણ બોલ્યો કે થોડા દીવસ અહિં રહીએ તો કેમ? પણ કાઢે તે સાંભળ્યું ન સાંભળ્યું કરીને બોલ્યો "ફેરડીક તારી વાત ખોટી છે."

ગાડી તૈયાર હતી. હવે શું કરવું? આપની આજ્ઞા માન્યાવિના કેમ જાશે? પાંદડાંની માફક ફેરડીક ધીરજ લાગ્યો; ને હવે શું કરવું તે સુચ્યું નહિ. પણ

કંઈક તેનો હાથ ઝાલી તેને ગાડી આગળ લઈ મથે. તેથી તેનું કંઈ જોશ આસી શક્યું નહિ; તે પાછલી વાતનો વિચાર કરેછે એટલામાં ગાડી ઓનોખલ છેડી આગળ આસી, તેણે ગાડીની આરીમાંથી વીજળ તરફ જોયું, મોટા ખીસાસો થુક્યો, ને એની બહેન વિશે વિચાર આવતાં તેની આંખમાંથી આંસુની ધાર આસી, ને મનમાં બોલ્યો “અરેરે ગરીબ ખીચારી છોડી; તને હવે શું વિચાર આવશે?”

ભાગ ૧૫.

જે પ્રેમ એક માસ સુધી ટકેછે તે એક દીવસના જેવું હતું નથી. આમર એક વર્ષનો પ્રેમ એક માસના પ્રેમ કરતાં ઓછો હોયછે એનું કારણશું? જે આપણી સંનિધ હોયછે તેની અવગણતા આપણે કેમ કરી શકીએ છીએ? અને જેને મેળવવાનો આપણે આટલો બધો પ્રયાન કરીએ છીએ તેનો આખરે આપણે ત્યાગ કરીએ છીએ એનું કારણ શું? એનું કારણ એવું દેખાય છે કે આ દુનિયામાં સર્વ પદાર્થ ક્ષણિક છે આપણે ક્ષણભંગુર છીએ; ને જે આણસ સુખનું સાધન બોળવાને મથેછે તેને જુના સુખનો કંટાળો નવો આવેછે. પણ માણસોને પ્રેમ એ એક ગમતનું સાધન હોયછે. તોએ કેટલાકો એમ કહેછે કે મરણ્યાનાં ત્રણ વર્ષ પીતી ગયા બાદ, પ્રથમ દીવસે પોતાની સ્ત્રીને યાદતા હતા તેટલાજ હાલમાં ચાહે છે. કેટલાક માણસો વળી એમ પણ કહે છે કે હ દીવસની પ્રીતિ જેવી ગાદી હોયછે તેવીજ છ મહીના પછી હોય છે. ને બીજા કેટલાક એમ કહેછે કે તેઓ પ્રથમના કરતાં પછોથી વધારે પ્રેમી બનેછે. તેઓનું કહેવું આપણે ધડીવાર કમ્બલ રાખીશું. સર્વ નિયમોને અપવાદ હોય છે. ને જેને જે ગમે તે કરે. એ શિવાએ, હમે કહી શકતા નથી કે પ્રેમ જતું રહેછે; હમે તો એટલુંજ કહીએ છીએ કે પ્રેમમાં ફેર પડેછે અને પ્રેમનો રંગ વારંવાર બદલાય છે.

ફેડરીક મુગી છોડી પર પ્રેમ કરતો હતો એ નિઃસંશય વાત છે. તેની સાથે એ ત્રણ અઠવાડીયાં રહ્યો પણ તે જીંદગી એને સાદી લાગી. પ્રેમી બેડાનો એટલોજ વાંક છે કે જ્યારે પ્રેમમાં પડેછે ત્યારે પ્રેમ રસનો કેશી ખાસો તેઓ એકદમ સામટો પી જાયછે. એમની અવસ્થા સુખ્યા ડાંસ જેવા માણસની પેઠે થાયછે, એટલે જ એક ક્ષુધાર્થી માણસ જમવા બેસેછે ત્યારે પોતાની ક્ષુધા શાંત કરવાને એકદમ આરોગી, પેટ અકળાય ત્યાં સુધી જમેછે ને ધણું ખાધા પછી તેને ઓઠારી આવેછે. તેવી પ્રેમી જનની સ્થિતી થાયછે.

તથાપિ એની એનની તેની સ્થિતિ નહતી. જ્યારે ફેડરીક તેણીની સાથે હતો ત્યારે તેણી વણી માયાળુ અને પ્રેમી હતી. પરંતુ પુરૂષ કરતાં સ્ત્રીઓ વધારે મુશ્કેલી પ્રેમ કરે છે; અને આપણી વાર્તાની ઊંડી કાંઠ સાધારણ સ્ત્રી નહતી. તેણીના મનથી દુનિયામાં એને ફેડરીકજ નજીનો એટલુંજ નહિ પણ આખું જગત ફેડરીક હતું. ફેડરીકને જે દીવસે તેણીએ જોયો તે દીવસથી તેણીનું મન વિસ્તૃત થયું, વિચાર વધવા લાગ્યા, પોતાના મનથી નવા વિચાર કોષા, ઇચ્છા ને અંશ વાગી, બંધ, અને હજારો મનોવિકાર જે તેના હૃદયમાં અત્યાર સુધી જન્મ પામ્યા ન હતાં તેના હૃદય ચળ ચાલ્યા. તેણીની ઓળખાણ પ્રેમની સાથે થયાથી તેણીની જીંદગી એક સ્વપ્ન જેવું પડ્યું, પણ તેણીને તેની કાંઠ ખમર પરી નહીં. પણ તેને સ્વપ્નામાંની ફેડરીકે જગાડી. જ્યારે પ્રથમ તેણીએ ફેડરીકને ગમીને ઉદ્દાસીનતામાં દોટી ત્યારે તેણી વધારે મનથી પ્રેમચેષ્ટા કરવા લાગી; તેથી જંગલમાં ફરતી, ઝાડની ઘટામાં ઓકરવાદ રીતે સંતાઈ જતી, ને પછી તેણી ન જાડે ત્યારે એકદમ અંદરથી નીકળી પ્રિયતમના હસ્તપાશમાં જઈને પડતી. આ ઓકરી ઓકરવાદ રમેતથી, તેનામાં નવા હાવભાવ આવી, સુંદરતામાં વધારે દીપાવા લાગી. સાંજના ડેમ મારગારેટ સુધી ગઈ કે એની બહેન, દુધ, રેટલી ટેબલપર પાશમાં પીરસતી ને જે ગમે તે પોતાને હાથે પ્રિયતમના મુખમાં આપતી. ગરીબ, સાદી, સુંદર છોડી ! ફેડરીક બોલતો ત્યારે તેણી કાન દબને સાંભળતી. ને ફેડરીકના શબ્દ તેણીના અંતઃકરણના પડદાપર સ્પષ્ટ લંબાઈ રહેતા. એક દીવસે ફેડરીકે ગાયન ગાવા માંડ્યું; તે જીવાન છોડી, સમ્પદ, એક ચીત્તથી, અને આશ્રય પામીને ગાયનનો દરેક શબ્દ શ્રવણ કરવા લાગી. ને ગાયન પુરું થયું કે ફરીથી તે ગાવાનું કહેવા માટે નિશાની કરી બતાવતી. ત્યાર પછી હરરોજ પ્રિયતમના મુખમાંથી ગાયન સાંભળવાનો શોખ ઉત્પન્ન થયો; ફેડરીકનો અવાજ મહાની પુખ્ત હતો. ગાયન સાંભળતાં અખો દીવસ વીતી જતો. આ પ્રમાણે ફેડરીકનું અંતઃકરણ તેણીએ પોતાની તરફ આકર્ષણ કીધું. પરંતુ સાદ રાખવું કે કેટલીક પટાયાજ, નખરાખોર, અંદરખાનેથી લુચ્ચી, એવી સ્ત્રીઓ જીવનનું મન હરણ કરતાં જે આગા કરી બતાવે છે ને તેઓમાં ખોટા નખરા, કાઠાઈ, ને મિથ્યા ઢોંગ શીતલ જીવનું કાંઈ હોતું નથી. એ પ્રમાણે એની બહેન કરતી ન હતી. પણ તેણીના અંતઃકરણમાં શુદ્ધ પ્રેમસંસ્કૃતિ અક્ષય વહેતી હતી.

પરંતુ, આપણે જોયું કે, આખરે ફ્રેડરીક વીજલની નજીકની હજી
 જેવા જવા લાગ્યો, એની બહેનને પ્રથમ જરા ખીક લાગી; પરંતુ, ફ્રેડરીક
 ઘસતજ પાછો આવ્યો એટલે તેના મનની દહેશત જતી રહી. જુવાન વે-
 ડાઉન્ટ પોતાના આપને વિશે વિચાર કરવા લાગ્યો ને આગળ શું થશે
 તેની ચિંતા કરવા લાગ્યો. છોકરો એક ખેડૂતની છોકરીને લઈને ગામડામાં
 પડ્યો છે એમ આપને ખબર પડશે તો તેઓ શું કહેશે ? આવા ને આ-
 વા વિચારો એના મનમાં પ્રવેશ કરવા લાગ્યા. ને જેમ જેમ વખત પ-
 સાર થતો ગયો તેમ તેમ તેના રમરણમાંથી એ વાતો ખસી નહીં કાઢ
 વેળા એ પોતાના મનમાં કહેતો “ મારા આપના જોવામાં આ છોકરી
 આવે તો એઓને ગમ્યા વગર રહે નહીં ! ”

પણ, એમ ધારીએ કે, એની બહેન કાઉન્ટ ડી મોટ્રેવીલને કદાચ ગમે
 તો તેથી, તે પોતાના છોકરાને એની બહેન સાથે પરણાવવાને અનુમોદન
 આપે ! આ વાત તે હસી કાઢ્યા વિના રહે નહીં. કાઉન્ટ તુરંગી રવ-
 બાવનો માણસ ન હતો; તે ગર્વિષ્ટ, પૈસાનો લોભી હતો, ને ખીજ માણસ
 ગમે તે ધારે પણ પોતાનું મત એવું હતું કે પૈસો એ સુખનું મુખ્ય સા-
 ધન છે. તેથી તે ફ્રેડરીકનું લગન એની બહેનની સાથે કરવાનો મત આપે
 એવી આશા બાંધવી નિરર્થક છે. ખીજું એ કે કાઉન્ટ-ડી મોટ્રેવીલની
 રજા શિયાળ લગ્ન કરવું મુશ્કેલી છે. પરંતુ એમ કદાચ બને, એમ
 ધારીએ, તો ફ્રેડરીકને આપીકા પૈસાની અને પદવીની આશાજ છોડી દેવી
 પડે ને પોતાની ખુદિને કૌશલ્યના કામે કરીને નિર્વાહ કરવો પડે. ગમે તે
 આખત લઈએ તોએ જંગલ છોડીને ચાલ્યા જવું એ જરૂરનું છે. ફ્રેડ-
 રીક સારી રીતે જાણતો હતો કે તેવીસ વરસની નાની વયમાં જગતનો ભાગ
 કરે એ વાત સાધારણ ખુદિની આગાધી કેવળ ઉલટો માર્ગ મહણ્ય કર્યા
 બરાબર થાય. સંજ્ઞાતીય મંડળમાં આશીર્વાદ મેળવવાને માણસને પરમે
 શ્વરે બનાવ્યો છે. નહીં કે તેમની નોંદા અને આપ લેવાને; અને ખીજું
 તેને એક સુંદર બી મળવાની છે એટલા માટે, જંગલમાં રહી બટકવાની
 એને જરૂર નથી.

દીવસે દીવસે આવા પ્રકારના વિચાર તો કાઉન્ટને નિત્યના
 થઈ ગયા. ને તેમાં વિશેષ કરીને જ્યારે એની બહેનથી એ દુર થયો
 ત્યારે આવા વિચાર પોતાની મેળે એના મનમાં પ્રવેશ થવા લાગ્યો.
 હજી આવતે જઈ આવતાં દીન પ્રતિદીન વખત ધણો લાગવા

માંડયો. ને જ્યાં સુધી ફેડરીક એ છોડીથી વેગળો હોય ત્યાં સુધી એની બહેન એના નામના માળાના મણકા ફેરવ્યા કરતી. જ્યારે તે આવતો ત્યારે પોતે સામી ખીણમાં દોડી જતી, ને તે પાછા આવતાં વાર લાગી જાય ત્યાં છાકરવાદ પાછામાં હોઠ કરડતી; પણ તેને જોતાની સાથે એણીને એટલો બધો સંતોષ થતો કે તે હસી દેતી, ને ફેડરીકના હૃદયની સાથે હૃદય બિડાવતો પોતાનું દુઃખ ભુલી જતી.

આ પ્રમાણે એક માસ વીતી ગયો. ડયુર્ગને મીનાઈ પાછા આવ્યા નહી, ને આટલા બધા દીવસ વાર લાગી, તેથી ફેડરીકને ઘણું ગુસ્સો લાગ્યો. તે જાણ્યો હતો કે તેના બે પ્રવાસી મો. ચાંબરડીનને ત્યાં રહેતા હતા; મીનાઈ અતિથય ખાણ દરેકને ગમત આવતો હતો, ને ફેડરીકનો આપ, પુત્ર ક્યાં હશે તેની શીકરમાં પડ્યો હતો, ડયુર્ગને શામાટે ન આવ્યો, ને તેમાં, મિનાઈ આવ્યા વિના રહે નહીં એવું હતું, તેનું કારણ શું હતું તેની કલ્પના તે કરી શક્યો નહીં. ફેડરીક રોજ હજાર વાણ કહેતો "કોઈ પણ સંકટ એમના ઉપર આવી પડ્યું હશે. ડયુર્ગ પાછો અવિચારી પશુથી આવ્યો, હશે; ને મેં એને પૈસા સોંપ્યા એકામ સાફ કાઢ્યું નહીં."—

આ વિચારનો પરિણામ એ થયો કે એણે નિશ્ચય કીધો કે એને પ્રીતોજન જવું પડશે; કારણ મીનાઈ અને ડયુર્ગનું શું થયું હશે તે જાણવું જોઈએ. પણ, આટલા દીવસમાં પવિત્ર, દીક્ષને દીક્ષ દેનારી, પ્રેમી ને સાદી, નિર્મળ અંતઃકલ્પની, એવી સ્ત્રી મેળવવાને તે કોઈ પા-
ઓ—અહંભાવ અને અસત્યતા જેમાં પુણ્ય ભરેલાં છે એવી દુનિયાનો ત્યાગ કરવાને ધાર્યું—રહેણી જાંઘળી જંજનમાં ગાળવાનો વિચાર કીધો—અને તે અરીજડી ઝુંપડીમાં જે મજા અને આનંદ એને મળતો હતો તેની ખડા ખરીનો દરબાર અને શહેરમાં પણ મળતો મુશ્કેલ છે. આટલી વાતો ડયુર્ગને કહ્યા પછી, ડયુર્ગને મીનાઈ આગળ જઈ કેમ બોલાય એવા નિ-
આસણમાં તે પડ્યો. તેની સ્થિતિ એવી થઈ પડી કે શું કરવું ને શું ન કરવું એનો નિશ્ચય થવા પામ્યો નહીં, ને આજ કારણથી એકદમ પ્રીતો-
જન જતાં ફેડરીક અટકી પડ્યો. કારણ, એવું ઘણું વખતે બને છે કે કોઈ સુખતા ભરેલું કામ હોય એવું જાણે છે છતાં, અરો વિચાર ખેંચે છે, એવું કલ્પન કરવાને બદલે તે કામ પૂરપાડવાનું ગયન કર્યા કરે છે. આગસ અને સ્થિરતા એ ફેડરીકના સ્વભાવ સાથે કોઈ દીવસ હશે એવાં ન હતાં. માણસ દુનિયામાં એ એટલો કમળી અને પ્રેમવાળા મનતો હોય તો પશુ એકજ માણસના

સાધમાં હમેશાં તે રહી શકે નથી; અને મરોમ મુગીને નેણોને પ્રિયતમ વીચાર સાગરમાં અગર ઉદસીનતામાં ડુબી જતો જણાયો.

આખરે એક દીવસ અધીરો બની નરહ ફ્રેડરીક એ બેડેનને કહેવા લાગ્યો. “ આજે હું મીનોબલ જવાનો છું. મારા મિત્રોનું શું થયું હશે તે જોઈ આવું.”

ગરીબ મુગી છોડી જાયે કાંઈ અચાનક આચકો લાગ્યો હોય તેમ પ્રિયતમ પાસે રતબ્ધ ઉભી રહી. છાતી ધડકવા લાગી ને જુરી આંખમાંથી આંસુ પડવા લાગ્યાં. મીનોબલ તરફ હાથ લાંબા કરો જાયે એમ ખોશતી હોય કે “ તું મને છોડીને ચાલ્યો જાય છે ? એમ જણાયું.

પ્રિયને પાસે રાખવાને માટે દીનસ્વરથી, બેઠી જાય એવા ખોશો ને દયાની લાગણી ઉરકેરાય એવા પ્રાર્થનાના શબ્દ, જે અટકાવવાને માણસ નાંમાં શક્ત હોતી નથી, એવા ખોશો ખોશી શકી નહીં. અરેરે ! તેના ચાળા એવા તો મનને આકર્ષિત કરતા હતા, ને આંખો એવી ભાષા ખોશતી હતી કે તેના મનમાં શું હશે તે જાણવાને તેના અહેસ તરફ જોયું એટલે તરત માલમ પડી આવતું.

ફ્રેડરીક—હું પાછો આવીશ. જરૂર પાછો આવીશ ને તું ખાત્રી સંખજે કે તારા શિવાય મને કોઈ પણ બીજી સ્ત્રી વહાલી નથી.

આ શબ્દથી એની બેડેનના મનને શાંતિ વળી, કસ્યુ તેણીને પ્રિયતમના ઉપર પૂર્ણ વિશ્વાસ હતો. દુનિયા કેવા પ્રકારની છે તે જાણતી ન હતી; ને યુવાન વાધ-કાકિન્ટના શબ્દ ઉપર એમરોસો રાખવાનું કાંઈ કસ્યુ ન હતું. અરેરે ! માનવી સ્વભાવનું જેને જ્ઞાન હોય છે તેને આ દાખલો કેવો દુઃખજનક છે. જે માણસ પોતાના મનને હમે છે તે પોતાના સુખને નાશ કરે છે !

મીનોબલ જવા અગાઉ એની બેડેનની સાથે કેવો દુઃખદાયક વખત પસાર કીધો ! તે પાછો વહેલો આવશે એવી જોઈ એણીને ખાત્રી હતી તોએ તેના વિચારો જે પ્રેમી અંતઃકરણમાં તેની સાથે પ્રમ કરતાં સુખનો વર્ષાવ થયો હતો ને જે સુખને તે હમેશનું કાયમ સમજતી હતી તે સુખ જતું રહેશે એવી કલ્પના ધણી અસહ્ય થઈ પડી; તેણીના મનનું શાંતવન થાય એવું ધણુંએ તેણે કહ્યું; પરંતુ પ્રેમની સાગીતી આપતાં માણસ વધારે પ્રીતિકર બને છે, ને હજારો વેદનાથી પૂર્ણ એવો વિયોગનો વખત જવાનો આજ યોગ્ય ઉપાય છે. તથાપિ બીજા ઉપાયો કરવાને બદલે જે ઉપાય હમેશ કામે લગાડામાં આવે છે તે ઉપાય આજ છે.

સવારનો વખત વાઢળાવાળો અને ઉઘાડી જેવો મુગી ઊઠીને લા-
ગ્યો; જે દીવસે, આપણને પ્રાણ કરતાં અધિક પ્રિય હોય છે તેનો વિચાર
થવાનો હોય, સારે તે દીવસ સારો ને માંગલ્યપ્રદાયક કેમ લાગે ? પ્રિયતમ
હાય ઝાઢી, મીનોખલ જવાનો જે ડુંગરપરથી રસ્તો જતો હતો ત્યાં તે
ગયો. ટોચ ઉપર જઈ નાના પ્રકારના સોગન ને વચનો આપ્યાં.—પણ
પ્રેમના ઉત્સાહથી એની બેહેનને સલામ કરી હૃદયદાન આપી—ને આખરે
ખસ અંતઃકરણની ને ખસ પ્રેમવાળી તરણીની દૃષ્ટીથી તે અદૃશ થયો.
પરંતુ અરેરે ! એ ઊઠીના અંતઃકરણમાં શું થયા લાગ્યું ? ફેડરીક
તો જતો રહ્યો; એની બેહેન ડુંગરપર એકલી પડી; ને જે માર્ગે પ્રિય ગયો
તે માર્ગમાં જોતી ઉભી ! તેણી એકાએક ચમકી—મુખમાંથી ઉડે નિઃશ્વાસ
નિકળ્યો—અને જે ઝાડ તળે ફેડરીકે તેણીને છેલી સલામ કરી તે ઝાડ તળે
બેઠી ! પ્રેમથી ઝાડને ચુંબન કીધું. ગરીબ ખીયારી છેડી ! એજ ઝાડની
નીચે તેણીની મરી ગયેલી મા પોતાના ધણીના આવવાની રાહ જોતી
બેસી રહેતી ! એ જંગો એણીને યાદ હતી; ને બન્ને હાય જોડી, આ-
શિશ મેળવવાને પ્રાર્થના કરી અને આકાશમાંથી તે પોતાની દીકરીને જુવે
માટે આકાશ તરફ હાય જોડી ઉભી રહી !

ફેડરીકની સાથે ઓગખાણ થયા અગાઉ એની બેહેન વારંવાર જોની છાયા
તળે હીણભાગી કસાડીલડા મરી ગઇ હતી તે ઓક નામના ઝાડ પાસે જતી
હતી; પણ તે ફેડરીકની સાથે કોઇ દીવસ ગઇ ન હતી, જે દીવસે વિયોગ
થયો તે દીવસે એજ રસ્તેથી બન્ને જણ ગયાં. કાચુ મીનોખલ જવાનો એ
ડુંકો માર્ગ હતો. પણ કેટલોક વખત એની બેહેન પોતાના દુઃખમાં એટલી
હટાઇ ગઇ હતી કે તે ક્યાં છે એની જ જાંતિ પડી, ગરીબ છેડી ! તે
દીવસે તું કેવા વિચાર કરતી હતી ! તારી હીણભાગી માતું સ્મરણ થયું
સારે તું કહેતી હતી કે “અરેરે ! મારી માએ જે રીતે ઝાડ નીચે બેસી પતિની
માર્ગ પ્રતિક્ષા કરતાં પ્રાણતું વિસર્જન કીધું તેવી રીતે મારું પણ થશે કે સુડ

આખરે ડેમમારમારેને કાંઈ જોઇશે તો કાણ આપશે એવા વિ-
ચારથી શું પડી તરફ જવાની એની બેહેનને જરૂર પડી. આસ્તે રહી ડુંગ-
રપરથી નીચે ઉતરી ને રડતાં આખરે પાછા એકના ઝાડ તરફ વળીને
જોવા લાગી, ત્યાં આગળ જ તેણી પ્રિયતમથી વિખુરી પડી હતી. તેણી
જાવવાની રાહ જોવા ત્યાંજ તેણી પોતાની માતાની પેઠે કેજ જવા લાગી !

એની બહેન ઝુપડી તરફ ગઇ ત્યારે તેણીનાં ઘેટાં નજરે પડ્યાં; રાજના જેવી મહેનત કરવા માંડી પણ બધાં મોટો ફર પડેલો જણાયો. જંગલ શાંત ને ઉદાસીનતાથી પૂર્ણ બારયું; વિજાપથી હૃદય કંપાયમાન થયું. બાગમાંનાં ફુલો ફળ, પાન બધાં નિસ્તેજ લાગ્યાં. ને ઝુપડી એકાંત ને દીલગીરો ભરેલી લાગી. ફેડરીક હતો ત્યારે સઘળે લીલા લેકેર હતી. હવે ફેડરીક ચાલ્યો ગયો. જે જે પદાર્થ અત્યારે એને રસહીન લાગ્યા તે પદાર્થ ફેડરીક મળ્યા અગાઉ કેવા આનંદમય લાગતા હતા. પણ તે પદાર્થ, વૃક્ષ, વગેરે જે તે વેળા હતાં તેજ આજે પણ છે, ત્યારે એમ થવાનું કારણ શું ? તેણીના મનની શાંતિ ચાલી ગઇ. ને દરેક પદાર્થ જે વો પ્રથમ રમણીય ભાસતો તેવો હાલ ભાસતો નહીં.

જતી વેળા ફેડરીક પોતે ક્યારે પાછો આવશે એ વિશે કાંઈ પણ કશું ન હતું. પણ એનીબહેનના મનમાં એવું હતું કે પ્રિયતમ વડેલોજ આવશે. પણ અરેરે ! તેણીને ક્યાં ખબર છે કે એને તો એનો બાપ શ્રીનોબલમાં મળ્યો અને કાઉન્ટ—ડી, મોન્ટેવીઝ તેને પારીસ તેડી ગયો ! દરરોજ બકરાને લઈ કુંગરાપર જતી ને શ્રીનોબલના માર્ગ તરફ આતુરતાથી અવલોકન કરતી. ઘણા વર્ષ અગાઉ જેની રીતે એની મા કઝાટીશ પોતાના ધણીની શહ જોતી ઝાડ નીચે બેસતી તેમ એની બહેન પણ બેસવા લાગી, એક લાકડી વડે સુગી છોકરી પોતાના પ્રિયતમાનું નામ જ-મીનપર લખતી. આટલુંજ માત્ર ફેડરીકે તેણીને લખતાં શિખવ્યું હતું. પણ તે નામ એણીએ એવું તો પાકું કરી મેલ્યું હતું કે આખરે ફેડરીકના નામના દરેક અક્ષર સ્પષ્ટ લખી શકતી.

કેટલાક દિવસ વહી ગયા, પણ ફેડરીક પાછો આવ્યો નહીં. એને તો આશા હતી કે તે આવશે; કારણ પ્રિયતમ પોતાના વચનનો જામ કરે એમ એને માત્રમ પડ્યું નહીં; ને દરરોજ પ્રાતઃકાળે કુંગરાપર જતાં તે મનમાં કહેતી કે “આજતો ખચીત હું ફેડરીકની સાથે પાછી આવીશ ! આશા મહા ઠગારી છે ! તેણીના નસીબમાં ઝુપડીમાં એકલા જવાનું લખેલું હતું એ ઝુપડીમાં જ્યારથી પ્રેમે પ્રવેશ દીધો ત્યારથી તેમાં શાંતતા ને વિશ્રામ તો કેણુ જાણુ ક્યાંએ ચાલ્યાં ગયાં !

પણ એક નવી વાતની એની બહેનના મનમાં ચિંતા પેદી. તેણીના હૃદયમાં ફેડરીકના પ્રેમનું પુતળું સમાયું હતું ! એટલે એની બહેન એક અત્યંત બનવાની હતી:—પોતાના શરીરમાં એક નવો ફરફાર થયાથી તે

જા કારણથી થયો છે તે કેટલોક વખત જાણી શકી નહીં. અંતઃકર્ણ બોળું હોવાથી એને શંકા પણ આવી નહીં કે તેણી એક બચ્ચાને જન્મ આપશે; પણ આખરે સત્ય વાત-જેમ ઇશ્વરનો સાક્ષાત્કાર થાય છે તેવી રીતે-બહાર આવી. જે આનંદને જાણતી નહતી તે આનંદ એને મજા લાગ્યા. ને તેથી આશ્ચર્ય કીર્ણ ઉદય પામ્યા. તેણી એક ઊઠસને જન્મ આપશે. ને તે વળી ફેડરીકનું ઊકડું: તેણીએ વિચાર્યું કે ફેડરીક માસ કરતાં એ બચ્ચાંપર ત્રણે પ્રેમ કરશે! આ વિચારથી આનંદ મનમાં સમાયો નહીં! માતા થવામાં કેવું સુખ! ને એ વાત ફેડરીકને જણાવતાં કેટલી ખુશાલી ઉપજશે! ગરીબ ઊઠસી જંગલમાં ફરતી ને હર્ષધેલી બની જતી. પોતાનું પ્રતિબીંબ નદીના પાણીમાં નીહાળી જોતી. માતા થવાની ખાત્રી થવાથી સહેજ ગર્વ ચડ્યો; ગરીબ છોડી! તારા મર્વ કૃત્યથી તારું હૃદય કેવું નિર્ભય છે એ સ્પષ્ટ દેખાતું! તારા મનમાં જે નવો વિચાર પેદા થયો તેમાં તું સુખ માને છે! ને તે સુખ અક્ષય હતું.

પણ વખત પસાર થઈ ગયો. અને ફેડરીક પાછો આંગ્યો નહીં! એની બેહેને જાણ્યું કે હું ખરેખર એક બચ્ચાને જન્મ આપીશ; છતાં પોતાના પ્રિયતમને એ ખબર કરવા જેવી સ્થિતિ નહતી! અરેરે! આ દુનિઆમાં સુખની સાથે દુઃખ સમાયલું હોય છે; ને ફેડરીકના વિચારથી જે અસ્વસ્થતા થઈ હતી તેથી યુવાન છોડીને એન પડ્યું નહીં. દરરોજ તેના રૂદન અને આસું ખાત્ર વૃક્ષ જોતાં હતાં.

એક દિવસે ખીણમાંથી જતાં અચાનક રીતે કોઈ મુસાફરના હાથ-માંથી પડી ગયેલી એક ચોપડી એને જડી આવી. ને તે ઉઘાડીને જોતાં તેની નજરે એક ચિત્ર પડ્યું. એ ચિત્રમાં એક સુંદર સ્ત્રી હાથમાં એક ઊકડું લઇને જંગલમાં ઉભેલી હતી. એની બેહેનના હૃદયમાં અવર્ણનીય પ્રકાર પેદા થયો. કારણ તેણીએ જોયું કે ચિત્રમાંની સ્ત્રી દુઃખી હતી અને ઇશ્વર તરફ તેણીની દૃષ્ટિ લાગેલી હતી. તે જોઇને ગરીબ છોડીએ પોતાની બિચ્ચની સરખામણી એ સ્ત્રીની સાથે કરી. તર્ક કરતાં જાણે પોતે પોતાના ઊઠસને લઇને ઉભી હોય એમ બાસ્યું. ને જાણે પોતે હાથ જોડી એ બચ્ચાનું રક્ષણ કરવા પરમેશ્વરની ગદ્દ માગતી હોય એવું રૂપ ધારણ કર્યું. પણ અરેરે! બેખાંટનો ગરીબ જીનોવેવા જેવી જંગલમાં ફરનારી થઈશ કે સું? એવો વિચાર આંગ્યો. એ જીનોવેવાની વાર્તા જે ચોપડી એની બહેનને માર્ગમાંથી જડી આવી તેમાં લખેલી હતી. એ વાર્તાનો

સારે નીચે પ્રમાણે:—આ એક ઐતિહાસિક વાર્તા છે કે બ્રાહ્મણની જીવી-
 વેના એક યુવાનને સુંદર સ્ત્રી હતી. તેણી કાઉટ સીગરીઝ નામના એક
 ઉમરાવજનને બેઠે પરણી હતી. તે ઉમરાવનો મહેલ રાધન અને રહોન નદીના
 બન્નેના પ્રદેશમાં આવેલો હતો. પરણ્યાને બે માસ થયા નહીં એટલામાં
 પિતાની પ્રિયાથી છુટા પડવાનો વખત આવ્યો. કારણ સારાસીન લોકો
 રાજ્યમાં ધુસી કેટલોક દેશનો ભાગ કબજે કરવા લાગ્યા હતા તેમને દે-
 શમાંથી ભરી હાલવવા બાદશાહે તેડું મોકલ્યું હતું. સીગરીઝ મહેલમાં રા-
 હીને મુકીને ગયો નહીં એટલામાં ગોલો નામનો માનકરી જેના તા-
 બામાં આવેલો મહેલ હતો તે પોતાના શેઠની જગોપર જઈ બેઠો તે
 શેઠની સ્ત્રી જીવીવેલો ઉપર આડી નજર કરવા લાગ્યો. કાઉટેસે તેને મોઢા
 તિરસ્કારથી તેનું કહેવું અમાન્ય કીધું. તે ઉપરથી પોતે ગુસ્સે થઈ કી-
 ન ખોલ જની તેણીનું પારિપત્ય કરવા માટે ખાનગી રીતે તેણે કાઉટેને
 એનું કહેણ મોકલ્યું કે તારી સ્ત્રી બેઠગાન થઈ પરપુરણની સાથે સગવડ
 રાખે છે. તુરંતજ કાઉટે ઉસ્કેરાઈ સાહસિક બની, તેણીને ગરદન મારવાનો
 હુકમ આપ્યો. ધણી માસ સુધી પોતાના અંધારામાં અને તાહાડમાં
 જન્મેલા નાના બાળક સાથે જે કીલામાં કેદ રાખી હતી ત્યાંથી તેણીને
 તેના બાળક સાથે કીદલાથી ધણે દૂર આવેલા જંગલમાં લઈ જવામાં આવી.
 ત્યાં ગયા પછી સીપઈઆએ તેણીનું બાળક મારી નાખ્યું હતું પણ
 તેને મારે તેની અગાઉ તેણીએ એવી તો દયાજનક શબ્દોથી પ્રાર્થના
 કરીને બાળકને એવા જોરથી પોતાની છાતીએ દાખ્યું કે તે રાક્ષસી બ-
 વાસના માણસોમાં દયા ઉપજી ને તેણીને અને તેણીના બાળકને જી-
 વતદાન એવી શરતે આપ્યું કે જંગલમાંથી તેણીએ કોઈ દીવસ દેશ તરફ
 આવવું નહી. આ પ્રમાણે તેણી તે સ્ત્રીને અને ઉઘાડા બાળકને જંગલમાં
 છોડી ચાલતા થયા. પુરતકના ચીત્રકારે આ સમય ચિત્રને માટે કદપી તે તૈયાર
 કીધું હતું. એક મોટા વૃક્ષની નીચે છાયામાં બેઠી છે તેની મુખમુદ્રા પર નિરાશા
 પથરાઈ રહી છે. આશ્રય મળે એવા હેતુથી જંગલમાં ભટકતાં તેણીને એક
 ગુફાં જડી. આખરે તેણીને આશ્રય મળ્યો. પણ અરેરે! તેણીને માટે ખા-
 વનું અન્ન તથા પીવાનું પાણી ત્યાં ન હતું. પણ “ રાગ રાખે તેને કાણ
 મારે.” ક્ષુધાથી પીડીત થઈ ખાવાનું મળે માટે ભટકતાં એક વેલો નજરે
 પડ્યો તેમાં એક માટું કાઢોળું જડી આવ્યું ને પાણીના ખજખ-
 જાટનો અવાજ કાને પડ્યો. પછી સુકા પાંદડાનો ખખડાટ થવા લાગ્યો

એટલામાં એક પાતળા શરીરની હરણી ત્યાં દોડતી આવીને તેણીની પાસે બેઠી. હરણીએ પેલા બાળકને માટે પોતાનું દુધ આપ્યું ને તેના ઉપરથી તે બાળકનું નામ પડ્યું. છત્રેવેળા એ બાળક સાથે સાત વર્ષ પર્યંત જંગલમાં રહી. તેણે પેઠતી પણ દીવસે ગરમી પડવાથી આરામ વળતો ને એ ખંડમાં જ ઉરડે હરને અરણ્યમાં ફળ, ફુલ, કંદ મુળ પેદા કર્યાં હતાં તેથી પેઠા એનું બિરાડું. બાળક શુદ્ધ પામવા લાગ્યું ને માતાના કાનમાં તેણીનું નામ કહેતી સીખી ગયું. પેલા દુઃખથી છત્રેવેળા નબળી પડી ગઈ ને પતિએ એને માટે ખોટા વિચાર આણ્યો એવા વિચારથી દુઃખી થવા લાગી. એટલામાં તેનો ધણી કાઉન્ટ સીમ્પ્સન લદાઇમાંથી પાછો આવ્યો ને ગાલેએ જો જાળ તેણીના પર ચઢાવ્યો હતો તે ખોટો હતો એથી એની ખાતરી ધંધ, ઉતાવળથી જો સાહસિક કામ થઈ ગયું તેથી ઉદાર ચિત્તના કાઉન્ટનું શરીર ગળવા લાગ્યું. એવામાં એક નિમક હવાફ નોકરે તેના મનનું રંજન કરવા માટે શિકારે જવાનું કહ્યું. શીકાર કરવા માટે કાઉન્ટ તે જંગલમાંથી ગયો ને માર્ગમાં હરણીના પગલાં દીઠાં. તેની પુઠે પુઠે જઈ આખરે ગુફા આગળ આવી પોહોંચ્યો. છત્રેવેળા ને તેણીના બાળકનું રક્ષણ કરનાર આજ હરણી હતી. ને ત્યાં જતાં કાઉન્ટ બકરાનાં ચાગડાં ઓઢેલાં બે જણ દીઠા. ત્યારે તેણે પોતાની સ્ત્રીને ઓળખી; બન્ને જણને પાછા ગહેલમાં લઇ ગયો. ને તેથી કીલામાંના રહેવાસીઓએ રાણીને ઓકરો છવતાં જડી આબવા બાણી ઓચળ કીધો. હરણી પણ તેમની સાથે કાઉન્ટને ઘેર રહી, તે બાઇ ઉપર ભોક્કાની એટલી બધી બક્તિ હતી કે એક દેરીની પેઠે ભોક્કા પૂજવા લાગ્યા ને સો વર્ષ પછી ધોળા વાગરાળા વૃદ્ધ માણસો ગઈથી એકું કહેવા લાગ્યા કે હું જ્યારે નાનો બાળક વયમાં હતો ત્યારે મને છત્રેવેળા પાસે લઈ મવા હતા. " સારાંશ, આ વાર્તા ખરી છે, તે ઉપરથી જર્મન ભોક્કાએ એ વાર્તા ગાયનમાં બેઠી કહાડી છે. ને હાલમાં ચિત્રકારે હાથમાં પીછી બ્રહ્મી સેઓની શુંદર છબી ચીતરેલી છે આવી સહેજ બાળકો ધણી વર્ષ વિતી ગયા એટલે ધણીજ સ્મુજ આપે છે. ને તેની બાળતાનું ચિત્રાંશએ ચિત્ર ચિતર્યું હોય, અગર કચીએ ગાયન રચ્યું હોય, અગર વાદ્યકારે તે વાદ્યમાં ફેલાયું હોય તો પાછલા જમાનાના ભોક્કા ધણી આનંદથી વાતા સાંભળે છે.

ભાગ ૧૬.

હવે આપણે ડ્યુબર્જ ને ફોરીડાર અને પ્રેક્ષક જનમી કુટા પડી ગામ જહાર ભટકતો ફરતો આપણે મેલ્યો હતો તેનું આગળ થું થયું તે જોઈએ. અને આપણે જુલો જનું ન જોઈએ કે દોડવા જવાની ઉતાવળ કરતાં તેને પોતાનો પોષાખ બદલવાનો મુદ્દલ વખત મળ્યો નહીં. એના માથા-પર મોટી વાધની ટોપી શોભતી હતી, જેના વાળ ગુંછળાં વળીને રોક અને ખભાપર પડતા હતા, ને તેના શરીરપર સસલાના ચામડાના થીંમડાં દીધે-લો કામળો હતો..

એક કલાક પર્વત ખેતરમાં—ભટકી-ખાડા ઉપરથી કુદાકડા મારતો—ઉભા તુલમાં ચાલતો—ખેડેલા ખેતરમાં રોકર ખાતો—વાડ કુદાવતો!—તે ક્યાં જાએ છે તેનું જ્ઞાન ન રાખતાં ચાલ્યો જતો હતો. વાંચક વર્ગે મહેરબાની કરીને આટલું યાદ રાખવું કે જે વખતે તે નરસી જતો હતો તે વખત સાંજનો હતો. તેથી થોડીવાર પછી અંધકાર વ્યાપી રહ્યો; અને વરસાદના ઢાંઠા આવતા હતા તેથી આપણા પ્રવાસીના મર્ગમાં અંધ પ્રકાશ થયે પામ્યો ન હતો.

આખરે ડ્યુબર્જ ઉભો રહ્યો અને કાંઈ સાંભળવા લાગ્યો; પણ કોઈ પાછળથી એને પકડવા આવતું હોય એવો અવાજ કાને પડ્યો નહીં; એ-ગરદમ અંધારું કીલ થયું હતું. પોને ક્યાં છે તે જાણવાનો પ્રયત્ન કીધો. કોઈ પાછળ આવતું નથી એવી ખત્રી થય, તેથી થોડો વખત થાક ઉતારવાની જરૂર જોઈ. આ વાત સપટેન્ગર માસમાં બની, જ્યારે રાતે થંડી પડે છે તેથી ખુદશામાં થંડી અને વરસાદમાં રાત પસાર કરવી એ ઠીક નથી એવો વિચાર કીધો. તેની વાળની ટોપી સાદી ટોપી કરતાં સારી હતી, ને એની પાસે ઝાઢવાનું હતું. તે છત્રીની ગરજ સારતું હતું. એ વાત ખરી છતાં જો એવી સ્થિતિમાં ખુ લા મેદાનમાં પડી રહે તો સારે અંગે ભીંજાઈ જાય એવું હતું; ને એમ જાને તો મહા દુઃખી થાય એમ એ જાણતો હતો. ખાટે રાતની રાત કોઈ ઠેકાણે પડી રહેવાનું ઠેકાણું શોધી કાઢવાની એને ફરજ પડી.

પોતે ઝડપમાં ચાલતો હોય એવું ધાયું. તે જરા આગળ ગયો એ-ટલે એક ઉંચી વાડ એના માર્ગમાં આડી આવી; પણ કામળો ઝાલ્યો હતો તેથી તેના ડાંઠા ચરીરે વાગ્યા નહી. તેથી વાડમાંથી રસ્તો કરવા

જાગ્યો. તેમાં પ્રથમ તો કસાઈ ગયો ને સમજાના આગડાં કાંટામાં વગળી ગયાં ને વાળો ટોપીમાંના થોડાક વાળ બરવાયા. પણ આખરે સડી સ્ત્રી ભામન વાડી પેટી બાળુએ ગયો. કુલ જાડના કુંડા, ખોખાંતી હાર, બાજી પાકાના કાસ, આવી કાઢ્યા. તેની તેણે જાડું કે પોતે કાંઈ બાગમાં આવી પડ્યો છે. તવાળો રસ્તામાં કાંઈ નહોતો નહીં મળે. હાથ લાંબા કરી આગળ ગયો ને આખરે એક ભીંતની પાસે આગ્યો. થોડી શોધ કરીને પોતે તમેજમાં આગ્યો. એની ખાતરી કરી લીધી, તેના બપોરાંતજે ઉભો ને જમીનપર ધાસના ભાર પડ્યા હતા તેની સાથે અપ્રકાશ પડ્યો.

ડ્યુ—(મનમાં) જલ્દી સારી વાત. આખી રાત સુખમાં કાઢવાને મોજે જોવાનું હતું તેજ મળી આવ્યું. અહીં મને થંડી કે વરસાદ નડવાના નથી. જલ્દી હું ધાસ ઉપર સુકું ને ઉપર કામગીરી ઓઢી ખાસી રીતે ઉઘાડું એવું આ ઠેકાણું જડી આવ્યું. કાલનો વિચાર કાલે થઈ રહેશે.

ડ્યુ—હોંઘ લેતા સુતો; પણ અનાજ બરતાની કોટડીના અપકાશ નીચે જઈ વિશ્રાન્તિની જગ્યા શોધી કાઢી સતેષ થયો. નહીં લાંબા સમય ઉપર આની નહીં. આ અનાજની કોટડી બાગમાં એક કોરે ખંધેલી હતી. ને બાગમાં એક ઝૂંપડી હતી તેમાં બરસાડ નામનો ખેડૂત રહેતો હતો. તે સાત વર્ષ અગાઉ તેજ ગામની એક છોકરી વેરે પરણ્યો હતો. ને છોકરીનું નામ કાકાકામન હતું. ને જાને સુંદર હતી ને ઠીંગણી હતી. લમ થયા પછી તેણીની પેટ ખે જડાં છોકરાં જન્મ્યાં હતાં. તે છોકરાંએને બન્ને જણુક ભાડ લડાવતા ને સગા વહાલા બગાડતા હતા.

ગામડામાં લોકોને હમેશાં સવારના ઉડવાની ટોપ હોય છે અને જાન જાન ને મેરીઆ નામના ખેડૂતના બે છોકરાં તેમાં એક છોકરો પાંચ વર્ષ ને જે બીજા છોકરી ચાર વર્ષની હતી તેણે દુધને બાકરી સસરમાં પચેલું ખાઈ રોજના રીયાજ પ્રમાણે બાગમાં રમતા ગયા હતાં. થોડી વારે અનાજના કોઢાર કરે રમતાં રમતાં આત્રી પડોંચ્યાં ને તેમની નજરે શું પડ્યું? ડ્યુખર્મના મોઢાપર લાલ રંગના ટોપીના વાળ આવ્યા હતા જે તેણી છાતીપર પડ્યા હતા. આંખર કામગીરી ઓઢેતો હતો તેથી જો કે વાપના જેવે તો દેખાતે ન હતો, છતાં કોઈ ફાડી ખાનાઈ જંગલી પ્રાણી હોય. એમ લાગ્યું હતું, તેને જોઈને બન્ને છોકરાંએ કોટડીમાં બીધાં હશે તેની કામના રહેજા કરી શકાય.

તાની છોડી મેરીઆએ જોને જોઈને હાથમાંની શેરલી ને માખણ પડ્યું નાપડ્યું. છોકરાએ મોઢું ફાડ્યું તે પાંચ બંધ કીધું નહીં કારણ કાયથી ગર્ભગ્રાણીત થઈ ગયો હતો, તે બંને જણે મોટી ચીસ પાડી.

મેરીઆ—ભાઈ ભાઈ જો પેલું કોણ છે? ભાઈ આવ્યાથી બપ ઓછું લાગ્યું ને શાનશાનની પસે જઈને તેને એ પોલું જતાવર બતાવ્યું.

શાનશાન—(બેન કો જઈને) કેવો બગંકર રાખસ છે. તેને જોઈ બંને છોકરાંઓ રડવા લાગ્યા. ને ઘેર તરફ નાસી ગયા, પછી તેમની ચીસો થી ડુબાળે જાગી ઉઠ્યો. નહીં, કારણ આગલે દીવસે ઘણો અગ થયો ઘેર તીવ્ર આવી ગઈ હતી.

ખર૦—ખેડુન ખેતરમાં કામે વળગવાને જતો હતો એવામાં બંને છોકરાંઓ તેની કને રોકતાં જઈ રડવા લાગ્યા. ને ન સમજાય એવા હાથમાં ને મોંમાં ચાળા ફરી બતાવવા લાગ્યા.

ખર૦રાડ—શું થયું બેન, શું છે, બેટા? એલો સા મારે રોડે જોઈ છોકરાંઓ એટલાં તો બીધાં હતાં કે બાપે પુછ્યું હતાં તેને જવાબ કેટલીક વાર સુધી દઈ શક્યા નહીં.

બંને છોકરાં બોલી ઉઠ્યાં—પેલા કાદારમાં કાદારમાં છે, પાસમાં કાળું માથું ને રાતા વાળ. એ બાપરે આવ્યો. આપણા ગધેડા કરતાં મોટો છે ને ખેડોડો બગંકર છે.

ખર૦રાડ—(કલાડાઈને) આ છોકરાંઓ શું કહે છે તે તું સમજે છે ?

કલાડાઈન—કોઈ રાખસ છે એમ કહે છે. વાલા.

ખર૦રાડ—ક્યો રહે તે અંદર આવ્યો હશે? કદાચ તે પાડોસી જરવીસનો સતો ને કાળો બળદ હશે અથવા ડેમ કયેરાઈનનો ગધેડો હશે.

છોકરાં—ના, બાપા એ ભુરો ને રાતા રંગને છે. તે કેવો બગંકર રાખસ છે. તમે શું જાણો ?

ખર૦રાડ—એ શું હશે ?

કલાડાઈન—તેને લાંબી પુછડી છે ?

છોકરાં—હું તથી જાણતો મા. રાખસ ઉધે છે મારે આપણે ચાલે નાસી જઈએ. નહીંતો આપણને ખાઈ જશે.

કલાડાઈન—વાલા તમે જઈને જુઓ તો ખરા કે એ શું છે ?

ખર૦—હીક સારે ચાલો આપણે જઈને જોઈએ કે કોણ છે ?

પણ ખર૦રાડ જવો બીકણ માણસ દુનિઆમાં કોઈ હશે નહીં. તેના

મનમાં ડર લાગ્યો. પણ શું છે તે સમજી શક્યો નહીં. તેથી કાંઈ
 હથીઆર લઈ આવવાનો વિચાર કરતો હતો. કારણ એવી વેળા
 પહેલ એક જાંદુક હોય તો માણું સાફ, તેથી જાંદુક મીઠું બરી સ-
 ખેલી હતી તે બેચાં ચાલ્યો. કસ્ટાડાઈને હાથમાં સાવરણી લીધી. ને એક-
 રાંઓએ હાથમાં લાકડીઓ લીધી. એમ હથીઆરખંધ દોળ કોઠાર બચ્ચી
 ચાલ્યું. એકરાંઓ આગળ ચાલ્યા; કારણ સખરને એકને બોનાં હતાં
 છતાં એકરાંઓને કાંઈ સ્વચ્છાર નેચનું પાણું મળે છે. ને બધા હાથમાં
 છતાં તે શું હશે એ જાણવાની વધારે ઇન્તેજરી હોય છે. જરૂર પોતાની
 જાણડીને હાથ આપી ચાલ્યો. ને જાણડી ધણીને પાછળથી હડસેવજ લાગી.
 જેવા તેઓ કોઠાર ખસે ગયા એટલે વધારે ધીમે પમલે ચાલ્યા. લાગ્યું
 આખાપે એકરાંઓને ચેતાંબા કે ગડબડ કરશે નહીં. કારણ સખસ મન-
 મતો હોય તે કરતાં સુનેસો હોય તે રિયતિમાં એવો એ વધારે સજામતી
 બર્હેલું છે. આખરે કોઠારની નજીક ગયા. એટલે એકરાં બેચી ઉભાં.
 પેસો રહ્યો! પેસો રહ્યો! જરૂર ને કસ્ટાડાઈને વાંકા વળી ડોકુ આગળ
 ટું પણ જન્નેની હીમત ચાલી નહીં, ખેડુત તો બચથી સપેત પુણી જેવો
 થઈ ગયો. ને પોતાની જાયડીની પછગાડે સંતાઈને એવા બેચેન કસ્ટા-
 ડાઈને એકરાંઓને “આગળ જતાના” એવું આમળીથી બતાવ્યું.

જરૂર—ચાલો આપણે મદતને માટે કોઈને તેડી લાવીએ.

કસ્ટાડાઈન—તમારી જાંદુક તો ફાડો.

જરૂર—મારી જાંદુકમાં મીઠું બરેલું છે. તેથી કાંઈ રાખસ મર-
 વાનો નથી. ને જો એ જાગ્યો તો તે આપણા તરફ દોડી આવી આપણા
 ટુકડે ટુકડા કરી નાખશે.

કસ્ટાડાઈન—એમ કે? તારે તો તમે જાંદુક હોડતા ના. ચાલો આ-
 પણે ગામમાં જઈને કોઈને મદત માટે તેડી લાવીએ. એકરાંઓ ચાલી
 પાછા આવો! ગામમાં પાછા જતાં જરૂર સઘની આગળ ચાલ્યો. કારણ
 રણેને પાછળથી રાખસ આવી પોંકયે, એવો એ ડરકણ હતો. જરૂર
 દોડીને ગામમાં ગયો. ગામ આસરે સોએક વાર દુર હતો. પોડીવારે કસ્ટા-
 ડાઈન આવી પોંકચી. તેમના જાગમાં એક રાખસ આવ્યો છે એવી
 માંખમાં ખમર કરી. ને જે વાતથી ડર ઉપજતો હોય તેવી વાત કરતાં
 હમિસાં હોય તે કરતાં વધારે કડી બતાવવાનો રીવાજ હોય છે; તે પ્રમાણે
 તેમણે રાખસ મોટો બળદ જેવો છે એવું કહ્યું. આ વાત દરેક માણસને

હોને પોંદ્યા. ને એક માણસે જીભ માણસને વાત કહી. ત્યારે રાખ-
સનું કંઠ વધારીનેજ વાત કરી. દરેક માણસ મનમાં આવે તે પ્રમાણે
રાખસનું કંઠ જણાવતો. તેથી એનું બન્યું કે રાખસ પ્રથમ બગદાર જેવડો
હતો, તે એક ઉંટ જેવડો થયો ને ઉંટ હતો તે હાથી જેવડો થયો. એ-
ટલેથી કદની સીમા આવી રહી, કારણ હાથી કરતાં કોઈ બીજું પ્રાણી
વધારે મોટું હોઈ શકે કે નહીં તે સમુગ્ર જાણતાં નહતાં.

પણ આટલી તો વાત સાચી હતી કે બરૂડાના બાગમાં રાખસ
હતો. આ વાત જણાતાં આખા ગામમાં ધોંધાટ મચી રહ્યો. લોકો એ-
કઠા થયા ને એક જીભ સાથે મસલત કરવા લાગ્યા. સ્ત્રીઓ પોતાના
ધણીને કામપરથી બોલાવવા દોડી. માતાઓએ છોકરાઓને ઘરમાંથી બહાર
બીલકુલ નિકળવું નહીં એવી તાકીદ કરી. કેટલાકો ફાજદારને ત્યાં ગયા
તે એક બગ્ગે ખેડૂત હતો. તેણે કહ્યું કે જીભ લોકો રાખસને વિશે
જાણે છે તે કરતાં હું કાંઈ વધારે જાણતો નથી. પણ ગામમાં લાટુસ કરીને
કોઈ બહારૂર માણસ રહેતો હતો, તે પ્રથમ પારીસમાં કરતમ ખાતામાં
એક અમલદાર હતો. ને તે ધણેજ હોંસીઆર ને ખંધો માણસ અચાતે,
તેથી લોકો લાટુસ સાહેબને તેડવા ગયા. ને તેની આગળ જઈને રાખ-
સની વાત જણાવી. તેણે એ વાત ધણીજ ગંભીરતાથી સાંભળી લીધી.
હાથ દાઢીપર ફેરવી લોકોને હજારો સલાહ પુછ્યા પછી ઉંડો વિચાર કરી
તે બોલ્યો: “ ત્યારે આપણે ચાત્રો ત્યાં જઈને જોઈએ કે રાખસ તે વળા
કેવો હશે ?

લાટુસ—હું એ રાખસને જોવાની સાથે કહી શકું કે તે શું છે તે
તે પ્રાણી કયા વર્ગનો છે. હું એક વખતે ઝાડપાલાનો શોધ કરનારને ત્યાં
નોકરીએ રહ્યો હતો ને મારો એક બત્રીજો છે તે પારીસમાં પ્રાણી
વિદ્યાના સંપ્રદરથાનમાં નોકરી કરે છે તેથી હું એ જાગત સારી રીતે
સમજું છું.

લોકો બહારૂર લાટુસની પાછળ બરૂડાના બાગમાં જવા નિકળ્યા.
દરેક માણસના હાથમાં હથીઆર હતું. સ્ત્રીઓએ હાથમાં રાખસ બચાવકર
હોય તો, પાણ ને કુણા લીધા હતા. કોઈએ લાકડાં, કોઈએ નરાજ,
ને વાસડાં, એ પ્રમાણે હથીઆરબંધ સ્ત્રી પુરષોનું લશ્કર ફાજદાર અને
લાટુસની પાછળ ચાલ્યું, માત્ર લાટુસના હાથમાં બરેલી જુની ખંડુક હતી.
બરૂડાની બહુક માત્ર જોવાનીજ હતી, કારણ તેમાં દારૂ તો ગળે ફાંચી

પણ મીઠું બધું હતું. બરડાડ સડની આગળ સેનાપતિ જેવો ચાલતો હતો ને રસ્તો બતાવતો હતો. સધળા લોકો ગામની બાહાર ગયા. સ્ત્રી પુ-
રુષો, છોકરાઓ અને છોકરીઓ આગળ ચાલ્યા એટલે બંને જણ શી રીતે
એ સખસ ઉપર હુમલો કરવો તે બાબતનો વિચાર કરવા લાગ્યા. ને બર-
ડાડના ઘર પાસે જેમ જેમ આવતા ગયા તેમ તેમ ભૈરવતા બંધ પડ્યા.
ને થોડીવારમાં કોઈના મોઢામાંથી એક પથ્થર ચઢી નિકળી શક્યો નહીં.
બધા એકઠા થઈને ચાલ્યા ને દરેક જણ ખીખરને જેમને હોમત ધરવા
લાગ્યો.

લાટુસ સાહેબ ખાંધા ઉપર બંદુક નાખી સડની આગળ ચાલ્યો.
ને એવો તો ગંભીર દેખાતો હતો કે જાણે સત્રુપર હુમલો કરવાને માટે
મોટું લશ્કર લઈને જતો હોય. કોહાર આગળ જેમ જેમ જવા લાગ્યા તેમ
તેમ બરડાડ, “ઓ રહ્યો-ઓ રહ્યો” એવી યુમ પાડી વાડની પાછળ
સંતાઈ ગયો. લોકો ઝુંપડી તરફ જોવા લાગ્યા. ને વળી પાછા હડયા.
લાટુસ લશ્કરની વચ્ચે રહ્યો. પણ કાંઈ અવાજ સંભળાયો નહીં. તેથી
લશ્કર આગળ ધસ્યું ને વાડ તરફ જોયું તો તેમાંથી એક ખીલાડી વાડ
ઉપરથી કુદાકડો મારી પેલી ગમ ગઈ એટલે બરડાડ જે વાડમાં સંતાઈ
બેઠો હતો તેણે બચથી યુમ પાડી કે “ઓ બાધેર બાપલા.”

લાટુસ—(લશ્કરની મોખરે પાછો જઈ) બરડાડ, તું કેવો મુરખ
માણસ છે? તું જાણે છે કે તું કેવો ખીકણુ છે? આટલી ઉંમર મઈ
તોએ આટલું બધું ખીકણુપણું રાખે છે તેથી તું કેમ નથી શરમ્મતો. !

કલાગમન—વાત ખરી છે. એઓ ધણા ખીએ છે, માટે જરા હી-
મત રાખવાને હું રોજ બાણુંએ વડુંછું. પણ માફ કર્યું સંભળે છે
જ કાણુ?

લાટુસ—વાડમાં ખીલાડી ગઈ તેથી તમે આટલી બધી હેલ્લ કરી મુકી !

બરડાડ—મો. લાટુસ, વાડમાં કાંઈ પેટે ચાલતું પ્રાણી જોયું તેથી
મને લાગ્યું કે—

લાટુસ—કદાચ એવીજ નજીવી બાબતમાં એણે આણું ગામ
બેગું કીધું હશે.

બરડાડ—ના, ના, એમ નથી. એ કાંઈ નજીવી વાત નથી. તમને
હમણાં ખબર પડશે. હવે આપણે કોહારની પાસેજ આવ્યા છીએ તે
આ બાજુથી તમે અંદર જશો તો એક મીનીટમાં તમે ત્યાં જઈ શકો

લાડુસ—ના, એમ નથી મોટા દરવાજામાંથી આપણે બધા જઈએ કે જ્યો દૂરથી તે જનાવર નજરે પડે. લશ્કરી કવાયતમાં એવીજ રીત છે.

લાડુસે કહ્યું તેને સર્વે જણે સંમતી આપી. બધા બરદાડના ઘરમાંથી બાગમાં પેઠા; ને જોવા તેઓ કોઠાર આગળ ગયા કે જે મોટા હીમત વાળા હતા તેની હીમત ખસી ગઈ, ને સફેત પુણી જોવા બન્યા, ને કેટલાકે તો ત્યાં ને ત્યાંજ ઉભા રહ્યા—એટલામાં લાડુસ, જે લોકો બચથી જીતા હોય તો તે દૂર કરવાને ગાયન ગાવામાં ગનને શેકે છે તેમાંને! માણસ હોવાથી બધાએ શું કરવું ને કયાં ઉભા રહેવું તેની ગોઠવણ કરવા લાગ્યો. ને પોતે લશ્કરની આગળ અસાર મુઠી હતો તે હવે સાની પાછળ ઉભો રહ્યો.

કેટલાક ખેડુતો બૂમ પાડી ઉઠ્યા—“ એ રહ્યો પેસો, એ રહ્યો. ” એમ કહી આંગળીએવતી ડ્યુઅર્ગને બતાવ્યો જે જેવી ને તેવી રીતિમાં અત્યાર મુઠી પડ્યો હતો. કારણ તેને ગાઢ નિદ્રા લાગી હતી. દરેકના ચંદ્રેશ્વર બચતી નિશ્ચાની જણાતી, પણ એ પ્રણી તે કેવું હશે તે જણવાને હિમ્મત બન્યા, દરેક જણે ડોકું સાંધ્યું કરી જોવા લાગ્યો, ને જશ આગળ ખસ્યો અને પોતાની પાસે ઉભેલો હોય તેના ખભાપર હાથ મુકી તેને આશ્વસ લેવા લાગ્યો. લાડુસે એકદમ ઉભા રહેવાનો હુકમ આપ્યો. ને બધા ખેડુતો શુ ધારે છે તે ક્ષીમે રહી બધું સાંજળવા લાગ્યો.

૧ પુરૂષ—કેવો કદરો જણાય છે ! કેવું ખીયામણું પ્રાણી ! તેનું બાણું તો બુઝ્યો !

૨ પુરૂષ—જેયું તેનું શરીર કેવું મોટું છે ?

૩ પુરૂષ—તેને તો આંખો હોય એમ લાગતુંએ નથી.

લાડુસ—પંજા પણ નથી. પણ ગરજાડ નહીં કરતા હોં. નહીં તો કષ્મશ જાગી ઉઠશે. હું એને પ્રથમ તપાસું, અસલના વખતમાં આપણા ગામમાં કોઈ રાખસ આવ્યો હતો તે કોઈને સાંભરે છે ? મારા બાપની નજરે એક વેળા પડ્યો હતો.

મોકો—હમ્મે તો કોઈ દીવસ રાખસને જોયો નથી.

લાડુસ—ઠીક, આ રાખસ એવો જ છે, તેના પગ કોઈને જણાતા નથી. કારણ ટંકની પેઠે તે પોતાના શરીરની નીચે પોતાના પગ વાળી દે છે. એની આંખો ધાસ તરફ છે, એ એક સાઈ થયું. કારણ તેની આંખો આ બાજુએ હતે તો આ રાખસોની આંખમાંથી હજારો ઝેર વરસે છે.

તેની ડોકપરના વાળ જોઈને મારી તો ખાતરી થઈ કે એવા પ્રાણીને પ્રાણીવિદ્યા શાસ્ત્રમાં દરીઆનો સીંહ કહે છે એવા સીંહ ધણા હોય છે.

ખેડુનો—શું એ દરીઆનો સીંહ છે? ત્યારે તો બહુ બચાનક હશે ?

લાડુસ—બચાનકની શી વાત કરો છો ? એ તો ગાણુસને ઉંચકીને મોમાંજ મુકી દે છે.

બરૂડા—(ધુનનો) તેને પકડવાની આપણે શું તજવીજ કરીએ?

કલાપ્રધન—કદાચ તે મરી ગયો હશે. કારણ સવારથી તે હાથ્યો કે આથ્યોએ નથી.

લાડુસ—શું તે મરી ગયો છે ? તે મરી ગયો છે કે જીવતો છે તે કેમ માલમ પડે ?

ફાજદાર—બંદુક છોડો તો હમણા જ જણાશે.

લાડુસ—એમ કરવું ધણુંજ દહેશત બરેધું છે. આ પ્રાણીની ચામડો એવી સફત હોય છે કે બંદુકની ગોળા પણ પાછી ફરે.

ફાજદાર—તારે તેના કાનમાં બંદુક ફાડો.

લાડુસ—તેનો કાન ક્યાં છે તે મને પહેલાં જાણવો જોઈએ કેની ?

ફાજદાર—શીકર નહીં, આપણે એ પ્રાણીને જીવનો કે મુએત્રો પકડી લઈશું.

તમે બંદુક ફાડો ને હમે બધા જણ પાવડા, કુચડી, કોઠણી લઈ ભેરીએ છીએ. એટલે જો રાખસ હમારા પર ધસી આવશે તો હમે તેને ત્યાંનો ત્યાંજ બોરકુટો કરી નાખીશું.

ફાજદારના બોલવાથી બધા ખેડુનોને હીંમત આવી ને હીંમતચળા લાડુસની આસપાસ હથીઆર બંધ લશકર બંધ થયું, પણ જો કમ કરવાનું હતું તે એને ગમ્યું નહીં છતાં બંદુક ફાડવા તૈયાર થયો. બે જવાન પંચહથ્થા માણસોની વચ્ચે ઉઠે. રહી બંદુક તાકી. બંદુકનો પાછો ભાગ ખાંધા સાથે વળગાડ્યો, પાંચેક મીનીટ મુઠી તાકી બેંચું ને આખરે બંદુકનો ઘોડો પાડ્યો પણ દારૂ ન હોવાથી બંદુક છુટી નહીં. ડ્યુઅર્મ તેથી બચી ગયો. કારણ તેને ખજર ન હતી કે તેને મારવાને માટે આખું મામ હથીઆર બંધ થઇને આવ્યું હતું. ફાજદાર ગુસ્સે થયો, લાડુસ ખીંજે બહાર કરી શક્યો નહીં. ખેડુત લોકોએ આગળ જઈ રાખસને હથીઆરવાળી મારવાની નાપાડી. એટલામાં ઉંધનાર ડ્યુઅર્મ ધાસમાં હાડનો જણાયો, બગાસું ખાધું તેથી બધા ખીંડી ગયા ને તેમને લાગ્યું કે

સોઢે બસડો પાડ્યો. જે હીમતવાન હતા તેમણે હળીઆર નીચે મુક્યાં; ને પાછળ હડયા, ને આખા લસકરમાં ડર પેઠો. ભયમાં આવી જઈ એક ખીજને બારણામાંથી રસ્તો કરતાં ધક્કા મુકી ચાલી.—લાટુસ ઝડપર ચઢી ગયો. બરદાડે ફાજલદારને પાડી નાંખ્યો. જે જીવાન હતા તેઓ વાડ કુદી ગયા ને ખીજ કેટલાક દોડતા દોડતા જમીનપર ગમડી પડ્યા.

એટલામાં ડ્યુઅર્ગે લાંબી ઉંધમાંથી જાગી ઉડ્યો. તેણે આંખો ચોળી ટોપી ઉતારી, કારણ ટોપી આંખ ઉપર આવવાથી બરાબર જોવાતું નહીં; જે કામળામાં ગભરાઈ ગયો હતો તે કામળો અંગ ઉપરથી કાઢી નાંખ્યો. તે ઉડ્યો ને તેના કનપર જે યુમ બરાબરનો અવાજ પડ્યો તેથી આશ્ચર્ય પામ્યો. તે ઉડ્યો ને એક અવાજ, જે તે જાણતો ન હતો કે તેનાથી થયો, તેથી ગભરાયો. કે રખેને ફલારીડાર એને ખોળવાને આવી પહોંચ્યો હશે. તે કોઠારમાંથી બહાર આવ્યો. ને એકાએક ઉભા રહી તેની નજરે જે દેખાત પડ્યો તે જોઈ ધણો વિસ્મય પામ્યો. માણસો, બધરાં છોકરાં ચારે ખાસ દોડતાં હતાં ને કેટલાક જમીનપર પડી ગયાં હતાં. ડ્યુઅર્ગે આ બધું જોઈ મનમાં કહેવા લાગ્યો “દેશના આ ભાગમાંના લોકોની કોઈ પરોણા આવે તો તેની આગળ સ્વામતા કરવાની રીત બહુ સારી દેખાય છે. ”

સીંહના અવાજનો જે તર્ક કરતા હતા તે ન જાણ્યાથી ગામના બહાદુર ને હીમતવાળા લોકો કોઠાર તરફ જોવા આવ્યા એટલે એક માણસ નજરે પડ્યો, તેને જોઈને તેઓને ધણુંજ આશ્ચર્ય પેદા થયું. કારણ ડ્યુઅર્ગે કાંઈ બયાનક ન હતો કારણ તેણે પોતાનો બચકર પહેરવેશ કાઢી નાંખ્યો હતો.

ખેડુતો—આ માણસ કોણ છે. ? ને તે ક્યાંથી આવ્યો છે ?

આ શબ્દ સાંભળીને બાકીના લોકોને જરા હીમત આવી ને એની આસપાસ વીંટળાઈ ગયા. થોડીવારમાં સવળાએ ડ્યુઅર્ગને નીહાળી જોયો તેથી ધણોજ અચંખો પેદા થયો.

ડ્યુઅર્ગે કલાગર્હન જે જમીનપર પડી ગઈ હતી તેણીનો હાથ ધણી-જ નસત્રાથી ઝાલી તેણીને ઉઠાડી ઉભી કરી ને ફાજલદારે જે સવાલ પુછ્યો તેનો જવાબ નીચે પ્રમાણે આપ્યો.

હું એક ગરીબ પણ પ્રમાણિક માણસ છું. રાતના વરસાદના તોફાન માં સપાઈ જવાથી કોઠારમાં આશ્રય લેવા આવ્યો તે ત્યાં જઈ ખાસમાં સુતો હતો. ત્યારપછી રાતમાં એવી ઉંધ આવી કે એક વખત નાગ્યોનહી

ને અત્યાર સુધી કંઈનો હતો. પણ હું આશા રાખુ છું કે તમને તેથી ધુસ્સા નહીં ચડ્યો હોય.

કોનદાર—આ કોદારમાં કોણ સુતું હતું ?

ડયુઝ—તે હું જ ખીજો કોણ ?

બરદાડ—તને પેલો સખસ ખાધ ન ગયો કે ?

ડયુઝ—કયો સખસ ?

બરદાડ—પેલો ખાલવાળો ને મામડાવાળો ધાસ પર પડેલો હતો તે.

ડયુઝને કોદાર તરફ વળી પોતાનો કામગો ને લાસ રેખી જોવાથી થઈ જઈ હસવું આનંદ. કારણ આ લોકો મારો ખેલક જોઈ ગભરાઈ ગયા હશે એવી કલ્પના કરી. ખેડુનોએ બધાના ચેહરા હસતાં જોયા એટલે તેના મનને ડર નાસી ગયો. જોડો દોડતા પાછા જતા દતા તે પાછા વળ્યા ને જે રૂતા હતા તેઓ કોદાર તરફ ગયા. થોડીવારમાં સખસ શત થયા. ને આ પ્રમાણે થવાનું કારણ શું તેનો વિચાર કરવા લાગ્યા. ડયુઝને જાણ્યું કે આપણી વાત કહી તેમના મનને વહેમ દુર કરવો જોઈએ તેથી કોદારમાં જઈ એક હાથમાં કાગળ લઈ બીજા હાથમાં ટોપી લઈ ખેડુને પાસે આવી બોલ્યો. માન મિત્રો જે સખસથી તમે ખીજા ને આ મારું હાથમાં છે. લો એને તમે બધા ગળીને મારી નાંખો.

એમ કહી ડયુઝને નાટકનો પહેરવેષ ધાસપર ફેંકી દીધો ને ખેડુનોએ આગળ જઈ તેને હાથ લગાડે જોયું એટલે કામગને કોપી જણાઈ, તેથી બધા ખડખડ ડયુઝની સાથે હસી પડ્યા ને બોલ્યા કે આજ રોજીએ આપણને બીવડાવ્યા. બરદાડ કેવો મુખ કે કપડાને જોઈ તેને એક સખસ ધારીને આખું ગામ ચગડાવી દેડા દોડ કરી અગરતા ગભરાવી માંડ્યા. એ તો કેવો માણસ હશે ?

લાદુસ ઝાડ ઉપરથી નીચે ઉતર્યો. ને બરદાડને કહ્યું—મેં તો કશું લવું કે તારા જેવો બીકાયુ માણસ મેં દુનિયામાં જોયો નથી ને તેને પુસવો આ મળ્યો. મને તે સખસ છે એવું કહી બધાને ગભરાવી માર્યા તેમ કારણ શું ? તું તો એવો ચગડારીક સ્વભાવનો માણસ છે કે એક ઉંદરો જુએ તો ડરથી ગળા છે એમ કહે. એટલે કામગો વધુ ખનાવે એ માંડો દેખું ?

બરદાડ—ઉંદરે તમને જણુ જસ બીવડાવ્યા ખરા. કારણ તેને જોઈને તમે ખીજાડોળા પેડે ઝાડપર ચઢી ગયા ને જતાં બીચારી કામગ-ને પાની નાખ્યા.

લાડુસ—જરા મોડું તપાસીને બોલજો. (અરડાડના બોલથી લાડુસ શતો ચોળ જમ ગયો.) હું તો રાખસના ઉપર ગોળી તાકવાને માટે ઝંક ઉપર ચઢ્યો હતો.

અરડાડ—ને ગોળી તાકવાને માટે તમે બંદૂકને બોંચ પર મુકી ઉપર ચઢ્યા હતા એમજ નીશાનગાજી શીખ્યા દેખું.

લાડુસ—કદાચ રહી ગઇ હશે.

ડ્યુબર્ગ—આમ આવો આમ આવો. આ બધી હોહા કરાવનાર હુજ છું. ધણોએ હીંમતવાળો ગાણુસ હોય તો પણ આ મારો કાગળો ને ટોપી બુએ તો ગભરાઇ નાસી જાય. લઢાઇમાં જે વાર પુરખો છે તે જંગલી જનાવરને કાંઇ મારતા નથી. એવો પોષાખ પેહેરીને હું સુતો હતો ત્યારે મને રાખસ ધારીને મારા પર હીંમતથી બંદૂક તાકનાર માં લાડુસ કેવો બહાદુર નર હોવો જોઇએ ?

આ લુચ્યાઇ ભરેલા શખ્દથી લાડુસનું મઠી વાગ્યું ને તેને જે શરસો અરડાડના બોલવાથી ચઢ્યો હતો તે નરમ પડ્યો ને પાછો પૂર્વ સ્થિતી પર આવ્યો. ને બાકીના લોકો! એના ખુસામતીઆ બોલવાથી રાજી થઈ ગયા.

લાડુસ—આ નવો માણુસ કેવો મીઠા સ્વભાવનો છે. એ ધણોજ વિદ્વાન માણુસ જણાય છે.

હાલના સમયમાં બેરન બનવાનો ઢોંગ કરતે તો ડ્યુબર્ગને સર્વ વાનો અતુકળ હતી. પણ વેહેગી અને પ્રગાણીક ચાંગરટીનના ઘરમાં બેરન બની જે તોફાન કર્યું હતું તેથી ધરાધને આ વેળાએ તેમ કરવું ઠીક લાગ્યું નહીં. ઉલ્લેખ આવો બયાનક વેશ શા કારણથી ધારણ કરવો પડ્યો તે વિશે જ્યારે ફાજદારે ડ્યુબર્ગને પુછ્યું ત્યારે એણે એવી વાત બનાવીને કહી કે રસ્તામાં મારી પાછળ એર લાગ્યા હતા તેમણે મને સખસીત્ર છુટી લીધો ને હું ખુબો ન પાડું માટે મારા માથાપર મોઢાં સુધી વાળની ટોપી પહેરાવી દીધી તેથી મારો જીવ ધણો રૂંધાયા લાગ્યો, તેગજ તે છુટારાઓએ મને પોતાના રેહેઠાણમાં લાઇ જવા કોઇની નજરે હું ન પડું એટલા માટે કામળ ઓરાડી. એટલામાં ધોડાના પગલાંનો અવાજ સંભળાયો તેથી ડરી જઇને ટોપી ને કામળ મારી પાસે પડતી મેલી છુટારા નાસી જવા પામ્યા.

આ જોડી કાઢાડેલી વાર્તાથી ડ્યુબર્ગ તરફ લોકો દયાની લાગણી

થી જોવા લાગ્યા. તેનાથી હવે બીવાનું કારણ ન રહ્યું તેથી ડ્યુઅર્ગે ધણી મમતાળુ માણસ હોય એવું જણાયું. ફોજદારે ડ્યુઅર્ગે જે ચોરની વાત કહી તે પ્રમાણે એની જુબાની લખી લીધી; લાડુસ બોલ્યો—આજ જે વર્ષ થયાં છુટારા લાકા ગામની આસપાસ ફર્યા કરે છે. જે દીવસ અગાઉ મારી ત્રણ મરઘી ચોરી લઇ ગયા હતા, પણ તેઓ પોતાની મેળે કાંઇ જતા રહ્યા નહતા. આપણે એમની તપાસ કરવી. મિત્રો, મારી સરદારી તમે તમારે રહેશું, તમ જાણો છો કે જરૂર પડે તો હું એક લશ્કર લઇ જાઉં એવો છું. પ્રથમ ફોજદાર માણસો મોકલી ચોર લોકોનું રેહકણ શોધી કઢાડશે એટલે પછી આપણે જાણ એમને પકડવા જઈશું.

એવામાં ખેડૂતો ડ્યુઅર્ગની આસપાસ વીંટલાઇ વળ્યા, ને ડ્યુઅર્ગે જે માગે તે આપવાની મરજી જણાવી. ફરણ તેઓ સાધારણ રીતે ધારતા હતા કે તેને જરૂર પડશે. તેથી તેઓ પોતપોતાની વચ્ચે ફાળે ખેડક પૂરા પાડવો એ બાબત નડી કરવા લાગ્યા. ને દરેક ખેડૂતો એક કાટ, અથવા કબો આપવાને કહ્યું. તેમજ લાલ ટોપીના બદલામાં સાદી ટોપી ને ડ્યુઅર્ગે જ્યાં સુધી રહેવા માગે ત્યાં સુધી એને એક ઘર આપવા કમુલ કીધું. પણ ડ્યુઅર્ગે બરદાડ નું કહેવું કબુલ રાખ્યું. કારણ તેની સ્ત્રી કલાકાષ્ટન ધણી સુસ્વભાવની અને માયાળુ સ્ત્રી હતી ને તેને જણાયું કે એને ત્યાં જમને રહેવાશે તો પોતે સુખી થશે. આ પ્રમાણે માન મળવાથી બરદાડની સ્ત્રી કુલ્લાર્ધ ગઇ. ડ્યુઅર્ગેને નીચાં તમીને સલામ કરીને સાસુમાં સાઈ બોજન કરાવી જમાડવાને ઘેર તેડી જવાને કબુલ કીધું. ફોજદાર ગામમાં મુખ્ય માણસ હોવાથી ડ્યુઅર્ગનું ભકીટ જે ચોર લોકો લઇ ગયા હતા તેના બદલામાં તરું ભકીટ આપીને રાજ થયો. આ વિદ્યારના બદલામાં ડ્યુઅર્ગે સીયાળામાં ઉપસો કાટ ઉપયોગી થઇ પડશે એવું કહી ફોજદારને પોતાની કામળ લઇ રાખવાની વતનિ કરી. સંકેતના સમયમાં મો. લાડુએ લોકોને જે કીમતી મદત આપી તેને બદલે તેને પોતાની લાલ ટોપી આપી. આખરે લોકોની મદદ આછી થવા લાગી, ને ખેડૂતો કામે વળગવા ચાલતા થયા. સ્ત્રીઓ અને છોકરાઓ પોતે પોતાને ઘેર ચાલ્યાં ગયાં. બરદાડે પોતાની સ્ત્રીને ડ્યુઅર્ગની સારી ઓઠવણ રાખવા કહ્યું ને પોતાને કામે વળગી ગયો. કલાકાષ્ટન ડ્યુઅર્ગને ધરમાં લઇ મઠ. કલાકાષ્ટન, ચંચળ, ઉપકારી ને સારા સ્વભાવની સ્ત્રી હતી ને તેથી પૂરા-જાને જેમ સુખ પ્રાપ્ત થાય એ પ્રમાણે તેની સંભાળ લેવા લાગી. ડ્યુ-

બર્જના આવયાથી ગામના લોકો આનંદી સ્વભાવ રાખીને રહેવા લાગ્યા. લાયકીવાળા ખેડુતોએ ડ્યુબર્જની સારી ખરદારત રાખી. જેમણે ખનતી ફાંસીસ કરીને ડ્યુબર્જ ખોદી રીતે ખતાવેલાં સંકટો લુલી ન્ય તેને માટે પ્રયત્ન કર્યા. એવા સારા લોકોની વચ્ચે થોડા દીવસ કાદવામાં આવે તો એથી ડ્યુબર્જના મનમાં દલગીરી ઉપજે એવું નહતું. રાત પડતી એટલે ડ્યુબર્જ ધણી ચમત્કારીક વાતો કરતો અને તે લોકો લક્ષ પૂર્વક શ્રવણ કરતા. જે માણસ કલાકના કલાક રંગીલી વાતો કરતાં થાકે નહીં એવા માણસને પ્રસંગ પડ્યો જાણી લોકોને એને વિશે પૂજ્ય ભાવ તથા ખુશાલી પેદા થઈ. તેથી ડ્યુબર્જ તો જાણે વાતનો ખબરનો જડી આવ્યો. લાડુસ સાહેબ આવ્યા એટલે ડ્યુબર્જે વાતમાં ઘાટીન ભાષાના શબ્દ વાપરવા માંડ્યા. એટલે લાડુસ મંડળીને એમ કહેતો કે ડ્યુબર્જ જે વાત કહે છે તે ખરી છે, મારા મિત્રો; તે “ આ વાત ખરી છે ” એવા સોગવ જર્મેન ભાષામાં લે છે.

પંદરેક દીવસ ચાલ્યા ગયા ને ડ્યુબર્જે ખેડુતોની આગળ વાત કરતાં કરતાં થાકી ગયો. પછી તેણે પોતાના સોજનાઓનું થું થયું તે જાણવા ખાતર ગામમાંથી ચાલ્યા જવાનો વિચાર રાખ્યો. હીપાલીટસનો વેપ લેવાને માટે જે સો ફ્રેંકની રકમ મળી હતી તે તેના ગજવામાં જ હતી ને તે રકમ લાઈને હવે રાખસ બન્યા વિના નહિ શકે એવું હતું. આટલા વહેલા ધર-માંથી ન જતા રહેવાને કલાડાઈને ધણુંએ સમજાવ્યું છતાં તેણે જવાનો આગ્રહ લીધો. ફ્રેંજદારને, લાડુસને અને બીજા કેટલાક માણસોને પોતાના ઉપર ઉપકાર થયો તે જણાવવાને માટે બધાને બોલાવીને તેમનો ઉપકાર માનીને જે લોકોએ આટલું હેત ખતાવ્યું હતું તેમને બે મીઠા બોલ કહી પોતે પ્રવાસે નિકળી પડ્યો. પણ તે પહેલાં ખરદાડ અને કલાડાઈન જેઓની આંખમાં ડ્યુબર્જ જતી વેળા આંસુ આવ્યાં તેમનો અત્યંત આભાર થયો એવું કહેવા લુલી ગયો નહી, હાથમાં મોટી લાકડી લઈ મોટાં ચક્ર વાળી ટોપી માથે પહેરી. ગજવામાં ખોરડી ભરી પ્રવાસે જવા નિકળ્યો અને રસ્તે ચાલતાં બોલ્યો “ જે લોકોએ મને ખંડનના વેશમાં જોયો છે તેઓ મને આ વેશમાં જોળખી શકશે નહીં ને તેજ મને જોઈએ છે. ”

ડ્યુબર્જને માર્ગમાં વિચાર સુઝ્યો કે વોરેખ ગામમાં પાછાજવું એ ઠીક નથી. કારણ વખતે મો. ફલારીડોર અથવા નાટકમાંનો કોઈ માણસ મળે તો વળી કાંઈ પંચાત પડે. તેમજ ઓળખાલ પણ જવાનું માંડી વાળ્યું;

કરણુ માં ડોરોસી નજીકમાં રહેતો હતો. ને જે સાકારવા નાણુ. લીધાં હોય તેની નજર આગળથી જવાનું ન બને તેટલું સારું. માટે વીજીત ગામ ઉપરથી ડ્યુઅર્ગ ચાલ્યો કરણુ ત્યાં ફેડરીક મળશે અગર તેના વિશે કાંઈ પણ ખબર મળશે એવી તેને આશા હતી.

વખતો વખત આનંદ આપે એવું ગીત ગાતો ગાતો ડ્યુઅર્ગ ચાલ્યો જતો હતો ને કલાગ્રાધને જે ખોરાક એને જતી વેળાએ મજવામાં મુકવા આપ્યો હતો તે ઘાસમાં ખેસીને ખાતો—ઓઓ ઘણું કરી બધી વાતનો વિચાર કરે છે!—સારા સ્વભાવના ખેડૂનોની લાંબી નજરથી તારીફ કરીને, કલાગ્રાધને ખોરાકની સાથે એક દારૂની બાટલી બરી આપી હતી તેમાંથી ઘુટડો લેતાં ખોલ્યો—ઓ જનીની તંનદુસ્તી ચાહું છું! જ્યાં સુધી આ જાત મારે માટે આટલું કરેછે ત્યાં સુધી હું દુઃખી થવાનો નથી. તેથી આ કલાગ્રાધનના નામનો, બીજો મેડેમ ચાંચરડીનના નામનો, ને સધળા ખેડૂનોના નામનો ઘુટડો લઈ છું. તેમણે બધાએ તો મને મિશ્રાન જમાડવામાં બાકી રાખી નથી.

જ્યારે દારૂ પુરો થઈ રહ્યો ત્યારે પાણીના ઘુટડા તેજ પ્યાલામાં લેવા લાગ્યો; કરણુ ડ્યુઅર્ગ મહા ઝાની હતો. તેને વખતે જે હોય તે આસે એવો ઝાની. શીવામ પાસે પૈસા હતા એટલે ચાહે તો બીજો દારૂ લઈ શકતો; એજ કરણુથી પાણી કમે લાગ્યું. સાંજના વીજીત પોચ્યો ત્યારે મનમાં કહેવા લાગ્યો જે કાઉંટ—ડી માંટ્રીકને મો.મીનાડેથી ફેડરીકની પ્રેમવાર્તાની ખબર પડી હશે તો તો તેઓ ફેડરીકને જંગલમાંથી તેડી ગયા હશે અને મહારો ફેડરીકની સાથે મેલાપ થશે નહીં પણ પેલી સુંદરછેડી મળશે તે મને જે હશે તે જણાવશે તો ખરી.

છેડી મુગી હતી એ વાતની ડ્યુઅર્ગને ખબરજ નહોતી. ડ્યુઅર્ગ ખીણમાં ગયો—જંગલમાં ગયો—ચારે તરફ નજર કરી.—ફેડરીકને બુમો પાડી.—કોઈ નજરે પડ્યું નહીં—ને—શોધ કરવાનું મુકી દેતો હતો એવામાં ઝુપડો દેખાઈ તે બાગમાં ગયો, ઝુપડીની પાસે જઈ જોયું તો ડેમમારઆરેટ આરામ ખુરશી પર બેસતી દીડી, છોકરીને ન દીકાથી અચંબો પામી બામની બાહરે આગ્યો. એના મનમાં એવો સંશય આવ્યો કે મીનાડેને સમજાવવાને માટે ફેડરીકની જેવાત મેં મીનાડેને જણાવી હતી તેજ ખરી પડી અને ફેડરીક ખરેખર એની બહેનને સાથે લઈને પલાયન કરી ગયો. તેથી એ બાગ

મનમાં ખડું શું છે તે જાણવામાટે ગામમાં ખપ્પર કાઢવા જતો હતો એવું
માં જંગલમાંથી પસાર થનારા રસ્તા પરથી પેલી છોડી ધીમેધીમે આવતી
નજરે પડી. દોકરીના મોઢાપર ઉદાસીનતા આવી હતી ને એવીતો ગરીબ
જણ્યું કે તેને જોઇને ડ્યુબર્ગના મનમાં દયા ઉપજી. થોડી વાર પસંત
તેણીની તરફ જોઇ રહ્યો ને તેના મનમાંના દુઃખનું કારણ ફેડરીકજી હોયો
જોઇએ એવી ખાતરી કરી.

ડ્યુબર્ગ--અરેરે ગરીબ છોડી ! તારી આવી સ્થિતી થવાનું કારણ
મારો મિત્ર ફેડરીકજી છે ? તે તો આદ્યો ગયો ને તું અહિં રહી ગઈ !
તને ફેડરીક મળતે નહીં તો કેવું સાઈ થાત કે આજે આ દિવસ આવત નહીં.

આ વખતે એની બહેનને કાને પગલાનો અવાજ આવ્યો હતો જોઈ
પાસે કોઈ ઉભું છે એવું માણ્યું ને વીજલીની પેઠે તેને મળવાને દોડી ગઈ.
પણ જ્યારે ફેડરીકના બદલામાં ડ્યુબર્ગ તેણીની નજરે પડ્યો ત્યારે ક્ષણેક
જે તેણીનો એહેરો પ્રકૃતિત થયો હતો તે એકદમ કરમાઈ ગયો. માથું
ધુણાવી એવાં ચિન્હ કોયાં કે જાણે આ ફેડરીક નથી. પણ ડ્યુબર્ગ તેણી
ની સાથે વાત કરવા લાગ્યો તેનો અવાજ તેણીએ જાણ્યો. ને તેના અવ
યવ તપાસી જોયાં તેથી તેનાંમાં પાછી ખુશી પેદા થઈ. તેણીની આગળ
જે સખસ ઉભો તે તેણીના ફેડરીકનો મિત્ર હતો. પ્રથમ એ માણસ આ
જંગલમાં આવી ગયેલો કે. ને ફેડરીક વહેલો આવશે એવું જણાવવાને તે
આવ્યો હશે. એમ ધારી તેની પાસે ગઈ, ડ્યુબર્ગના વિચાર તેની આંખ
ઉપરથી પારખી ગઈ હોય એવું જણાયું. તે શા માટે આવ્યો છે તેનું કારણ
ડ્યુબર્ગ કહે તેની વાટ જોતી ઉભી; ને ડ્યુબર્ગે અચંબોને સંશયની વચ્ચે
ફેડરીક ક્યાં છે તે વિશે તેણીને પૂછ્યું.

ફેડરીકનું નામ સાંભળતાંજ તેણી ચમકી. તે જ માર્ગે ગયો તે મા-
ર્ગે બતાવ્યો ગયાને કેટલા દિવસ થયા તે આંગળી વડે ગણી કાઢી આંમ-
ળીઓ બતાવીને પોતાના પ્રિયતમને વિશે જાણતો હોય તોતે પુછતી હોય-
એવું જણાયું. આખરે એ નિશ્ચાનીઓથી તેણીને કેટલું દુઃખ થયું હ-
તું તે ડ્યુબર્ગને માણુમ પડ્યું ને કહ્યું કે મારાથી બનીશકશે એટલું ઓછું
કરવાને હું ચુકનાર નથી. પણ તેણીનું મન ગાન્યું નહીં. કારણ ફેડરીક વિ-
ના કેમ સાઈ લાગે.

ડ્યુબર્ગ--ગરીબ બીચારી છોડી, ફેડરીક વાત કરતો હતો તે ખરી છે
કે આના જેવી સ્ત્રી, ફેડરીકને જે સ્ત્રીઓ સાથે પ્રસંગ પડ્યો છે તેમાં સારા

માં સારી છે. પણ તેને આ જંગલમાં છોડી ચાલ્યો ગયો હ' ! ધણુંજ નીચ કામ ! આવી સુંદર—આવી અપંગ, આવા હાવભાવવાળી, એક-મહેત્તમાં રહેવા લાયક છતાં આવા જુપડામાં રહે એ કેવું ? એને પારીસ મારી સાથે લઈ જવાનું ગન છે. તું ફેડરીકની સાથે કેમ ન ગઈ ? એ પ્ર-માણે ડ્યુઅર્ગે એની બહેનને કહ્યું. આ બચકર અરણ્યમાં શામાટે પડી રહી છે ? ચાલ મારી સાથે : તેને આપણે શોધી કાઢીએ. ને એ આપણને નહીં મળેતો તું ખાતરી રાખજે કે વિશ્વાસનીય માણસોની સાથે રાખીશ કે જેથી તેઓ તારી સારી બરદાસ્ત રાખશે.

એની બહેને ડ્યુઅર્ગની સામું અચંબો પામીને જોયું. તે થું કહે છે તે સમજી શકી નહીં; પણ આ જંગલમાંથી ચાલી જવાને કહ્યું ત્યારે તેણી એ ડગલાં પાછી હડી, જુપડી બતાવી, અને એવું બતાવ્યું કે જે માણસ જુપડીમાં રહે છે તેને છોડીને તે આવી શકે એમ નહતું. અરે ! જે ડેમ મારગારેટ હોત નહીં તે તેણી ડ્યુઅર્ગની સાથે કેવા આનંદથી જાત; કારણ તે માનતી હતી કે ડ્યુઅર્ગ એણીનો તેની સાથે મિત્રાપ કરાવ્યા વિના રહેશે નહીં. પણ જે આમ એ તેણીનું આટલા વર્ષ પર્યંત લાલન પાલન કર્યું હતું. જેણીએ માની પેટે તેને નાનપણથી સંભાળી કઢેરી હતી ને વૃદ્ધાવસ્થાથી વાંકી વળી ગઈ હતી, તેને એકલી મુકીને જવું—એ વિચાર એનીબહેનને કેમ કરી આવી શકે ? આવી રીતે ડેમ મારગારેટ તરફ કૃતમ્મતા બતાવે એવી એનીબહેન નહતી.

ડ્યુઅર્ગ—સારે, ગરીમ છોડી, તું આજ જંગલમાં રહેજે; ને જે સુખ તથા આનંદમાં તું મહાલતી હતી તે સુખ ને આનંદ તે લખ ગયો તે તને પાછું મળે એવો મારો આશીર્વાદ છે.

એનીબહેને આંખો એવા પ્રકારની કરી કે બીજું કંઈ એ પુછવા માગતી હોય એવું જણાયું.

ડ્યુઅર્ગ—ખરી વાત; હું સમજ્યો, તે પાછો આવશે. મારી ખાતરી છે કે તે તને મળશે ! તું એને ફરીથી ખરેખર મળશે : તારાં આંસુ લુછી નાખ હવે થોડા દીવસમાં તારા મનનું સાંતવન કરવા અહીં આવશે; ગમરા નહીં.

દુઃખી છોકરીના મનમાં આનંદનાં કીરણ પડ્યાં : ડ્યુઅર્ગ જે બોલ્યો તેથી તેણીએ કૃતમ્મતાથી તેની સામાં જોયું ને માથું તથા હાથના આંગા કરી તેને સલામ કરી ડેમ મારગારેટ પાસે જવાને ચાલી ગઈ.

ડ્યુઅર્જ ત્યાંથી નિકળી ગયો; ને પોતાના હટ્ટી અને આનંદી સ્વભાવને ક્ષીધે સ્તાપર જતાં પેહેલાની પેડે ગાયન ગાયું નહી. તેનું અંતઃકરણ દુઃખ-થી ભરાઈ આવ્યું. તે જે આશા ખરી પડવાની નથી એવી આશા તે-ણીને આપ્યાથી તેનું મન હિલ્મ થયું. દુઃખના સુસ્કારા આ એણે જનમ આં પ્રથમ નાખ્યા હતા; તે ચાલતાં, મનમાં કહેવા લાગ્યો, “ગરીબ ખીચારી છોડી! તારી સ્થિતી જોઈને મને ધણીજ દયા આવે છે.”

પણ આખરે પોતાની સ્થિતિનું જ્ઞાન આવ્યાથી પાછો ખુસી થયો. કોઈ કપડા વેચનારની દુકાને જઈ જાડીટ ને ટોપી વેચી સાદાં કપડાં ખરીદી કીધાં, ને તે પેહેરી લાવ્યું. શહેર તરફ જવા નિકળી પડ્યો. ત્યાંથી એકલો પારીસ જવાનો વિચાર હતો કે જ્યાં તેના બે મિત્રો મળવાની તેને આશા હતી.

ભાગ ૧૭ મો.

કાઉંટ-ડી—મોન્ટ્રેવીલની પ્રવાસ કરવાની ગાડી સારા ધોડા જોડ્યા-થી સપાટા બંધ ચાલી ગઈ. કારણુ ત્રીતોગલથી છોકરો જેમ જલદીથી આવે જાય તેમ સારું. ત્રણે જણાએ ખાનગી રીતે પ્રવાસ કીધો. છોકરો ક્રિમની વાતો શી રીતે લુલી જાય તેના સાધનો શોધવા લાગ્યો. પણ તે-ના મનમાં એની બેન શીવાએ કશુંએ ન હતું. ને મીનાઈ વિચારવા લાગ્યો કે ઠગારા બેરન પોટોસ્કીએ કેટલી હદ સુધી જુદાણું ચલાવ્યું. કાઉંટ ફ્રેડીકને જરા પણ કપડો દીધો નહી. છોકરા ઉપર ગુસ્સે થવાના જે ઝરણો મળ્યા હતા તે બધાં લુલી ગયો; અને મીનાઈ કાઉંટ સાહેબથી બીહીતો હતો, કારણુ તે જાણતો હતો કે પોતે તેના કબ્જા પ્રમાણે ચાલ્યો નહીં. તેથી તેમને થંડા પડેલા જોઈ પોતે શાંત પડ્યો અને ગાડીમાં બેઠો તે વેળા કરતાં તેની બીક ઓછી થઈ.

આખરે તેઓ બધા પારીસમાં આવી પહોંચ્યા. કાઉંટ મો—મીના-ડેને રજા આપી તેની અગાઉ ફ્રેડીકે મીનાડેને મળીને ડ્યુઅર્જની હકીકત પુછી લીધી. પ્રથમ મીનાઈ મુગો રહ્યો, પણ પોતાના હોઠ દાંત નીચે દાખી લાક્ષણિક ભાષામાં બોલ્યો—તમે મને ખારન પોટોસ્કીને માટે પુછતા હશે નહીં વાર ?

ફ્રેડીક—હા. બેરન-ડ્યુઅર્જ—અમર તમને જે બીજું નામ ગમે તે

નામથી બોલો તો પણ ચાલશે.

મી.—કાંઈ સાડેય. મને જે વતો એણે કહી છે તે ઉપરથી એને કાંઈ ચમત્કારીક, નામ આપીશ. એને હું પાલેટાઇન કહીશ.

ફ્રેડ.—ચાલો મીનાડ, તે બધું તું જુલો જા.

મી.—તે પ્રશીઆના સગની તપકીરની દાખડી ?

ફ્રેડ.—એ તો માત્ર મસ્કરી દાખત્ર હતી.

શી.—પણ ત્રણ લુપ્તની બાટલીમાંની ટોકે નામની દાર ?

ફ્રેડ.—તેને યાદ આપું છું કે મેં તેમ કરવાને એક વખત તેને કહ્યું હતું.

શીશુક—એજ કારણથી હું ડયુબર્ગને ક્ષમા કરું છું. એણે એ જંગલી માણસ ન હોય તે જુગારની એને લા ન હોત તો કાંઈ એ ખોટા માણસ નથી. એ હોશીઆર છે તે એણે જુડી બાપાનો સારો અભ્યાસ કીધેલો જણાય છે.

ફ્રેડ.—પણ એનું યયું શું ? તે તમે બંને ક્યાંથી છુટા પડ્યા ?

શી.—થીસીઅસનો વેપ બજારમાં માટે મને હીવાલીટસ થઇ તેડવા આવ્યો હતો સારે.

ફ્રેડીકને કાંઈ એના કહેવાની સગજથી પડી નહી. તેથી મીનાડે વોર-પની બધી વાત કહી જણાવી. તે તે એ સાંભળી પેટ દાખીને હસી પડવાને બદલે ડયુબર્ગને ગડગડટમાં પાછળ મેલ્યો તેથી તેને હવે પાછા મળતાં ધણી દીવસ વીતી જશે એ વાતનો વિચાર કરવા લાગ્યો. તેના મનમાં એવું હતું કે ડયુબર્ગ એનીએડેન પાસે જઈ, તેના સમાચાર પુછી, પોતાને માટે તેણીની ખાત્રી કરી આવે તો સારું. કાઉંટે મીનાડને ઇનામ દાખલ સારી રકમ આપીને કાઢી મેલ્યો. તે ઇનામ છેકરાની માર્ગમાં સંભાળ રાખી તે માટે નહી, પણ પ્રવાસમાં મીનાડને જે વખત લાગ્યો હતો તે બદલ ઇનામ આપ્યું. મીનાડે પોતાના યુવાન શિષ્યને સલામ કરી, એની આગ્રાથી કે દુનિયામાં પ્રવાસ કરવાને બીજી વેળા તે જા તો પોતાને લેવા જુલો જાય નહી.

ફ્રેડીકને પારીસમાં આવ્યાને કેટલાક દીવસ વીતી ગયા. સત દીવસ યુગી છોડીની પ્રતિમા તેના હૃદય પર સજડ બેસવા લાગી. જંગલમાં વાટ જોતાં તે ધણી દીવસ થયા મળ્યો નથી માટે જુડી જશે એવું તે ધારે. પણે પણે વિયોગનું દુઃખ વધતું ગયું, તે તેણીને મળવાની ઇચ્છા

બલવત્તર થવા લાગી. પણ તે શું કરી શકે ? બાપને છોડીને કેમ જન્મ્ય ? પામે પૈસા ન મળે ને કાઢેટના હુકમથી બળનથી પૈસા આપે નહી. તેના મનમાં રખેને છોકરો પૈસા લઈ પાછો શ્રીનોબલ બણી જાય. ને જતો રહે તો પાછો મળવો મુશ્કેલ થઈ પડે. રોજ નવા નવા વિચાર તેને આવવા લાગ્યા. ફ્રેડરીક પગે ચાલીને જઈ સુંદરીને મળવાનો વિચાર કરતો અગર તેની સાથે શુભપણે રહી પારીસ હમેશને માટે છોડીને ચાલ્યા જવું એવો પણ વિચાર કરતો. પણ એની બેન કેમ મારગારેટને છોડે એવું ન હતું, માટે વીજીલમાં જઈને રહેવું સાફ; પણ ત્યાં કદાચ જાય તો એનો બાપ એને ખોળાને પાછો પારીસમાં લઈ આવે, કારણ ત્યાંની બધી વાત કાઢેટને મીનાડે કહી હતી. ત્યારે હવે કરવું શું ? તેણીને પત્ર લખી જણાવવો ? અરેરે ! પણ તે ગરીબ બચારી છોકરીને વાંચતાં આવડતું ન હતું; માત્ર પ્રેમ કેની રીતે કરવો એટલુંજ એ જાણતી હતી. હાલના વખતમાં એટલેથી કાંઈ કાર્ય સરે એમ નથી !

જે મંડળથી ફ્રેડરીક કંટાળ્યો હતો તેમાં પાછા જઈને મળવું એ પણ સાફ નથી. ફ્રેડરીકને પ્રેમપાશમાં નાંખવાને માગ્યો કરતેજે નેત્ર આપલ્ય અને હસ્ત કૌશલ્ય નખરા વીગેરે બતાવ્યા પણ તેથી તેણીનું હવે કાંઈ વળે એવું ન હતું. તેણીના હાસ્ય યુક્ત મુખની અને સુંદરતાની એને ગરજ રહી નહી. તે તેની તરફ દુર્લક્ષ કરતો તેથી તેણીને ધણું માર્દુ લાગતું. હવે તે ભોગવાઈ જાય એવું નહોતું. પણ પ્રેમનું ઠેકાણું એણે શોધી કાઢ્યું હતું. પારીસની કયા દરબાની સ્ત્રીઓની પ્રીતિ કેની પોત્તી હતી ને તેઓ જે પ્રેમ બતાવતી તે ખરો પ્રેમ નહી, પણ સ્વર્થ-પ્રેમ હોતો એ વાતની તેને સારી રીતે સમજણ પડી હતી.

કાઢેટ પોતાના દાકરાપર હવે ઓછી માયા કરવા લાગ્યો. પણ ડાફની પ્રગણમાં જે બન્યું હતું તે બાબત એણે કંઈ પણ વાત કાઢી નહી. જાણી જોઈને તે ટાળવા લાગ્યો. જ્યારે ફ્રેડરીક શ્રીનોબલની બાબતમાં ત્યાંના આસપાસના દેખાવ વિશે, ને વીજીલ ગામ બાબત, પોતાના બાપના શા વિચાર છે તે જાણવાને માટે તેની આગળ વાત કહાડતો ત્યારે કાઢેટ ડોળા કહાડી તેનું મોઢું બંધ કરતો, અને આગળ વાત કરતાં અટકાવતો. જે જે મક્કનમાં ડ્યુબર્ગની ઓળખાણ હતી ત્યાં તેની ફ્રેડરીક ખપ્પર કાઢતો, પણ કોઈ ઘેરથી ડ્યુબર્ગ વીશેનો પત્તો લાગતો નહી. પછી મીનાડેને ત્યાં જઈ, ડ્યુબર્ગ વખતે ગામમાં આવી પહોંચ્યો હશે. તો તેને તેડી લાવવા વિનંતિ

કરતો. પણ મોતશર-ડી-મોં-ટરેલીલ એને મળે એ ખીકથી ૩-ડી પ્રોવેન્સ
માં જતાં અચકાતો.

મી૦—તે મને મળે તો ?

ફ્રેડ૦—તેને મારો પાસે મોકલી દેજે.

મીનાર્ડ—તારા આપે એનું ઘણું અપમાન કીધું છે. તે વખતે એનો પોશાખ
સારો નહતો એટલી વાત ખરી છે.

ફ્રેડરીક—ભારે તેને જમીને કડે કે તે મને લખી જણાવે; એ મારે ઘેર આ-
વવાની ના પાડે તો એક જગો સુકરર કરજે કે જ્યાં હમે બન્ને મળીશું.
હું શું કરું છું તે ક્યાં જાણું એ વાત જાણવાને મારા આપે શું છુપા માણસો
રાખ્યા છે. ? વાત્રા મીનાર્ડ, હવે મારાથી રહેવાનું નથી: રોજ મારી આ-
ફત વધતીજ જાય છે ! ગમે તે થાય તોએ મારે તેણીને મળવું જોઈએ,
અગર મને એટલી તો ખબર મળતી જોઈએ કે તેણી વીજીલમાં સુખી છે.

મી૦—કાણુ સુખી છે ?

ફ્રેડ૦—જેને હું ચાહું છું તે-વળી મહા અપમાન લાયક રીતે હું જને
છોડીને ચાલ્યો આવ્યો તે—

શી૦—હવે હું સમજ્યો. તું જંગલમાંની છોકરીને માટે કહે છે. ડયુ
બેં મને કહ્યું હતું કે તેણીને માટે તે સામાન ખરીદ કર્યો છે ને તેણીને
સાથે લઈ આવ્યો છે.

ફ્રેડ૦—તારા સગ, હું કાંઈ તેણીને સાથે લઈ આવ્યો નથી! હવે એને
મારે મળવું જોઈએ. મારા વાત્રા મીનાર્ડ—તારાથી હું જુદો હતો તો તને આ
વાત કહેતજ નહીં. પણ તું સારો માણસ છે ને તારો ને મારો કેવા પ્રકારનો
સંબંધ છે તેનો જરા વીચાર કરી જો. એ બી બહેનને મળવાને તું વીજીલ
જઈ તેણીની ખાતરી કરી આપે કે હું તેણીને વધારે ચાહું છું તો મને
કેટલો આનંદ થાય વાં ?

મીનાર્ડ—હું દીકરાગીર છું, મારા લાડ, કે તમારી વિનંતિ હું માન્ય
કરી શકતો નથી. મારાથી તેણીને કેડેલાય નહીં તેમજ ખીજું કાંઈ કરી
શકાય નહીં. જે વાત તારા આપને ગમતી નથી તે મારાથી થાય નહીં.
મેં માફ કામ જરાજર રીતે કીધું નહીં તે માટે તો મારાપર કેટલો બધો
દોષ મુકે છે. તારી ને મારી વચ્ચે મિત્રાચારી છે એ હું કયુલ કહું છું; ને
એજ કારણથી તે છોકરીની બાગતમાં હું તારે માટે કાંઈ પણ કરી શકું
એવું નથી. તારા આપને બધી ખબર છે. તેજ આપણને ઘેર તેડી લાગ્યો, ।
આપણે નહીં તેવા ફંદમાં પડ્યા હતા. ને મારે માટે તો તને હું કહું છું

હાલયના વમનમાંથી તને તારા બાપે બાહાર ખેંચી કાઢાડ્યો. ને તારા બાપે તારૂં બહુ વિચાર્યું તે મનમાં ન આશ્ચર્ય તારો બાપ તારી સાથે કડક રીતે વર્તે છે તે માટે તું તેને દોષ દે છે એ વાત મને ગમતી નથી.

ફ્રેડરીક ઘેર પાછો આવ્યો, ને એની બહેનને શી રીતે મળવું તથા તેની સાથે પત્ર વ્યવહાર કેમ ચલાવવો એ વિચારમાં પડ્યો. તેણીને સંતાન થવાનું છે એવી ખબર હવે અગર તેના પ્રેમનું ફળ એની બેઠે-નના હૃદયમાં વસેલું છે એ વાત ફ્રેડરીકના જાણવામાં હતા તો તે પારી-સમાં કદી રહેત નહીં, પણ વીજ્ઞાન પાછો જતોને બાપના અમૂલ્ય ઉપકા-સહન કરને ! પણ એ બધી વાતોથી ફ્રેડરીક અજાણ્ય હતો. અને દરરોજ ઉઠે ત્યારે આવતી કાલે એની બહેન પાસે જઈશું એવો વિચાર કરતાં કરતાં દીવસ ચાલ્યા જતા હતા.

એક દીવસે કાઢિટે છોકરાને કેહેણ મોકલાવ્યું કે તું મને આજે પુસ્તકાલયના ઓરડામાં આવી મળજે, તે ઉપરથી તે બાપ કને જઈ, આંખમાં આંસુ આણી, બધાં ચઢાવી ઉભો રહ્યો.

મો—ડી—મેં—તું તારા મિત્રને ત્યાં હમણાં જતો નથી તેમ તારા મિત્રો પણ તારે ત્યાં આવતા નથી એવું જણાય છે. હું ધારું છું કે તું પ્રવાસ કરીને પાછો આવ્યા પછી તને માણસનો કંટાળો આવ્યો છે.

ફ્રેડરીક એનો કાંઈ જવાબ આપ્યો નહીં—આવા પ્રસંગે મુગા રહેવું એજ યોગ્ય હતું !

કા—મારી એવી ઇચ્છા છે કે એક ગૃહસ્થને ત્યાં તારે મારી સાથે આવવું જોઈએ. તે મારો એક નાનપણનો મિત્ર છે. તેની સાથે તારી ઓળખાણ કરાવવાની છે. જનરલ ડી-વેલમંટ, પોતાની જાહાગીર છે ત્યાં રહે છે, ને હાલમાં પારીસ ખાતે થોડા દીવસ રહેવાને માટે આવ્યા છે. એ ગૃહસ્થ તને મળવા માંગે છે; ને મેં એને, હું મેળવીશ એવું વચન આપ્યું છે.

ફ્રેડરીકે નમન કીધું અને સાંજના સારો પોશાખ પહેરીને બાપની સાથે વેલમંટને ઘેર ગયો. વેલમંટ એના બાપનો નાનપણનો મિત્ર છે એ વાતનો જાણ્યો હતો. તેથી એ વૃદ્ધ ગૃહસ્થની સાથે એનો બાપ ઓળખાણ કરાવી બાપે એ સાધારણ યુક્ત વાત હતી. જનરલ વેલમંટને ઘેર જતાં, કાઢિટે—ડી—મેટ્રેવીલ—આજ દીન સુધી જેવી રીતે પુત્રની સાથે ચાલ્યો હતો તેના કરતાં વધારે સ્નેહથી ચાલ્યો તેથી તેણે પણ ખુશ મીનજ રાખ્યો. ગાડી જનરલના બારણા આગળ આવીને ઉભી રહી, બન્ને

જાણુ આઘ્યા છે એવી જનરલને ખાસખા આગળ ઉભેલા માણસની સાથે ખબર અપાવી એટલે મોનદાર-ડી-વેલમંટ તેમને મળવાને માટે બહાર આઘ્યો. વેલમંટની મુખ ચર્ચા જોતાંની સાથે ફેડરીકના મનપર સારી અસર થઇ. તેની રીતભાત નિષ્કપટી અને ગૃહસ્થના જેવી હતી. જનરલ પોતાના મિત્રને બેટવા ગયો ને ફેડરીકની સાથે ઘણા રનેહથી શેક હાંક કરીને તે બહેને જોઇને પોતે પ્રસન્ન થયો.

મળવાની અગાઉના સર્વ સંસ્કારો પતી રહ્યા એટલે કાઉન્ટને લખને પાસેના ઓરડામાં જતાં જનરલ બોલ્યો “ તમારા વારસદાર પુત્રની સાથે તમે મારી ઓળખાણ કરાવી તો મારે પણ તેમજ કરાવવું જોઇએ. હું મારા કુટુંબને માટે બોલું તો હું માત્ર પરણ્યા વગરનો માણસ છું. પણ જે એક યુવાન સ્ત્રીની સાથે તમારી ઓળખાણ કરાવતા હું માણુ છું તે જેમ તમારી સાથે ફેડરીકનું સગપણ છે તેવી રીતે તે સ્ત્રીનું અને મારું નથી. પણ તમે ખાતરી રાખજો કે તે મને કાંઈ ઓછી વહાલી નથી.

આ શબ્દ કહીને જનરલ પરોણાઓને બીજા ઓરડામાં લઇ ગયો, જ્યાં એક યુવાન સ્ત્રી પીઆનો નામનું વાદ્યું વગાડવા માટે બેઠેલી હતી. પણ આ માણસો અંદર આઘ્યા એટલે ત્યાંથી ખસીને ઉભી રહી.

જનરલ—કાનસ્ટન્સ, આ મારા મિત્રો છે, કાઉન્ટ-ડી-મોટ્રેવીલ-અને તેમ નો પુત્ર. મારા લાર્ડ, હું તમારી સાથે મારી ભત્રીજાની ઓળખાણ કરાવું છું. એ મારી પેટની પુત્રી જેવી છે ને તેટલીજ મને વહાલી છે. હું આપની પેઠે તેણીને ચાહું છું. કાનસ્ટન્સે બંને ગૃહસ્થોને સલામ કરી. ફેડરીક અચંપાથી તેણી તરફ જોવા લાગ્યો. એ સ્ત્રી ઘણી ચિતાર્પક રૂપની હતી. કાઉન્ટના મોઢા ઉપરથી એવું જણાવું કે તે કાનસ્ટન્સને જોઇને ખુશ થતો હોય. હમે ખરેખર ધારીએ છીએ કે એ વૃદ્ધ ગૃહસ્થે મેડમ કાનસ્ટન્સને વિશે સાંભળ્યું હશે ને તેને ત્યાં ફેડરીકને સાથે લઈ જવામાં એના આપના મનમાં કાંઈ યુક્ત હેતુ સમાએલો હોવો જોઇએ. !

કાનસ્ટન્સ ઘણી રૂપાળી સ્ત્રી હતી ને તેની રીતભાત એવી તો સારી અને વિનયવાળી હતી કે જેને માણસનો કંટાળો છે તે પણ એણીના વખાણ કર્યા વગર રહે નહી. તેણીના વાળ ભુરા, ચેહરો સાદા, આંખો ભુરી, ભવાં કાળી ને મોટી, નજર નરમ, ને મુખમુદ્રા ઉપરથી મળતાંવડ અને ગરીબ સ્વભાવની હોય એવું જણાવું.—ઓઠ શતા ને હાંત મોતી જેવા ઉજળા હતા, અવયવ ઘાટદાર ને ચાલ સખ્ય હતી. પોતાના સ્વર-

પથી બીજને ખુશી કરવાની કોઈ વેળા ઇચ્છા રાખતી નહી, તેમજ બીજને કોઈ એના રૂપ ને ચાળાથી તેના ઉપર મોહી ન પડે એની ધણી સંભાળ રાખતી. કારણુ તે સભ્ય વર્તનવાળી સ્ત્રી હતી.

બન્ને વૃદ્ધ ગૃહસ્થો લઘાઇઓ અને નાનપણમાં બતાવેલા શૌર્યની વાતો કરવા લાગ્યા. ને યુવાનીમાં જે બહાદુરી બતાવી હતી તેવા ધણા પ્રસંગો પર લાંબી વાત ચાલી. તેથી ફ્રેડરીકને કાનસ્ટન્સની સાથે વાત કરવાનો સારો પ્રસંગ જડી આવ્યો. એના અંતઃકરણમાં ખીજતા હતી છતાં પણ પોતાના દુઃખની વાત એ સુંદરી આગળ કાઢવી એણે દુરસ્ત વીચાર્યું નહોતું—તેથી ક્ષણેક પર્વત તે વાતો લુકી જવાનો પ્રયત્ન કરી પોતે માની સ્વભાવ નો નથી એવી કાનસ્ટન્સની ખાતરી કરી આપી. મેડમ કાનસ્ટન્સની વાત સારી સરળ ને ખોટાપણાથી વેગળી હતી. તેણી જે દરેક શબ્દ બાલતી તે ઉપરથી તે સંપૂર્ણ ગુણવાળી હોય એવી ખાતરી થયા વગર રહેતી નહી. ઉત્તમ પ્રકરના હુન્નરો જાણવાપર તેની પ્રીતી હતી. તે કેઇ વાતમાં મત આપતી વખતે માનથી ને સભ્યપણાથી આપતી; જેમાં તેણીના સરળ ને સાદા સ્વભાવ અને વિચારશીલતાની ખાત્રી થયા વગર રહેતી નહી. જે સ્ત્રીઓ થોડું જાણવા છતાં ધણું જાણવાનો ઢોંગ કરે છે—દરેક જાળ-તમાં તકશરમાં ઉતરી પડે છે—એવી સ્ત્રીઓ પારીસ શેડેરમાં ધણી મળી આવે છે, જેઓ “રંગીલી નારીઓ” તરીકે ઓળખાય છે.—તેમાંની આ સ્ત્રી ન હતી. રંગીલી સ્ત્રીઓ એ ત્રણ ક્લાક પર્વત થાક્યા વગર બો-લતાં અટકતી નથી ને સાધારણુ અક્ષત ન છતાં તેના મુખમાંથી જે શબ્દ રૂપી પુલો ગરે તે બધા ઉચકી લે એવી તેઓ ઇચ્છા રાખે છે. એવી સ્ત્રીના જેવી કાનસ્ટન્સ ન હતી. એવી સ્ત્રીઓથી તમને પરમેશ્વર બચાવો ! સાદાઈ, શરમાળપણું, નમ્રતા, સાધારણુ બુદ્ધિ, ગર્વથી વિર-હીતપણું બીજનું મનરંજન કરતાં આવડે અગર બીજને પોતાનાં ગુણોથી શિક્ષા મળે એવા ગુણુ જે સ્ત્રીમાં હોય તે ખરેખર ધન્ય છે. એવી સ્ત્રીઓની સાથે સહવાસ રાખવો એથી કાંઈ નુકશાન થતું નથી. એવા પ્રકારની સ્ત્રીઓ મિત્રમંડળમાં અને સગા વડાલામાં મત્સર અને દ્વેષ ઉત્પન્ન કરી કંટાળો આપતી નથી; પણ એમનામાં એવી એક જાદુ હોય હોય છે કે તેની આગળ લોકો પોતાની મેળે જાય, અને તે જે સંભાષણ કરે તેનું રંગીલી સ્ત્રીઓમાં માલમ પડી આવતું નથી. આવા પ્રકારની આ કાનસ્ટન્સ સ્ત્રી હતી.

બન્ને જણાઓએ ચિત્ર વિદ્યા, ગાયન વિદ્યા, ને દેશ વિશે વાત કરી. એટલામાં એકાએક જનરત્ન પોતાની બત્રીજ પાસે જઈને બોલ્યો—
“કાન્સ્ટન્સ, તું એક હમારે સાર ગીત ગા. તું પીઆતો વાદ્યપર બેસી જ ને વૈકાઉંટ-ડી-મોન્ડ્રેવીઝ તારે માટે સંગીત-પુસ્તકના પાના ઉઘટાવશે.”

કાકાતું કહ્યું માનવાને કાન્સ્ટન્સ જેવી સ્ત્રીને કાંઈ દસગાર વખત કેહેવાની જરૂર નથી; તેથી તેણી એકદમ ઉઠી પીપતો વાદ્ય તરફ ગઈ ને એક સુંદર ગાયન વાદ્યની અંદર સરોદ વગાડી ગાયું. તેણીનો અવાજ ક્રોમળ ને મંદુળ હતો. અવાજ મોટો ન છતાં ઓરડાની વીસ્તીર્ણ જગ્યાને અનુકૂળ કેમ થઈ પડે તે ધ્યાનમાં રાખી રાગ ઉંચે નીચે લઈ જતી. તેથી શ્રાતાજનને કંટાળો ઉપજતો નહોતો. ફ્રેડરીક આ સુંદર છોડી તરફ ધણું ધ્યાન આપતો. કારણુ આનો મંદુળ સ્વર તેના સાંભળવામાં આજ-દીન સુધી નહોતો આવ્યો. કાન્સ્ટન્સે કેટલાંક ગીતો ગાયા પછી તેણીના કાકાએ કહ્યું—“હવે ધણું થયું, બેટા. તારી કૃપાનો અનજો ઉપયોગ કરીશ નહીં. મારી ગમે એવી હજકી ઇચ્છા હોય તોએ તેનું તું ઉદ્ધવન કરતી નથી ને ગાવા કહીએ તો તને તે માટે પ્રતીવાદ કેહેવું પડતું નથી. કેટલીક છોડીઓને હજારોવાર કહીએ તોએ ગાતી નથી એવી હોય છે.”

આપ દીકરા જનરત્નની સાથે કાન્સ્ટન્સના વખાણુ કરવા લાગ્યા. ને તેણીનો ઉપકાર માન્યો. એ જોઈને તેણી જરા શરમાઈ મઈ. બે કલાકનો પીતી ગયા. ને કાઉંટ-ડી-મોન્ડ્રેવીઝ ઘેર જવાને માટે ઉઠીને ઉભો થયે.

જનરત્ન—યોગ દીવસમાં હું તમને મળવાને તમારે ત્યાં આવીશ. મેડમ કાન્સ્ટન્સને માટે પારીસથી થોડેક દૂર મેં એક વાડી ને અંગ્રેજો લીધેા છે. તેના લીલા ખેતરો ને પક્ષીઓ જોઈ હુતો ગાંડો થઈ જાઉં છું. આવતા શીયાળાની અગાઉ તમે તમારા પુત્રને લઈ યોગ દીવસ ત્યાં રહેવા ખબારશેા તો સાઈ થાય.

કાઉંટે તે પ્રમાણે કરવાને કમુશ કરી, બન્ને જણ ગાડીમાં બેસી આવ્યા. પણ કાઉંટે મેડમ કાન્સ્ટન્સ વિષે પોતાના પુત્રની સાથે ખીલકુલ વાત છોડી નહી. કાઉંટે ગમે એટલા મેડમના વખાણુ કર્યા તો પણ મેડમના યુગ્મથી ફ્રેડરીકના ઉપર વધારે અસર થઈ. ફ્રેડરીક કાંઈજ બોલ્યો નહી; તે જંગમ ની ગરીબ છોડીને વિશે વિચાર કરતો હતો. પણ આગલા બે કલાક પર્વત તે તેણીને ખીલકુલ બૂલીજ ગયો હતો. બે કલાક એતો કાંઈ વીસાતમાં નથી. પણ એની બેનતો એક ક્ષણ પણ સ્મરણુ કર્યા વિના રહેતી નહતી.

મળવા ગયાને ત્રણ દીવસ પછી જનરલ અને તેની ભત્રીજીને કા-
ઉંટ-ડી- મોટ્રોલીસે ઘેર જમવાને માટે તેડ્યા. ઘણા માણસો જમવા આ-
વ્યા હતા. જ્યારે ફ્રેડરીકે જાણ્યું કે આજે મેડેમ કાન્સ્ટન્સ જમવા આવના
રહે ત્યારે તેના મનમાં જે ખીજતા હતી તે કાંઈક ઓછી થવા લાગી. એનું કારણ
શું હશે વાર ?

જનરલ હમેશની પેઠે, આનંદી, ઉત્સાહી, ને બોલકણી સ્વભાવનો હતો
તેની ભત્રીજી, સુંદર, નમ્ર ને સરમાળ હતી. મોટી મંડળીમાં એક ખીજને
મળવું એ નાની મંડળીમાં મળવા કરતાં સહેલું હતું. તેથી ફ્રેડરીક કાન્સ્ટ-
ન્સની પાસે જઈ બેઠો. તે એનું ધારનો હતો કે માત્ર સંખ્યતાને ખાતર તેમ
કરવું જોઈએ. જનરલની છોકરીને માન આપવું એ વાત જરૂરની જણાઈ.
ઝોરકામાં જેટલી સ્ત્રીઓ એકઠી મળી હતી તેમાં કાન્સ્ટન્સને જોઈ પોતે
ઘણો ખુસી થયો. એની સાથે વાત કરતાં જરા પણ અચકતો નહી. તે
શીના મોંઢામાંથી અયોગ્ય શબ્દ કદી નિકળવા પામતા નહીં. તેમ ખીજ સ્ત્રી
ઓએ કેવો પહેરવેશ કીધોજે તે ઉપર ટીકા પણ કરતી નહી. ટીકા કરવાની
આલ હાલના વખતમાં પારીસમાં ઘણી આવેછે. તેણીની સાથે સહવાસમાં આવવું
ફ્રેડરીકને ઘણું સાર લાગતું. જાણે ઘણા કાળથી બન્નેની ઓળખાણ હોય
એમ લાગતું. તેણીની પાસે પોતે જઈને બેસે ત્યારે તેણી હાસ્ય કરતી
ને તેણીનો અચાજ એવો મંદુર હતો કે ને આખો એવી પાણીદાર હતી
કે બધી સ્ત્રીઓ કરતાં એની સાથે વાતો કરવાનું ઘણું મન થતું. જ્યારે તે બો-
લતો નહીં ત્યારે તેણીના તરફ જોઈને મનમાં ઘણાજ ખુસી થતો હતો.

કાન્સ્ટન્સની સાથે બેસીને વાતો કરતાં પોતાનું દુઃખ ભુલી જતો છ-
તાં તેના એકરા ઉપરની ખીજતા ખસતી નહતી. તેથી તે સ્ત્રીને ઘણું લાગી
આવતું. જ્યારે તે મુંઝો રહેતો ત્યારે કાન્સ્ટન્સ તેની તરફ માયાળુ નજરે
જોતી. આંખોનો એવો દેખાવ કરતી કે જાણે તે એવું કહેતી હોય કે ત-
ને કાંઈ અંદરખાનેનું દુઃખ છે. પછી જ્યારે તેણી બોલતી ત્યારે તેણીનો
અવાજ વધારે નરમ પડતો ને રીતભાવ વધારે માયાળુ થતી. તેથી તેના
મનમાં શું હશે તે જાણવા વગર તેના દુઃખમાં ભાગ લેતી અથવા તે દુઃ-
ખ વીસરી જાય એવા ઉપાયો કામે લગાડતી.

ફ્રેડરીક સ્ત્રીઓએ પીઆનો અને ખીજ વાંધો વગાડીને ગાયું. પણ
ફ્રેડરીક તે તરફ ધ્યાન ન આપતાં કાન્સ્ટન્સના ગાયન તરફ ધ્યાન આપતો.

તેણીએ એક ગાયન એવું તો સારી રીતે ગાયું કે કાંઈ જુલન નહીં. તેણી માતી હતી સારે ફેડરીક તેણીના અવયવ વધારે ધ્યાન આપી તપાસ તો હતો. આ તપાસવાનું અમસ્તું નહતું, અગર એણે જુલ કીધી એવુંએ ન હતું. પણ કાન્સ્ટન્સનો ચહેરો જોઈને તેને એની બહેનનું સ્મરણ થતું. તેમાં મુખ્યત્વે કરીને તેની લાવણ્યતા, મધુરતા જોઈને મોહ પામ્યો. મરીબ મુખી હોડીને અંધારી રીતે ગાતાં ને બોલતાં આવડતું હતે તો કાન્સ્ટન્સના જોવાળ એનો પણ અભાવ હતો. જ્યારે ફેડરીક કાન્સ્ટન્સનું ગાયન સાંભળતો ત્યારે એમ લાગતું કે જાણે એની બહેનજ ગાયછે. તેથી તેની આંખમાં અંધારું આવવા લાગ્યું. આવા વિચાર મનમાં આણીને મેડેમ કાન્સ્ટન્સ એની બહેનની સાથે કેટલી બધી મળતી આવતી હતી તે જોઈને તેની ઉપરથી પેતાની નબર ખસેડતો નહીં. ગાયન પૂરું થયું કે ફેડરીક તેની પાસે જઈને બેઠો ને તેણીને પ્રેમની નજરે જોતો. કાન્સ્ટન્સે આ જોયું એટલે તેણીએ ચરમાઈને માથું નમાવ્યું ને તેના મોં પર લોહી ચઢી આવી મોંદું રાતું થયું. ફેડરીક તેણીના તરફ તાકીને જોતો હતો. સારે ફેડરીકને એવું લાગતું કે પોતે એની બહેનનેજ જુએછે તો તે કાન્સ્ટન્સને એમ નહીં કહેત કે તેનું પ્રેમ તેણીના તરફ નથી ? ને આ પ્રશ્ન જો તે બોલ્યો નહીં ત્યારે માઘવીયો પુત્ર તેણીના તરફ વગર પ્રેમથી જુએછે એમ ધારવાને કાન્સ્ટન્સને હક ન હતો શું ?

સત આવી મઠ. છુટા પડતી વેળા જનરલ ને તેની બચિજ બન્ને જણાએ કાઉંટ ડી—માંટેન્કી ને તેના પુત્રને બીજા દિવસે સચરે પોતાની સાથે વાડીમાં જમની વિનંતી કરી. કાન્સ્ટન્સથી છુટા પડ્યા પછી પોતાના બાપને ત્યાં તે આવ્યો ને પાછો મંડળીમાં બળવા લાગ્યો. ત્યાંથી દુર થતાની સાથે તે પોતાની ઓરડીમાં જઈને શું કાન્સ્ટન્સને વિશે વિચાર કરવા લાગ્યો ? ના ના. એની બહેનને વિશે વિચાર કરવા લાગ્યો. તમ દિવસ એની બહેનની મૂર્તિ તેના મનમાંથી ખસતી નહતી. પણ એની બહેનની સાથે કાન્સ્ટન્સની સરખામણી કરતો એમાં એનો વાંક શો ? જેનું પ્રેમાળ અંતઃકરણ હોયછે તેને તે જોને ચાહતું હોય તેની મુર્તિ સર્વ ઢેકાણે ઢેખાયછે. જ્યાં તે મુર્તિ હોતી નથી ત્યાં તે ઢેખાયછે. જે ઉપરથી પ્રથમની પ્રિયા સાંભરી આવેછે તેના ઉપર તે પ્રિતી કરેછે. તેથી કરીને યુવાન માણસની પ્રીતીપર પૂરું ભરેસો રાખવો એ જોખમ ભરેલું કામ છે.

કેટલાક દિવસ જતા રહ્યા, પણ ફેડરીકને યુવગર્જની બાળ લાગી નહીં. તેથી તેણે કાર્યું કે તે હજી પારીસ આવ્યો નહીં હશે. યુવાન વેકાઉંટ

અફસોસમાં રહેતો. પણ તેની ઉદ્વિગ્નતા ઝોછી તીક્ષ્ણ થવા લાગી. એની બહેન સાંભરી આવતી ત્યારે નિસાસા નાંખતાં ફરીયા તેણીને મળવાનું મન થઈ આવતું. પણ પારીસ આવ્યા પછી જે વિચારો એની બહેનને મળવા વિશેના કરતો તે જેટલા સહેલા પ્રથમ લાગતા હતા તે હવે અધરા લાગવા માંડ્યા. એની બહેનને જે રીતે સુખ ઉપજે તે ઉપાયો યોજ્યા કરતો તેનું હમેશ રક્ષણ કેમ થાય તેનો વિચાર કરતો. બપોળ્યને માટે વિચાર કરતો ત્યારે એની બહેનસાથે પોતાના લગ્ન થવાને પિતા પોતાની સંમતી કદી આપવાનો નથી એમ તે સારી રીતે જાણતો હતો.

તે હમેશ પોતાને પુછતો. ત્યારે હવે કરવું શું ? આ સમ્બંધનો ખરીણામ કેવો આવશે ? આપણાથી જન્મજન્મમાં રહી આયુષ્ય ગાળવું બની શકે એવું નથી. માણસ જાતને મંડળીની જરૂર હોયછે. તે વિના તે રહી શકતો નથી. ને હું જે મંડળમાં ફરજી તેમાં એની બહેન ફરી શકે નહીં. કારણ બચારી ઝુગી છોડીને મોટા લોકોમાં બળી જઈ તેમની સાથે જે રીતભાન સંભવી પડે તે તેને ક્યાંથી આવડે ?

મરીબ ખીચારી છોડી ! જ્યારે તને નદીના કીનારાપર ફેડરીકે પ્રથમ જોઈ ત્યારે આવા વિચાર શામાટે તેણે ન કીધા? પણ તે વેળાએતું ધણીજ સુંદર, નમ્ર તે અમણુ લાગી ને તું અમણુ હતી તેથી તે તને વધારે ચહાતો. ને હવે——પણ આપણે અત્રે થોભી જઈએ ! જે સંચળ મનના યુવાન લોકો હોયછે તે સાધારણ બીજા લોકોના જેવાજ હોયછે.

એક દીવસે કાઉંટે ફેડરીકને કહ્યું કે આપણે જનરલની વાડીમાં તેને મળવા જઈએ. ફેડરીક તો પોતાના પિતાની આજ્ઞા પાળવા તૈયાર હતો. પણ આ પ્રસંગે તે પોતેજ ત્યાં જવાની ઉતાવળ કરવા લાગ્યો. અને પોતાને કહ્યો પોશાક ટાપટીપટી પહેરી લીધો.

ફેડરીક—જો કે હું બીજાને ખુસી કરવા ચાહતો નથી છતાં મારે માટે બીજા લોકોના મનમાં નીચો વીચાર ઉત્પન્ન થાય એવો પોશાક પહેરવો ન જોઈએ.

પુત્રના કૃત્ય અને ચાત્ર બારીક રીતે જોઈને કાઉંટે ખુસી થયો. પણ જનરલને ત્યાં જતાં મેડમ કાન્સ્ટન્સનું નામે દીધું નહી. જનરલની વાડી મોંટ મોરેન્સીમાં આવી હતી. ને ત્યાં બાર વાગ્યા પછી લોકો આવવા માંડ્યા. ગાડીમાંથી ઉતરતાં ફેડરીકનું મન ધ્રુજવા લાગ્યું. પણ પોતે એવું બધું કે મેડમ કાન્સ્ટન્સને જોઈને એની બહેન યાદ આવે છે તેથી

મન એવું થતું હશે. ખરું કારણ શું છે તે જાણી શક્યો નહીં. તેને ધણું લાગ્યું આવ્યું ને ધરમાં જતાં મેડેમ કાન્ટન્ટન્સ કયા હશે તે જાણ લાગ્યો. પણ તેના બદલામાં જનરલ આગળ આવી બન્ને પિતા પુત્રનો હાથ ઝાલી તેમને અંદર તેડી ગયો.

જનરલ-હવે મારે ત્યાં થોડા દીવસ રહી જાઓ. હું તમને અમુક કંઈ છું ને તમને જલદી જતા દેવા નથી એવો મેં નિશ્ચય કીધો છે. આપણે બોલીશું, હસીશું, ને શીકારે જમશું. સાંજના પાના રમીશું ને મારી બમીચ સંગીત ગાઇને આપણા મન રીઝવશે. ને આપણે બધાં આનંદમાં દીવસ ગાળીશું.

આત્માર સુધી કાન્ટન્ટન્સ નજરે ન પડતાથી ફ્રેડરીક તેણીને માટે જોવા લાગ્યો. જનરલ એક લઘાઈની વાત કરતા લાગ્યો તે વેહેલી પુરી થનાર નથી એવું ધારીને મેડેમ કાન્ટન્ટન્સ ક્યાં છે તેની ખજર પુછી.

જનરલ—તેણી ધણું કરીને બાગમાં ફરતી હશે. ટુલ બુલ તોડવા ગઈ હશે. ફ્રેડરીક, ગમે તો તમને તેણીની પાસે જવું હોય તો જાઓ. સ્ત્રીઓની સાથે હળી જવું એ ગૃહસ્થનું લક્ષણ છે. તમારા જેટલી મારી ઉમર હતી તે વેળા કોઈ સુંદર સ્ત્રી નજરે પડતી તો હું પારીસથી મોંઠ મોરેન્સી તડાકાની સાથે જતો.

જનરલની આવી રજા મળ્યાથી ફ્રેડરીક બાગમાં ગયો, બાગ સુંદર હતો તેમાં મેડેમ કાન્ટન્ટન્સને ચારે બાજુએ જઈ જોળવા લાગ્યો. પ્રથમ પુલવાડીમાં ગયો પણ તે ત્યાં જડી નહીં. પછી ઉંચા ઝાડની હાર લાગેલી હતી ત્યાં ચાલતો ગયો ને ત્યાંથી ઉંચી જમીનપર ચઢી એક અમાસા જેવું હતું ત્યાંથી દુરનો પ્રદેશ દેખાવા માંડ્યો. અમાસીપર ચઢ્યો એટલે કાન્ટન્ટન્સ બેઠેલી નજરે પડી. તેના જોળામાં દમર હતું ને કમળ ઉપર આસપાસનો ચિતાર ચીતરવામાં રોકાઈ હતી. ફ્રેડરીક આવ્યો તે એણીને માલમ પડ્યું નહીં એટલી એ ચિત્ર કાઢવામાં મુંઘાઈ ગઈ હતી. તેમ ફ્રેડરીકને જોઈ પણ શકી નહીં, કારણ કે ફ્રેડરીકના આવવાના રસ્તા તરફ તેણીની પુંક હતી.

ફ્રેડરીક—તમને તો ધણા હુમર આવડતા દેખું ?

તે યુવાન સ્ત્રીએ ઉંચી નજર કરી જોયું ને કાંટ-ડી-મોંટ્રેવીલના પુત્રને પાસે આવતાં જોયો ત્યારે ખુશ થયાના ચિન્હ તેણીની આંખમાં જણાયા. પુત્રને તેણીનું હૃદય આનંદથી કંપવા લાગ્યું. પછી ચિત્રનું સામાન કોરે મુકીને ફ્રેડરીકને મળવાને માટે ઉભી થઈ.

ફેડરીક—તમારું કામ શું કરવા મેલી દો છો ? તમારા અભ્યાસમાં રોકાણ કરવાને હું આવ્યો નથી. તેમાં મારેથી મદત અપાય તો તે હું આપવા ખુસી છું તમારે કાકાએ હમને યોડા દીવસ અત્રે રહેવાને બોલાવ્યા છે, ને હું અંતઃકરણથી આશા રાખું છું કે મારા આવવાથી તમે તમારો કામમાં ખલેલ પડવા દેશો નહીં.

કાનરટન્સ—(ધ્રુજતે આવ્યો) અને—હમારે ત્યાં તમે ખરેખર રહેવા આવ્યા છો ?

ફેડો—હા. તમારા કાકા, કાકાંટને ચાહે તે કહે તે મારા પિતા કપુર કયાં વગર રહે નહી. વળી આ ઘરમાં મારા પિતાને એટલું તો ગમે છે કે—

કાનરટન્સ—મને લાગે છે કે ગામડામાં રહીને તમને ગમવાનું નથી. અહીં પારીસના જેવી મંડળી કયાંથી મળશે ? તમને દીવસ ગાળવા બા રે થઇ પડશે.

ફેડો—તમારા સહવાસમાં આવ્યા પછી દીવસ કાઢવો મુશ્કેલ થઈ પડશે એમ તમે જ કહો છો તેથી તમે મારે માટે ખોટા વિચાર આવો છો.

કાનરટન્સ—હું આપની તે માટે ક્ષમા માગુ છું. પણ તમને જો ચિત્ર વિદ્યા, સંગીત ને દેશની ખુશી જોવાની ઇચ્છા હોય તો તમને અહીં ગમ્યા વગર રહેશે નહીં એવું માફ ધારવું છે.

આ સવાલનો ફેડરીકે જવાબ વાળ્યો નહી. પણ લક્ષ પુર્વક કાનરટન્સની સામાં જોઇ રહ્યો. ને તેના હૃદયમાં હજારો વિચારનું યુદ્ધ ચાલ્યું. કાનરટન્સને જોઇને તેને પોતાની પ્રીયતામાંની મુર્તિ દેખાઇ ધડીબર એવું લાગ્યું કે પોતે વીજીલમાં એની બહેનની સાથેજ વાતો કરે છે. એકરો બદલાઇ ગયો ને મોઝાંથી ઉડો નિસાસો નિકળ્યો. થોડીવાર પછી તેને બાન આવ્યું. અને બોલ્યો—મને પ્રદેશ જોવો એ ધણુ ગમે છે.

મેડેમ—ડી—વેલમટે આશ્ચર્યતાથી તેની તરફ જોઇ હાસ્ય કાઢું ને ફેડરીક કાંઈ વધારે બોલતો નથી એવું જોઇ પોતાનો કામગી લઈ ચિત્ર ચિતરવા મંડી. પણ તેણીના હૃદયમાં ફેડરીકના આપવાથી ધાંધલ મચી રહી.—પેનસીલ વતી ચીતરતાં હાથ ધ્રુજવા માંડ્યો—ને પોતે શું કરે છે તેનું બાન રહ્યું નહીં. વાઇકાઉટ મુઝે મોઢે જોયા કરતો હતો. તેણીની નાજુકાઈ, સુંદરતા, ને શાંત, ને નમ્ર સ્વભાવની તારીફ મનમાં કરતો હતો. પછી મનમાં બોલ્યો—જે એની બહેનને વિદ્યાભ્યાસ આવડતો હતો તો તે પણ કાનરટન્સની પેઠેજ થતે ! તેનામાં પણ એવીજ રીત ને એવીજ

બુદ્ધિ હતો. તે આવીજ બાબા બોલતો; તેને એવો વિચાર આવ્યો કે જીને ચિન્તણ આપ્યાથી તેના શરીરની સૌંદર્યતામાં ખામી ન પડતી તે ઉઘડી વધારે ધીમના મન આકર્ષિત કરે છે.

બન્ને જણ વચ્ચે સંભાષણ પતી ગયું. કારણ ફ્રીડરીકનું ચીત કયાંએ ભ્રમનું હતું. વખત જરૂરી પસાર થયો. તે બન્ને એક બીજાને સહવાસ થયાથી ખુશી થતાં જણાયાં. તેણે કાન્ટન્ટન્સની પાસે બેસીને તેના વખાણ કરીને અને એની બહેનની સાથે તેની સરખામણી કરીને દીવસ પસાર કર્યો હોત. તેણીએ જોયું કે તે પોતાની તરફ લક્ષ્યપૂર્વક અવધાન કરે છે. પણ તેની આંખો એવી નરમ દેખાતી અને પ્રેમથી એટલી પીગળી ગઈ હતી કે, તે આંખોની દૃષ્ટી જેના ઉપર પડે છે તે પદાર્થ પોતેજ છે એવું જ્યારે માલમ પડે છે ત્યારે કોઈ પણ જીને ધુસ્સો આવતો નથી.

તે બન્ને જણા અગાસીપર બેસી સુખો વખત પસાર કરતા હતા એટલામાં બન્ને વૃદ્ધ મિત્રોને જોઈને એક બીજાને શુભ સુચના આપ્યા વગર આ યુવાન જી પુરૂષનું જોડું એક બીજાથી છુટું પડ્યું.

જનરલ કાઉન્ટને આગની બધી ખુશીઓ બતાવતો. કાઉન્ટ એ જોઈ રાજ થયો તેમાં પોતાના ઊંડરના મોંપરથી જે દેખાવ નજરે પડ્યો તે જોઈને ખરી વાત મનમાં સમજી રાજ થઈ ગયો. કે આલો કામ પાર પડ્યું. પણ જનરલને આ વાતની ખબર પડી નહીં. કારણ કાઉન્ટના જેવો ખારીક રીતે અવગણ કરનાર ને ન હતો.

જનરલ—કાન્ટન્ટન્સ, આ બે ગૃહસ્થો આપણે ત્યાં હવે રહેવાના છે. માટે ઘરમાં એમનું માન જળતાએ એવી રીતે તારે તજનીજ રાખવી જોઈએ. કે જેથી ઉતાવળ કરીને પાછા અહીંથી જવાનું બહાનું ન શોધી કઢાડે.

કાન્ટન્ટન્સ—(લજવાપૂર્વક) મારાથી બને તેટલું કરીશ કાકા.

કાઉન્ટ—તારે લીધે હમે તારા કાકાના મકાનમાં બજે ચોંટી રહ્યા છીએ.

ફ્રીડરીક કાકાજ બોલ્યો નહીં પણ કાન્ટન્ટન્સ તરફ જોઈ રહ્યો. ને તેણી ફ્રીડરીક તરફ વાંકી નજરે જોવા લાગી એવું જાણવાને કે તેનો પણ આપના જેવોજ વિચાર કે છે શું? જની રહ્યા બાદ બે પાડોસીઓ જનરલને મળવા આવ્યા. તેમાંનો એક બીલીઆર્ડ—ટેમલ ઉપર રમવામાં એવો તો ઉસ્તાદ હતો કે આખા દીવસમાં કોઈ રમનાર મળ્યો નહીં તો એને રાતે ઉંઘ આવતી નહીં. ને બીજો ગૃહસ્થ ઉપર પેહેલા કરતા નાનો છતાં લશકરમાં તોફારી કરેલી હોવાથી માડેમ કાન્ટન્ટન્સની સાથે

વાત કરતાં પોતે જે બહાદુરી મેળવી હતી તેનું વર્ણન કરતો હતો. બન્ને જણ બીલીયર્ડ—ટેમલ ઉપર રમવા બેઠા ને ફ્રેડરીક કાનસ્ટન્સની સાથે વ્યત્ન કરવા લાગ્યો અથવા તે પીઆનો પર ગાતી હતી તે સાંભળવા લાગ્યો.

કાનસ્ટન્સ-મારી સાથે બેસતાં જે અગવડ થતી હોય તો તમને જેમ આરામ મળે તેવા બેસો. આપણે પારીસમાં આ વેળા નથી કે જેથી ત્યાંની રોતભાત રાખવી પડે.

ફ્રેડરીક—મને જે એવી મંડળી મળતી નથી કે જેથી મને કાંઈ પણ નવું જાણવાનું મળી આવે તો તે કરતાં તમારી સાથે બેસવું વધારે સાફ છે.

કાનસ્ટન્સ હસી પડી. ને એવું જણાવ્યું કે તેના સમાગમમાં બેસવાથી એને સાફ લાગે છે. તે પ્રદેશમાં ને વળી જનરલના ઘરમાં માન અપમાનની વાતજ નહતી. સૌ જણે સડખા દરમના હોય એવી રીતે ચાલતા હતા. કાંટા ને જનરલ બાગમાં ફરવા જતા ને ફ્રેડરીક કાનસ્ટન્સની સાથેજ રહેતો. તેઓ સીયાજાની મોસમ બેસવા અગાઉ જે સારામાં સારા દીસો હોય છે તેનો લાભ લઈ ઘણો ખર્ચ વખત બાગમાં ફરવા ગાળતા.

એક દીવસે સવારે કાનસ્ટન્સ બોલી—સીયાજો બેસવાની તૈયારી દેખાય છે ને તેથી મારાં ઝડો, મારા ડુન્નો, મારા પક્ષીઓ હવે ચાલ્યા જવાના. ને સીયાજો પુરો થયા પછી પાછાં આવશે ત્યાં સુધી તે બધાને છેલ્લી સલામ !

ફ્રેડરીક—ત્યારે તમે તમારા કાકાની જાહગીરમાં પાછા નહીં આવો?

કાનસ્ટન્સ—ના હમને હીંઆં રહેવું ધણું ગમે છે. કાકાએ આ વાળી મારે માટે ખરીદ કરી છે ને આખા વર્ષમાં સાત આઠ માસ મારે અહીં કાઢવા પડશે. સીયાજામાં હમે પારીસ જઈશું. કાકાનું મારાપર ધણું હેત છે, મારા મનને રચવું સર્વ તેઓ કરે છે ને મને કેટલા બધા ચાહે છે ?

ફ્રેડરીક—તમને ચાહ્યા વગર ચાલે ?”

એટલું બોલી વાક્ય પુર્ણ કરી નહીં. તે અટક્યો એમ જણીને કે આ વાક્ય શું કરવા બોલ્યો. કાનસ્ટન્સે લજ્જા યુક્ત થઈ ગભરાઈને બંને અર્થજો પામીને નીચું જોયું, ને કાંઈ બોલી નહીં. પણ આ જુવાન વારે વારે સંભાષણમાં વિચિત્રતા બતાવતો તે જોઈને તેણે જાણ્યું કે એમ કરવાની એને ટેવ હશે. પણ કાંઈ વેળા ફ્રેડરીક જ્યારે ધણું વખત સુધી મુજો રહેતો ને દુઃખી ચહેરો કરી દેતો તે જોઈને તે દુઃખનું શું કરણ હશે તે જાણવા માટે ફ્રેડરીકને પૂછવાનું મન કરતી, પણ તેણી-

ની હીંમત ચાલતી નહીં. તેણી શાંત રહી વિલાપ કરતી, પણ તેનું કું
 કારણ તે સમજી શકતી નહીં. યુવાન ઓ પુરુષોના હૃદયમાં ખીનતા ધણી
 જલદી પ્રવેશ કરે છે. પણ તેવો અબોલો વખત વાતચીત કરવાના વખત
 કરતાં વધારે બચકર હોય છે.

દીનપર દીન ફ્રેડરીક ને કાનસ્ટન્સના મન વધારે પ્રેમયુક્ત થવા
 લાગ્યા. ને એ રીતે એક અઠવાડિયું ગયું નહીં એટલામાં તેમનું અબો-
 લાપણું ને એક ખીન સાથે પારકા માણસની સાથે ગર્વાદા યુક્ત બાપણ
 એ રીત, પ્રેમ ને મિત્રતાને ઠેકાણે હોતી નથી. કાઉન્ટે પારીસ
 પાછા વળવાની વાત કાઢી, ને ફ્રેડરીકને લાગ્યું કે ગાંઠ મોરેન્સીમાં
 અઠવાડિયું એટલું વહેલું પસાર થઈ જશે એમ કોઈ દીનસ ધારવામાં
 આવેલું નહીં; તેથી અચંબો પામ્યો. કાનસ્ટન્સના સહવાસમાં જે મઝા
 પડી તેનો જ્યારે વિચાર કરતો ત્યારે તે મન સાથે કહેતો કે “ના, હું
 એની બેહેનને જીવવાનો નથી. કાનસ્ટન્સને જોડેલું એટલે એની બેહેનને જ
 જાણે જોતો હોઈ” એમ લાગે છે. કાનસ્ટન્સના અચચ જોડેલું ત્યારે જાણે
 વહાલી એની બેહેનના જ અચચ જોડેલું એમ લાગે છે. ને કાનસ્ટન્સના
 સહવાસમાં જે આનન્દની વેળા પસાર કરેલું તે જાણે હું એની બેહેનની
 સાથેજ બેસીને આનન્દ પામતો હોઈ એવું માન્યમ પડે છે ! એની બેહેન
 વિશે વિચાર કરતાં, બાપની સાથે પારીસ પાછા ફરવાને આગતે દીવસે.
 કાનસ્ટન્સની સાથે બેસી બાગમાં વાતો કરતાં, એની બેહેનને જાણી ફ્રેડરીક
 કાનસ્ટન્સનો હાથ ધણીવાર પર્યંત પોતાના હાથમાં પ્રેમથી ઝાલી રાખ્યો,
 એ પ્રમાણે એની બેહેન વિશે વિચારમાં છતાં એમ પણ બની ગયું એમાં
 દોષ કોનો કાઢીએ ? કાનસ્ટન્સે પોતાનો હાથ પાછો ખેંચી લીધો નહીં.
 એથી એણીના મનપર ધણી અસર થઈ ને તેથી નજર નીચી કરી. કટ-
 લીક વાર તે મુગો રહ્યો ને તેણીનો હાથ પ્રેમથી વધારે દાખ્યો, ને અજણતાં
 કાનસ્ટન્સથી પણ તેનો હાથ દબાઈ ગયો. ધણી ફ્રેડરીકના મનમાં નવો
 વિકાર જન્મ પામ્યો. મેડમ કાનસ્ટન્સનો હાથ છોડી ઝડપમાં બે ચાર પ-
 ગલાં પાછળ હઠી ગયો. કાનસ્ટન્સે હૃયું જોઈ તે કટશે આતુર બન્યો છે
 તે જોઈ તેના તરફ સ્થિત હાસ્ય કરી બોલી.

“ તમે ત્યારે કાસે જવાના હે ”

ફ્રેડરીક પાસે જઈ તેનો જવાબ ધીરે રહી દીધો. તે બોલ્યો—કાસે
 આરે પારીસ જવું જોઈએ. જવું એ ધણું જરૂરું છે, એની અમાઈ

મારે જવું જોઈતું હતું' પણ અરે હા ! તેણીનેજ હું જોઈ'છું. હમેશાં તમારી સાથે રહેવું મને ગમે છે. તમારી સાથે હું કેવા સુખમાં છું ! પણ કાનસ્ટન્સ માફ કરજો; કારણ હું થું બોલું છું તેજ હું જાણતો નથી !

ફ્રેડરીકે થું કહ્યું તેનો અર્થ કાનસ્ટન્સ કાંઈ જ સમજી શકી નહીં. એમ ઘણી વેળાએ બને છે કે પ્રેમી સ્ત્રી પુરુષ થું વાતો કરે છે તે પોતેજ સમજતાં નથી. તેણીએ તેને ખુસીથી માફી બક્ષી કારણ તેના મનમાં ખાત્રી થઈ હતી કે ફ્રેડરીક તેણીને ચાહે છે. પ્રેમમાં જીભ બોલે છે તે કરતાં આ-ખો વધારે સારી રીતે મનના વિચાર દર્શાવી શકે છે તેથી તેણીએ જનપથું કે ફ્રેડરીક આરાપર બોલી પડ્યો છે એ વાત એણે સ્પષ્ટ કહી દીધી છે એવું કાનસ્ટન્સે ધારી લીધું.

કાઉન્ટ પુત્રને લઈને પારીસ ગયો ને કાનસ્ટન્સ વિશે એક પણ વેળા તેની સાથે વાત કહાડી નહી. લાર્ડ સાહેબ બધી વાતમાં પુરા મા-હેતગાર હતા તેથી ફ્રેડરીકે થું કીધું તે બધું એમણે જાણી લીધું. થોડા દીવસ પછી ફ્રેડરીકે બાપની આગળ એવી વાત કહાડી કે " સી-આલો બેસવાને થોડા દીવસ બાકી રહ્યા છે તો જનરલ-ડી-વેલમાં-ઠની વાડીમાં જઈને રહેવાનો મારો વિચાર છે. " કાનસ્ટન્સને ફક્તથી જોવાની ઇચ્છા થઈ, કારણ કાનસ્ટન્સને જોઈ એટલે જાણે એની બેઠેનજ મળી એવું તે ધારતો. ।

ભાગ ૧૮ મો.

વાંચનારને યાદ હશે કે લાયન્સ શહેર તરફ જવાના માર્ગમાં આપણે ટ્યુઅર્ગને મુક્યો હતો. પણ આ પ્રસંગે તે પોલના સરદાર તરીકે મુ-શાફરી કરતો ન હતો. ડ્યુઅર્ગે રસ્તાપર પગે ચાલીને જતો હતો—હાથમાં એક લાકડી જાણે સહેજ ફરવા નિકળ્યો હોય તેવી રીતે બાલી હતી. સાથે કાંઈ પોટલું બોટલું ન હતું. કારણ તેના કપમાં પોતાની પીઠપર બાંધ્યા હતા. એ અવસ્થાથી પોતાને ધન્યવાદ આપતો હતો. જે દેશમાં તે મોટા માણસ તરીકે ગનાયો તે દેશ જોયો; માનશર ચાંગરટીનના ધરને રસ્તે થઈને ગયો ને જેમાં તે જમવા પામ્યો હતો તે ધરને નમસ્કાર કર્યો. થું મા-હેમ ચાંગરટીનના નાગપર નિસાસો મુક્યો. ? ના. પણ બોયરામાં જે મોમાઈ નામનો દારૂ હતો તેના નાગપર ।

તે એ ધર આગળથી ઉતાવળે પગલે ચાલ્યો. જે ડોરોસીને વાસ્તે આ-
ટલી વિપત્તીમાં આવવું પડ્યું તે કદાચ મળે તેથી હોડ્યો. પણ મોટા
રસ્તા પર જવાને નાની સાંકડી ગલીમાંથી પસાર થતાં સામા દ્યુનેલ મળ્યો.
તે ઝીનોખાથી સમાન ખરીદ કરી એક ગધેડા પર લાદી પાછા ધર તરફ
ઉતાવળથી જતો હતો. તેને દેખાતે ડ્યુનર્ગે અખંધ ઉપર ટોપી ખેંચીને
તીચું માથું કરી ચાલ્યો. કારણ તે ચાંચરડીનના નોકરને મળવા ચાહતો
ન હતો. પણ આવે વેષે ચાલ્યા જતાં આગળ શું આવે છે તે ન જો-
તાં ગધેડાની સાથે અચકાઈ પડ્યો ને તે બારથી લાદેલું હતું તેથી નીચે
એસીજ ગયું.

દ્યુનેલ—અલ્યા મુરખ—તને દેખાતું નથી કે શું ? રસ્તો તો આટલો
બધો પહોળો છે ને મારા ગધેડા સાથે અથડાયો ?

મુખ કહેતાની સાથે ડ્યુનર્ગેને રીસ ચડી. એ જુના નોકરનું મોં ડ-
યુનર્ગેને ગમતું ન હતું. કારણ ચાંચરડીને ત્યાં મીનાઈ સાથે ડ્યુનર્ગે રહ્યો
હતો ત્યારે તેમને જોઈને દ્યુનેલનું મોઢું ચઢતું. ને બીજું ડ્યુન-
ર્ગના એ આનંદી નોકરો, જે છોકરાં હતા, તેમને આખી રાત જુએ માર્યા
હતા ત્યારે દ્યુનેલે બન્ને છોકરાઓને લાકડીથી ફટકારી કાઢ્યા હતા તે
જુલી ગયો ન હતો. તેથી ગુસ્સે થઈને ડ્યુનર્ગે આ વેળા દ્યુનેલ-
ને એ સોટીઓ ફટકારી કાઢી. એટલે દ્યુનેલ ‘ચોર ચોર આવોરો અવો’
જોડી મોઢેથી બુમો પાડવા લાગ્યો.

નોકરનું વેર લેવાને સખ કરતાં ડ્યુનર્ગે જે હાથ ઉઠ્યો કીધો તેથી
તેના માથાપરની ટોપી પડી ગઈ એટલે દ્યુનેલના જીવામાં તેનું મોઢું અ-
બ્યાથી તરત ડ્યુનર્ગેને ઝીંગાળ્યો.

દ્યુનેલ—કોણ આ કંગાલ પેલેટાઇન, જે પોતાનું ક્રૂર પતાવતો
તથી તે ? જેણે અધરા કુંગરપર કીલ્લાઓ બાંધ્યા છે ને સીયાળામાં લીલા
વટાણા ચાલે છે તે જુડો બેરન ! અરેરે પડેલાં કેવો દેખાતો હતો ને
હમણા કેવો કંગાલ સ્થિતિમાં દેખાય છે !

ડ્યુન—(બીજા તરફ સોટી દ્યુનેલના માથાપર ઉગામી) મોં બંધ કરો
છે કે નહીં લુચ્ચા !

દ્યુન—પણ મને તું શા માટે મારે છે ?

ડ્યુનર્ગે—મારા નોકરને તેં માર્યા માટે, હું પણ તને તેવીજ સખ કરું છું. ૧

ધણી દીવસ થયા તને મારવાનું માસ મનમાંજ હતું.—અમો સાઈ
થયું તું મળી ગયો.

દ્યુનેલ—તારા મોકર ! તારા મોકર તો ખાસ મહેના ? મારા શેઠે એક ખાસ સુધી તને ધરમાં રાખ્યો ને હા માણસ જટલું એકી વખતે ખાનાર તારા મીનાડને શુદ્ધ રાખ્યો તેના બદલામાં તું આ મને ઇનામ આપેછે કે ?

ડ્યુન—તારા શેઠને ત્યાં હું મહીનો રહ્યો તેમાં તારેશું ! જા લુચ્ચા.

દ્યુન—તેના આવોજ બદલો આપે છે કે ?

ડ્યુન—(લાકડી લગામીને) ચુપ રહે, નહીં તો વળી પાછો લાકડીની ફટકાની કાઢીશ સમજ્યો કે ? એટલેથી દ્યુનેલની રીસ નરમ પડી. ને પોતે ચુપ રહી ગયેડું ક્યાં જતું રહ્યું તે જોવા લાગ્યો; પણ તે જનનવર આ ટંદો ચાલ્યો તે વેળાનું ક્યાંએ નાસી જઈને રસ્તાની પાસે આવેલી કાડીમાં ચાલ્યું ગયું.

દ્યુનેલ—(આરે તરફ જોઈને) મારું ગયેડું ક્યાં ગયું ? મારા ગ-ધેડાનું શું થયું !

ડ્યુન—હું શું જાણું તારું ગયેડું ક્યાં ગયું તે ? તારા ગધેડાને શોધી મે, હું તો મારે આ ચાલ્યો. તારા શેઠ ને શેઠાણીને મારી સલામ કહેજે ને તેમને ખાતરી આપજે કે કોઈ વેળા તેઓ પારીસ આવશે તો રાવાને સ્કાંડોમીરના પેટેલાઈન તેમને જોઈને ઘણા ખુશી થશે.

દ્યુનેલે ડ્યુબર્જ શું કહે છે તે તરફ ખીલકુલ ધ્યાન આપ્યું નહીં. “મેડેલાન ! એ માડેલાન ! તું ક્યાં ગયો” એમ ખુમો પાડતો દોડવા લાગ્યો.

ડ્યુબર્જે માર્ગ કમણ કરવા પ્રારંભ્યું. ને દ્યુનેલની દૃષ્ટીની બાહર ગયો. અરધા કલાક પછી ડ્યુબર્જે એ બાળતનો મનમાં વિચાર કરતો કરતો મેદાનના રસ્તાપર ગયો; થોડેક છેટે પેલું ગયેડું પીઠપર બોલે લઈને જ રસ્તો કીક ચાલતો પડ્યો તે રસ્તે જતું, ને બાજુપર વધેલા ઘાસ પર ચરતું ને ધીમે ધીમે આગળ ચાલતું નજરે પડ્યું.

ડ્યુબર્જે ગયેડાને જોઈને જોઈયો “ચાલો કીક થયું, એ ગયેડું રસ્તા-માંજ મળી ગયું. પરમેશ્વરજ મેળાની આપ્યું ! પણ હવે એનું શું કરવું ? પણ પરમેશ્વર માણસને જ મેળવી આપે છે તેને કાયદો છોડે એવું નથી. એ ગયેડાને હું કાંઈ હાંકીને અહીં લાવ્યો નથી. ને તે પોતાના ધણીને છોડીને અહીં ચાલ્યું આવ્યું, તેમાં કાંઈ મારો વાંક નથી. ગમે તેમ ચાલો, પ્રથમ તેના ધણીને પાછું લાલે કરવું જોઈએ !”

જે રસ્તે ચાલે ડ્યુબર્જે આવ્યો તે રસ્તે જરા પાછો વળ્યો ને મો-ટથી ખુમો પાડવા લાગ્યો કે “દ્યુનેલ ! તારો ગયેડો આવીને લઈ જા, તું પણ એક ગયેડો જોવાજ છે.

કાંઈએ જવાબ આપ્યો નહીં. ડ્યુબર્ગે અમરતી બુમો પ્રાપ્ત. ડ્યુબર્ગે
ને બોલાવવા માટે બુમો પાડી પાડીને તે ચાકી ગયો ને ગધેડા પાસે જઈને
મનમાં બોલ્યો:—મારાથી બને તેટલું તો મેં કીધું ને મારા મનનો ખટકો
કાઠી નાંખ્યો. હવે પાછા દહોડ મૈત્ર કોણ ચાલતું જાય ? ને ચાંચરડીનું
જે હવે મારો મિત્ર નથી તેને ત્યાં જવાનું કારણ શું ? છતાં ગધેડાપર
શું લાદ્યું છે તે તો જોડ; પણ કાંઈ કીમતી માલ તો લાદેલો નહીં હશે.
ડ્યુબર્ગે લાદેલી બે ટોપલીમાં શું છે તે જોયું તો એકમાં સફેદ
ફેફડું હતું ને બીજામાં પુષ્કળ આટલીઓ અને નાની પેટીઓ હતી.

ડ્યુબર્ગે--વા-રે-વા ! મને તો વૈદની દુકાન જડી આવી પલ્લુ આ
રહી તેની યાદી. અરે, આતો બીજાને તેની રસીદ છે ! એથી શું શું થીજે
છે તે તો જણાસે !

“ માડેમ ચાંચરડીને કાંઈટ કોલસીંથ રસાયણી ને ઓસડીઆં વેચ-
નાર-શ્રીનોબલ-ને ત્યાંથી ખરીદ કીમેલા સામાનની યાદી ” હવે યાદગાં
શું છે તે જોઈએ ! દાંતનું મંજન-ગમ પલાસ્તર-મોઢે ઓપડવાના રંમના
ડબ્બા-ગદામનો મઘમ-મકાસરનું બાકનું તેલ-ડુકરની ચરખી-ચાંમડીયર
ચોળવાનો મઘમ-સરકાનો રંગ-ઝાડપાકાનો જુરો રંગ. મારા સમ આ યાદી-
તો ધણી સારી છે ? પણ વળી આગળ શું છે તે જોઈએ-જીજ્ઞાસની જો-
બાઓ-પેટમાં દુખતું હોય તો તેની જોળીઓ-સ્વાદ બગડ્યો હોય તો તેની
જોળીઓ-ને બીજું શું છે જોડતો ખરો ? ચાકોમેટ ૨ રત્ન. આતો ઠીક
છે ! મો. ચાંચરડીને કેટલું બધું સામાન મંગાવ્યું છે ? ૩ શેર વટાણા ને
આ-મોઢે લગાડવાનો રંગ છે. કોલન વોટરની ૩ બાટલી-ફાલ્લાનો મલમ-ચુ-
મડાનો મલમ-પેપરમીટ-ટોનીકની જોળીઓ-તાવની જોળીઓ. બસ એટ-
લુંજ. હવે બીજી ટોપલીમાં શું છે તે જોઈએ વાઈ ? પ્રથમ વાળની ટોપીની
એક પેટી, જે મેડેમ ચાંચરડીના વાળ ઓળખા અગાડ પહેરે છે તે, પછી
આગળ-ને વાળની ટોપી મુકવાને લાકડાનું ગાયું, પછી લાંબું બુટની એક
જોડ-ને છેલ્લા હાથનાં મોજાં.

ડ્યુબર્ગે-ચાલો ઠીક છે, થોડી જોળીઓ ને બાટલી આપવા હું કાંઈ
આમેચાર્ડ પાછો જવાનો નથી. બસેને ચાંચરડીને બીજી જોળીઓ ને બા-
ટલીઓ મંગાવી લે, અગર આ મરેજની વાદ જોવાજ કરે ! આ સામાન
હું મારા તાબામાં પહેલો લઉં, પણ આ ઓસડીઆનું શું કરવું તે તો હું
જાણ્યો નથી ! કેવો ખાસો ચિચાર ! હુરાં. આ ઓસડીયાં તો ધણી કા-

બના છે, કારણ રસ્તે ખરચવાને માટે માફ ગજવું ખાલી છે તે કામ લાઈ ગશે. વળી મને પૈસો નહીં મળે એમ કાણ કહે છે? ધીરજ એ મોટી વાત છે ! પાસુંતો નાંખ્યું છે. નસીબમાં આવે તે ખરું ! એક વારકો ખેરન પેલેટાઈન, નાટકાર ને અભિનયતાં રાક્ષસ તો બન્યો ! હવે ચારલાટન બની જઈ ! આપણે શું ? હાલમાં એ ધંધો ધમધોકાર ચાલે છે. જરા માણસમાં અક્ષ હોય ને બોલતાં બરાબર આવડતું હોય તો પૈસાજ પૈસા, પુછવું શું ? એ બધા ગુણ તો મારામાં છેજ ! ત્યારે હું ઉંઠવૈદ બની જઈશું ! ને આ દુનિયામાં ઉંઠવૈદ કાણ નથી બનતું ! જે ગુણ માણસમાં હોય છે તે તેને કામ લાગે છે. નેકરો શીકે છે, લુચ્ચા માણસો મુર્ખને ઠગે છે; પુરખો સ્ત્રીને ઠગે છે. લકડંગી સ્ત્રીઓ રંગીલા મરદોને ઠગે છે, કરજદાર સાહુકારને ઠગે છે, મંથકાર વાંચનરાઓને પ્રસાવે છે, ચોપડી વેચનાર ખરીદનારને લુટે છે, ને વેપારીની તો વાતજ શી ? તે તો દુનીયાને આખીને આખી ગળી જાય છે. રોગ મટાડનાર હું બની જઈ એટલુંજ નહિ પણ રોગ ઉત્પન્ન કરું ને મટાડું. એ બંને વિચા મારી પસે છે ! સારાંશ, કે હું પકા ઉંઠવૈદ ને ઠગારો બનું. મારી પાસે કોઈ સાથી કે જોડીદાર નથી. હું તો ખુલ્લો ધંધો કરીશ; મારી પાસે હજારો કળા છે, તેમાંની એક કળા હું ઉપયોગમાં લઉં તો ધણા પધસા કમાઉં. એક ગોળીની કોંમત એક પેની રાખીશ, કારણ હું માણસ જાતપર પરોપકાર કરનાર છું. હવે શું બાકી રહ્યું ?

આ નવો ધંધો અજમાવી જોવા ડ્યુઅર્ગે ગધેડાને પાસેની ઝાડીમાં લઈ ગયો. ત્યાં જઈ પાલેટાઈનના ખુટ ઉતારી નાંખ્યા. કારણ તે ધણા ભેલા થયા હતા તેથી તે દુર ફેંકી દીધાં. ને તેના બદલામાં જેક ખુટ પહેરી. તેતો ઘુટણ સુધી આવતા હતા, તેથી ઉંઠવૈદ છતાં કોઈ ખેરન પોટોરકી છે એવું જણી શકે નહીં. માથે વાળની ટોપી પહેરી, જે મેડેમ ચાંચર-ટીનને માટે લ્યુનેસે ખરીદ કરેલી હતી. ને માથાના વાળ એક જગોપર બાંધી પાછળ એક પુછડું રાખ્યું. પછી મોઢાપર રંગ ચોપડી ને કમ્પા-જાપર ને દાઢીપર સફેત રંગ લગાડ્યો. આ પ્રમાણે વ્યવસ્થા કરીને ગધેડાની પીડપર ચઢી બેઠો ને બોળામાં, ચાત્રતી-દુકાનના ટોપલા રાખ્યા. ને ચામકના બદલામાં હાથમાં જે લાકડી હતી તે વડે ગધેડાને ફટકારી ઢાલી રસ્તે પડ્યો.

ડ્યુઅર્ગેને આવો અમર્યાદીક વેપ, મોઢાપર ભુત રંગની ટોપીના વાળ,

પીઠપર લાંબા વાળની પુંછડી, મોટાં બુટ, ને પગ ધોવી રીતે રાખ્યા હતા કે જેથી તે ટોપલી સાથે ઘસાય નહીં, ને ગધેડાપરની સ્વારી, એ બધે વેસ માર્ગે આવતા જતા લોકોની નજરે પડ્યો. આગળ ચાલતાં એક ગામડું આવ્યું. ગામના લોકો એને જવાને એકઠા મળ્યા. ને તેને ખારણા આગળથી જતાં જેવા ઉમરામાં ઉભા, ને નાનાં છોકરાંઓ બુદ્ધિ પાડતાં તેની પાછળ લાગ્યા. ડયુગર્ગ ડામે ને જગણે હાથે આ બાબુ ને તે બાબુ બળીને સલામ કરતો ને મોઢેથી બોલતો:—

“ સાંભળો ભાઈઓ, મિત્રો, ને બેહેનો ! તમે મંદ હો, તમારા પગ સડી ગયા હોય કાનમાં ચરકા નાખતા હોય, રાતે નહારાં સ્વપ્નાં આવતાં હોય, અગર ઉંઘ ન આવતી હોય, જખમ લાગી હોય, અગર બેહેરા, આંધળા, એક આંખ કાણી થઈ હોય, અગર મુગ્ધ હો, અગર સંધીવા થયો હોય, તો મારી પાસે આવો ને આવી તક વ્યર્થ ગુમાવો નહીં. આવો વખત ફરી ફરી મળવાનો નથી ! હું મોટો વૈદ છું ! માટે ઘાતર છું ! મોટો શસ્ત્ર-વૈદ છું ! એક વખત મારી પાસે આવો તો ફરી આવવાની જરૂર રહેશે નહીં. ખાતરી કરી લો. આ દુનિયામાં જુદા લોકો ધણા છે. સાચાને કોઈ પુછતું નથી. જુડો સાચાને ઠેકાણે ખપી જાય છે. માટે ભાઈઓ, મારી પાસે આવીને દવા કરાવો. આ ગામમાં હું આવ્યો છું તેનો લાભ લઈ લો. પછી માંગશો તો મળવાનો નથી. મારી પાસે ઉંચી જાતના ઓસડો છે. બધે કબ્જે તૈયાર કીધાં છે. આવી તક ગુમાવો નહીં, ને ગુમાવશો તો પસ્તાશો. પાછો હું આ ગામમાં જલ્દી આવનાર નથી. માફ આવવું દર ત્રીસ વર્ષે થાય છે. ને ત્રીસ વર્ષ પછી આવું તો તમે ક્યારનાંએ મરી ગયા હશે. તે વેળા તમારામાંથી થોડાકજ જીવતા રહેશે ! મારા ઓસડોને એવો મહિમા છે ! માટે, મારા મિત્રો ભાઈઓ ને બેહેનો, હું દરેક જાતના રોગ સારા કરું છું. હું કાંઈ દાંત મુગમાંથી ઉખેડતો નથી, પણ મારી પાસે એક એવી દવા છે કે જે દાંત ઉપર લગાવી હોય તો લગાડતાંની સાથે દાંત ખરી પડે છે, ને દાંતના પેદામાં કળતર સંમુગ્ય થતું નથી ! ચાલો ! આવો ! વહેલા થાઓ !

ગામડાના લોકો સાધારણ રીતે ભોળા સ્વભાવના હોય છે. તેઓ ડયુ-જર્ગ જેવા ઠગારાને તરત માની દે. જે લોકોએ ઉપહું બાપણ સાંભળ્યું તેઓ તેની પાસે જઈ પોતાની ટોપી ઉતારી નમ્રતાથી નમીને શું કુંઃમ થતું હતું તે કહેવા લાગ્યા. બપોરે બધું કહી રહ્યા ત્યારે ડયુખર્ગે ટોપલી

ઉધાડીને સાહસ કરી દવા આપી, ને ખાતરી કરી ને વેહેલાં સાઈ થયું તેની જામીનગીરી આપી. એક દાંધને બદલગનો મલમ આપ્યો, તાવવાળાને પેપરમીટ આપી, સરડીવાળાને-ગુમડાની દવા, કાગને-મકાસર તેલ, જાતીના દરદને માટે-કુકરની ચરખી, ને પેટ દુખે તે ઉપર-સરકાની ગોળાઓ આપી. આ પ્રમાણે ચાતુરી લગાવી ગમેજાને એક સોડી મારીને ગામમાંથી ડ્યુબર્ગ આદ્યો ગયો. પણ દોડેક માઇલ આગળ ગયો નહિ એટલામાં ગરીબ બીચારા ગામડાના લોકોને દવાતી અમર તરત જણાઇ. એકે પેટાં જાત્રી રાખ્યું, બીજાને ઉમ્મટી થવા લાગી, ત્રીજા ગાયું દુખવા લાગ્યું ને કોઈને વળી કાંઈ થયું. કેટલાક ઉટવૈદને પકડવા દોડ્યા ને તેને ઉટવૈદ, ઠગારો, લુચ્ચે એવાં ઉપનામ આપ્યાં. પણ ડ્યુબર્ગ પકડાયો નહીં. સાઈ થયું કે દવા ચોડી આપી હતી ને તેથી કોઈ મરી ગયું નહીં. નહીં તો બીચારાના ખ્યાર વાગી જતે.

ન્યાં ડ્યુબર્ગ વિશ્રાંતિ લેવા અગર ઉંમ લેવા મુકામ કરતો ત્યાં કોઈ જામે દવા આપતો નહોતો એવી તે સંભાળ રાખતો. આ ઠગારો ઝોસ-ડો વેચવાં માટે વારેવારે ઉભા રહેવું પડતું તેથી ધીમે ધીમે જતો હતો, એમ કરતાં ડ્યુબર્ગ પંદરેક દીવસમાં સોએક માઇલની મુસાફરી કરી એક નાના બંગલા આગળ આવી પહોંચ્યો. અહીં આવ્યા અગાઉ જાત્રી દવા વેચી ન હતી. કરચુ જેમ જેમ શહેરની પાસે જતો ગયો તેમ તેમ લોકો વધારે સાવધ ને જાણીતા માનમ પડ્યા. પાસે જાત્રી પૈસા પણ થવા નહીં, દીવસે જે કમાય તે રાતના ખર્ચની નાખતો. ને કદાચ વધારે પૈસા મળતા તો દારૂની ખાટલી ખરીદવામાં ખર્ચતો પણ પોતાની ખાતગી રીસકને છેડતો નહીં.

બંગલો એવા પ્રકારનો હતો કે તેમાં જવાનું ડ્યુબર્ગને મન થયું, તે જતાની સાથે ધરમાંના નોકર ગાણુસો તેની પાસે આવ્યા. કેટલીક છોડી-ઝોઝો તાવતી દવા લીધી. દાંત દુખે તેના ઉપર પેપરમીટની દવા કેટલાક ખેડુતોએ લઈ રાખી, પણ લોકડાનું મોઢું જોઈને ધણો અચંબો લાગ્યો. તેના ઉપર વાળની-ટોપી મુકતો હતો, કારણ ડ્યુબર્ગ તેમને એવું કહ્યું કે આ લોકડાનું મોઢું વરસાદ આવવાનો હોય ત્યારે ખોલેછે, ધરનો ધણી ખેતરમાં કામે ગયો હતો, પણ તેની માંશી ધરમાંજ હતી. તે વૃદ્ધ હોવાથી ભુત. ડાકજી, પીશાય ને પલીતને માનતી હતી. તેણી ડ્યુબર્ગ પાસે ગઈ, કારણ ત્રણ રાત્ર મુઠ્ઠી તે ચત્તી પડી રહી હતી ને સવારે ઉઠી ત્યારે ઉધી

મુતી હતી એમ તેણીને માત્રમ પડ્યું તેથી ધાર્યું કે ભૂત આવીને મને ઉશ્કેલી જાય છે. એ વાતથી ડોશી ખીયારી ધણી ચિંતા કરવા લાગી કે એ ભુત શરીરમાંથી કેમ નિકળી શકશે ?

ડ્યુબર્ગે—હું તમને એવી ગોળી આપું કે રાતના જે પાસાપર તમે સુઈ જાઓ તેજ પાસા ઉપર સવારના ઉઠો, રાતના જરાપણ પાસું બદલો નહીં. આ ગોળીઓ મને ગીની દેશના એક વૈદે આપી હતી એ ગોળી ખાધને તે આઠ દીવસ સુધી એકજ પાસાપર ઉઠી જતો, પણ તમે જો આ ગોળી ઘોડી ખાઓ તો તમને રાતે સારી ઈંધ આવી જશે ને રાતનાં સારાં સારાં સ્વપ્નાં આવશે, એવાં સારાં-કે પાંચ પથારીમાંથી ઉઠોજ નહીં. વળી આ ગોળીમાં ખીજે એવો ગુણ છે કે જે માણસ એ ગોળીઓ ગળે તે, જે માણસને સ્વપ્નામાં જોવા માગે તેને જોઈ શકે. પણ ગોળી ગળવા અગાઉ એટલું કરવું જોઈએ કે માથાની ટોપી મુકી, તેને ચાર ફેરા મારી, પથારીમાં સુઈ જવું.

ડોશી—ત્યારે વહેલા થાઓ ને મને તે ગોળીઓ આપો. રાજ હું એક ગોળી ખાઈશ. આજે રાતના મારે મારા ધણીને સ્વપ્નામાં જોવો છે. કારણ તે ધણી સારો માણસ હતો ને આ ખીજ ધણીના જેવો દારૂખાજ ન હતો. હું ટોપીની આસપાસ ફેરા ફરીને સુઈ જઈશ એમાં ભુલવાની નથી. મારે આજે તમારી કીમતી ગોળીઓ મને આપી દો.

ડ્યુબર્ગની સાથે તે વૃદ્ધ માસી વાત કરતાં હતાં ત્યારે ધરતો ધણી ખેતરમાંથી કામ કરી ઘેર આવ્યો, ને બારણા આગળ ગધેડું ઉભું હતું તે કોનું છે તે પૂછવા લાગ્યો. એક નોકરે આવી કહ્યું કે આ ગધેડું તો એક વૈદ રાજનું છે. તે અહીં આપણે ઘેર હમણાંજ પધાર્યા છે. ખેડુને પૂછ્યું, એ વૈદરાજ વળી કોણ છે ? તેના જવાબમાં એવું કેહેવામાં આવ્યું કે એ કાણુ છે તેની કોઈને ખબર નથી. પણ ધણી કરીને તે ભુત પીશાયને કાઢનાર છે. તેના માથાપર સ્ત્રીઓની પેઠે વાળ રાખેલા છે, પગમાં મોટાં બુટ પહેરેલાં છે ને તેની પાસે લાકડાનું માથું છે તે વરસાદ પડવાનો હોય ત્યારે ખોલે છે. કમનસીબે ખેડુત એવો માણસ હતો કે ભુત પીશાયને કે કોઈને પણ માનતો નહતો. એ બધું ઢાંગ છે એમ કહેતો, પણ આંખે જુઓ ને કાને સાંભળે તેજ ખરું એવું માનતો. દુકામાં કહીએ તો તે એમાંનો માણસ હતો કે જે છુપી વિધાને માનતો નથી. નોકરે જે ખીના જણાવી તેથી તેને એવા માણસ ને જોવાની ઇતેજારી થઈ, ને પૂછ્યું કે એ ભુતો ધરમાં છે કે જતો ર-

હોયે. એક ચાકરીએ આવી કહ્યું કે શેઠણીની સાથે એ ધરમાં ગયોયે. તેથી ખેડૂત ધરમાં જઈ આસીને ખોળવા લાગ્યો. એટલે આસીબાને તો ખી-જનામાં સુતેલાં દીઠાં.

વૃક્ષડોશી—ઓ મારા વાકા બાપ! તેં આ શું કીધું? મને ઉંધ આવવાતી તૈઆરી હતી તેમાંથી તેં મને જગાડી! મને મારો ધણી જરા જ-ચા ઉંધમાં દેખાવા માંડ્યો હતો એટલામાં તેં મને જગાડી. તું બહાર જ, નહીં તો ગોળીની અસર બરાબર થશે નહીં.

ખેડૂત—છટ, એ શી વાત છે? તારી ગોળીઓની વાત જ ન કર મારી આગળ, પણ જુઓ ક્યાં છે તે મને બતાવ? કદાચ તે મારા સસલા ચોરી જસે.

વૃક્ષડોશી—એ તું શું બોલે છે? પાછલી રાંધણીમાં ખેસી એ રોટલી એ બજ્યાં ખામ છે.

ખેડૂત—શું તે મારાં બજ્યાંને રોટલી ખાય છે? ને હું શું ખાઈશ? કે રટલી રોટલી ખાધી તે હું જઈને જોઉં છું.

એમ બોલીને ખેડૂતે હાથમાં સાવરણીનું ફૂડું લઈ, પાછલી રાંધણીમાં જઈ, ડયુબર્ગની પાસે જઈ તેનો વાંસો નરમ ઘેંસ કરી નાંખ્યો. એટલે જો રથી સાવરણી તેના માથામાં ને પીઠ પર મારી કે ડયુબર્ગ તો ગભરાઈ જ ગયો ને ક્યાં નારી જવું તેનો લાગ શોધવા લાગ્યો. પછી સારામાં સારો માર્ગ સોધી દાઢ્યો ને ત્યાંથી પોખારા ગણી ગયો. એટલામાં ધરના નોકર ચાકરો હાથમાં લાકડી, ડંડુકા, ને સોટા લઈને આવી પોંચ્યાં. કચ્છ તેઓ પોતાના ધણીને મદત કરવા આવ્યા હતા. ગંધેડાને ત્યાંનો ત્યાં મુકીને જોટલું દોડ્ય તે ટલું એકદમ સ્વાસ વર્ધી દોડીને, પાછળ પોતાનું ગંધેડું, ઓસડો ને અસબાબ ખેડૂતના ધર આગળ બધું રહેવા દઈ, ડયુબર્ગ દોડીને પહોંચ્યો કરી ગયો. સાંઝે મયું કે હજી ડયુબર્ગને આગળ પારીસ તરફ જવાનું હતું, નહીંતો ગામડાનાં લોકો મળીને એનો ખેરકુટોળ કરી નાંખત.

ભાગ ૧૯.

ડયુબર્ગ અખરે પારીસમાં આવી પોંચ્યો. રસ્તામાં ત્રણસેં મૈક્કની મુ સાફરી કરતાં સવા મહીને યઈ ગયો. પણ માર્ગમાં લોકોના મહાન રોગો મટાડવા પડ્યા તે જોતાં કાંઈ ધણા દીવસ લાગ્યા નહીં. જે ખેડૂતના બંગલામાં તેણે પોતાનું વૈદ્યકી ધંધાનું આલુર્ય બતાવ્યું હતું, ને જે શરમ ભરેલી રીતે

તેનો બદલો મળ્યો હતો તે બંગલામાંથી નિકળતાં લાંબી પુઝડીવળી ટ્રાપી ફેંકી દીધી, કારણ તેથી ગામના છોકરાંઓ તેની પાછળ લાગતા હતા. પારીસ માં આવ્યો ત્યારે તેનો પેડેરવેશ ધણો મેલો થઈ ગયો હતો ને ગળામાં પૈસા પણ નહતાં, તેથી બીજે કંઈએ ન જતાં જે ઘરમાં તે પ્રથમ રહેતો હતો ત્યાં ગયો. કારણ તે ઘરની જે બામ હતી તેને ત્યાં તેની ઇમાર રહી ગઈ હતી. ઘરની બામ ધણી સારી સ્ત્રી હતી, કારણ ડ્યુબર્ગે જેવા અકલના બાર રક્ષાનો સંપ્રદ કરતી. કારણ એવાજ માણસો હાથના ધણા છુટા હોય છે. એ આવતાની સાથે તે બસીયાઇ મલી ગઇ, તેણે તેની ઇમાર આણી આપી ને એક સીસ કરેલું પોટલું ડ્યુબર્ગે ને આણી આપ્યું. તે પોટલું ડ્યુબર્ગે સમજી થઈને લીધું. કારણ તેને ધારતી લાગી કે રખેને એ પોટલમાં કંઈએ તેના પર સમનો કાઢેલા તે હશે. ને તેનાપર જમી લાગી હેમ તો ડ્યુબર્ગે પાસે શું હોય જે તેનો માત્ર જાણદાર લઈ જાય? એ વાતની ડ્યુબર્ગે ને શીકર ન હતી.

પછી તેણે પાકીટની સીસ તોડી ને અંદર એક કાગલ મુક્યે હતો તે વાંચ્યો. વાંચતો હતો ત્યારે તેના ચેરા પરથી એવું જણાતું હતું કે કંઈ આનંદની ખબર હશે. પણ થોડીજ વારમાં આનંદની નીશાની જતી રહી ને મોઢું વાંકું ચુંકું કરવા લાગ્યો. જાણે તે રડવાનો જાણીએછેને પ્રયત્ન કરતે હોય તેમ. આખરે આંખમાંથી એક પણ આંસુ ન નિકળ્યાથી રડવાનો જે પ્રયત્ન કર્યો તે છોડી દીધો.

ડ્યુબર્ગે—(જાહેતે) મારી વહાલી મેઢેમ બીનાઇટ, તને ખબર છે કે મારી એક કાકી બોટનીમાં રહે છે તેની કને એક હજાર મોદર (નાણું) હતાં ને તેજ મને અસાર સુદી પૈસા મોકલતી હતી.

બીનાઇટ—તમે ધણી વેળાએ એની વાત મારી આગળ કરતા હતાં તે મને ખબર છે સાહેબ.

ડ્યુબર્ગે—મેઢેમ બીનાઇટ—ને મારી કાકી મરી ગઈ. મરી ગઈ મારી બલી કાકી તો મુઠું થઇ પડી છે.

બીનાઇટ—બનાવ ધણો માઠો બન્યો.

ડ્યુબર્ગે—માઠો શેનો? હું હવે એનો વારસ બન્યો છું વારસ. પણ તે ધણા પૈસા મારે માટે મુઠી ગઇ નથી કે જ્યાં હું સુખેથી જીવી કાઢું. તેમાં મારા જેવા શાંત ને વિદ્વાન માણસને એટલા પૈસાથી શું થાય એવું હતું—

બીનાઇટ—સાહેબ, એ બાબતે શું થયું હતું?

ડ્યુબર્ગે—તે બાબત હું તને પછીથી કહીશ. તેણીનો વહીવટ મને

શ્રીટનીમાં બોલાવેછે તેથી મારે ત્યાં વગર દીલે જવું જોઈએ.

બીનાઇટ--તમે ગયા હતા સારે, સાહેબ, વાઇ કાર્ટ ફ્રેડરીક-ડી-મેઈ-ટ્રેવીને તમારી ખર્ચ કાઢવા ધણી વેળાએ માણસ મોકલાવ્યું હતું.

ડ્યુબર્ગ--હું શ્રીટની જમને પાછો આરિશ સારે થઇ રહેશે. સરસામાન જમું લેવા માટે મારે જાતે જવું જોઈએ એ કાગ પહેલું કરવું, પછી બીજું બીજાનું કામ કરવા અગાઉ મારું પોતાનું કામ પહેલું કરવું જોઈ-એ. સલામ મહેમ બીનાઇટ, પણ જરા ઉભી રહે. મને તે જે ખુશાલી ભરેલા સમાચાર આપ્યા તે માટે હું આ બંધ તને ઇનામમાં આપુ છું. આ કપડું લઈ, જોઈએ તો, તારા ધણીને માટે એક કપડાં બનાવજો. ને હું જેલે આવ્યો તેવોજ પાછો જાઉં છું, પણ ફેર એટલો કે જતી વેળા કાંઈ હવે પહે ચાલીને જાંઘ જવાના નથી.

ડ્યુબર્ગ ગાડીખાનામાં ગયો ને ત્યાં જઈ ગાડીમાં જગો રખાવી. પાસે બાઇના પૈસા હતા. પ્રવાસમાં ખાવાના ખર્ચના પાંચેક ફ્રેંક હતા પણ એકો વિચાર કરીને સમાધાન માનતો કે જો દારૂ ન પીગી તો એ-ટલા ધણા છે. ને વારસો મળશે એટલે વખતે ખર્ચ વધારે થયો તો તેમાંથી વાળી આપીશું. શ્રીટનીમાં પોહ્યા પછી એને ખર્ચ પડી કે એની કાકીએ એને કુલ વારસ ઠેરાવ્યો હતો; તે એવું જાણતી હતી કે ડ્યુબર્ગ પરણેલો છે ને તેને પેટે ધણાં છોકરાં પછાં છે. જે વારસો મુકી ગઈ હતી તેની વરસદીવસે આવક સોળસેં ફ્રેંક થાય એટલી હતી. આટલી આવકથી તે બેરન જેવો ભો નહી રહી શકે, પણ જો દારૂના અને જુ-ગારના વ્યસનમાં નહીં પડે તો સુખ અને માનથી રહી શકે એવું હતું. પણ ડ્યુબર્ગમાં એ ક્યાંથી? “ઓદીન ક્યાં કે મીઆં કે પાઉમે જીતીઆં” પણ એણે એવા કસમ લીધા કે સામાન સુમાન ગીરો મુકવો નહીં પૈસા ગુમાવવા નહીં, ને તે કસમ પ્રમાણે ચાલ્યો.

વકીલ--(કાગ પત્ર ઉપર સહી કર્યા પછી) તમારી મરનાર કાકીએ કહ્યું છે કે તમારે બને ત્યાં સુધી કરકસરી રહેવું. તમારી સ્ત્રી ઉપર મા-યા રાખી ને તમારા જોડીઆ છોકરાંઓને બચાવી ગણાવીને સન્માર્ગે ચલાવવાં.

ડ્યુબર્ગ--(આંખમાંથી આંસુ પાડવાના વ્યર્થ ફાંફાં મારીને) મારા ઉપર તમે વિશ્વાસ રાખજો કે મારી કાકી મારે માટે જે કહી ગઈ છે તેના શબ્દ પ્રમાણે હું ચાલીસ. હું મારી સ્ત્રીની સાથે કયુતરના જેવી પ્રીતી રાખીને રહુ છું. ને મારા જોડીઆં છોકરાં-કાસ્ટર અને પોલાક્ષ જેવા એક બીજાપર હેતી રાખે છે.

કાકીનું જે સરસાગાન હતું તે ડ્યુઅર્ગ વેચી સાડીને તેના શેકડ નાંખ્યા ઉભાં કીધાં. આ કાગમાં બીટનીમાં એ માસ રહેતું પડ્યું તે પછી ન-ખશીખાંત એટલે પગથી ને માથા બગણુ સારાં કાગાં કપડાં પેઢેરીને બાઈ પારીસ તરફ એકવારના વિદાય થયા. ત્યાં ગયા પછી માગનાસએને પતાવવાનું પેહેલું કામ હતું, ને કાકી ગુજરી ગયા પછી જે ગંભીરતા ને ડહાપણુ ધારણ કર્યું હતું, તે કાપમ રાખવાની કાશીશ કરી. હવે દેડરીકને ત્યાં જમને એને મળતું કે એને પોતાને ત્યાં બોલાવવો એ વાતનો નિશ્ચય થયો નહીં. એક સાંજના કાશીખાનામાં જતો હતો ત્યારે ત્યાં મો-મીનાઈ કોષ એ ગૃહસ્થો ટેવણ આગળ બેસીને ખુદ્દિગળની રમત રમતા હતા તે મુગો મુગો જોયા કરતો હતો. ડ્યુઅર્ગે તેના ખમાપર પાછળથી એક લપડાક સમાવી. મો. મીનાઈ દૂરીને જોયું નો બાઈ ડ્યુઅર્ગ પાછળ ઉભેલા જણાયા. પણ તેમનો આદરસત્કાર કેમ કરવો? કારણ તેને બારન પોટાસ્કી કહેવો-કે-ડ્યુઅર્ગ કહેવો તે સુજ્યું નહીં.

ડ્યુઅર્ગ—(હસીને) જેની સાથે મળવાની મને ખુશાલી ઉપજે છે તે મો. મીનાઈ પોતેજ કે?

મીનાઈ—ને હું-પોતેજ. મોનશર ડી—માનસર ડ્યુ-તને શું નામ કહી બોલાવવા તેજ હું જાણુનો નથી, મારા સમ! અને કાંઈ પછુંજ હ-સવા જેવું પોતે બોલ્યો છે એવું જાણીને ખુશ હસી પડ્યો.

ડ્યુઅર્ગ—કેમ મો. મીનાઈ હજી ગુસ્સામાંજ છો કે?

મીનાઈ—ખર પુછો તો મહેરબાન, હજી મારી રીસ ઉતરી નથી. તેં જે મને વાતો કહી હતી તેની રીસ છે. પણ હવે પછી તારા એક પણ શબ્દ ઉપર બરોસો રાખું તો મને કહેજે—

ડ્યુ—મો. મીનાઈ, આમ આવ ને બસો રાગ દૂધ છોડી દે હવે.

મીનાઈ—હું જાણું છું કે તું કશો સારો માણસ છે. પણ માઉંટ કેપેક ઉપર તારો કીસ્સો હતો તેનું શું થયું? ને મને થીસીપસ બનાવવાનો હતો તેનું શું થયું?

ડ્યુ—લે આ કાશીનો જામ ને દરનું ગલાસ, ના ન કહે.

મીનાઈ—જેવી તારી ગરજ.

(તેની સાથે એક ટેવણ આગળ જઈ પોતાના મનમાં કહેવા લાગ્યો.)

આ માણસ કાંઈ ઓર તરેહનો છે. કામનું માને એવું નથી. તેના ઉપર લાંબી મુદત સુધી રીસ ચલાવી રાખવી એ બને એવું

નથી. (ટંગલ આગળ બેસીને મોટેથી) પણ એકાએક તું ક્યાંથી આવી
મેહોત્રીયો? ધણી વખત થયો વાઘકાઉંડ તને બોલે છે. તે તને મળવાને ધણી
કેતેજર છે.

ડયુન્—બીટનીમાં મારે આમ મયો હતો સાંધી આન્યાને યોગ્ય
દીવસ થયા છે.

મીનાઈ—શું તમારું આમ બીટનીમાં છે? તેમાંજ તમે બીટનીને
બોલાઈની સાથે સરખાવતા હતા! ને પેલું દુધ ને બીટનીની મલાઈ ક્યાં છે?

ડયુન્—ઓહો! બીટનીમાં મલાઈ ને દુધ એવાં તે સારાં મળે છે કે
મંદ વાતજ પુછવાની નથી.

શિક્ષક—પણ બીટની શું કામ જતું પડ્યું?

ડયુન્—મારી કાકી ત્યાં મરી ગઈ ને તેણીએ મારે માટે નાનો સરખો
વારસો મુક્યો હતો તેથી.

મીનાઈ—તું કહે છે તે જુદું છે. સરત તારી ને મારી.

ડયુન્—હું શોકમાં છું તે જોતો નથી?

મીનાઈ—તેમાં શું? લાયન્સમાં તું ફરતો હતો ત્યાં તે પોલનો વેષ
પેહેર્યો હતો. ને હમણાં મરણ્યનો ડ્રેસ પેહેર્યો છે. પણ અહા! તે વખતને
યાદ કરીએ છીએ ત્યારે એવું લાગે છે કે—

ડયુન્—મારી સાથે પ્રવાસમાં છતાં સારાં સારાં નિશાન મારવાને મ-
ળતાં હતાં તે તને સાંભરે છે કે?

શિક્ષક—કેમ નહીં? મોટાનનો હુકમ તુંજ આવી શકે. પણ મરીજ
બીચારો ચાંખરટીન! તેણે કેવી રીતે મોટા માણસની આગતા સ્વાગતા
કરી. કેમ ખરી વાત કે નહીં?

ડયુન્—જેવો બેરન પોટારકી સારો માણસ હતો તેવોજ હું છું
એમાં ફેર શો? ને તને ખાણાં કેવાં મળેતા આપ્યા હતા હેં! તે પછી
હીક પાર્ટ બજવી જતાવ્યો. શાળાસ છે તને.

મીનાઈ—તારોજ સાચો કેની? પણ કાઢને મેં ખચર પડવા દીધો
છે? પણ તને ખચર છે કે તું મને કેવી રીતે સમજાવતો હતો? પણ
તે તું સાઈ નહોતો કરતો.

ડયુન્—કેમ, મો. મીનાઈ, એક પંચતો ગલાસ લેવાની મરજી થાય
છે? બોલ શું કહેછે?

મીનાઈ—મને તે હીક નહીં પડશે.

કયુન—આપણે પંચને જસ નરમ કરાવીશું. પછી શું ?

મીનાડ—નરમ હશે તો ચાલશે !

કયુન—(નોકરને) પંચ લાગ વેહેમો.

મીનાડ—મારા વહાલા મિત્ર, તારે જાણવું જોઈએ કે હું તારા કરતાં મોટા છું ને નાની ઉમરના માણસો મુખાષ કરે તો લોકો ક્ષમા કરે છે પણ મોટી ઉમરના એમ કરે તો તે ઠપકાને પાત્ર ચાલે.

કયુન—તું તો જાણે સીસીરા જેવું બોલે છે કેમ ? હું એટલું કહેવા મા-
છું કે કેટલા નામને જે વિદ્વાન હતો તે સાઠમ વરસે નાચતાં સ્કીમલે હતો.

મીનાડ—તું ખાતરીથી કહે છે ?

કયુન—મેં એને જોયો નથી. પણ એના જટલી આપણે મુખાષ કરી નથી. ચાલ પીવું છે કે નહીં ?

મીનાડ—મને પડી ખતરી છે કે આપણે કાષ્ટનું બગાડ્યું નથી, અને—પણ આ પંચ ધણો સારો લાગે છે. ધણોજ ઉચો ! પણ પેલા તુર્કને જોઈને તું નાસી મગો ને મને પણ ખેતરમાં દોડાવી માર્યો એ કાંઈ તે સારી ચાત કરી નહીં.

કયુન—હું કયુલ કંઈ છું કે એ મારો માંગનાર હતો. ને હું તમને વાળખી રીતે પુછું છું કે જે લેણદાર હોય છે તે લેણદારને તુર્ક જેવો ફર નથી જણા તો ? ચાલ પીવા માંડ.

મીનાડ—(ગદાસ મોંઠે માંડી)લેણદાર તુર્ક જેવા લાગે છે એ સાત ખ-
રી. પણ મારા વહાલા કયુન, હું તને ખાતરીથી કહું છું કે મંડળીમાં તું ખુ
બ શોભે છે, મંડળીમાં બેસવાને માટે જે ગુણ જોઈએ તે બધાં તારામાં છે.
તું સારામાં સારા અંધ કર્તાને ઓળખે છે, જુની ભાષા જાણે છે, ઇતીહાસ
માંએ તું પ્રવીણ છે. તું હવે મારું કશું માનીને તારા બધા ફેંદ છોડી દે ને
તું સદગુણી થઈ દુનિયામાં ચાલવા લાગ.

કયુન—હું તેવો તો છુંજ એ ખાતરીથી માનજે. મેં હવે રમત બમત
છોડી દીધી છે. હું ધણું પેટ ભરીને ખાતો નથી. ને દારૂ પણ માંડો બનું લાં
મુધી પીતો નથી મેં બધું છોડી દીધું છે. પણ ચાલની, જામ તો હજી ભરેલું ને
ભરેલું દેખાય છે. તું ખાલીતો કરતો નથી.

મીનાડ—મારા વહાલા મિત્ર, તારી તંદુરસ્તી હું ચાહું છું. (પીવા માંડે છે.)

કયુન—હુઆબ સોદાબ બધું મેં છોડી દીધું છે.

મીનાડ—તો તો ધણું સારું. પણ આ મુંદર અંગુઠી તને ક્યાંથી મળી ?

ડ્યુબર્ગ—એતો ખરા પાચુનીછે. એ તુર્કીના સુલતાનની પાસે હતી.

મીનાઈ—તેં લક્ષ્મીની વાતો કરવાની ટેવ છોડી દીધીછે એ જાણી હું ધણો ખુસી થયો છું. કેમકે ગપ મારનાર માણસનાપર કોઈ વિશ્વાસ મેલતું નથી. ને તારૂં જુઠાણું જોઈને હું સુખ અતું છું !

ડ્યુબર્ગ—જેવો જોઈએ તેવો હજી નહીં.

મીનાઈ—વિંટી તો ધણી સરસ છે ને ?

ડ્યુબર્ગ—બીજા એક ગલાસ.

શીક્ષક—ચાર, તું કેવો ખુબીદાર માણસછે ! મારા વાલા મિત્ર, તારી સાથે પાછી નવી ઝોળખાણુ કરવાથી હું ધણો પ્રસન્ન થાઉં છું. હવેથી હું તને મારો “ધણેજ વહાલો” મિત્ર કહીને બોલાવીશ.

દારના બીજા જન્મથી મીનાઈના ઉપર બરાબર અસર થઈ. ડ્યુબર્ગ ખુસ મીજાજમાં હતોજ. તેને વારંવાર-મારા વહાલા મિત્ર-મારા ધણેજ વહાલા મિત્ર-એમ કહી વાત કરવા લાગ્યો. ગમે ત્યારે તને ફ્રેડરીક મળશે એવી તેની ખાત્રી કરી આપીને કહ્યું કે કાઉન્ટ-ડી-મોંટ્રેવીલને તારા ઉપર બીલકુલ રીસ ચઢી નથી ને તેને ત્યાં તું જાય તો તને સન્માનથી બોલાવ્યા વિના નહિ રહે.

આવી વાતો થયા પછી ડ્યુબર્ગ કાઉન્ટ-ડી-મોંટ્રેવીલને ઘેર જઈ ફ્રેડરીકને મળ્યો. તે દ્વાલમાં જનરલ-ડી-વેલમાંટની ભત્રીજાને ત્યાં જઈ ધણો વખત પસાર કરતો હતો ત્યાંથી પાછો આવતો હતો તે વેળા આ મુજાકાત થઈ. જનરલને ઘેર જતાં ખાપની ઝોળખાણુની ઠાંપ હવે જરૂર ન હતી. કારણ ફ્રેડરીક બધાને સારી રીતે ઝોળખતો હતો, ને જનરલ ફ્રેડરીકને પુત્રની પેઠે ગણતો હતો. દરરોજ ફ્રેડરીક કાંઈ બહાનું કાઢીને કાન્ટન્ટસને મળવા જતો, તે એમ સમજીને મન વાળતો કે મેડેમ વેલ-મન્ટની પ્રીતીને ખાતર કાંઈ તેને ત્યાં જવાનું નથી પણ કેવળ ઝોળખાણુને લીધેજ ત્યાં જવાનું થાયછે. હજી સુધી તે એની બહેનને વીસરી ગયો ન હતો, પણ તેનું મન પ્રથમના જેવું તાલાવેલી થતું નહીં. તેમજ ગાજાપ વગરની છોડીના ઉપર તે જે પ્રેમ કરતો હતો તે પ્રેમ જરા નરમ પડ્યો. છતાં એ વાત પોતાના મનથી કમુલ કરી શકતો નહી. એથી ઉલટું તેની ખાતરી હતી કે જો તેને એની બહેન પ્રીતી મળે તો તે તેણીને પોતાના હસ્તપાશમાં લઈ હૃદયદાન આપ્યા વગર રહેજ નહીં.

પરંતુ ફ્રેડરીક જેને નજરે જોતો હતો તે એનીબહેન ન હતી પણ

કાનસ્ટન્સ હતી ! કેવું કાનસ્ટન્સ ? જે દરરોજ ફ્રેડરીક ઉપર વધારે પ્રેમ બતાવતી ને માયાળુ થતી તે કાનસ્ટન્સ—જે વખતે તે તેણીની સેડમાં બેસીને ગુપચુપ વાતો કરતો ત્યારે ખુસી થતી હતી તે કાનસ્ટન્સ—જે પોતાનો પ્રેમ ખુલી રીતે ફ્રેડરીકને બતાવતી હતી તે કાનસ્ટન્સ—બન્ને વચ્ચે જે પ્રેમલગની લાગી રહી હતી તે કાનસ્ટન્સ. મેડેમ વત્રમેંટની નજરે ફ્રેડરીક ન પડ્યો તો તેણીને ઠપકો આપીને એમ પણ કહેતી કે તમારા વિના મને હવે ગમતું નથી. પણ આ બધું એવી નરમાસ ને સાદી રીતે પ્રેમનું ગાહું પંથે પડ્યું હતું કે તેણીની રીતમાન જોઈને ફ્રેડરીક અંદરખાને તેણીના ઉપર મોહી પડ્યો. પણ હજી સુધી ખુશી રીતે પ્રેમ બહાર પડ્યો ન હતો. ખરેખર પોતાનું મન તેણીના ઉપર પ્રેમ કરતું એવી ફ્રેડરીકની હજી ખાતરી થતી નહોતી. તે એમજ સમજતો હતો કે એનો પ્રેમ એની બહેનના પરજ છે. મનના ઉભરા કેવા હોય છે તે બોક્ષો બતાવવાની જરૂર નથી. મનોમન સાક્ષી હોય છે. મનનો ધર્મ મન બજાવે છે, તેમાં માણસ જાતનું કાંઈ ચાલી શકતું નથી. ને કાનસ્ટન્સ જે સ્થિતિમાં હતી તેવીજ સ્થિતિમાં કોઈ બીજી સ્ત્રી હતે તો તેના ઉપર કોઈ યુવાન પ્રેમ કરે તો તે કરવા દે નહીં ? જરૂર કરવા દે. કાનસ્ટન્સના પ્રેમનો બધું ફ્રેડરીક થઈ પડ્યો. એની બહેન અને કાનસ્ટન્સ વચ્ચે ફેર એટલેજ કે એની બહેનના પ્રસંગમાં ફ્રેડરીક પ્રેમની પડેલ કરી હતી. ને કાનસ્ટન્સની બાજતમાં કાનસ્ટન્સે પડેલ કરી. સ્ત્રી અથવા પુરૂષ ગમે તે પડેલ કરે તોપણ પ્રેમનો જે પરિણામ થયો જોઈએ તે થવાજ કરે છે. પ્રેમની આંખે સ્ત્રી અને પુરૂષ બન્ને સરખાજ છે. પ્રેમ પાંખી, સ્ત્રીને કે પુરૂષને પાંખતી ઝડપ નાંખે છે.

જ્યારે ડ્યુગર્ગે મળ્યો ત્યારે ફ્રેડરીકે આશ્ચર્યતાના અને ગભરાટના ધણા ચિન્હ બતાવ્યાં જે મિત્રો જ્યારે એક બીજાને મળ્યા ત્યારે તેમને બહુ ખુશાલી ઉપજી.

ડ્યુગર્ગે—મને પારીસમાં આવ્યાને માત્ર આઠેક દીવસ થયા છે.

ફ્રેડ—હું ધારતો હતો કે તું અહીં નહીં હોઈશ, પણ તું શોકવાળો કેમ જણાય છે ?

ડ્યુગર્ગે ગજવામાંથી રૂમાલ કાઢી આંખો ઉપર દાખ્યો ને ત્રણ ચાર ઘેગા નાક નસીકધું, પછી બોલ્યો—અરે, મારા વહાલા મિત્ર, આવી ગંદીય બીચારી કાકી-ગુ-ગુજરી ગઈ.

ફ્રેડરીક—હવે રડવાનું ધણું થયું, તને રડવું નથી આવતું તે તું

તો જાણીએ પછી શા માટે મને ખતાવવાનો દોષ કહે છે.

ડ્યુ—એ બધું ઠીકજ છે, તેણી ધણી સારી બાધ હતી. ને મને વરસ દીવસે સોજાસે ફેકની આવક થાય એટલું મુકી મઠ છે.

રેડ—એટલામાં તું સારી રીતે રહી શકે એવું છે. પણ સંભાળ રાખજે, ફરીથી જુગાર રમતો નહી, નહીંતો સર્વસ્વ ખોઈ બેસીશ.

ડ્યુ—એ હું શું બોલે છે ? પાત્રાં બેતાંની સાથે જેમ ઓસડ લીધાથી તેની અસર તરત જણાવા લાગે છે તેમ મને થાય છે. પણ તારૂં શું થયું તે કહેતી ? તારા પ્રેમની બાબત હું પુછતા માંગુ છું, ખરૂં કહે તો હું નથી ધારતો કે તું કાંઈ એછા પ્રેમી નથી !

ફેડ—કાણુ હું ! જ્યારે મારા પિતા મને સ્ત્રીનોખલથી પાછા લઈ જવા તેડવા માટે આવ્યા હતા. ત્યારથી તારૂં શું થયું તેની મને ખબરજ નહતી ને ત્યારથી પેલી જંગલમાંની છોકરી મારો નજરે પડી નથી. હમે તો ત્યાંથી ધણી ઉતાવળે ઉપડ્યા ! તે વખતથી મારા પિતા અને નજર આગળથી વેગળા કરતા નથી. હું લખી શકતો નથી કારણુ મારા પત્ર એણીને કાચુ વાંચી ખતાવે ને તેણીની સાથે પત્ર વ્યવહાર કેમ ચલાવવો તેની મને સમજણ પડતી નથી !

ડ્યુ—સારે તો હું તેણીની તને કાંઈ ખબર કહેવા આવ્યો છું.

ફેડ—તું એને મળ્યો હતો કે શું ?

ડ્યુ—એ વાતને ધણા દીવસ થઈ ગયા, તું ગયા પછી પંદરેક દીવસ પછી હું એને મળ્યો હતો.

ફેડ—તેણી તને શું કહેતી હતી ? તે હાલ ક્યાં છે ?

ડ્યુ—તે ક્યાં છે ! હમેશાં તે જંગલમાં રહે છે. અગર તું જો રસ્તે ચઢને આવ્યો ને જો રસ્તે તને પાછો જવાની રાહ જુએ છે તે રસ્તાપર ધણી વેળા એ આવજા કરે છે.

ફેડ—તારે તેણી શું કરતી હતી ?

ડ્યુ—શું કરતી હતી ! તે રડતી હતી. ને હું 'ધાઈધું' કે તેથીજ એના મનને શાંતિ વળતી હશે.

ફેડ—શું તે રડતી હતી ?

ડ્યુ—હા. તે રડતી હતી. ને હું કમુઝ કરું કે તેણીનું દુઃખ જોઈને માડું મન પણ પીગળી ગયું.

ફેડ—ગરીબ બીચારી છોડી ! પણ તેં એણીને જોઈ હતી, તેની

શાયે તેં વાન કદી હતી ? તેં એણીને શું કહ્યું ?

ડ્યુન્—તેણી મને મળી હતી, મને ઓળખ્યો કારણ કે હું પ્રથમ તેણીને એકવાર મળ્યો હતો. તે મુઝી છે એમ તેં મને કહ્યું ન હતું, પણ તેની નિશાની ઉપરથી મેં જાણી લીધું કે તેણી મુઝી હશે. તને ગયાને કેટલા દીવસ થયા તે જાણવાને આંગળાપર દીવસ ગણતી હતી. તે તું પાછો આવશે કે નહીં તે નિશાની કરી મને પુછ્યું, મેં કહ્યું ફેડરીક થોડા દીવસમાં પાછો આવશે.

ફેડન્—તેં ઠીક કીધું, બહુ સારું, ડ્યુન્.

ડ્યુન્—હા. પણ મેં એને આશા આપ્યાને ત્રણ માસ થયા.

ફેડન્—ખરી વાત. ને હજી સુધી તેં એ વાત મને—

ડ્યુન્—ટુંકામાં. જે વાત હું માનતો ન હતો તે વાતની મેં એને આશા આપી. મારી પાસે આગા સીરાય પીતુ' શું આપવાનું હતું. ? ને તે હવે નીરાશ થઇ ગઇ હશે.

આ પ્રમાણે ડ્યુન્ગે હકીકત જણાવી. ફેડરીક થોડીવાર સુધી ખીન મુદ્દા કરી મુજો રહ્યા ને એના મનમાં વાલું દુઃખ થયું.

ફેડન્—ડ્યુન્ગે પણ મારા ઉપર કેવી આક્રમ આવી પડી છે તે તું જાણે તો—

ડ્યુન્—તું ગતે કહી બતાવે તો હું જાણું. એ તો નિર્વિવાદ છે.

ફેડન્—તે મારાથી કહી શકતું નથી, પણ હું કહું છું. પારીસ આવ્યા પછી મને એની બેહેન મળી !

ડ્યુન્—તને તે અહીં મળી ?

ફેડન્—હા. પણ તે ખીજ એની બેહેન છે. તે જનરલ-ડી-વેન્-મંટની બની જાય છે. ને જનરલ મારા પિતાનો ખાસ મિત્ર થાય છે. મારા વહાલા ડ્યુન્ગે, કેવો ચમત્કાર છે ? પણ એની બેહેન જેવીજ એ છે, કેવી વવાઇની વાત છે ?

ડ્યુન્—હવે મને સમજાય પડી !

ફેડન્—તું કાનરટન્સને (એ જનરલ ની બત્રીજનું નામ છે.) જુઓ તો તને મારા જેવોજ અચખો લાગે. એકદમ નહીં, પણ તેનો ચહેરો થોડીવાર જોયા પછી.

ડ્યુન્—તેને પણ અચખો લાગ્યો હશે ત્યારે ?

ફેડન્—તેની નરમાસ બરેલી એ પ્રમાણ આખો એની બહેનના જે

લીજ છે ! વાળ ભુરા, કપાળ મોઢું ને વાળ વગરનું, ને એહેરો તેવોજ ર-
મણીય. કાનસ્ટન્સ એની બેહેન કરતાં જરા શીઘ્ર ને તેજીની આંખો જરા
કાળી છે. પણ અવયવ તો એના જેવાજ છે.

ડ્યુન—હવે મને વર્ણન સાંભળીને અચંખો લાગે છે ! કારણ જન-
રલની છોકરી છતાં જંગલમાં રહેતી આની બેહેન જેવી ક્યાંથી હોય ?

ફ્રેડરીક—એમાં ફેર માત્ર શિષ્ટશુ, સ્થિતિ ને સંસારિક મહિતી. પ-
હેલાં તો કાનસ્ટન્સ જરા કુંચી, એરો વધારે સુંદર, આંખો સારો, ને તેની
જ એની બેહેન પણ છે. પણ કાનસ્ટન્સમાં એનું માધુર્ય છે કે જે જન-
અક્ષમાં રહેનારીમાં મળવું કઠણ.

ડ્યુન—હવે તને ફેર ગાલમ પડ્યો?

ફ્રેડરીક—કાનસ્ટન્સનો અવાજ એવો તો મધુર છે કે તે સાંભળનારી
સાથે હૃદયમાં ચાંદીજ બેસે છે. મારાં વાકા ડ્યુનર્ગ, તું મહારું કેહવું
માનજે કે જ્યારે એને હું બોલતાં સાંભળું છું ત્યારે મને લાગે છે કે હું
સુગી છોડીતોજ અવાજ સાંભળું છું. ને મારી ખાતરી થાય છે કે જો
એની બહેનને બેઠાની શક્તિ ધણે આપી હોત તો તેનો અવાજ કાન-
સ્ટન્સના જેવોજ મધુર લાગતે. એનો પરિચય એવો થાય છે કે જ્યારે
કાનસ્ટન્સ ગાય છે ત્યારે મરા મન પર સારી રીતે અસર કરી શકે છે.

ડ્યુન—હું નથી જાણતો કે આ વાત એની બેહેનને પસંત પડે.

ફ્રેડરીક—કાનસ્ટન્સનું બોલવું સંભળીને એવો કાણ હોય કે જે
ખુશી નહીં થાય ? પણ તું મને કહે કે આ સરખામણીથી તને આશ્ચર્ય પેદા
નથી થતું ?

ડ્યુનર્ગ—ધણુંજ આશ્ચર્ય ! મને તો એવું લાગે છે કે હું જોઉં તો એટલું
બધું સરખાપણું મારી નજરે ન દેખાય. તેં આની બેહેનને વીજીતના
જંગલમાં મુકી દીધી તેવું મને હવે આશ્ચર્ય લાગતું નથી. તને તે પાછી
જડી આવી—તું તેને રોજ મળે છે, તેમ તેનો અવાજ તું રોજ સાંભળે
છે. આવી મઝા કંઈ એની બેહેન હોત તો તને પડે ? અહીં પ્રકૃતિત રહે
છે તેની જંગલમાં કંઈ રહે ? આ ઠીક થયું ! તારા મનને એ અનુકૂળ
આવી એ જોઈને હું ધણે ખુશી થયો છું ને હું સારી રીતે જાણું છું કે
જ્યારે તને બીજી એની બેહેન જે વધારે સુંદરેલી અને વધારે રૂપાળી
મળી આવી છે—તો જે પાંત ઉપર જઈને તારા પાછા આવવાની વાટ
જુએ છે એવી, અને નાના સરખા ઝુંપડામાં દૂરના પ્રદેશમાં ગરીબ છોડી

રહે છે તેને માટે તારે હવે વધારે વિચાર કરવાની કાંઈ જરૂર રહી નથી.

ડ્યુઅર્ગેનું ઉપલું વાક્ય ફેડરીકને મર્મભેદક હતું ને તેની સાથે નરમ બાપામાં સનજે તો એક રીતનો ઠપકો હતો. તેથી ફેડરીકે શરમાઈને માથું નીચું ધાલ્યું. ફેડરીક ગળગળીત કંઠે બોલ્યો—ના ના. ડ્યુઅર્ગે એમ કાંઈ નથી. હું એની બેહેનને કદી વેગળી કરનાર નથી. હું જઈને એને તેડી લાવીશ. ને ફરીથી એને મળીશ. હું એને ભુલી ગયો નથી તે મને રોજ સાંભરે છે એના જેવી બીજી મને મળી આવી તેથી શું હું દોષ પાત્ર છું ને તેથી એટલું મિદ્ધ શું નથી થતું કે હું તેને હમેશ વાદ કંઈ છું? અચ્છો પામવાનું એજ કારણ કે મડેગ કાન્સ્ટન્સ એની બેહેનની સાથે કટલી બધી મળતી આવે છે? ને જે સેડેન્સાજ બાળકમાં ફેર પડે છે તે મેં તને કશું જ છે. ઓહો! શું કાન્સ્ટન્સનો મળતાવડો રર-ભાવ છે એવું મન કેવું પ્રેમાળ છે? તેનો અચાજ સાંભળી મને ધચ્છોજ આનંદ ઉપજે છે તું એકવાર કાન્સ્ટન્સને જુએ તો હું ધચ્છો ખુશી થાકું.

ડ્યુઅર્ગે કાંઈ જવાબ આપ્યો નહીં. ને કટલી વાર સુધી બન્ને મિત્રો ચુપ રહ્યા, પણ આખરે ડ્યુઅર્ગે બોલી ઉઠ્યો. ફેડરીક, હું તને ખાતરી આપું છું કે તે ગરીબ ડોડી ફરીથી મારે નજરે પડી તેથી દીલગીર છું. એટલો દીલગીર ને મનમાં એટલું બધું ખરાબ લાગે છે કે મારાથી કદી શકાતું નથી. તે તારી કટલી બધી વાટ જુએ છે તે મેં નજરે જોયું ત્યારે મને ધણું માહું લાગ્યું ને મને દયા ઉપજી.

ફેડરીક—તું શા માટે દીલગીર છે વડે?

ડ્યુઅર્ગે (ખુદ્દા અંતરણ્યનો માણસ હતો)—શા માટે? એ મારી ન-જર આગળ પડે છે માટે; હું હમેશાં દીન ને બેરીકર માણસ હોવા છતાં મને એની બેહેનને માટે ખોટું લાગે છે. હું અદ્વૈત સ્વભાવનો અને આનીતી ભરેલો માણસ છું ને હાલમાં વળી જુગારી બન્યો છું, છતાં પ્રેમ કરવાની તમારી રીત કરતાં મારી ધણી સારી છે. તમારા ગમે એવા સારા વિચાર છતાં જે સ્ત્રીઓ તમારા જેવાના મીઠા સખ્દ ઉપર ભુલી તમારી બાપાપર દગાઇ જાય એવી વગર ધડાએકી ડોકરીઓના મન તમે લક્ષ્યાવે છો. ને એકવાર તે ક્ષણે એટલે પછી તે માથે લાથ દઈ રડે ને તમે દગો દીધો માટે જન્મ સુધી વિશ્વાસ કરે તેની તમારા જેવાને શી શીકર છે? કપડાં ધેવનાર સ્ત્રીઓ, ચાકરડી, દરજણો, તેવીજ હલકા વર્ગની સ્ત્રીઓની સાથે હમે આજમાણુ રાખીએ છીએ. હમને તમારા

જેના ઉંઘા વિચાર ક્યાંથી હોય ? એવી બાધઓ હમને ફસાવે છે, હમે તેમને પ્રસાનીએ છીએ, ને હમે એક બીજાનો વળી મનમાં આવે તેમ ઠગીએ છીએ, એ કાંઈ હુંપી વાત નથી, પણ તે ઠગાઈ અમારા બંને ના વિચારથીજ થાયછે. હમે એક બીજાનાં અંતઃકરણ દુઃખી કરતાં નથી હમે રડીને વિલાપ કરતા નથી ને હમારી વચ્ચે ટંટો ફીસાદ થાય તેની ફીકર કોણ રાખેછે ? એટલું તો કપુલ કડંધું કે જે સ્ત્રીઓને માટે હું ટકું તેઓ કાંઈ સહનુભૂતિ હોતી નથી, ને જ્યારે હમે બાયડીને માટે બોળ કરતા નથી ત્યારે જે સ્ત્રીઓ પ્રેમ એ શબ્દ ચોપડીમાંજ વાંચેછે પણ પ્રેમ એ શું ચીજછે તે જાતે બીલકુલ બોળખતી નથી અને પ્રેમનું અલંકારિક શાબામાં વર્ણન કરેલું હોયછે પણ તેમાં સત્યતાનો લેશ પણ હોતો નથી એવી સ્ત્રીઓને ઠગીને પ્રસાની બાધમાં નાંખવી એ દુષ્ટ કામ છે. બીજાના મનમાં પ્રેમનો ઉદ્ભવ કરવો, જીવાન ભણસનું મન લક્ષ્યાવનું પછી તેનો ઉપબોગ કરી પોતાની ઠગાઈનો ભોગ થઈ પડેલીને નિરાશા અને દારિદ્રતામાં મુકી તેનો ત્યાગ કરવો-એવાં દુષ્ટ કામો તમાગથીજ થાય,

ફ્રેડીક—આ બધી વાતો મને શાસાઈ કહી બતાવેછે? હું એની બેહેનને ચાહું છું ને તેણીની સાથે વિશ્વાસઘાત મારાથી કદી થવાનો નથી આવી ઉતાવળ કરી મારા પિતાએ મને અહીં આણ્યો તેમાં મારો શો વાંક ? ને તે વખતથી મારાથી વિજીલ જવાયું નહીં માટે શું હું દોષ-પાત્ર છું ? તું એમ ધારેછે કે એનો સદૈવ ત્યાગ કીધો છે. હું એણીને ફરીથી મળીશ કારણ તેણી મારા હૈયાનો હાર છે ।

ડ્યુ—ફ્રેડીક, આવી વાતો મારી આગળ નહીં આવે ? તું મને એમ મનાવવા માંગેછે કે ઝેર હોય તેને સાકર કહેવી ? આની રીતે તું મને ખોટી વાત કરી ફસાવવા માંગે તે હું તારાથી ફસાઈ જાઉં એવો નથી. તું તારા મનને જેટલું બોળખે છે તેના કરતાં હું સારી રીતે બોળ-ખું છું, હું એમ કહું છું કે તું એની બહેનને ચાહતોજ નથી.

ફ્રેડ—અરિયા ડ્યુબર્ગ, તું એ શું બોલેછે ? જરાતો વિચાર કર.

ડ્યુ—વિચાર શેનો કરે ? શું હું વગર વિચારે બોલું છું એમ તું ધારેછે ? એ તારી મોટી ભૂલ છે. તું એમ કહેછે કે તું એની બહેનને ચા-હેછે પણ હું એમ કહું છું કે તું તેણીને ચાહતો નથી પણ તું કાનસ્ટન્સને ચાહેછે. જે એ ગરીબ છોડીના જેવીજ છે. તેમાં ફેર એટલો કે કાન-સ્ટન્સ ઉંચી છે, આંખો કાળીછે, મોઢું ગોરુંછે, અવયવ સોહામણુ છે

એકલાને વાચાશક્તિ છે ને પઠવી અને હાલને શોભા આપે એવી છે.

૨૬૦—ડ્યુબર્ગ, એમ નથી હો. હું કહું છું તેજ ખરું છે. હું ઇશ્વરના કસમ ખાધને કહું છું કે હું હજી એની બહેનને ચાહું છું. હું કાનરટ્સને મારી એના શિવાય અન્ય સ્ત્રીગણનો નથી. એ મારી બહેનને એવી છે ને એની સાથે વાત કરતાં માણે મોઢામાંથી પ્રેમનો એકપણ શબ્દ હજી નિકળ્યો નથી.

ડ્યુબર્ગ—આ સહનશીલતા ઘણો વખત ટકવાની નથી. તું ગમે તો ઇશ્વરના સમ ખા, કે ગમે તેના સમ ખા. હું કહું છું કે તું કાનરટ્સને ચાહે છે. પણ હું એમ નથી કહેતો કે એમાં તારો વાંકો. એમ બનવું સાધારણ છે. કાનરટ્સ રૂપાળી છે, તું એમ કહે છે કે તેણીને જોઈને તું ખુસી થાય છે. ને તેની સામે તારી પ્રેમસભ્મી લાગી છે. એ માટે હું તને દોષ દેતો નથી. પણ હું તને એટલા માટે દોષ દઉં છું કે તે એ મનનીય છોડીને જંગલમાંથી સોંધી કાઢી, જ્યાં તેણી દુનિઆથી આંધી રહેતી હતી. વળી તે ગરીબ સાદો ને એકલી હતી. ને તારા ઉપર બરેસો રાખી તારે શરણે આવીને તે જ કશું તે ખરું છે એમ માની લીધું; કારણ તે જાણતી ન હતી કે દુનિઆમાં દુર્ગુણ અને કળાષ હોય છે. પ્રેમથી વસ્તુ છે તેનું તેને જાનપણ ન હતું તેના અંતઃકરણમાં પ્રેમનું બાન ફરાવ્યું ને એવી જગામાં દુઃખના ખાડામાં તે ઉતારી દીધી કે જ્યાં આગળ તેણીને દીકાસો આપનાર કોઈ મળે નહીં.

ફ્રેડરીક—ડ્યુબર્ગ-ડ્યુબર્ગ એવું તું શું કહેછો (એમ કહી ડસકાં બરે છે)

ડ્યુબર્ગ—તેને તું નસાડી લઇ જતે ને ત્યાંથી તું તુરતજ નીકળી જને તો આંધી પણ ખોટા પરીણામ આવતે. પણ આ પરિણામ કરતાં કાંઈ વધારે ખોટો નહીં. હાલ તારે માટે એ જેટલો વિલાપ કરે છે તેટલો વિલાપ કરવાને જેટલી પ્રીતી થવી જોઈએ તેટલી કરવાનો વખત તોને મળતો નહીં પણ તું હજી બાહરે કામ કરે છે. તેણીની પાસે રહેવા માટે તે તારા મિત્રોને પણ રખડતા મુક્યા, અને એક માસ કરતાં વધારે દિવસ થયાં તેણીને જરા વીલી મુકી નથી. તેની સાથે તે દુધ પીધું ને ફળો ખાધાં. તેણીની સાથે પ્રેમની વાતો કરો ત્યાં સુધી તને બીજું કામ નહોત તો તું કંઈ મુગ ખાધને દિવસ ચુમરતે. આવી તારી રીત જોઈને તે બીચારી તું મંથું ફરી જાય એમાં શી નવાઈ? તે બચારી મુગી તારી સાથે એટલી બધી હતી ગઇ હતી કે તું જતો રહ્યાંથી જાણે તેના જીવનની કળી ગયો;

તારે માટેજ તે જીવતી હતી, દગ રાખતી ને રહેતી । તે બીચારી એમ ધારતી હતી કે હમેશાં તું એની પાસેનો પાસેજ રહેશે. પણ એક દીવસ એ વેા આવ્યો કે તેં એને રખડતી મુકી ને બધાનો અંત આણ્યો. હવે એ ને રડવું નહીં તો શું કરવું ? હું એને મળ્યો. ને એને મળીને હું દીવસગીર થયો. કાશ્વ ત્યારે તે શીડી પડી ગયેલી, આંખમાં આંસુ આવેલાં ને વાળ માંથા પર ફરફર ઉડતા હતા । તેના મનમાં યસ એકજ વિચાર હતો. ને એકજ બાળત; જે રસ્તેથી તું ચાલ્યો ગયો તે રસ્તા તરફ જઈને આંખમાં પાણી આણતી । ને તે આખી રાત બીચારી રડીરડીને પસર કરતી હશે । જે કમનસીબ હોય છે તેને છેલ્લી જે દીવાસાની જગો હોય છે તે પણ તેણીને નથી. એટલે એની સાથે એવો દુઃખ મિત્ર નથી કે જેને તેણી પેતાના મનની વિટંબના કહેનો તે તેણીને દીલાસો આપી શકે । આ બધું ફ્રેડરીક તારે લીધે થયું છે. ને એ બાળત તારા આયુષ્યના ઇતિહાસમાં સારી વાત નોંધાશે નહીં. જે તારાથી એની બેઠેન પાસે જવાને નહીં તો કેવું સાઈ થતે ? તારા આગા ઉઠાઉ વિચારને હમેશાં હું ધીકારની નજરે જોઉં છું. ફ્રેડરીકે કાંઈ જવાબ આપ્યો નહીં. એ ઊગા વિચારમાં વિલાપ કરવા લાગ્યો.

ડ્યુયર્ગ—(ફ્રેડરીકનો હાથ પેતાના હાથમાં લઈ) મારા વાલા મિત્ર મારા મનને જે સુઝવું તે મેં તને કહી દીધું. ને જો તું મારા ઉપર ગુસ્સો કરે તો એ તારી જીવ છે. એ શીવાએ, પ્રેમીજનને કાંઈ સારો ઉપદેશ આપે તો એ પેતાનો હઠ ઊડતો નથી. એને જે સુજે છે તેજ કામ કર્યા કરે છે, પછી તે સાઈ હોય યા નરસું હોય. હું જાણું કે તું એની બેઠેનથી સાથે પરણવાનો નથી. જે રાખેલી સ્ત્રીઓની સાથે પરણવાનું બની આવે તો, મને આજે નહીં તોએ તુર્કીના સુલતાનને જોડેલી સ્ત્રીઓ છે તેટલી બાયડી હોતે । હું એજ જોતો, હોતો કે તેણીની સ્થિતિ જોઈને મને કેટલું દુઃખ થતું. પણ આ બાળત આપણે પડતી મુકીએ. હું કાંઈ તારો શત્રુ નથી પણ નિકટનો ખરા દીવનો મિત્ર છું. ને મેં તને કહ્યું તે તારે માનવું હોય તો માનજે, નહીં તો તારે કરવું હોય તેજ કરજે. મને છે બ્યાજખી લાગ્યું તે તારા માટે કશું. ને તને ન રહવું હોય તો, હું આ ચાલ્યો. રાગ રામ ! આજે બત્રીસ સાઉ આખી ને અંદા બેજન કરવાના છે, કારણ મને સોળસે ફેક વરસ દહાડે મળે છે ને. જે મરી પુંજ સાચી રાખવાની મારી મરજી હોય તો માગમાં પેહેલાં નં.

ખરેલી વીરપીમાં તે મુસાફરખાનામાં મારે જવું ન જોઈએ.

એમ કહી ડયુગર્મ જવાની રખ માગીને આવ્યો ગયો અને ફેડરીક પોતાના કુટુંબનો પશ્ચાત્તાપ કરતા લાગ્યો. પોતાની સમજશક્તિ તે મનની સ્થિતિ કયી છે તે ડયુગર્મ ફેડરીકને ઉપર કલા પ્રમણે સ્પષ્ટ કરી બતાવી. આથી ડયુગર્મ જે કંઈ તે બધું ખરું કંઈ એમ ન માનતાં એટલું તો એને કયુવ કરવું પડ્યું કે એની બેઠેનના ઉપર જવો એને પ્રેમ પ્રથમ હતો તે જવો પ્રેમ તે એની બેઠેનને બતાવતો હતો તેમાં અને આજની સ્થિતિમાં અંતર પડ્યું છે. આ વાત ફેડરીક મનમાં સમજતો. આપણે જ્યારે કાંઈ બેટું કામ કરીએ છીએ ત્યારે તેમ ન કરવાને માટે કોઈ આપણું ને સમજાવે છે ત્યારે આપણે ખરેખર બેટું કામ કરીએ છીએ એવું મનને સમજાવું નથી. કદાચ આપણે અપણુ કામ બેટું છે એમ એકવાર કયુવ કશેએ છતાંએ આપણી ભુલ છુપાવી તે ભુલ નથી એમ જણાવતો નિઘ્યા પ્રયત્ન કરીએ છીએ. અને પછી પોતાના મનમાં એમ કહીએ છીએ કે આમ ન કરીએ તો કેમ કરીએ? એમ કયા વિના મારો છુટકાજ નહતોઃ ધણું કરીને આ પ્રકાર પ્રેમની ગામતમાં બને છે. આપણે નિઘ્યા આપણી સાથે તંકરાર કરીએ છીએ, તે આપણા મનને આપણે ઠગીએ છીએ ત્યારે આપણા વિવેક ત્રિચાર પ્રેમનાં બોજ ત્રે દયાઈ બંધ છે એટલી વિવેક બંધાઈનું પ્રેમ આગળ પ્રાપ્ત્ય કાંઈ ચાલતું નથી.

પોતાના મનને શાંત કરતા અને સમાધાન કરતા ફેડરીક બોલ્યો:

ફેડરીક— એની બેઠેનને હવે જઈને હું મગીશ તે માણસના સહ-વાસથી દુર જંગલમાં જે ઝુપકું છે તેમાં રહી દુઃખમાં જીંદગી ગાળતા દુઃશ નહો. તેને માટે હું એક નાનું ઘર લઇશ, જેને એક નંનો બંગીયો હશે એને ગાયો ને બકરાં આપીશ. તે તેના મનને જયી ખુશી વિપજશે એના સંધના પુરાં પાડીશ. તેનીજ ઉમરની એક ચાકરડી એને માટે રાખીશ. જેના સહવાસમાં રહેતું એને ઠીક પડશે. એ ઘરમાં વૃક્ષ ગાંધ મારગરેડ સાથે રહેશે તે તેને જોટલું સુખ જોઈશે તેમાં કયી રીતે મંજુ સંખ્યાનો નથી. ફરતી રચનાં, લાંના લોકો, ગાય ઢેરની સંભાળ લેની-એથી નેણીના મનની ઉદ્વિગ્નતા નાશ પંગશે વખતો વખત જઈને હું એની મુલાકાત લઉંશ ને તેને જોમ બને તેમ સુખમાં રાખીશ!

પણુ ફેડરીકના વીના તે કેમ સુખી થઈ શકે! ના કહી નહી એની બેઠેન કોઈ દીવસ સુખી થઈ શકે નહી! કાખ્ખો ને કરોડો ફેંક પાસે હોય

તો પણ તેના પ્રતી ગયો તેનો બદલો મળી શકવાનો નથી. કારણ એની બહેન કાંઈ પારિસમાં ફરવાથી પામી ન હતી. તેનામાં જે મનની શાન્તિ છે તે જે એકવાર મધ તો હીરા, માણેક, મોતી, ગાંડી, ઘોડા, બંગલા, બાગ, બધીયા હોય તો પણ મળવાની નથી. ને જે એક વખત વાંક પડ્યો તો ગમે તેટલું સેતું ખસ્યા પણ તે વાંક નહીં જેવો થવાનો નથી. ઘોડા મહીના અગાઉ ફેડરીક આજ વિચાર કરી શકતે પણ તેની દુનિયા હવે બદલાઈ. તે પારિસની દુનિયામાં આવી રહ્યો હતો તેથી તે એક મનમાં ધારતો હતો કે એની બહેન એવો વીચાર નહીં કરતી હશે. કારણ બીજાના મનમાં જેનું હશે તે આપણા મન ઉપરથી આપણે તર્ક કરી શકીએ છીએ.

ફેડેરિક દીવસ પર્યંત જીવાન વાઇક્રાંટને ડ્યુચર્સ જે ઉપદેશ કર્યો હતો તેથી તેના મનમાં એની બહેનની મુર્તિ દેખાવા લાગી ને તેની તરફનાજ વિચારના વમળમાં પડ્યો. કાનસ્ટન્સના સહવાસમાં પણ તેના મનની ઉદ્દિગ્નતા જે જતી રહી હતી એમ માલમ પડતું તે વધારે દૃઢ થઈ. જાન્યુઆરી સાહેબ જનીજને લખતે પારિસમાં રહેવા આજ્ઞા હતાં. તેથી હવે તે કાનસ્ટન્સને દરરોજ મળી શકતો. પણ તેણીની પાસે જતાં તે મનમાં ખીંતો ને ધુજતો. મેડેમ—ડી—વેન્નમન્ટ તેની રીતભાત જોઈને તેનું શું કારણ હશે તે સમજા પુછી શકી નહીં. પરંતુ તેણી તે તરફ નજર કરતી ત્યારે તેણીની જુરી આંખો મનમાંનો વિચાર બતાવતી અને તેને શું દુઃખ હશે તે જાણવાને માટે આતુર હોય એમ જણાતું ને જાણે તે જાણવા માગતી હોય એમ લાગતું. એટલામાં એની બહેનને માટે ડ્યુચર્સ જે વિનંતી કરી હતી, તેમાંથી મુક્ત થવાને માટે મુગી છેડીની પાસે જઈ તેણીના મનનું સમાધાન કરવાને માટે વિજીલ જવા ડ્યુચર્સને કહ્યું. પરંતુ તેણે જે આમલ પુર્વક વિનંતી કરી તે ડ્યુચર્સે માન્ય કીધી નહીં.

ડ્યુચર્સ—મારાથી જવાવાનું નથી. હું એને એક વખત મળ્યો છું. એટલેજ બસ ! મારાથી એનો શંકા પડી ગયેલો થઈશે જોવાનો નથી. હું હવે એને એક વખત જોઉં તો છ મહિના સુધી મને આજ ભાવે નહીં, પ્રથમ મેં એને જોઈ ત્યારે દુઃખ શું છે તે હું જાણતો ન હતો ! એ શીવાએ મારા જવાથી તેને સમાધાની મળવાની નથી. ને હું જે કહીશ તે માફ તે માનવાની નથી, કારણ મેં એક વખતે એને ફસાવી છે. હું ઝેરીનામાં જઈ તે વ્યર્થ છે ને મારા જવાથી તેની સ્થિતિ કાંઈ સુધરવાની નથી.

વીજીલ જવાને માટે પ્રવાસ કરવાની તેણે જે ડ્યુઅર્સને વિનંતી કરી તેમાં કાંઈ ન શકવાથી એક પખવાડીઆ સુધી ગેરહાજર રહેવાની રજા માંગવાને માટે પોતાના આપને વિનંતી કરખતો ફેડરીકે મન સાથે હસાવ કીધો. પણ અતે ધણી મુશ્કેલીથી એ હસાવપર આઠ્યો. તેના મનમાં જે દીલગીરી ફેલાઈ હતી તે ધર કરી રહી-મુઝી ગરીબ છોડીની મુરતી તેની નજર આગળ આવીને દરરોજ ખડી થતી—તે તે ધારતો કે એની બહેન એકવાર મળશે તો જીવને શાન્તિ મળશે. થોડા દિવસ થયા કાર્ડેટ પોતાના પુત્રના ઉપર પ્રેમ રાખવા લાગ્યો હતો. કારણ પુત્ર હાંફેનીમાં જ્યારે રહેતો હતો ત્યારે જે છોડીએ એનું મન ચેરી લીધું હતું તેને તે ભુલી ગયો હશે. એમ કાર્ડેટ ધારતો હતો. તે એમ પણ માનતો કે જનરલની બનીજ સાથે મુલાકાત થયા પછી તે એની બહેનને વીસરી ગયો હશે. પારીસમાં આઠ્યા પછી કાર્ડેટ પુત્રની સાથે જે બપોલો રાખ્યા હતા તે હવે સમુજાગ જતા રહ્યા હતા તેની એવી મરજી હતી કે પુત્રનું લગ્ન કાનસ્ટન્સ જોડે એકવાર થઈ જાય તો સાફ. ને તેમ કરવામાં જનરલ સાહેબ કાંઈ ના કહેશે નહીં. માટે જ્યારે પુત્રે પંદર દીવસની રજા બહાર ગામ જવાને માંગી ત્યારે કાર્ડેટને ધણી નવાઈ લાગી, બધાં ચઢી ગયાં—રીતભાત બદલાઈ ગઈ. આપત્તિ આગળ જતાં ફેડરીકને ખીક લાગતી હતી. તે ધણીજ આગુરતાથી જવાન મળવાની વાટ જોતો ઉઠ્યો રહ્યો.

કાર્ડેટ—તું ક્યાં જવા માંગે છે ?

ફેડરીક પોતાની ગેર હાજરીનું કારણ કહેવા જતો હતો. પણ તેનાં મોંમાંથી શબ્દ નીકળ્યો નહીં.

કાર્ડેટ—મારી આગળ બનાવડી વાત તારે કહેવી નહીં. મને જુઠાણું અને ઠગાઈ ઉપર ધણી તિરસ્કાર છે. તું પ્રવાસમાં ગયો હતો ત્યારે જે સ્ત્રીએ તને નીતીના માર્ગમાંથી ખસેડ્યો તે સ્ત્રીને મળવા જવા માંગે છે પણ હું જાણું છું કે એ સ્ત્રીને વીશે તેં ધણાં મુશ્કાઈનાં કામ કીધાં છે. એટલું કમ્યુલ કરવાને હું આનાકાની કરતો નથી કે મને આશા હતી કે તું એ સ્ત્રીને ભુલી ગયો હશે—હું વધી કહેતો કે તારા અંતઃકરણમાંથી એ ખસી હશે. કારણ આવી પ્રીતીની વાર્તામાં અંતઃકરણનો કાંઈ સંબંધ નથી.

ફેડરીક—આપણ, તને તમે એક વખત જોઈ હોય તો—

કાર્ડેટ—ચુપ રહે ! એ જુવાન છોડીને પરણવાની વાત તું છેડી કે. કદાચ તારો વિચાર એમ હોય કે તેનો કાંઈ તેં અન્યાય કીધો હોય ! હું

એ બાધને બાધતો નથી. ને એમ પણ હોય કે મારા ધારવા કરતાં તું વધારે ગુન્હેગાર હોય ! કદાચ જે સ્ત્રીનું મન તે લક્ષ્યાવ્યું છે તે હાલમાં સગવડાવાના મંડળમાંથી છુટી પડી હશે ને તેનું અપમાન થમ દારૂતામાં દીવસ નિર્ગમન કરતી હશે. બે પૈસાથીજ તું શુદ્ધ થયા માંગતો હોય અગર જે ગુન્હે કયો હોય તે જરા નરભાસપર લાવવા માંગતો હોય તો ખાતરી રાખજે કે મારાથી પૈસા એ બાળતમાં અપારો તેટલા આપીશ. પણ એ કામ કરવાને તારા કરતાં હું વધારે યોગ્ય છું.

ફ્રેડરીક—(આશ્ચર્યતામાં) કોણ તમે બાપા !

કાર્લ—હા, હું પોતે. તે કામ મારાથી સારી રીતે થશે તેમ કરીશ. તારાથી ખારીસ છોડીને હાલમાં જવાય એવું નથી. શિવાય તારી હાજરીની અહીં ઘણીજ જરૂર છે. જનરલ સાહેબ પોતાની બનિજીને એક કરનલ (લશકરી અમલદાર) બોલે પુરણાવવાનો છે. ને કરનલ થેડ દીવસમાં અહિં આવશે ને તેમનાં લશ્ક્ર પ્રસંગે તારે અહીં રહેવું પડશે.

ફ્રેડરીક—શું કાન્સ્ટન્સનું લશ્ક્ર થવાનું છે બાપા ! (તેના એહરાપર એકદમ દેરફાર થતો જણાયો. અત્યાર સુધી એહરાપર જે ખિન્નતા પ્રસારેલી હતી તે જતી રહી અને આંખો મસરી ને કોધયુક્ત થઈ ગઈ, તે એટલીબધી કે કોઈ સાધારણ ગાણુસના પણ બે માં આવે. તેનો અવાજ બદલાઈ ગયો; બાપને ઉપલો પ્રશ્ન પુછતી વેળા ફ્રેડરીક એવું જણાવ્યું કે પોતે એવા જગ્યાની વાટ જુએ છે કે જ્યાં એના જીવન અને મરણના નિશ્ચયનો નિકાલ આવી જાય.

કાર્લ—હા. (છોકરાનો એહરા ફરી ગયો છે તે ન જોવાનો ઢોંગ કરીને) જનરલ સાહેબે પોતાની બનિજીનું કરનલ સાથે લગન કરવાનો ક્યાર કાધો છે. અને એવું બને તો તેમાં કાંઈ અશ્ચર્ય જેવું નથી.

ફ્રેડરીક—અને તે કરનલ હવે જલદીથી આવનાર છે ? તમે એને જોજો છો ? શું તે દેખાવડો છે ? ને તમે જાણો છો કે મેડમ કાન્સ્ટન્સ એને આહ છે ?

કાર્લ—ફ્રેડરીક, મેડમ કાન્સ્ટન્સ ગને એની છુટી તાત્ર કહે છે એમ તારાથી કાંઈ કહેવાય નહીં. જે મંડળમાં તેણી ફરે છે તેમાં તે કરનલને મળી છે ને હું ધારૂં કે કરનલ સત્તાવીસ અઠવાડિસ વર્ષની દગરતો હશે.

ફ્રેડરીક—શું તે સુસ્વરૂપ છે ?

કાર્લ—સુસ્વરૂપ કે કુસ્વરૂપ હોય ! તરણ સ્ત્રીઓને માનવતો

જે મળ્યો કે બધું એ મળ્યું.

ફેડરીક—ને લગનનું નહીં થયું છે?

કાઉન્ટ—હા. નહીં થયું છે એવું તો જણાય છે.

ફેડરીક—મેડમ વેલમન્ટે ગને એ વાત કહી નથી.

કાઉન્ટ—એવી વાતો બણેલી ગણેલી બીઓ કવચિત્ત બીજાને કહે છે.

ફેડરીક—ઠીક ત્યારે-મારો કાંઈ પુછવાનો અધિકાર નથી-એટલે-હું નથી ધારતો કે-તેમજ હું ધારું છું કે—”

કાઉન્ટ—(નિઃકાળજીથી) મને લાગે છે કે જનરલે હજી એ વાત એની ભત્રીજી આગળ કહી નહીં હશે.

ફેડરીક—ને મારે પારીસમાં રહેવું પડશે તે આ લગનને માટેનું કે?

કાઉન્ટ—હાજર તો. જનરલ સાહેબને આખા જનમાસમાં કેપ અને ખરાબોમાંજ રહેવાની ટેવ છે તેથી લગન પ્રસંગને માટે શી શી ચીજો જોઈશે તેની એને ખબર નથી. કેટલી બધી વસ્તુ હજી ખરીદ કરવાની છે કે ને વળી ઘોડાગાડીઓ લેવાની છે. એ કામમાં તારી સલાહની જરૂર પડશે. કારણ જીવાન માણસ એ કામમાં—”

ફેડરીક—(લાક્ષણીક ભાષામાં) જો એમ હશે તો હું એમ જાની લાઘવ્ય કે જનરલ સાહેબ મને મોટું માન આપે છે. હું ખરેખર મર્વ માનું છું કે જનરલ-ડી-વેલમન્ટ પોતાની ભત્રીજીનું લગન કરવાના છે તે પ્રસંગે જે સાહિત્ય કરવું પડશે તેમાં મારી સલાહ લેવાના છે.

કાઉન્ટ—ફેડરીક. હું તને ફરીથી કહું છું કે હું એવી ધ્વજા રાખું છું કે તારે પારીસ છોડીને બહારગામ જવું નહીં.

આ હુકમ કરવાની કાંઈ જરૂર નહતી. કાઉન્ટ પોતાના મિત્રની સાથે ખાનગી વાત કરવાના હેતુથી આવ્યો ગયો, ને બાજુ ગયા પછી ઘણી વાર સુધી ફેડરીક ઉંડા વિચારમાં પોતાની જગાએજ બેસી રહ્યો. ગરીબ બીચારી એની બહેન! તારી પ્રતિમા હાલમાં ફેડરીકના મનમાંથી ખસી ગઈ છે. ફીકા પડી ગયેલો મનમાં ઉથલોમથલ થતી હતી, ને મહાશ્રમે કરી સ્વાસોચ્છાસ લેતો ફેડરીક આખરે ઓરડામાં એની રીતે ફરવા લાગ્યો કે જાણે તેના મનને મોટો આચકો લાગ્યો હોય. તેણે તે વિન્હજ થઈને એત ન પડતાં આમથી તેમ ફરવા લાગ્યો. તેણે આખાં આંસુ આંખ્યાં. જોરથી હાથપર હાથ માર્યો ને કપાળ કુટવા લાગ્યો. પૂછી જાતી કુરી જાણે બધું સલાનાસ વળી ગયું હોયતી? આવી સ્થિતિ!

માં પડેલો હતો તે વેળા ડ્યુબર્ગની સ્વારી આવી પોહચી. ફેડરીકે પોતાને ના પ્રિય મિત્રને એમ કહ્યું હતું કે પોતે વીજીસ ઉપડી જવાનો છે તેથી ડ્યુબર્ગ તેના નિકળવા અગાઉ તેને સલામ કરવા આવ્યો હતો.

ડ્યુબર્ગ—ફેડરીક—કેમ છે? શું સમાચાર છે? તને શું થયું? તારે એકેરો તો છેક જ બદલાઈ ગયો છે. ગાંડા માણસની પેઠે આમ તેમ ન થોડતાં તું મારી સાથે જરા વાત કરશે કે નહીં? ને હાથ આમ તેમ કેમ આક્રમક છે?

ફેડરીક—(ખુરસી પર બેસીને) એ વાતની કોને ખબર હતી? એ વાત મને જાણતું હતું—અરે! સ્ત્રી જાત! નફરત સ્ત્રી જાત!

ડ્યુબર્ગ—હી, હી એ શું બક્યા કરે છે? એ સાંભળીને મને કાંઈ થઈ આવે છે.

ફેડરીક—આવો સારો એકરો—આવી સારી આંખો—ને આવો ખસો સ્વભાવ તો આવું છુપું કપટ! મને પ્રથમ કહેતું હતું કે તું ખીજાની સાથે પરણવાની છે હું આવું ત્યારે મને ખાસું માન આપી મને જોઈને ખુશી થતી હતી તે હવે આમ! એ ધણું જ દુષ્ટ કામ છે.

ડ્યુબર્ગ—કમ તેમ કેવળજ ખરાબ છે! પણ એ શબ્દ તું કોને માટે કહે છે?

ફેડરીક—ખીજા કોને માટે! મેડેમન્ડી-વેલમંટ માટે. આવી સુંદર સુશીલ કનવર્ટન્સને માટે હું કહું.

ડ્યુબર્ગ—વાત ખરી, કનવર્ટન્સ તો એની બેહેનના જેવીજ છે. તારી વાર્ડ?

ફેડરીક—મારા વાહાલા મિત્ર. તું મારું કહ્યું માન કે જે શખસને હું એળખતો નથી એવા કરનલની સાથે તે પરણવાની છે. કદાચ તેણી ૧૧ મહિના તેના પર છે. જો મેં હજી જોયો નથી—અને તે થોડા દિવસમાં અહીં આવનાર છે.

ડ્યુબર્ગ—શું મેડેમ વેલમંટ પરણવાની છે?

ફેડરીક—એશક.

ડ્યુબર્ગ—તેનું લગ્ન થવાનું છે તેથી તું શું કરવા તને ઉપર થાય છે? કહે એને ચાહનો નથી. તું એને બેહેન જેવી ગણે છે. તેની સાથે કાંઈ સ્નેહ તું પ્રેમનો શબ્દ પણ બોલ્યો નથી. તેને તું જાણે મિત્ર અથવા ભાઈ, કેવલ તેમ છે. એ બધી વાત એક મહિના અગાઉ તે મને કહી હતી કે તને કાંઈક છે કે નહીં વાર્ડ?

ફેડરીક--ના, હું એની સાથે પ્રેમ કરતો નથી. પણ હમે જન્મે સાથે બેસતાં હતાં ત્યારે તેણે મારાથી છાની વાત રાખવી જોઈતી ન હતી. જે છાની વાત ન હતી તો પછી મને કેમ કહી નહીં? હું એનો વિશ્વાસપાત્ર હતો.

ડ્યુઅર્ગ--તું એને રોજ ગળતો હતો, નહીં?

ફેડરીક--મને એના લગનને વિશે જરા તો એતવણી આપવી હતી! એના મનમાં કે હું એ વાત બારોબાર બાણું તો સારું! અરે કનસ્ટન્સ! એવું તારે કરવું હતું એમ મારા બચુમાં આવે તો હું તમને શબ્દ ઉપર શાબાદે આટલો બરોસો રાખતે? આખર તે મારી સાથે કપડ રાખ્યું ને ?

ડ્યુઅર્ગ--જ્યારે આમ છે તો ઝડેની જગતો તારો વિચાર નથી શું?

ફેડરીક, તું આંખ માંડો બનીને ક્યાં જાય છે ?

ડ્યુઅર્ગ પોતાના મિત્રને ખેલાવ્યો. પણ ફેડરીક ઝોરડામાંથી બહાર જઈ દાર જટ લેને કે ઉતરી, વીજળીની પેઠે જનરલને ઘેર ગયો.

ડ્યુઅર્ગ પોતાને ઘેર પાછો જતો હતો તે વેળા બોલ્યો કે--"હી એને ઠગારી તરીકે કહે છે એ એનેજ શાલે. ગરીબ બીચારી એની બે-હેમ! તેને તું ઠગારી કહે છે? અલોજ તારો પ્રેમ કે? પ્રેમની તો મોટી વાતો કરતો હતો? એ બીચારીને અરણ્યમાં મુકી ચાલ્યો આંચો ને આખરે તેને ઠગારી કહે છે, તો તે ઠગ કે તું ઠગ. ઠગ કોણ. ? પ્રેમક તુંજ મહા ઠગારો છે. "હું મારો પોષાખ બદલી જમવા જઈશ કોણ જાણે કેમ છે, પણ જ્યાં હું હાલ જમું છું તે વીસીયાગાનું માસ માથા-પર મોટું કરજ થયું છે. હજી તો ત્રણ માસે પુરા થયા નથી."

કાંઈપણ ઉદ્દેશ વિના ફેડરીક જનરલને ઘેર ગયો ને શું બોલ્યું તેનો કાંઈ પણ અગાઉ વિચાર કીધા વગર અગર ત્યાં જઈને કરવું ને બોલ્યું શું તેનો પણ ખ્યાલ ન કરતાં ઉતાવળે કનસ્ટન્સને ઘેર ગયો. ધરમાં જઈ-ધરના ચાકરો નકરો ફરતા હતા તેમનાં દેખતાં ઉપર જઈ કેટલાક ઝોરડાઓ પસાર કરી જે ઝોરડામાં કનસ્ટન્સ બેસી હતી ત્યાં આવી પહોંચ્યો. આ વખતે તેણી પીઆનો વગાડતા બેસી હતી. હમેશની માફક તે શાંતીમાં હતી એવું જોયું ત્યારે સ્તબ્ધ થઈને બારણા આગળ ફાંચેકે હોમો રહ્યો, ને એક પણ શબ્દ બોલ્યો નહીં. કોઈ ઝોરડામાં આવે છે એમ જાણીને તેણીએ ઉચું જોયું, ને ફેડરીકનો અડગ દાધાર એ એટલે જોઈને જ્યારે તેની આંખે આંખ મળી ત્યારે તેણીએ આ વિચિત્રપણું

જોધને હાસ્યમુદ્રા કીધી.

કાનરટન્સ—(અડધું હાસ્ય કરીને) કોણ તમે છોકે સાહેબ. ચાલો તમે આગ્યા એ ઠીક થયું ? તમે સારા સંગીતશાસ્ત્રજ્ઞ છો તેથી આ વાળું ધગાડવામાં તમારે મને મદત આપવી જોઈએ.

ફેડરીક કાંઈજ બોલ્યો નહીં પણ કાનરટન્સને એકી ટસે જોવા લાગ્યો. તે આવા વિચિત્ર સ્વભાવનો માણસ છે એવું પ્રથમથી જાણીતી હતી ને વખતો વખત તેનું મન આવળાએ જતું એ પણ મહિતી હતી તેથી તેણીએ એવો વીચાર કીધો કે એ એની ટેવજ છે. પણ ફેડરીક દૂર ઉભો છે એવું જોધને તેની તરફ જરા ગમ્મ ત્યારે તેનો ગુસ્સો બારેલો દેખાવ જોધને આશ્ચર્ય પામી.

કાનરટન્સ—આજ તમે ઝોમ કેમ કરો છો ? ને આજે આવું રૂપ કેમ ધારણું કીધું છે ? શું થયું તે તો મને કહો ? (ધીમે અવાજ) તમારું મન આજે ઠેકાણે કેમ નથી ?

ફેડરીક—કાનરટન્સ, મને કાંઈ થયું નથી. મને શું થવાનું હતું ?

કાનરટન્સ—(જાણે ઠપકા દેતી હોય તેમાં તમને શું દુઃખ છે તે મને કાંઈ દીવસ કહેતા નથી એવું કારણ શું ? માહર. ઉપર તમારો વિશ્વાસ નથી કે શું ?

ફેડરીક એક ખુરસી ધીમે રહી બેઠી તેના ઉપર કાનરટન્સની પાસે જઈને બેઠો ને સહજ રીતે તેના મનમાં શું છે તે તેની આંખોમાં જોવા લાગ્યો. કાંઈ દીવસ આ પ્રમાણે તે તેણીની સામું જોતો નહોતો પણ આ જોજ આમ જોયું. તેથી કાનરટન્સ અરમાદ ગમ્મ. અને માથું તીચે નમાવ્યું.

ફેડરીક—તારા મનમાં શા વિચારો થાય છે તે હું જાણી જાઉં તેથી કું કરે છે નહીં ? (લાક્ષણિક ભાષામાં પેતાનો ગુસ્સો દર્શાવતો ખાતર.)

કાનરટન્સ—કોણ હું ? તમે શું બોલો છો તેની મને સમજાગી સમજણ પડતી નથી. તમે મરા મનના વિચારો જાણો તેમાં હું શા માટે ડરો જાઉં ?

ફેડરીક—વાઃ શા માટે તારા વિચાર મારાથી છુપાવાનો પ્રયત્ન કરે છે ? કાનરટન્સ, હું સારી રીતે જાણું છું કે તારા અંતઃકરણનો હું કાંઈ સ્વામી નથી.

કાનરટન્સ—અરે પરમેશ્વર ! તમે મારા મનમાં બધું પેદા કરો છો ! મને હમેશાં મારી સાથે સ્વસ્થ ચિત્તથી વાત કરો છો ને આજે આમ કેમ મેં ? મને તો કાંઈ વેહમ આવે છે.

ફ્રેડરીક—તને વહેમ આવે છે ? અરે કાનરટન્સ, તું ખીલ શખ્સને આહે છે ને એમ છતાં તું મને પુછે છે કે મને શું થયું છે ?

કાનરટન્સને આ સાંભળી એટલો બધો અચંબો લાગ્યો કે તેનાથી જવાબ દેવાઇ શકાયો નહીં. આ વખતની અગાઉ ફ્રેડરીકે કોઇ દીવસ એ તું ખ્રીસ્તી નામ દઇને બોલાવી નહેતી. અને "તું ખીલ શખ્સને આહે છે" એ શખ્સનો અર્થ એણીએ એવો કીધો કે "તારે મારા પરજ પ્રીતી રાખવી." એ વાક્ય સાંભળીને કાનરટન્સના અંતઃકરણમાં ખુશાલી પેદા થઇ. પછી તેણીનું અંતઃકરણ ક્રૂરતા લાગ્યું આંખનો ચગકાટ વધ્યો ને અવાજ વધારે નરમ પડ્યો, ને આખરે ફ્રેડરીકને કહ્યું—“હું ખીલ શખ્સ ઉપર પ્રેમ કરું છું” એવો આરોપ મારા ઉપર શા માટે તમે મુકાછો ? ફ્રેડરીક, એ વાતનો ખુલાસા મારા આગળ મુકી દે. તું શું કહેવા માંગે છે તે હું જાણી શકતી નથી ?

એ પ્રેમાત્મ આતે એક વાતની ખજાર હતી ને તે એ કે કાનરટન્સ ખીલ શખ્સ ઉપર પ્રેમ કરે છે એવી વાત ફ્રેડરીકના મોંઢામાંથી કહી નીકળે નહીં. ને તેનો અર્થ એમ સમજતી હતી કે ફ્રેડરીક તેણીને પૂર્ણ રીતે આહે છે. આ પ્રમાણે બોલવાની અગાઉ તેણીને આશા હતી કે તેણીના બોલવાથી ફ્રેડરીકના મનમાં પ્રેમોદભવ થશે; પણ અત્યાર સુધી ફ્રેડરીકના મોંઢામાંથી ફ્રેડરીક એને ખરેખર આહે છે અને પ્રેમનાં કસમ લીધા હોય એવો એકે શખ્સ નીકળ્યો નહીં. તેના ઉપર ફ્રેડરીકનું મન હતું તે જાણ્યા પછી પણ તેના મનમાં એમ હતું કે એક વખતે ફ્રેડરીક “હું તને મારા જીવનથી આહું છું” એવું કસમ ઉપર કહે. પણ ફ્રેડરીકના મોંઢામાંથી એ ખાત્રી લાયક શખ્સ હજી નીકળ્યા ન હતા પણ અંતઃકરણમાં એ જાણે મહા વિલાપ કરતો હોય એવું જણાતું.

કાનરટન્સ—તમારી આજે મારી સાથે બોલવાની મરજી છે ? આ પ્રમાણે તમે ગમસાટમાં પડેલા દેખાઓ છો એવું કારણ શું ? તમારો હપકો મારે સાંભળવો પેડે એવું કાંઈ કૃત્ય મારાથી થઇ ગયું હોય તો હું આપની પાસે ક્ષમા માગું છું. મહેરબાની કરીને મને સંશયમાં ન નાખતાં ખરું શું છે તે કહી દો.

જનરલની ભત્રીજાના બોલવામાં એવીતો નરમતા, સખ્યતા, માયાળુપણું ને પ્રેમ દેખાતાં હતાં કે ફ્રેડરીક પોતાની ખાત્રી કરી લેવા સાર તેનીના મોં તરફ દ્રષ્ટીને તાકી જોયું. ને માલમ પડ્યું કે કાનરટન્સ જે શખ્સ બોલે છે તેજ તેના અંતઃકરણમાં છે. અંદર કાંઈ ને બહાર જુદું એમાંનું કાનરટ-

નસમાં કાંઈ જણાતું નથી. કારણ તેણીના અંતઃકરણના ટુંવારા (આંખો) માંથી પ્રેમના દેશી છુટડા પીવા લાગ્યો. ને પછી એકદમ બોલ્યો “અરે ! હું કેવો દુર્ભાગ્યવાન છું !”

કાનરટન્સ—ફેડરીક, તું પોતાને અભાગી કેમ કહે છે ?

ફેડરીક— તું પરણવાની છે માટે.

કાનરટન્સ—તારા મોંઢામાંથીજ આ વાક્ય પ્રથમ હું સાંભળું છું.

ફેડરીક—મેડેમ કાનરટન્સ, એ બાબત મારાથી તું છુપી ન રાખ. મને અધી વાતની ખબર પડી છે. તારો સ્વામી થોડા દીવસમાં આવનાર છે, તે વખતે તે એક લસકરી અમલદાર કર્નલની પદવીએ છે, ને તે તારું અંતઃકરણ તેને આપી દીધું છે.

કાનરટન્સ—એ તું શું કહે છે ? (આશ્ચર્યતામાં) કાણ, હું કર્નલને આહું છું; તું કાંઈ મારી મશકરી તો કરતો નથી ને ? પણ તે કર્નલનું નામ શું ?

ફેડરીક—તેનું નામ મને પુછે છે ? અરે ! તેનું નામ પુછવાને હું જુલ્મી ગયો. છતાં તેનું નામ તુંજ મને કહે, જે તું તેનું નામ ન જણાવતું ઢોંગ કરતી નહીં હોયતો.

કાનરટન્સ—મારા કાકાને લાંબોટલા કોડા આવે છે તેમાં કર્નલો ધણા છે.

ફેડરીક—હવે તારાથી ના કંચુલ નહીં જવાશે !

કાનરટન્સ—મારા લાર્ડ, હું પરણવાની છું એવું તમને કાણે કહ્યું ?

ફેડરીક—જેને એ વિશેની ખબર છે તેણે. એ વાત મારા બાપે કહી ને તેને તારા કાકાએ કહી હતી.

કાનરટન્સ—કાણે મારા કાકાએ કહી ? હું એ માનું નહીં તો.

ફેડરીક—તું જાણે એ વાત જાણતી નથીએવું મારી આગળ ઢોંગ કરે છે. પણ તારા સ્વામીની રાહ તું આતુરતાથી જુએ છે, ખરું કે નહીં ?

કાનરટન્સે થોડી વાર લગી વિચાર કીધો. ને જોટલે નીચે સ્વરે બોલ્યા તેમ બોલી. મોનશર-ડી-મોંટ્રેવીલ-તું જે હમણા બોલ્યો તે બધું સાંભળીને મને ધણો અચ્ચો પેદા થાય છે પણ હું પરણવાની છું એમ કદાચ માનીએ તો પણ તેથી તને એવું શું ? હું તો એમ ધારું છું કે એમ કદાચ બને તો તારે એ બાબતની સાથે શું લેવાદેવા છે ?

ફેડરીક—તું એમ ધારે છે કે મારે એ વાતની સાથે કાંઈ લાગતું વગગતું નથી ? વાત તો ખાસી મળેની. મારો કાંઈજ સંબંધ નથી. એટલે તું પરણે કે ન પરણે તોએ.

કાનસ્ટન્સ—મારા ભાઈ, તો તમે શા માટે આટલા બધા સવામ મને પુછો છો ?

ફ્રેડરીક—શામાટે ! અરે ! કાનસ્ટન્સ—તું હવે પરણવાની છે ને એ કર્નલ ઉપર તું પ્રેમ રાખેછે તેથી.

કાનસ્ટન્સ—અને જો હું એની સાથે પ્રીતી કરું છું કે બીજા કોઈની સાથે પ્રીતી કરતી હોઉં તેમાં તારું શું ગયું ?

કાનસ્ટન્સના મનમાં ફ્રેડરીકની આપણુપર ખરેખર કેટલી પ્રીતી છે તે ની પરીક્ષા લેવા માટે આટલી તાર પ્રત્નોત્તર માગા ચાલી. તેમજ તેની કને થી પ્રેમના સોગન લેવડાવવા માટે આટલા બધા આંટા લીધા. ફ્રેડરીકના એક દયા વિના રહેવાયું નહીં કારણ તેના મનમાં પ્રેમની વાત છુપી રહી શકી નહી.

ફ્રેડરીક—હા હું તને ચાહું છું, હું તારી ઉપર મોહી પડ્યો છું ને તું બીજાની સાથે પરણશે તો હું મારો પ્રાણ ગુમાવીશ !

કાનસ્ટન્સ—(મનમાં) એ મારાપર પ્રીતિ રાખેછે ! ઠીક થયું.

(મોટેથી) મારું મોહું નસીબ કે આખરે તારી પાસેથી ખરું શું છે તે હું જાણવા માગી. મેં ધાર્યું કે તું કદી એ વાત મારી આગળ કહેનાર નથી. એમ કહી મુંઝર સ્ત્રીએ પોતાનો હાથ પોતાના પ્રિયના હાથમાં મુક્યો. એટલે ફ્રેડરીક છુટકાએ પડી તેના હાથ પર બચીઓ દેવા લાગ્યો. એટલે કાનસ્ટન્સે તેને મનોમય સ્પર્શમાં કહ્યું “ફ્રેડરીક, તું જેવી મારા પર પ્રીતી કરેછે તેવી હું તારા ઉપર કરું છું ને તારા થીરાએ બીજા ઉપર હું કદી પ્રીતી કરનાર નથી તે” શા માટે મને જણાવવાની ઉત્તવજ ન કરી? તારા પ્રેમવચનથી હું ધણી ખુશ થઈ છું ને તે પ્રેમ વચનને માટે આટલી વાર પર્વત હું રાહ જોતી હતી. મારો કાકા અને ચાહે છે ને મારા મનની વીરહ કાંઈ પણ આચરણ કરવાનો નથી. જો મારું લક્ષ્ય કરવાનો એનો ઇરાદો હોય ને જો કે એ વિશે વાત કરતાં મેં એને કામ વખત સાંભળ્યો નથી તો એનો ઇરાદો છોડી દેવાને કહીશ. કારણ તારા શીત્તએ બાળને વરવા હું મુદલ ચાહતી નથી. મારું અંતઃકરણ મેં તને આપી દીધું છે ને તેનો તું હવેથી સ્વામી છે. મારો હસ્ત મેળાપ કરવાને તું બાંધ્ય શાગી થશે. મને ખાતરી છે કે એ વાતની મારા કાકા ના નહી કહે. કારણ ફ્રેડરીક, તે તને ચાહેછે; તને કાણ નહીં ચાપ ? તને શું દુઃખ હોય તે મારાથી તું છુપાવેછે એ ખોટું કરેછે. તારી છુપી વાત હોય તે મને સુખેથી કહે. ધણી વખતના પરીચયથી તારા અંતઃકરણમાં શું છે તે હું થોડું બહુ

જાણવા પામીહું, સારે માસ અતઃકરણની વાતો તું નહીં જાણી શકે

ફેડરીક પ્રેમ વચન શિવાય બીજી કાંઈ પણ જોશ્યો નહીં. તેનું અર્થુ ફરી ગયું કાન્ટન્ટન્સના પ્રેમ વચનથી તેનું ચિત્ત ભ્રમીત થઈ ગયું. અને તેનું મન શાંત કરવાનો કાન્ટન્સે જ્યારે ધણો પ્રયત્ન કરીએ ત્યારે જરા નરમ પડ્યું. બન્ને જણુ આગતી અમાસી ઉપર જઈને બેસવામાટે ચાલ્યા. ને ત્યાં ફેડરીક આનંદથી હર્ષ ધેસો થઈ તેના પગ ઉપર પડી તેના આગળ પોતાના અંતઃકરણની આહુતી અર્પી. તેણી શરમાઈ અને તે આહુતીનો સ્વીકાર કરીધો. ત્યારે શિવાએ હું હવે બીજા માણસ ઉપર પ્રેમ કરવાની નથી એવું વચન લીધું ત્યારે બન્ને જણુ છુટાં પડ્યાં. ફેડરીક જ્યારે એ મકાનમાં જો રિયતીમાં આવ્યો હતો તે કરતાં જુદીજ રિયતીમાં આવી મકાનમાંથી બહાર નીકળ્યો. કાન્ટન્ટન્સ એના પર પ્રેમ કરેછે એથી પુત્રાઈ જઈને તેની ખાતરી જ્યારે થઈ ત્યારે એક ક્ષણ માત્રમાં તેના પુર્વજા બધા વિચાર ફેરવાઈ ગયા ને આનંદની લેરમાં એની બેઠેનનું વિસ્મરણ થયું. આગળ જો દુઃખ થયું હતું તે બધું છુટી ગયો; વળી માંદા માણસને પુરુષ તાવ ચઢ્યે છે હોયછે ત્યારે તાવની અસરમાં જસ પયુ શરીરની પીડા એને જાણતી નથી તેમ કાન્ટન્ટન્સના પ્રેમનો તાવ ફેડરીકને ચઢ્યો ત્યારે તેની મરમીથી એની બેઠેનનું સ્મરણ થકું પડી એમનસાઈ ગયું. આજાસ. એવું જ્યારે બન્નું ત્યારે તે બોલવા લાગ્યો " ડયુઅર્ગ તાર કહેવું ખરું હતું. હું કાન્ટન્ટન્સને ચાહું છું—હું તેનો પ્રીતીષાત્ર બન્યો છું હવેથી એ એકલી ઉપરજ હું પ્રેમ કરીશ

આ વાત થવાને બે દીવસ વહી ગયા પછી કાન્ટન્ટન્સને છોડીને ફેડરીક કેથે જવાનો નથી એની ખાતરી થઈ, એટલે કાર્ડિટ સાહેબ ડાફેની જવા પ્રયાસ કરવાની ગાડીમાં બેસી એક નોકર તથા ધોડાવાળાને લઈને નીકળી પડ્યા.

ભાગ ૨૦ મો

આપણે હવે એની બેઠેન તરફ વળીએ. એને આપણે ફેડરીકના આવવાની રાહ જોતી મુકી હતી, હાલ પયુ તે કેમ હજી આવતો નથી તેની બાદ જોતી બેઠીએ, આ વેળા ઝાડ ઉપર એક પયુ લીધુ પાક્યું હતું નહીં. બેતરસ પયુ પોતાની લીસોતરીથી આંખને આનંદ આપતા ન હતા. માસ પયુ

ખીણમાં મરી ગયા જેનું થયું હતું તે નદી ઉપરના ઢાંડા સુકાઈને લાકડા જેવાં થયાં હતાં. જે ઢાંડા પાંદડાંઓ થોડા દીવસ પૂર્વે ખેડૂતને છાયા આપતા હતા તે ખામને શોભા આપતા હતા તે પાંદડાં લાલ જમીન પર પડી ખેડૂતના પગ નીચે ધૂંલણ જતાં હતાં. જે ઉનાળાના સુકા દીવસોમાં મખમલના જેવી ધાસડી જમીન પર ખેડૂત વિચાંડી લેતા ખેડૂતના હાતે ધાસડી જમીનનું સીવાળાડી સરખાતે થવાથી લીધું ધાસ સુકાઈને નાશ પામ્યું હતું, તે આ પ્રમાણે દરેક પદાર્થ નાશ અને પુનરુત્થનના કાયદાને તાબે થતા હતા. હમણાં જે પાંદડાં ખરી પડ્યાં છે તેને ઠેકાણે કુમળાં પાંદડાં નવાં ટુકી નીકળશે તે જે પાંદડાં માણસના પગનીચે કચડાઈ જાય છે તે માણસનો પણ કાંઈ દીવસે માટી થઈ નાશ થાનો, તે તે માટીમાંથી હજારો પ્રાણી ઉત્પન્ન થશે. માણસ જાતનું જીવન પાંદડાંનાં જીવન કરતાં વધારે લાંબુ હોવાથી તે પોતાને ઘણું મહત્ત્વ આપી પોતાને મોટો ગણે છે; પણ જ્યારે હજારો વર્ષ પછી જે તત્વોના માણસ ખો છે તે તત્વોની રાખ થઈ હવામાં તેનો દરેક રજકણ ઉડી જાય છે ત્યારે એની પાછળ બાકી શું રહે છે ? માત્ર જે લીલાં પાંદડાં જમીન પર રહી ગયા હોય છે તે હવામાં જોરથી આમ તેમ ઉડતા કરે છે એટલુંજ માત્ર.

વર્ષાઋતુના દીવસોમાં માણસના મનમાં રહાની ઉત્પન્ન થાય છે, વિચાર સંકલ્પના ચાલુ રહે છે, તર્ક કરવાને ઉત્તેજન મળે છે તે સમાગમથી દુર જવાનું મન થાય છે એટલે નિવૃત્તિ તરફ મન ખેંચાય છે. આ પ્રમાણે જે માણસોના મન રાત્ર દીવસ વ્યાપાર અથવા દ્રવ્યની લાલચના લગભગમાં ડુબેલા રહે છે તેમના મનની સ્થિતિ હોતી નથી પરંતુ જે ગામડાના લોકો ખીચારા સહીમાં જે અવનવા ફેરફાર થતા જાય છે તે ઉપર દરરોજ વિચાર ચલાવવાને જેમને પુષ્કળ અવકાશ મળે છે તેમના મનની એવી સ્થિતિ થાય છે. જંગલમાં ઝાડો થંડીને લીધે વસંતઋતુના મરણનો જાણે શોક કરતા ન હોય તેમ કાળા ઓ કાળા થઈ ગયેલા જોઈને તેમની વૃત્તિ એવી બની જાય છે. જે વૃક્ષની છાયા નીચે શ્રીખરતુમાં ઉત્થતાથી સરી રહે બચાવવા આરામ લેવાતો હતો તેજ વૃક્ષ ઉપર આજે એક પણ પાંદડું ન છતાં માત્ર તેના ડાળાં પાંખડાં સુકાઈને સુકા થઈ ગયેલાં નજરે પડે છે. એક પણ પાંદડું નજરે ન પડવાથી આખું જંગલ વેરાન ને ઉજળું દેખાય છે. અને સૂર્ય નાસવણના કિરણ નીચાણના ભાગમાં આવેલી ખીણોમાં પણ પ્રવેશ કરે છે. પરંતુ એવો પ્રકાશ આવવાને લીધે એની મુ-

જેતામાં વધારો ન થતાં ઉઘડી તેની સુંદરતા હરથ કરી લેશે. અને જે માર્ચપર બન્ને તરફ ઉગેલાં મોટાં મોટાં વૃક્ષોથી દીવસે અંધકાર બાપે છે તે તેની ખટામાં એક પથ્થુ ચક્ષીયું ઉડતું જાણ્યું નથી એવી વૃક્ષની ખટામાં પોતાના પ્રિય પાત્ર માણસોની સાથે ફરતાં હોય એ તો કેવું આ નન્દાયક લાગે છે.

ગરીબ ખીચારી એની બેહેન ઋતુના ફેરફાર જોયા કરતી, કમરથી ફેડરીક કેટલા બધા દીવસ થઈ ગયા જતો રહ્યો છે તેથી દીવસ મોટા લાગતા. તેનાથી હવે દીવસ ગણાતા ન હતા. કમરજી તેનાથી ગણાય તેના કરતાં વધારે દીવસ વીતી ગયા હતા. એટલું છતાં તેના મનમાંની આશા કાંઈ જતી રહી ન હતી. પોતાનો પ્રિય પોતાને છોડી ગયો એમ એનું મન ચાની સકતું ન હતું; પણ બ્યારે એના મનમાં એમ આવતું કે જખતે ફેડરીક મરણ પામ્યો હશે ત્યારેજ તેના મનમાં કેવળ નિરાશા હતી નથી. બ્યારે એવા વિચાર જડ પાલી એના મનમાં બેસતા હતા ત્યારે આ જીંદગી નકામી લાગતી. ફેડરીકને ફરીથી એક વખત મળવાની આશા વગર તે દુનિયામાં જીવી શકે ? જીંદગીના દુઃખને છેલી સલામ કરવા માટે ધણીએ પ્રયત્ન કરવાનું મન થતું, પણ શું કરે? થોડા દીવસ પછી તે માતા થવાની હતી તે તેથી તેનો જીવ દુનિયામાં ગુથાઈ રહ્યો હતો કોઈ ગુપ્ત અવાજ એમ કહેતો કે “ તારે બચ્ચાને માટે જીવડું જોઈએ ”

ધણા દીવસ થયા ખીચારી મુગી છોડી ગામમાં ગઇ ન હતી. એક ખેડુત જે દરરોજ જંગલમાંથી જતો હતો તે હમેશાં ઝાડની તળે કુપડીમાં રહેનાસઓ માટે જોટલા જોઈએ તેટલા રોટલા મુગી જતો તે તેના બદલામાં તેને સાંધી દુધનું બરેલું વાસણ મળતું રોટલો દુધ ને ઇંદા એ ડેમ મારગારેટ અને એ િ બહેનનો સીયાળાના દીવસોમાં ખોરાક હતો. મુગી છોડી જમ્યા પછી ડોસીને જે કાંઈ જોઈએ તે આપીને પોતાનાં ઘેટાં ડુંગર ઉપર ચારવા લઇ જતી, તે એક નામના ઝાડ તળે બેસતી, તહાડ પછી સખત પડવા લાગી હતી. છતાં ગરીબ છોડી એ જગાએ ગયા વીના એક પથ્થુ દિવસ રહી નહી. આંગ ઉપર એક જીવો કિતો કામળો ઓઠી તહાડનું નિવરણ કરતી તે બરફની થંડીથી બાગ્યેજ એનું રક્ષણ થવાને એક કામળ પુરી પડતી. બકરાંઓને ડુંગરપર ઘાસ ચારો ન મળવાથી તેઓ એની બહેનના પગ આગળ દુડીયું વાળીને બેસી રહેતા, અરેરે !

ગરીબ બીચારી માથાપ વગરની છોડી । તેના હાથ પગ તાડથી ડુંગરમાં જઈ તેણીનું ચીત્ર દ્રશ્યતા અને દુઃખરૂપ માલમ પડતું ।

વારે વારે બરફના મોટા મોટા કટકા જમીનપર પડતા તેથી તેના શરીરપર સફેદ રજકણુ એટલા બધા ચોંટી જતા કે તેણીના અંગને કાંઈ પણ આગ બરફથી ઢંકાયા વિના રહેતો નહી. ડુંગરપરથી જનાર અવારસીને ગરીબ છોડીનું માત્ર માથું જણાતું, કારણ તેણી મીનોબલ તરફ જનારા રસ્તા ઉપર હમેશાં જોયા કરતી. સખત તાડથી તેણીના જાંત કઠકડવા લાગ્યા. શરીર બેહેર ભારી ગયું. ને નખથી માથા સુધી કુજવા માંડી. એટલું છતાં તેના મનને તાડનો હીસાગ ન હતો. માત્ર એક જ ખામતોના વિચાર કરવામાં તેણીનું મન લાગેલું હતું ને તેણીના મનને જે દુઃખ થતું હતું તેથી તે શરીરના દુઃખને ગણતી નહી. રાત પડવાથી ને અંધારૂં થવાથી રસ્તો જણાતો નહી સારે તે ઉઠીને આગ્રુ બાગ્રુ નજર કરીને જોતી સારે બરફથી પોતે ઢંકાઈ મઘ છે એવું માલમ પડતું. કમજો લઘ ઘેટા ઉપર હાથ ફેરવી ડુંગર ઉપરથી નીચે ઉતરતી. પછી ઝુપડીમાં જઈ ડેમ માર-ગારેટની સાથે થોડી ધણી નીશાનીથી વાતો કરીને ખાટલીમાં સુધ જતી. પણ તે ખાટલીમાં એને ઉંધ આવતી નહી અગર સારાં સ્વપ્નાં પણ આવતાં નહી. ધણા દીવસ થયા ઉંધ જતી રહેવાથી તેને જરાએ એન પ્રભુ નહી. તેની આંખ આગળ તેના પ્રિયતમની પ્રતિમા ખડી રહેતી । તેના દુઃખનું બચાવ કરવાને કાંઈ સખી પાસે હોત તો તેણીનું દુઃખ ઓછું થાત. તેને વાચાશક્તિ હોત તો તેણી ફેરડીકને બુમો પાડતે ને એમ માનતે કે એના શબ્દ ફેરડીકના કાનમાં જઈ પડે. ગરીબ બાપડી છોડી । એક ધણું જ કીમતી અંગ પરમેશ્વરે એણીને આપ્યું ન હતું. તેના નસીબમાં આંસુડાંજ હતાં. હમેશ આંસુડાં । આંસુડાં શીવાએ જોતી પાસે કાંઈ ન હતું.

તેણીને માલમ પડ્યું કે મારગારેટ ડોસીની તખીયત દીવસે દીવસ બગડતી ચાલી. ધણા દીવસ થયા તેણી ઝુપડીની બહાર નીકળી શકતી ન હતી. ને ધણે શ્રમે તેણી ખુરશી ઉપરથી ખાટલીમાં ને ખાટલી ઉપરથી ખુરશી ઉપર જઈ શકતી. આ વખતે ડેમ મારગારેટની ઉમર ૭૩ વર્ષની હતી. યુવાવસ્થામાં તેણી ચંચળ અને મહેનતુ હતી, ને ધડપણમાં શાંત હતી. માત્ર વૃદ્ધાવકાળને લીધે તેણીનું કૌવત નરમ પડતું ચાલ્યું. જેમ દીવે ઓલવાતી વખતે વધારે પ્રકાશ આપી પછી એકદમ બુઝાઈ

જ્ય છે તેમ તેના શરીરની દીવેટ પ્રકાશમાં પ્રદીપ્ત હતી પણ ધણી તે-
જેમન હતી, તે છતાં પણ એનાથી બનતું હતું તેટલું કરી છુટતી. એ-
ટલુંજ પછું હતું.

તેણીને માટે ધધરે જે વખત નિર્માણ કરી મુક્યો હતો તે પાસે
આવતો હતો. ને મારમારેટ બીજો ઉનાળો આવે ત્યાં સુધી ટકે એવું ભા-
ગતું ન હતું. એની બહેનનું બેરકું ભક્ષ તેની તરફ લાગ્યું અને પ્રેમી
છોડીએ જોયું કે મારમારેટની ખુદ્ધિ લમભમ જતી રહી તેથી તેણીએ તેની
પાસે રહેવા માટે દરરોજ કુંભર ઉપર જવાનું છોડી દીધું. એથી વધારે
બીચારી શું કરી શકે ? અને બધી મારમારેટ બાધ તેણીનું હૈત અને મા-
તૃવત બક્ષિત જોઇને, કરી લીધેલી છોડીને જોઇને હસતી, ને તેણીનું નામ
દઇને બોલાવતી. એટલુંજ એની મંદ પડેલી વિચારશક્તિ સંભારીને કરી
શકતી. પણ એક દીવસે સવારમાં રોજના નિયમ પ્રમાણે આખી રાત ડેમ
મારમારેટને સારી ઉંઘ આવી છે કે નહી તે જોવા તેણીની પથારી પાસે
ગઈ ત્યારે તે જુદા બાધ અવાચક પડી રહી હતી. તેમ છોડીને આવતાં
જોઇ પોતાનો હાથ પણ લાંબો કીધો નહી ! તેણી બોલતી નથી એવું
જોઇને એની બહેન ગમરાટમાં પડી અને પોતાની માતા આગળ જઇ
તેણીનો હાથ ઝાલ્યો. પણ તે હાથ થડો પડી જઇ હાથવા પણ પામ્યો
નહી. એની બહેને તેણીનો હાથ પોતાના હાથમાં ઝાલી તેને ગરમાંટો આ-
પવાનો ધણીએ પ્રયત્ન કીધો પણ સમજી વ્યર્થ. તેણીએ ડોસીના કપાળ
ઉપર ચુંગન દીધું પણ ડોસીના હેઠ હાથવા નહો, ડોસી તો રામ સરજી
થઈ ગઇ હતી પણ તે યુવાન છોડી ગમરાઇને બીજાનાની કારે ઉભી રહી.
પોતાના નાનપણમાં જે હાથે તેણીના મુખમાં કાળીઓ મુકી તેણીનું રક્ષણ
કીધું હતું તે જુદા બાધના હાથ પગ વગેરે અવયવો નિહાળી જોવા લાગી.
જુદા ડોસી હાલમાં તેણીની એકઢીજ સાથી હતી તે પણ છોડીને ચાલી
ગઇ ! પરમેશ્વરે ડોસીને ઉઠાવી લીધી ! મારમારેટ બાધે ઉંઘતી હોય એવું
જણાતું. જે વેળાએ તેણીનો આત્મા શરીરમાંથી છુટો પડી પોતાના ન્યાયા-
સન આગળ હાજર થવા ગયો તે વેળા તેનું મન શાંત હોવાથી તેના ચ-
હેરા ઉપર ગંભીરતા છવાઈ હતી. એની બહેન બીજાનાની બાજુએ ઉભી
રહી મુઝા ઉપર વાંકી વળી, મરણની પથારીથી વેગળી ગઈ નહી. તેણીએ
ઠાંઈ બરાડા પાડ્યા નહીં પણ મનમાં શાંતિ રાખી; છતાં એના મનમાં જે

દુઃખ થતું હતું તે કાંઈ ઝોણું ન હતું. આંખમાં આંસુ જો કે ન આવ્યા હતાં તેણીની ઝુપઝુપા એવી દ્યાર્દ્ર જણાઈ કે તેને જોતાની સાથે જોનારનું હૃદય વીસાઈ મયા વિના રહે નહિ.

મરી મઝેલી મારમારેટના મુઝાં આગળ બેસીને એની બહેને દીવસ પસાર કીધો. પણ મહા મુશ્કેલીએ ત્યાંથી ઉઠી. મુઝાની શી રીતે આખરની બચત કરવી, તેને કેવી રીતે અવલ મંજલ પુગાડી દેવું તેની એની બહેનને આહીતી ન હતી; પરંતુ તેણીને એ ગામમાં મદત આપનાર કોઈ ન હતું તેમ તેણીને કહેનાર કોઈ રહ્યું ન હતું. માટે ગામમાં જઈને પુછવાની અને મદત મેળવવાની જરૂર પડી. પછી ઝુપડીમાંથી બહાર નીસરી જંગલ પસાર કરી વીજલની ખીણમાં ગઈ. રસ્તે જતાં રીત પ્રમાણે મઝામાં જે બેઠતની છોકરીઓ મળતી તેમને નમીને સલામ કરતી; પણ તે છોકરીઓ સલામ ન વાગતાં મોઢું ફેરવી નાંખતી અગર તેની તરફ તિરસ્કાર ભરેલી નજરે જોતી. એની બહેન રસ્તામાં ગજો તો બે મુખ દુઃખના શબ્દ કહેવાની ચાલ હતી તે પ્રમાણે ન કરતાં તેની સાથે સમાગમમાં ન આવવાનો પ્રયત્ન કરતી. વીજલના યુવાન પુરૂષો તેણીની તરફ વાંકી નજરથી જોતા, પોત પોતાનામાં હસતા, ને એની બહેન તરફ આંખળી ખતાવતા. પરંતુ જે લોકો પ્રથમ તેણીના ઉપર દયા ખાતા અને તેણીને સાફ લાગે એવા શબ્દ બોલતા તે લોકો તરફ એની બહેન મદત ને માટે જોતી ત્યારે તેઓ મોઢું ફેરવી ચાલતા થતા.

એની બહેન મનમાં વિચાર કરવા લાગી કે આ પ્રમાણે થવાનું કારણ શું ? હરેક જણ જણે માફ મોઢું જોવા માંગતો નથી એવું નજરે આવે છે. એનું કારણ હું પહેલાં કરતાં વધારે દુઃખી છું—હવે મારી મા મરી ગઈ છે—અને બીજું કારણ એ કે ફેરફાર મારો ત્યાંગ કીધો છે.

પારકા માણસની સાથે અપરિત રીતે પ્રેમમાં પડવું—જેને જમત એક પાપ જેવું ગણે છે ને જે પ્રેમને માટે તેણી મગફળી સખતી હતી તેને બેઠત એટલે ગામડાના લોકો શરમનું કારણ સમજે છે એવું એની બહેનના જણવામાં ન હતું. ચહેરના લોકો કરતાં એ ખાખતમાં ગામડાના લોકોને વધારે લાજ થી હોય છે. તેઓ પવિત્ર સ્ત્રીઓને વધારે ચાહે છે પણ અનીતિમાન સ્ત્રીઓને ધીકારનીજ નજરે જુએ છે. એનું કારણ એ છે કે ગામડાના ખીચાસ સાદા લોકો પવિત્રતાને પોતાના ખજાનારૂપ ગણે છે એટલે કીમતી સમજે છે. તેમાં વીજલના લોકો એ ખાખતમાં ધણા ચોક્કસ રહેતા; જે છોકરી ની-

સીના માર્ગમાંથી આડે માર્ગે જતી રહી હોય તેને જ્યાં સુધી અનીચા સીના આડે માર્ગે દોરી લઇ જનાર આવીને પરમેશ્વરની સમક્ષ તેનો બચ્નો આપે નહીં ત્યાં સુધી તે ઓકરી ઉપર દુનિઆ ધીકારતી નજરે જુઓ છે. જે છોડી જંગલમાં રહેવાથી દુનિયાની રીતમાતથી ખીન માહિતગાર છે. અને મન જે રસ્તે દોરતી લઇ જાય તે રસ્તે તેને તામે થઇ શક્યા જવું એ એક પ્રકારનો શુન્હો છે એવું જાણતી નથી એમ જાણી લેનાર ઉપર જરા ક્યા સજાતે તો સાફ થતે. પણ એવા લોકોને આવી વિચાર શકિત ક્યાંથી હોય? તેમને જે રીતે રહેવાની અસલથી રીત પડી અએલી તેજ પ્રમાણે તેઓ ચાલતા. ને તેમની આવી રીતની ચાલ માત્ર જન સંપ્રદાયને અનુસરીનેજ હતી. જ્યાં સુધી એની બહેન નીતીના માર્ગમાંથી ખેંચી ન હતી ત્યાં સુધી તેનું કલ્યાણ શી રીતે થાય તે વાત વિચારમાં લઇ તેને સહાય કરવા દોડી આવતા, પરંતુ તેણે જે શુન્હો કીધો હતો તેની સાખીતી તેમની નજરે પડવાથી તેના ઉપર શું દુઃખ આવી પડ્યું છે તે વિશે ન પુછતાં એની બેહનને બારણા આગળથી કાઢી મુકવા લાગ્યા.

તે જુવાન મુમી છોડી ગમના લોકોની રીતમાત સમુજાગી ન જાણતાં ગામમાં પેઠી, માર્ગમાં જે છોડીઓ મળતી તે એની બેહેનને જોઇને આશી નાચી જતી અને એ પુછે તો તેનો પ્રત્યુત્તર આપતી નહી. તેનું શું કારણ હશે તે શોધી કાઢવાનો એની બેહેને ધણોએ પ્રયત્ન કીધો; અને એવી છોડીઓના માથાપ એની બેહન તરફ તિરસ્કારની કડક નજરથી જોતા તે જોઇને તેણીના મનમાં ધણી દેહશત લાગી. ગામમાં મારગારેકના ઝોળખીતા લોકો એક ઝુપડામાં રહેતા હતા તેનું બારણું એની બેહેને ઠોક્યું. પણ જે બાઈડી બારણું ઉઘાડવા આવી તેણે અચાનક પામ્યા જેવું કરીને બારણામાંથી એની બેહેનને કાઢી મુકી. એની બહેને પોતે શા કારણને માટે તેને ત્યાં આવી છે તે અને તેના ઉપર જે દુઃખ પડ્યું હતું તે સમજાવવાને નિશાનીઓ કરી બતાવી પણ ધરમાંની સ્ત્રીએ કાંઈ પણ જવાબ ન આપતાં એની બેહેનને મોહોલામાંથી કાઢી મુકી, એ જોઇ ગામના કેટલાક લોકો શું છે તે જોવાને એકઠા થયા.

એક ધરડો માણસ એની બેહેનને કહેવા લાગ્યો “ આવી હાલતમાં વીજલમાં તું આવી તે તને શરમ નથી લાગતી? હમારી આગળ આવી મોઢું બતાવવાની તારી હિમત કેમ ચાલી? ને તું હમારા ધરમાં મુસી જવા માંગે છે? તું જાણતી નથી કે તારી નિર્ભજતાની સાખીતી બધને

જેમણે છે તારે તે સાચીતી પેલા જગતમાં છુપાવતી હતી તેનાં બદલામાં તે સાથે લઘુ હમારા બધરાં છોકરાંએને બતાવવા આવી છે ? શું તારી આવી સારી રીત માટે તેઓ તારાં વખાણ કરશે? અલબત્ત અહીંથી કલ્પાવી લેવાની છેડી ! થરમાથને તારે મરી જવું જોઈએ. આલીજ તારી ખુપડીમાં, નહીં તો તને અનીનિને અમરે રહેને દોરવનારની પાસે આલી જા. ખબરદાર અહીં હમારા બધરાં છોકરાં આગળ આવી તો તારી વાત તું જાણે !

પ્રીતિ કરતી એ ગુન્ડો છે એ તત્ત્વ એની બેડેન જાણતી નહતી. તેણીને ગામડાના લોકોનું આવું બોલવું સાંભળીને અચ્ચો લાગ્યો. તેણી તેમના અગળ હાથ જોડી એવું સમજાવવા લાગી કે હું કાંઈ પોતાને માટે કેહેવા આવી નથી. પણ તેની વાત બેડુનો સમજી શક્યા નહીં. કેટલાક લોકોએ તેણીને ગામ બાહર લઈ જઈ ગામમાં ફરીથી પાછા આવવું લઈ એની ધમકી આપી. ગરીબ ખીચારી છોડીની આંખમાંની આંસુની ધારા આવી. આવી હાલ અપેક્ષા થવાનું કારણ તેણીનું ફેડરીક ઉપરનું હેતુ. આજ બાપતથી તેણીને હીમત આવી. ફેડરીકને ખાતર તેણીને આટલા કડવા સુકન સાંભળવા પડ્યા. ફેડરીકના રોહને માટે તે તૈયારજ હતી. આંખમાં આંસુ આંધ્યાં જતાં હતાં એની સ્થિતિમાં તેણી પોતાની છુપડીએ શરૂ, રાતનો વખત હતો:—જગતમાં ગાણસોનો એક પણ સમ્મદ સંભળાતો ન હતો, તેમજ રીતે ખુપડીમાં પણ સઘળે અધકાર અને ગય અને સાંતી હતી. આ વખતે તેણીને આખી દુનિયામાં કાંઈ સચું વહાલું રહ્યું નહીં. ! ! એની સ્થિતિમાં મુઠ્ઠાની પચારી પાસે બેસતાની મોટા હીમતવાળા હોય છે તેની પણ હીમત આવતી નથી પણ એની બેડેન મુઠ્ઠાની પાસે જઈ ખુરસી ઉપર બેડી; પછી મુઠ્ઠા આગળ ખુટ-છીએ પડી પોતાની મૃત માતા અગળ હાથ જોડી બોલવા લાગી. એ મરી વાલી જન્મદાતા. ગા કરતાં વાલી માતા, તારી આગળ અમી રીતે ગુન્હેગાર થઈને આવી હોત તોએ તું મને ધરમાંથી કાઢી મુકત નહીં ! મને જોઈને તારા પેઠમાં દયા ઉપજત, પરંતુ દુઃખવસ્થા અને કાચી નજરને લીધે મારી સ્થિતિ તું જાણી શકી નહીં. તને આ વાતની ખબર પડી હોત તોએ એ વાતની તું મને ક્ષમા કરત; પણ પેલા ગામના લોકોએ મને ગામમાંથી કાઢી મુકી !

શું આપણે ગુન્હેગારને નિરાશ આપીને છોડી દેવાથી તેને થાકે પ્રજ્ઞાતાપના પારણા પુસ્તકો મુકીએ છીએ ? ના એમ નથી. આ બાબત

માં ભોકાના વિચાર ખોટા છે! મારગારેટની પધારી આગળ ખેસીને વીલાપ કરતી એની બેહેને આખી રાત પસાર કીધી, ખરા અંતઃકરણથી માના આત્માને શાંતિ મળે માટે ઈશ્વરની પ્રાર્થના કીધી. તેણીના આત્માની પ્રાર્થના કરી કથું કે મારા ઉપર હમેશાં નજર રાખી માફ રક્ષણ કરજો. આ પ્રમાણે આખી રાત પ્રાર્થના કરતાં તેના પવિત્ર કાર્યમાં એકવાર પણ ફેડ-રીડની મૂર્તિ તેણીને જણાઇ નહીં.

ખીજે દીવસે પ્રાતઃકાળમાં સૂર્યના ઉદય સમયે એની બહેન જંગલમાં જઇ જે બરવાડ દૂધ લઇને રોટલા આપી જતો હતો તેની આવવાની રાહ જોવા લાગી. ધણીવાર ખેડી નહીં એટલામાં બરવાડ આવતો જણાયો તે સાંકેક વર્ષની ઉમરનો માણસ હતો ને તેના શરીરનો આંધો મજબુત તથા કઠક હતો. તે હમેશાં અરણ્યમાંજ રહેતો, અને એની બેહેનની પેટે ગામમાં શું થાય છે તેની તેને જરા પણ ખબર પડતી નહીં. જંગલમાં વસનારા માણસોને ગામ તેજ દુનિયા સમજાય છે. છોડીએ એનો હાથ ઝાલી ઝુપડીમાં આવવાને વિનંતિ કરવાને માટે હાથની નીસાની કરી બતાવતી. એ છુપી વીનંતિ હતી જે વૃદ્ધ બરવાડે માન્ય રાખી તેણીની સાથે ગયો. મારગારેટનું મુઠ્ઠું જેઇ મનમાં લાગણી થયા વિના તેણે માત્ર માથું ધુણાવ્યું. જે માણસો ખીજા માણસોના સહવાસમાં ઝાઝા ન આવતાં અરણ્યમાં રહી પોતાનું આયુષ્ય ગાળે છે તેમના અંતઃકરણ એવાં તો કઠણ હોય છે કે ખીજા માણસ પર ગમે એટલું દુખ પડે તોપણ એ બાબતની કાંઈપણ લાગણી થતી નથી. એની બેહેને નિશાની-થી તેને કહ્યું તે એ સમજી ગયો; ને તેણી જે કહેતી હતી તે માન્ય કરવાને માટે વૃદ્ધ બરવાડે કમ્પુલ કીધું. મુગી છોડીએ તેને બામમાં લઈ જઈ ડોસી મારગારેટ જે અંજીરના ઝાડ તળે હમેશાં જઈને બેસતી હતી તે ઝાડ બતાવ્યું. કારણ મારગારેટ જીવતી હતી ત્યારે તેણી એની બહેનને કહેતી હતી કે પોતે મરી જાય ત્યારે તેણીને એ અંજીરના ઝાડ તળે દાટવી. વૃદ્ધ બરવાડે તુરંતજ ઝાડ તળે એક ખાડો ખોદી તે બધી બાંધનું મડદુ તેમાં મુકીને તે ઉપર માટી નાખી દીધી. અને એ જગ્યાપર એનીબહેને એક કુસ મુક્યો. મૃત માણસના સ્મરણને માટે જે કાંઈ તેણીથી બની શક્યું તેટલું તેણીએ કીધું. પછી તેણીની ધોર ઉપર આંસુ પાડી રહી. એ ધણુ થયું. કારણ આ દુનિયામાં કેટલી ધોરો એવી હશે કે જેના ઉપર એક પણ આંસુ પડ્યું ન હોય!

એટલું કામ કરી બરવાડ જંગલમાં ચાલ્યો ગયો. એની બહેન હવે એકલી-એકલી અને આયુષ્યના અંત સુધી આ દુનિઆમાં એકલી પડી. અસાર સુધી એકાંત વાસનું તેણીને બાન ન હતું, પણ હવે એકલી પડ્યાથી તે માતાનો જે આશ્રય હતો તે પણ જતો રહ્યો તેથી તેણીના મનને ધણું જ દુઃખ થયું. મારગારેટ જીવતી હતી ત્યારે થોડું બેલતી અને થોડા દીવસ અગાઉ આરામ ખુરસીપર પડી રહેતી તેથી હજી તે વૃદ્ધ બાઇ ખુપડીની પાસેજ હતી એવું એની બહેનને લાગતું તેથી એણીને આખી દુનિઆએ તજ દીધી છે એવું લાગ્યું નહીં. એટલુંજ નહીં પણ તેણીના દુઃખમાં દીલાસો દેનાર હવે એક જીવ વિના બીજું કોઇ રહ્યું નહીં. પણ તે જીવ તો ત્યાં ન હતો—પણ જ્યારે તેની આવવાની વાત જ્ઞેતાં જ્ઞેતાં થાકી ગઇ ત્યારે તેણી નાહમત થવા લાગી. એટલુંજ નહીં પણ આવાં સંકટ ઉપર સંકટ આવી પડવાથી એની બહેનની હીંમત ટૂંકી શકો નહીં, પણ તેણીને એક હીંમત હતી જે વડે તેણી જીવતી રહી. તે હીંમત—સર્વ શક્તિમાન પરમેશ્વરની હતી. કારણ તેણીને આશા હતી કે તેના દુઃખમાં દીલાસો દેનાર પરમેશ્વર વિના કોઇ ન હતું. તેણીના પેટમાં એક જીવ હતો જેના જન્મથી સમાધાન મળવાનો વખત આવશે એવું તેણી માનતી હતી. અને તેજ જીવને માટે તેણીનો તિરસ્કાર કરી કાઢી મુકી. તેમ ગામમાં કોઇ પણ પ્રકારની મદદ પણ મળી નહી. પરંતુ જે જીવને ખાતર તેણીએ આટલું બધું સહન કર્યું હતું તેથી તે પોતાનું દુઃખ ભુલી ગઇ. દુઃખ આવી પડવાની શરૂઆત થતી હતી તેવામાંજ દુઃખનો બદલો સુખથી મળે એ યોગ્ય નથી શું ?

આ પ્રમાણે દીવસપર દીવસ ચાલ્યા ગયા, કેમ મારગારેટ માટે એની બહેનને જે દુઃખ સહન કરવું પડ્યું તે સંવત્સર વખત પસાર થવાથી જરૂર રહ્યું. પણ વખત એવો છે કે તે વિયોગથી થતું દુઃખ ઓછું કરી શકે પરંતુ પ્રેમપીઠ એનાથી કાંઇ ઓછી થાય નહીં. ગરીબ મુઠ્ઠી એણીના રમરજીમાંથી ફેડરીકની મુર્તિ ખસી નહીં. આ બાબતમાં તેના મનને બીજે રસ્તે લઇ જનાર કોઇ હતું નહીં. તેણીના મનનું સમાધાન કરનાર પણ કોઇ ન હતું. પરંતુ હૃદયમાં નવા ધપકાર થતા ત્યારે તેણીને માફ આવતું કે પોતે હવે માતા થશે ને તે બેજા ફેડરીક પાસે હોય એવી તેને ઇચ્છા ન થાય વાઈ ?

એની બહેનની પાસે ફેડરીક હતો ત્યારે પોતાની જન્મભૂમિ જે પા-

શીસ શહેર તે વિષે ધણે પ્રસંગે વાત કરતો હતો; નદીના કિનારાપર એસી દીવસ પસાર કરતા હતા તે વેળા પોતાની પ્રિયા આગળ ફેડરીક શહેરનું વર્ણન કરતો ને ત્યાં કેવા પ્રકારની મોજમજા લોકો ભોગવેછે તેનું બયાન કરતો ને ત્યાંના જોવા જેવા સ્થળોનું એવું તો વર્ણન કરતો કે તેણીનું મન પારીસ જઈ ત્યાંના સ્થળો જોઈને માટે લલચાય. ફેડરીક જે કંઈ કહેતો તે સંધ્યું તેણી સમજી શકી નહીં. પરંતુ ધણું ધ્યાન આપીને તે શું કહેછે તે સાંભળતી. અને વખતે આશ્ચર્યનામાં પડી જતી, કંઈ ચમત્કારીક નિસાનીઓ કરી બતાવતી, ને હજારે પ્રેમચાળા કરીને અર્થભો પામતી. ફેડરીક તેણીની સાથે પ્રીતિની વાતો કરતાં વચ્ચે એની બાજતે પશુ કાઢતો કે કંઈ એકજ વિષયથી કંટાળે ન ઉપજે. કેટલાક લોકો એવા હોયછે કે તેમને પ્રેમની વાતોથી કાંઈ દીવસ કંટાળો આવતો નથી. પણ તેઓ ભુલી જાયછે કે જે વિષય તરફ આપણું લક્ષ હમેશાં લાગેલું હોયછે તે કાળે કરી કીમતમાં ધટી નછવું થઈ પડેછે. ફેડરીક જે જે શબ્દ બોલતો તે એની બહેનના હૃદય ઉપર સસરી રીતે કાતરાધ રહી તેને હમેશ યાદ આવતા. આવા વખતમાં તેણીને પ્રિય ફેડરીક જે કંઈ હું તે સંધ્યું શબ્દે શબ્દે યાદ આવવા લાગ્યું.

એની બહેન—(મનમાં) જે શહેરમાં ફેડરીકનો જન્મ થયો ને જે શહેરને માટે ફેડરીક મારી આગળ નાના તરેકની વાતો કાઢતો તેજ શહેરમાં ફેડરીક હોવો જોઈએ. કદાચ એમ પણ હોય કે ત્યાં એને મારી પાસે આવવાનું ધણુંએ મન થતું હશે, પણ તેમ કરવા દેવાને એનો બાપ એને અટકાવતો હશે તો ? પણ હું એને જઈને મળું તો કેમ ? ને તેના હસ્તપાશમાં જઈ પડું તો શી હરકત ? અરે ! મારો તો ખાતરી છે કે મારા ગયાથી એને અલ્પંત ખુસી ઉપજશે ! ને પછી મને હમેશાં એની પાસે રાખશે. હું પછી એને છોડવાની નથી ને મને કેટલુંગણું સુખ મળશે ? પણ હવે એ પારીસ શહેરનો રસ્તો મને શી રીતે માત્રગ પડશે ?

પોતાના પ્રીયતમને માટે પારીસ જઈ તેને બોલી કાઢવાની ઇચ્છા દર-શબ્દ દહતર થવા લાગી. ફેડરીક એણીને ભુલી ગયો હશે એ વાત તેમ એ બાજતીજ ન હતી. તે એવો વિચાર કરતી કે ફેડરીકનું પાંજા ન આવવાનું કારણ પણ એજ હોવું જોઈએ કે એને મારી પાસે આવવાં કાંઈએ અટકાવ્યો હશે, નહીં તો મને એકલી મુકીને તે પારીસમાં રહે એવું બનેજ

ક્યાંથી ? કેમ મારગારેટ મરી ગઇ તે દીવસથી એની જાહેનને જાગસમાં એકલા પડી રહેવાનું કાંઇ કારણ ન હતું. પણ આવી સ્થિતિમાં છતાં એટલે એક જરૂરનું ઇંચિય તેને ન હતું અને જે પ્રવાસ કરવાને માટે તે તૈયાર થઇ તેમાં વખતે કેટલું સંકટ, કેટલો શ્રમ ને કેટલી અગવડતા પડશે તેના કરતાં ઝુંપડીમાં આવી સ્થિતિમાં પડી રહેવું એ વધારે સાફ એવું એને લાગતું. પરંતુ જે આ ખસાંતઃકરણથી પોતાના પ્રીતમને આઢે છે તેના મનને સંકટ અને અગવડતાનો હીસાબ નથી; દરેક સંકટને સમયે તેણી સંકટ સામે ધીરજથી બાથ ભીડે છે, માત્ર એકજ આશાથી અને તે આશા એટલીજ કે-પોતાના પ્રીતમને મળવાની આશા. આ પ્રગણે એની જાહેન દુનિયામાં એકલી પડ્યા છતાં પોતાની શી ઇચ્છા છે તે જાહેનને જણાવવાનું સાધન પાસે ન છતાં મેળનો પુરાવો પોતાના પેટમાં સ્થાપીને પોતાનું બચપણનું આશ્રમસ્થાન છોડી ફેડરીક જ્યાં હોય ત્યાંથી જોળી કાઢી તેને મળવાનો ઠરાવ કીધો. અને પ્રવાસમાં જે જે સંકટો આવી પડે, જે દુઃખ થાય ને માર્ગમાં અપવાસના કણકા કાઢવા પડે, અગર ટાઢ તડકો વરસાદ વેઠવો પડે તોપણ તે સમજી એક ફેડરીકના છવને ખાતર હોંમતથી સહન કરવાનો નિશ્ચય કીધો. ફેડરીકને જોળી કાઢતાં વરસના વરસ વહી જાય તોએ જે સખસતી જોળ કરવાને તે જે જે ડગલું બરે તે ડગલું પ્રિતમની પાસેજ એણીને લઇ જાય છે એમ તે જાણતી હતી.

આ પ્રગણે મનનો સંકલ્પ કરીને પોતાનો વિચાર ફેવી રીતે જામલમાં મુકવે તે બાબત વિચાર કરવા લાગી. તેમજ પોતાની ઝુંપડી અને મારગારેટની ધોરને સંભાળનારને માટે જોળ કરવાનું બાકી હતું. તેથી તેણી પાછા પેલા બરવાડને તેડી લાવી. એક સવારે તેને ઝુંપડીમાં લઇ જઈ કપડાનું એક પોટકું જે તેણીએ પોતાની પીઠ ઉપર બાંધી દીધું હતું એમ જણાવવાને કે પોતે પ્રવાસે નિકળી પડે છે તે બરવાડને બતાવ્યું ને પછી તેને ખુરસી બેસાવને આપી. ને નિશાની કરી એવું લેને કહ્યું—તું અહીં રહેજે; આ ઝુંપડી તારી છે, અને જે અંજીરના ઝાડ નીચે મારી ખાનું મડદું દાટેલું છે તેની તું સંભાળ લેજે ને જે ઘેટાં બકરાં ગાયો આજની સુધી હું ચાસતી હતી ને તેને જોરાક પુરો પાડતી હતી તે હવે તું સમજી મારે માટે કરજે.

એની બેહેને નિશાની કરી ઉપલું વાક્ય કહ્યું તે સર્વે ભરવાડ સમજી ગયા. અને એના મનથી ખુપડી એક મહેલ જેવી હતી તે એની બહેનની મહેલખાનીથી પોતાને પ્રાપ્તી થઇ હતી છતાં એની બેહેને જે મવાસ કરવાનો વિચાર રાખ્યો હતો તે કેવળ નિર્થક છે એવું તેણે કહ્યું ને મવાસ કરવા ન જવું એવો આગ્રહ કીધો.

સુદ્ધો ભરવાડ—આપડી છોડી, તારે ક્યાં જવું છે ? આવીજ હાલતમાં તું ખુપડીને છોડીને જવાનો વિચાર કરે છે ? બે માસ પછી તો તું કોઈ આગકને જન્મ આપશે, એવું છતાં તું લાંબા પ્રવાસે જાય છે એ કીક નથી કરતી ! તને જેમશે તે કાણુ લાગી આપશે ? તેમાં તને બોલતાં આગ્રહ નથી તો તારૂં કહેવું શું છે એ કાણુ સમજશે ? તને ઘરમાં કાણુ રખશે ? ને તને મદદ કાણુ કરશે ? રસ્તો શી રીતે શોધી કહાડશે ? તું વિચાર કર, તું એક સાહસ માથે હોરી લે છે ! એ બાબત તું જરા ઉંડા વિચાર કરી જો કે હું જે કહું છું તે ખરું છે કે ખોટું તે તને માલ ન પડશે.

એની બેહેનનો નિશ્ચય ઢળે એવું ન હતું; તેનો નિશ્ચય ઠગાવનાર આ દુનિયામાં કાંઈપણ પદાર્થ ન હતો. પોતાનો દૃઢ નિશ્ચય બતાવવાને છું જે મને કહે છે તે સઘળું વ્યર્થ છે એવું જણાવવા તેણીએ નિશાનીઓ કરી બતાવી; પછી આકાશ તરફ જોઇ એવું કહેવા લાગી કે પરમેશ્વર ખરું રક્ષણ કરશે ! ને મારી દયા પરમેશ્વરનેજ આવશે !

એટલું એની બેહેને કહ્યું છતાં ભરવાડે ન જવાનો આગ્રહ કીધો.

ભરવાડ—મારી બહાણી છોડી, તારી પાસે પૈસા નથી તે તું ક્યાંથી લાવશે ? કાચુ એક સો વાર સુધી તું પૈસા વિના પ્રવાસ કરી શકે એવું નથી. જો કે હું હમેશાં આ જંગલમાં રહું છું છતાં હું બધું જાણું છું. તને આપવાને માટે મારી પાસે કાંઈ પૈસા નથી. માટે તારી ખુપડી અને તેમાંનો સરસાચાન તું વેચીને તેના પૈસા કર કે જ્યાં તે તને ઉપ-યોગી થઇ પડે.

જે ભરવાડનું કહેલું સાંભળીને એની બહેનને હસવું આનંદ. અને પછી પોતાના મનજામાંથી એક કાળી કોથળી કાઢી તેમાંથી સુનાના ચાર નાણાં કાઢી બતાવ્યા. એ નાણાં કેમ મારગારેટના હતાં ! ડોસી મરી ચર્ધ તે બગાડ તેણીએ એની બહેનને કહ્યું હતું કે તું ખુપડીના જ બધા ખુણામાં મારી પથારી નીચે અમુક જગાએ ખોળી જોશે તો તને

૨ સુનના બાણાં એક કાળી કાથળીમાં મુઠાં મમ્મમ પડશે” એનાં
 ૧૫ પ્રમણે એની બેઠેને કીધું એટલે એક કાળી કાથળી જડી આવી. તે
 કળી વીટાળીને તેના ઉપર દોરી મજબુત બાંધી હતી.

મારમારેટે કહ્યું હતું “લે આ મારી વહાલી છોડી એ તારે માટે
 મેડેન કરીને અને ધણે શ્રમ વેડીને મેં એકઠી કીધી છે. એ પૈસા
 તારે માટે સાચવી રાખ્યા છે કે જેથી હું મરી ગયા પછી તું બીજા
 ૧ ને ગાયો ખરીદ કરી શકે.”

આ ચાર સુતાની માહોરો જોડને વૃદ્ધ બરવાડને ધણે અચંબો
 થો; કારણ તેની કીમત તે એટલી બધી ધારતો હતો કે એટલા પૈસામાં
 ૧ બેઠેન તો પૃથ્વીના બધા ભાગમાં ફરીને આવશે.

બરવાડ—ત્યારે તો વાલી છોડી, તું જા. ને હું તારે કુપડીની સંભાળ
 ૧ લેશ. ને જ્યારે તું પાછી આવશે તારે એ તો પાછી મેં પી દગલ.

આ બક્ષ બરવાડનું બોલનું સાંભળીને એની બેઠેન જરા હસી. ને
 ૧ ની કુપડીને છેલ્લી વાર નિકાળી પોતાના હાથમાં પેડેરવાના કપડાનું
 ૧ કું ઝાલી બહાર નિકળી પડી.

બાગમાંથી જતાં મારમારેટની ધોર ઉપર જઈ આંધુ પાડ્યાં. તેણીનાં
 ૧ વીટલાઈ વચ્ચાં ને તેમને ચારવા લાઈ જશે એમ જાણી ઉઘાં રહ્યાં.
 ૧ બેઠેન આંખમાં આંસુ આણી રડતી જાય ને તેમના શરીર ઉપર
 ફેરવતી જાય. કારણ મારમારેટ મુઠા પછી ઘેટા એ ૧ બેઠેનના મિત્ર
 ને એક ગુપ્ત અગ્રજ એના કાનમાં આવીને કહેવા લાગ્યો કે “ તું
 બકરાં ને ઘેટાંને ફરીથી જોવા પામવાની નથી.” જંગલમાંથી જતાં ફેટલી
 પાછલી વાતો યાદ આવી. ૧ જ જગો ઉપર તેણી પોતાના પિયને
 તે બેસતી હતી તે જગો જોઈ. પછી તેની આગળ નદીનો કીનારો
 થો, જ્યાં આગળ ફેડીક તેણીને પ્રથમ ગળ્યો હતો ને જ્યાં ફેડીક
 ના પ્રેમની ખાતરી આપી હતી. એ બી જગો જોતાં ફેડીક જાણે
 ૨ હોય એમ લાગવા માંડ્યું. પચુ ધણ પ્રયાસે ગરીબ બીચારી છો
 બે જગો છોડીને આગળ ચાલતી થઈ. પચુ કીમત રાખવા ખાતર તેણી
 ૧ બોલી કે હું ફેડીકને મળવા જાઉં છું. ને કદાચ હમે જાને જશ્ય
 આવીશું !

એમ કહી તેણી ડુંગર પર ચઢી અને એક ઝાડ તળે જઈ નમસ્કાર
 ૧ જ્યાં આગળ તેની જન્મ માતા મરી ગઈ હતી. ને ત્યાંજ તેણીએ

સેતાની માતાને નમસ્કાર કરી પ્રાર્થના કરી કે, હે માતા, મારી બહાણી માતા, તું સ્વર્ગમાં પીરાજતી હશે ત્યાંથી તારી વાહાણી છોડીને જોજો ને તારી છોડીતું માર્ગમાં રક્ષણ કરી તેણીને રસ્તો બતાવજો. પછી એની બેઠન કુંગર ઉપરથી નીચે ગઈ ને ઓતોળા જવા જતે પડી. તેણીએ માર્ગમાં સેતાના પ્રિયતમનાં પગલાં પડેલાં હશે તે જોવા પ્રયત્ન કર્યો. પણ બધું બર્થ

ભાગ ૧૧ મો.

સંચારના પહોરથી બુવાન મુગી છોકરીએ આસપાસ માંડયું હતું. હવે ખુશનુમાં હતી પણ થંડી જરા વધારે હતી. ખેતરોમાં કાંઈ પ્રકારનું વાવેતર ન હતું. ગરીબ ખેડુને ખેતરમાંથી ઉતારવળે જતા હતા—અને મનુરો જંગલમાંથી આણેલાં લાકડાં સજાગાવી તાપવા માટે અને અંગેડીની આબુ બાબુએ બેસીને સુખ લવાને માટે નાના ખુપડાઓના ધરો તરફ ઉતારવળે જતા હતા. સીયાળાની લાંબી રાતમાં અગ્નિ સજાગેલો દીકાથી છવને આસપાસ મળે છે; અને ગરીબ બીજા ગામનાર ને ગામમાંથી આવ્યો જાય છે તે ખુપડીઓની પાસે રીમાંથી દેખાતો. દેવતા જોઈને મનમાં વિચાર કરે છે કે જો મને પણ થોડા લાકડાં જડે તો હું દેવતા સજાગાવીને તેના આગળ નીરંતે મારા અમિત થયેલા હાથ પગને લાંબાવી સીયાળાની આંખી લાંબી રાત કાઢી નાંખુ.

એની બહેનને ઘેરથી નીકળવાને આરેક કલાક થયા એટલામાં તેણીની નજરે જે કાંઈ પડયું તે જોઈને મનમાં વિરમય પામતી. કારણ તેણીના ખુપડાની બહાર કશું જોવામાં આવ્યું ન હતું. જે કાંઈ એણીના જોવામાં હતું તે મન જંગલ, વીજલતું ગામડું અને કુંગર. ધાતુ ગાળવાની ભટ્ટી, પવન ચક્રો, ધર્મશાળાઓ જે તેણીને એક કીલ્લ જેવી મેડી લાગતી—ને બધું જોવા રસ્તામાં ઉભી રહેતી. દરેક પદાર્થ તેણીને નવાઈ જોવા લાગતો, પણ આવી વિચારથી દુનિયામાં ક્યાં જવું—જે ગામ જણતી નહતી ત્યાં ક્યાં રસ્તે ચઢતે જવું—ને પારીસ શહેર શી રીતે શોધી કાઢવું આવા વિચારથી તે થોડીવાર વિચારમાં પડી જતી ને તે નાહી મગ થતી. વારે વારે ઉભી રહેતી. આસપાસ ના આરીથી જોતી, ટ્રેડીક ક્યાં હશે તેનો વિચાર કરતી ને આગળ આમતી. બપોરના થાક ઉતારવાને અને પાણી પીવાને ગર્ભના કીનારા પર લાચુબર બેસતી, ને તેણીએ એક ચિત્ર જોયું તેથી નેત્રમાં પાણી ભરાઈ આવ્યું.

એક સુંદર છોકરો ત્રણ ચાર ગાયો ને કેટલાંક ઘેરાં હાંપી લઇ જતો હતો. તેની પીઠપર એક નહાતું છોકરું બાંધેલું હતું. ને એક હાથે પોતાની નાની બેઢેનને ઢોરી લઇ જતો હતો. નદીમાં પાણી ધુંદળુસમા હતું તેથી તે બધાં આંધીને જતાં હતાં, —એ છોકરો બધા ઉપર કેવી ખાયા રાખતો હતો ! કેવા આનંદથી હાંપત આવે એવું બોલતો ! એનો અસજ કેવો મધુરો હતો ! તેને બેઢેનને તેણીને ફેડરીક સાંભરી આવ્યો.

પોતાના આંસુ છુટીને તે આમળ આવી. ને એક ગમગામાં જઈને સુકામ કીધો. એક ખેડુતાન ધસતું બારણું ઠોકી જોયું એટલે એક પુત્રાન આંધે આવી બારણું ઉઘાડી તેણીને અંદર લઇ ગઇ. તે બાંધને પશું છોકરાં હતાં. ને એક ખુણામાં એક ડોસી દેવતા આગળ બેસીને નાના ભાઈ-બાના કટકા તેમાં નાંખીને દેવતા સળગાવતી હતી.

એ જુવાન બાઈએ પુછ્યું—મરી વહાલી બાઈ તને શું જોઈએ છે એની બેઢેનના આગળ જે ચીતાર ઉમો હતો તે જોઈને તેના ઉપર વિચાર કરવા લાગી, ને એક નાનું બાળક તે બાઈના બેગમાં રમતું હતું તેની તરફ એકી ટસે જોવા લાગી. મુગીના મોંપર આનંદની નીશાની માલમ પડી. ને મનમાં બોલી કે હું પણ આવા એક બાળકને જન્મ આપીશ ને તેના માથાપર હાથ ફેંવી હું તેની જાનીએ વળગાડીશ.

વહ ડોસી દેવતા આગળ બેઠાં બેઠાં બોલી—તને શું જોઈએ છે મને કહે.

જુવાન બાઈ બોલી—જુવો મા. એનો ચહેરો કેવો ફીકો પડેલો ગયો છે ? તે જાણે દુઃખમાં તણાઇ ગઈ હોય એમ લાગે છે. આવી જુવાન-આપણને દયા ઉપજાવે એવી-પગે ચાલીને, આવી ચંદ્રીમાં જતી હતી. ! કદાચ બાઈ, તું તારા ધણીને ત્યાં જતી હશે નહીં વાઈ ?

એની બેઢેન રડી પડી ને જગાળ આપ્યો. જોઈએ એવું જોઈને પોતાને બોલતાં આવડતું નથી એવી નિશાની કરી જણાવ્યું.

જુવાન બાઈ—ઓ મા, એતો મુગી છે, ગરીબ બીચારી !

ડોસી—શું મુગી છે? કેમ મારી વહાલી, તું મુગી છે? તને જોઈને મને દયા આવેછે. ત્યારે તો તું મુગી છે, ને તું બેડેરી પણ છે કે ?

એની બેઢેને લાચના આગા કરી સમજાવ્યું કે હું સાંભળી શકું છું.

ડોસી એની બેઢેન પાસે આવીને બેઠી અને બીજાં છોકરાં એની બેઢેન તરફ આશ્ચર્યતાથી જોવા લાગ્યાં—કદાચ એવું સમજીને કે મુગી છોકરી

બીજા માણસો કરતાં જુદા પ્રકારનું પ્રાણી છે. ડોસી બેઠી—ત્યારે કાંઈ અવગણ નહીં જનાવથી મારી વાસી તું મુખી થઈ હશે નહીં ? કોઈ રોગથી એમ થઈ હું હતું કે શું ? કદાચ એ રોગ મટે પણુ ખરો.

જુવાન બાપડી—મા, પહેલાં આ બાબતે જે બાવાનું જોઈએ તે એને જણાવવાની છે તે પછી આપણને જે પુછવાનું હોય તે પુછીએ.

ખેડુનાં જૈરાંએએ એની બેઠેનને બેલાવીને દેવતા અમળા બેસાડી; એક છોકરાએ તેણીનું પોટલું લીધું અને ડોસીએ બાવાનું કાપી ટેવલ કપર મુક્યું અને એની બેઠેનને દયા તથા માનની નજરે જોઈ તેણીની સાથે જમવા બેસવાનું છોકરાએને કહ્યું. તેણીની તરફ આ લોકોએ આગ્રહથી બધી તસદી ઉઘાડી તે માટે એની બેઠેનને લાગણી થઈ આવી અને તેના બદલામાં એના અસરકારક હાથના ચાળા કરી બતાવ્યા કે ધરમાંના બધા એણીની સ્થિતિ જાણી રહ્યા લાગ્યા.

એનીબેઠેન—(ગનમાં) વીજલના જેવું કાંઈ બધે ઠેકાણે હોતું નથી. અને અહીંઆ ધરના ચારણામાંથી કાઢી મુકવાને બદલે મને તેઓ મળવાનુપણુ થી બેલાવી ગાસ દુઃખમાં ભાગ લઈ મને શી રીતે સુખ થાય તે બધાં સાંધતો પુરાં પાડે છે. હું ધારતી હતી તેટલી કાંઈ આ દુનિયા દુષ્ટ નથી. !

ખેડુના ધરમાં સારી રીતે આગતાચાગતા યજ્ઞથી એની બેઠેન ડોસીના બધા સવાયોના જવાબ નીચીનીચી આપી રહી નહીં; તથાપિ ખેડુના માણસો ધારતા કે એની બેઠેન પોતાના ધણીને ત્યાં જતી હશે.

ડોસી—શું તું ઓનોખા તારા ધણીને ત્યાં જાય છે ?

એનીબેઠેને નિશાની કરી કહ્યું કે હા, હું ત્યાં જઈશું. હવે તેના પ્રવાસનો અર્થ આવ્યો જણી ખેડુના માણસો ઘણાં ખુસી થઈ બધાં. એ બધા માણસોના ધરમાં કેટલાક કલાક રહી એની બેઠેને પોતાનો પ્રવાસ પાછો શરૂ કરીએ. પણ ઝુપડી ની બાહરે ગયા અગાઉ તેણીએ પોતાની કાજી કાચળીમાંથી સુનાતું એક નાણું લઈ, જે જુવાન બાપડે પોતાના ધરમાં બેલાવી આટલી ગાવાળુ રીતે તેની સાથે વર્તન કર્યું તે માટે તેણીને આપ્યું.

જુવાન બાપડ—રહેવા દે, રહેવા દે તારી પાસે બેઠા. તારે માટે હમો એ જે કાંઈ કર્યું તેનો બદલો મેળાવાને માટે કાંઈ હમોએ કર્યું નથી. તને બેલાવતી ઈંદ્રી નથી તેથી તારી હમો એટલી દયા આવે છે કે જ્યાં તું મુખામ કરે ત્યાં મરત તને અવગણવું જોઈએ. પણ કમકસીએ હમો તારા જેવો બધા માણસો કાંઈ વિચાર કરતા નથી. આ દુનિયાનો જેમ

પ્રેમ તને પ્રસન્ન પડતો જશે ને વંચારે માણુસોના સહવાસર્થ આત્મિક
મારે તને માલમ પ્રગશે કે માણુસોના અંતઃકરણ કેવાં વજ્ર જેવાં હોયશે.
| હવે મીનોગમ જાણ છે માટે તને ત્યાં પૈસાની જરૂર પડશે ને ત્યાં રહેશે
| પૈસા આપશે તે દેખી કોઈ તને ના કહેવાનું નથી.

પોતાથી બને તેવી રીતે એવી બેઢને તે યુવાન આપતો ઉપકાર
કરતો. તેણીને બેઠી-જાતના છોકરાંને પ્રેમથી બચી કરી, ડોસીમાને બાળે
બેઠકાંને સલામ કરી બીનોગમ જાતો રસ્તો પુછીને પ્રવાસ કરવાની શ-
આત કરી. પ્રયુ ગરીબ આપડી છોડીવી ઉતાવળથી ચલાવું નહતું. પ્રે-
મની ગર્ભાંત રિપ્તિ, એક ઠેકાણે બેસી રહેવાની ટેવ, ને સાથે લીધેલું
મેટલું-એ બધાને લીધે એવી બેઢને રસ્તાની એક આગુએ ધક્કી બધા
પારે વિસામો લેવાને બેઠાનું પડતું. કોઈ પથર ઉપર બેસે, અઠવા
કદ ઉપર બેસે, અગર કોઈ વેડેળાના કીનારાપર બેસે ને યાક ઉતરી નવ
પારે પાડું આઠાા માંડે. વારંવાર વિમાંનિ લેવા બેઠની આરે લોકો
| રસ્તે ધકળે જતા મળતા. જે લોકો ગાડીમાં બેસીને જતા તે ભેઠ
બેઠીની તરફ જરા બેા પચુ નહીં. જે ઘોડા ઉપર બેસીને જતા, તે
સહેજ તેના તરફ બેઠને નજર ફેરવી નાખતા. અને જે તેણીના બેઠ
રો આવીને જતા, તે લોકો ઉભા રહી તેની સાથે બે બોમ બોલતા. ખચુ
કાંઈ જવાબ ન મળવાથી તે ચાલ્યા જતા. કોઈને એમ લાગતું કે એ
મોંડી હશે. કોઈ જવાબ ન મળવાથી તેણી નકારી છે એમ કહી ચાલ્યા
જતા. અને કુટલાક તેા એમ ધારતા કે એ ધણી મગર છે તેથી આ-
પણી સાથે બોલતી નથી. એ ન બેઢને નજરે પ્રવાસી પડતા, સારે તે
ણીને અચંબો લાગતો અને સવામનો જવાબ ન મળવાથી કોઈ એણીના
મુઠેને લાગે એવા શબ્દ બોલતું ત્યારે પોતાની નજર નીચી કરી રસ્તે
આવી જતી. એવા પ્રકારથી એનું બન્યું કે તેણીનું કોઈ મિત્ર થતું નહીં.
એથી પ્રવાસ એકલાજ કરવો પડતો. સાંજના બેડુતના અંધરાઓએ ચતાવે-
લા રસ્તા ઉપર આધ્યા જઈ એણી બીનોગમ આડી પોઢોંચી. વસ આ-
મનો હેખાવ બેડો અચંબો પામીને જેમ જેમ આગમ જતી તેમ તેમ
વીછલ ગાગનાં લોકોના કપડાં કરતાં સારા કપડાં પહેરીને લોકો જાણ
હતા તેમને બેઠને વધારે અચંબો પામતી. જે જે નજરે પડતું તે મિથને
ખીંતી અને મભરાઈ જતી. લથડને પો આગળ આવી. મોટાં મોટાં જણ,
મોટી વિશાળ દુકાનો, લોકોની ભીડ, ગાડીઓનો ખખડાટ ને જે માણુસ

સાંમાં મળતો તે એણીને જોઈને વિચિત્ર પ્રકારની મુખમુદ્રા કરીને ચાલ્યો જતો.-આ બધું જોઈને તેણી ગમરાટમાં પડી, આપડી છોડી । મીનોગણના બદલામાં એણી પારીસમાં હતે તો આ વેળા તેવા સા હાલ થતે વાઈ ?

પરંતુ એ રાતનો વખત હતો તેથી રાતો રાત કોઈ પડી રહેવાનું ઠેઠાણું સોધવાની તેણીને જરૂર પડી. કોઈના આરથા ઉપર હાથ ઠોકાય નહીં; પોતાના જેવા બીખારી ગાણુસ ઘરમાં આવે તો ઘરના બધા માણસો ભાજી મરે એવા મોઢા લોકોના તે ઘરે હતા અજબા ગામના રસ્તાપર તેણી બધી વાર સૂધી રીને થાકી. આખરે જ્યાં આગળ ઉભી રહી ત્યાં આવેલા ઘરના આરથાં ઠોકવાનો વિચાર કીધો. ગરીબ આપડી છોડીને ખખર તહતી કે વીસી તે કેરી હોય છે. તેગજ તે એમ સમજતી હતી કે પોતાની પાસે જે હતું તે આપ્યાથી ગમે ત્યાં આશ્રય મળશે.

હમે કહ્યું તે પ્રમાણે તેણી વીસીનું બારણું ઠોકવાનો વિચાર રાખી પગથીઆંપર ચઢી બારણું ઉઘાડું હતું અને એક ચોકીયાન જે જાતે દરજી હતો તેણે શું કામ છે કરી પુછ્યું. યુવાન છોડીએ દયાગણે એહેરે તેની સામું જોયું ને જે જોઈતું હતું તે હાથની નિશાની કરી બતાવ્યું. પણ તે ચોકીયાનને એ નિશાનીમાં સમજણ ન પડવાથી તે તેજ સવાલ એને પાછો પુછવા લાગ્યો. જવાબ ન મળવાથી તે જ્યાં મોકો હતો ત્યાંથી ઉડીને તેણીનો હાથ ઝાઝી એવો આયકો માર્યો કે તેણી રસ્તામાં જઈને પડી. તે બોલ્યો-તને શું જોઈએ છે તે પુછું છું બારે જવાબે આપતી નથી જ્યારે જવાબ આપતી નથી તો સા ગાટે ઘરમાં આવવા માંગે છે ? હું કાંઈ જવાબ મળ્યા વગર ઘરમાં જવા દેવાનો નથી. એમ કહીને જોરથી બારણું સપટાવી તે અંદર ચાલ્યો ગયો.

ત્યાં જે આવકાર મળ્યો તેથી બહુ કછી થઈ મીનોગણની શરીરોમાં બદકતાં ફરતાં નમાઈ ઊઠીને ગાલ ઉપર નેત્રમાંથી દડ દડ આંસુ નીકળી પડ્યાં. પણ થોડીવારમાં ધીરજ આવી ને તે બીજા ઘરના બારણા આગળ ગઈ. ત્યાં એક બીજા માંગતાર તરીકે તેની સાથે લોકોએ રીત ચલાવી. અહીંથી ચાલી જા એમ ત્યાં કહેવામાં આવ્યું. આવી ચાલ એની બેઠનથી સહન થઈ શકી નહીં. તેણીનું હૃદય બરાબ આવ્યું, ને તેથી એને મને જાણે કુચો દીધો હોય એવું થઈ ગયું; પછી એક તમેજાની પાસે પડેલા પથ્થર ઉપર જઈને બેઠી. થોડીવારમાં તમેજાનું બારણું ઉઘાડ્યું, તેમાંથી એક સ્ત્રી-પુરુષનું જોડું આંગ ઉપર કમળા વિદાળીને ઘરમાંથી

ખાકાર આનંદુ' ને તેની આગળ એક નોકર હાથમાં ફાનસ લઇને આવતો હતો. તેમણે એની બેઠન બેરી હતી ત્યાં આગળથી જતાં એની બહેનને તબેલાના પથ્થર ઉપરથી ઉઠતાં જોઇને, તેણીને બીખારી, આગસુ બળીને, નહીં બેલી સકાય એવી ગાળો દઇને, ત્યાંથી ન બચ તો કેદમાં નાખવાની પણ દેહલત બતાવી. એની બેઠન ત્યાંથી દુઃખમાં અગિત થએલી છતાં જરા આગળ આવી ને પછી પેશું બેઠું' ધામે ધામે આવ્યું' ગયું. તે જતાં પોતાના મનમાં પોતાના કૃત્યને માટે ખુશ થતું હતું. બીખારી લોકો બારણા આગળ આવીને ધરવણીને કેવું પગલે છે તેનું બ્યાન એક મંડળીમાં તેઓ જતા હતા ત્યાં કરવાને વિચાર કરતાં રહેતે પડ્યા.

ગરીબ છોડી આવવાથી થાકી મઇ હતી ને વિત્રાંતિ લેવાનું ઠેકાણું ક્યાં હશે તે માલમ ન હતું તેથી તેને ઘણું રડવું આનંદુ. શ્રીનાથજી ગામમાં આવી દુષ્ટ રીતનો આવકાર મળ્યો તેથી મોટા શેહેરના લોકો વિશે તેણીએ ઘણું ખરાબ મત બાંધ્યું. રાતને રાત કહે પડી રહેવાને માટે ટાંટીઆ લાંબા આવ એટલી પણ જઓ મજે તો તેની શેષી કડાડવાની જરૂર છે એવું ધાર્યું. આખરે, દીવા સળગાવેલા છે એવું એક ઘર તેણીના જોવામાં આવ્યું, બારણું ઉઘાડા હતાં, ને આંગણમાં ઘણા માણસો અંદર જતા આવતા હતા. તેણીએ પોતાના હાથમાં સોનાની મહોર લઇ ચોડીવાનના આગળ ધરી. અહીં તેણીને કોઇએ કહી મુકી નહીં. જે ધરમાં તે જતી હતી તે વીસી હતી ને સુનાની મહોર નજરે પડતાની સાથે ચોડીવાને સારો આવકાર આપી અંદર દાખલ કરી. વીસીવાળી બાઇએ આવીને જોયું કે એ છોડી બોલી શકતી નથી તેથી તેણીની સાથે કાંઇપણ ન બોલતાં એની બહેનને ધરમાં લઇ જઈ એક ચોરડીમાં દાખલ કીધી, જ્યાં એક સાંડે બીજાનું પાયરેલું હતું. પછી તેણીએ પોતાની વિસીમાં કેવલ પ્રકાશની વ્યવસ્થા સમ્પન્નમાં આવતી હતી વીસી કેવી જગ્યાએ આવેલી છે ને પ્રવાસી પાસથી કેટલું નાણું લેવામાં આવે છે તે વાતો કરી. વાત કરતાં તેણી ક્યાંથી આવી ક્યાં જવાની છે ને શા અર્થે આવવું થયું તે પૂછતી. ને એની બેઠન જવાગ આપી શકતી નથી એવું વાદ આવ્યાથી તેણી બોલી—હું બાઈ કેવી મુરખ છું ! હું સવાસ ઉપર સમ્મત પૂછ્યાજ કંઈ ને તું તો એકે જવાબ આપતી નથી એ શું !

પછી તે વીસીની વખાણ કરવા લાગી અને "આની માથા કુટ" એમ કહી બોલવું પુરું કરવા લાગી. તેણી બોલી—વાડા બેઠા ! તું જે નિશાની

કરી જતાવે છે તેમાંની એકે હું સમજતી નથી । શીકર નહી—એક મીનીટ
માં હું તને ખાવાનું પોચાંકુ છું । મારો ભાણેજ અહીંજ હતો તો કેવું સાઈ?
અરજી તેને ગણીત શાસ્ત્ર એવુંતો સાઈ આવડે છે કે તે તારી ગિજ્ઞાનીએ
ખરખી કાઢતે. પણ તે જતો રહ્યો, આપડો. તે હાથમાં લાયન્સ શેહેર
ની તાર હાશીસમાં રહ્યો છે. આખરે વીસીવાળી ચાલી મધ, ને એની
એહેન એ કોળીયા જે ભાળ્યા તે ખાધને થાકી ગએલી ખીજનામાં સુતી.
અરેરે ! થોડીવાર સુખના સ્વપ્ના આવ્યાથી તેણી પોતાનું ખઈ ફુઝ નિદ્રા
આવી ત્યાં સુધી જુલો મધ ।

વીસીવાળી બાધ એની આગળ કહેતી હતી કે તું મીનોજલમાં સા-
રમાં સારી વીસીમાં આવી છે તેથી એ ની એહેનને એ ગામની ખબર પડી
અને તેણી આગળ ફેડરીક ધણી વેળાએ એ ગામનું નામ દેતો તે ઉપરથી
પણ જાણી શકી કે તે ગામનું નામ મીનોજલ છે. પણ પોતાનો પ્રિયતમ એ-
જ ગામમાં તો નહીં હોય એવી કાંઈ રીતે જરાજરા ખબર કાઢ્યા વિના
મીનોજલ છાડીને આગળ જવું નહીં એવો ઠરાવ કીધો. તે વીસીમાં એક
ખીજ રાત કાઢવાનો વિચાર બીજે દીવસે વીસીવાળીને જણાવ્યો. તે તે
જા ગામમાં ફેડરીકને શોધવા નીકળી પડી. ગામના મહેલામાં ફરતાં દરેક
જાતી તરફ નજર કરતી તે દરેક ધર તરફ જતી. ફેડરીક કેવે
નજરે પડી જાય તો તે તેણીને ખોજાવીને તેની પાછળ ગયા વગર રહે નહીં
એવું તે જાણતી હતી. રસ્તામાંથી માણસો જતાં આવતાં મળતાં તો
તેમાં જુદાથી ફેડરીક જેવા માણસને એકને તે ઉભી રહેતી, પણ અરેરે!
પણ તેણીની જુદા તરત માલમ પડી આ પ્રમાણે તેણી આખો દીવસ
રંખડીને રાત પડી એટલે વીસીમાં પાછી ગઈ, કારણ એટલો અધકાર
થયો કે માર્ગમાં કાંઈ સૂઝતું નહતું.

વીસીવાળી—હમારા ગામમાં તું સધળે ફરી ચુકી, ને હું ધાકું કે
તને ગમ પસંત પડ્યું હશે, પણ આ ગામ કાંઈ લાયન્સના એવું નથી.
ને લાયન્સથી જમણું સુંદર પરીસ શેહેર છે.

પારીસ શબ્દ સાંભળતાની સાથે મુગીએ આનંદની નિશાની કરી
જતાની, તે વીસીવાળીનો હાથ દાળી તેણીને એવું જણાવવા લાગી કે મારે
પારીસ જવાનું છે. પણ વીસીવાળી તેણીનું કહેવું સમજી શકી નહીં.

વીસીવાળી—(થોડીવાર પછી) હું ધાકું કે તું લાયન્સ જવાની
કેમ? લાયન્સ શેહેર કાંઈ અહીંથી દૂર નથી. ફક્ત ત્રણ લીમ થાય છે, કાંઈ

જ્યારે થતું નથી તાત્કાલી આવી સ્થિતિમાં કડપથી જવાશે નહીં, પણ ત્રણચાર દીવસમાં તું ત્યાં પોહોંચી શકશે.

દીલગીર થઈને એની બહેન પોતાની ઓરડીમાં ગઈ. પોતાને ક્યાં જવું છે તે કહી શકતું નહીં તો પારીસ થી રીતે જઈ શકશે? આવી તે બહુ નિરાશ થઈ. પણ ધધરની પ્રાથના કરી કે રસ્તે પ્રવાસમાં છતાં તે પરમેશ્વર એણીનું રક્ષણ કરી માર્ગ બતાવે. એની વારંવાર પ્રાર્થના કરી, તેથી તેણીના મનમાં આશા ઉત્પન્ન થઈ. જો એને આશા ન હોત તો એ ખીચારી છોડીની રીતે અવસ્થા યાત.

ખીજે દીવસે સવારમાં મુગી છોડી વીસીમાંથી આવી જવા લાગી. વીસીવાળીએ કામનું ખીલ તૈયાર કરીને આપ્યું, પણ તેમાં એની બેહેન શું સમજે? પણ તેણીએ સુતાનું નાણું આપ્યું તે લઈને બાકીના નાણાં પાછાં આપ્યાં. રોડેરમાં એવી રીત હોય છે કે જે લોકો જસ સલામ કરે છે જસ જેટલું કાંઈ કામ કરે તો તેના બદલામાં તેમને પૈસા આપવા પડે છે. વીસીવાળી એની બેહેન તરફ ધણી નમ્રતા વાપરતી તેથી ખીલના નાણાંની રકમ હઠ કરતાં જાહે હતી. એની બેહેને લાયન્સ તરફ જવાનો માર્ગ પુછી લીધો ને પછી પોતાનું પોટકું હાથમાં લઈને ચાલતી થઈ આટલે દુર જતાં વખતે રસ્તો સુકી જાય. માર્ગમાં ખીજ આગ્ર રસ્તા જાણે ને પહોંચી મુત્તકનાં જંગલમાંથી જવાનું તેથી કદાચ કુલી પડી જવાનો સંભવ હતો. પણ પરમેશ્વર ઉપર હવાસો સોંપી તેના ઉપર વિશ્વાસ રાખી તે આગળ ચાલી.

દીવસના જેટલું ચલાયું તેટલું ચાલી. રાત્રે થાકી ગયાથી એક ખેતરની પડવીમાં પડી રહેવાની માંગણી કીધી ને ધાસની ગંછપર સુધે રહેવાનો રસ્તો મળી. કારણ જ્યાં સુધી થંડીથી નિવારણ થતું હતું ત્યાં સુધી ધાસમાં પડી રહેવાથી મનમાં કાંઈ ખોટું ન લાગ્યું. પણ અત્યંત થાકી ગયાથી ધાસમાં પણ નિદ્રા આવી ગઈ. ખીજે દીવસે સવારના થોડાક રોટલો ને દુધ ખાવાને મળ્યાં, એણે તેના પૈસા આપવા માંડ્યા. ત્યારે ત્યાંના રહેવાસીએ પૈસા લેવાની ના પાડી. આ પ્રભાતે ત્યાં પૈસા આપવાની જરૂર પડી નહીં. જ્યાં દયાથી કોઈ ખાવાનું ન આપે ત્યાં પૈસા આપીને આશ્રમ મેળવવો પડે તો પૈસાનું કામ પડે એવા વિચારથી તેને સાચવી રાખવાની જરૂર પડી. પણ પરશુરામ સર્વ કેશણે ગળી શકતી નથી. હાલમાં એ સદગુણીનો તો અભાવ જ થયો છે! કેટલાક લોકો ગરીબ માણસોને જસ

ખાવાનું ને યોગ પૈસા આપ્યા એટલે એમ સમજે છે કે હમે મોટા પત્ર
 મોતમા છીએ. પણ એવા ગરીબ માણસોને પોતાના ઘરમાં આશ્રય આપતા
 નથી. અગે જનારા અતિથીને તેની રથિતી, તેનો પૈસો, તેનું નામ પુછ્યા
 વિના આશ્રય આપવાનો પ્રસંગ ગણે તો પોતાને માન મળ્યું એવું જો
 સમજે લોકો સમજતા હતા તે વખત હાલમાં કેયે જણાતો નથી, તે
 વખત જલે રહ્યો. તે વખતમાં અતિથીને બોજન ઉપર ખેસાડતા, દેવતા
 સ્થાપાવીને તાપણી કરતા, ને તેની સુવાની પધારી પણ કરી આપતા.
 જમ જમ સુધારો થતો જાય છે તેમ તેમ વિચિત્ર પ્રકારના સુધારાના રીત
 રીવાજો દાખલ થતા જાય છે. આપણે ઘણા ગરીબ થયા છીએ, ને આપણે
 તેમ કરવું નીચું કામ છે એમ સમજીએ છીએ ! પણ તેની સારી રીત
 ના બદલામાં હાલમાં કેવા પ્રકારની રીતો દાખલ થઈ છે તે જુઓ. જેઓ
 આપણે ત્યાં જમવા આવેછે, ને દારના બાટલા ઉઘ્રવેછે તે ઘરમાંથી બહાર
 ગયા પછી આપણી હીથી વાતો હજારોના મેં આગળ કરે છે, એવા
 ઘણા મિત્રોને આપણે ઘરમાં દાખલ કરી તેની પરાણાગત કરીએ છીએ.
 પણ ગરીબ લોકો જેઓને મુશાકરી કરી પડે છે તેમને કોઈ કડકો રા-
 ટો ને મીઠું તથા થોડું પાણી પણ આપવું નથી તો સુવા કરવાની ક્યાંથી
 મોકલણ થઈ શકે ? પણ જે મિત્રોની પરાણાગત થાય છે તે પ્રીતીને લીધે
 નહી પણ આપણને જાય રહે છે કે તે રખેને આપણી વાત કરે. પણ એવા
 લોકોના કરતાં ગરીબ લોકોને ખાવા પિવાનું ને સુવાનું સુખ આપ્યું હોય
 તે તેજ્યારા ગરીબ (લોકો તમારો મોટો ઉપરકાર ગાની તમારા બાલ બચ્ચા)ના
 સુખને માટે પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરશે.

શ્રીનોબલથી નીકળ્યા પછી જીજે દીવસે બપોરના વિચારમાંને વિચાર-
 રમાં ચાલી. તેથી એવું બન્યું કે તેણીને જે રસ્તે યદને જવાનું કહ્યું હતું
 તે રસ્તો મુકી દઇને આડે રસ્તે પડી. પણ જગારે પીસામો લેવાની જરૂર
 પડી ત્યારે તેણી ચારે તરફ જોવા લાગી કે કોઈ ગામડું નજરે પડે છે.
 કારણ ખેતરમાંથી એવી ખબર મળી હતી કે આગળ એક ગામ આવે છે
 તે ઝાડુ દુર નથી. જે જગોપર એની બહેન આવી પહોંચી હતી તે જ-
 ગલ જેવી શાંત વરતી વગરની જગા હતી. એકે ઝુપડી નજરે પડી નહી.
 એક ટેકરાપર તેણી ચઢી તો દૂર નાગના ઝડોથી બરપુર એવું એક જ-
 ગલ નજરે પડ્યું. ડાબા હાથ પર એક મોટો ધોધવો પડતો હતો તેમાં
 બરફના મોટા પથ્થરો ઉપરથી ગગડી પડતા હતા ને પાણીમાં મળી જતા.

જામણ હાથપર લેવા પર્વનો ને ખુશ્ખા ખડકો જણાતા પણ એક ચક્રકુંજે
શરકતુ ન હતું તો માણસ ક્યાંથી નજરે પડે ? મુગી છોડીને બમ લાગણી
કે પોને રસ્તો ભુગી મધ તેથી હવે શું કરવું એ વીચારમાં પડી. કાળે
હાથે ને જમણે હાથે રસ્તા સારા ન હતા કે જેથી લાચસમાં જવાની
રસ્તો નજીકમાં જડી આવે. હવે પાછા જવું એ પણ ઠીક નહી, પણ જા-
મણમાં જે રસ્તો જતો હતો તેજ રસ્તો આગળ જવાનો હસવ કીધો. આ-
ડ્યો કલાક આઘ્યા પડી ફર નામના વૃક્ષોની ધણ આવી તેમાં તે પેડી. એ
જંગલ આ વખતે એવી સ્થિતિમાં હતું કે સીયાળાની થંડીને લીધે ઝાડનાં
પાંદડાં બધાં બગી જમીને નીચે પડ્યાં હતાં. તે ઝાડની ડાળીઓ પાંદડાં
વગરની દેખાતી તેથી પવન ને લાડતો તો કાંઈ સુમારજ ન હતો.

એવા જંગલમાંથી એક માર્ગ જતો હતો, તે રસ્તે થઇને એવી
ખડેન આગળ આવી. આગળ જતાં ઘોડાનાં પગલાં, ગાડીના પછડાની ની-
શાનીઓ મળી આવી. તેથી તેણીને એવી આશા ઉત્પન્ન થઇ કે આગળ
જતાં કોઇ ગામડું આવશે અગર જે ગામડાનું નામ વીસીવાળીએ દીધું
હતું તે આવશે. પણ નીરાશ ન થતાં અને થાક ન કિતરતાં સત પડવાની
અગાઉ કોઇ ઠેકાણું હાથ લાગી જશે એમ હેતુથી આગળ આવી. તે
એકાંત રસ્તાપર કોઇ માણસ મળ્યું નહી તેમ કોઇ માણસ દુર જોવામાં
પણ આવ્યું નહી. એ રસ્તો જંગલની શીજ ખાતુએ થઇને જતો હતો.
રસ્તાપરનો દેખાવ બચકર ને ગ્લાની ઉપજાવે એવો હતો. તેણીએ ધાર્યું
કે હવે રસ્તાનો છોડા આવશે પણ તે ન આવતાં આગળ જમ જમ જતી
તેમ તેમ શરતો ઝાડજ આગળ મળી જતા પણ કોઇ ગામડાની કે વસ્તીની
નિશાની નજરે પડી નહી. તેથી તેણીના મનમાં ધણી દેહસત્ લાગી ને
હીમત હારી મધ. પણ જ્યારે સંધ્યાકાળ પડી ત્યારે તો એટલી બધી
ખીડી મધ કે હવે કોઇ દુર પ્રાણી જંગલમાંથી આવીને એનો ભક્ષ કરી
જશે. આખરે એટલું બધું અંતાર થયું કે આગળ પણ પણ મુડી સકામ
નહી. પડી ધણી થાકી ગયાથી જમીનપર થાક ઉતારત એસું પડ્યું.
તેણીની આંખમાં આંસુ આવ્યાં. રડી પડી. હવે આગળ અંતરમાં જતા-
એ કેમ ? પડી આખી સત ત્યાંજ પડી રહેતો સિંગાર કીધો. કેમકે તે
ડરી જતી હતી એટલુંજ નહિ પણ તેણીને ખબર ન હતી કે લુટારો તે
કેવા હશે ? કારણ વીજળ ગામડાની પાસેના જંગલમાં લુટારાની વસ્તી ન
હતી. પણ તેણી તહાડથી બહુ તહાડતા જંગલમાં હડકડતો પવન ને દાડખો

આખી રાત કેમ પસાર થશે એ વિશેનો ધણો ડર હતો. પણ એ વાતનો કાંઈ ઉપાય હાથમાં ન હતો; પણ પાછલા મામમાંથી થોડોક રોટમો ને થોડાંક ફળ લઈ પાસે રાખ્યાં હતાં તે ખાધને શરીર ઉપર જે કામગીરી હતો તે આખા શરીરે ચારે તરફથી વીંટાળીને, માથા નીચે કપડાનાં પોટ-લાતું ઓસીકું કરીને જમીનપર ઉંઘ લેવાને માટે સુતી. તેણી ચાલી ચાલીને બેહક થાકી ગઈ હતી હતી તેથી થોડોકવારમાં નિદ્રા દેવીએ આવી તેણીના નેત્રમાં પ્રવેશ કરીધો.

એની બહેન નિદ્રામાંથી જાગી ઉઠી ત્યારે મધ્ય રાત્રીનો વખત થયો હતો; ચંદ્રગા મસ્તક ઉપર આવી રહ્યો હતો ને તેના અજવાળામાં જે રસ્તાની બાજુએ એણી સુતી હતી ત્યાં લખલખાટ પ્રકાશ પડ્યો હતો, એટલામાં તેણીની નજરે એક કૌતક પડ્યું.

જંગલની ઝાડીમાંથી મધ્ય રાત્રીને સમયે ચાર માણસો નિકળી આવ્યાં, તેમના અંગ પરનાં વસ્ત્ર ઉપરથી તેઓ જાણે જંગલના લાકડાં કાપનાર હોય એવું જણાતું. અંગમાં ફાટી ગયેલા જાકીટ, આગડાના પટા, કમરે ચઢાવેલી ઇન્જરો ને મોઢાં સુધી નીચી આવે એવી મોટી રાખીઓ પહેરેલી એવા આસામીઓને આવતાં એની બહેને દીઠા ત્યારે તેમના સ્વરૂપ ઉપરથી દયા અને મનુષ્યપણું હોય એવું લાગ્યું નહીં. તેમના વાળ વિખરાયેલા તેમના ખાંધાપર પડતા હતા. લાંબી મુઠો ને મોટી ફાટીઓથી મોઢાં વિકાળ જણાતાં હતાં. દરેક જણના હાથમાં પાંદુક હતી, ને કમર પટા સાથે શીકારી ચપ્પુ અને પીસ્તોસો લટકાવેલી હતી.

તેમાંથી બે જણાએ નીચા વળીને એની બહેન તરફ જોયું. ત્રીજો હાથમાં ફાનસ રાખી મુગી છોડીને તપાસીને જોવા લાગ્યો. ને એણે કાપસ રસ્તા ઉપર કોઈ આવતું તો નથી તેની સંબાળ રાખવા માટે ઉભો હતો. આસપાસ ઉભા રહેલા લોકોનો દેખાવ જોઈને મુગી છોડી ભયથી એટલી બધી ધ્રુજવા માંડી કે તેનું વર્ણન કરી શકાય નહીં. એને પોતાના ઉપર કેવા પ્રકારનું સંકટ આવી પડવાનું છે તેની ખબર ન હોવાથી શા કારણથી તે ખીંટીવા લાગી તે જાણી શકી નહીં. ને તે લોકોએ એની સામું જોઈને ડાળા કાઢ્યા ત્યારે મુગીએ પોતાની આંખો મીચી દીધી.

એ લુટારોઓમાંનો એક જે એની બહેન તરફ વાંકો વળીને જોતો હતો તે બોલ્યો—“અદ્યા, આ કોઈ અહીયાં સુતું છે. ગજવામાં શું હશે તે લઈ લેવાને માટે તેણીના કપડાં ઓગળવામાં નકામો વખત ગુમાવવો

એ કાંઈ હું ઠીક ધારતો નથી.

ફાનસ લઇને જે ઉભો હતો તે બોલ્યો—કેમ અધ્યા ! જે કાંઈ નહીં કરી તે આપણા બાપનું. તપાસ તેણીના માથા આમળ પોટલું મુક્યું છે તે.

બીજો બોલ્યો બીજા ચોડાક કપડાં બાંધેલા છે તે આપણે શું કામના ? એ બેકુતની છોડી બેતરમાં કામ કરનારી છે તેવી તને નથી જણાતી ?

પ્રથમ બોલ્યો હતો તે શખસ—એ મરી ગયેલી છે કે જીવતી છે અધ્યા ? જરા હાથારીને જોતી લેરા આખી રાત તપાસવામાં જ ઠાઠીનાં ખવાનો કે ?

લેરા—એમાં કાંઈ માલ નથી દેખાતો. રસ્તા ઉપર તો કાંઈ જણાતું નથી કેમ જાકીસ ખડું કેની ?

જાકીસ એ પહેરા કરનાર માણસનું નામ હતું. જ્યારે તેના સાથીએ આ પ્રશ્ન પુછ્યો ત્યારે તે આવીને બોલ્યો. “ સત્યાનાસની પાટી. આજની રાત પથુ એજ ગઈ !

લેરા—એજે કેમ ગઈ ? પોરી તો દેખાવડી દેખું !

આ વેળા એની બેહેને આંખો મીચી હતી તે ઉધાડીને ચિત્તાર કરવા લાગી કે આ લોકો શું ધંધો કરતા હશે ને તેઓ જે બોલ્યા તેનો અર્થ શું તે જણી શકી નહીં, પણ જે લોકો તેણીની આસપાસ વીરળાઈ વળ્યા હતા તેમની પાસે દયાની માગણી કરતા લાગી.

ફાનસવાળો—જો લેરા, અધ્યા આ છોડી તો જંગી ઉઠી.

લેરા—એની આંખો કેવી સરી છે ! હવે આપણને જોઈને એ શું કહેશે તે પહેલાં જોઈએ, પછી બીજી વાત.

એની બહેન દયાર્દ્ર મુખે ચોરા તરફ જોવા લાગી ને કાંઈ જોઈ તેમને દયા આણવા માટે ચિનંતી કરવા લાગી.

લેરા—અહીં, બીડે છે શું કામ ? તારા શરીરને હમે આજવાના નથી પ્રથુ તું ક્યાંથી અહીં ક્યાં જવાની છે ને આ જંગલમાં કેમ સુતી છે તેનો જવાબ આપ.

લુટારા લોકોને જંગલમાંના લોકો કાપનાર તરિકે જણાવી દેવાથી તેમને નિશાની કરી બતાવી કે રસ્તામાં જુલો પડી તેથી અહીં આવી છું.

એક ચોર—અધ્યા, આ તો બાપડી છે. ને બોલતી નથી ! આ શા અમલકાર ! બીકથી તારાથી બોલાતું નથી ? બોલ જે હોય તે !

એની બેહેને ઉઠીને એની નિશાની કરી જણાવ્યું કે મને બોલવાની ધંદી નથી,

ગઢ વખતે જે ચોર બોલ્યો તેજ બોલ્યો—આ તે વળી કંઈ ભતતી બામણી હશે ? થોડીવાર નંજર કરીને જાયું તો તેને તરત ગામમ પડી આવ્યું કે એ બામણા પેટમાં ગર્ભ છે.

ભઝીસ—જવા દે તે બાયડીને. એ તો મુગી ને બહેરી છોકરી છે ને આપણે કાંઈ એને ધન કરીએ તો આપણને મોટી શરમ છે.

લેરા—શું બહેરી છે ને વળી મુગીએ છે ? ભારે તો એ મોટો ખ. જાતો જડ્યો. પણ કેવી સુંદર દેખાય છે. તેની આંખો ને દાંત તો જોઈ એ જો મારી બાયડી થતી હોય તો હું એને ખુસીથી ઘરમાં રાખું.

ભઝીસ—અલ્યા, કાંઈ મસ્કરી બરકરીમાં બોલે છે કે શું ?

પહેલો લુટારો—એમાં શું થયું ? મુગી ને બહેરી છોડી આપણા પાંચાસાં ખડુ ખપ ભાગશે !

મુગી છોડી બીહીકથી ધુજતી હતી તેથી લુટારા લોકો થી વાત કરતા હતા તે બહુ શકી નહી. તાડથી હાથપગ બધા અકડાઈ જવાથી કોઈ આશ્રય લેવાનું ઠેકાણું આ લોકો દેખાડતા નથી એવું ધારીને તેણીએ ગમે એવું સંકટ પડે તો પૈસા એવી ચીજ છે કે જે જોયાથી ગમે એવા માણસના મન પીગળે છે એવું બહુને ગજવામાંથી કાળી થેલી કાઢી. ને આંખમાં આંસુ આણી ઇલામણી રીતે ચોરાના હાથમાં એક સોનાનું નાણું મુક્યું.

દાનસવાળો લુટારો—એહો એની પાસે તો પૈસા છે ! એ ઠીક થયું. એ આપણને કેટલાક આપે છે. મારી વહાલી, તુંએ બધા સોનાના સિક્કાં અમને આપી દે તો ઠીક થાય !

એ શબ્દ બોલતાની સાથે તેણે મુગીના હાથમાંની કાળી કાથળી છીનવી લીધી ને બધા ચોરા એકઠા મળી તેમાં કેટલું નાણું છે તે જોવા લાગ્યાં. પોતાની પાસે સર્વ સુખનું સાધન લુટાઈ ગયું જોઈ મુગી છાની માની બયભીત થઈને ઉભી રહી.

ભઝીસ—અલ્યા આમાં તો ત્રણ સીકકા છે ! એ સાંભળીને બધા ચોરા ખુસી ખુસી થઈ ગયા. ગયા અઠરાડીખામાં આપણને આટલું પૈસું મેળ્યું નથી.

લેરા—એ તને કહ્યું છે કે આ છોડીની પાસે કાંઈ પણ નાંણા હશે. આજે ભાઈઓ ! આપણે આ બામણને આપણા રહેઠાણમાં લઈ જઈએ ને આપણે સુખ મેળવિએ.

આ શબ્દ બોલતાની સાથે એ છુટારો મુખીને હાથે જાલી જંગલમાં ખેંચી લઇ ગયો. જાલીસે પોટલુ લીધું, પીરીએ પહેલાની માંજીક દાનસ લીધું અને રેંક જે ચોથો છુટારો હતો તે ખાસે આખો ને સર્વેક પછવાડે ચાલ્યો પોતે કંઈ પ્રકારની સ્થિતિમાં પડેલી છે ને તેના ઉપર શાં શાં સંકરો આવી પડવાનાં છે તે ન જાણતાં અને ચારે છુટારા પોતાના રહેઠાણમાં પોતાના ઘેરાં છોકરાંઓની આગળ લઇ જતા હશે એવું ધારી મુગી છોડી ચારે છુટારાઓની ડાળી વચ્ચે કાંઈ પથુ આનાકાની કીધા વગર ચાલી. તે ભોકાના ભયંકર મોઢાં, તેમની અમત્કારી ને કદંગી રીત, તેમની ખાસેના હથીઆરો ને તેમના બોલવાની વિચિત્રતા—એ સમજી જોઈને મુખી છોકરી ભયભીત થઇ ગઇ. વારે વારે નાહીમત થતી હતી તેથી તેમના મોઢાં મરડ્યા અને નરમાસ જણાય તો તેની આશાથી તેમના મોઢાં તરફ જોવા લાગી પથુ ઠંચું જેતાંની સાથે લેરા નામનો છુટારો પોતાની વચ્ચે આંખો શરીરને જેતો હોય એવું તેણીને જણાયું. તેનું વિકાળ સ્વરૂપ જોઈને કદમાં પડેલી મુગી હીંમત હારી ગઇ, તેના વાળ શુંછળાં વળેલાં ને રાતા હતાં. આંખો છુટારો રંગની હતી—ને ડાળા આંખમાં ચળકાટ મારતા હતા. તેનું મોં જે જંગલી રીતે હસવાથી જરા વાંકું થઇ ગયું હતું તેને ઉપરની માથાનાં વાળના રંગની મુઠો હતી. અને નાક આગળથી ડાબા કાન મુખીએ એક જખમ પડેલાની નિશાની દેખાતી હતી. એ નિશાનીથી એનો ચેહેરો વધારે ભયંકર દેખાતો. આ માથુસે મુગીના શરીર ઉપર એક કાથ નાંખ્યો હતો, ને એવી રીતે તેણીને જાલી જંગલમાંથી તે લઇ જતો. ખીલક સાથીઓના બાપથુ ઉપરથી તેઓ એના જેવાજ વજન હેવાનાં હોય એવું આપણી અનાથ, જંગલમાં એકલી, પડેલી માથાપ વગરની, ને ફેડરીકે છોડી દીધેલી મુગી છોડીને ગાલમ પડ્યું.

એ છુટારો લોકો જંગલમાં જતાં, પુરૂષો ઝડપી ધડા હતી ત્યાં એક મુપડીમાં રહેતા હતા. દીવસે જંગલમાં લાકડાં શોધવાનો ધંધો કરતા ને રાતના કાંઈ ધરાક મળે તો તેને છુટીને નાસી જતા ને આડો કાપ તો તેનું ત્યાં પારીપત્ય કરી નાખતા. તેઓ દિવસે પોતાના હથીઆર તેમની મુપડીની નીચે એક ઢાંડ ખોદેલા ખાડામાં છુપાવી રાખતા પથુ રાતની વખતે બહાર હથીઆરખંધ થઇ રસ્તા પર જતા ને મુશાદરો મળતા તેમને છુટી લેતા. વખતે ધણી મુશાદરો એકત્ર થઈને જતા તો તેમને પોતે લાકડાં શોધનારના જેવા દેખાવ બતાવી રસ્તે કાઢીને ન છોડતાં જંગલમાં ફરી જતા.

ચોરના રહેઠાણમાં નહીં પડે એવાં વાર લાગવાથી મુગી હોડીને પલ્લો અમંગલો લાગ્યો ને તેમાં આવી વીકટ ઝડીમાંથી પસાર થતાં વધારે ભયનીત થઈ ગઈ. કસાકસે પર્યંત ચાલ્યા પછી એક ખીણ આવી તેમાંથી એક ઝુપડીમાં બળતો દીવો જણાવા લાગ્યો. ચોર ભોકાએ સિસોડી બે ચાર વખત વગાડી એટલે એક સ્ત્રી બારણા આગળ આવીને ઉભી. પોતાના જોવાની એ સ્ત્રી છે એવું જોઈને મુગીને જરા ધીરજ આવી. પણ તે મુગીને જોતાં જ મનમાં ખુસી થઈ. ચોર ભોકાની સાથીદાર બાઈને જોઈને એના ઉપર મુગીને સારી આશા લાગી નહીં. તેમજ તેણીનો જરોસો લાગ્યો નહીં. તેણી શરીરે ઘણી ઉંચી અને એટલી પાતળી હતી કે તેણીના હાડકાં હાથમાં ચાગડી ચીરીને બહાર નીકળી પડશે. કારણ તેણીના અંગમાં માંસનો ભાગ ખીસકુસ ન હતો. તેણીના અંગો પાતળા ને ખુણા ખોલરાવાળા હતા. તેથી તે એવી ભયંકર દેખાતી કે કોઈ માણસ તેણીની સામું જુએ તો તેણીનામાં ભોંકીનો ભાગ હશે કે નહીં એનો વિચાર પડે. મોઢું જરા ઠીક લાગતું ને અથાપર લાલ રંગાલ બાંધેલો હતો ને શરીર પર ફાટી ગયેલાં કપડાં પહેરેલાં હતાં.

ચોર ભોકાએ ઝુપડીના બારણા આગળ આવીને જુમ પાડી અત્રી-કીરટાઈન, હમને એક અચ્છો શીકર આજે મળ્યો ને તારે માટે એક સાથીદાર લાવ્યા છીએ, પણ એની સાથે તું લડતી નહીં હોં?

આ શબ્દ સાંભળીને તેણે ચોરના હાથમાંનું ફાનસ લઈ લીધું તે મુગીના મોઢા આગળ ધર્યું. મુગીનો ચેહરો ઘણીવાર સુધી જોઈને તે કંઈક અવજનથી બોલી—આ વળી એટલે ક્યાંથી લાવ્યા એ કાણુ છે?

ભડીસ—એક બાયડી, તારી બન્ને આંખે જણાતી હોય તો એવી બાયડી જડી મુશકેલ. એ મુગી ને વળી બેઢેરી છે.

કીરટાઈન—મુગી ને બેઢેરી બન્ને! શીકર તો ખાસો મળેતો. હવે એવું તમે શું કરવાના છો?”

લેરા—(એવા મોટે અવાજે બોલ્યો કે આખું જંગલ ગાજી રહ્યું) એવું તારે શું કામ છે? આ બાઈ—મારી સાથીદાર, મારી રાખેલી. મારી બાઈડી ને વળી તું જે ધારતી હોય તેવીને લઈ આવ્યો છું. એ બાઈ મને ગમે છે એટલે બસ. એની સાથે તું સારી રીતે ચાલજે, નહીં તો ઉંચા ઝડ ઉપર તને લટકાવી દઈશ બાણુ?

આવી ધમકાથી કીરટાઈન કાંઈ બીધી નહીં. પોતાના વિકાળ ચેહ-

સાથી તેણી મુગી છોડીના તરફ ધારીને જોવા લાગી. તે તેણી કેવી સ્થિ-
તીમાં છે તે જોઈને પોતાના સુકાષ્ઠ ગએલા હોડ ફાંતેવતી મરણાટમાં
આંખો ને ફાંતને ખોલતાં ખોલી “તારે તો તું થોડા દીવસ પછી આપે
થવાનો કેમ ?

એ વાક્ય આપના મોઢામાંથી નિકળતાંની સાથે લેસએ એના જવા-
બમાં એવો તો એક સજડ આવડો એ બાંધને માર્યો કે જોથી એ બાપ
કેટલાંક પમત્રાં પાછળ ગસી ગઈ. પણ પછી તરતજ બાંધને એવો ગુસ્સો
ઘડી ગયો અને સાથીની આવી જંગલ વતંચુક માટે કીનો લેવાની તે-
આરીમાં હતી એટલામાં પીરી નાગનો ચોર વચ્ચે પડી ખોલ્યો “ આલો
હવે તમારી નકામી ને બચાંકર રંગત જવાદો ! આપણા ધરમાં અબવરુથ
રહે છે એમ આપણે ત્યાં અપવેલા પરોણાને જણાવવું ન જોઈએ અને
આપણે માટે એ બાંધને કેવો હમકો વિચાર આવશે ? કોસ્તાઈન, તું જાંધને
રસોઈ તૈયાર કર. હમે તો સીઆળવા જોવા લુપ્પા થઈ ગયા છીએ.

લુટારા અને તેમની સાથીદાર એ વચ્ચે આ વાતચીત ચાલતી હતી
તે વેળા ગરીબ મુગી બયબીત થઈ ગઈ ને કાંઈ સંકટ આવી પડશે એવું
લાગ્યું. પણ કેવા પ્રકારનું સંકટ આવી પડશે તેની ખીયારીને ખમર ન
હતી. એ બાંધનું સ્વરૂપ-ચોરોની વાતચીત જેમનું કુરપણું હવે ખુલું નજરે
પડવા લાગ્યું હતું—જંગલમાં એક કોરે તેણીને ધસડીને લઈ જવું.—એ
બંધી બાબતો વિશે વિચાર કરતાં કેવું મોટું સંકટ આવી પડશે તેનો ખ્યાલ
કરવા લાગી. પણ તે ખીયારી નાચાર હાલતમાં કરે શું ? તેનું હવે શું
થશે ? એ મુપડીમાંથી નાસી જવાનું એના હાથમાં હતે તો એ આખી
દુનિયા આખી દેતે. તેણી રાત્રે તાહાડથી ધુજવા લાગી. પણ નહાસો જવું
એ આવી સ્થિતિમાં શી રીતે બની શકે ? લુટારાએએ એનું પોટલું, પેસા
બધુંએ લઈ લીધું હતું. શું તેઓ તેણીનું પોટલું પાછું આપવાના હતા ? એ
આશા રાખવી નિષ્ફળ હતી. ને દરેક ઘડીએ નવા પ્રકારનું સંકટ આવી
પડશે એવી ધારતી લાગતી હતી. તે આખે અંજે ધુજવા લાગી—ફાંત તહા-
ડથી કડકડવા લાગ્યા ને ધુટણ આગળ કંપ છુટ્યો.

લેસા—(તેણીને મુપડીમાં લઈ જઈ) જો ડોકરી કોસ્તાઈને કેવું લીધું
તેણીએ મારી બાપડીને એવી ખીયાડી કે બાણે તે હમણાં મરી જશે.
આલો આપણે આ બાંધને દેવતા આગળ લઈ જઈએ એટલે તેનો મરમારો
લાગીને જરા ડોકણે આવશે.

લુટારાઓ ખુપડીમાં આળ્યા. એ ખુપડીમાં બે ઓરડાઓ હતાં. એક ઓરડામાં એ બધા લુટારા રહેતા હતા; તેના એક ખુણામાં ધાસની બારીઓ પડી હતી તેના ઉપર તે ભોડા સુતા હતા. સઘડીમાં દેવતા ધગધગાતો હતો તેથી ઓરડીમાં ગરમાતો થતો હતો. એ ઓરડી બીજી કરતાં મોટી હતી. હવે બીજી ઓરડી નાની હતી પણ તેમાં દેવતા સળગાવેલો ન હતો. તેમાં એક બારી હતી તેમાંથી આખું જંગલ નજરે પડતું હતું. ત્યાં આગળ કીરટામન હમેશાં સુતી હતી તે તેમાં ઓરાડી સામાન સાકડાં વગેરે ભરેલું હતું.

મુગી ઊઠીને તે મેલી ઘેલી ને ધુંગાડાળી કાળી ઠીકર પડી ગએલી ઓરડીમાં લાગ્યા. તેણીની નજરે ધાસ પડ્યું. બીજા ઉપર ખીસે હતી આરો સ્ટકતોં હતાં. સઘડીમાં દેવતા ધગધગ બળતો હતો ને તેની આગળ ઓરાડો બાવાને માટે માંસ સેક્યા મુક્યું હતું તે બધું જોઈને તેનાથી એક ડગલું પણ બરાતું નહતું. તે ભેરા નાગનો લુટારો તેણીને અંદર લઇ ગયો ને બોલ્યો—અહીં આ બાઇ બેસસે તો આરામ મળશે! એને સગડી આગળ સેક લેવા દઇએ ને જરા ખાસે તો તે ટટાર થઇ જશે.

બચ્ચી—અધ્યા તું કેવો મુરખ છે? જાણે તારું બોલતું એ બધું સાંભળી ન હોય

ભરા—અધ્યા વાત ખરી. મુગી ને બેહેરી છે તે મને માદજ રહ્યું નહીં હોં. પણ હું એને ક્યાં કહું છું. હું તો તમને કહું છું.

જાણસ—એ મુગી ને બેહેરી છે એ તું શા ઉપરથી કહી શકે છે? કદાચને એ ઢાંગ કરી હશે તો? કદાચ એ શકત મુગી હોશે.

ભેરા—એમ હને તો તેની જીમ કપાઇ ગએલી હોવી જોઇએ. પણ જીમ કપાઇ ગએલી કાંઇ લાગતી નથી. તેથી એમ હશે કે તે બેહેરી હોવાને લીધે તેનાથી બોલાતું નહીં હશે. મામ્રાઓ તમને એ વાતની કાંઇ ખબર નથી. પણ મેં તો હજારો દેશ જોયા છે ને ધણો ફરેલો છું. તમારા જેવો અરુન હું નથી. મને ખબર છે કે મુગાં ને બેહેરા માણસો માત્ર મુગાંજ હોય છે. કદરૂ અથાજ સંભળાતાં નથી એટલે બોલતાં કદાચ એમણે બીજું એ બાદને તપાસી જુઓ તો એ બાઇ એક પણ શબ્દ સાંભળી શકતી નથી એમ માલમ પડશે.

ખુપડીમાં પગ મુક્યો ત્યારથી બધથી ગળગળીત થઇ ગએલી, સંકેતથી દડાઇ ગએલી, અને શ્રમથી પીડીત થએલી મુગીની આસપાસ શું

ખાતર બન્યો હતો તે તેથી જાણી શકી નહીં. છતાં ચારે ચોરો શી વાત કરતા હતા તે ઉપર ટપકે સાંભળ્યું. ને પોતે બેઠેરી ને મુઠી એ એનું ચોર લોકો સમજતા હતા એનું જાણવામાં આવ્યું ત્યારે એક એથી અચાજે એણીને જણાવ્યું કે તેઓ જે શુક્ર કરે છે તે શુક્ર સુધારવાની કાંઈ જરૂર નથી. તેથીને સારી પેઠે ખબર હતી કે જો ચોર લોકો પોતાના શુક્ર ભરેલા મતને વચગી રહેશે તો તેઓ એથીની સમક્ષ કાંઈ પણ પડેલો રાખ્યા વિના બોલી શકશે; અને તેમની મસજતો અને વિચાર ઉપરથી માત્રમ પરી આવશે કે તેથીને આગળ જતાં કાંઈ પ્રકારનું કામ નાશે કે નહીં. સાચી છુટકો થવાનો સંભવ છે નહીં. ને આ કામથી તેથીની ધુમ્મસી નરમ પડી; અને ચોર લોકોની જે વાત ચીત ચાલતી તે, ઉપરથી નિપજતા વિચારો છુપા રાખવાનો તે પ્રયત્ન કરતી.

ચોરોએ પોતાનાં હથીઆર ઉંચાં મુક્યાં. ને જગવાની વાર હતી તેથી તેઓ પોતાની બહાદુરીની વાત ચીત કરતા લાગ્યા. મુઠી ગરીમ નિ.પરથી છોડીને વાતચીત ઉપરથી એનું અનુમાન થયું કે એથી, હરેક જાતના યુદ્ધ કરી શકે એવા હર બેકોની યોદ્ધામાં સપડાઈ ગઈ છે. તેથી નિરાશ થઈ હતી છતાં ધીરજ મનમાં પારવાનું કારણ મળી. જાણ્યું અને પોતે કેવી દુઃખની જગેએ સપડાઈ ગઈ છે તેની જરાજર સમજણ પૂરતી તે સારી રીતે જાણતી હતી કે આવા પ્રસંગમાં કાંઈ પણ પ્રકારની યુક્તિ કીધા વિના તેમના સપડામાંથી મુક્ત થવાનું જ નહીં. શક્યું સુશકીલ છે. જો કદાચ ચરણ સમીપ આવી ઉભું રહે તો તેનાથી તે આટલી બધી ડરી જશે નહીં. પણ એક પ્રકારની દુરુદ્ધતી તે પોતાના અંગનું સંરક્ષણ કરવાને કુદરતી રીતે જાંઘાએથી હતી. તે દુરુદ્ધ એ કે તેના પેટમાં જે જાળક હતું તેનું ગમે તેમ કરીને રક્ષણ કરવું. જોછએ માનુષ્યને લીધે માતાઓએ મોટાં મોટાં અજાણી પમાડનારા શર પસકામ કીધેલાં છે. અને આજ દેસી પ્રેરણાશક્તિને લીધે મુઠી જખાં પ્રકારનાં સંકટો મુઠે મોઢે સહન કરવા લાગી.

ફિરકાને જમવાને માટે ઓરડાની વએ એક ટેબલ બીજાની તેનાપર બાણાં, ગલાસો, અને ગાટલીઓ લાવીને મુઠી. ચોર લોકો ટેબલની આસપાસ જમવા બેઠા. ને મોંમાં કેળીઓ નાંખતાં જમ ને પોતાના પરકમની તારીફ કરવા જમ. મુઠી છોડી દેવતા આગળ બેસીને સર્વ સાંભળતી હતી. લેણએ તેથીને માટે ટેબલ ઉપર રોટલા, માંસ ને દર મુક્યો. તેણે

નિશાની કરી તેને માટે ચોરનો ઉપકાર માન્યો, ને થોડું ધણું ખાવા લાગી એવું સમજીને કે ખાખાથી જરા શક્તિ આવશે તથા ચોર લોકોને સાંકે લાગશે.

ભેસએ મુઠી તરફ જોઈ પોતાના સાથીદારોને કહ્યું—આ બત્કડી બહારના જેવી ગરીબ દેખાય છે. અને તેથી હું ગમે તેમ તેણીનું કરીશ.

ક્રિસ્ટાઇન—(ચોર લોકોની પાસે બેઠી હતી) તેનો કુમળો ચેરો જો. તેના ઉપર વિશ્વાસ રાખતા ના. તેના ઉપરના ગરીબ દેખાવ ઉપરથી તમે ખુશ થાઓ છો. પણ ચહેરો જોઈને ઠગાનું નહીં.

ભેસ—તારો ચહેરો એવો ક્યાં છે ? તારો એવો ચેરો નથી તેથી મારું દેખી એવું બોલ છે. તારો ચહેરો કાંઈ જુઓ તો તને સેતાવની બહેનજ કહે.

એ સાંભળી બધા ચોર લોકો હસી પડ્યા. ઉપરા છાપરી ગલાસોમાં દારૂ ભરી કાવવા લાગ્યા. જેમ જેમ વધારે દારૂ પીતા ગયા તેમ તેમ તેઓ વધારે બકવાટ ઉપર ગયા—ડરામણી ક્રિસ્ટાઇન પણ બકવા લાગી—અને ભેસ, જે મુઠીને જોતો હતો તે માત્ર દારૂના ઘેનમાંથી મુક્ત હતો ને બ.બકાટ કરતો ન હતો.

પહેલો ચોર—મને અચ્ચો લાગે છે કે આ છોડી ક્યાંથી આવી હશે ? એણીએ કાંઈ દીવસ ખેતરમાં કામ કીધું હોય એવું જણાતું નથી. કારણ કામ કરવાને માટે એના હાથ ધણા કુમળા જણાય છે.

જેકીસ—એ છોડીને કાંઈએ જીમ થાપ આપીને કાઢી આણેલી છે. તેણીના પ્યારાએ એને છોડી દીધી હોય એમ જણાય છે. ને તેથી તેણી તે પ્યારાને શોધવાને નીકળી પડી છે. જે જીવાન છોડીઓ જીવાન માણસોનું સાંભળી તેમના પ્રેમ પાશમાં પડે છે તે સજળી છોડીઓની એવીજ અવસ્થા થાય છે.

મુઠીની આંખમાં આંસુ આવ્યાં તે હાથે કરી લુછી નાંખ્યાં. કારણ એ ચોર જે બોલ્યો તે ખરું હતું.

ક્રિસ્ટાઇન—જે કાંઈ મારી છોકરી હોય ને તે એવી રીતે નાસી નાય તો હું એને ગળે ફાંસો ધાલીને મારી નાંખું.

જેકીસ—કેમ સાંભળે છે કે ? ક્રિસ્ટાઇન, સાંકે થયું કે તને પરમેશ્વરે છોકરાં આપ્યાં નથી. છોકરાં તારે પેટે જન્મ્યાં હોત તો જાણે મહનના જેવાજ સુંદર પુતળાંહોતે.

લેસ—એ છેડી ગમે તેવી હોય તેનું આપણને શું કામ છે? મધ્ય
એટલું છે કે એણી અહીંથી કેયે જવા પામે નહીં એટલે બસ. તે તું કી-
સ્તાઇન જોજે. ખજરદાર એની કાંઇ મસ્કરી કરી તો. ને મેં તને કહી
મુક્યું છે તે યાદ રાખજે, નહીં તો તારી કમગજ્જતી આવી જાયજે.

કીસ્તાઇન—તારી આવી ધમકીના બોલ સાંભળીને હું ડરી જઈ એની
નથી તો. જાણજે. તો તું તારી મેજે એને સમજાવ કારણ હું ધારૂં કે એ-
ણી ખરેખર રહે છે. લેસ એના મેં ઉપર એક બચી લે.

બીજા ચોર લોકો—(હાથ પીને ઠે થયેલા) ને હમે કેમ રહી જ-
ઈએ? અમે પણ એણીને સમજાવીશું. ચાલો આપણે એક એક જણ જાણી
કરીએ એમ કીધાથી એણી છાની રહેશે.

આ શબ્દ બોલનાંતી સાથે લેસ ચોરના ત્રણ સાથીદારો ઉઠીને મુગીની
પાસે જવા લાગ્યા. પણ લેસ, મુગી અને બીજા ત્રણ ચોરો વચ્ચે પડ્યો;
અને બન્ને હાથમાં પીસ્તોલો ઝાલીને પોતાના સાથીદારોને આગળ અડવા
શકી મોઢે સ્વરે બોલવા લાગ્યો—“ એને હાથ અસડશો તો ખજરદાર !
તેને જે કંટાળો આપશે તેને હું આ પીસ્તોલથી મારીજ નાખીશા એ જાણડી
મારી છે; જારે તમે તેણીને જોઈને આગળ ચાલ્યા તારે હું એણીને મ્હા-
થ ઝાલી ઉઠાડીને અહીં લાગ્યો છું. તેણીને અહીં આણુનાર પણ હું જાણું.
જો એણીને મારી પછીઆણી તરીકે રાખવાને હુંજ તૈયાર થયો હતો. તેમાં
તમારો શો હક છે ? જોડ તો ખરો કે એને મારા વિના કોણ આંખળી અ-
સડી શકે એવો છે? જો કાંઈએ એની ઉપર હાથ નાંખ્યો તો આ પીસ્તો-
લથી મુએજ સગજજે. !

આ સાંભળીને બધા હુટારાને ધાસ્તી લાગી. તેઓ જાણતા હતા કે
આ તેમના સોગંદીને છેડાથી કાંઈ સાર નીડવાનો નથી ને જે એ ધમ-
કી આપે છે તે ખરી કરી બતાવ્યા વિના રહે એવો માણસ નથી. તેથી
તેના અંતરનો દ્રવ્ય જોઈ બધા ખડખડ હસી પડ્યા. મુગી છેડો
આ જોઈને બચથી ઉઠજ ગમરાઈ ગઈ હતી. તેણી ચોરશીના મુઠામાં
જઈ ધુટણીએ પડી દયા આણુવાને માટે ચોર લોકોને વિનવવા લાગી. લેસ
તેની પાસે ગયો ને તેના મનનું સાંતવન કરવા લાગ્યો. બીજા ચોર લોકો
હવે એણીને હાથ અસડવાના નથી એવું જાણીને મુગીનો હાથ પકડી તે-
ણીને ચોરશીમાં લઈ જઈ, એક જુનું બીજાનું બતાવી તેણીને સુધ જવાની
નિશાની કરી બતાવી. એ ચોરશીમાં મુગી ઊઠી એકલી હતી ને તેજ

હીવે પશુ ન હોવાથી સવન અંધકાર હતો. પશુ એ બે ઓરડા વચ્ચે
જે લાકડાનો આંતરો બરી લઈવેલો હતો તેની ફાટોમાંથી બીજા
ઓરડામાં થું આસતું હતું તે જોઈ શકાતું. મેરા ઓરડીમાંથી મયા અમા-
ઉ તેણી જો કે જમણીમાં પડી હતી છતાં તેણી મેરા બહાર જતાંની સાથે
ખ્યારીમાંથી ઉઠીને બેઠી. ને આંતરની ફાટ આગળ કાન ધરી ચોરા જે
બોલતા હતા તે સપથું ધ્યાન દઇને સાંભળવા લાગી. તે વેળા સર્વ ચોરા
હસતા, દાર હાસતા, ને ગાયન ગાતા હતા. તેઓ આવી રીતે ઘેનમાં પ-
ડ્યા પડ્યા નાચતા ખાતા પીતા હતા તે વેળાએ લાગ સાધીને મુગીનાસી
જાય તો કેવું સાફ ! તેણી આનુમાનુ જોડે-એક બારી આગળ આવી,
જેમાંથી આખું જંગલ દેખાતું-ને એના ગનમાં એકદમ કેદમાંથી મુક્ત
થવાની આશા ઉત્પન્ન થઇ. ઓરડીની બહાર જમીન સરખી હતી. ને
બારીએથી હીમત રાખી કુદકો મારી આવી જાય એવું હતું. પશુ બારીમાં
હાથ નાંખતાની સાથે બારીના બહાર મજબુત ગજબા હાથમાં આવ્યા, તે-
થી બારી બહાર જવાને લાગ ફાવી શક્યો નહીં. ગરીબ બીમારી મુગી
છેડી ! તાફે નસીબનું પાંદડું ક્યાં ઢંકાઇ મયું છે? અલાર-મુધીમાં જે બધ
અને સંકટો આવી પડ્યાં હતાં તેના કરતાં આ નિરાશાનું દુઃખ વધારે બ-
યંકર લાગ્યું. બ્યારે કેદમાંથી મુક્ત થઇ નાસી જવાની આ સારી તક હાથ
લાગી ત્યારે ગજબા જોડેને તેણીની સર્વ આશાનો એક ક્ષણમાં બંધ
થઇ ગયો. એ બયંકર ગુરામાંથી બહાર નીકળી નહીં તો અત્યંત કુસ્તા-
થી મરણને શરૂ થવાનો પ્રતંગ આવી લાગવાનો ! નિરાશ થઇને પથા-
રીમાં પડી, ને મોં ઉપર બળે હાથ મુકી તેણીના અંતરમાંથી ઉમરા આ-
વતાની સાથે આંખમાંથી દડદડ આંસુ પડ્યાં. મોટેથી કુસકો ખાઇ કંઈ
બગઇ આવ્યો ને આખરે લાઆરીથી રોષ પડી !

ભાગ ૨૨.

આ પ્રમાણે તે લાંગી અને બયંકર રાત્ર પસાર થઇ. ચોર કોડો સગ-
ડીની પાસે સુતા; ને મુગીના સારે નસીબે કીસ્તાઇન પશુ સુતી. નહીંતો
તેણી મુગીની સાથેજ ખાટલી ઉપર સુને; પરંતુ પાસેના ઓરડામાંથી જરા
અવાજ થતો કે મુજતબી અને જલદી છુટવાને માટે કાઇ પ્રકારની પ્રાર્થના
કરતી. એવી રીતે મુગી છેડીએ અ.બી લાંગી રાત કાઢી.

સવારના પોહોરમાં ચોર કોડો ઉઠ્યા, પોતાનાં હથીઆર છુપાવી

દીધાં ને જે ભીંતપર રાતના લટકતા હતા તે પશુ મુંપડીની નીચે જે ખાડો હતો તેમાં છુપાવી દીધાં ને પછી લાકડાં ચીરવારનો વેપ ખારજ કરીને જંગલમાં પોતાને ધંધે લાગવાને ધરમાંથી નીકળી પડ્યા. મુંપડીમાંથી ખહાર ગયા અગાઉ ભેરા નામનો ચોર મુઠી પાસે જઈ તેણીની આગળ હસીને હાંતમાં બોલ્યો—આજે રાતના મારી વહાલી, હું તને મારી ખાયડી કરીશ !

ચોર પોતે જે વાક્ય બોલ્યો તેમાંનો એક શબ્દ મુઠીએ સાંભળ્યો નથી એમું તેણે માન્યું પશુ અરેરે ! ગરીબ મુઠી તેના બોલવાનો અર્થ બરાબર સમજી ગઈ. ત્યારે હવે એ રાક્ષસ જેવા માણસ તેણીના ઉપર બળાત્કાર મુજબ કરવાનો ! મુઠીને ઘણો ધુસ્સો ચડ્યો પશુ શું કરે ? તે મનમાં મનમાં ઘમ્મી દીધો. અને મુઠી ત્યાં બેસી રહેશે એવી ખાતરી કરીને તે મુંપડીની ખહાર આવ્યો ને કીરદાઘવને એ જુવાન છોડીની સંભાળ રાખવાનો હુકમ આપ્યો.

બ્યારે મુઠી છોડી ચોર ભોકતી સાથીદાર બાઈ સાથે એકઠી પડી ત્યારે તે બંધકર રાક્ષસી જે કુરપચાથી અને નિર્દયતાથી તેણીના ઉપર દ્રેષભાવ રાખતી તેણે જેવી નિર્દયતાથી ચલાય તેમ ગરીબ છોડીની સાથે વર્તન કાઢ્યું. જે ગરીબ મુઠી છોડીએ એક પણ શબ્દ બોલ્યા વિના સર્વ સહન કીધું તે સારી રીતે બાલ્યતી હતી કે એ રાક્ષસીને કમળી એ કામ ધાણું મુશકીલ હતું—મુઠીની નીશાની અને આસુ જેહને એ ઝકેણુ જેવી ખાયડી તેના ચાળા પાડ્યા લાગી, એટલે મુઠીએ માર્યું કે આ બંધકર મુંપડી છોડીને જલદી નહીં જમણનો આજે આજ દેઝણે મારે ખાણુત્યાગ કરવો પડશે. સને ચાર ચોરો મુંપડીમાં પાછા આવ્યા ને થોડું ધણુ જે ખાયાનું હતું તે ખાઈ લીધું; અને ભેરાને સાથે નાંખ્યા વિના હસીઆરબંધ જઈ સતે ધાડ પાડી હુંટશટ કરવાને ધરમાંથી બહાર નીસરી પડ્યા.

ભડીસ—કેમ તારે હમારી સાથે આજે સ્વારી કરવા આવવું નથી કે શું ?

ભેરાં—હમણાં હું કાંઈ આવનો નથી, તમે આગળ ચાલના થાઓ એટલે હું પાછળથી આવી પહોંચુ છું. એટલામાં એક બે કલાક મારી વાલી મુઠીને બેરીની પાસે બેસી ખુશાથી વાતચીત કરી લઈશ.

આ શબ્દ બોલતી વેળા ચોરની આંખો નજીક દેવતા જેવી ચળકવા સાચી ને પોતાના શિકરને બેઠને મોં ગલમળ્યું.

ખીરી—હીક ત્યારે. હમે તને આ વેળા જવા દઇએ છીએ. પણ હમે પછી આવી પ્રેમની બાજત આવી પડે તો લુટના ધંવામાં હમે તને સામેલ રાખીશું નહીં.

જમકીસ--તે. જંગલમાં જો ગાડી બાડી મળે તો તેના ઉપર હુમલો કરવાને આપણે અમટલા ત્રણ જણા શું કરી શકીશું?

લેશ--જો દીવસે હું નહીં આવું તેજ રાત્રે એવી અકસ્માત રીતે બાડી મળી જાય એમ કાંઈ બને એવું નથી, બીજું હું કહું છું કે એક બે કલાક પછી તમારી પાછળ હું આવી પોહોચું છું એટલે તેમને શી હરકત છે?

ફેંક--ભાઈ, તારી નજરમાં આવે તેમ કર ને આજે કાંઈ અચ્છો શીકાર હમને મળી જશે તો તારો ભાગ કાંઈ એમાંથી મળવાનો નથી એ યાદ રાખજો.

લેશ--એ તાર્ક કહેવું વાજખી છે ભાઈ.

લેશ શીવાયના બીજા લુટારાઓ આદ્યા ગયા. તે જવા અગાઉ મુગીની સાથે થોડીવાર અટક્યાણુ કરીને માંડોમાંડે હરી પડ્યા. પરંતુ તે વેળા ચોરો ગયા પછી લેશ એકલો એની સાથે રહેવાનો છે તેથી રાતના એ અખળા ઉપર કેવા પ્રકારની વિપત્તી પાડશે તેની એ ગરીબ બીચારી મુગીને કાંઈ ખબર ન હતી. લેશ પોતાના સાથીદારો સાથે ગયો નહીં એવું જોઈને તેણી માયાથી તે પગ મુધી સર્વાંગે મુજબ લાગી. અને ક્રીસ્ટાઇન જ્યાં ઉભી હતી તેણીની તરફ મદતને જુદે આંખોની નિશાની કરી માગણી કરવા લાગી! ક્રીસ્ટાઇન ગમે તેવી દુર સ્વભાવની હતી છતાં સ્ત્રી જાતને સ્ત્રી જાત મદત કરી શકે એવા હૈયુથી મુગી તેણીના બંધી દયામણુ ચેહેરે જોવા લાગી. પણ કમનસીબે તે ડાકેણુ મુગીની સામાં દ્રેષભાવથી જોવા લાગી. અને લેશએ એને આંખની નિશાની કરી જતા રહેવાને કહ્યાથી તે ડાકેણુ બીજા નાના ચોરડામાં જઈને બારણું અફાળી વાસી દીધું. આ મોટા ચોરડામાં મુગી બીચારી છોડી અને આ રાક્ષસ જેવા ગયનક શરીરનો લેશ ચોર રહ્યાં--જેમ એક કુમળી હરિણી ઉપર વાધ તક્ષપ મારે તેવી રીતે લેશ આગળ આ કુમળી છોડી હતી. એની ત્રાપમાંથી છુટવાને મુગીછોડી ક્રીસ્ટાઇનની પાસે જવા લાગી એટલે લેશ ચોરે તેમ કરવા દીધું નહીં ત્યારે મુગીએ જોયું કે અહીં મારી આવી બની, ને ગમે તે કપાય કરીશ તો આ રાક્ષસ મને આજે છોડે એવો નથી ને નાશી જવાનો કાંઈ પણ કપાય જડતો નથી.

એવું જોઇને જીવતી આશા મુઠીને ધાસ ઉપર જઈ પડી. આખા શરીરમાં ભયથી ધ્રુજતી પેડી, કારણ કે એણી અને લેરા શીવાએ બીજી ત્યાં કોઈ રહ્યું નહીં. એટલે એના મનમાં જેમ કહે તેવા તેણીના હાથ, અપેક્ષા, અમર્યાદા તે કરી શકે એવું હતું.

લેરાએ સઘડીની પાસે એમી પોતાની બીડી સંગ્રામી. કેટલીક મુદત મુઠી તે પીચી તે તેમાંની પરવરણા કે દારૂના જામ પર જામ પીવા માંડ્યા. મુઠી છોડી ઉપર કુદરીથી જામ લાગ્યો. તેણી ધાસ ઉપર પડીપડી ધ્રુજવા કરતી હતી. એ કુર રક્ષસથી જરા ફરજ હતી તેથી ત્યાંજ બેસાને રડી પડી.

ગરીબ છોડી તરફ પ્રેમની કુદૃષ્ટિ કરી તે વારેવારે જોઇને બોલ્યો—ખારી છું તો ધગીજ ખુપસુરત દેખાય છે. તારી આંખો કેની રંગીઆમંશી છે. ને દાંત કેવા મજેતા સુંદર છે! પણ પેલા મુરખા મારા સાથીઓએ તને જરાબર નિહાળીને જોઈ હને તો તે તને છોડતે નહીં. પણ માસ પંખમાં તું આજે સપડાઈ છે તે જવાની ક્યાં હતી. જે પણ મારી વડાલી, તું મનમાં ડરીશ નહીં હું મારા સોજનીઓના હાથમાં તને જવા દેવાનો નથી. તારા જેવી કાંઈ વારે વારે મળી આવતી નથી.

ચેરના આ ભાવંકર શબ્દ સાંભળીને મુઠી છોડીના આંખા શરીરે કૂંપ વાયુ છુટ્યો, પણ જ્યારે લેરાએ મુઠીને પોતાની પાસે આવવા કહ્યું ત્યારે મુઠીના તો માત્ર ભંગ થઈ ગયા. તેણીએ જાણે જોડેરી હોય તેમ સાંભળ્યું નહીં એવું જણાવ્યું, ને નીચી નજર ધીની. લેરા જગૌંપરથી ઉઠ્યો અને મુઠીની પાસે ગયો. મુઠી છોડીનો દમ ચાતવા માંડ્યો, દુષ્ટ તેણીના ગાલ ઉપર હાથ ફેરવ્યો—તેણી તેણે ડરથી ચમકવા લાગી, ને નાસવા જતી હતી એટલે તેણે તેણીનો હાથ ઝાટી જીવનથી બેસાડી રોકી. પછી પોતે એક હાથે તેણીને કમરથી ઝાટી પોતાની પાસે ખેંચવા લાગ્યો. ગરીબ મુઠીએ પોતાના હાથ પોતાના મોઢાંપર મુક્યા એવા હેતુથી કે તેના ભાવંકર ચેડેરો પોતાની નજરે પડે નહીં.

લેરા—કોઈ જાણે કે તું ખેતી હશે નહીં? (એમ કહી પોતે મોટાજાં હસી પડ્યો.) મારી વાલી, મારી પ્રિયા. આ તું હંસવા જેવું કરે છે. હું બીજી કાંઈ તારી પાસે માંગતો નથી પણ તારા પરવાળા જેવા લાલ ગાલ ઉપર મને ખચી કરવા દે !!

તે આવવા નિર્લજ્જ શબ્દ બોલીને મુઠીને પોતાની પાસે તોણવા લાગ્યો.

ને તે સુંદર મુગીના માલપર જુલમથી ગચી કરવા ગયો. પણ મુગીએ સૌમત રાખી ઘણા જોરથી એને પાછળ ખસેડી દીધો. એકદમ ધક્કા લાગવાથી પોતે પાછળ ખસી ગયો. તેનો લાભ લઇ મુગી ને ટેમણપર ચોરા જમ્યા હતા તે ટેમણની પાછળ તેનો આસરો લઇને ભરાઇ ગઇ. હવે લેરા અને મુગીની વચ્ચે ટેમણ આવવાથી ગન્ને જણ છુટા પડ્યા. લેરા મુગીને પકડવા ગયો. પણ તેણીએ જોળ નાસવા મોડ્યાથી લેરાએ ટેમણને એક લાત મારીને તેને ઉધું પાડી નાખ્યું. અને પછી લેરાએ કહ્યું— તું મને અટકાવવા માંગે છે? એમ કહી પોતાના શીકર ઉપર અચાને પામીને નેત્રા લાગ્યો. પછી એકદમ હસી પડી બોલ્યો—આ તો ઘણું હસવા જેવું કરે છે દેખુ? એમ કહી લેરાએ મુગી ॥ હાથ ઝાક્યા એટલે મુગીએ પોતાને તેના પાંખમાંથી છોડવાને ધણાંએ ફાંફાં માર્યા પણ બધા વ્યર્થ. એ રક્ષસ કુરુનાથી અને જગમીપગાથી પોતાથી બી શક્યું તે પ્રમાણે તેણીને સતાવવા લાગ્યો અને તેણીને ઘમસી ઘઈ જઇ ખુણામાં ધાસની પથારી હતી ત્યાં લઇ ગયો. પરંતુ કર્મ સંયોગે તે વેળા કાંઈએ સુંપડીનું જારણું જોરથી ઠોક્યું.

લેરા—આ વખતે જેણે આવીને માઈ જારણું ઠોક્યું તેનું સત્યાનાસ જાણે. મારા સોગતીઓ મને પજવા આવી છે. પણ જાણો હું કાંઈ તેમને જારણું આ વેળા ઉઘાડવાનો નથી.

“ જારણું ઉઘાડો—માઈ રક્ષણ કરો. પરમેશ્વરને ખાતર માઈ રક્ષણ કરો. મને બચાવો તો મોં માગ્યા પૈસા તમને ઇનામમાં આપીશ.” એવો કાંઈ અજાણ્યા માણસનો અવાજ કોઠડીમાં સંભળાયો.

આ અવાજ કાંઈ પેલા ચોરાનો ન હતો. લેરા તો ગાંઝા જેવો બન્ની બણો બયબીન થઇ ગયો. અને મુગી છોડી ધુંટણીએ પડી આ અચાનક આવી પડેલી તક માટે પરમેશ્વરનો ઉપકાર માનવા લાગી. આ બનાવ જાનતો હતો એવામાં ફીસ્ટાઇન ઓરડીમાંથી બહાર આવી અને આતુરતાથી લેરા ખાસે ગઇ.

કેણુ—સાંભળ્યું. તમને કાંઈ બહાર બોલાવે છે? અવાજ કોનો છે એ કાંઈ ઓળખાતું નથી.

લેરા—સાંભળું છું, સાંભળું છું. પણ જાણતી જાણતી જારીમાંથી ને કે એક માણસ છે કે વધારે ?

ફીસ્ટાઇન—એક જ છે.

લેરા—એમ હોય તો ખાસજી ઉધાડીએ. પણ આપણા સાથીઓ આ-
વી પહોંચે ત્યાં સુધી જરા વિચાર રાખવો જોઈએ.

લેરા ચોરડીની વચ્ચે જ્યાં ટેંગલ હતું ત્યાં તે પાછું મુકીને ખીડી પીવા
લાગ્યો, સઘડી આગળ જઈને એકો ને પોતાનું મોઢું ડેકાવે રાખ્યું. પછી
ક્રીસ્ટાઇને જઈને ખાસજી ઉધાડ્યું ને તે માણસને અંદર દાખલ કરીધો. આ
માણસ ચોરને ત્યાં આવીને રક્તણ માગતો હતો. એ મોટી ઉમરનો અને
ઉંચા પ્રકારનો માણસ હતો. તેના પહેરવેશ ઉપરથી તે પૈસાવાળો હોય
એવું જણાતું. પણ તેના માથાપર ટોપી ન હતી—તેનાં કપડાં વિસ્ખલિત
હાલમાં હતાં. તેના ચહેરા ઉપરથી તે કાંઈ મોટા બાળમાં આવી જઈ
ગમરાતો હોય એવું જણાતું હતું. તે નવો માણસ ચોરડીમાં આવ્યો ને
ખાસજી પાછું વાસી દીધું એટલે એના જીવને જરા કસાર વળ્યો એવું લાગ્યું.

તે બોલ્યો—મારા સજ્જન માણસો, તમને આ વખતે મેં તકલીફ
આપી તે માટે હું તમારી પાસે પ્રથમ મફત માગું છું (લેરા અને ક્રીસ્ટા-
ઇને) મેં આવીને તમારી નિદ્રામાં ખલેલ પુગાડી; પણ તમે મને આજે
જે આશ્રય આપ્યો છે તેથી મારો જ્ઞાન બચી ગયો, નહીં તે કમરેલો
હું મુકોતોજ.

લેરા—શું થયું મારા મહેરબાન.

નવો માણસ—મને હમણાંજ ચોર લોકોએ જંગલના રસ્તાપર લુટી
લીધો. હું અને મારો નોકર ગાડીમાં બેસી હતા. ને અંધારામાં મારો ગાડી-
વાળો ઘોડાએને સપાટા બંધ દોડાવતો હતો. એટલામાં ચોર લોકોની એક
ટુકડીએ આવીને આ જંગલમાં મારા ઉપર હુમલો કરીધો. ઘોડાએને એકદમ
ચોભાવી ઘોડાવાળાની ઉપર બંદુક છોડી તેને ગાડી નીચે પાડી નાખ્યો.
પછી ચોરોએ મને અને મારા નોકરને ગાડીમાંથી ઉતાર્યા અને એક ચોર
ગાડીમાં શું હશે તે જોવાને ઉપર ચઢી ગયો. એ તક સાધીને હું નાસવા
માંડતો હતો એટલે આડીના એ ચોરોએ મને જોયો પણ તેમને મુકારી
હું નાસીને અળ્યો છું. હું જંગલમાં ગયો ને ધારી ઝાડીમાંથી પસાર થઈ
મારી નજરે તમારી ઝુપડીમાંતો દીવો દેખાયો તેથી અત્યંત દોરવાઈને
ફાંઈ વસ્તી હશે એવું ધારીને તમારા ખાસજી આગળ આવી પહોંચી મેં
ખાસજી વગાડ્યા.

લેરા—ચલ્યું સાઈ થયું સાહેબ, આ સગડી લઈને દાહમાંથી આવ્યા
છો એટલે જરા ગરમાવો તો લે.

એક ખુરશી લઇને એ નવો માણસ બેઠો અને બોલ્યો—તમે ધણા બધા માણસો જણાઓ છો. પણ મારા માણસનું શું થયું હશે ? તેઓ એ બચારના શું હાલ કરતા હશે ? તેને ચોરોએ મારી નાંખ્યો તો નહીં હોય ?

ભેરા—એવું ધારવાનું કાંઈ કારણ નથી. તમારા માણસને સારી રીતે છુટી લઇને તેને ઘણું કરીને તો છોડી મુકશે. તમને અટકાવવાને માટે તેમણે ગાડીવાળાને મારી નાંખ્યો હશે. એ લુટારાઓની રીત હું જાણું છું. આ ભયંકર જંગલમાં એવા પ્રકારના અકસ્માતો ઘણી વેળાએ બને છે !

નવો માણસ—મારે આ રસ્તે આવવું જોઈતું નહોતું. આ માર્ગે કાંઈ સીધા નથી પણ આ રસ્તે આવવાનું કારણ એટલુંજ કે આ પ્રદેશનો ભાગ મારે નજરે જોવો હતો.

ભેરા—તમે પણ લુટારાઓના હાથે લુટાયા છો કે શું ?

નવો માણસ—ના—ધધિરની મહેરબાનીથી હું બચી ગયો. મને લુટવાનો તેમનો ધરાદો હતો એટલામાં હું તેમની કનેથી નાસી ગયો. ને મારી પાસેની પાકીટ બુક ને પૈસાની કોથળી સંભાળત રહી છે.

ભેરા—(કીરટાર્દન તરફ જોઈને) એ ઘણું સાફ થયું. હવે મહેરબાન તમે ધીરા પડો ને જોણે કાંઈ બન્યુંજ નથી એમ ધારો. હમાતથી બનશે તે પ્રમાણે તમારી આગતા સ્વાગતા કરીશું. કારણ સવાર પડ્યા વિના તમારાથી નીકળાય એવું નથી. ને કદાચ તમે જશો તો મોટું મુશ્કેલીનું કામ કરીને પશ્ચાતાપમાં પડશો.

નવો માણસ—એવો કાંઈ મારો ધરાદો નથી. તમે મને સવાર સુધી મહેરબાની કરી આ ઝુપડીમાં આશ્રય આપશો તો હું ત્યાં સુધી રાતના જનાર નથી.

ભેરા—બહુ સારો તમે વિચાર કર્યો. કીરટાર્દન, ત્યારે તું આપણા પ્રેરણાને માટે કાંઈ ખાવાનું હોય તે લાવ.

આ વાતચીત થતી હતી તે વેળા મુગી નવા માણસને ધારી ધારીને જોતી હતી. જેનો ચહેરો જરા કડક છતાં જોતાંની સાથે તે સન્માન આપવા લાયક છે એવું લાગ્યું. મુગીના મનથી ચુલામાંથી નીકળી ઓલામાં પડવા જેવું થયું. ઝુપડીમાં રહેનારાઓની રીતમાતથી જાણીતી થવાથી તેણી આ પ્રવાસીને જોઈને ધ્રુજવા માંડી. ને પરાણા તરફ વારંવાર નજર કરીને મેતાના ઉપર કેતું સંકટ પડ્યું છે તે જણાવવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગી.

મરતુ એ ઝોરડીમાંના એક ખુણામાં ધાસની પથારીપર બેઠેલા મુર્ખો એના જોવામાં આવી ન હતી. જંગલમાં આવી પડેલા બપોથી મુક્ત થયો નહીં એટલામાં પરાણો ખુરશીને સઘડી પાસે લઈ જઈ તેના પર બેઠો પણ પાસે કાણ છે તે એના જોવામાં આવ્યું નહીં,

લેરા—એટલું સારું થયું કે ચોર લોકો તમારી પાછળ લાગ્યા નહીં. એમ કહી તેણે પરાણને દારતું ભરેલું એક જામ આપ્યું.

નવો માણસ—એઓના કપાટામાંથી હું છુટ્યો તેનું કારણ હું એમ જાણું છું કે એમાંનો એક ચોર મારી ગાડીમાં બેસીને હતો એવામાં ધોડાનાં પગલાં વાગતાં સાંભળાયા તેથી તેઓ બધા મારી પાછળ લાગ્યા નહીં.

લેરા—(ખુરશીપર અદુકડો બેસી) ત્યારે તમારા સાંભળવામાં ધોડાના પગલાંનો અવાજ આવ્યો કેમ ?

પ્રવાસી—મને એમ તો લાગ્યું, પણ હું તે વેળા ધણો ગભરાટમાં પડ્યો હતો. તે અવાજ બીજા ચોરોનો થયો હશે અગર એ ચોર લોકોને ધરડવા માટે પાછળ સરકારી સ્થાન દોડતા આવતાનો અવાજ કદાચ હશે.

લેરા—એ બનવું વ્યાજબી છે.

પ્રવાસી—પડેલા હું એક સીપાઈની નોકરી કરતો હતો ને મને ઘણી જખત લદાઈઓમાં જવું પડતું, પણ હું તમને નિષ્કપટથી કહું છું કે ચોર લોકો મને મળે એ ગમતું નથી. એવા લકડંગા લુટારા મળે ત્યાં આગળ હોંમત કાંઈ કામમાં આવતી નથી. એ શીવાય મારી પાસે હથિ-આર હતાં નહીં.

લેરા—શું તમારી પાસે હથિઆર નહતાં ?

પ્રવાસી—વાત ખરી કે મારી પીસ્તોલો ગાડીમાં હતી. પણ તેમાં દારૂ ભરી તખવાનું હું બુલી ગયો હતો.

લેરા ચોર વિચારમાં પડ્યો. જંગલમાં રસ્તાપર ધોડાના પડખા ધ-બળાયા એ વાત પ્રવાસીના મોઢેથી સાંભળી તેથી તેના મનમાં તમે ઉપર થઈ રહી. તે આવરો બની ગયો. ને અત્યાર સુધી જે સાંતતા જણાતી હતી તેમાં ખલેલ પડી.

પ્રવાસી—તમે જંગલમાં લોકડાં ફાડવાનો ધંધો કરો છો નહીં ?

લેરા—“ હા સાહેબ. (ક્રીસ્ટાઇન તરફ આંગળી બતાવીને) આ મારી જામડી થાય છે સાહેબ. ” ક્રીસ્ટાઇન આ વેળા આવતું મોકલતી હતી.

પ્રવાસી—અને તમને આ જંગલમાં રહેતાં બીક નથી લાગતી ?

લેરા—શેની બીક હમને લાગે મહેરબાન ? હમે કાંઈ એવા પૈસા-
જાણ નથી કે લુટારા હમારી પાસે આવે, લુટારા કાંઈ મજાને માટે મા-
ણસને મારી નાંખતા નથી. કીસટાઇન તું જરા જોતો. આપણા પરાણા
જમીને સુધ જરા માટે તેમને સાડું પથારી પાથરી નાંખ.

પ્રવાસી—(મનનો ગભરાટ હવે મરી જઈ શાંત થયો હતો) વાલી
બાઈ, શું કામ આટલી ઉતારાગ કરો છો ? પગી જે ઓરડીમાં તે બેઠો
હતો તે ઓરડીમાં ચારે તરફ જોવા લાગ્યો. જોતાં જોતાં મુગી છોડી જે
ધાસ ઉપર બેઠેલી હતી તે પોતાની આંખે એવી રીતે પ્રવાસીની તરફ
જોતી હતી કે તે જોઇને પ્રવાસી ગનમાં ચમકી ઉઠ્યો. પ્રવાસી મુગીનો
હિતરી ગએલો અને માંદા જેવો ચહેરો જોઇને જે ચમત્કારીક રીતે તેણી
જોતી હતી તે જોઇને ઘણો અચંબો પામ્યો.

પ્રવાસી—(કીસટાઇનને) આ બાઈ કાણ છે ? અત્યાર સુધી મારી
નજરે એ પડીજ નહીં ?

કીસટાઇન—એ તો કાઈ નહીં. એક બાપડી છે. (ટુંકામાંજ પ-
તાવી દીધું.)

પ્રવાસી—શું એ તમારી છોકરી થાય છે ?

લેરા—ના સાહેબ. એ છોકરી મુગી ને બેરીછે અને આ જંગલમાં
હમને મળી આવી. એને દયાની ખાતર હમારી ઝુંપડીમાં હમે રાખી છે.
તેણીના પટમાં ગર્ભ દેખાય છે તેથી નિરાધાર બાઈ જનથી હમને દયા
આવવાથી એ હમારા ઘરમાં રહે છે.

પ્રવાસી—એ તમે ઘણું જ સાડું કામ કર્યું છે. કમનસીબ છોકરી ને
આવી જીવાન અને આવી સુંદર ! તે ક્યાંથી આવી, ક્યાં જવાની હતી
તે તેણીના બાપનું નામ તમને ખબર છે ?

લેરા—તે મુગી ને બહેરી છે સાહેબ. એટલે આપણે એને પુછીએ
તો મુરખાઈ કહેવાય. ને હું જુવતો ન હઉં તો ગાંડી પચુ હશે. છતાં હું
એને મારા ઘરમાં રાખીશ.

આ સર્વ શબ્દ મુગીએ સાંભળ્યા—તે ઉડી અને પ્રવાસીની પાસે ધીરે
ધીરે ગઇ ને તેના તરફ દયાની લાગણીથી જોવા લાગી.

લેરા—આ શું કરે છે ? મને અત્યાર સુધી ખાતરી હતી કે એ
ગાંડી હશે. કીસટાઇન, મુગીને બીજા ઓરડામાં લઈ જા. તેની સુવાની વેળા
થઈ છે.

ક્રીસટાઇન ગરેબ છોડીને જંગલી રીતે પાસેની ઓરડીમાં તાણી મઠ; અને ધણીજ નાણુસીયા મુગી ક્રીસટાઇનની સાથે મઠ. જેની હાજરોથી આટલું બધું સુખ ઉપજ્યું ને નજર આગળથી ખસી જાય એ મુગીને ગમ્યું નહીં. છતાં ક્રીસટાઇનના કહેના પ્રમાણે કીધા વિના છુટકા ન હતો. પ્રવાસીને જોતી જોતી ઓરડીમાં મઠ એટલે ક્રીસટાઇન જે એરડીઓ વચ્ચેનું બારણું વાસી દીધું. ક્રીસટાઇન મુગીની પાછળ ઓરડીમાં મઠ. ક્રીસટાઇન ત્રણ ચોરો હતી કેમ નથી આવતાં એવું જાણીને અસ્વસ્થ ચિત્તથી બીરી આગળ જઈને તેમાંથી બહાર જોવા લાગી. મુગી છોડી ઉપર લેવાને કુંભાલ બીજાનામાં સુતી નહીં, પરંતુ એ પ્રવાસી જે આ કું-પડીમાં રાતના રહેશે તો તેનાએ પણ શા બચાવે હાલ થશે તે બાબત વિશે એને શી રીત વાઢેક કરશે એ બાબતનો વિચાર કરવા પથારીમાં પડી. પણ તેણીનાથી એની પાસે હવે જવાય શી રીતે ? ને કદાચ જવાય તે-પણ એનાથી જોવાનું ન હતું તેવી કેવી રીતે સમજાવી શકાય ? આ વેળા બેરા બેર ઓરડીનાં આગ્યો, સંભાળથી બારણું બંધ કીધાં, ક્રીસટાઇનની પાસે જઈને નીચે પ્રમાણે જોવા લાગ્યો, અને તેમાંનો એક એક શબ્દ મુગીના સાંભળવાનાં આગ્યો. કારણ ક્રીસટાઇન અને બેરા એ બન્ને મુગી છોડીને બહેની પણ છે એવું સમજતા હતા.

બેરા—એ લોકો આવતા હોય તો બારીમાંથી જોને ?
ક્રીસટાઇન—ના, મને કાંઈ સંભળાતું નથી.

બેરા—ધણી આશ્ચર્યકારક વાત છે. આ પરાણે આપણે આં આંચે ત્યારથી એ લોકો જંગલમાં શું કરતા હશે ?

ક્રીસટાઇન—કાંઈ કલ્પના કરી શકાતી નથી.

બેરા—જ્યારથી એણે મારી આગળ ઘોડે-સ્વારની વાત કરી ત્યારથી મારું મન ધણું અસ્વસ્થ થયું છે, કે રજોને આપણા સોબતીઓ અહીં પકડાઈ જાય.

ક્રીસટાઇન—તમે જાણો છો કે તેઓ બધું પોકળ ફાડી દેશે ?

બેરા—ના ના ? પણ સાંભળ. આપણે પરાણે જમીને ઉંધી મઠો કે હું આપણા સાથીદારોને શોધતા જઈશ. જો તેઓ જંગલમાં હશે તો તેઓ કયાં આગળથી જડી આવશે તે હું જાણું છું. જો તેઓ પકડાયા હશે, અગર નહાસી જઈ પોતાનો જીવ બચાવ્યો હશે તો પરાણે ઉંધો મ-યા પછી આપણે બહાર આવ્યા જઈશું; ને તેની પાસે જે કાંઈ પૈસો હશે

તે લઇને જંગલમાં ચાલ્યા ગયા કે બધું ભય જતું રહેશે.

કીરટાર્જન—મહુ સારી તજવીજ તમે યોજી છે! ચાલો આરે પરા-
જ્ઞાને જમાડો, તે ઉંઘી જાય ત્યાં સુતી રહી જુઓ ને પછી આં બુપકો-
માંથી ચાલ્યા જાઓ. એટલામાં હું જરા વિશ્રાંતિ લઉં છું, કારણ હું એટ-
લી બધી થાકી ગયો છું કે મારે આડા પડ્યા વગર ચાલે એમ નથી.

લેરા—તેમ કર ત્યારે. ને જ્યારે તારી મદતની જરૂર પડશે ત્યારે હું
તને ઉઠાડીશ.

લેરા પ્રવાસી પાસેના ખીજા ઓરડામાં ગયો. એ વિદુષ્ય ચેહરાની કી-
રટાર્જન પોતે, મુગીના ખીજાના પાસે જન્મને સુતી, અને તે સ્ત્રી અગાઉથી
નક્કી કરી રાખ્યા પ્રમાણે વર્તીને પરાણાનું રખેને ખુન કરે એવી સ્થિતિમાં
જોઇએ બાઇની પડોસમાં સુવાની જરૂર પડી. પણ તે સુતા પછી મુગી જરાપણ
હાલી કે ચાલી નહી. એ બન્ને માણસનું સંભાષણ તેણીએ પુરે પુરું સાં-
ભળ્યું હતું તેથી તેઓએ શું કરવા ધર્મ હતું તે જાણતો એકે એક સ-
ખ્દ તેના સાંભળવામાં આવ્યો હતો. તેથી એ પ્રવાસી હુણ્ણ ન જાય તે-
માંથી તેનું રક્ષણ કરવાની ઇચ્છા થઈ. અને જો એ છુટે તો પોતાનો પણ
છુટકો થવાનો સંભવ રહે. એણીને એક ખીક હતી. ને એ ખીક પેલા
તણુ ચોરો જે જંગલમાં ગયા હતા તે આવી પોહાએ તો બધું ફસફી
ભાવ એવું હતું. ને એમ બન્યું તો બધું વ્યર્થ જશે. અને તે પ્રવાસીના
જનનનો અંત તેણીના દેખતાં થાય અગર બન્નેના જનનનો ત્યાંજ અંત
આવી જાય.

કીરટાર્જન ખીજાનામાં જઈને સુતી નહીં એટલામાં તેને નિદ્રા આ-
વી ગઇ. ને પછી ઘોર નિદ્રામાં પડી. પછી મુગી પથારીમાંથી ધીમે રહીને
હઠી ને ફરેકાળનો જે આંતરો ભરી લીધો હતો તેની ફાટમાંથી લેરા ચોર
શું કરે છે તે જોવા લાગી. પ્રવાસી ટેવલ આગળ નિરાંતે બાથું ખાતો
હતો. ને લેરા તેની પાસે એડેલો હતો. છતાં જંગલમાંથી કોઇનો અવાજ
કાને પડે તે માટે લક્ષ્યપૂર્વક ત્યાં કાન રાખી જો જો કરતો હતો. તેમજ
પ્રવાસી માણસ જાણીથી ઉંઘી જાય તેની આતુરતાથી વાટ જોતો હતો.
ને જલ્દ સદૃશ્યરૂપે ચેહરો જોઈને તે ઉપર નીરાતે વિચાર કરતી મુગી
બસી હતી. ને જેમ જેમ તેણી તેના ચેહરાને બારીકાઈથી તપાસવા લાગી
તેમ તેમ તેના ગનમાં તેને માટે સાધારણ રીતે ગાયા ઉત્પન્ન થતાં લાગ્યાં.
જેમ થવાનું કારણ તે બન્ને જણ સરખીજ સ્થિતિમાં આવી પડ્યા હતા.

તે માટે નહીં પણ કાંઈ બીજા કારણથી.—પણ તે શું કારણ હશે તે મુઠી જાણતી ન હતી. જરાક પાન આવતાની સાથે ઝાડો હાથતાં ને તેના પં-રથી જુઠાં પાંદડાં નીચે ખરી પડતાં તેના અવાજથી તે બીજા લાગી. કા-રણ ચોરો જંગલમાંથી આવ્યા કે શું એવું તે ધારતી. પણ તેથી ઉભટ બેસના મોઢાપર આનંદની છાયા બાપી રહી હતી. લેરા બારણા આગળ પોતાના સાથીને આવકાર દેવા ગયો.

પ્રવાસી—કાંઈ અત્યારે આવવાનું છે?

લેરા—ના. સાહેબ. ચોર લોકો રખેને તમારી બોળ કરતા હોય તેની મને ધારતી લાગે છે. પણ કદાચ તમારૂં પગલું શોધીને તમારી પાછળ પાછળ અહીં આવી પોહોચે તો હવે બીહીવાનું તમારે કાંઈ કારણ નથી. માટે તમે નિરાંતે ઉઘી જાઓ.

પ્રવાસી—હાડો ઉમતા સુધી હું નિરા લઉંશ. ને સવાર થઈ કે મ. હેરાની દરીને મને પાસેના ગામડામાં પોંચાડી દેજો.

લેરા—પણી ખુસીની સાથે પોહોચાડીશ સાહેબ. પણ તમને હું સુષ જતાં કાંઈ અટકાવતો નથી. હાડો ઉમતા સુધી તો તમને સારી ખાસી ઉધ આવી જશે. આટલીજ પયારી તમારે માટે મારી પાસે છે. ધાસી તાણું છે એટલે પયારી કરતાં સુગળુ છે. હમે પણ નિર્ધન હોવાથી તે કારે માટે હું આના કરતાં સારી પયારી આપી શકતો નથી.

પ્રવાસી—આ પયારીમાં મને સારી ઉધ આવશે. તમારા મનમાં મુઝારો નહીં.

આ સમયે બેઠીને પ્રવાસી ધાસ ઉપર જઇને લાંબો સુનો ને ત-રતજ તેની આંખ મર્મી ગઇ. લેરા ચોર સઘડી આગળ બેસી રહ્યો. પણ પ્રવાસીને ઉધ આવી કે નહીં તે વરે વારે વળીને જોતો હતો. પડખેના કાણાંમાંથી મુઠી આ બધું જોતી હતી. અને ચોરની હિંસ્યાએ જોઇને આ બેળાં કીરટાઇન ઉઘમાંથી જગૃત ન થાય માટે તેણીએ પરમેશ્વરની પ્રા-ર્થના કરી. આખરે પ્રવાસી ઉધી ગયો. ને મુપડીની જમીનની નીચે જ ઝાડો ખોદી તેમાં હથીઆરો મુકેલાં હતાં તેમાંથી એ પીસ્તોલો લેવા લેરા ચોર ગયો. જતી વેળા બારણું વાસી દીધું. જો તે લેરા ચોર આ જુદા પ્રવાસીના ઉપર હુમલો કરી તેનું ખુન કરે તો મુઠીના મનમાં કેવું આ-ગને ! પણ એમ બન્યું નહીં. બારણું વાસીને બહાર ગયો કે તરત તે ધીરે ધીરે બડબડતો હતો “મારે હવે મારી હમેશની જાઓ આગળ જવું

જોઈએ ને ત્યાં મારા સાથી મને જડી નહીં આવે તો હું ઝુપડીમાં પાછો આવીશ.”

લેસ ચોરે મારણું સંભાળીને બંધ કર્યા પછી તે જંગલમાં પેતાના સાથીદારોને મળવા આવ્યો ગયો. હવેજ મુગીને પોતાની ચતુરદા અજમાવી જોવાને લાગ્યું. તેથી એક પશુક્ષય વ્યર્થ જવા ન દેતાં લેહીમત રાખીને અંદરની ઝોરડીમાંથી ધીરે ઉઠીને, રખેને ફીરટાઇન જાગી ઉઠે તે ધારતીથી પોતાના પગના અંગુઠા પર બહાર ચાલીને ગયું. બહાર આવ્યા પછી ફોકાળનું જારણું ધીરે રહી વાસી દીધું. ને તે ભોગ જોગે જાગી ઉઠે તો પેતાના કૃત્રમાં બંધે ન પોંચે માટે સાંકળ હાથ તાણું વાસ્યું. સ્થંડીમાં દેવતા બળતો હતો તેનો પ્રકાશ જે ઝોરડામાં પ્રવાસી સુતો હતો. ત્યાં પડતો હતો. મુગી તેની પાસે જઈને તેનો હાથ ઝાટી તેને જોરથી હલોળવા લાગી. તે ગૃહસ્થ જાગી ઉઠ્યો. ને જીવાન છોડી જેના ચહેરા ઉપર અતુરતાની છાપ પડેલી જણાતી હતી તે પોતાની આગળ આવીને મોં તરફ જીવે છે એવું એને જણાયું. તે જોતજોત જતો હતો પણ તેણીએ એના મોઢાંપર હાથ મુક્યો ને તેની તરફ સમગ્ર જોઈને એક પશુ સ્થંડ તું જોતીશ નહીં એવી નિશાની કરી બતાવી. તે પ્રવાસી ઝટ લઈને ઉઠીને બેઠો થયો. અને આ પ્રમાણે કરવાનું શું કરણુ હશે તે વિશે વિચાર કરવા લાગ્યો.

મુગીએ પેલા ખાડા પાસે જઈ તેનું જારણું ઉઘાડ્યું. અંદર પ્રકાશ કરવાને સંકલ્પમાં જે લાકડાં બળતાં હતા તેમાંનું એક બળતું લાકડું લઈને તે પ્રવાસીને પોતાની પાછળ આવવાની નિશાની કરીને, હથીઆર, લોહી લુગાણુ થયેલાં કપડાં. ને આગ્રુ જાગ્રુ હથીઆર મુકેલાં હતાં તે બતાવ્યાં.

એ જોઈને પ્રવાસી નખથી તે માથા લગી ધુન્નવા માડ્યો. ને ધીમે આવજો જોડ્યો—અરે પરમેશ્વર! જે ચોર લોકોએ મારા ઉપર હુમલો કર્યો તેનીજ ઝુપડીમાં હું રક્ષણ માટે આવ્યો! રક્ષણના બદલામાં તો અહીં બક્ષણુ થઈ જશે!

મુગીએ ડોકું હલાવ્યું, ને ઘાસની પાસે જઈને તેને એવું સમજાવ્યું કે લેસ ચોર રાતે તું ઉંઘી ગયો હશે તે વેળા આવીને તારૂં ખુન કરી નાખશે. ખાસામાં જે હથીઆરો હતાં તેમાંની બે પિસનોતો લેવા પ્રવાસી ગયો ને જોડ્યો—મને તેમ હવે થાગ્યો, પ્રાણુ જતાં પણ મારો જીવ જીવવાની તરખીર કરીશા પણ મરીગ છોડી-તારૂં કેમ થશે!

મુગીએ એક ક્ષણ પણ નકામી જવા ન દેતાં, ઝુપડીના ગારથક પાસે જઈને બારણું ઉઘાડ્યું—એકદમ એક ક્ષણ પણ ન ગુમાવતાં ઝુપડીમાંથી બહાર આવવાને પ્રયાસીને જણાવ્યું. પોતે પણ તેની સાથે આવનાર છે એવી એની ખત્રી કરી. આ વખતે રાક્ષસી બાઈ કોરકાઈન, કાંઈ અચાજ સંભળીને જાણી ઉઠી, ને ઓરડીમાંથી બહાર આવનારને પ્રયત્ન કરવા લાગી. પણ બહારથી બારણું સજાડ વાસેલું છે એવું માન્ય પડવાથી સેરા ચોરને બુમ પાડવા લાગી. જે બારીમાંથી જંગલનો રસ્તો જણાતો હતો તેમાંથી જોતા લાગી ને તેમાંથી જોયું તો પ્રવાસી અને મુગી છોડીને ઝુપડીમાંથી નાસી જતાં દીડાં !

સુતાની ઓરડીની બારીના ગજઆમાંથી નિકળવાનો પ્રયત્ન કરીએ તે બોલી સવાનાસ, જો આ બન્ને નાસી જાય હો

પ્રવાસીએ કોરકાઈનની સાથા એક પીસ્તોલ તાકી. પશુ મુગીએ પ્રવાસીને જણાવ્યું કે પીસ્તોલના અવાજથી ચોર ભોંકો દોડી આવશે તે આવણે પાછા પકડાઈ જઈશું. એવું કેહેવું ખરું હતું એમ પ્રવાસીને જણાયું. ને કોરકાઈનને મનમાં આવે તેમ બટબટાટ કરતી ને ગળે ભાંડતી ઓરડીમાં એંધેલીને મુકીને તેજોઝુપડીથી દૂર નાસી ગયા. જંગલની ધાડી ઝડીમાં ફરીને-જરાપણ અવાજ થતો કે આખે સરીરે ધુન્નતાં. માંજમાં સેરા અને તેના સાથીદાર રખેને મળે તેની બીકથી નાસતાં નાસી જનારા બન્ને જણાને ઘેડાની ખરીઓનો અવાજ કાને પડ્યો.

પ્રવાસી—આ અવાજ ચોરોને પકડતા નિકળેલા ઘેડેસારના ઘોડાનાં પગસાનો હોવો જોઈએ.

જે ગમથી અચાજ સંભળાતો હતો તે દીડામાં અગળ ચાલતાં એ ટાકામાં એક માણસની પુઠે લાગેલો ઘેડેસાર નજરે પડ્યો. પ્રવાસી અને મુગી છોડી જતાં અગળે કંઠમાં હતાં ત્યાં ઘોડા ઉપર બેઠેલો એક બીભ્રે માણસ આવી લાગ્યો.—અને આ માણસ પ્રવાસીનો નોકર હતો એવું માલમ પડ્યું.

નેકર—સારું થયું. આ રથ મારા સેડ. ચોરોએ એકાને ચારી નાખ્યા નથી.

પ્રવાસીએ ઘેડેસારને એકાનું રહેવાય ગતાવ્યું. ચોર ભોંકતાસી ગયા પછી તેના નોકરે જે બીભ્રે ઘેડો સાથે આવેલો હતો તેના પર ચડી એણે મુગીને પોતાની આગળ એજ ઘેડા ઉપર બેસાડા અને આ પ્રમાણે

જલ્દી જલ્દી બે ઘોડા પર બેસીને આસતા થયા. ઘોડા દોડાવતા જંગલમાંથી નિકળી તે પસાર કરીને આગળ ગયા. રસ્તે જતાં પોતાને સંકટમાંથી બચાવવાનાર ઊંડી વિશે પ્રવાસી વિચાર કરતો હતો અને મુઠી ઊંડી આ બાંધ કરતાત અને અણધારેલી રીતે છુટકો થયો તે માટે પરમેશ્વરનો ઉપહાર માનવા લાગી. નોકરે પોતાના શેઠને કહ્યું કે ચોર લોકોએ કમલો કીધા પછી પોલીસના ઘોડેસ્વારો આવી પોહોંચ્યા. ચોર લોકોની સાથે સારી રીતે ઝપાઝપી થઇ તેમાં બે ચોરો ત્યાંજ મારવા ગયા. પછી નોકરે જાણીને જે બે ઘોડા બેઠેલા હતા તે બન્નેને છુટા કરી એક ઘોડા પર પોતે બેસીને અને બીજાને સાથે દોરવી પોલીસ લોકોને સાથે રાખી પોતાનો શેઠ ક્યાં હશે તેની ખોળ કરતો આવ્યો. મુઠીએ બંધનું કે આ નોકર પોતાના શેઠને, “મારા ભાઈ” અને “મારા ભાઈ સાહેબ” એવું કહીને બોલાવે છે, પરંતુ આ ચન્દનો શો અર્થ હશે તે મુઠી બહુ સંકો નહીં.

મધ્ય મુઠીની વાત જલદી જુલો જવાએ છે. આપણા પ્રવાસીબંધને આમડામાં આવી પહોંચ્યા. અને શેઠ પોતાના નોકરને એક ધરનું બારણું ઠોકવાને કહ્યું, જ્યાં આગળ આપણા પ્રવાસીને બારણું ઉઘાડી અંદર દાખલ કરવામાં આવ્યા. મુઠી ઊંડીની આસનાવાસના ધરના માણસો કરવા લાગ્યાં. આગલા બે દીવસ પર્યંત જે બંધન રિથિતમાં મુઠી આવી પડી હતી, જે બંધનમાંથી મુઠીનો અચાનક રીતે છુટકો થયો તે તે બંધન રાત્રીએ હીમત રાખી મુઠીએ જે હીમત બર્બા કમો કીધાં-આ બંધી વાતો કમભાગ્ય મુઠીના મનમાં ઘેળાય કરતી તેથી તેણીનાં ઉમા રહેવાની શક્તી રહી નહીં. તેણીને મુઠીને માટે એક ઉત્તમ પ્રકારનું બીજાનું આપવામાં આવ્યું; અને ધરના માણસોના બંધનમાં આવ્યું કે આ બંધન કમ્પાર મુઠી ઊંડો છે અને પ્રવાસીનો છુટકો કરવા પશુ એ બાંધ છે તેથી ધરના માણસો એના ઉપર બહુ મનતા બતાવવા લાગ્યાં. તેણીને માટે સર્વ પ્રકારના સાધન મેળવી આપ્યા પછી પ્રવાસી એક બીજા જગ્યા પર જઈને સુતો.

પ્રાણીને દીવસે સવારે જંગલમાંથી જે ગાડી મળી આવી તે ગાડી આપણા પરાણા જે ધરમાં ઉતર્યા હતા ત્યાં આવી. તે ગાડી લખેને જેમ ઉતર્યા તેથી તેવી ઉતારણ કરી એ ગૃહસ્થ આમતો થવા લાગ્યો. પરંતુ મુઠીને સખત તાવ આવ્યો હતો. પશુ મુઠીનો તાવ ઉભરી જાય પછી તેણીને હવે કાંઈ હરકત થવાની નથી એવી ખાતરી થયા

લગ્ન એ ધરમાંથી ચાલ્યા જવું એ તેણે સાફ વિચાર્યું નહીં. તેણે જામના એક સારા વૈદ્યને બોલાવ્યા મોકલ્યું. અને તેણીને જ્યાં કાર સાચી રીતે મળે માટે ઉદાર હસને વૈદ્યને સોંપના નાણાં મદી આપ્યાં. મહી પોતે ઝોરડીમાં આમો દીવસ રહ્યો. ને ધરના માણસો મુખીને સુખ મળે એવા ને ઉપાયો શેતા હતા તેમને મદત કરવા લાગ્યો. આ ઉપરથી મુખીને જુલુસું કે એને માટે એ ગૃહસ્થના મનમાં ફેટલી બધી રચની લાગણીએ. તેથી તેણીનું અંતઃકરણ ઉપકારના દવાઓ નીચે પીમળના મંદ્યું. પોતે કુઝ સહન કર્યા છતાં આપણા પ્રવાસીનો હાથ પોતાના બંને હાથમાં ઝાલી મણ્યા જ ઉપકારની લાગણીથી તેનો હાથ ઘસ્યો.

તે સદૃશ્ય મુખીની દયા આણીને બેઠ્યો—ગરીબ ખીચારી છોડી હવે તારા જીવને કાંઈ થવાનું નથી એવી મારી ખાતરી જ્યાં સુધી થઈ નથી ત્યાં સુધી તને મુખીને હું જગાનો નથી. જે હું તને મારી મારીમાં બેસાડીને તારા ધર સુધી લઈ જઈ તો તે કામ હું બધી ખુસીથી કરું ! પણ તું મને કહે કે તારે મટે મારે હવે શું કરવું ? હું પાંચે છું કે હું ને બોલું છું તે તું બધું સાંભળી કહે છે અને ફક્ત તને બેઠાણને માટે જીભ નથી. કદાચ તને લખતાં આવડતું હશે કેમ ?

મુખીએ માથું ધુલ્યાવ્યું. એક ક્ષણમાં તેણીને કાંઈ સાંભરી આવ્યું. તેણે લખવાને માટે કલમ ખડીઓ મંગાવ્યો. સદૃશ્ય તે પ્રમાણે લેવા ગયો. પરંતુ કદમ કેમ ઝાલવી તેની મુખીને ખબર જ ન પડી. ટેમલ આગળ વાંછી વળીને મણી વારે મહા પ્રવલથી અક્ષરના તો ટેકાણા મળે નહીં એવી રીતે ટેમલના લાકડાના તકતાપર “ફેડરીક” એ નામ લખ્યું. આ અપરે કામ કાયા પછી તેણી પાછી પંચારીમાં પડી માથું ધુલ્યાવીને જણાવ્યું કે મને તો આટલું જ લખતાં આવડે છે.

મુખીએ જે નામ લખ્યું હતું તે વાંચીને તે સદૃશ્ય મણ્યા અંતઃ ખામાં પડ્યો. થોડીવાર સુધી વિચાર કાઢ્યો ને મણી માથાથી તેણી તરફ જોવા લાગ્યો. પણ ગરીબ છોડી તેના ચેહરા ઉપર કડકપણું દેખાતું હતું તે જોઈને તેમ થવાનું શું કારણ હતું તે સમજી શકી નહીં;

સદૃશ્ય—ને તારું નામ શું છે તે પણ તને લખતાં આવડે છે ?

મુખીએ માથું ધુલ્યાવ્યું અને વળી પાછા “ફેડરીક” એ લખવા લાગી જ પર લખ્યો. એ જોઈ તે સદૃશ્યના મનમાં અનેક વિચારોના તરંગ

આવવા માંડ્યા. તો જ્યારે મુગી તરફ જોતો ત્યારે પોતે મધુન જુઝા વિદ્ય
આરમાં પડી જતો.

એક અકાડીઆ સુધી મુગીની અવસ્થા એવી થઈ કે તેણીની જી-
વવાની આશા છોડવી પડી. તેથી તે સદ્ગૃહસ્થની ત્યાં આગળ તેને છોડ-
ડીને જવાંધ શકાયું નહીં. પણ એક અકાડીયું વીત્યા પછી તેણી જરા-
સાજ થઈ અને વૈધ એવું કહેવા લાગ્યો કે હવે મુગી છોડીના જીવને કાંઈ
જવાનું નથી. સાજ થઈ જશે. એ પણ વૈધે કહ્યું કે મુગીના શરીરમાં
એટલી બધી નબળાઈ પેડી છે કે પ્રસવ થયા અગાઉ તે અહીંથી ભા-
તો વખતે એના જીવને ઘોકા લાગશે. પછી તમારી ચરજ. જ્યારે આ
વાત તેણીએ જાણી ત્યારે મુગીની આંખમાંથી આંસુ નીકળી પડ્યાં.
જે ધરના માણસોએ એણીની આટલી બધી આસના વાસના કીધી
હતી તેમના પર બોલ રૂપ થઈ પડ્યું એ દીક નથી એવું તેણીને લા-
ગ્યું. પણ તેણી શ્રા માટે ધારતી રાખે છે તે જાણીને તેણીના મનનું તે સાં-
તવન કરવા લાગ્યો.

સદ્ગૃહસ્થ—(મમતાથી) તને અહીં સર્વ પ્રકારના સુખના સાધનો
મળે એવી મેં પૂર્ણ તજવીજ કરી છે. તારી તજીવન તદ્દન સારી થાય-
ત્યાં સુધી તારે અહીં રહેવું; અને તને કંઈ જગની મરજ નહીં હોય તો
તને કાલે ત્યાં સુધી આ ધરમાં તું રહેજે. તેમની તારા પર ઘણી મમતા
છે. મેં એમને પ્રજ્ઞા પૈસા આપેલા છે ને વળી તને વધારે પૈસાની જરૂર
પડે તો તું એમને કહેશે એટલે, તેઓ મને લખી જણાવે માટે મેં ગાંઠ
સરનામું એમને લખી આપ્યું છે. અને હું ખાતરીથી ધારું છું કે જેવું
સુખ તને આ ધરમાં મળી શકશે તેવું ખીજે કંઈ મળવાનું નથી.

મુગીએ ઘણી દીક્ષગીર થઈને માથું હલાવ્યું. ને, નીશાની કરી કહ્યું
કે મારે ધણે દુરનો પ્રવાસ કરવાનો છે. જે ગૃહસ્થે એ ધરના માત્રિક
પૈસાની સારી રકમ મુગીની જરૂરસો લેવાને માટે આપી હતી તેણે મુ-
ગીના હાથમાં પણ સોનાના સિક્કાથી બરેલી એક કાથળી મુકી. ઉપકારની
ભાગણી બતાવવાનું ન જાણવાથી તેણીએ તે થેલી કમુદ્ધ રાખવાની
ના કહી પણ પાછળથી તે લઈ લીધી.

હાર્દ-સાહેબ—અહીં મુગી, મેં તને નાણાં આપ્યા તેના ઉપકાર પણ
તું માનતી નથી? તેં મારો જીવ બચાવ્યો છે તે હું સારી રીતે જાણ
છું તેથી આ દુનિઆમાં જ્યાં સુધી હું જીવું છું ત્યાં સુધી હું તારી સંભા-

જા રાખીશ. લે આ કાગળ, તેને તું તારી પાસે રાખ. તેમાં ગાઈ સરવામું લખેલું છે. ને તને ખાસ જોવાની કાંઈ કાળે જરૂર પડે તો મને પત્ર લખજે એટલે તને જે પ્રકારની મદત જોઈતી હશે તે હું તત્કાળ આપીશ. મુઘીએ આ કીમતી કાગળ પોતાની પાસે લઈ રાખ્યો ને તે સુન્દરી બરેલી થેલીમાં મુક્યો. અને સદ્ગૃહસ્થે તેણીના માથાપર મમતાથી પોતાની જાણે પુત્રી હેત્ય તેની રીતે હાથ ફેરવી તેના કપાળપર ગચ્છી કરી; પછી તેણી એનો ઉપકાર માનશે તે ટાળવાને ખાતર તે એ સ્ત્રીમાંથી બાહેર જઈને ગાડીમાં બેઠો. અને ગાડી તકક્ષની સાથે ખરેચાલી ગઈ. પણ જતી વેળાએ ઘરના આદ્યીને એટલું કહેવા તે જુમી ગયો નહોતો કે પોતાની જે પરાણાગત એમણે કરી હતી તે બદલ એ તેમનો મોટો ઉપકાર માને છે. પછી એણે એની બેઠેનની સંભાળ ભેવાની બધાગણ્ય કરી તેમને પૈસાની સારી રકમ આપી.

તે સદ્ગૃહસ્થ તો મુઘીને મુકીને ચાલ્યો ગયો. તેના વિયોગથી મુઘીના મનમાં ધણું દુઃખ થયું. તેની આવી માયા બરેલી રીતભાત જોઈને તેણીનું હૈયું ઉમરાઈ ગયું. પણ એમ થવાનું શું કરણ હતું તે પોતે જણી શકી નહીં. હમેશાં તે ફેડરીકને યાદ કરતી. અને તે સદ્ગૃહસ્થને માટે જે સ્નેહ બંધાયો હતો ને તેના ઉપર જે માયા હતી તેથી કરીને તેણીના ફેડરીક ઉપરના ખરા સ્નેહમાં કાંઈ અંતર પડ્યું નહીં.

ભાગ ૨૩.

ફાનસ્ટન્સ-ડી-વેલમન્ટને મળ્યા પિતા ફેડરીકનો એક પત્ર દીવસ જતો નહીં. બપોરથી એ પ્રેમનાં જોડાણે. સ્નેહની પવિત્ર ગાંઠ બાંધવાને માટે એક બીજાના વચન લીધા તારથી તેમનો પરસ્પર ઉપરનો સ્નેહભાવ દીનપ્રતિદિન વૃદ્ધિ પામતો ગયો. તેણી એવા તો ખરા દીલથી ફેડરીકને ચાહતી હતી કે તેની સાથે વાતચીત કરતાં પોતાના હૃદયની માંહેનો પ્રેમનો ઉમરો દાગી શકતી નહીં. ફેડરીકની સાથે પ્રેમ-બ્રંધો બંધાયો તેણીને મગરૂની આવડી હતી ને તેની પ્રીતિ વધારે શી રીતે સંપાદન કરવી એનાંજ વિચાર રાત્ર દિવસ ગનમાં ઘોળાયા કરતા હતા. અણીગગ જીવન વાંઘકાઉંટ બહુ હતાવળો, બહુ પ્રેમધેમો, બહુ હિંમુક બની

ગ્રેમના પ્રયત્ન જાળને સ્વાધીન થઇ ગયો. પરંતુ ખરો વીચાર કરીએ તો કાન્ટન્ટ-સના સમયે રહેલ કરવાથી તેનું બવિષ્ય સુખી હોય એમ દેખાતું નહતું. મધ્ય યુગથી વાગો છુલો જાળને પોતાના મનને કેવી રીતે સજી સખી સમજ તેનાં સાધનોની સત્તાદીવસ યોજના કરતો ને તેના સ્મરણપટ હમર જે સ્ત્રીની પ્રતિમા ચિત્રાઇ રહી હતી તે પ્રતિમા કેવી રીતે જાળી જુલ્લાઇ જાય તેનો પ્રયત્ન કરતો. કોઇ માણસની પાછળ જંગલી પ્રાણી ભ્રમ્યું હોય ને તેના પંજરામાં સપડવાની ધાસ્તીથી આમળ નાહાસતો ફરે પરંતુ રથેને પાછળથી કોઇ આવે છે કે નહીં તે જોવાને જેનામાં હીંમત હોય નથી એવા માણસના જેવી ફેડરીકની સ્થિતિ થઇ હતી.

પાછળ છી કહીગતો જતી હતી તેનું સ્મરણ થતું અદમ્યવાને ફેડ-રીકે પહેલેએ પ્રયત્ન કર્યો. કાન્ટન્ટ-સના ઉપરજ એનો સમયો જીવ લાગેલો હતો. તે એનું ધારતો કે બવિષ્યમાં ફક્ત કાન્ટન્ટ-સની જાળ જ પકડા-નું છે ને જે યુગી ઊગીને એલે લાય કર્યો હતો તેને માટે જાગ્યો કર-વેં બર્ક છે. આ પ્રમાણેના વિચાર તેના મનમાં દૃઢ થતા ગયા. પરંતુ પેત્રે એક આશામાં ચક્રચુર થઈ ગયો હતો. છતાં તેના અંતઃકરણના ઉજા ભાગમાં તેણે જે અન્યાયનું કામ કર્યું હતું તે હમેશા નજર અમળ આવીને તેને ટપકા આપતું હતું. જેના અંતઃકરણમાં આત્માને શોધી કાઢવાનાં ફાંફાં આરીએ પણ જડે નહીં તેવો આ માણસ ન હતો. તેનો આ-ત્મા સર્વ ઠેકાણે થું થાય છે તે જોઇ શકે. માત્ર તે મનના વિચારથીજ દોરવાતો.

પંદરેક દીવસ થયા કાન્ટ-ડી-મેટ્રેવીલ બહાર ગામ ગયો હતો. અને તે થું કામે ગયો છે તેની ફેડરીકને માહિતી ન હતી. છતાં તેને સંસાર આબોધ પણ પોતાના આપના જવાથી તેની ગેરહાજરીનો લાભ લઈ વીજલ જાળ આવવાની ઉત્કંઠા થઇ નહીં. એનાંથી કાન્ટ-સને ઊગીને એક પણ દીવસ જવ.એ એનું હતું ? જો કે તેમનીએ તે ખાનગી રીતે તેની સાથેજ પરણ્યો એવી ફેડરીકની ખાતરી કને હતી ને જે બાબત વિષે એના બાપે ચોક્કસ હો. તેથી ફેડરીક એક દીવસે કાન્ટ-સે આ બાબત વિષે પોતાના કાકા આગળ વાત હેડે જોવાને માટે ફેડરીકે કહ્યું પરંતુ એવી વાત કહાડવાને કાન્ટ-સને ગમતું ન હતું. આખરે પ્રીતમના આમંત્રણે તેણીએ એ અગત્યની બાબત વીશે પોતાના સભ્ય કાકા અમળ વત

કાકાનો નિશ્ચય થીયો. તે પ્રમાણે તે એક દીવસી સહવારના કાકાના પુસ્તકખાનામાં જઈ, જ્યાં આગળ જનરલ સાહેબ પુસ્તક વાંચતા બેઠા હતા ત્યાં જરા લજ્જતમાન થઈને રીતભાતમાં ગભરાતી ગભરાતી કાકાની આમળ જઈને બેઠી.

કાન્ડેન્સ--કાકા સાહેબ, (નજર નીચી રાખીને) મને એવી ખબર મળી છે કે મારે માટે તમે કાંઈ ગોઠવણ કરાં છે.

એ સાંભળી જનરલ હસી પડ્યો ને ગંભીર ચેકરનું કારણ બહાનીને તેણીના સમગ્રજનો જવાબ અપવા લાગ્યો. પછી તેમાં તેણી ચક્રો નહી.

જનરલ--તને કાંબે કંઈ બેઠા કે તારે માટે મેં ગોઠવણ કરી છે ?

કાન્ડેન્સ--કાકા સાહેબ, એવું વાંચ કાઉંટ-ડી-મેંટ્રેવીસ કહેતા હતા.

જનરલ--કાંબે વાંચકાઉંટ-ડી-મેંટ્રેવીસ ? ને એ ગોઠવણ કેવી કરેલી છે તે કહે બેઠા.

કાન્ડેન્સ--કાકા સાહેબ, એ બાબત તમે જાને નેટલું જણાવે તેના કરતાં મને થું વધારે ખબર હશે?

જનરલ--એ વાત તો ખરી. તારૂં કહેવું બ્યાજળી છે, મેં ગોઠવણ એવી કરી છે કે--

કાન્ડેન્સ--મારી બાબતમાં? (આ શબ્દ બહુજ નીચે સ્વરે કહ્યા.)

જનરલ--હા. જો આ. (એમ કહી બીંતર ટાંગેલા એક ચિત્ર તરફ આંખળી બતાવે) એ વિષય કેવો મજેનો છે? એ ધણું નવું ચિત્ર છે. મેં કાલે એને ખરીદી કીધું છે. હમણાંજ તે આપણે ઘેર કાંઈ લાવ્યું. (એક નોકરની તરફ) ઓ આ જાકીસે મારે માટે ટાંગી રાખ્યું.

એ ચિત્રનો વિષય એક લગ્ન સમારંભો હતા. જેમાં વિવાહીત યુગ્મમાં એ પુરૂષ પોતાના સગાં રતેહીઓ સાથે એક હોડી જે નદીમાં તરતી ને કાંઈ ખાતી ખાતી જતી હતી તેમાં બેસીને દેવળમાં જતાં હતાં.

કાન્ડેન્સ--(મજાવાળે અને ધ્રુજતી) કાકા સાહેબ, અપ કેમ આ આટલા વિચિત્ર જણાવે છે? મારી સાથે એ ચિત્રનો થું સંબંધ છે? એ ચિત્ર ઉપરથી ઉપજતા વિચારો થું--

જનરલ--હા. તેનો સંબંધ તારા લગ્ન સાથેજ છે.

કાન્ડેન્સ--થું મારા લગ્ન સાથે ? એમ કેમ બને, મારા કાકા સાહેબ ?

એ સુંદર હોડીએ ઉચ્ચ જોડાં તો તેણીના આંખમાં આનંદાશ્રુ આપ્યાં હતાં. એ પોતાના કાકાની આગળ હાથ જોડીને ઉભી હતી.

જનરલ—તું ખેન, એ જાણત કાંઈ ચિંતા રાખતી નહીં હો—એમ કહી તેણીને હાથ ઝાલ્યો.—આ લગન કરાવીને હું તને દુઃખમાં નાખીશ એવું તું કેંઈ દીવસ મનમાં ધારતી નહીં. શું તું લગન કરવા આકાતી નથી કે શું ?

કાનરટન્સ—કાકા સાહેબ, એવું કાંઈ મહારૂં કેહેવું નથી.

જનરલ—ત્યારે તારા લગનની વાત નક્કજતાની સાથે તને ધાસકે પડ્યો હોય એમ શા માટે જણાવે છે?

કાનરટન્સ—કાકા સાહેબ, મારી ઇચ્છા એવી નથી કે—મને એ વાત ગમતી નથી કે—

જનરલ—તારી ઇચ્છા નથી, તને ગમતી નથી ! શા માટે તમેજેરાં-ઓ સ્પષ્ટ બાધામાં સમજતી શકતાં નથી ? અને મને તું શા માટે જણાવતી નથી કે તારો ફ્રેડરીક શિવાએ બીજા કોઈ પણ માણસ સાથે પરણવાનો ઠરાવ નથી.

કાનરટન્સ—ઓ કાકા સાહેબ, તમે જાણો છો કે—એટલું જ કહી કાનરટન્સે માથું નીચું નમાવ્યું અને લજત થઈ ગઈ.

જનરલ—તારો ને ફ્રેડરીકનો આટલા દીવસનો સ્નેહ હું જો આંખે આંધળો હોઉં તો ન દેખી શકું. જે સારો જુવાન સદૃશ્ય-જે મારી બ્રિજની સાથે પ્રેમમાં લપટાવાની ઇચ્છા રાખે છે—ને મનેમાં કશી આય છે, નિરાશ થાય છે ને હીમંતથી આમળ આવીને તેણીનું પાણી ઝ-હણ કરવાની માગણી કરવાના બદલામાં ઘણું જ મંદ પડી ગયો છે.

કાનરટન્સ—કાકા સાહેબ, (આનંદમાં આવીને) શું તમે ખરેખર પરણવાની રજા આપશો?

જનરલ—કોઈ દીવસ મેં તને કશી વાતની ના કહી છે ખેટા ?

કાનરટન્સ—તમે કરનલની સાથે મારૂં લગન કરવાના હતા ને ?

જનરલ—એ બધી મારા જુના મિત્ર વાઇકાઉન્ટ-ડી-મોટ્રેવીલે તારા પીર રચી હતી પણ તેમ કરવાનું શું કારણ હતું તે હું જાણતો નથી. એમ છતાં તેનું એ ખોટું જવાબ છે એમ કહેવાની મને ના કહી છે ને તેનું કહેવું માન્ય કરવાની મને ફરજ પડી છે. પણ એ વાતનો ખુલાસો તેઓ શા માટે કરતા નથી તેનું કારણ હું કાંઈ જાણી શકતો નથી. કારણ મને તો એવું માલમ પડે છે કે જ્યારે કોઈ તરફ પુરૂષ અને કોઈ તરફ સ્ત્રીની વચ્ચે પ્રેમ બંધાય છે ત્યારે લગન થવાને માટે હકી જવાની, ખેટા

સૈમન ખરાલી અને ખતાવણી કરવાની જરૂર નથી. પણ આ વાત તું ફેડરીકને કહેતી નહીં. નહીં તો એનો બાપ મારા ઉપર ગુસ્સે થશે. છતાં બાકું સાહેબ બહાર મામ મયા છે તે પ્રાણ આવશે—અને થોડા દીવસમાં તે આવી પહોંચશે—એટલે હું આ વાતો અટકાવીશ ને તમારું બહેનું હૃદય જાલદીથી જ કરી દઇશ. નહીં તો ફેડરીકના મનમાં અમસ્તી ઝુરણી લાગશે.

કાનરટન્સ કાકાને બેઠી પડીને પુસ્તક ખાનામાં ચાક્ષી ગઇ, પોતાના પ્રિય-અનિષ્ટના પત્નિની આગળ આ નવી ખબર કરવાની હતી તેથી તેણી વધારે સુંદર દેખાવા લાગી. ફેડરીક તુરતજ તેણીને ઘેર જઈ તેણીને હુપી આતુરતાથી જનરલ સાહેબનો શો વિચાર છે તે પુછવા લાગ્યો.

કાનરટન્સે પોતાનો હર્ષ હુપાવી દીધો. જે સ્ત્રી પોતાના પતિ ઉપર અત્યંત પ્રેમ રાખે છે તે સ્વપતિની આગળ જરા ખેડું ખેડતી તેની સાથે મહીબર વિતોડ કરવાની લાક મજા તે; તેનો કંપોઝ કરી લેવાને જરા દીમગીર સતી નથી. કારણ પ્રીયના મનમાં સદિગ્ધ વિચારોથી જે ઉચલ પાથળ થાય જાય છે તેમાં એના ખરા પ્રેમની પરીક્ષા થાયછે.

ફેડરીક—(આતુરતાથી) તું કેમ મને જગમગ આપતી નથી? ને તેં લગન બાજત તારા કાકા આગળ વાત કરી હતી કે નહીં? તેણે કાંઈ એકવચ્ચ કરી છે એ વાત ખરી છે કે ?

કાનરટન્સ—મારું લગન કાંઈ બીજા સાથે કરવાની ગોઠવણુ તે કે ? હા. એમણે એજ ગોઠવણુ કરી છે.

ફેડરીક—(એવા બેરથી બેઠ્યો કે કાનરટન્સ ધ્રુજી ગઇ) ત્યારે હું કાંઈ કયાયો નથી. મારા બાપે જે વાત કહી હતી તે આખરે ખરી ઠરી ! પણ હું તને જવા દેવાનો તૈયારી પરમૈશ્વરના કસમ ખાધને કહું છું કે તારું લગન બીજાની સાથે થાય તે હું કદી જોઈ શકવાનો નથી !

કાનરટન્સ—તું જરા મનમાં શાંતી રાખ, વાલા ફેડરીક, જરા શાંત થા.

ફેડરીક—શાંતિ રાખ—વાત ખરી, મારે તારું લગન બીજા સાથે થવા તું છે કૈય જાણીને અને “શાંતિ રાખ” એવું તું કેમ કહેછે? કાનરટન્સ, જો તારા કાકાનો આવો કુસ્ત લેરેશો વિચાર હોય તો હું તને લગને નાસી જવા માંડું છું ! આપણે પૃથ્વીના કોઈ દૂરના ભાગમાં ચાલ્યા જઈએ કે નેથી આપણે ને બોલવાનું પ્રયત્ન થાય તો પણ તે નિષ્ફળ જાય. અને સૂખી કરવાને તું એકલી બસ છે. આજે રાતેજ આપણે નીકળી પડીશું ! કેમ ? પણ તું આંખ હાંસી છે શાં માટે ?

કાનરટન્સ—(તેના ઉપર હાથ ફેરવીને) ફેડરીક—તું કેવા અધીરો માણસ છે !

ફેડરીક—હું ધાંડું છું કે તું હમણાં મને ધીરજ સમજાવનાં પાઠ શીખવશે. આ લગ્નથી તને કાંઈ મનમાં દુઃખ થતું હોય એમ જણાતું નથી. આવીજ રીતે તું મને આહેરો કે ! વાઃ

કાનરટન્સ—નિર્દય ! આવી રીતે તું મને ઠપકો આપે છે કે ? અરે મારા વાલા ફેડરીક, મારી પ્રાંતિ તારા કરતાં ઓછી શાંતિવાળી છે તે ઉપરથી હું તને મારા ખરા અંતઃકરણથી આહતી નથી એવું તારું કહેવું છે કે શું ?

ફેડરીક—પણ તારા કાકાએ તારા લગ્ન માટે વિચાર કાઢ્યા છે તેનું શું ?

કાનરટન્સ—જો એમનો વિચાર મારું લગ્ન તમારી સાથે કરવાનો હોય તો પછી ?

આ સાંભળીને ફેડરીકના મોંઢાપર શેર લોહી ચઢી આવ્યું; કાનરટન્સે તેના મોંઢાપર આંગળી મૂકી અને બેસી.—હાં બોલ નહીં, મારા વાલા ફેડરીક, મારા કાકાએ આ વાત તારી આગળ કાઢવાની ના કહેલી છે. પણ તું કહ્યો આતુર જણાય છે તેથી તને આવી આતુરતામાં મારાથી કેમ રખાય ? હોમાંથી મારેજ તને છોડવનો જોઈએ.

ફેડરીક—કાનરટન્સ આ વાત તું ખરી કહે છે ? તો તો કેટલી બધી ખુસીની વાત! તારા કાકા જેવો સાણસ દુનિયામાં જીલ્લે મળવો મુશ્કેલ છે. આલ હું જઈને હમણાં તેના પગ ઉપર માથું મુકું છું !

કાનરટન્સ—ના, ના એમ કરવાની કાંઈ જરૂર નથી. એમને કાંઈ ઠપકો આપી શકે એવું નથી, પણ તારો મીઠાનજ આટલો બધો તપી જાય છે તે મારાથી શાંત થઈ શકતો નથી. આમ આવ ને મારી પાસે બેસ.

ફેડરીક—હું તનેજ આહું છું એવું તારા કાકાને હું ક્યારે કહી શકીશ !

કાનરટન્સ—જ્યારે કાઉન્ટ સાહેબ આવશે ત્યારે—પણ હવે ધીમા દીવસ જ બાકી છે. શું તેઓ કાંઈ આધા પ્રદેશમાં ગયા છે ?

ફેડરીક—હું ધારી શકતો નથી—એટલે—હું જાણતો નથી—મને ખબર નથી, પણ—પણ—(એ પ્રમાણે અર્ધ શબ્દ બોલવા લાગ્યો.)

કાનરટન્સ (વચ્ચે બોલી) વળી પાછો તું વિચારમાં ને બમણામાં આ માટે પડી જાય છે ?

ફેડરીક—હું કાંઈ બમણાં પડતો નથી, તારા સમ.

કાનરટન્સ—(ગંભીરતાથી) બધાં સુધી તારા અને મારા વચ્ચેની ક્ષીતીનું પરીણામ શું થશે તે આપણે નહીં પણ જાણતા ન હતાં આં સુધી

તારી ખીમતા, તારો બ્રમીત સ્વભાવ ને વારે ધડીએ વિચાર વમળમાં પડી જાય
ની ટેવ હું જોઈ શકતી હતી. પણ મહેરબાન, આવી ટેવ તું હવે સખસ
તો તે આલવાની નથી. (વધારે ગંભીરતાથી) એવું શું તને અંદર આવે
હું હુઃખ છે કે જે તું તારી કાનરટન્સને કહી શકતો નથી?

ફેડરીક—ના એવું કંઈ નથી.

કાનરટન્સ—ત્યારે તું મને વચન આપ કે તું મને બધી વાત કહેશે.
તારી અને મારી વચ્ચે કાંઈ ખાનગી નથી એવું તું વચન આપ, ને હું તારા
પર હવે વિશ્વાસ રાખશે એવું પણ મને વચન આપી દો તું જાણે છે
કે આપણે હવે યોગ દોરામાં સરનગી પવિત્ર ગાંઠથી બંધવાના છીએ.
ને આવા છુટા દીકરી આપણે વાતો કરીએ તો આગળ સાફ થશે.

ફેડરીક—મારી વહાલી કાનરટન્સ, હા. હું તને વચન આપું છું કે
હું મારી બધી છુપી વાતો તને કહ્યા વગર રહેવાનો નથી. જા હું તારાથી
ખરો રાખનાર નથી.

આ વચન આપતી વખતે ફેડરીક યોડીક કાનરટન્સની સાથે ઠગાઈ
વાપરી; પણ એ બાબતમાં એ મારીને પાત્ર છે. જે વધારે વિશ્વાસ એ
મિલતે તો કાનરટન્સને વધારે આનંદ થતે. ને તેણીને એમ લાગતે
કે તેનો પતિ તેના પર અત્યંત પ્રીતી કરે છે. તે ગરીબ સ્વભાવની છતાં
તેનામાં જે શાંતી હતી, ને જે પ્રેમ હતો તેથી એને એટલી બધી
આહવા ભાગી કે દ્રેષભાવનો છાંટો પથ્થર રહ્યો નહીં. કારણ દ્રેષભાવને એ
ખિઓમાં ખરા પ્રેમનો સાથી હોતો નથી.

એક માસ ગેટહાઝર રહી કાંટ-ડી-મોંટ્રેવીસ પારીસમાં આવી
પોહોઆ. ખીજી કંઈ વાત હુઃપ ને તેનો બાપ કદાચ પંદર દીવસમાં પાછો
આવે તો તો ફેડરીકને અચાંખે ભાગ્યા વગર રહેતો નહીં. પણ કાનરટન્સ
ની સાથે રહેવાથી આવી નજીકી બામતો પર તેણે મદદ આપ્યું નહીં.
જ્યારે તે પોતાના બાપને જાણે મળ્યો ત્યારે ડાફનીમાં જે જે બામતો
બની હતી તે યાદ આવી, અને મગસાટમાં પડીને એક પણ સંવાલ
પુછ્યા વિના પોતાના બાપની આગળ જમીને હોમો. કાઉંટ સાહેબ પ્રવા-
કમાંથી પાછા આવ્યા પછી તેમના સ્વભાવમાં થોડો ફેરફાર આવ્યો હતો.
વારેવારે પોતે બ્રમણતામાં પડી જઈ ખીમ થતા. જ્યારે તેમણે પોતાના
પ્રિય પુત્રને જોયો ત્યારે તેની આગળ બધી વાત ફાડી દેવાની ધારતી
ભાગી. આખરે ફેડરીક પોતાના બાપને પ્રેમ પુછવાની હીમત માપી. ને

એવજે ખારયું હતું તેથી ઉમડું બ્યારે તેવજે પોતાના પ્રિયપુત્રને જોયો ત્યારે
જેમનાં એકરા પર જે કડકપણું દેખાતું હતું તે ક્ષણ માત્રમાં આધુન ગયું
ને એકરો પ્રથમ જોવો નરમ થઇ ગયો.

ફેડરીક—મારા ભાઈ, તમે ડૉરનીમાં ગયા હતા? તમે વીજલ પથ
જઈ આવ્યા કે શું?

હાર્ડટ—હા બેટા. હું વીજલ જમને આવ્યો ને જે જંગમમાં તું આ-
વ્યા છતાં હીરસ રહ્યો હતો તે પથ જોઈ આવ્યો !

ફેડરીક—ને તમને એક જુવાન છોડી મળી?

હાર્ડટ—ના. તે મને મળી નહીં. હું ત્યાં ગયો તેની થોડા દિવસજ
અગાઉ તેણી ત્યાંથી જતી રહી હતી. ને તે જુવડીમાં એક બુઢો ભરવાડ
રહેતો હતો.

ફેડરીક—શું એની બેઠેન જુવડીમાંથી આવી ગઈ? શું એ ખરી
વાત છે? ને કેમ મારગારડનું શું થયું હશે?

હાર્ડટ—તે ડેસી કેટલાક દિવસ થયા રામસરણ થઈ ગઈ છે.

ફેડરીક—એની બેઠેન જુવડીમાંથી આવી ગઈ ત્યારે? મરીય છોડી!
તેનું શું થયું હશે? એની મુખી સ્થિતિમાં તે પોતાના વિચારો બીજને
કેવી રીતે જણાવી શકશે? હીરબાગ્ય છોડી!

હાર્ડટ—(પોતાના પુત્રની સામાં જોઈને તેના તરફ મમતા બતાવતીને)
તું એમ શું કરે છે? એ છોડીને શું થયું? તેણીના ઉપર તને આદર્શ
બધી હયા આ માટે આવે છે? ફેડરીક, તું મને કહે. શું કારણ છે?

ફેડરીક—બાપાજી, એની બેઠેન સાત વર્ષનો હતી ત્યારથી તેણીની
બોલવાની બંદી જતી રહી છે! બહુ બયંકર વાત છે, આચાનક બય આવી
પડ્યાથી તેણીની બોલવાની શક્તિ જતી રહી છે !

હાર્ડટ—(આ સાંભળીને મનમાં લાગણી થઈ આવી) અરે પરમે-
શ્વર! એજ તે બાધા હવે મને ખાત્રી થઈ !

પથ આ હેતુ શબ્દ જે બાપના મોઢાંમાંથી નિકળ્યા તે ફેડરીકના
સાંભળવામાં આવ્યા નહીં. ફેડરીક તો એની બેઠેનની શી સ્થિતિ થઈ
હશે તે ઉપર વિચાર કરવા લાગ્યો. તે જોવું ધારવા લાગ્યો કે તેણી, કાલ
જંગમના ખેતરમાં ફરતી હશે ને એની પાસે કાંઈ નહીં હશે, કાલ એ-
ણીને મદત કરવા નહીં હશે. જ્યાં જતી હશે ત્યાં બધાં એને હડેધુત ફરી
હાકી મુકવા હશે. ને તેના ઉપર તાના પ્રકારનાં સંકરો આવી પડતાં હશે!

તે મનમાં સમજતો હતો કે આ બધું થવાનું મુજ કારણ તે પોતે જ છે, ને જો તેણે પ્રથમથી એની બહેનના મનમાં પ્રેમનો ઉદ્ભવ કરાવ્યો નહોતો જો તેણી પોતાની જંગલની ઝુપડીમાં સુખ ને ચેનમાં પડી રહેત તે આ દુનિયાની સેહજત જાણવા કદી બહાર પડત નહીં. કારણ દુનિયાનો એને જરાપણ પવન ચાલે નહોતો, ને જે સ્થિતિમાં પોતે રહેતી હતી તેના કારણે ત્યાં બીજી વધારે સારી સ્થિતિ હશે કે નહીં એ વાતની એને ખબર નહોતી. આવા વિચારથી ફેડરીકનું હૈયું બરાબ આબું; જેણીના ઉપર આવી જઈ બધી એક વખતે પ્રીતી કરી હતી ને હાલ તેમાંનું કાંઈ પણ મહેનદી અને જેની સાથે આવી રીત ચલાવી હતી તે સંબારીને પોતાની આસને ઠપકો દેવા લાગ્યો.

ધણીવાર સુધી કાકેટ સાહેબ તથા ફેડરીક ઉંડા વિચારમાં પડ્યા. અરે ! તેની બન્ને જણા ધણા દીલગીર થઈ ગયા !

કાકેટ—એ ગરીબ સુખી બાઈની સ્થિતિ જાણીને હવે તું કાં બારે દીલગીર થાય છે? આખરે તેણી મને એક ઠેકાણે મળી હતી.

ફેડરીક--શું તમને તે મળી હતી, મારા હાર્ડ ? હું જે સાંભળું છું તે બધું ખરું છે?

કાકેટ--હા. ઓનોબક્ષની પાસે એક ઘરમાં તે ગતે મળી. ત્યાં જ જાગતો તેણી રહે છે. હું તેણીના પોપણ માટે એવી ગોઠવણ કરીને આવ્યો છું કે તેને જે જોઈશે તે ત્યાં મળી શકશે.

ફ્રીક્રીક--(આતુરતાથી) પણ તમે એને શી રીતે જાણવા કહી તમે કેમ જાણ્યું કે એજ એની બહેન છે?

કાકેટ--તેણીનું દુઢૈવ--તેણીની જુવાની--અને બીજી બધું જોઈને તેણીના ઉપર મને ધણી દયા આવી ને એક ગુસ્સા અચાને મને કહ્યું કે જે એની બહેન તને મળી હતી તેજ એ હતી. તું કહે છે કે એ સુખી છે તેથી મારી ખાતરી થાય કે તે એજ બાઈ હોવી જોઈએ. પણ હું તને કહી કહું છું કે તેણીને માટે તું દીલગીર ના થા. મેં તેણીને સાચાણ અને ઉપકારી માણસોને ઘેર મુકી છે, જે ભોડો તેણીને આપે છે અને તેણીને જે જોઈશે તે આણી આપશે; ને મેં જાતે એવી ગોઠવણ કરી છે કે અને કરીશ કે તેણીને કયું દુઃખ પડવાનું નથી.

કાકેટને જંગલમાં શું વીત્યું હતું ને પોતે એની બહેનને તેના પાંચે પ્રકારનો ઉપકાર કર્યો હતો તે બધી બીના ફેડરીકના જાણનાં ન

આવે તેની ધણી સાવચેતી રાખી. જો ફેડરીકને ખબર પડતે કે એની બે-
હેને તેનો જીવ જંગલમાં ખચાવ્યો તો તો ફેડરીકનો એની બેહેન ઉ-
પરનો પ્રેમ તાલે થતે. અને એની બેહેનની બાબતમાં ફેડરીકને વાકેફ
કરી દેવો એવો કાઉન્ટ સાહેબનો પણ વિચાર નહોતો; ફેડરીક થોડા દીવસ-
વસમાં બાપ થવાનો છે એ વાત જો કાંઈના જાણવામાં આવે તો મેડમ
ડી—વેલમન્ટની સાથે ફેડરીકનું જે લગ્ન થવાનું હતું તે બધું વ્યવસ્થા
એક બડીમાં બાંધી પડે. કારણ કાઉન્ટ સાહેબ જો કે હાથમાં એની બહેનનું
કેમ બહુ થાએ એ બાબત પોતે હાથમાં લીધી હતી અને તેણી જે છો-
કરાને જન્મ આપે તે વિશે પણ પોતાને ધણીજ શીડર રહેતી હતી, તે
છતાં પોતાના મિત્રની બત્રિજ સાથે પોતાના પુત્રનું લગ્ન થાય એ વાતની
તેમને વધારે ચિંતા હતી. અને ફેડરીક કાનસ્ટન્સના પ્રેમમાં પડેલો હતો તેમાં
કાંઈ વિશ્વ તો નહીં આવે એવા હેતુથી એની બેહેનને જે સ્થિતિમાં એક ગા-
મલમાં મુકી હતી તે બાબત હાલ ફેડરીકને જણાવતી યોગ્ય ન હતી.
કેમે એટલું અહીં કહીશું કે કાઉન્ટ પારીસમાં આવ્યા પછી પોતાના
ધવાસમાં સાથે રાખેલા નોકરોને એવી તાકીદ કરી હતી કે જ-
ગલમાં કેવી આપદા આવી પડી હતી ને જે બાઇને એક ગામડાંમાં પોતે
મુકી હતી તે બંને બાબત વિશે કાંઈએ કાંઈની આગળ બીજાકુલ વાત
કાઢતી નહીં.

એની બેહેનની પાસે માયાળુ મિત્રો છે ને તેણી સુખી સ્થિતિમાં છે
એવું જ કાઉન્ટ ફેડરીકને કહ્યું ને ઉપરથી ફેડરીકના મનને કાંઈક શાન્તિ
મળી. પ્રેમની બાબતમાં વિલાપ ધણી દીવસ ટકતો નથી. ને થોડી મુક-
તમાં જુના જુસ્સા ને વિચાર જતા રહી તેને ડેકાગ્રે નવા વિચાર ને નવા
જુસ્સા દાખલ થાય છે. કાનસ્ટન્સની સંમતતામાં પડવાથી ફેડરીક જંગલની
ખરીબ છોડીને બીલકુલ ભુલી ગયો હતો. ને બવિષ્યની ક્ષીંતા કાનમાં
પ્રેમ પ્રતિજ્ઞા કરતી વખતે ફેડરીકે એની બેહેનની આગળ જે પ્રતિજ્ઞા
કરી હતી તેનું તેને વિસ્મરણ થયું હતું.

કાઉન્ટ-ડી-મોન્ટેવીલ પારીસ આવી પોંદરમ્મા એટલે ફેડરીક અને કા-
નસ્ટન્સના લગ્નની તૈયારીમાં પડ્યા. ફેડરીક પરણવાને માટે તાલાવેલી
થઈ રહ્યો હતો, કાનસ્ટન્સ જાણતી હતી કે કાઉન્ટ સાહેબ આવી પોંદરમ્મા
છે એટલે લગ્નને કાંઈ વિલંબ થવાનો નથી, અને પ્રેમી જોડાને ધણી વ-
ખત સંલગ્નમાં ન નાખવાને માટે આશીર્વાદ જનરલ સાહેબ લગ્ન સમારંભ

કરવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા. લમ થવાને કોઈ પણ વાત પ્રતીકુળ હતી નહીં. પણ લમને માટે એક શુભ દીવસ નહીં કરવામાં આવ્યો; અને જનરલ સાહેબ આખા જનમમાં કોઈ દીવસ નાચમાં નાચેલા નહીં તે જ વખતે પોતાની ભત્રિજના લમની ખુશાલીમાં જે નાચતો સમારંભ થવાનો હતો તેમાં પોતે નાચવાનો વિચાર કીધો. આણ્વીગમ કાઉંટ સાહેબ ફ્રેડરીકને કાન્સ્ટન્સ જેવી ભત્રી આ મળશે એટલે તેને દીકરીના જેવી ગણશે એ ખુશાલીથી મનમાં રાજ થતા હતા, ને આવે પ્રસંગે પ્રેમનું જોડું જેવા અવર્ણુનિય આનંદની ખુશાલીમાં આવે છે તે પ્રમાણે ફ્રેડરીક અને કાન્સ્ટન્સને સ્વયં તુલ્ય સુખ મળવાનો વખત નજીક આવ્યો. જાણી જાને જણ મનમાં ખુસી ખુસી થઈ ગયા. આવી સુંદર અને ભત્રી આ મળવાની ઉમેદમાં ફ્રેડરીક જે પ્રથમ ભગિત ધણ ગ્લાનીમાં પડી જતો તે આ વેળા કોણ જાણે ક્યાંએ જતું રહ્યું; ને કદાચ કોઈ વેળા ફ્રેડરીક મહેજ નિસાસો નાખતો તો કાન્સ્ટન્સ તેની તરફ જુએ કે પાછો આનંદની વૃત્તિમાં આવી જતો. કારણ મેડેમ કાન્સ્ટન્સ એને એટલી જાણી વહાલી લાગતી; વધારે ખુશી થવાનો જેમ જેમ દીવસ પાસે આવતો ગયો તેમ તેમ તેણી એટલી તો સુંદર દેખાવા લાગી કે તેણીને જોતાંની સાથે ગમે તેવો માણસ હોય તોપણ તેણીને આજ્ઞા વગર રહે જ નહીં ।

આખરે તે લમનો શુભ દીવસ આવી પોહોંચ્યો, તે દીવસે વર વાંધકાઉંટ ફ્રેડરીક-ડી-મોંટ્રેલીસ અને વધુ માડીમેસેસ કાન્સ્ટન્સ-ડી-નેલ-મંટ એ જાનેને શુભ સ્વાગત હતો. પુત્ર પોતાના અધા મિત્રોને એ શુભ અવસરે આમંત્રણ કીધાં તેથી કાઉંટ સાહેબ ખુસી થઈ ગયા. પણ ફ્રેડરીકને ડ્યુઅર્ગ વિના ખીજે કોઈ પ્રેમી મિત્ર નહતો, જે મિત્ર પોતે નાના પ્રકારના કુછંદ કીધાં તે વખતે પણ મિત્રતામાં અચળ રહ્યો હતો. એ શીવાય ડ્યુઅર્ગને પોતાની કાકાનો વારસો મળ્યો ત્યારથી તે ધણો ક્ષોભ થયો હતો. પણ હજી આવવાની અગાઉ એની પાસે પૈસા ખુસી જતા; છતાં તેણે પોતાની જાંઘળી ધરેણે સુકી ન હતી. પણ પાતાની રમત જોડી દઈ માત્ર ડેમીનોની રમત કોઈ વેળા રમતો. કારણ એ રમતમાં જુગાર રમી પૈસા ગુમાવવાનો થોડો જ વખત આવતો. પુણ્ય ગુરતજ આપણા મિનાડ સાહેબ પણ આ પ્રસંગે જુલો જવાયા નહોતા; તેની ફ્રેડરીકના ઉપર ધણી માયા હતી; પ્રવાસનાં છતાં

તે પોતાના શિષ્યને જો કે ધણી વેળા લાગે સમજવો તો પણ શિક્ષક ફેરફાર કરી કનું ભણું આપે છે. એજ કારણથી કાઉન્ટ સાહેબે એ નજીબી આખત ઉપર ધ્યાન આપ્યું નહિ. પણ એની છબડીને ધણે રવાનું હતો. એજ કારણથી તેને ગાંધી જક્ષીને લગન પ્રસંગે ભાગ લેવાને તેને બોલાવવામાં આવ્યો.

વધુની સાથે રહેવાને ચાર સાહેબીઓની નીમણીક કરવામાં આવી હતી. એ તે સ્ત્રીઓ પણ ધણી સુંદર હતી. તે તેથી તેમની તસખીરો કાનવાસ ઉપર કાંઈ ઉરતાદ સ્ત્રીતારના હાથે કાઢી લેવામાં આવી હતી. તે છત્રીઓ હજી સુધી પારીસમાં કાઉન્ટ-ડી-મોંટ્રેસીના મહેલમાં બેઠાં આવે છે. લેવાની એ જણીઓને ગાયે જુરા વાગે હતા, ને બીજી એ જણીઓને ગાયે કાળા વાગે હતા. ને દેખાવ ઉપરથી તે કુમળી અને સુસ્વભાવની કુમારીઓ હતી.

હવે વધુની આખતમાં—મુંદર કાન્ટન્સ-તેણીએ મોટા શેપની સાથે છીમતી વસ્ત્ર પહેરેલાં હતાં, પણ કાંઈનું લક્ષ તેણીના વસ્ત્ર તરફ જતું નહીં. કારણ તેણીનું સુંદર શરીર એટલું જાંબું મોહક ને સોહામણું લાગતું કે તેના ચહેરા તરફ સાકા એકી ટસે જોઈ રહેતા. તેણીના મનમાં જે આનંદની હેલી થતી હતી તેથી તેણીના મોહક ચહેરાને ધણી શોભા ન પાતી. આવેલા મુદરો એના જહુ વખાણ કરવા લાગ્યા. તેમાં તેની નાનકુણા અને સબ્યતા એ વધારે દીપ્તી નિકળતી; અને સ્ત્રીઓએ પણ વખાણ કર્યાં, જે કે તેઓએ તેના પહેરવેશ પર એક નજર નાંખતાની સાથે પ્રસંશા કરીને જો જરૂર પડે તો એક બીજીને કહેતી કે એણે ! સાડીની કાર કેવી કર્યોળી વાળી છે ને ટાકણીઓ કેવી બરાબર જોએ મારી છે. હવે તે સ્ત્રીઓ કેવો પોતાક હતો તેની બારકાંઈમાં પેસવાની હોમને એટલી બધી જરૂરીઆત લાગતી નથી. માટે તે બાબત પડતી મુકીને એટલું કહીશું કે પોતાની આગળ જે સુખનો દીવસ આવવાનો હતો તેની ઉત્કંઠામાં ફેરફાર પડેલો હતો. આખી રાત પોતાની વધુ તરફ જોતો; અને બીજી કાંઈ બાબતમાં તેનું મન રોકાઈને પાંચી બ્રગણા યાવ નહીં માટે આ તદવાર તેણે દીકર્યી હતી. ત્યાં આવેલી સ્ત્રીઓ પણ ગરમા જહુ વખાણ કરવા લાગી. તેમનો ચહેરો ઉમદા અને મન્ય હતો. પુરૂષો બ્યારે વધુના વખાણ કરતા ત્યારે સ્ત્રીઓ ફેરફારની સાથે કાન્ટન્સ પરણી તેમાં તે સારે

કેમણે પડી એમ કહેવા લાગી.

બન્ને પ્રેમી જોડાને જોઈ જનરલ સાહેબ તથા કાકાંટ સાહેબ હર્ષથી મુગ્ધ જેવા બની ગયા. મેનસરડી-મેંદ્રેવીસ કરતાં જનરલ સાહેબ ધણી મહત્ત્વકાંટ અને બુમાબુપ કરતા, અને કાકાંટ સાહેબ દરેકને જોઈને મોહા મલકાવતા. અને જનમમાં પેડેસીજવાર એમણે આ વખતે પોતાના શિશુ પુત્રને અત્યંત આનંદથી આશ્વિંગન દીધું.

મેનસરડી મીનાઈ સારાં કપડાં બાંધેલાં પહેરીને ત્યાં આવ્યો હતો. તે જનમનું પીરસાય ત્યાં સુધી તેણે પોતાનો ચરેરા ધણો ગંભીર સખ્યો હતો. પોતાના મિત્રના લગ્ન પ્રસંગે હજાર હોવાથી અને કાકાંટ સાહેબની મહેરમાની મેગવચ્ચ આતુર બની, ડ્યુગર્ગે તે આખો દીવસ પોતાનો ચરેરા આનંદમાં સખ્યો હતો, જ્યારે પોતે કોઈ સાધુ હોય તેવો ગંભીર બન્યો હતો. તે ઉપરથી કોઈ જણે કે ડ્યુગર્ગે સહેજ ખાસ મહેતા સાડ વર્ષની ઉમરના હશે એમ જાણીને લાગતું. જ્યારે તે પોતાના મિત્રની સાથે ઉમેદ રહેતો ત્યારે કાકાંટ તેની પાસે જતો, અને ડ્યુગર્ગે તેની સાથે અદ્વિતિયા સમજી ખેટી છે, સંસાર અસાર છે, પૈસો ઠગારો છે, એકાંત વાસમનું કેતું સુખ છે ને અમ જીંદગીમાં કરેલાં સારાં યા ગાઠાં ફક્તના બદલે આવનારી જીંદગીમાં કેવો મજા છે તે વિષય ઉપર વાતો કરતો. તે એટલે સુધી કે તે સંગીતને જનરલ સાહેબ ફેંડરીકને તેની સાલતા ઉપર નિશ્ચાસ રાખવાને કહેતા.

જનરલ—તમારા મિત્ર ડ્યુગર્ગે સાહેબ કેવા અમત્કારીક પુરુષ છે. શું તેઓ આખો દીવસ કમરસ્તાનમાં બેસી રહીને વિચાર કરે છે? એમની સાથે જરા સંભાવનું કરવાને મેં ગોલાબ્યા એટલે એમણે ઇશ્વર પ્રાર્થના માહેલ વાક્યો કહ્યા. ખરેખર આત્મ સમનના પ્રસંગે આવ્યા આનંદી આણસની ધણી જરૂર છે.

ફેંડરીકે ડ્યુગર્ગેને હમેશની મજાક ચાલતી રૂપસને અને વધારે આનંદની વાતો કરવાને કહ્યું; પરંતુ તેનું કહેતું ડ્યુગર્ગે મથકાર્યું નહીં. ડ્યુગર્ગે એતું જ્વર્યું કે પોતાના શાંત સ્વભાવની ને ગંભીર ચાલથી કાઉંટ સાહેબ ખુશી થશે. પણ ડ્યુગર્ગેની ચાલ મુકવાને દુનિયામાં, કોઈ સમર્થ ન હતું.

કાકાંટના મહેસમાં એક મેંદ્રી દમામ બરી બહાની તૈઆરી થવા

લાગી. તેમાં એવી ગોઠવણ કરી હતી કે નવીન પરણેલું જોડું સાંજના જનરલ સાહેબના મકાનમાં જાય. બુદ્ધા જનરલ સાહેબની ફ્રાન્સના દક્ષિણ ભાગમાં આવેલી એક જહાજીર હતી તેની તે બહુ સંગાળ રાખતા. તેથી તેમણે પોતાની પારીસમાંની મીઠકત પોતાના જમાઇ ફ્રેડરીક અને બનીજ કનસ્ટન્સના ઉપયોગમાં આવે એવી ગોઠવણ કરી હતી.

ફ્રાન્સમાં મોટા લોકોમાં જે લગ્ન થાય છે તેમાં જે આનંદ હોય છે તેના કરતાં સાધારણ લોકોમાં લગ્ન પ્રસંગે વધારે આનંદ જોવામાં આવે છે. ને તેથીજ સાધારણ સ્થિતિના લોકો આવે પ્રસંગે મોટા લોકો કરતાં પોતાને વધારે ભાગ્યશાળી ગણે છે. છતાં અમે એવું કહેવા માંગતા નથી કે ફ્રેડરીક અને કનસ્ટન્સના લગ્ન પ્રસંગે કાંઈ થોડો આનંદ હતો. જમતી વખતે જેટલો આનંદ હોવો જોઈએ તેટલો સર્વના મોઢાપર દેખાતો હતો. મોનશર મીનાર્ડ મોનશર ડી-આંજરટીનને ત્યાં જેટલા આનંદથી ખાતો હતો તેટલાજ બસકે તેથી વધારે ખુશીમાં આવી નવી નવી કીમતી વાનીઓ ઉપર હુમલો કરતો હતો, પણ ડ્યુચર્ગ ભાગ્યજ વાનીને અડકતો. તેના આગળ જે વાનીઓ મુકવામાં આવતી તે ખાવાની એ ના પાડતો, ને સાદી વાનીઓજ માત્ર ખાતો. ચંપીન દારૂનો વ્લાસ લેવાને કાંઈ કહે તો તે તેની પણ ધસીને ના પાડતો.

“આવી કેશી ચીજો કાંઈ દીવસ હું પ્રાપ્ત કરતો નથી.” એમ ડ્યુચર્ગ કહેતો એટલે કાઠંટ સાહેબ તેના તરફ આશ્ચર્ય પામીને જોતા. ને મીનાર્ડ સાહેબ જે પણ તેની સાથેજ જમવા જોડેલા હતા તેઓ કહેતા કે “મેં તમને ચંપીન દારૂ પીતાં ધણીએ વખત જોયા છે ! એમ કહો કે હું માંદો છું—એ સમય ખતાવવો હીક બંધ જેસ્તો આવશે !”

જનરલ સાહેબ—(ફ્રેડરીકને) તમારા મિત્ર ધણા મિતાહારી જણાય છે. તમે કાંઈ સાધુનેજ અહીં લાવેલા દેખાઓ છો.

જમી રહ્યા પછી પરાણાઓ નાચના ઝોરડામાં ગયા. ને નાચ શરૂ થયો. નવીન પરણેલું જોડું ક્વાડ્રીલનો નાચ જોવા લાગ્યું. કારણ તે દેશમાં એવો રીવાજ છે કે દરેક લગ્ન પ્રસંગે નાચ તો કરવો પડે છે. પણ આ નાચમાં ડ્યુચર્ગે ભાગ લીધો નહી. બીજો એની ડોકી અકાંઈ ગઈ હોય તેજ ઉચે ડોકી કરીને દીવાનખાનામાં તે ફરતો હતો ને પાતા રમવાનું ટેલ મુક્યું હતું તેના તરફ જરાએ પણ નજર કરતો નહી.

કાકડ—(હસીને) કેમ મી. ડ્યુબર્ગ, તમે કેમ પાના છાતા નથી?

ડ્યુબર્ગ—ના, મારા લાડ. મેં કાંઈ રમવાનો લાગ કાઢ્યો છે પણ મને ખુશી બાળ વિના કશું રમવું ગમતું નથી. એજ રમત મને ધણી હાલે છે. એવી રમત શાણા ગંભીર લોકોજ રમે છે.

કાકડ—તે તમે કેમ નાચતા નથી?

ડ્યુબર્ગ—કોઈ દીવસ નહીં. મને મીન્યુએટ વિના બીજો નાચવા મળતો નથી. એ જાંચા પ્રકારનો નાચ છે, તેમાં કેવી સરળતાથી અંગ વિસ્થેપ કરાય છે! પણ ધણી દીલગીરીની વાત છે કે એવા પ્રકારનો નાચ હાલમાં પ્રચારમાં આવતો નથી.

કાકડ—ખરેખર મો. ડ્યુબર્ગ, તમારામાં ધણો ફેરફાર થયો છે. હું ધારું છું કે થોડા વખત અગાઉ તમે ધણા ઉચ્છ્રંખલ સ્વભાવના હતા.

ડ્યુબર્ગ—અરે મારા લાડ. સમજના પકાડ તો રાતે વહી ગયા. તે વખત હવે જતા રહ્યા. જેમ જેમ હું મોટો થાઉં છું તેમ તેમ મારામાં ડહાપણ આવતું જાય છે,

કાકડ—(મોટી હસીને) મોટા થાઓ છો ત્યારે? તમે હીપોસીટસનો વેપ લઇને નાટકમાં નાચતા હતા તેને કાંઈ બહુ દીવસ વિસા નથી તે મો. મીનાડને થીસીયસ બનવા કહ્યું હતું તે તમેજ કેવી?

ડ્યુબર્ગ—(ગંભીરતાથી) મારા લાડ, તે વખત પછી મારામાં મોટો ફેરફાર થયો છે. અભ્યાસ, ઉચાં વિષયો, જાંચા ધંધા ને વિશેષ કરીને શાસ્ત્રનો અભ્યાસ એ વીના બીજા કોઈ પ્રકારનો અભ્યાસ હવે મને ગમતો નથી.

ડ્યુબર્ગની સાથે જરા હસીને કાકડ સાહેબ તો આદ્યા ગયા. તે કાકડ સાહેબ મારું ગંભીરપણું અને ડહાપણ બરેલી આવ જોઇને ખુશી થયા હશે એમ ડ્યુબર્ગ ધારતો. રાત તો મંત્રામાં પસાર થઇ મંત્ર. માનશર મીનાડ, જેણે કાકડના મહેત્તમાં ઉત્તમોત્તમ વાળીનો સ્વાદ આપ્યો હતો તેની લેહરમાંને લેહરમાં લાકડી ફેરવતો પોતાના રૂ-મેડીની ના મહેત્તમાં લઇતો આદ્યો જતો હતો. અને ડ્યુબર્ગ સાહેબ મહેલતી બહાર જતાની સાથે દોડવા, કુદવા ને ગાંડા માણસની માફક ચાલ કરવા લાગ્યો. અગર કોઈ કડક મેતાલના નિશાળીઆ તેના તાબામાંથી પુછાયા જેમ રસ્તે તોફાન મસ્તી કરતા આદ્યા જાય તેમ ડ્યુબર્ગ તોફાન કરતો ધેર ગયો. પણ ફેડરીક અને કાનસ્ટન્ટસનું શું થયું? ખરેખર તે જાને

જણી તો આનંદ સાગરમાં તરના હતા. બારણા આગળ વધુવસ્ત્રે લઈ જવાને માટે જે ગાડી હતી તેમાં પોતાની અર્ધગવાને, બેસાડવાને માટે ફ્રેડરીકે કનસ્ટન્સનો હાથ જાલી તેણીને ગાડીમાં ઉઠાડી બેસાડી ને પછી પોતે બેસીને ગાડીનું બારણું બંધ કરી બારીનો ખડો ઢાંક દીધો. એવી રીતે ત્યાં પરજોડાં ધણી ધણીઆણી જનરલ સાહેબના મહેલ બહાર આવ્યા ગયા.

ભાગ ૨૪.

એની બેઠેનને જે ઘરમાં કાઉન્ટ-ડી-ગોટ્ટેવીલે મુકી હતી ત્યાંજ તેણી રહેતી હતી એમ કહેવાનું કાંઈ પ્રયોજન નથી. કારણ હમારા વાચકને ફ્રેડરીક અને કનસ્ટન્સનું લગ્ન થયા પૂર્વેજ ખગર પડી હશે કે જે પ્રવાસીને જીવ ચોરોની મુપડીમાં મુકી આની બેઠેને બચાવ્યો હતો તે આપણું ચાર્તોનો નામક ફ્રેડરીકનો પિા કાઉન્ટ-ડી-ગોટ્ટેવીલ હતો. એ કાઉન્ટ, જે મુકીનો પોતાના પુત્રે ત્યાગ દીધો હતો તેની ખગર કાઢવાને માટે વીજી ગામે ગયો હતો. પરંતુ જંગલમાં એની બેઠેનની મુલાકાત ન થત તે મુપડીની આગળ માત્ર થોડા ઘેટાં બેઠાં હતા, અને જે ભરવાડ ત્યાં ઘેટાં ચારો હતો તેને એની બેઠેન કંઈ દીસાએ ને કયાં ગઈ છે તેન ખગર ન હતી. કાઉન્ટે જે જે સવાલો એ ભરખડને પુછ્યા ત્યારે તે એવો જવાબ આપ્યો કે તેણી અહિંથી કંઈ ગઈ છે. તે અહીં રહેવા આવનામ નથી. પણ કયાં ગઈ છે તે હું જાણતો નથી.

જંગલમાંથી નિકળ્યા પછી કાઉન્ટે ઓનોબ્રાન્ની આસપાસ ધણી બેળ કરી, પણ બહું વ્યર્થ. તેને પોતાના પુત્રના પ્રેમનો ભોગ થઈ પડેલ એની બેઠેન કંઈ જડી નહીં. પછી નીરાશ થઈને ક્ષમન્સ શેડર તરફ જતાં જંગલમાં ચોર લોકોએ એની ગાડી પર તુટી પડી તેની ગાડી છુટી, એ વાત અગાઉ હમે કહીજા ગયા છીએ.

પણ એટલું કહ્યા પછી આપણે પાછા આપણી વાતોના સત્રમ આવ્યા જઈએ. એની બેઠેનને પ્રવાસમાં આગળ જવાનું ધણુંએ મન થઈ આવતું પણ તેણી જાણતી હતી કે પ્રવાસમાં જે સંકટો આવી પડશે તે સર્વ સહન કરવાની રિયતિયાં તેણી નહતી. કારણ તેણી આ વેળા બાળ

ફને જન્મ આપવાની તૈયારીપર હતી, અમર ફેડરીકની સાથે પ્રીતિ કરવાનું જે હજી થઈયું હતું તેને ઝાલીએ દાગી રાખવાનો સમય નજીક આવતો હતો. આ વિચારથી તેણીને પોતાની નિસંવાર સ્થિતિમાં સમાધાન થઈતું. બાળકને જોવાની આશામાં તેણી પોતાનું દુઃખ છુટી મધ; તે ધરના માણસોએ એને યુગ યગે એવાં સર્વ સાધનો પુરાં પાડતા હતા ને તેણીના આમળ આનંદની વાર્તાઓ કરતાં તેણીનું મન રીઝવતા હતા. એથી તેણીનું પન હમેશાં શાન્ત રહેતું. એ ધરના માણસો સંવળા બધા સારાં રચનાવના હતા તેથી એની બહેન ઉપર ધણો પ્રેમ રાખતા. પણ તેમના સ્નેહને માટે અગર તેમને જે અગવડતા ભોગવવી પડતી તેને માટે કાકાંટે તેમને કાંઈ પણ આપ્યું ન હતું તોપણ તેઓ સારા માણસ હોવાથી તેટલીજ મમતાથી તેણીની સાથે રહેતા. પરંતુ સોનું એવી ચીજ છે કે જે માણસને કોઈ પ્રકારનો અપાય થતા દેતું નથી. પણ એની બહેન મી બરદાસી કરવાને કાકાંટે જે નાણાં એ ધરના માણસોને આપ્યાં હતાં તે નાણાંની રકમ તેમના મનથી મોટો ખાનગો હતો. એજ જરમાં આપણને વધુ દીવસ રહેવાની શરમ પડશે એમ જાણીને એની બહેન જે નાણાં તેણીને ખાનગીમાં કાકાંટે આપ્યા હતા તે સર્વ નાણાં ધરના માણસોને આપી દીધાં. પણ તે માણસોએ નાણાં લેવાની ઉપકાર સાથે ના પાડી.

ખેડુતની સ્ત્રી—બેટા, એ સુનાની કોથળ તારી પારો જ રાખ, જે સદૃશ્યને તેં ચોરોના હાથમાંથી બચાવ્યો તેણે સર્વ કાંઈ હમને આપ્યું છે. તેણે હમને જેમણે તે કરતાં વધારે આપ્યું છે. તારી નોકરી કરવાને હમને લાલચ માય તે માટે હમને એ બાત શુદ્ધે નાણાંની રકમ આપી છે પણ હમારે નાણાંની કાંઈ જરૂર ન હતી. હું એવી હેતાળ, એવી બલી ને એવી કમ બાગી દોડી છે કે, હે ગરીબ બેટી, તારી નોકરી આવે વખતે કરવાને કોણ ના પાડે? તારો થોડો ધણો ઇતિહાસ હું જાણું છું. તારી બીન વાકેફગારી અને ગરીબાઈનો ખોરો લાભ લઈને કોઈ તને ફસાસી નીતીવા માર્ગમાંથી આડે રસ્તે તને લઈ મર્યા છે. તેણે તને ફસાસીને પછી તારો ત્યાગ કર્યો છે. બહેન, આપા બોકો જીવાન સ્ત્રીઓને ફસાવવાને ફંદગાં નાંખવાને માટે પ્રેમની જાળ પાથરે છે ત્યારે જે નાદાન, કાચા અનુભવસંગી, માઆપ અમર કોઈ વડીલ સારો રસ્તો બતાવનાર ન હોવાથી, તારા જેવી જીવાન સ્ત્રીઓ તરત તે જાળમાં ફસી પડે છે. એવી બધી વાતો હમારા સાંભળવામાં આવી છે.

મારા બેટા, તું રહીશ નહીં; હું કાંઈ તે માટે તને ઠપકા દેતી નથી. જે સ્ત્રીઓ પોતાની ગમે એવા પ્રદામાં પડે છે તેના કરતાં તું ઓછી દોષ પાત્ર છે. પણ જે માણસ તને આવી સ્થિતિમાં એકલી મેલી પોને આદ્યો મથો તેનું સન્માન જાળવે. તને આવી નમણી સ્થિતિમાં ઊડીને આદ્યા જવું!—અરેરે એવા માણસનું અંતઃકરણ પાપાણનું હશે કે શાનું હશે?

આ શબ્દ એની બહેનને કાને પડતાંજ બેકુતની સ્ત્રીને મુગા રહેવાની તેણીએ નિશાની કરી. તેણીએ પોતાના હોઠ પર આંગળી મુકી, માથું ધુણાવ્યું ને આ જે ઠપકા જેવું બાષણ સાંભળ્યું તેનો પ્રત્યુત્તર બાણે આપવાનો અયતન કરવા જતી હોય તેમ દેખાયું.

બેકુતની બાયડી—એ કામને પણ પોતાના પ્રિયની વિરુદ્ધમાં એક પણ શબ્દ બોલવા દેતી નથી. તેણી હજી સુધી તેના પર ખ્યાર રાખે છે! આવી ટેવ બેસતી હોય છેજ!—જે માણસે તેમનું ગમે એટલું તુકશાન કીધું હોય છે છતાં તેઓ તેને ક્ષમા કરે છે! પણ બેટા, ભવિષ્ય માટે તું કાંઈ ચીંતા મનમાં રાખીશ ખાં. તું હમારી સાથે મળેલી રહેજે, તને હમારી ઊકરી તરીકે ગણીશું ને તારૂં કથાણુ જેથી થાય એવા ઉપાય લેવામાં બાકી રાખીશું નહીં. હમારા ઘરમાં તને કાંઈ તુકશાન થાય અગર તને દુઃખ થાય અગર તને કાંઈ બેઠાંએ તેની બેઠામગરી હમે માથે લઈએ છીએ. !

ધણા ઉપકારથી એની બહેને એ બેકુતની સ્ત્રીનો હાથ ફેલાવતા બાંધવાને આંખો. પણ તેણીએ એવું કાંઈ વચન આપ્યું નહીં કે જે પુણું કરવાને એનું અંતઃકરણ ના કહે. ફેડરીકની મુર્તી હજી એના આગળને આગળ આવીને બડી થતી. તેથી પોતાના પ્રિયને મગતાની આશા એણે ઠઠી મુકી નહીં.

કાકેંટના ગયા પછી એણે જે પોતાનું સરનામું એની બહેનને આપ્યું હતું તે સાંભળીને જે થેલીમાં તે મુકી રાખ્યું હતું તે લઈને બેકુતની બાયડીના હાથમાં મુકીને તેણીને વિનંતિ સાથે કહ્યું કે તમે આ સરનામું મને વાંચી બતાવો. તે પ્રમાણે તે બેકુતની સ્ત્રીએ તે પોતાના હાથમાં લીધું ને તેમાં નીચે પ્રમાણે વાંચ્યું.—

“કાકેંટ—ડી—મોટ્રેવીલ. ૩—ડી—પ્રોવેન્સ. પારીસ”

એ કાગળ ઉપર બીજાં કયુંએ લખ્યું ન હતું. પણ જે નામ તેણીએ સાંભળ્યું તે ફેડરીકના બાપનું નામ છે એનાં એને ખ્યાલ પણ ન

હતો. કારણ ફેરફાર કેમ દીવસ એની આમન એ નામ દીધું ન હતું. પણ જ્યારે “પારીસ” એ નામ સાંભળવામાં આવ્યું ત્યારે તેણીને આનંદ થયો; અને એકતીની સીને એવું જણાવવાનો વાન દીધો કે પ્રવાસ પાછો કરે કરવાનો વખત આવે ત્યારે તે ગામ તેણીને જવાનું છે. તેણીએ એ ચેલોમાં કમળ મેલો. તે પાછી સત્ત થઇ ગઇ.

એકતીની સી—એ સદૃશદ્રશ્યનું નામ એજ છે કે ? તેની રીતભાત ઉપરની તો એ કાઝ મોટો માણસ હોય એવું જણાય છે ! કાંઈ બીજાના જોડો કામનો નથી. તે કપડારી છે, તે જે એના ઉપર ઉપકાર કરી છે તે જુએ એનો માણસ નથી. જે તું પારીસ જશે તો તારી સારી રીતે બચાવ કરે એવો છે. પણ એના મોટા શહેરમાં તું જઈને થું કરશે ! એકતીનું હમારે ત્યાં રહે એવું જે હમે તને રાજ કરીએ છીએ તે જરા માન, તને જેટલું સુખ જેમણે તેટલું હમે આપીયું, તારે એ વાતની ચિંતા કરવી નહીં.

જે પત્ર ઉપર જ્યાં તેણી આખર જનું હતું તે ગામનું નામ લખ્યું હતું તે પત્ર હાથમાં આવ્યાની એની એકેનો આનંદ થયો. એ સરનામું એની પાસે હોય તો પછી કેમને પૂછવું પડે નહીં; જે વાતની પછી જરૂર હતી તે જાત તેને અચાનક રીતે મળી આવી તેની તેણીએ પરમેશ્વરનો ઉપકાર માન્યો.

આ ઘરમાં આવવાને એની એકેનો એ માસવા ત્યારે ઇંચકાપાળી તેણીએ એક પુત્ર રત્નો જન્મ આપ્યો. બાળકો જેમ્મો માતાને તે વેળા કેટલો બધો આનંદ થયો હશે વાઈ ? જે નવા બાળકના રહવાનો અચાજ પ્રથમ તેણીને કાને પડ્યો ત્યારે તે કેટલી બધી ખુશી થઇ હશે તેની કલ્પના વાચકવર્ગે કરી લે. એની એકેનો કેટલી તે કેવા પ્રમાણની ખુશાલી ઉપજી તેની કલ્પના જે જાને માતા હોય તેજ બરાબર રીતે કરી શકે. બાળકનું શરીર જેમને જાણે ફેરફાર જાણ્યો એવું તેણીને લાગ્યું. ફરક કાણે તે એની બાળકમાં વિચાર કરતી, બાળકને પ્રેમથી બચીઓ કરતી, ને તેને લખને હાથ ઉપર લખતી. પોતાને નમગ્ર હતા હતાં તે બાળકનું પેપર કરનાર પોતેજ હતી. આ બાળકમાં ધરના માણસો બાળ પડ્યા નહીં; કારણ એ તેની નમગ્ર માતા હોય તોપણ પોતાના બાળકને બેભાનમાં સહ તેને દુઃખ પ્રાપ્ત કરાવવું એમાં જે માતા

ને આનંદ રહેલો છે તે અવશ્યનીય છે, એ મમતાથીજ માથે છે. તેમ જોઈને કેટલું જરૂરું છે એ એની બેહેનને સારી રીતે ખબર હતું. તેણી એટલી સુધી સુખી ને ગર્વિષ્ટ બની કે જ્યારે તેણી બાળકને હૃદય આપવા માટે તેને ફાટી કરતી ત્યારે તેના આનંદમાં પોતાનું સર્વ દુઃખ ત્રિસરી જતી. પણ એ દેડરીકને જીભતી નહીં; પણ અત્યાર સુધી તેના એકેય પર ને ગભાની દેખાતી હતી તે દેખાતી બંધ પડી. બાળકને જોઈને તે ચારંચર હૃદય મુખ કરતી ને એમ બલ્કતી કે બાળકને મારે મને તેટલું દુઃખ સહન કરવાનો વખત આવે તો તે માતાજ કરી શકે.

સુવાવડમાં કેટલાક અઠગાડીયાં ગુજરી ગયા બાદ એની બેહેને પારીસ જતાનો વિચાર કીધો. પરંતુ ધરના મોથુસો તેને જવા દેતા નહીં.

ખેડુતની સ્ત્રી—તારે જવાનો વિચાર રાખવો જ નહીં. જ્યાં સુધી બાળક દુઃખ પીએ છે ત્યાં સુધી તારાથી જવાય નહીં. તું કેમ વિચાર કરતી નથી કે તું જાય તો તારો જીવ જોખમમાં આવે એટલું જ નહીં પરંતુ આ કુમળા બાળકનો જીવ પણ જોખમમાં આવી પડે. તું તારા મનમાં એમ સમજે છે કે પ્રવાસમાં હવે તારા ઉપર કાંઈ એવાં જ ખીજાં સંકટ આવી પડે તો પુત્રના જીવનનું સ્પર્શ તારા હૃદયમાંથી તું આપી શકસે ? ના. એમ કદી બનવાનું નથી. આવી વેળા પ્રવાસ કરવાને માટે હિંમતજન બનીને નાનાની કરશે તો તારો અને તેની સાથે આ કુમળા બાળકનો જીવ ખોઈ બેસશે.

બચ્ચાંના અસુરક્ષિતપણાની વાત સાંભળી બાળકની મા કુ-જવા માગી. એની એક પણ બાળક જગતમાં નથી કે જે પોતાના બચ્ચાંના જીવને ખાતર માતા છોડી ન દે ? પ્રવાસ આ વખતમાં હૃદય એવું નથી તેથી એણીની આશાનો ભંગ થઈ ગયો. પરંતુ માતા ઉપર સંકટ આવી પડે તો તેથી બાળકના શરીરને કાંઈ નુકસાન પોંડાયે નહીં એટલી બાળકમાં શક્તિ અને ઉમર થઈ નથી ત્યાં સુધી એ ધરમાં રહી પડવાનો ખેડુતની સ્ત્રીએ આમલ કીધો તેથી તેણીનું કહેવું નિરૂપાયે એની બેહેનને માન્ય કરવું પડ્યું.

ખેડુતની સ્ત્રી—(એની બેહેનની આંખ ઉપરથી પારખી કે એણી-એ આગળ જવાનો આમલ છોડી દીધો) તારી બેટી, એ વિચાર તે ઠીક કીધો ! વરસ દોઢો વરસમાં બાળકને જન્મ તારા આવે ત્યારે

હર્ષે તારા જસની બાબતમાં વિચાર કરીયું. પાશુ-હામમાં એ વિચાર વિચાર કરવો એ નિરર્થક છે ।

જે સદુપદેશ એની બહેનને મળ્યો તેથી તેણીને પોતાનો હસન-ફરજીય પડ્યો. અને ફેડરીક વિશે વિચાર કરતાં બાળકના ઉપરનું હેતુ દીન-પ્રતિદિન વૃદ્ધિ પામતું મળ્યું. તેણીએ બાળકને મારે જે કાળજી રાખી તેથી બાળકના શરીરમાં તાઘદ આવી ને દીવસે દીવસે તે વધારે સુંદર-દેખા-વશ. બાળકું તેના મમ્મ ઉપર તનદુરસ્તીની નિયાની જણાઇ. તે નાનું સ-રખું મોઢું હાડીને વગર હાંતે હસતું ને જેના ખેળામાં સુતું હતું. તે મતાના મળાંમાં બન્ને હાથ ખેંચ્યા કરી વગમી પડત સ્થાનું. તેમજ ઉપર આંખી " ફેડરીક " એવું નામ બાળીને ખેડુને જણાવ્યું કે આ નામ કું બાળકને આપવા માગ્યું. તેણીની ઇચ્છા પ્રમાણે બાળકને ખ્રીસ્તી ધર્મ પ્રમાણે તેના નામકરણ-સંસ્કારની વિધી કરી; ને તે દીવસથી "ફેડરીક" એ નામથી બાળક ઓળખાવા લાગ્યું. "ફેડરીક" નામ જ્યારે જ્યારે તેણીના કાન ઉપર પડતું ત્યારે મતાને ખલો હર્ષ થતો; ને તે ઉપરથી તેણી વિચાર-કરતી કે જ્યારે તે બાળક ફેડરીક નામ સાંભળીને પોતે તેના જસન-આ-પણને સમર્થ થશે તે વેળા તેણીને કેટલો બધો આનંદ થશે ।

શરીર મુખી એટલે એ ધરમાં જ મામ મુખી રહી એટલે એક દિ-વસે સવારમાં એક કસક પચ્ચીસ લુધના નાણાની પોટથી બાળકે આજીવ ને તેની સાથે એની બહેનના ઉપરોગને મારે એટલીજ રકમ કાઢી-પી-મોઢેરીએ જરૂર પડીને મોકલી દેવાનું જેમાં કમુલ કયું હતું એવો એક કામગ આપ્યો. આ વાત જણાવવાને ખેડુની સ્ત્રી એની બહેનની પાસે આંકડ મૂકી. એની બહેનના સાંભળવામાં આગ્યું ત્યારે તેણીના આંખમાં કુલસાતા આંસુ આગ્યાં.

ખેડુની બાપડી—કાઢેટ કેવો બધો માણસ છે । મને ખાતી હતી કે તે તને જુલો મળે નહીં હશે । રે । હું ફરીથી કહું છું કે પારીસ કહેવામાં જ્યાંની તું આવેશ સખતી હોય તો ત્યાં ગંધ કે તારે પ્રથમ કાઢેટને જીતે મળતું । ખેડા. કાઢેટ એટલે એક મેટો માણસને, એક મેટો ઉમરનું હોય છે. એ બધો પેસાદાર હોય છે; ને તારું મન લમચા-વનાર સખસ પારીસમાં હોય તો તારે મારે તે માણસને કાઢેટ સાંધી રહાડશે. ને એવું પ્રથમ બને કે કાઢેટ-તારા ધણીને સારો ઉપદેશ આપશે.

ને તે એવી ચોક્કસ કરી કે હજી પણ તારૂં બચ્ચ એની સાથે
કાંચી આપશે.

ખેડુતની બાપડી જે જોતી તેને મળતોજ વિચાર પોતાને છે એવી
એની બેહેને નિશ્ચાની કરી ને તેણીના કહેવા પ્રમાણે પોતે કરશે એમ
તેણીને જણાવ્યું. કાકાંટે જે રકમ મોકલી હતી તે લેવાને માટે એની બાપ-
ડેને ખેડુતની બાપડીને કહ્યું ને આટલી મળતાથી તેને ધરમાં રાખી એક
માથાળુ લોકોપર પોતે બોલ રૂપ નથી થઈ પણ એવું જણી પોતે
આનંદ માનવા લાગી.

વખત પોતાનું કાર્ય કર્યાજ કરતો હતો એની બેહેને પોતાના બાપ-
જકને દેવતા જેવું રાખ્યું. માતાએ બાળકને માટે જે દુઃખ સહન કરી
હતું તેને બદલે વાળવાને બાળક પ્રયત્ન કરવા લાગ્યું; તે બાળકને જોઈને
એની બેહેન, જેને પોતે અતિથય ઢાલી હતી એવો અગ્નિમાં બળી
બરમ થએલો પોતાનો પ્રિય બાળ સંમતી આવતો ને એ બાળકને જોઈને
જેતા ઉપર તેને મુલ્ય મળી હતી તે દેરીકને અંશ છે એમ બહુ
તાણ થતી ! બાળકને જસ કરતાં કાંઈ ઇચ્છા થઈ તો તે જાની
ઇચ્છા કરે છે તે સગવડ લાગી. તેનું હાસ્ય ને ચાંખના આળા જોઈ
વિચાર કરતી અને એનોએજ સેજ દેખાવ બેવાની ટેવ પડવાથી તેને
બહુ વીજલમાંથી અને લાચરી વખત જેટલો ધીમે ધીમે પસાર થતો
હતો તે પ્રમાણમાં વધારે જલદીથી પસાર થઈ ગયો. ને હવે એટલુંજ
કહીશું કે તે બાળક પોતાના જીવિતનો અધાર જે પેતાની માતા તેના
જેવું સુંદર અને મીલનસાર થશે એવા બચ્ચાથી ચિન્હ જણાવવા લાગ્યા.
ને એટલમાં તે બાળક પોતાની માને તેણીનું નામ દેખે તેવાજ કાંઈથી
બોલાવવા લાગ્યું, જે શબ્દ માતાના કાનને અત્યંત પ્રિય હોય છે. એ
ધરમાં બાળકને જે સુખ મળતું હતું તે સુખ દુર નહીં કરવાની, જરૂર
એની બેહેને વીચારી. જે બાળક પોતાની માના શરીરએ કાંઈને બહુને
નહીં, તો એ કહી બોલતાં સીખતે નહીં. કારણ માતા મુઠ્ઠી લેવાથી બાળકનું
અનુકરણ કરવાને માટે સારા શિક્ષકની જરૂર હોય છે.

બીજી વેળા કાકાંટે આગલા પત્રમાં વચન આપ્યા પ્રમાણે બીજી
નાણાં મોકલાવી દીધાં; અને તેના જસુદે એની બહેન અને તેના બાળક
હતી તપ્પીવત કેવી છે એમ કાકાંટે પુછાવ્યું છે એવું કહ્યું. વગી તેણે

પોતાના કોઈ તણથી આની બેહેનને વિનવિ કરી કે તું હોમ જો પસાર
રહે છે, જ્યાં તું સાંતલાથી જીવતી મુજબ છે ને જ્યાં તારી સર્વ પ્રકારથી
તજવીજ રહી આસના વાસના થાય છે તે ઘેર હોડીને તારે જવું નહીં,
પણ એની બહેને પોતાનો પારીસ જમનો વિચાર ફેરવ્યો નહોતો, બેડુતની
શીએ ધણી ના કલા છતાં ફેડીકને શોધી મહવાને માટે ગમે તેટલું
સંકટ આવી પડે તો પણ તે સહન કરવાનો પકડો ઠરાવ કીધો હતો.
પોતાના પ્રિય જાગકપર તેણીનું હૈત હતું તેથી પોતે ફેડીક કનેથી છુટા પડવાનું
કુઝા મંદ્ર આણું થયું ન હતું. એથી ઉઘડું-જેનું સૌંદર્ય જોઈને પોતે
આટલી ખુશી થતી ને જાગકની કાયા જોઈને તેણીને લાગ્યું કે આ જા-
ગકને લઈને એના જાપના લાયમાં આપવું.

એની બેહેને મનમાં કહ્યું—આ જાગને ફેડીક પોતાની નજરે જુએ
તો તેને ધ્રુવની પેઠે ધુજ્યા વિના રહે! નહીં ના. ના. ફેડીક માનથી
છુટક કદી પડશે નહીં.

નાહના ફેડીકની ઉમર આ વેળા અઠાસ માસની થઈ હતી. ચોડા
વખત થયો એજો ધાવણ છોડ્યું હતું ને હાલમાં પગે ચાલવા માંડ્યું હતું.
દીવસે દીવસે તેનાં ટાંટીયામાં જોર આપવા લાગ્યું. ને તેને લાગ્યો કે
આથી દોરવામાં એની બેહેનને ધણે આનંદ થવા લાગ્યો. જાગકમાં
થઈ દીવસે દીવસ નવું લોહી આવીને શરીરે વગવા માંડ્યું અને ખુદ
નો વિકાસ થવા લાગ્યો એવું જોઈ, એની બહેન મનમાં રાગ થવા લાગી.
જે પ્રમાણે કોઈ એક માગી પોતાની વાડીમાં સતમાં જે હોડી ઉઘાડમાં
વધે છે તે સવારમાં તમાસી જુએ છે તે પ્રમાણે એક માત્ર પોતાના
જાગકમાં રોજ કેટલો સુખારો થતો જાય છે તે લક્ષ્યપૂર્વક અસીકન કરે
છે. પોતાનું જાગક સારી તંદુરસ્તીમાં હતું તેની એક ક્ષેત્ર આજી,
ખીજું કાકંટ-ડી-મંદાવીએ જતી વેળા જે નાણું તેણીને આપ્યું હતું તેને
ત્રીજું પોતે ખરીદમાં ગયા પછી પોતાના સંસ્કાર અને મિત્ર લાડ સા-
હેબ મળશે એ તણ મારણથી એની બહેને પારિસ જમાને માટે પ્રવાસ
કરવાનો નિશ્ચય કીધો. તે પ્રમાણે એક દીવસે સવારે જે ઉપર કાકંટ
પોતાનું સરજામું લખેલું હતું તે પત્ર બેડુતની કબીને આપ્યો; એની જુલ
નહી પડે એના હેતુની આ ભાવુક નિશાની હતી. તેણીનો પ્રિય જાગક
કર્યા બેડુતના કુટુંબના માણસોએ ધણે પ્રમાન કરી જોયો, પણ આ

જામને એની બહેન એની બે સહનહો. તેણીએ કરમાંથી નીકળી જઈ રીસા બવામો પાકો હસવ કપિયા હશે. જ્યાં તેણીનું મન કાઢી આપતું છે. ફેરફાર ત્યાં તેણીને મળશે.

જેડુતની સ્ત્રી—શા માટે તું તારા છેકરાને સાથે લઈ જવા માંગે છે? એકાએક તો છેકરાને હમરે ત્યાં મુકીને જા, તું બજાએ કે હમને એ ફેરફાર પાસે છે !

પરંતુ મતા પોતાનાં બાળકને એક ધડી પછી વીલો મુકી શકે એમ એની બહેન સ્વપ્નામાં પછુ ધારતી ન હતી. તેણીએ ફેરફારને ખતી સસ્તો દાખ્યો ને એવી નિશાની કરી કે તેણી બાળકને મુકીને કાઢી દીવસ જવાની નથી. !

જેડુત—જ્યારે તારે પારીસ જવાનો નીશ્ચય છે તો કાઢી બીમારીની પેટે તું પગે ચાલીને જતી નહી. હું તને મારીં કરતી આડીમાં લાવન્સ શહેર મુકી મુક્યા આવીશ. ને ત્યાં સારી બાઝની ગણી કરી તેમાં તને બેસાડીશ ને તે ગાડી તને અને તારા બાળકને પારીસ શહેરમાં પોચાતાં કરશે. પારીસમાં ગયા પછી તારી પૈસાની ઘેલીમાં મુકેલો કામળ બલાવજે. એટલે કાઢ પછુ તને કાઢે-ક-ક-મેંટ્રેવીલનું કર બતાવશે. ને કાઢે સાહેબ તને જોશે કે તને જવા દેશે નહી. ને તારા મનમાં અહીં પાછા આવવાનું થાય ત્યારે તને હમરે પેર પહેંચતી કરવાની કાઢે સહેબ એ કમલ કરશે.

એની બહેને આ વખતે મયાણુ ખર્ચું બતાવ્યું માટે એ તેમના સર્વે માણસોનો ઉપકાર જતી શકે તેટલો આપ્યો. પ્રયત્ને જવાનું દીવસનો નિશ્ચય થયા પછી તેઓએ થત માંડી. જેડુતની બાઈએ એની બહેનને માટે કપડું, લુગડાં વગેરે રસ્તામાં જે જે વસ્તુની જરૂર પડે તે તેણીને આપ્યું તથા છેકરાને માટે કપડાંની કપડાં સીવડવી આપ્યા. ને કાઢે કાસકની સાથે જે નાણાં જેડુત ઉપર મોકલ્યા હતા તેમાંનાં થોડાં નાણાં એની બહેનને પ્રીતીની લાગણીથી પોતાની હોકરી બજી લાક. મર્ચી માટે આપ્યા માંડ્યા. પરંતુ એની બહેન પાસે પચાસ લુધ કોણીમાં હતા. એ રકમ તેણીને બધી લાગી, ને પારીસ ગયા પછી ફેરફારને તારા મને તો પોતાના મુજસન માટે જેટલાં નાણાંની જરૂર પડે તે કરતાં એ બધારે છે એમ તે ધારતી. તે કારણથી એની બહેને જેડુત અને તેની સ્ત્રીએ

એ તાણા આપના માંડપાં તે ઉપકારની સાથે પાછાં આપ્યાં. જમણમાં એ
તાને જે કપડાં ગળતા હતાં તેના કરતાં આ કપડાં એની પાસે એટલા
બધા એકઠા થયા કે તે બોલારૂપ થઈ પડ્યા, પોતે નવાં કપડાં જે
હેરીને બાળકને બીજા પ્રદેસથીને પોતાનું સ્વરૂપ નિકાળીને એવું સારે
તેણેનું અંતરેણુ આનંદમાં તરવા લાગ્યું ને પોતાના સર્વ કપડાં એણે
એવું માનવા લાગી કે પોતે પેહેલાં કરતાં ફેડરીકની નજરે વધારે ચિત્તા-
કાંક લાગશે ને તેથી પેહેલાં કરતાં તે વધારે પ્યાર રાખશે.

પારીસ જવાની બધી તૈયારી થઈ મુકી. ને એની બેડુને લાપન્સ
સુધી લઈ જવાને જે બંધ ગાડી બેડુને લેવાર કરી સંબેલી હતી તેને
એક ઘોડો બેડવામાં આગ્યો. મુગીએ બાળકને બોલાયાં બીધું. ને બધા
માણસોનો ઉપકાર માની પોતાના બાળકને તેમાં બેસાડી ગાડી સવારના પો-
રમાં લાપન્સ તરફ જવાને વિદાય થઈ. ને તેજ દીવસે સાંજરે તેઓ લાપન્સ
સેહેર પોંચી ગયા. બેડુને એક લાડાની ગાડીમાં એની બેડેન ને તેના બા-
ળકને માટે જમી રખાવી, જે ગાડી સાંધી બીજે દીવસે સવારમાં પારીસ
તરફ જવાની હતી. ગાડીવાનને એની બેડેન અને તેના બાળકને રસ્તામાં
કાંઈ ધન્ય વ પોંચે માટે બલાચળ કરી આપી. બેડુતને હવે છુટ પડ-
વાનો વખત નજીક આવ્યો. ને છુટા પડતી વખતે આંખોમાં પાણી આ-
ંખીને જે માણસોએ આટલા પ્યારથી પોતાના પેટની છોકરીની પેડે તેનું
રક્ત ચૂકીધું, આટલી અગવડો સહન કરી, આટલે સુધી પોંડીચાડવા આ-
ગ્યા, તેમનો ઉપકાર માનીને એની બેડેને તેમની પાસેથી જવાની રજા માંગી.
બેડુત જે પોતાનું કામ કાજ મુકીને આટલે દુર આગ્યો તેનું કારણ એની
બીએ પણ તેની સાથે જવાનો આમક કીધો હતો. પછી ધણીઆણીએ
છોકરાના માલ ઉપર એક બચી કરી.

બેડુતની બી—બેરા, આખરે તું હમને મુકીને જાય છે ને ! કે
વારુંનું કે એમ જવામાં તું મોટી છુટ કરે છે । તું હવે એક મોટા ક-
હેરમાં જાય છે. ત્યાં તને હમારા ગ્રામના જેવા હેતાળ માણસો મળવાના
નથી. ત્યાં બધા પછી હમો સર્વને વિસરતી નહીં હો । જો મેં સુ કહ્યું.
સંભાળીને જજે. ને બાળકને રસ્તામાં સાચવજે. નાણાં ખરચતાં બીલી
નહીં. ને પારીસમાં ગયા પછી જે કાકડે તારા મજાને અર્થે આટલું બધું
કીધું છે તે હમને તારે માટે લખી પોહાંઆની ખબર આપશે; પણ જો

દહાત્રી એવું અને કે કોઈ અણુધારેલી આદત આવી પડે તો હું હમ
મેર પછી આવી આરજો. ને મનમાં આવી રાખજો કે હમે તને મોત
મેટની છોકરી સમાન ગણીશું હોં બેટા ।

એની બહેન એ બધી ને સદ્ગુણી બધને મળે વગળી રહી આ
બેટી પડી. ને બેટુતને રડતાં રડતાં નખીને સન્નામો કરીને પોતાના જીવ
ને હજમમાં લખને ગાડીમાં બેડી. એટલે ગાડી સડપડપટ કરતોડે રસ્તે પ
અદરશ થઈ ગઈ.

ભાગ ૨૫.

જે યુવાન અી સોળ વર્ષની ઉંમર સુધી પોતાની છુંપડી છોડી
બહાર નીકળી ન હતી, અને પોતાની વિચિત્ર પ્રકારની સ્થિતિને લ
દુનિઆદારી ને રીતમાનથી કેવળ અજાણી હતી એવી અી જ્યારે ગા
ડમાંથી શેકેર તરફ આટલા બધા માણસોને જે આગ્રતા-ધરો તાણી જ
છે એવી મોટી ગાડીમાં ઓળખાણ વગરના માણસોને જુએ છે સારે
ઓના મનમાં હજારો નવા વિચાર ઉત્પન્ન થાય છે. આવા પ્રકારની એ
બેહેનની સ્થિતિ હતી. તેણી આ વખતે સાડા અઢાર વર્ષની હતી,
તેણીના પુત્રની ઉંમર ત્રેવીસ માસની હતી. ગાડીના વચક્ષા ભાગમાં બેર
ને પુત્રને બેળામાં લીધો હતો, પણ તેણીની પાસે ખીજ માણસો જે
હતા તેમના ઉપર જરાપણ નજર કરી નહીં. તેઓ તેણીના સમું જો
સારે પોતે શરમાઈ જતી.

તેણીની યુવાવસ્થા, સૌંદર્ય, ને પોતાના બાળકપરના શુદ્ધ પ્રેમ
લીધે સર્વ મમતાળુ માણસોને તેણીના તરફ સાંધારણ રીતે જોતું મમદ
પણુ એવી ગાડીમાં માણસો કાંઈ એટલા બધા એક ખીજ સાથે હજ
જતાં નથી. તેણીની પાસે જે ખીજ માણસો બેસા હતા તેમને એની જ
હેનને ગાંઠે કાંઈ પણ વિચાર આવ્યો નહીં. તેણીના ડાબા હાથ તરફ એ
વેપારી પોતાના ધંધાની વાનો તેની સામે એટલા ખીજ વેપારી સાં
કરતો હતો. વેપારની જથ્થો, ખાંડ, કારી, અનાજના ભાવ અને લાવનસ-
પાસે એક ગામડામાં ગઈ કાલે જાળર બસયો હતો ત્યાં કેટલો મોટો થઈ
તે બાળપણ પાત કરવામાં તે વેપારીઓ એટલા બધા ચકચૂર બની ગ

હતા કે જો વાત આવેશમાં કરતાં કરતાં વખતે તેમની કાણી પાડોસીનાં માસામાં વાગતી અમરે તેમની તપકીરની દામડી તેમના નાક ઉપર ગાડીના આચકથી વાગતી તો તેને માટે મારી માગવાનો પણ વર્ખન મળતો નહીં. તેણીના જમણા હાથના ચાળીસ વર્ષની ઉમરનો એક માણસ બેઠો હતો. તે કાંઈ બોલતો નહીં પરંતુ બીજાની વચ્ચે જે વાતચીત ચાલતી હતી તે કાન દબને સાંભળતો હતો. તે તેમની સાથે ઓળખાણ કરવાનો પ્રયત્ન કરતો. વળી પોતાની દૃષ્ટિની વક્રતાથી મુખમુદ્રામાં જે આખી હતી તેથી તે ધણી અગવડતામાં આવી પડતો. ને તેથી એકું પરિશ્રમ થતું કે જે માણસ હુકારો પુરે તેની તરફ ન જોતાં બીજા ગૃહસ્થને જોઈને તે ગૃહસ્થને હુકારો પુરતો હોય એવો ભણતો, એમ થતી એક બીજાની વચ્ચે વાત કરવાનો ચમકારીક રીતે ઘોટાળો થતો. એની બહેનના સામા પચાસેક વર્ષની બાઈ બેઠી હતી, ને તેણીએ રંગ ઉડી ગએલો ચણીઓ પડેરેલો હતો, ફાટી ટુટી ટોપી મથે પડેરેલી હતી તેમાંથી થોડાંક પીંઝા બહાર નીકળી પડ્યા હતાં. મોંઢે લાલ રંગ લગાડેલો હતો ને હાથમાં તપકીરની દામડી રાખેલી હતી. ગાડી રસ્તાપર ગયાને દસેક મી પીટ પસાર થઈ નહીં હોય એટલામાં બાઈએ ગાડીમાં બેસનારાઓને જણાવ્યું કે તેણી એક નાટકકાર હતી ને તેણીએ આસપર્શમાં નાઈકાતો, કેનમાં રાણીનો, સેન્ટ-માલોમાં રાજની રાંડેલી માતો, કવીંબરમાં બંરવાડણનો, નાંદસમાં રાણીનો નાઈક્સી-ને-સેકમાં માતાનો, ટાંધસમાં ભદુરનો વેર નાટકમાં લીધું હતો. ને પોતે ખરીસ જવાની છે ને હાં જઈ પાંચમા નંબરની નાટકશાળામાં કુભારીનો વેષ લેવાની છે, તેમાંથી પહેલા નંબરની નાટકશાળામાં જતાં કેટલા બધા શ્રેમ લેવા પડે છે અને તે માનની જગા મેળવતાં કેટલી પ્રખ્યાતીમાં આવ્યા છે એવી વાતો ગાડીમાં બેઠી બેઠી કરતી હતી.

તેની ડાબી બાજુએ એક બાપારી બેઠો હતો ને તેની જમણી બાજુએ એક જડો માણસ આખે રસ્તે આંખો મીંચીને બેઠો હતો ને વારે ધડીએ આંચકો લાગવાથી જાગી ઉઠી બોલતો, -“ઓ પરમેશ્વર હમણાં આ માડી ઉઘડી જતો. જરમાં બચી ગઈ હોં. મેં ભણ્યું કે આપણા બધાનું અહીં શ્રાદ્ધ થઈ જવાનું.” એટલે આવો માણસ એ ગાડીમાં બસો ગમતી હતો. પ્રવાસમાં પ્રથમની થોડી મીનીટ સુધી એની બહેને કોઈક કશુંકનો અત્યંત શીતમ ઠંડું સાંભળ્યું નહીં. પણ જે કશુંક સંભળ

જોતા તેમાંના એક શબ્દનો પણ અર્થ સમજી નહીં. એક તરફ આ ને કાંશીની વાતો કરતા, બીજીમમ એ નાટકકાર ડોસી પોતાનાપર જે સંકટો પડ્યા હતાં તેનું વર્ણન કરતી. તેણી જ્યારે દામડીમાંથી તપકીર ભઠ્ઠાને મુકતી ત્યારેજ માંત્ર બોલતાં અટકતી ને પાડોશીને કહેતી કે “ સંભાળો મેહેરબાન, મારા ઉપર શા માટે પડાછે ! આપણાં બેઠાં છે તે કાંઈ સમયે જોતાએ નથી ? ”

સદગૃહસ્થ (જાગી ઉઠ્યો ત્યારે આંખો ચોળતો બોલ્યો)-ઓ આપરે વિધિ પડ્યાં !

એટલામાં જે ગૃહસ્થની દષ્ટી વક્ર હતી તે એની બહેન અને તેના બાળકને જોઈને ધણું વખણ કરવા લાગ્યો. અને માતાએ તેમની સાગાં જોઈને હસી દીધું—જ્યારે બાળકની સુંદરતા જોઈને કાંઈ તેનાં વખણ કરે છે ત્યારે બાળકના માતૃપિતાને ધણું આનંદ થાય છે. પછી નાટકકાર એનો વારો આગ્યો.

નાટકકાર બાધ—આ સ્ત્રી ખરેખર ધણી દેખાવડી છે. આ સામે બેઠી છે તે. ને તેનો ચહેરો કેવો મનોવેશક છે? મેં ૧૭૫૨ ની સાલમાં હું બ્રિટનમાં જઈ ત્યારે જે પહેરવેશ પહેર્યો હતો તે વેશ હું એવી તો ખુશ્મુરત દેખાતી હતી કે તમને તેની શી વાત કહું તેવોજ એણીએ આજે પહેર્યો છે પારીસમાં ગયા પછી હું એવોજ પોષાક પહેરતાની છું.

જનને વેપારીઓ પણ તે બાધને તથા તે ધીના છોકરાને જોવા લાગ્યા. પણ બાળકના હાથમાં કાંઈ ખાંડનું ખનાવેલું રમકડું હતું તે ઉપરથી તે પ્રાંતમાં કેવા ખાંડના બાવ તળે ઉપર થાય છે તેની વાત કરવા લાગ્યા. નાટકકાર બાધ—છોકરું તો દેખાવડું છે. બહુ સુંદર તેનો ચહેરો છે. પણ કેવો ચિત્તાકર્ષક દેખાય છે. જો એ માઈ છોકરું હતે તો એને હું નાટકમાં મોકલતે. એક બે વર્ષમાં તે પંચનો ખેલ કરી બતાવે એવો છે. હાલમાં છોકરાઓને ઉછેરવાનું કામ માઆપને મારે ધણું ઉત્તમ પ્રકારનું છે. કેટલાક પોતાની માનું કહેવું ન સાંભળતાં નાટકના તકતાપર બાર વર્ષની ઉંમરમાં દુયુરીઓ સાસનો વેશ બજવી બતાવે છે એ કેવી આશ્ચર્યની વાત છે !

દુયુરીઓસ અને પંચ વિશે જે વાત ચાલતી હતી તેમાંના એક શબ્દનો અર્થ એની બહેન સમજી નહીં, પણ પોતાના બાળક તરફ સર્વે જણા જુએ છે એમ જોઈ પોતે ધણી ખુસી થતી, અને એવું જોઈને

માતાના મનમાં કેવા પ્રેમના ઉમરા આવે છે તેનો અનુભવ કરવા લાગીને
ચોડીક મીનીટ ગયા પછી એની બહેનને તે બાઈ પુછવા લાગી,

બાઈ—શું તને પારીસ જવું છે ?

બાપારી—શું તમારા ઊકરાને સીતળા કઢાવવા જાઓ છો ?

બીજી બાપારી—તમે જ્યાં રહો છો ત્યાં એતે સીતળા કઢાવવા
તંથી કે શું !

ચુલ્કચ—તું પારીસ જઈને શું કરશે ?

બાઈ—તારો ધણી તારી અગાઉ ત્યાં ગયો છે ?

જડો માણસ—(અડધો ઉંઘનો) એ મારી નાખ્યા, ગાડી આ ઉં.
જમાઈ ગઈ !

આ બધા સવામીનો તેણીએ જવાંબ આપ્યો નહીં અને એની
બહેન ન જોઈ એટલે તે ગર્વીષ્ટ સ્વભાવની છે મટે બોલતી તંથી
એવું પારીસે તેણીનાપર તે બાઈ ધણી ગુસ્સે થવા લાગી.

બાઈ—કેમ સંબંધાય છે કે, હું શું કહું છું તે ? જ્યારે હું તારી
સાથે બોલું છું ત્યારે હું ધારું છું કે તું મને જવાંબ આપશે.

એની બહેનને ખાનન થઈને માથું ધુણાવું ને નીચે જોવા લાગી.

બાઈ—ત્યારે તું બોલતી નથી ને મુગી રહે છે ને જાણે સાંભળતી જ
નથી, એનો અર્થ શો ? હું ધારું છું કે મારી સાથે બોલવું એને ગમતું
નહીં હોય ! પણ ઢોંગી ભેટી મારી તરફ વધારે સખ્યતા બતાવવાને તારે
શીખવું જોઈએ. કારણ મારો નાથાલી યુદ્ધ મી બેરેનીસ-ડ-ફોલેનકોર્ટ (જે માફ
જાય છે) એવા માણસો અપમાન સહન કરી શકવાના નથી. માસ આખા
આયુષ્યમાં મેં ધણુ વેપ જોવા ને મેં ધણુ નાટકકતાપર તે ભજવી પણ
બતાવ્યા પણ તે સહ કરતાં તારે આ વેપ જાણે. મેં પ્રશ્નતા વેપ લીધા
છે ને સીપાઈની પેઠે હું તરવાર ફેરવી જાણું છું. અહીં બેફરકાર છો !
તું સાંભળે છે કે હું શું કહું છું તે ?

આ વક્ત્રીના બોલવાથી એની બહેન ખીંચી ગઈ એટલે. તેણીએ
ડોંગા કાઢ્યા. તે જોઈ એની બહેન તેણીનો જે પાડેશી જમણા હાથપર
બેઠેલા હોતે ને જે અચંબો પાગીને તેણીની તરફ જોતો હતો તેને ત-
રફ દીનતાથી જોવા લાગી. તે વક્ત્રીની તરફ જોઈને બોલવા લાગ્યો.

ચુલ્કચ—બાઈ, તમે ચુરસો કરો છો તેમાં તમારી જુલ છે.

૬૬ ઓ—તમે શું સગળને કહો છો સાહેબ ?

ગૃહસ્થ—બાપ, હું એમ મારું છું કે આ જુવાન બાપ ને બોલતી નથી તે સ્વભાવિક વાત છે. એ આ ગાડીમાં આવીને બેઠી ત્યારથી તેણીના મોઢામાંથી એકે શબ્દ સરખો નિકળ્યો નથી એટલુંજ નહીં પણ બાળકને રમાડવાને માટે પણ બોલતી નથી. તે ઉપરથી હું મારું છું કે એણી મુગી હશે.

બાપ—મુગી ! શું બાપડી મુગી હોય છે ? એમ કોઇ કોઇક બને નહીં સાહેબ ! મારા જોવામાં મુગી ઓ આજ મુધી આવીજ નથી. પ્રરૂપતો મુગો હોય છે પણ બાપડી કોઇ મુગી હોતી નથી !

વાત ખરી છે એવું જણાવવાને એની બહેને માથાની નિશાની કરી એટલે તે ૬૬ બાપએ અચાંખે પામીને એવી તો સ્ત્રીસ્ત્રીઆરી પાડી કે જે જડો માણસ ત્યાં ઉંઘતો બેઠો હતો તે સમજાને જમગી ઉઠ્યો.

બાપ—તમે તે વળી કેવા ચમત્કારીક માણસ છો ! તમે માફી ઉંધી વળી જણી ચમકી ઉઠો છો તેથી મને બહુ ડર લાગે છે. ગરીબ પીચારી ! ગરીબ છોડી ! તું મુગી છે. તને બોલતાં આવડતું નથી ! કેવી દયાજનક વાત છે ! આરે તમે જોઇને હું હમણાં ગુસ્સે થઇ હતી તેથી મારા પેટમાં દયા આવે છે. મુગી થવા કરતાં બહેરી અને આંધળી થવું સારું ! ગરીબ પીચારી ! તમે જોઇને મને ધણોજ ચમત્કાર લાગે છે ! તમે બોલતાં નથી આવડતું એ તે વળી કેવી વાત છે ! ને બેટા, મુગી થવાનું શું કારણ હશે તે તું જાણે છે ?

આ બાપના ધુસ્સાથી પ્રથમ એની બહેન જેટલી ખીધી હતી તે પ્રમાણમાં એ બાપની સારી રીતભાત ને દયાજનક લાગણી જોઇને એણીને ધણું આશ્ચર્ય પેદા થયું તેથી તેણીએ જે કાગળ ઉપર કાઉન્ટનું સરનામું લખેલું હતું તે કાગળ કાઢી તે બાપના હાથમાં મુક્યો.

બાપ—તું જ્યાં જવાની છે તે ધરનું સરનામું આ કે ? તું આ મોઢા માણસના ધરમાં દાખની નોકરી કરવા જતી હશે નહીં વાર ! પાંદોઆઈન મમાં તું કેવી સારી શોભે એવી છે ! ને તું કોલબાપન બને તો તે વળી ધણુંજ સારું.

જડો માણસ—હમણાં આપણે બચી ગયા હોં ! મને નહીં લાગ્યું કે આપણે બાપાએ આડમાં પડી ગયા હોત !

માપના પ્રશ્નનો જવાબ વક દલીવાળાએ કાંઈ આપ્યો નહીં. મણુ કાઉન્ટ-ડી-મેન્ટ્રેવીલનું સરનામું બતાવવાને માટે જે ચેલીમાં એ કાગળ મુક્યો હતો તે ગુજવામાંથી બહાર કાઢી તે જોતાંની સાથે વક દલીવાળો પછાડા વિચારમાં પ્રડી ગયો. ત્યારથી એની બહેન તરફ વધારે સંવત્તાથી ને નમ્રતાથી જોવા લાગ્યો. તેણે નાના ફેડરીકને રમાડ્યો ને તે એટલી સમાધ પ્રતાવવા લાગ્યો કે થાકેલા ધોડા છોડીને નવા ધોડા જોડવાને માટે જ્યાં ગાડી ઉભી રહી ત્યાં દુકાનદાર કનેથી ખાંડના રમકકાં ને સાકરીઆ ઘણા ભધને તે બાળકના હાથમાં આપ્યા.

આ નવા મિત્રની આંખમાં કપટ જળ ને કાગળ પૂરું દેખાતી હતી તે એની બહેનનું સ્વચ્છ અને નિઃસંશય અંતઃકરણ હોવાથી તેણીના જાણમાં આત્મમાં નહીં. એ માણસ જાણે પોતે કાંઈપણ લાભ વગર એની જોહેનના ઉપર દયા દેખાડવા લાગ્યો. એવા માણસને બને તે રીતે પોતાની આશા, ને મનના વિચાર તે જણાવવા લાગી. ગરીબ છોડી! એ મુગી છોડીનું તે પારીસ પોંચે ત્યાર પછી શું થશે એ વિચારથી વાચક વર્ગને પાછું દીલ-ગીર થવું પડશે !

પ્રવાસને બીજે દિવસે આગલા દિવસ કરતાં વક દલીલો માણસ એની બહેન તરફ વધારે તરમાસથી બોલવા લાગ્યો. ને લાગ સુધીને તેણીના કાનમાં એણે કહ્યું કે “ કાઉન્ટ-ડી-મેન્ટ્રેવીલ સાથે મારી જોગબાણુ છે. એ મારે પરમસ્નેહી થાય છે; ને તમે જે મને રમ આપ્યો છો તમને હું ધણી ખુસીથી તેડ સાહેબને ઘેર પોચાડીશ.

આ માગણીના જવાબમાં એની જોહેને હાસ્યમુદ્રા કરીને ઉપકરની લાગણી બતાવી. અને એની બહેન અને આ માણસની વચ્ચે આટલી સ્નેહભરી વાતો ચાલે છે એવું જોધને તે વક ડોસી હોઠ કરડી તુચ્છકારની આંખો કરી હાંત પીસીને બોલી. “ ગાડીમાં જોગબાણુ થતાં કાંઈ વાર લાગતી નથી! ” જ્યારે માણસ આખા જન્મ-મારમાં કસાં સારાં કામ કરતાં નથી પણ ગમે તેટલાં દુષ્ટકામો કરીને જીંદગી ગાળે છે એવા કેટલાએક ભોક્ષા ખરાબ વિચારને માટે પોતાના પાડોસીની આ પ્રમાણે તારીફ કરવા મંડી જાય છે. પણ એની જોહેન આશ્ચર્યતાની તજરેજોવા લાગી અને એવીસ કલાકના અરસામાં એક ખવો માણસ એક બાઈ તરફ પુરસો-મિત્રતાને તુચ્છકાર-એવા ત્રણ મંત્રો વિદ્યાર બતાવે એ બની શકે નહીં એમ એણીએ ધાર્યું.

આખરે માડી પારીસ શહેરની નજીકમાં આવી ગઇ. આસપાસમાં બંગલા બામ વગેરે નેહીને એની બહેન તો ચક્રીત થઈ આવ્યામાં પડી. તેણીના મનમાં આંધું કે તે કાંઈ બીજું દુનિઆમાં પોતે આવી હોયની? કારણે હાથેસ શહેરમાં રહેતે જવું પડ્યું હતું અને બીજો દીવસે મળસ્કારમાં નિ-કળવું પડ્યું હતું તેથી શહેરનો બપોલો, તેની સમૃદ્ધિ, ને વિસ્તાર વિશે કસો ખાલી કરી ચક્રી ન હતી. તેમ હોત તો પારીસ વિશેની કલ્પના કરી સંકલને સહેલું પડત વડે દલીલો ગૂઢરથ એની બહેન ને તેના બાપ-બાઈ ઉપર ધણું હેત જતાવવા લાગ્યો. તેણે બાપને અને છોકરાને ગાડી-સાઈકલો લઈ જતામાં અને એક વાડાની નાની ગાડી બોલાવી મંગાવી. વડે નાટકકાર એણે પોતાની ટોપી ઉપરના પીછાં જે અકરતકર થમાં હતાં, તે સમારી દીધાં; જે વેપારીઓ નાણાં બજારમાં આપ્યા ગયા. ને જાડો માણસ પોતાને ઘેર એમ બસાડતો ગયો કે “ગાડી ઉંઘી ન વળી એટલું નહીં આરં થયું. તેથી આપણે બચી ગયા, નહીં” તો કાંઈને કાંઈ થઈ જતા અને ઉંઘા પડી જવાની ધણીએ ધારતી લાગતી હતી” એટલામાં બાકુતી ગાડી આવી. આગળ આગળ કરનારો મિત્ર જેના ઉપર એનીબહેનનો વિશ્વાસ ખેડો હતો તેણે લેણીના સર્વ પોટલાં પોતે ઉચકી ગાડીમાં મુક્યાં. તેમાં તેને ચઢવી, પછી પોતે ગાડીમાં ખેસી ગાડીવાળાને કાંઈ કહ્યું એટલે માડી અડસડાટ કરતાકે ચાલી ગઇ.

ગાડી ચાલી તેવેળા એ ગૂઢરથ એની બહેનને કહ્યું—આપણે હવે કાઉન્ટ્રી-મોટોરવાહને ત્યાં પારોબાર જઈએ છીએ. એ મારો મિત્ર થાય છે એથી હું ધણો ખુશ થયો છું; નહીં તો તને બોલતાં આવડતું નથી તેથી લાઈ આહેબનું મકાન શોધી કાઢવાને ધણી હરકત પડત.

એનીબહેને આ માણસનો ઉપકાર માનવાને નીશાની કરી જતાવી પ્રજા તેણી જાણતી નહતી કે આ ગૂઢરથ પારીસનો નામાંકીત ચોર, સાલસી, લુચો અનેપોતે ફ્રાન્સની દક્ષિણે આવેલાં કટલાંક શહેરોમાં મોટી ચોરીઓ કરી માણસોને લુટી લીધાં હતાં ને લમણાં તેના કાળો લુટાએલા લોક આઠ વર્ષમાં લુટી ગયા હશે તે નવા ધરાકો લુટવા માટે પારીસ શહેરમાં જડી આવશે એવા વિચારથી એ માણસ અત્રે આગ્યો હતો. પણ તેણે જે કપટ જળ રચવા માંડી હતી તેમાં એની બહેન જેવી સાદી સમજળી ને બોળી બાપ બોળવાઈ-સપગાઇ લાય એ બનવા જોઇ હતું. જાતે ગ-

શેખ, નિગર્વી, દુનિઆનાં કપટ ફંદથી અજાણી, સુ' સંકટ આવી પડતાં
છે તેનો સંશય પણ આવે નહીં-એવી એની બહેન હોવાથી તેણીએ
આ નવા સોજની ઉપર પૂરું વિશ્વાસ રાખ્યો. તેણીએ જંગલમાં જે પસકામ
કરી બતાવ્યું હતું તેથી વખતે જંગલના ચોરો પાછા મળી જાય તેની
પોતે ધણી બીક રાખતી હતી. પણ મિત્ર ચર્મને કાઢી શત્રુ તેની શાસે
આવીને પોતાના કપટ જોગમાં રસાવી દે એવા માણસ ઉપર વિશ્વાસ રા-
ખવો નહીં તે વાતની એણીને ખબર ન હતી. આવા માણસોનું ખરું
સ્વરૂપ માલુમ પડી આવતું નથી, કારણ એવા લોકો બહારથી પ્રમાણીક
પણાનો ઢોંગ કરી બતાવે છે. જે લોકો ખુશી રીતે રસ્તામાં હુડી લે છે
તેના કરતાં આવા માણસો ઘણાં બધાં કર હોય છે.

એ નાની બાઝાની ગાડી જેમાં પેલો છુઝ્ઝો ઠગ, સુંગી બોપડો છો-
ડીને તેણીનું બાળક એટલાં જણ બેઠેલાં હતાં, તે એક મોટા ધરના બારણા
આગળ આવીને ઉભી રહી. "તું જરા અહીં ઉભી રહેજે, આ કાઢેટ સા-
હેજનો મહેલ આવ્યો, પણ પેલેલાં ગારે જણવું જોઈએ કે સાહેબ ધર-
માં છે કે નહીં" એમ કહી તે ગૃહસ્થે ગાડીમાંથી નીચે ઉતરવા માંડ્યું.

ઠગારો ધરમાં ગયો, થોડી મીનીટ તેમાં રહ્યો ને નિરાશ થઈને
પાછો આવ્યો.

ઠગારો—જાણ, હું ધારતો હતો તેમજ થયું. કાઢેટ સાહેબ તો બ-
હાર ગામ જતા રહ્યા છે તે થોડા દીવસ પછી પાછા આવનાર છે.

એની બહેને એકેરે એવો બીધો કે "હવે મારે શું કરવું ? ને
કેમાં જવું ?"

ઉપકારી ગૃહસ્થ—તું ગમરા નહીં. તને સારો ઉતારો મેળવી આ-
પીને પછી હું જઈશ, ત્યાં સુંગી હું જનાર નથી, તારી બિરદાસ્ત સારી
રીતે લેવાએ એવે ઠંકણે હું તને લઈ જઈશ. જે દીવસ તો જતા રહેશે;
એટલામાં કાઢેટ સાહેબ પોરીસમાં આવી પોંચશે.

એની બહેને વળી ઉપકારની માગણી જાહેર કરી ને આશ્ચર્ય ન પા-
મતાં તેણે આટલી બધી તરફી લીધી તેથી તેણીના મનમાં લાગી આવ્યું
કારણ તે એમ સમજતી હતી કે મોટા શેઠેરમાંના માણસો ધણુજ પર-
વકારી હોવા જોઈએ. ગાડીને ખચુખચાટથી નાનો ફ્રેડીક હસવા મંડ
મયો. તેને ધણી ગમત પડી. તે કુદરા લાગ્યો. ને પોતાની માના બોલામ

નાના પ્રકારની બાળબેટા કરવા લાગ્યો. એ તો એકન મોટાં મોટાં ધરો, પણા લોકોની બીડ, સુંદર દુકાનો ને દ્રવ્યસમૃદ્ધિ, જ્યાં જ્યાં ત્યાં નજરે પડતી તેથી ખુસી થવા લાગી.

૬મ ગૃહસ્થ—આના કરતાં તારા જોવામાં આગળ એવું આવસે કે તને જોતાંની સાથે આશ્ચર્ય લાગશે. આશ્ચર્ય પામવાને અહીં તો હજારો પગથિ છે. આ પ્રવાસથી તને ધણેજ શબ્દો થશે, અમારા કેહેવાપર તું બરોસોં શાખ.

માડી એક કંગાલ દેખાવાના મકાન આગળ જઈને ઉભી. એ મકાન કામગીર-સેંટ-જાડીસના લતાપર આવેલું હતું. ને અંદર જતાં એની બહેનની વિચાર કરવા વિના રહેવાયું નહીં કે આ સગવડનાવાળું મકાન કહે છે તે તો કંગાલ હાલતનું ને મેલું છે, છતાં તેણી આ ગૃહસ્થની પાછળ ગઈ, તે પોતે હાથમાં તેણીનાં પોટલાં ઝાલીને લઈ ગયો. એની એકેન જ્યારે તે ગૃહસ્થની સાથે એકથી પડી ત્યારે તેણે તેણીને કહ્યું “તમારો કનેથી રખ લેવા અંગાડ તમને જણાવવાની જરૂર છે કે જે કોઈ પારીસમાં કાંઈ વીસીમાં ઉતરવા આવે ત્યારે તેણે એક પ્રકારની કબુલાત કરવી પડે છે. તમારી પાસે કેટલાં નાણાં છે તે તમારે કહી દેવા પડશે. આ ગોઠવણ પોલીસ લોકોએ એને માટે કરી છે કે ગામમાંથી કયે ચોરી થાય નહીં. શાખલા તેરીકે આજે તમારી પાસે જણે ચાળીસ લુછ હોય ને તેમાંથી એક લુછ ચોરાઈ જાય તો બીજે દીવસે પોલીસ ભોલો પારીસમાં બધાની ચેલીનાં નાણાં ગણી જુએ છે અને જેની પાસે એક લુછ વધારે હોય તેને ચોર સમજીને શિક્ષા કરવામાં આવે છે. તમને આ ગોઠવણ કેવી લાગે છે? બહુ સારી ગોઠવણ છે. ખરું કે નહીં?”

ગૃહસ્થ—તમે જાતે જાણે ધરવાળી બાઇની આગળ કહી દેશો ? કે તમારે માટે હું જઈને કહું ? કદાચ તમારા કરતાં હું સારી રીતે એનીને સમજાવી શકીશ. લાવો તમારી ચેલી. એ બધી સારી ગોઠવણ થશે.

ગરીબ બીચારીએ આ કપટ ન જાણતાં પૈસાની ઘેડી કાઢી આપી ને તે ઉપકારી ગૃહસ્થ લઈને બોલ્યો “ ધરવાળી બાઇના દેખતા હું એમાં ના પૈસા ગણી જોઈશ ને પછી તમને પાછી આપી જઈશ.

એમ કહી તે ચોરડીમાંથી મિકળી દાદરે ઉતાવળે ઉતરી ધરવાળી બાઇને એક નાણું આપી તેણીને કહ્યું કે જે યુવાન બાઈ આજે તમારા બાળ

પર ઉતરેલી છે તેણીએ આ નાણું અમાઉથી તે મુંગી હોવાથી મારી સા-
થે મોકલ્યું છે " આ પ્રકારની જોડવણ કરીને તે ઠગારો ધરમાંથી મચો ને
મનમાં મગન થવા લાગ્યો કે આ કપટ જાળ રચવામાં મેં મારી ખૂબી ક
શળતાં વાપરી છે. પછી નાણા લઇને તે જુગાર ખાનામાં પ્લે-ટેયેલમાં મચો
જ્યાં એના કરતાં એના ઉસ્તાદ ઠગારો બેસે હતા. તેમની સાથે રમવા બેસી
તોજો એ બીઆરી ગરીબ નિરાધાર છોડીને ઠગીને જે પૈસા મેળવ્યા હતા તે
બધા જુગારમાં ગુમાવી દીધા. પાસે એક પણ નાણું રહ્યું નહીં. " પાપીનો
પૈસો ચંડાળે જાય " તેમ બધું જતું રહી હાથ ખસવા લાગ્યો પણ બીજાને
ઠગવાને માટે કોશીસ કરતાં એક ગૃહસ્થ જે તેની પાસે બેઠો હતો તેના
ગળવામાં હાથ ધાલી નાણાં કાઢી ભાંધાં; તે બીજાની નજરે પડવાથી તેણે
આપણા પરોપકારી ગૃહસ્થને પોલીસમાં સોંપી દીધો. ત્યાંથી એને પ્રીટ્ક-
ચર નામના પોલીસ ગૃહમાં લઇ જવામાં આવ્યો, ત્યાંથી ખાઇસ્ટરમાં ગયો.
જ્યાં તેના સાથીઓને પણ એણે છોડ્યા નહીં. તેથી પરોપકાર કરતાં ક-
દમાં પડી રહેવું પડ્યું. પછી તેનું શું થયું તે હમે જાણતા નથી. માટે
આપણે એને કેદખાનામાં મફતના રોટલા ખાતો મુકીને એની બંદનની
શી અવસ્થા થઇ તે જોઇએ.

એની ખડેન પૈસાની ચેલી જે ગૃહસ્થ લઇ ગયો તે પાછો ક્યારે આવશે
તેની વાટ જોતી બેઠી હતી, પણ તે વેળા તેણીના મનમાં જરાપણ શંકા ન
આવી કે પૈસા ભાઈ તો ચીનના સાહુકાર હતા. તે બાબતનો વિચાર કરતાં
તેણી પોતાના બાળકની સાથે રમવા લાગી. ને વારેવારે બારીમાંથી ડાકું
બહાર કાઢીને રસ્તામાં જોવા લાગી. તે બીહોને પાછી ઓરડીમાં જતી
રહી, કારણ તેણીનો ઓરડો ત્રીજો માળે હતો. ને એટલે ઉંચે જનમારામાં
કોઇ દીવસ ચઢી ન હતી તેથી નીચે નજર કરતાં બીધી. આટલી વાર
થયા છતાં પરોપકારી ગૃહસ્થ આવ્યો નહીં, પણ તે ન આવ્યો તેથી
તેણી લણી અચબામાં પડી. થોડીવાર પછી ધરની માલીક ખાઇ આવી;
એટલે મુંગીએ ચેલી લેવા માટે પોતાનો હાથ તેણીના આગળ ખર્ચો. પણ
ચેલી બેસી તો કાંઈ મળી નહીં.

ધરવાળી બાઈ-તને જગવાને માટે શું બનાવી લાવું ? તને જે ખા-
વાનું મન થતું હોય તે વાનીઓનું નામ લખીને મને આપ, લખીને આપ-
શો તો ચાલશે. હું તો તારી સારી ચીતે બરદાસ રાખીશ. વળી જે ગૃહસ્થ

તને મારે ત્યાં લઇ આવ્યો તેણે તે અંગાઉથી મોકલેલો એક લુપ્ત મને આપ્યો છે, તેટલા નાણાં તારો બે દીવસનો જે ખર્ચ થશે તેમાં પુરો થઇ રહેશે. વળી તેણે મને કહ્યું છે કે તું માત્ર મારે ત્યાં બે દીવસ જ રહેવાની છે !

હા ગૃહસ્થ તો જતો રહ્યો. એની બહેનના મગજમાં ભયંકર વહેમ પેદા, ને તેણીએ એ ધરવાણીને જણાવ્યું કે જે ગૃહસ્થ તેણીને એ ખરમાં લઇ આવ્યો હતો તે ગૃહસ્થને પૈસાની ચેલી આપી હતી.

એની બહેનની નિશાની સમજ્યા વગર ધરવાણી બાઈ બોલી “હું તને ખર્ચ કહું છું કે તે મને જેટલું નાણું આપ્યું છે તે ધણું છે, અને તેથી મને સંતોષ થયો છે; હું તારી પાસે કાંઈ વધુ નાણું માગવાની નથી, ખેટા જમણાં હું બોજન તારે માટે ઉપર મોકલાવી દઉં છું.”

આ વળી બીજું સંકટ આવી પડ્યું જાણી તેણી ગાંઝા જેવી બની ગઇ પૈસા ગયા તેને માટે કાંઈ તેણી દીસગીર થઈ નહીં. કારણ તે નાણાંની કટલી કીમત હશે તે પોતે જાણતી નહતી. પણ તે ચેલીમાં કાઉંટ-ડી મોન્ટ્રેવીલના સરનામાનો કાગળ મુકેલો હતો ને તે પણ પેલો ઠગારો નાણાંની સાથે લઇ ગયો, તેથી તે વધારે ખીજવાઇ ગઈ. હવે એની અવસ્થા કેવી થશે ? જે કાઉંટના ભરોંસાપર અહીં આવી પહોંચી તેનું રહેઠાણ હવે શી રીતે મળી આવશે ? આખા દીવસમાં તે ઠગ માણસ પાછો આવશે એવી આશા તેણીને હતી. તેણીના મનમાં આશાનો સમુગ્ગો નાશ થયો નહતો; પણ જ્યારે રાત પડી ત્યાં સુધી ચાપલુસીએ ઠગારો આવી પોહોંચ્યો નહીં ત્યારે તેણીનો જીવ ઉંચે નીચે થવા લાગ્યો. બાળકને છાતી સરસું દાખીને તે પુજ્જળ રોઇ પડી. તે પોતાને માટે જરાપણ ધાર્તી શખતી ન હતી; પણ તેણીના મનને જે દુઃખ થતું હતું તેની કલ્પના કરી શકાય નહીં. તેણીને એવું લાગ્યું કે બાળકને માટે જીવનનું સાધન જતું રહ્યું, તેથી તેણી બહુ ધ્રુજવા લાગી, પોતાની નિઃશ્વાસ સ્થિતિનો ખ્યાલ આવ્યો ને ખેડુતના ધરમાંથી ના કલા છતાં પોતે હઠ કરી ચાલી આવી તે માટે પશ્ચાતાપ કરવા લાગી, હવે બાળકનું શું થશે એજ વિચારથી તેણી હીંમત હારી ગઇ.

બીજો દીવસ પણ એજ ધરમાં રહી તેણીએ પસાર કીધો. જે ઠગારો તેણીની સાથે ઠગાઇ વાપરી હતી તેણે કહ્યું હતું કે મોનશર-ડી-મોન્ટ્રેવીલ

શક્ત બેજ દીવસને માટે બહાર ગામ ગયા છે તેથી બે દીવસ ધરમાં કાઢી ત્રીજે દીવસે કાઢેટને ત્યાં જવાનો તેણીએ વિચાર કીધો. તેણીના મનમાં આવ્યું કે જ્યાં બાકુતો ગાડી ઉભી રહી હતી તે કાઢેટનું ધર પાછું ખોળી કાઢવું. જંગલ છોડીને આ વિરાળ શેહેરમાં આવીને હજારો ધરોમાંથી કાઢેટનું ધર મુગી છતાં વગર સરનામે પેહેલીજ વાર ખોળી કાઢવું એ કેટલું દુઃસહ હતું તેનો ખ્યાલ બચારી છોડીને ક્યાંથી હોય? અને પેલા ઠગારાએ ગાડીવાનને કાઢેટના જે ધર આગળ ગાડી ઉભી રાખવાને કહ્યું હતું તે ધર કાઢેટનું ન હતું પણ ખીન્ન માણસનું હતું. ને એ ઠગે ખોટું ધર બતાવ્યું હતું એવો શક લઇ જવાનું કાંઈ તે વેળા તેણીને કારણ પણ ન હતું.

ત્રીજે દીવસે સહ્યારે પોતાના બાગકતે એક હાથપર ખેસાડી ખીન્ન હાથમાં પોટલું ઝાલી જે ધરમાં ઉતારો રાખ્યો હતો ત્યાંથી કાઢેટને ધર જવા નીકળી; તે વેળા ધરવાળી બાગએ રેહેવાનો અમરૂડ પણ કીધો નહીં, કારણ તેણીને માત્ર બેજ દીવસનું નાણું ઠગારાએ આપ્યું હતું. ઇશ્વર ઉપર બરોસો રાખીને અમરૂડા શહેરમાં ફરતાં હોંનત રાખી. દરેક ક્ષણે ગાડીઓના ખડખડાટથી ખીતી, ઘોડાઓને જોતને ચમકતી, ગરીબ ગુરબાં, ને ફળ મેવા વેચનારાના બુમાટા સાંભળીને ગમરાતી, જનાર આવનાર લોકોની ગદી જોઇને, એ લોકોની દોડદોડી બાળીને એણી એટલી બધી ગમરાટમાં આવી પડી કે પોતે કાલ લત્તાપર જાય છે તે માલમ પડ્યું નહીં. પછી એક બારણા આગળ ઉભી રહી પોક મુકીને રડવા લાગી. ધરની ચાકરડીએ આવીને તેણીને રડવાનું શું કારણ હશે તે પુછ્યું પણ એની બેહેન નીશાની કરી બતાવે ને રડતી જાય. એટલે ચાકરડી ધણી ગુસ્સાથી બડબડવા લાગી કે “ ગરીબ લોકોને પુછવાનું આ ફળ રડવાનું શું કારણ હશે તે પુછવા જઇએ તો જવાબ પણ આપતા નથી તો આપણે તેમને શું માયું ફાડવા પુછવું જોઇએ ?

એની બેહેને ઘણો વખત સુધી રડીને આકાંત કીધો ને કાંઈ ન વળ્યું એટલે આખરે ત્યાંથી ચાલવા માંડ્યું; પરંતુ તેણી પારીસ શહેરમાં ચાર કલાક પર્વત ફરી પણ કાઢેટ સાહેબનું ઘર કાંઈ જડી આવ્યું નહીં. મહોલા, ધરો ને અસંખ્ય દુકાનોપર ફરી વળી; પરંતુ કયે રસ્તે જઈ તે જણ્યતી નહોતી. ચકર ફરી ફરીને જ્યાં આગળથી નીકળે ત્યાંને ત્યાં પાછા

અવાતું ! કાઉંટનું ધર જડતું એ બનવા જેવું નથી એમ તેણીને લાગ્યું. હાથપર ધણે વખત બાળકને લઇને ફરતાં આખરે થાકવાના ગાંઠ થયા; એટલે બનનેના પેટમાં ક્ષુધા પ્રદીપ્ત થઇ ને તેમનાં દુઃખ અને નિરાધાર સ્થિતિમાં તેથી વધારો થયો.

તેણી એક પથ્થરની ખાસ્તી ઉપર જઇને બેઠી; રસ્તામાંથી જનારા લોકો તેણીની કંગાલ સ્થિતિ જોઇને ચાલ્યા જતા કદાચ પંચ ને જુડીની રમત ચાલતી હોત તો તે જોવાને ત્યાં ઉભા રહેત; પણ રડતી છોકરીને જોવા કાણ ઉછું રહે ? સારે નસીબે એ ઉન્હાળાના દીવસે હતા તેથી હવા ખુશનુમા હતી, પછી તેણી એક બડીયારાને ત્યાં ગઇ, બાળકને થોડી રોટલી અપાવી ને રોટલીની કીંમતમાં ધણીજ દીવળીરી સાથે અંગ ઉપરનું કપડું રોટલીયાળાને આપ્યું; પરંતુ દયા અને આશ્ચર્યતાની લાગણીથી એની બેઠેનને જોઇને દુકાનદારે તે કપડું લેવાની ના પાડી, કારણ આવાં ખાસાં કપડાં પહેરે છે તેની પાસે પૈસા ન હોય એ કેમ બની શકે ? ત્યાંથી આગળ ચાલતાં રાત પડી, તેથી તેણીની સ્થિતિ વધારે દયામણી થઇ; માર્ગમાં ફાનસના દીવા બગતા હતા, છતાં રાતની વખતે ઘોડાના પડખાથી વધારે બીડીયા લાગી. કોઇ વખતે એમ બની જતું કે તેની ચારે ખસે ગાડીઓ દોડતી જતી તેથી ઘોડાની અડધટમાં પોને તથા બાળક આસી જમ્ય તેની ધણી ખાસ્તી લાગતી; તેથી તેણી પથ્થરની ખાસ્તી ઉપર બેસવું સલામતી ભરેલું ધારી તે પર બેઠી.

એની બેઠેન તે વેળા રૂ-મોંટમારટરના લતાપર હતી. તે દીવસે ધણીવાર રૂન્ડી પ્રોવેન્સના લતામાંથી જતી આવતી, તેમાં મોનશર-ડી-મોંટ્રેનીલના મેહેલ ઉપરથી પણ જવાતું, પણ તેણીને ખબર ન હતી કે પોતે ક્યાં આગળ છે. કાઉંટનું ધર શોધી કાઢવું એ અશક્ય છે એમ જાણી તેણી નિરાશ થઇ; બાળકને છાતી સરસું દાખીને તેને સુગંધ કરતાં તેણીને નવી હોંમત આવતી, બાળક માતાને જોઇને હસતું ને તેણીના વાળ ખેંચતું. આ વખતે બાળકની ઉમર એટલી હતી કે માતાના બોળામાં બાળક છતાં તેને દુઃખતું ભાન હોતું નથી. મોડી રાત થવા આવી, દુકાનો બંધ થઇ, મોહોલામાં લોકોની આવજા મંદ પડી, ને અચાર નચાર કોઇ વેળા મોહોલામાંથી ગાડીઓ પસાર થતી. એની બેઠેને આસપાસ તજ્જર કરી ને અત્યાર સુધી ખાતરી ન હતી પણ આ વેળા તેણીને માલ-

ખ પડ્યું કે રસ્તા ઉપરથી કાંઈ આવે છે. આખી રાત ક્યાં પડી રહેતું કે અસંખ્ય મકાનોવાળા રસ્તામાં અટવાઈ ગઈ પશુ એકે માણસની સાથે બોલવાની હીંમત ચાલી નહીં ! રસ્તે જતા ભોકાની તરફ ધારીને જોવા લાગી. તે કાણ હશે એ વિચાર કરવાને માટે રસ્તામાં થોડીવાર ઊભા રહી ભોકો ચાહ્યા જતા. કેટલાક મજાક મસ્કરી પશુ કરવા ચુકતા નહીં. તેઓ માંહે માંહે કહેતા “ અહ્યા જોયું કે, આ કેરી રૂપાળી છે.” તેમને પોતાનું બાળક તેણી બતાવા લાગે કે તે ભોકો રસ્તે ચાહ્યા જતા.

એની બેહેન—(મનમાં) અરે પરમેશ્વર ! આ પારીસ શહેરના ભોકાને છોકરાં ગમતાં જ નથી એમ જણાય છે માફ બાળક બતાવું છું તો તેનો તિરસ્કાર કરી ચાલ્યા જાય છે !

રાત્રીના બાર વાગતે પોલીસની રેન ફરવા નિકળી હતી ત્યારે એની બહેનને જોઈને કેટલાક સિપાઈઓ તેની પાસે ગયા. એની બહેન ઘરઘર ફ્રુજવા લાગી.

પોલીસ સિપાઈ—તારા છોકરાને લઇને તું શા માટે અહીં ઉભી રહી છે ? ઘેર ચાલી જા, નહીં તો રસ્તા ઉપર ધર, અહીં ખેસવાનું તારે કાંઈ કારણ નથી. નહીં તો તને હમારી ચોડીમાંલઈ જવાની ધરજ પાડશે. આ બચંકર શબ્દ સાંભળી બીચારી મુગીનાનો હોંસકોંસ ઉડી ગયા. તરતજ ગભરાતી ઉઠી પોતાના બાળકને જોરથી છાતી સરસુ દાખીને ભાંચી ઉઠીને ચાલી. સોએક વાર આગળ ગઈ નહીં હોય એટલામાં તેણીને પથરની ખારડી ઉપર લુહી જવાએલું પોટકું સાંભરી આવ્યું. તે લેવા તેણી પાછી ખારડી પાસે આવીને જુવે છે તો પોટકું બોટકું ત્યાં કાંઈ ન મળે ? અરેરે ! કપડાં લતાં જતાં રથાં. કમ નસીબ છોડી ! કપડાં વીના તને હવે કેમ ચાલશે ? તારું સર્વસ્વ જતું રહ્યું.

આ વળી નવા સંકટથી જે દુઃખ થયું તે જણાવવાને તેણીની આંખમાં હવે આંસુ પણ બાકી રહ્યાં ન હતાં. સર્વ આંસુનો સંગ્રહ અત્યાર સુધી રડવામાંજ ખપી ગયો હતો. છાતી ઉપર જાણે સો મણનો પથર મુક્યો હોય તેમ થવા લાગ્યું. ગઈ વાતનો વિચાર ફાગટ છે એમ જાણી બાળકને તેડીને આગળ ચાલી. આ વખતે ઉતાવળે પગલે ગઈ. પણ પોતે ક્યાં જાય છે તેજ જાણતી નહોતી. બાળકને છાતીએ એવા જોરથી દાખ્યું કે તેણીના શરીરને જાણે ધુળરી ચઢી હોય, ને તેમાં પોતાનું સર્વ

જુ' દુઃખ વીસરી ગઇ. તેણી રૂ-માંટ-મારટરના લત્તા પરથી બુએવાડેના લત્તા પર ગઇ, ત્યાં આગળ ઝાડો નજરે પડ્યાં. તેથી તેણીના મનને જરા દીક લાગ્યું. કારણ ગરીબ ખીચારી હોડીએ જાણ્યું કે તે ઝાડો ગા-મના કોઠ બહાર હશે. જાણે કોઇ ભુત પાછળ લાગ્યું હોય તેમ. તેણીને જાણ્યું કે જાણે પોતે જંગલમાં અને ખેતરોમાં ફરતી હોય; પ્રથમ જે ઝાડ નજરે પડ્યું તેની આગળ ગઇ, ને આનંદની લહેરમાં જમને ઝાડને આઝી પડી. આંખમાંથી આંસુ પડ્યાં. પછી તે ઝાડ નીચે ખેસીને બાળકને બોળામાં લીધું. એ જગો જોઇને તેણીને જરા હીંમત આવી. પોતાના ઉપવસ્ત્રથી બાળકને હોરાડ્યું ને આખી રાત તેવીજ સ્થિતિમાં ખેસી રહી.

આ પ્રયંત રહેરમાં પ્રાતઃકાળ થવાનો વખત થયો. આખી રાત ખીચારી ઉધાડમાં પડી રહી પણ જરા પણ આંખ મળી નહી. હવે માફ થું થશે એજ વિચારમાં આખી રાત કાઢી. પછી પોતાને માટે અને નાના બાળકનો ખોરાક મેળવવાને માટે બીજા માંગી કટકો રોટલી મેળવવા જવાનો વિચાર કર્યો. જો એ એકલી હને તો પોતાનો દુઃખી જીવ લાણ માત્રમાં કાઢી નાંખને. પણ બાળકને માટે જીવવાની જરૂર હતી. એ મરી ગઇ તો બાળકનું શું થાય ? સુવાવડ જ્યાં થઈ ત્યાં કંટકું સુખ મળતું હતું તેમજ તેણીની આસના વાસના કરનારા કેટલા ગ્રેમી માણસો હતાં ! તેણીને અને બાળકને કેવો સારો ખોરાક પુરો પાડના હતા. તે બાળકને આજે કટકો રોટલીને માટે ઘેર ઘેર ફરતાં પણ રોટલી મળી નહી. તેથી જીવ બોલાવે તત્પર થઈ. કર્મની ગતિ કાંઈ વિચિત્ર પ્રકારની હો મશ્વરે ધાર્યું હશે તેમ થશે. તેણીની સ્થિતિનો ચિતાર મનમાં આવતાની સાથે કેવી ક્યા આવે છે ! તેણીને સુવાવડમાં જે આત્રમ મળ્યું હતું ત્યાંથી નિકળી પારીસમાં આવી તેથી તેણીને બેહદ પશ્ચાતાપ થયો. પણ ઉપાય શો ? પણ તે બાળકને જોઇને પોતાને ઠપકો આપવા લાગી.

એની બહેન—અરે મારા હૈયાના પ્યારા બાળક, તને જે દુઃખ સહન કરવું પડે છે તે મારેજ લીધે કે નહી ? હા, મારીજ ભુલને લીધે. મેં એ-વો શો ગુન્હો કર્યો છે કે જેથી તને તારા બાપની પાસે લઇ આવવું પડ્યું ? અરે ! જો મને આત્રમસ્થાન પાછું મળે તો કેવું સાફ થાય ? જે હોડીએ મને પોતાની પેટની દીકરી જાણી, અને ઘરમાં રાખી, મરી આ-

દલી બરદાસ્ત કરી, તે માણસો મને પાછા ક્યારે મળશે ? ત્યાં જોઈ પાછી જઈને મળું તો તેઓ મને ફરી કહે જવા દેશે નહીં ને મારી આવી નિરાધાર સ્થિતિ થતે નહીં. બલા, પરાપકારી બચાર કાઢે તો મારે માટે જેટલું જાની શક્યું તેટલું કીધું. તેમાં તેનો શો વાંક ? વાંક મારા કરમનો. હવે ફેડરીકને ક્યાંથી શોધી કાઢું ? તે તો મળતો નથી. માટે હવે એને મળવાની આશા રાખવી એ બ્યર્થ છે. પણ આ દુઃખમાં મારૂં મોંત થાય તો, મારા વાહલા બેટા, આ મોટા શહેરમાં તારી શી અવસ્થા થશે ?

નાનો ફેડરીક ઉઘી ગયો હતો તે વેળા ગરીબ બિચારી માતા તેનું શરીર અવમોકન કરીને રડી પડી. કેટલાક ખેડુનોએ બજારમાં જતાં તેણીને ખાવાનું અપાળ્યું. અને દુધવાળીઓએ તેણીને માટે અને બાળક સાફ દુધ આપ્યું. પારિસ શહેરમાં દાંધ સઘળાજ માણસો દયાળુ ન હતા. પણ જે દયાળુ હતા તે ગરીબોને સારી મદદ આપતા; કેટલાકતો ઢાંગી બનને ધુતારા ગરીબ લોકોની દયાજનક વાણી સાંભળીને આંખમાં આંસુ આવે એવા ડરથી વારંવાર ધર્મ કરતા નથી.

તે દીવસના બાકીના ભાગમાં એની બહેન આખા શહેરમાં રખડી અને પોતાના સંરક્ષકના રહેઠાણની શોધ કરવાનો યત્ન કરીએ. એમ ધણીવાર બન્યું કે ફેડરીક જેવી આલ ને આકૃતિ જેવો માણસ મળતો તો તેને ફેડરીક જતો હશે એમ તેણીને લાગતું; ને તેની પાસે જવાને તેણી ઢોડી જતી પણ જ્યારે તે ફેડરીક નથી પણ તેના જેવો કોઇ પરાયો માણસ છે એવું જોતી ત્યારે તેણી પોતાની છુલ માલમ પડવાથી ખીનતા પામતી. જેની પાસે તે જતી તેમાંના કેટલાક તેણીને આશ્ચર્યતાપી જોતા, અને કેટલાક તેણીને જોઇ હસતા: એવું જોઇ તેણી શરમાઇને કોરે ખસી જતી.

એની બહેન—અરે પરોશ્વર ! મને હવે ફેડરીક ક્યાંએ જકવાનો નથી ! તેણીને આખા દીવસમાં જે ખાવાનું મળ્યું તે સાંજ પડતાં થઇ રહ્યું, તેથી રસ્તે જનાર આવનાર આગળ હાથ લાંબો કરી બીજા માગવાની જરૂર પડી. એવી દયાજનક રીતે રોટલા માટે બીજા માગવાની હિંમત આણવા ખાતર તેણી પોતાના બાળકને ધારીને જોતી ને બીજાને દેખાડતી. કેટલાક ધર્માત્માઓને દયા આવતે તો બન્ને જણનું કામ ચાલ, પરંતુ એવું ન બનતાં કેટલાક તેણીને ધીંગારી કાઢતા, કેટલાક મોઢું મરડી ચાલી જતા ને જે કેટલાક ધર્માત્માનું નામ ધારણ કરતા તેઓ તેણીના હાથમાં થોડુંક નાણું

મુકીને ચાલતા થતા.

એની બહેન—(આંખમાં આંસુ આણીને) અરેરે ! હું ગરિબ પડી માટે આ લોકો અને ગુન્હેગાર જાણી મારી તરફ આવી ચાલ ચલાવતા હશે !

ગામડાના લોકો શહેરના લોકો કરતાં વધારે ક્યાણુ હોય છે ને ધર્મમાં હોય છે એમ એણી જાણતી હોવાથી તેણીએ પારિસ શહેર છોડી બહાર ગામ જવાનો વિચાર કીધો. ગામડાના લોકોના સદ્વત્સમાં આવ્યાથી તેણીને શરમને બીતિ ઝોછી લાગતી. જ્યાં આગળ નેણી ખેડૂતના ધરમાં રહી હતી તે ગામ જવાનો માર્ગ શી રીતે જડે ! અસાર સુધીના પ્રતીકુળ સમયમાં ઇશ્વર ઉપર ભરોસો રાખવાનો તેણીએ આખરે ઠરાવ કીધો. ગસીબ આપડી ! ઇશ્વર તને મદત કરે ને તારું દુઃખ મટે !

કયે રસ્તે જવું તેની ખબર ન હતાં આખરે શહેર છોડીને બહાર પડી. એક ગાડીની પાછળ કોઇ માણસ જતો હતો તેની સાથે સાથે તેણી ચાલી. થોડી વારમાં આ માણસ ફાળગના લત્તામાંથી જઇ શહેરની બહાર આવ્યો. ગાડી ધીમે ધીમે ચાલતી હતી તેની પાછળ આ માણસ ચાલતો ને તેની સાથે એની બહેન પણ ચાલતી શહેરની બહાર આવી પહોંચી. હવે તેણીને જરા દીકરા માગ્યું, પોતાના બાળકને કોટી કરીને મદતને માટે પરમેશ્વરની યાચના કરી બીજા માંગવાને માટે જે ગામડું દૂર દેખાતું હતું ત્યાં ચાલી ગઇ.

ભાગ ૨૬ મો.

ટ્રેડરોક—કાનરટન્સને અત્યંત પ્રેમથી ચઢાવા લાગ્યો—જે કે લગ્ન થયા પછી પડેલા પ્રથમના મહિનામાં જેટલો રિનગ્થ પ્રેમ હતો તેના કરતાં આ વેળા ઝોછો હતો. પરંતુ જિના સમાગમમાં હમેશાં આવવાથી તેના તેણીના પરના પ્રેમમાં ન્યુનતા આવી ન હતી. કારણ કાનરટન્સમાં દરરોજ સહગુણ અને નવા વિચાર આવતા તેના જોશમાં આવ્યા. મુખની સુંદરતા અમુક કાળ પર્યંત મનને આકર્ષે છે, પરંતુ તે હમેશા મનને તાબેદારીમાં નથી રાખતું નથી.—માટે જેમાં સહગુણનો વધારો થયા કરે છે ને જેને કે જેની ન્યુનતા પ્રાપ્ત થતી નથી એવી સ્ત્રી જેને મળી હોય છે તે ખરેખર મુખી સમજવો.

કાનરટન્સ માત્ર એક ન્યુનતાથી દુઃખી હતી—ને તેથી તેના સુખમાં કમતરતા થવા લાગી. કારણ તે ઉપર તેણીનો કાંતુ રહેતો નહીં. જો કે તેણીએ તે વિકાર પોતાના હૃદયમાં સંતાડી મુક્યો હતો. તેણીનામાં મત્સર ઉત્પન્ન થવા લાગ્યો; અને તેણીના ફેડરીક ઉપરના અત્યંત પ્રેમને લીધે તેણી વારંવાર ગુસ્સા દુઃખ સહન કરવા લાગી. જ્યારે ફેડરીક વિચારમાં પડતો અગર ગ્લાનીમાં આવતો ત્યારે કાનરટન્સનો જીવ કપટી થતો; ને તેણીના મનમાં હજારો વિચાર જન્મ પામતા. હવે તેણીના પતિના મનમાં શું હશે વાંકું કે જેથી તે આટલો બધો દુઃખી હતો ? તે વારંવાર હૃદયમાંથી નિસાસા મુકતો ! તેમના લગ્ન થયા પૂર્વે ફેડરીકની સુખપર જે ખીજતા જણાતી તે પ્રેમને લીધે હશે એમ લાગતું. ને તેથીજ આવા ભુલાવવામાં સંતોષ માનતી પણ હવે તો તેઓ લગ્નનિ પવિત્ર ગાંઠથી જોડાયાં હતાં, આહે તેટલો પ્રેમ એક ખીજાપર કરી શકતાં હતાં, ને હાથમાં તેમના સુખમાં જરાપણ અંતર પડ્યું ન હતું, તો ફેડરીકને દુઃખી થવાનું શું કારણ હતું ? તે શા માટે વારંવાર નીસાસા મુકતો ? શા માટે તે ઉંડા વિચારમાં પડી જતો ? આવા પ્રશ્ન કાનરટન્સ પોતાના મનમાં પુછત્ત લાગી. જો કે તેણીનું દુઃખ તેણીના પોતાના જીવામાં અગર જણવામાં આવ્યું હોત તો તે પોતે તેનું કારણ પુછી શકતે. જોકે તેણીનામાં ફેડરીકને વિષે મત્સર ઉત્પન્ન થયો હતો છતાં તેણી પતિને એ બાબતનો ખુલાસો પુછીને તેના મનની લાગણી દુખવતી નહીં. એટલુંજ નહીં પરંતુ, તેણી અને તેટલી પ્રેમપાત્ર, માયાળુ ને વહાલી થવાય તેવી થવાનો પ્રયત્ન કરતી; ને જો પોતાના મનમાં દુઃખ થતુંતો જરૂર પોતાના પ્રાણથી અધિક ચઢાતી એના પતિના મનને દુઃખ ન થવા દેતાં પોતાનું દુઃખ મનમાં દાખી રાખી તેનાથી છુપાવી રાખતી.

એક દિવસે સાંજરે કાકંટ-ડી-મોંટ્રેવીલના મહેલમાં એક મોટી ભક્ત આપવામાં આવી. તેમાં આવનારા ગૃહસ્થોને આવકાર દેવાને કાકંટ સાહેબ આગળ ગયા તે વેળા કાનરટન્સ તેમના હાથને ટેકા દબને ઉભી હતી. ફેડરીક થોડેક દૂર ડ્યુઅર્ગની સાથે વાતો કરતો હતો. પોતાની પ્રિયતામની તરફ નજર કરી જોતો. તેનું શરીર બહુ રમણીય હતું અને તેણીની ચાલ એવી તો ખુબીદાર હતી કે ફેડરીક તે નીહાણીને મનમાં ખુશી થતો હતો. તેને એવું જણાયું કે આજે કાનરટન્સમાં નવી નવી ખુ

ખીઓ જાણે પેદા થઈ હોયતી? પણ પછી પાછો નિસાસા નાખવા માંડ્યો. કારણ તેણે મનમાં વિચાર કીધો “ખીજી સ્ત્રીને ન સંભારતાં માત્ર તેણીના ઉપર હું પ્રીતિ કરતો હોઉં તો કેયું સાડું?”

આ વેળા કાનસ્ટન્સે પાછા વળીને જોયું એટલે બન્નેની નજર એક થઈ. તે ઉભો ઉભો તેણીના બચ્ચી પોતાની દાઢી ઉપર હાથ મુગીને ગુપ્ત મુપ્ત જોયા કરતો હતો. પોતાના એહરામો દેખાવ તેણીની નજરે ન પડે એવું મનમાં ધારીને તેણે જે મોઢું કટાણા જેવું કીધું તે તરફ જોઈને પેતે વિસ્મય પામી હોય એવું બતાવીને તેણીએ પોતાનું મોઢું ખીજી ગમ ફેરવી નાંખ્યું. પછી આખી રાત તેણીનું પણ મોઢું ઉતરી ગયું તે એટલું બધું કે જાણે કાંઈ અંદર ખાને શરીરમાં વેદના થતી હોયતી? કારણ તેણી મનમાં પોતાને પુછતી કે “ફ્રેડરીક આમ કેમ કરે છે?”

પણ આવી બાબતો જે હમે કહી તે હવે પછી જે બતાવો બનવા ના છે તેની આગળ નજીવી જેવી છે. તે પ્રેમી જોડાની ખુશાલીમાં પહેલાં એવો બનાવ બન્યો કે જનરલ-ડી-વેલમંટ એટલે કાનસ્ટન્સનો કાકા ગુન્જરી ગયો. સર્વ લોકોમાં એ ઘણા માનીતો હતો. તે કાનસ્ટન્સને બાપને ઠેકાણે હોઈને તેના ઉપર તેણીનો અતીશય પ્રેમ હતો. કાકાના મરણના દુઃખનું વિસ્મરણ ધણીની પ્રીતી વડે થતું, અને કાઉંટ સાહેબ કાનસ્ટન્સના દુઃખમાં ભાગ લેવા લાગ્યા, કારણ કાઉંટનો પણ જનરલ સાહેબ ઘણો પ્રેમાળ મિત્ર હતો. વૃદ્ધાપકાળમાં યુવાનીના વખત કરતાં જેમના મૃત્યુને લીધે બાપણે શોક કરીએ છીએ. તેને ટેકા આપવાને આપણે વધારે હિંમત બતાવીએ છીએ. આ આપમતલબીપણું મું ઉપરને લીધે થાય છે? જ્યારે અંતઃકરણમાં પ્રેમાવેશની કાંઈ અસર થતી નથી, ત્યારે મિત્રતાના આનંદની પણ અસર થતી નથી એ વાત શું ખરી છે? અગર માણસનું મૃત્યું થયું કે જે વિયોગ થાય છે તે વિયોગ માત્ર ટુંકા સમયને માટેજ છે અને જે મરી ગયા છે તેને આપણે પાછા એક વખતે મળવાના છીએ એવા વિચારથી અંતઃકરણ લાગણી વિનાનું બનતું હશે?

કાનસ્ટન્સ પોતાના કાકાની એકલીજ વારસ હતી. જનરલ સાહેબ ઘણા દ્રવ્યવાન હોઈને તેની પાસે ઘણા ખેતરો અને બીજી સ્થાવર મીલકતો હતી. તે બધી જાણવાનો ફ્રેડરીક પ્રયત્ન કરતો. તેથી કેટલી અને ક્યાં એ બધી મીલકતો આવેલી છે તે જાતે જોવાનો ફ્રેડરીકે ઇચ્છા કીધી.

અને પોતાનો મિત્ર ગુજરી ગયો તેની ગમગીની કાઢવાને ઘણી ન માલમ પડી આવે તે કારણસર કાનરટન્સ ઘેરજ રહેવાની હતી. પણ બાયડીએ હજી કાકાનો શોક મુક્યો નથી તે અગાઉ ફ્રેડરીક નેણીને એકલી મુકો ને શી રીતે બહાર જઈ શકે? પ્રવાસે જવાની કાંઈ ઉતાવળ ન હતી તેથી મહીના ઉપર મહીનાની દીવસ થતી ચાલી. એક દીવસ પણ પોતાના પતિથી છુટી પડેલી નહી તેથી તેણી ફ્રેડરીકને જવા દેતી નહીં.

જનરલના મરણ પછી કેટલેક દીવસે—મીનાર્ડે કંઠમાળાનો રાગ થયો ને તેની પાસે હવે ઝાઝા શિષ્ય રહેલા નહીં એવું જાણીને ફ્રેડરીકને એના વિના એન પડયું નહીં. તેથી ફ્રેડરીક પોતાના ગુરૂની ભેટ લેવા ગયો અને તેને પોતાની અને કાનરટન્સની સાથે રહેવાનો આગ્રહ કરીયો.

ફ્રેડરીક—મારું કામ કાજ કરવાને, મારા ઘરની વ્યવસ્થા રાખવાને માટે, નોકર ચાકરોના ખર્ચાનો હિસાબ રાખવા માટે ને મારો ખાનગી ખર્ચ વ્યવહાર કરવાને માટે, એક વિદ્વાન, યુક્તિવાળો, પ્રમાણીક અને સ્પષ્ટ બોલો માણસ જોઈએ છે. તો મારા વહાલા મીનાર્ડ, તારા વિના બીજો કોઈ માણસ મને ધાવશે નહીં. તેમજ તને જણાવું છું કે મારા કારખાણે તરીકે નહી પણ મારા મિત્ર તરીકે મારે ત્યાં આવીને રહેવાનો હું તને આગ્રહ કરું છું; ને જો પરમેશ્વરની કૃપાએ કરી મને છોકરાં થશે તો જેવો તું મહારો શિક્ષક હતો તેવીજ રીતે તેમનો પણ શિક્ષક હું તને બતાવીશ.

મી. મીનાર્ડે આ જગો ઉપકારની સાથે લીધી. ને તુરતજ ફ્રેડરીકના ઘરમાં કામ કાજ જોવા લાગ્યો—જ્યાં કાનરટન્સ પણ પતિ પ્રમાણે શિક્ષકનું માન રાખી તેના પર હેત બતાવવા લાગી. શિક્ષક પોતાના સ્વામીને ચાહે છે માટે તેણીને શિક્ષક ઘણો ગમતો; પોતાના ઉપર આમ સહૃદયની આટલી બધી પ્રીતી છે એમ જાણીને પોતે નેણીના હાથપર ચુંબન કરતો ને વખતે એમ પણ કહેવા ચુકતો નહીં કે “આઈ સાહેબ, તમે હવે ઉતાવળ કરો ને તમારા પતિને છોકરાં આપી તેમનો આશીર્વાદ મેળવો. હું તેમનો શિક્ષક થઈશ, ને તમારો સ્વામી જે મારો શિષ્ય હતો ને જે મારું આટલું માન રાખે છે તે સ્વામીના જેવા તેઓ સુંદર ને વિદ્વાન થશે.”

આ સાંભળીને કાનરટન્સને હસવું આવતું; સ્ત્રી પુરુષની પ્રીતિનું ફળ જે છોકરાંઓ તેજ ફ્રેડરીકને મળે એવી આશા તેણીને હતી; પણ આપણી ઇચ્છા પ્રમાણે કાંઈ બનતું નથી.

વાંચનારે એવું સમજવું ન જોઈએ કે ડ્યુબર્ગે પોતાના મિત્ર ફ્રેડરીકની સાથેનો સ્નેહ તોડ્યો હતો.

ફ્રેડરીક—(ડ્યુબર્ગને) તારાથીંબને તોટી વેળા તારે મારે ત્યાં આવતા રહેવું. તારે માટે ઓરડો તૈયાર છે.

આ પરવાનગીનો લાભ તેણે એવી રીતે લીધો કે પારીસમાં ફ્રેડરીકના ઘરની ઓરડીમાં તો તે રહ્યો નહીં પણ ગામની આસપાસ કંઈ પ્રસંગોપાત ફ્રેડરીકની મુલાકાત લવા લાગ્યો. ત્રણેક માસની આખરે ડ્યુબર્ગે માંઠમોરે-ન્સીમાં પારંવાર જઈને તેને મળ્યો. કારણ તેને દર ત્રણ મહીને મીલકતની જે આવક મળતી તે આવક છ અઠવાડીયાં સુધી ભાગ્યેજ ચાલતી માટે જે ફ્રેડરીક પારીસમાં હોય તો તેને ત્યાં જઈને જમી આવતો અગર તે બહાર ગામ રહેતો હોય તો ત્યાં જઈને તેની સાથે ત્રણ માસમાં બાકી રહેલા દીવસ સુધી રહેતો.

ડ્યુબર્ગે—(ફ્રેડરીકને) હું તારો ઉપકાર માનું છું વહાલા મિત્ર, મને વરસ દાહાડે સોળસે રૈક મળે છે તેમાં જાણે તે કરતાં બમણું મને મળતું હોય એવી રીતે હું રહું છું. મારી વરસ દીવસની આવક હું છ માસમાં ખરચી નાખું છું ને છ માસ તારી સાથે રહું છું.

ડ્યુબર્ગેના આનંદી સ્વભાવથી કાનસ્ટન્સ ખુશ થતી ને પોતાનો મિત્ર આવે ત્યારે ફ્રેડરીક આનંદથી તેને આવકાર આપી બેસાવતો. કારણ તે સારી રીતે જાણતો હતો કે તેનો મિત્ર ડ્યુબર્ગે કાનસ્ટન્સની આગળ એવો એકે શબ્દ બોલશે નહીં કે જે તેણીને સાંભળવાને અયોગ્ય હોય અને આગલા દીવસેમાં પોતે સ્ત્રી-વંપટ છતાં તેણે હાલમાં પોતાની રીત-રિવાજ ધણી સુધારી લીધી હતી. ને ડ્યુબર્ગે કાનસ્ટન્સને પોતાની બહેન હોય તેવી રીતે તેણીને ગણતો. જે માણસ મિત્રતાના નિયમ સન્માનપૂર્વક સંભાળે છે તેનામાં બીજી ગમે તેવી ખામીઓ હોય છતાં તેને હમે ક્ષમા કરીએ છીએ. દુનિયામાં એટલાં બધાં ખરાં સ્નેહી હોય છે કે પોતે ધણા ગદયા અને સદગુણી હોવા છતાં કોઈ વખતે બીજાના કુટુંબમાં ઘુસી તેમાં એક બીજાને લક્ષ્ય મારી પોતે આનંદ મેળવે છે ને મનમાં એમ કહે છે કે “લક્ષ્ય લગે સો પૈસા દઈ”

બ્યારે ડ્યુબર્ગે અને મીનાડ ફ્રેડરીકના ઘરમાં મળ્યા-પણ મળવાનું ધણું ફરીને ત્રણ માસની અંદરજ થતું--ભારે ફ્રેડરીક અને કાનસ્ટન્સની વચ્ચે

હરમાં જે આનંદ વ્યાપી રહેતો તેના વખાણ કરવાની તક જુના શિક્ષક સાધી.

મીનાડ—ખન્ને માટી બૈયર જાણે ઓરશીયસ અને મુરીડીસ, જાણે ડ્યુક્લીયન અને પીરા—જાણે ક્રીસેમાન અને બ્યુસીસ, જાણે પીરામસ અને થીસખી જેવા એક ખીજાપર હેત રાખી રહે છે.

ડ્યુઅર્ગ—તું કહે છે તેવુંજ મને નજર આવે છે. ખરેખર ફ્રેડરીકને તો સ્ત્રી સારી મળી ગઈ—તેણીનામાં વળી બધાજ ગુણ સારા છે—સારાંશ એ સ્ત્રી એક ખાતો છે ને એવી સ્ત્રી મળવાથી જે સુખી ન થાય તેને હીણ બાગ્ય સમજવો.

મીનાડ—વાત ખરી છે. જો કે મારો શિષ્ય પોતાની સ્ત્રીને ચાહે છે, છતાં તેના મનમાં ધણાજ વખાણના લાયક શાંતતા અને સહાયરણના તત્ત્વો મેં ન મૂક્યા હોત તો આટલો આજે આગરદાર થાત નહીં. વિચાર કરો કે રશીઆનો રાજા પીટર—ધી—ગ્રેટ પોતાની સ્ત્રી કેથેરાઇનપર કેવો પ્યાર રાખતો હતો, પણ તેથી કાંઈ તેની સેંકડો સ્ત્રીઓ જનાનખાનમાં છતાં તેણીને સ્ત્રી તરીકે રાખી હતી કે નહીં? ઘણા રાજા એવાજે કે પોતાની એક પરણે-તર સ્ત્રી છતાં પારકી સ્ત્રીઓની સાથે પ્રેમ બાંધે છે ને વળી કેટલીક રાંઠા પણ રાખે છે, પણ—

ડ્યુઅર્ગ—મારા વડાલા મિત્ર, ફ્રેડરીકને તો આટલી બધી ઉત્તમ પ્રકારની કેળવણી આપી છે તેનો ગર્વ ન કર, જો તું એકલોજ એનો શિક્ષક હોતો તો ઈશ્વર જાણે શું.—

મીનાડ—કદાચ તું એનો સારો શિક્ષક બનતો. જે વખતે આપ બેરન લાઈ પોટોસ્કી બનીને મારી સાથે પ્રવાસ કરતા હતા તે વખતને સંભારો એટલે બસ,

ડ્યુઅર્ગ—એમાં શું? મોનશર મીનાડ. હવે તે પ્રવાસની વાત કાઢવી નિરર્થક છે! તે વખતે આપણામાંનો કાંઈ પણ સખણો રહ્યો નથી. ને હું અંતઃકરણથી આશા રાખું છું કે કાઉટેસ—ડી—મોંટરેવીલ(કાનસ્ટન્સે)—આપણે જંગલમાં જે જે કૃત્ય કીધાં—ને ફ્રેડરીક દુરાચરણ કરી નીતિના માર્ગમાં થી શ્રેષ્ઠ થયો—તે બાબતો વિશે જરા પણ સંભારવાની નથી.

મીનાડ—તું મને વળી કેવો સમજે છે? મને સારી રીતે ખબર છે કે એ બાબત વાત કરવી એ કેવળ મુર્ખતા છે, કાનસ્ટન્સની સાથે ફ્રેડરીકનું લગ્ન થયું તેની અગાઉના વખતની જે બાબતો હોય તેથી જો કે તે-

છીને રીસ મઢવાની નથી છતાં પણ આપણે એ બાબત વિશે એકપણ સ્પષ્ટ મોઢામાંથી કાઢવો નહીં એ ગ્રહાપણનું કામ છે, તેમજ હું ધારું છું કે જ્યારે ફેડરીકનું લગ્ન થયું ન હતું તે વેળા તેના હાથથી જે મુખ્યતા બરેલાં કામો થયાં છે તે જાણીને તેવી વાતો સાંભળીને તેનો તિરસ્કાર કરી તેને હસી કાઢે નહીં એટલી તેણીનામાં તો અકલ છે.

ડ્યુન્—એણી ગમે એટલી ગ્રહી હોય તોપણ મારા મીનાડ, કેટલી-ક આજનો સ્ત્રીઓને સાંભળવી ગમતી નથી. પુરુષ જો સ્ત્રી આગળ વાત કરે તો તેણીનું લગ્ન થયા અગાઉ કોઈ બીજી સ્ત્રી એના ધણીના પ્રેમની ભાગીયણ થઈ હતી એવી વાત માનવાને કારણ મને તો તેનાં કારણો તેણી આગળ કહેતાં ધણી સંભાળ રાખવી જોઈએ છે. જો કે એક જુવાન સ્ત્રી એટલું તો સમજે છે કે લગ્ન થયા અગાઉ પુરુષ કોઈ વખતે અનીતિના માર્ગમાં ફસાઈ પડે છે, છતાં પોતાના ધણીનો પ્રેમ માત્ર પોતાના પરજ છે એમ મનને મનાવવાનો પ્રયત્ન કરે છે. તેણી એમજ સમજે છે કે મારી અગાઉ મારા ધણીને કોઈ સ્ત્રી મળી નથી ને ફક્ત પોતેજ ધણીનો પ્રેમ મેળવવાને ભાગ્યશાળી થઈ છે. આવા પ્રકારની જે સ્ત્રીઓમાં સુખી અને નિરપદવી સમજણ હોય છે તેનો નાશ કરવો એ કામ ધણું અઘમ છે.

મીન્—તારું શું કહેવું છે તે હું બરાબર સમજ્યો છું. તું એમ માનવા માંગે છે કે કુકડો જે ગામમાં બોલે લાંબ સવાર પડે.

ડ્યુન્—હું જે કહેવા માશું છું તેની તને હવે બરાબર સમજણ પડી. તને સરખામણી ઠીક કરતાં આવડે છે. પણ હું એમ ધારું છું કે વાઇ-કાઉન્ટેસ-ડી-મોન્ટ્રેવીલ (કાનરટ-સ) પોતાના ધણીની સાથે એટલી બધી પ્યારમાં પડીએ કે તેણીના મનમાં મત્સર જણવી પેદા થાય એવો તેણીનો સ્વભાવ છે !

મીન્—તારું કહેવું ખરું છે એમ હું માનું છું. જો ખરું પુછે તો હમેશ કરતાં એક દીવસ તેણીનું મોટું ઉતરી ગયેલું મેં દીકું હતું. પણ તેની ગમગમી તેણીના પતિના કારણથી થઈ હતી. કારણ તેણીનો પતિ પાએક કલાક સુધી એક બલાડીને પંખાળતો હતો.

ડ્યુન્—તારું બહુ થાય રે તારું ! પણ એટલી બધી બેવકૂફી કાનરટસ કરે એવી તે લાગતી નથી.

મી૦—એવકુશી ! એવા હજારો માણસો મળી આવશે કે નેઓ પોતાની સ્ત્રી કરતાં પોતાના કુતરાં ઉપર વધારે મમતા રાખે છે. અને એવી સ્ત્રીઓ પણ જડી આવશે કે પોતાના પતિના કરતાં તેઓ પોપટ ઉપર વધારે પ્રેમ રાખે છે. છતાં માઈ એમ કહેવું નથી કે તારો શિષ્ય એમાંનો એક છે. અગર તેની સ્ત્રી તેમાંની એક છે.

ડ્યુબર્ગ—વારું તે તો ઠીક. પણ મારે એક વાત તને પુછવી છે. તે એ કે કોઈ દીવસ કાનસ્ટન્સે તને એવું પુછ્યું કે ફ્રેડરીકનું મોઢું એકાએક હોતેરી જઈ અમિષ્ટ જોવો તે કાઠ વેળા બને છે તેનું કારણ શું હશે તે?

મીનાઈ—હા. મને યાદ છે કે એક દીવસે રાત્રે તેણીએ મને કાનમાં કહ્યું હતું “ફ્રેડરીક નીસાસા નાખે છે; તેનું કારણ શું હશે તે તને ખબર છે?”

ડ્યુબર્ગ—ને તેનો તે શો ઉત્તર આપ્યો?

મીનાઈ—મેં કહ્યું “ બાઈ સાહેબ, તેનું કારણ એવું જણાય છે કે આપના પતિને અપચો થયો છે તેથી ખાટા ઓડકાર આવે છે તેથી મોંઢું ઠટાણું કરી નીસાસા નાંખતાની એને ડેવ પડી છે અને પણ અઠવાડીયામાં ત્રણ ચાર વાર એવું થઈ આવે છે ” એવું કારણ કહ્યાપછી વાઈકાઉટેસે (કાનસ્ટન્સે) એ બાબત વિશે મને ફરીથી પુછ્યું નથી.

ડ્યુબર્ગ—તેનો જવાબ હું દઈશ.

જે કે હાલમાં ફ્રેડરીક દીવસ સુખમાં કાઢતો હતો છતાં તે જંગલ માંની મુંગી છોડીને બુલી ગયો ન હતો; ને તેનું સ્મરણ થઈ આવવાથી પોતે અમિષ્ટ જોવો બની એની એનની સ્ત્રી ખરી સ્થિતે હશે તે જણવાની ઇતેન્ન રી રાખતો, પરંતુ તે બાબત પોતાના બાપને પુછી જોવાની હીંમત ધરાવતો ન હતો. કાઉંટ સાહેબે તેને કહ્યું હતું કે તે પોતે તેણીનું સંરક્ષણ કરશે. જે ફ્રેડરીકને પણ પોતાના બાપની ખાતરી હતી કે તે પોતાનું વચન પાળે એવો માણસ છે. પણ એની બેહેનનું શું થયું હશે તે જણવાની ખાચરૂતે રાખતો ને હજી તે પોતાના ઉપર પ્રિતી કરે છે કે નહીં તે જણવાને ઇતેન્નર હતો કૃતઘ્ની ફ્રેડરીક એની બેહેનની પ્રિતી ઉપર શક લઈ જવા લાગ્યો. કદાચ પોતાના ઉપરથી એણે એની બેહેનની પરીક્ષા કરી હશે. તેજ જ જમ જમ તેનો કાનસ્ટન્સ ઉપરનો રોહ નરમ પડતો ગયો; તેમ તેમ એની બેહેનના વિશેના પ્રિતીના વિચાર તાબા થવા લાગ્યા. પણ કાનસ્ટન્સ તેની આગળ હાસ્યવિનોદ કરતી તે વખતે તે મુગી છોડીને બુલી જતો પરંતુ તે પુરૂ થયું કે

ખાજી એની બેહેન વિશે વિચાર કરવા મંડી જતો ! એ ઉપરથી એવું જ જણાય છે કે પુરુષનું મન ધરાતું નથી, નવી આશા ઉત્પન્ન થાય છે, ને જીના વિચારો બદલાઈને નવા પેદા થાય છે. એક વખતે મન એક વસ્તુ પર લાગ્યું તો થોડી મુદતમાં જ તેના ઉપરથી ઉતરી જઈ બીજી પર લાગે છે ને તે ઉપરથી ઉતરી ગયું એટલે પ્રથમ વસ્તુ ઉપર પાછું મોહિત થાય છે એવા પ્રકારનું પુરુષનું મન અસ્થિર છે.

ફ્રેડરીકનું કનસ્ટન્ટસની સાથે લગ્ન થયાને બે વર્ષ થઈ ગયાં હતાં. તેમનાં સર્વ સુખો છતાં એકજ સુખ હજી ઓછું હતું. તે સુખ એટલે એમની મોટાઈ અને દ્રવ્ય સમૃદ્ધિ ભોગવવાને માટે એક વારસ પુત્રની જન્મ રહતી. ફ્રેડરીકના મનમાં પુત્રની ધણી ઇચ્છા હતી. અને કનસ્ટન્ટસ પોતાના પ્રેમની નિશાની દાખલ એક પુત્ર રત્નને ફ્રેડરીકના હાથમાં ક્યારે અપાશે એવી મનમાં ઝંખના રાખતી હતી. મો. મીનાર્ડના મનમાં પણ એવું હતું કે હવે થોડા દીવસમાં એક નવો શિષ્ય તૈયાર થશે. કાઉન્ટ-ડી-મેન્ટરેવીલ પોતાના પુત્ર અને પુત્ર-વધુની સાથે રહેતો ન હતો. પરંતુ તેમને ઘેર વારંવાર જતો આવતો. જ્યારે તે જંગલમાં લુટાયો હતો તે વેળા ડાન્ફ્રેની પ્રાંતમાં તેની સાથે જે નોકર ગયો હતો તે હજી એની નોકરીમાં હતો. તે નોકરને કાઉન્ટ સાહેબે એવી તાકીદ કરી હતી કે જંગલમાં જે વાત બની હતી તે વાત કોઈના મોઢા આગળ કરવી નહી. પણ એક દીવસે સાંજે ડ્યુમોંટ (કાઉન્ટના નોકરનું નામ) પોતાના ચોરડામાં બીજા નોકરોની સાથે વાતો કરતાં કાઉન્ટે જે તાકીદ કરી હતી તે તેના સ્મરણમાં રહી નહી. ને બીજા બધા ચોર ને લુટની વાત કરતા હતા ત્યારે ડ્યુમોંટના મોઢામાંથી અજાણ્યાં એવી વાત નીકળી ગઈ કે પોતે જ્યારે કાઉન્ટની સાથે પ્રવાસે ગયો હતો ત્યારે એક મુઠ્ઠી બાંધીને ધણી અમલકારીક રીતે કાઉન્ટનો પ્રાણ બચાવ્યો હતો. આ વાત ચાલતી હતી તે વેળા ફ્રેડરીકનો નોકર ત્યાં હાજર હતો. ને બીજે દીવસે પોતાના શેકના કપડાં ઝાડતો હતો ત્યારે ડ્યુમોંટના મોઢામાંથી નીકળી પડેલી વાત તેણે ફ્રેડરીક આગળ કાઢીને તેને પુછવા લાગ્યો કે ડ્યુમોંટની કહેલી આ વાત ખરી કે નહી ? ફ્રેડરીકે વિચાર કીધો કે ડ્યુમોંટ તો ગપ મારતો હશે. કારણ તે જણતો હતો કે કાઉન્ટ સાહેબે ચોરોથી લુટાણાની ને તેમાંથી તેમને એક મુઠ્ઠી છોડીએ છોડાવ્યાની વાત કોઈ દીવસ તેની આગળ કહી નહતી.

નોકરે જે વાત હાલમાં કહી તેથી ફેડરીકનું તુરત તે તરફ લક્ષ્ય સાગ્યું. કોઇ ગુપ્ત વાણીએ એના કાનમાં કહ્યું કે એ બધી વાતો એવી બહેનના સખ'ધની હોવા જોઇએ. તેણે નોકરને કાંઇ પણ જવાબ ન આપતાં પોતાના આપને ત્યાં જવાનો વિચાર કીધો. પણ કાઉન્ટ ઘેર મળ્યા નહી, પણ ડ્યુમાંટ ત્યાં હતો. ફેડરીક તેની સાથે ખાનગી વાત કરવા માંગતો હતો. અને આ પ્રમાણે તેણે પોતાની જગ્યાસા તૃપ્ત કરી. તે વાત થાણી એણે આપને પુછી, તે ઉપરથી કાઉન્ટ સાહેબે ડ્યુમાંટને કહ્યું કે મેં તને ના કહ્યા છતાં શા માટે એ વાત તેં બહાર પાડી? એવી રીતે સપ-ડબ્યાથી ડ્યુમાંટ શરમાઇ ગયો ને કાઉન્ટે ના કહી હતી તે વાત સાંભરી આવી. પણ ધણી અસુરે સાંભરી આવી; નોકરે કહ્યું કે તમારા દીકરા આગળ વાત કાઢી તેમાં મેં કાંઇ ખોટું કીધું નથી. કારણ તે જાણતો ન હતો કે શા કારણથી કાઉન્ટે તાકીદ આપી હતી કે એ વાત બહાર પાડવી નહી. કાઉન્ટે જે મુગી છોડીને ખેડુતના ઘરમાં સુકી હતી તેણીના સ્વ-રૂપનું વર્ણન કરવાને માટે ફેડરીકે ડ્યુમાંટને બોલાવીને પુછ્યું. તે ઉપરથી ડ્યુમાંટે બધી વાત કહી. આ વાત ઉપરથી તેને ખાતરી થઇ કે, એ મુગી છોડી ખીજ કાઢ નહી પણ એની બહેનજ હોવી જોઇએ. પછી તેણે ડ્યુમાંટને જીણી વાતો પણ પુછી જોઇ. ને જોડશા સવાસ તેણે પુછ્યા તે સઘળા સવાસોના જવાબ જેવી રીતે ડ્યુમાંટથી દેવાયા તેવી રીતે તેણે દીધા.

ફેડરીક—તું એકું ધારે છે કે તે બાઇ ખેડુતના ઘરમાં રહી છે ?

ડ્યુમાંટ—હા સાહેબ. તે આગળ પ્રવાસ કરવાને નિકળતે પરંતુ તેણી વણી માંદી હતી તેથી ત્યાંજ રહી છે.

ફેડરીક—શું તે માંદી છે ?

ડ્યુમાંટ—હા, મારા લાર્ડ, તેણી એક બાળકને જન્મ આપનાર હતી.

ફેડરીક—ડ્યુમાંટ, આ તું શું બોલે છે ? એ છોડી એક બાળકને જન્મ આપનાર હતી ! (પોતે આશ્ચર્યતામાં અને ગમગટમાં પડી ગયો.)

ડ્યુમાંટ—મારા લાર્ડ, હું એમ જુઝ કહું એવો માણસ નથી.

એની બહેને એક પુત્ર રત્નને જન્મ આપ્યો હતો. એ વાત બધી કાઉન્ટે શા માટે છુપી રાખી હતી તેની હવે ફેડરીકને સમજાય પડી ! જે ગામડામાં એની બહેન હતી તેનું નામ ને જે ઘરમાં તે-

છીએ ઉતારા લીધો હતો તે ધરની જગ્યા ફેડરીકે ડ્યુમાંટ પાસેથી પુંછી લીધી ને આ વાત ડ્યુમાંટે કહી તે માટે તેને કાંઈ સાફ ઈનામ આપીને એને એવો હુકમ કીધો કે “ આ વાત તારે કાઉન્ટમે મોટે કહેવી નહી.” આઠા પ્રમાણે કરવા ડ્યુમાંટે વચન આપી બાપ ને બેટા વચ્ચે આ પ્રમાણે છુપી વાતો દા માટે ચાલતી હશે તેનું કારણ શોધવામાં ડ્યુમાંટ પડી ગયો.

પોતે એક જોકરાનો બાપ બન્યો છે એવી જ્યારથી ફેડરીકને ખબર પડી ત્યારથી તેને એક ધડી પણ એન પડ્યું નહી. એજ વાત એના મનમાં યોજાયા કીધી અને એવા પુત્રનું મુખ દર્શન કરવાનો વિચાર કીધો. એનીએજ વાત મનમાં આવતી. ને તેના બધાં ઉપરથી જણાતું કે તે કોઈ મહાન હંડા વિચારમાં પડેલો છે. પછી જ્યારે એ વાત સાંભરી આવતી ત્યારે તે મોટા નિસાસા મુકતો. તે સાંભળીને કનસ્ટન્સના મનમાં ધણું દુઃખ લાગતું. પણ શું કરે ? પોતાના સ્વામીને કેમ પુછાય ? તેથી તેણી એક બાજુએ જઈ રહતી ને નવા નવા તુરંગો મનમાં બાંધી કહી થતી. ફેડરીક મારા સિવાએ બીજે કોઈ પણ વિચાર કરશે નહી—હુંજ તેના મનની રાણી થશ—એના વિચારનો વિષય હુંજ થઈ પડીશ—એવા તેણીના ખ્યાલ હતા, ને તેણી ફેડરીકની પાસે બેસી, તેના હાથ પોતાના હાથમાં લઈ બેઠી કે ફેડરીક જે નિસાસા મુકે છે તેનું કારણ પોતે નથી પણ આ પ્રમાણે નિસાસા મુકવાનું શું કારણ હશે તે ફેડરીકને પુછવાની જગ્યાએ હીંમત કરતી ત્યારે તે હસીને તેણીને પોતાની છાતી સરસી દાખીને કહેતો “ તું મારી જી થઈ છે તેથી હવે મને આ દુનિયામાં શું કમતી છે ? ” જ્યારે ફેડરીક હસતો ત્યારે તેનું હસવું નિર્માલ્ય ઉપગ્રગીઆ હતું એવું જાણીને તેણીના મનમાં એવું આવતું કે મારો પતિ કાંઈ બધી વાતે મુખી નથી.

એક દિવસે સવારે ફેડરીકે પોતાની જાને એવું કહ્યું કે “ આટલા દિવસ જે પ્રવાસે જવાને મેં મોકુફ કીધું હતું તે કરવાનો મારો વિચાર છે. પણ હાલમાં પ્રવાસે જવાનો પ્રસંગ આવ્યો છે ને જવાની મારે ધણી જરૂર છે. ” કનસ્ટન્સના મનમાં હતું ફેડરીક ગયા પછી તેની ગેર હાજરીમાં મોનશર મીનાર્ડ ઘરમાં રહેશે. એમ કરવાની તેણીને ફેડરીકે જાતે સુચના કરી હતી. પણ હાલમાં તે પોતાનો વિચાર ફેરવી પ્રવાસે જવા નિકળ્યો. તેને પ્રવાસે જવાની ના કહેવાની તેણીની હીંમત ચાલી નહીં, તેમજ તેની સાથે પોતે જવા ધારે છે એમ પણ તેણીથી કહેવાયું નહીં.

તેને અટકાવવાનો એણીને ડર લાગતો હતો, તેમજ તેણે જે ગોઠવણ કરી હતી તેમાં ખદેશ પોંચાડવાની એણીને ધારતી લાગતી હતી. પણ તેણીને લાગ્યું કે જે ફ્રેડરીક તેણીને સાથે લઇ જવાનું મનમાં આણે તો એના એક શબ્દ નિકળવાની સાથે એણી તૈયાર થઇ જાય. પણ ફ્રેડરીકના મોંઘામાંથી આલ એવે શબ્દ તો નિકળ્યો નહીં. તેથી કાનસ્ટન્સ ખાનગીમાં ડસકાં બરવા લાગી. પરંતુ પોતાના ધણીની આગળ તેણી શાંત રહી. ફ્રેડરીક તેણીને પ્રેમથી આલિંગન આપ્યું—જેમ જલદીથી પાછા આવ્ય તોમ આવીશ એવું વચન આપ્યું—ને એક માસમાં આપીને પાછો મળીશ એવું કહ્યું. કાનસ્ટન્સે આ સર્વ મુગે મોઢે સહન કરીયું. ને મીનાર્ડ અતે ડ્યુનર્ગ વા હવાલામાં કાનસ્ટન્સને સોંપીને ફ્રેડરીક ચાલતો થયો. પરંતુ ગમત કરવાને માટે કાનસ્ટન્સને મિત્રની જરૂર ન હતી. ફ્રેડરીકની ગેર હાજરીમાં તેણીને લાગ્યું કે ફ્રેડરીકની મૂર્તિ ચારી પાસેં હમેશાં રહેશે.

આ વખતે આગટ માસ ચાલતો હતો—વર્ષમાં આ ઉત્તમ ઋતુ હતી. જ્યારે બહાર ગામની હવા તનદુરસ્તી આપનારી અને સરિરને અનુકૂળ આવે એવી હતી. અને પોતાના પતિની ગેર હાજરીમાંના દીવસમાં મોંઘામેરેન્સીમાં જઇ રહેવાનો કાનસ્ટન્સે વીચાર કર્યો, કારણ પારીસ કસ્ટાં જે જગ્યા એકાંત અને એક બાજુએ આવેલો હતો. તેણીના મનમાં એમ હતું કે ત્યાં ગયા પછી પોતાના પતિનો વિચાર કરવાને સારો વખત મળશે ને તે પાછો આવે ત્યાં સુધી દીવસ ગણવાને સહેલ પડશે. ત્યાં ગયા પછી કાંકિઠ—ડી—મોંઘેનીલ પોતાના પુત્રની વધુને મળવા વારંવાર જતો. પણ એકી વખતે પણ દીવસ લાંબો ચકતો નહીં. કારણ આવેળા તેની ઉમર એટલી યંબ હતી કે જ્યારે તેના શરીરની સંભાળ અને સાચવણી પારીસમાં પોતાના મહેલમાં રહેવાથી સારી રીતે થઇ શકે એવું હતું તેમજ પારીસમાં તેની પણ ઠેકણે આગખાણ, તેમ સાં પણ મિત્ર હતા. કારણ તેને મિત્ર મંડળ પણું ગમતું. આ પ્રસાણે કાનસ્ટન્સની સાથે એક અઠસડીયું રહ્યા પછી તે પારીસમાં પાછો આવ્યો ને ત્યાં ગયા પછી તેને જે બપવસાય ગમતો તેમાં પોતાનો વખત કાઢતો.

કાનસ્ટન્સ મોંઘા—મેરેન્સી નામના ગામમાં પોતાના કાકાના મહેલમાં એકલી મીનાર્ડ અને તેણીના નોકરોની સાથે રહેતી હતી. હજી ત્રીમાસીકની સરખાત હતી, અને ડ્યુનર્ગ હજી ત્યાં ગયો ન હતો. જોકે કાનસ્ટન્સ એ

કાંતમાં રહેતી છતાં તેણીને તે સ્થિતિમાં રહેવું ગમતું હતું. કારણ જ્યારે મનને રોકાણ હોય છે ત્યારે મગજ કાંઈ ખાલી હોતું નથી. વળી આપણા મીનાઈ સાહેબ પણ ત્યાંજ પડી રહેતા. કાન્સ્ટન્સનું મન રીઝવાને લાટીન ને ગ્રીક ભાષાની કહેવતો કહેતો ને જગતના ઇતીહાસની કથામાં ગુચ્છવાઈ જતો. પણ જ્યારે તે બોલતો રહી જતો ત્યારે જો કે તે જાણતો હતો કે પોતે જે બોલો બોલે છે તેમાંનો એક શબ્દ કાન્સ્ટન્સ સાંભળતી નથી છતાં તેણીને વાત કરી ખુસી કરતો. તેના બદલમાં તેણી જરા હાસ્ય મુખ કરી ખતાવતી, એટલેથી મીનાઈ સાહેબને જાણે સ્વર્ગ મળવા તુલ્ય આનંદ થતો. સાંજના હમેશની રીત પ્રમાણે કાન્સ્ટન્સ મહેલની અગાસીમાં જઈ બેસતી. એ ઠેકાણું એણીની પ્રિય જગો હતી એજ ઠેકાણે પ્રથમ એણીએ ટ્રેડરીકની સાથે પ્રથમ પ્રીતિ બાંધી. તેજ ઠેકાણે પ્રેમનો પ્રથમ ઉછોળો પ્રદીપ્ત થયો હતો ! આજ કારણથી તેણીને અગાસીમાં બેસી રહેવાનું ઘણું ગમતું.

એક દિવસે સાંજે તે પોતાની ઉંચી અગાસી બેસી ટ્રેડરીકની આગળ જે ખીલુનું ચિત્ર તેણીએ ચિતર્યું હતું તે ખીલુ તરફ જોતી, ને મેહેલની વાડીની ચારે બીતોતી બાહારનો પ્રદેશ તેની નજરે પડતો તે ઉપર વિચાર કરતી બેઠી હતી એવામાં વાડીની બહારથી જે આડો રસ્તો જતો હતો તેની વચ્ચે એક મોટું ઝાડ આવેલું હતું. તે ઝાડ તળે ઉભેલી એક સ્ત્રી તેણીની નજરે પડી. તે ગરીબ ખીચારીના હાથપર એક છોકરું હતું, તેણી મનથી અને તનથી ઘણી દુઃખમાં આવી પડેલી હોય એવું જણાતું. અને તે બાઇ પોતાના બાળક તરફ ખીન્ન મુદ્રાથી જોતી હતી. ને જ્યારે તેણી બાળકને બચી કરતી ત્યારે તેણીના મનમાં જે દીકરીરીએ વાસ કરીયો હતો તેથી ઘડી ઘડી કંઈ ભરાઈ આવતો, જાણે કે હમણાં રડી દેસે. એવી બાઇને જોઇને કાન્સ્ટન્સના મનમાં દયા આવી. એવામાં મોનશર મીનાઈ અગાસીમાં આવી પહોંચ્યો.

કાન્સ્ટન્સ—(વૃદ્ધ શિક્ષકને તે બાઇ બતાવીને) જોયું કે તમે પેલી બાઈ જોઈ ! કેવી તે પોતાના બાળકને કોટી કરે છે ! ખીચારી દુઃખમાં રીખાતી હોય એમ જણાય છે ! કેમ તમને દેખાય છે ને ?

મીનાઈ—બધ સાહેબ, એક મીનીટ થોગી જાઓ. હું મારા ચસમાં બોળા લાવું છું. મેં ચસમાં ક્યાં મુકેલા છે વાંરે ?

આ વખતે તે ગરીબ બાઇએ આશ્ચર્યજનક જોયું. એટલે કાન્સ્ટન્સ

અગાસીમાં ખેડેથી નજરે પડી. તેણીને જોઈને ગરીબ બાઈની આંખો એવીતો અંચાળ ને દયાની માગણી કરતી હોય એવી જણાઈ કે તે જોઈને કાંઈના પણ મનમાં દયા આવ્યા વગર રહે નહીં.

કાન્સ્ટન્સ—અરેરે—તે રડે છે—તેની આંખમાંથી તો આંસુની ધાર ચાલે છે. ઓ ગરીબ બાઈ તું ઉભી રહેજે. હું હમણાં નીચે આવું છું !

અગાસીથી થોડેજ દુર બાગની બીંતમાં એક મોટા દરવાજા હતા તેમાંથી રસ્તાપર જવાતું. થોડીવારમાં કાન્સ્ટન્સ નીચે આવીને એ ગરીબ બાઈ પાસે જઈને તેણીને કાંઈ પણ મદત કરવાના હેતુથી પાસે ઉભી રહી. જેવી તેણી ગરીબ બાઈ કને ગઈ તેવી તેણીની સ્થિતિ જોઈને કાન્સ્ટન્સનું મનમાં ધણીજ દયા ઉપજી. એ બાઈનો દેખાવ જોઈને ધણીજ દુર્બલ અવસ્થામાં નિરાંત થઈ જઈગીતો કંટાળો આવી ગયો હોય એવું માન્ય પડ્યું. તે બાઈ કાંઈ પોતાને માટે દયાની માગણી કરતી નહતી પણ મેકમી-ડી-મોટ્રીવના મોંઠા આગળ તેણે બાળક ધર્યું. રડી રડીને આંખો રક્તી ચોળ થઈ ગઈ હતી તેમાંથી મોટા ભોર ભોર જેડાં આંસુ નીકળી પડ્યાં.

કાન્સ્ટન્સ—ગયારા બાળકની કેવી સ્થિતિ થઈ છે! કેવો શોક પડી ગયો છે! શરીર પણ છેક દુર્બલ થઈ ગયું છે! છતાં બાળક કેવું સુંદર દેખાય છે ! એમ કહી તે બાળકને પોતાની પાસે લીધું.

કાન્સ્ટન્સ—બાઈ તું મારી સાથે ચાલ એટલે તારે માટે ખાવાનું તઈઆર કરવાનો હુકમ આપી દઉં છું.

ગરીબ બાઈ ઉઠવાનો પ્રયત્ન કરતા ગઈ પણ વળી પાછી ઝાડની સાથે અથડાઈ પડી કારણ તેણીનામાં ચાલવાની ગતી નહતી.

કાન્સ્ટન્સ—અરે પરમેશ્વર ! આ બાઈ કેવી નિરબળ થઈ ગઈ છે ! બીચારીથી ઉઠવા જતાં પડી જાય છે. નો, મીનાર્ડ, જરા આમ આવે.

શીક્ષક—(ઝાડ પાસે જઈને) ઓ આગે બાઈ સાહેબ હું આવ્યો. આ રહો. હું અહીંજ છું. મારા ચસમાં તો મારા ગજવામાંથીજ જડી આવ્યાં. પણ આ બાઈને મદત કરવાને કાઈબીજે માણસ જોઈએ.

વાઈ કાન્સ્ટન્સ—તું જરા એને ઝાલ, મદત કર, ખાપડી બાઈ કે તને જોઈને મારું અંતઃકરણ પીગળી જાય છે ! ઓહો ! આવા કંગાલ લોકો દુનિયામાં તે જીવતા હશે તાર ?

મી.—કેમ નહીં ? જ્યારે પરિણામ દેખાય છે ત્યારે તોના કારણનો

આપણે વિચાર કરવો જોઈએ.

મીનાડ અને કાનસ્ટન્સની સહાયતા વડે તેણી હતી. કાનસ્ટન્સે તેણીના આજકને હાથમાં લીધું. અને બીજા હાથે તેણીને ઢાકી. બાપટી ગરીબ બાઈ એમ કરતાં ઘરમાં ગઈ. ત્યાં ગયા પછી તેણીને અને તેણીના આજકને શી વસ્તુની જરૂર છે તે જાણી તે તેણીને કાનસ્ટન્સે લાવી આપી. ગરીબ બાઈએ તેમાંની થોડી ચીજ ક્રુધા સાંત કરવાને આપી ને કાનસ્ટન્સ તેણીને શું વધારે જોઈએ તેની તજવીજ રાખતી હતી.

મો. મીન્—ગરીબ બાઈ બાઈ હજી જુવાન છે, એનો ચહેરો જોઈને કોઈના પથ પેટમાં દયા આવ્યા વિના રહે નહીં. તેણીનું અંગ સુંદર છે. ગરીબ બાપટી બાઈ. તું ક્યાંથી આવે છે ? તું શું કરવા માગે છે ?

પથ એ સવાલોનો એ ગરીબ બાઈએ કાંઈ પથ જવાબ વાળ્યો નહીં; અને શા માટે તેણીએ જવાબ આપ્યો નહીં તેનું કારણ હમારા શ્રાવક વર્ગને ખબર છે જ. જે બાઈને કાનસ્ટન્સ લઈ આવી તે આપણી જેની બહેન હતી ને તેણીનો પુત્ર દેડરીક હતો. હા. એજ જેની બહેન. તેણીને ખરીસથી નિકળે દસ દીવસ થયા હતા; ને તે દસ દીવસ સુધી બાહાર જામ ફરતી પેટને માટે કડકો ખાવાનો મજે અને રાતે સુવાની જગો મજે માટે તેણીને બીજા માગવાની જરૂર પડી. જ્યાં જતી ત્યાંથી થોડો તેને કાઢી મુકતા, ને જે કાંઈ થોડું ધણું મળતું તે પોતાના એકરણે અવગણીને પોતે કોઈ વાર કુખી આળી રાત પડી રહેતી. આખરે તેણીની હીમત અને કોવત ઓછાં થતાં ગયાં. નિરાશ થવાથી જાણે અમિષ્ટ હોય તેવી જતી; ને આવા દુઃખમાં દીવસ કાઢવા કરતાં મરણ આવે તો સાફ તે માટે જેની બહેન દર રોજ મરણની વાટ જોયા કરતી. એટલામાં અકસ્માત રીતે ઇશ્વરે કોઈ પરીને મોકલી તેણીના દુઃખનો અંત આણવાને માટે તે પરીએ જોઈને જેની બહેનને બોલાવી લીધી.

પોતાના સવાલોના જવાબ આ બાઈ આપતી નથી એવું જાણીને તેજ પ્રશ્ન ફરીથી પુછવા લાગી; તે જોઈને જેની બહેને પોતાની આંગળી પોતાના મોંઠા ઉપર મુકીને દયાગણે ચહેરે ડોકું દલાવ્યું ને એવી નિઃશ્વાની કરી કે તેણીની ખરી સ્થિતિ શું છે તે કાનસ્ટન્સને ખબર પડે.

કાનસ્ટન્સ—અરે ઇશ્વર ! તને તો બોલતાં આવડતું નથી ! ગરીબ, બાપટી, એકલી, ખેંસા વિનાની, માથુસ વિનાની ને જવાનો રસ્તો પથ

મુજવાની શક્તિ મને નહીં ! અરે ! બહુ દુઃખ તે એક માણસથી એકી વખતે કેમ કરી સહન થાય ?

એવું દુઃખ જોઈને મારી તો જાતી ફાટી જાય છે ! આ બેલતાંની સાથે કાનરુનસની આંખોમાંથી આંસુની ધારા ચાલી. તે મુગી બાઈએ જોયું કે મારી બહી બાઈ મારા ઉપર દયા આણીને આટલી બધી દુઃખી થાય છે ને તેમ તેણીને દુઃખી થવાનું કોઈ દીવસ થયું ન હતું તેથી મુગીએ તેણીનો હાથ ઝાલી તેના ઉપર ચુંબન કરી તે હાથ પોતાના હૃદય ઉપર મુક્યો.

શિક્ષકથી આ દયામણા દેખાવ જોઈ શકાયો નહીં, બેથી તેની પશુ આંખમાં આંસુ આવ્યાં, એવું જણાવવાને ચાટે કે પોતાના ધનમાં દયા ઉપજી છે. અને આંખે રૂમાલ દાખી દીધો. તે બોલ્યો—હું જેમ કેહેવાની આનાકાની કરતો નથી કે આ સ્થિતિ ધણીજ દુઃખજનક છે. આ યુધ્ધના પ્રવાસમાં જીવંતની ધણી જરૂર પડે છે. અને જો જીવંત હોતી નથી અગર હોઈને તેનો ઉપયોગ થઈ શકતો નથી એવો માણસ મુંઝાવિનાનું કોઈકું, પાંખ વિનાનું પતંગીયું, અગર પાંખ વિનાની બાઈથી જેવો હોય છે.

કાનરુનસે એ બાઈની અને છોકરાની આસના વાસના કરી. નાનો ફેડરીક તેણીના હાથમાં રમવા લાગ્યો. કારણ આ વખતે એ બાઈની ઉંમર એટલી હતી કે જે વેળા બાવાનું અગર રમકડું બતાવ્યું કે તરત બાઈએ તે મળ્યું કે તે પોતાનું દુખ વિસરી જાય છે. કાનરુનસ બાઈને જાણતે તેને આલિંગન કરતાં ચાકતી નહતી; અને તે બાઈએ હસે ત્યારે તે જોવા મીનાડને કહેતી.

શિક્ષક—મને કાંઈ બહુ આશ્ચર્ય જેવું લાગતું નથી. તેને તમે સ્પર્શ કરી આ ચણા ખાવા આપો. આપણે મોટી ઉંમરના માણસો જીજ્ઞાસાનું મન લગાવવાનું હોય છે ત્યારે સાકરીઆ શબ્દ વાપરીએ છીએ ને બાઈકો બીચારા રક્ત સાકર જોઈનેજ લસવાય છે. આ બાઈમાં મારા માણસો કરતાં છોકરાં ગાદયાં ખરાં કેની!

કાનરુનસ—આ છોકરાના અવયવ કેવાં સારાં છે! આંખો પણ કેવી સુંદર છે! પણ આ મારી ભુલ હોય તો કોણ જાણે. પણ મને એવું દેખાય છે કે આ છોકરાંની આંખો મારા સ્વામીને મળતી આવે છે.

મીનાડ—કાલુની મારા સિખમી! વરસના છોકરાની આંખો ખાલી
વર્ષના ચાલુસની આંખો જેવી હોય એ ધણી અચાની વાત છે.

કાનસ્ટન્સ—આપડું ગરીબ છોકરું મને આ છોકરું કાલું મને છે!
આપડું છોકરું બની હોય તો કેવું સાઈ થાય?

શિક્ષક—આજ સાહેબ-કનિ કરીને સડ થઈ રહેશે. જ્યારે અમારામ-
ની જી સાક્ષી આજકાને જન્મ આપ્યો ત્યારે તેણીની ઉંમર મેં વર્ષની
હતી. હજી તો તમારી ઉંમર મેં વરસની પણ થઈ નથી.

કાનસ્ટન્સ જ્યારે બાળકને લઇને જોવા લાગી ત્યારે તેને
ધણી આનંદ થયો જે છોકરાનો ચહેરો પોતાના ધણીના ચહેરાને મળતો.
આવનો હતો તેને લઇને તેનો ચહેરો જોતાં કાનસ્ટન્સને કંટાળો ઉપજ્યો
નહી. મીનાડ એની બહેનના ઉપર દયાની લાગણીથી જોતો પણ તે જાણી
શક્યો નહી કે જે છોડીને વીજીવમાં ફેરડીકની સાથે જંગલમાં જોઇ હતી
તે આજ મુગી છોડી છે. તે કેવી રીતે જાણી શકે? તેણે મુગીને માત્ર
ક્ષણિક પર્યંત જોઇ હશે. ને તે વેળા તેણીના ચહેરાપર પ્રેમનો આનંદ વ્યાપી
ચહેરા ઉપર લોહી હોવાથી તે લાલ દેખાતો હતો. તેણીનું મુખ દુઃખ
અને આંસુથી સુકાઇને લાકડાં જેવું તે વેળા થયું ન હતું. બાપર ગામ
ફરવાના શ્રમ, તેમાં જે દુઃખ આવી પડ્યું તે સહન કરવું પડ્યું તે, ને
આવાનું ન મળેથી અપવાસ કરવાની ફરજ પડતી તે, એ બધા પ્રકારના સંકટથી
આખાષ વગરની મુગી છોડીના શરીરમાં મોટો ફેરફાર થયો હતો. તેમ
મિનાડને ખબર પણ ન હતી કે ફેરડીકની રાખેલી આ સ્ત્રી મુગી હશે.
તેથી એ એની બહેન આજ સ્ત્રી હશે એવો સંશય આવવાનું તેને કાંઈ
કારણ ન હતું.

કાનસ્ટન્સ—(એની બહેનને) તને લખતાં આવડે છે? તેના
જવાબમાં એની બહેને ના કહ્યું.

કાનસ્ટન્સ—તને વાંચતાંએ પણ આવડતું નથી! આ નાના બાળકનું
નામ જાણવાની મારી મરજી છે.

મુગી આતુરતાથી આસપાસ જોવા લાગી, તે એક ઓરડામાં હતી,
જેની બારીમાંથી બાગ દેખાતો હતો; પોતાની જગાએથી ઉઠીને પોતાની
પાછળ જવાને કાનસ્ટન્સને નિશાની કરી બતાવી. બાગમાં જઈને તેણીએ
એક ઝાડની ડાળી તોડીને તે વડે જમીનપર પોતાના બાળકનું નામ લખી
ખતાવ્યું.

કાનરટ-સ—શું એનું નામ ફ્રેડરીક (લખેલું વાંચીને) ફ્રેડરીક ? તારા છેકરાનું નામ ફ્રેડરીક છે ? હવે મને માલમ પડે છે કે હું કેટલો બધો ખાર રાખીશ તે. ફ્રેડરીક એ નામ મારા સ્વામીનું છે. મોઃ મનાડે, આ કેવો ચમત્કાર છે !

શીક્ષક—એમાં ચમત્કાર છે એવું કાંઈ હું ધારતો નથી. માર્ક ટીન, પીટર, પોલ એવાં નામનાં દુનિયામાં ઘણાં માણસો હોય છે. તેમ ફ્રેડરીક એ નામના બીજા પણ હોય, મને એક એવું નામ ખબર છે કે તેના નામનો બીજો કાંઈ મને મહી, ને તે નામ પસાટસે શાંધી કાઢ્યું છે; એ નામ થીસારોઠાઈસોનીકાસીડીસ એ છે; ને મને જો છેકરા હોતે તો-જો કે એ શબ્દ બોલતાં ધણીવર ધાય છે છતાં-એવું નામ હું તેને આપતો.

કાનરટ-સે એ બાળકને હાથમાં લઈ તેને છાતી-સરસું દાખ્યું. તેણી ફ્રેડરીક એ નામથી તેને બોલાવવા લાગી. ને તે નામના જવાબમાં, ખેડુતાને ઘેર એજ નામથી એને બોલાવના હોવાથી તે શબ્દ સાંભળીને પોતે એ શબ્દ તે ખેડુતના ધરના માણસોને બોલતો હોય એવું જોઈને બોલતો.

કાનરટ-સ—મેં નિશ્ચય કીધો છે કે આ બાળક મારા સ્વામીને બતાવવું ! એમ કેટલોક વખત વિચાર કરી, એની બહેન પાસે જઈ તેણીને હાથ ઢાલી તેણીની નીશાની નીરખી જોઈ તે સમજવાનો યત્ન કરવા લાગી. તેણી બોલી:-“ તું ક્યાં જવાતી છે ” ? અરે રામ તેણીને તે ખબર નથી. “આપડી ગરીબ બાઈ ! તને મા આપ કાંઈ મિત્ર મથી ? ” તે મરી ગયાં છે ? ને આ બાળકનો બાપ તારો વર તે શા મારે તારી સાથે અબ્બો નહીં ? અરેરે ! આનો રડે છે ! તેણે તારો ત્યાગ કીધો શું ? આવી કમનસીબ સ્ત્રીને અને આના સુંદર બાળકને છોડી જવું એ કેવું કૃતનીપણું છે ? ખરેખર તે ઘણો દૂર સ્થળાવતો માણસ હોવો જોઈએ. પણ બાઈ, ધીરજ રાખ, તારાં આંસુ લુછી નાંખ, પણ હું તારો ત્યાગ કરવાતી નથી ! તારો છેકરા અો તું એ બન્ને જણની સંભાળ હું રાખીશ એવો મેં નિશ્ચય કીધો છે. પણ તું હમને છોડીને જતી નહીં. તું હમારી પાસે અહીં જુએલી રહેજે. તને દરજણના કામપર મુકીશું ને કસીદો મઠતાં હું પોતે તને સીખવીશ. ને આ છેકરા મારો પોતાનો હોય એવી રીતે એનું લાલન પાલન કરીશ. મારો વર

ધ્યાણુ, ઉદાર ને ધર્માત્મા છે. ને મને ખાતરી છે કે આ મારા કૃત્યને માટે મારા ઉપર દોષ મુકશે નહીં. વળી આ બાળક એને ગમશે અને તને દુનિઆમાં ભીષ્ મારવા જવા દેનાર નથી, કેમ બેહેન, હું કહું છું તે તું સાંભળે છે કે ? જાહેન, રડ નહીં, ને આ બાળકને જોઈને મનમાં દી-લખીર ન આ ? તું એમ જાણજો કે આજથી તું દરિદ્રતામાંથી છુટી છે. કેમ મો. મિનાડે, હું શું કહું છું તે જાણું ! ખરે ! આ બાળક તો મને પગે પડે છે, મારા હાથપર ચુપ્પન કરે છે, જાણે હું કોઈ દેવી નહીં હોઉં. આપણી પાસે પૈસો હાથ ને તનો સન્માર્ગે જો ઉપયોગ થઈ શકતો નથી તો તે પૈસો શા કામનો ?

શિ૦—ખીજાનું કલ્યાણ કરવું એ આપણા શાસ્ત્રનું શરમાન છે બાપ સાહેબ. પણ એમણે કે તમારા જેવું એ કહેવત પ્રમાણે આજે ચાલે છે કેણું ?

કાનરટન્સ—આ બાળકને માટે એક જુદો ઓરડો તૈયાર કરવાનો હવે આપણે વિચાર કરવો જોઈએ. આટલા બધા શ્રમ વેડ્યા પછી બિશ્રાંતિ લેવાની જરૂર હોવી જોઈએ. આપણે એને ક્યાં ઉતારો આપીએ વાડ ? દીક મને સાંભર્યું. આ મનનનો જે ભાગ આગળ આવેલો છે ને જે બાગમાં ઉન્હાણાની હવા લેવાનું જે ગૃહ બાંધ્યું છે તેના તરફ આવેલી ઓરડીઓ તે બાળકને આપીએ તો દીક પડશે. એ ઓરડીઓ વાંચવા માટે લેવાનું મારા ઘણીના મનમાં હતું. પણ લખ્યું વાંચ્યું એ પોતાની ઓરડીમાં કરી શકશે. મો. મીનાડે આટલું કામ તમારે કરવું તે જોઈએ કે એ ઓરડામાં નોકર પાસે એના ઉપયોગમાં આવે એવી ગીત ગોઠવણ કરી આપવી. માંડવામાં એક ખીજાનું આજે એને માટે મુકવું જોઈએ. કે આજેજ ખીચારીને સારી ઉધ આવે, અને કાલે આપણે ઓરડીઓ તૈયાર કરવાનું કામ કરીશું, ત્યાં માંડવામાં એકાંત છે એટલે સારી ઉધ આવી જશે, ને તેની નજરમાં આવે તેમ સત્તારના પોહોરમાં આ બાળક પોતાના છોકરાને લઈને બાગમાં છો ફરતી.

મીનાડે જઈને બાગના બંગલામાં એની બેહેનને માટે ઉતારો તૈયાર કરવાનો નોકરોને હુકમ આપ્યો. તૈયાર કરતાં જે વખત લાગ્યો તેમાં કાનરટન્સ એની બેહેનની પાસે બેસી રહી. પોતાનું કલ્યાણ ધ્યેયનારને કૃત-ચના કેવી રીતે બતાવવી તે જાણતી ન હતી. પરંતુ એની બેહેનના મોં-હાપરથી તે ઘણી ખુશી થઈ છે એવું સ્પષ્ટ જણાઈ આવતું. જેમ જેમ

વખત પસાર થયો તેમ તેમ એની બેહેન અને કાનસ્ટન્સની વચ્ચે પ્રીતિ બાઝતી ગઈ. ક્ષરણ ગરીબ બીખારીઓ તકસર કરીને ધર્મ કરનાર માણસોને પજવીને દયા કરવાની સાગણી ઉત્કેરે છે પણ દયા ન કરતાં કે-ટલાક લોકો તિરસ્કાર કરી એવા બીખારીઓને કાઢી મુકે છે તેવી સ્થિતિ ન હતી, એની બેહેન તો બીકણ અને શરમાળ હતી. કાનસ્ટન્સ આટલી બધી મમતા બતાવે છે તે જોઈ એની બહેન અચંબામાં પડી ને તેણીના અંતઃકરણમાં જે ફતવ્વા હતો તે તેની અંખમાંથી જણાઈ આવતો. વળી તેણીનામાં આ તેણીના પેહેરવેશમાં એવું કાઢ ન હતું કે તેની ટંગાલ અવસ્થા છતાં તેણીને જોઈને તેણી કાંઈ નીચા ખાસની નેતીથી સ્થિતિની સ્ત્રી હોય એવી લાગે.

કાનસ્ટન્સ—જેમ જેમ તને હું જોઈશું તેમ તેમ મને અચંબા લાગે છે કે તારા જેવી બધી બાઈનો કોણ ત્યાગ કરી શકે? તારા એરેરો લાગુક અને તે જોઈને કાંઈને પણ આનંદ ઉપજે એવો છે, તારી આંખોમાં નરમાશ અને ગરીબાઈ દેખાઈ આવે છે. જો તને સારાં કપડાં પહેરાવ્યાં હોય તો તું બિયોમાં એ, નગ દીપી નીકળે એવી છે! તે મારા વાત્તા બાળક! તારી કેવી સંબાળણખરી તે હું જાણી શકતી નથી.

મી. મીનાર્ડ પાછા આવી કાનસ્ટન્સને કહ્યું કે એની બહેન અને તેના બાળકને માટે બાળના બંગલામાં સર્વ તૈયારી થઈ છે. કાનસ્ટન્સ તે ગરીબ બાઈનો હાથ ઝાલી તેણીના મુકામપર લઈ જઈ ત્યાંના ઓરડાઓ જાતે તપાસી જોયાં કે એમાં કાંઈ હજી કમતરતા છે કે નહીં. અને એની બેહેન શ્રમથી થાકી ગઈ હતી તેથી ઉંચ લેવાની એટલી બધી જરૂર હતી કે તેણીને ત્યાં ઉંચ લેવા દેશ તેણીને ત્યાં મુકીને પોતે અઘી ગઈ. એની બહેને જોણે આટલી બધી દયા કરી તેનો ઉપકાર માનવાને કાનસ્ટન્સનો હાથ ઝાલીને પોતાના હૃદય ઉપર મુક્યો; અને જતાં જતાં કાનસ્ટન્સે મિનાર્ડને કહ્યું કે “હવે ફેડરીક મોડો આવશે તોએ ફીકર જેવું નથી. આપણા ઉપર જ્યારે દુઃખ આવી પડે છે ત્યારે તેમાંથી મુક્ત થવાનો સારામાં સારો રસ્તો એ છે કે જેના ઉપર સંકટ આવી પડ્યું હોય એવા લોકોનું દુઃખ જોઈને પોતાને દિલ્લામો આપવો એટલે પોતાનું પશુ દુઃખ ઓછું થાય છે.”

ભાગ ૨૭ મો.

ખીજે દીવસે સવારના પોહોરમાં એની બેઠેન નિદ્રામાંથી જાગી ઉઠી. ત્યારે થોડીકવાર સુધી એણી જાણે આ બધું સ્વપ્નામાં જોતી હોય એમ લાગ્યું.

એની બેઠેને આટલાં બધાં પ્રકારતાં દુઃખ અને કષ્ટ વેડ્યાં. એ દુઃખમાં બાપી એટલુંજ રહ્યું હતું કે તેણી દુખથી મરી ન ગઇ. પોતાને માટે અને પોતાના બાળકને માટે કાષ્ઠપણુ વિશ્વાંતિ સ્થાન ન મળવાથી ઉઘાડામાં આકાશ અને પૃથ્વીનું ધર માની દીવસ ગુજરવા પડ્યા. તેથી અને પોતાના બાળકના જાન બચાવવાને માટે એક માતા જેટલું દુઃખ સહન કરીને—આ વખતે એક સારા ઓરડામાં આવી પડી કે જેમાં એક ઉત્તમ પથારી સુવાને માટે મળી ને તેની સાથે પોતાનું અને છોકરાનું પોષણ સારી રીતે થશે એવી ધર ધણીઆણી તરફથી ખાતરી મળી. નહીં તો ખીજે દેઢાણે આવા સુખ સાધનો ન મળતાં નિર્દય રીતે તેણીને કાઢી મુકતે, અને આ દયાળુ બાપજો આટલી બધી આસના વાસના ને હેતુ પ્રીતિ બતાવી અને તે બતાવવામાં જેણે આટલી બધી મહેરબાની કરી બેવડો ઉપહાર કર્યો—આ સર્વ વાતોથી અત્યંત નિકૃષ્ટ સ્થિતિમાંથી એકદમ વિના પ્રયાસે સ્વર્ગ તુલ્ય ગુપ્તમાં આવી પડી તેથી આ સુખના સાધનો જે મળ્યાં તે ખરાં જતાં એણીના મનમાં સ્વપ્નવત્ લાગતાં હતાં, એ કામ કેમ બની શક્યું તેના વિચારમાં એની બહેન આવી પડી. તેના આનંદમાં પોતાના બાળકે કેવા આનંદથી ટોટી કરી? ને જે ઉતારામાં તે ઉતરી હતી તેના આગમાં બાળકને જીવી હવામાં ફરવા લાઇ ગઇ. આ કેવી મજેની જગ્યા છે? આવા સ્વર્ગ તુલ્ય મહાનમાં રહેવાથી કેવું સુખ ઉપજે છે ને ત્યાં તે બાળક પ્રથમ ચાલતાં શીખી ગયું એ જોઇને માતાને કંઈકે બધો આનંદ થયો હશે? ગુજાવના કયાશઓમાં ને ઝાડની ઘટામાં નાને: ફેરડીક થોડા દીવસ પછી દોડવા લાગ્યો. જ્યારે દોડવા જતાં અટવાઇને પડે જતો ત્યારે તેના પગ નીચેની જમીન નરમ હોવાથી ખસી જતી તેને દુઃખ ન થતાં તે પાછો ઉઠી, હસીને પોતાની તરફ જોતો એટલે માતા દોડતી જઇ તેને પાછો દોડવાનું કહેતી.

કોનસ્ટન્સ પણ સવારના પોહોરમાં જાગૃત થઇને ઉઠી; આખી રાત

તેણીને એની બેઠેન અને તેના બાળક વિશે વિચાર આવ્યા હતા. તે બંનેનું બધું શી રીતે થાય એજ વિચાર કરતાં આખી રાત નિરાંતે ઉંઘ ન આવી; જ્યેમ દુઃખમાં અને સંકટમાં પડેલા માણસને નિરાંતે ઉંઘ આવતી નથી તેમ આરામી અને સદગુણી માણસથી પણ નિરાંતે ઉંઘાવું નથી. અને ઘણું કરીને એકવું બને છે કે પુરુષના કરતાં સ્ત્રીઓ જો કાંઈ કામ માથે લે છે તેમાં ઉત્સુકતા અને ઉત્કંઠા રાખે છે. જો કે સાધારણ નવી સાડીને કોર દેવી હોય છે અથવા એવુંજ કાંઈ કામ કરવું હોય છે તો હમેશાં તેના વિરામમાં પડીને તેમાં નિમગ્ન થઈ તે આરામ થવું નથી ત્યાર સુધી તેમને જરા એન પડવું નથી તો આતા પરમાર્થી ઉંઘ્યા કામ કરવામાં ફટકો બાંધે ઉત્કંઠા ને તન મન ધનથી તે કામ પાર માડવામાં ઉત્સુક થતી હશે વારં? હા. સ્ત્રીના પું ખરેખર એક દેવ-લોકની પરી છે.

વાઈસકાઉન્ટેસ-ડી-મોન્ટેવીલ પોતાના પરોણાને મળવા બાગમાં ગઈ. બાગમાં એક ખુશમાં ઝાડની નીચે એની બેઠેન અને તેડીનું બાળક એ બંનેને જણાવે મેડેલાં જોયાં; બાળક પોતાની માતાના પગ આગળ રમતું હતું. જ્યારે એની બેઠેનની નજરે કાનસ્ટન્ટ પડી ત્યારે તેણી મળવા ગઈ, તેણીનો એક હાથ ઝાડીવાર લગણુ પોતાના હૃદય ઉપર મુક્યો.

કાનસ્ટન્ટ-હેમ તું ઉઠા છે કે? રાતના ઉંઘ ખુંધ આવી હતી કે નહીં? હીક ત્યારે! એ હીક થયું. આટલી બધી વિત્રાંતિ લેવાની ધણી જરૂર હતી! આ બાળક મારા તરફ જોઈને કેવું હસે છે? જાણે તે મને ઝોળખતું હોય. આજ મારી સાથે હું તુને માફરા કપડાં પહેરવા આપું. મને ખાતરી છે કે તે તને ખંધ બેસતાં આવશે. કારણ આપણે ઘણું કરી ને ઉંઘાઈમાં સરખા છીએ. તું ના કહેશે તે ચાલવાનું નથી માટે ઉતાવળ કર, નહીં તો હું તારા ઉપર ગુસ્સે થઈશ!

કાનસ્ટન્ટ એની બેઠેન અને તે બાળકને પોતાના મહેલમાં લઈ ગઈ. ત્યાં જઈને પોતાનાં સારાં કપડાં તેણીને પહેરવા માટે કાઢી આપ્યા. આ નવા કપડાં પેહેરીને એની બેઠેન પાછી મનોવેધક બની ગઈ. તેનું ડરકણ પાછું અને ગભરાટ જ્યારે કાંઈ કપડાં અંગે બેસતાં ન આવે એવાં કપડાં પહેરે છે ત્યારે જે વિલક્ષણતા માલમ પડે છે તેમ તેણીને લાગ્યાં નહીં.

કાનસ્ટન્ટ-આ બાઈ તો ખરેખર રૂપાળી દેખાય છે, એમ કહી

પોતાની આકરડીને બોલાવીને તેણીને એનીબેહેનનો સાદો પણ ઉત્તમ પ્ર-
કારથી ચોટશે વાળવાનો હુકમ કીધો. હવે કેવી સારી દેખાયછો અને
યોગ્ય દીવસમાં તેનો અંક બીલકુલ ઉતરી જશે ને તેણીના ગાલ ઉપર
બુલાબી રંગ આવશે ત્યારે આના કરતાં પણ વધારે સારી દેખાશે! બેહેન
તું આરસીમાં જોવાને સરમાતી નહીં હોં ! આપણે સુંદર હોઈએ તે માટે
આપણે શું સરમાવવું જોઈએ?

એમ કહી કાનસ્ટન્સ એની બેહેનને આરસી આગળ લઈ ગઈ.
થોડી આનાકાની કીધા પછી મુગીએ પોતાનું મોઢું આરસીમાં જોયું;
પણ થોડીકવારમાં તેણીને હોંમત આવી અને હસવું આવ્યું. ખુસીની
લાગણી મનમાં થવાથી ચહેરા તેજસ્વી બની ગયો; એવી કોઈ દુનિયામાં
બાવડી હશે કે જે પોતે સુંદર કેમ દેખાશે તે જાણતી ન હોય? પોતાનો
ચહેરો આરસીમાં થોડીવાર જોયા પછી એની બહેને વામકાઉટેસ (કાન-
સ્ટન્સ) ના પગ આગળ પડી તેણીને સાષ્ટાંગ દંડવત પ્રણામ કીધા.

કાનસ્ટન્સ—(તેણીને હકડવા માટે તેણીનો હાથ આડીને) તું મને
પગે પડે છે એ કાંઈ સોમનું નથી. મારી તો એટલીજ ઇચ્છા છે કે તું
માસપર હેત ગખીને સુખી થાય એટલુંજ માફ કરેવું છે. આ બાળકને
માટે માથે વિચાર પુછે તો મેં કરાવ કીધો છે કે એને પણ સારો પોષાક
પેહેરાવવો; ને તેને જે જે જોઈશે તે લાવવાને માટે હું સાલુસને પારીસ
મોકલું છું.

મોનચર મીનાડે તો એની બેહેનને ઝાળખવોજ ન હતો તેથી તેને
માટે કાંઈ પણ વિચાર ન કરતાં સુખેથી આખી રાત કંઈ કાઢી સહવારમાં
હડીને રસોડા આગળ બટકવા લાગ્યો. ને આગલી રાત્રે એની બેહેનને
જોઈ હતી તે કરતાં તે અસારે જુદાજ પ્રકારની જોવામાં આવી.

કાનસ્ટન્સ (શિક્ષકને) વાંચે મિનાડે, તને હવે એની બેહેન કેવી
દેખાય છે ?

મિનાડે—બાઈ સાહેબ, એ એની તો સારી દેખાય છે કે હવે જાણે
ઝાળખાતીજ નથી.

કાનસ્ટન્સ—તેણીએ જુનાં વસ્ત્ર પહેરેલાં હતાં ત્યારે તે કેવી કંગાલ
હાલતમાં દેખાતી હતી ?

શિક્ષક—એટલી જાત તો ખરી કે સાલુસ ઉપર જ્યારે દુઃખ આવી

પડે છે ત્યારે તેનું સ્વરૂપ જોવું ને તેવું રહેતું નથી, પણ તે બમરે છે. એ શિવાયે, સાદુ સદાચર્યી સુંદરતામાં વધારે થાય છે. જ્યારે આપણે મેલાં કપડાં પહેરીને જમવા બેસીએ છીએ ત્યારે આપણને બોબન ભાવનું બથી; ને દારૂ મમે એવા ખરાબ હોય ને પ્યાલમાં ભરેલા હોય તે કરતાં ગલાસમાં ભરેલા હોય ત્યારે કેવા મનને લલચાવે છે. ? તેવી આ બા-
ધની વાત છે.

એની બેઠેનને જે વાતે સુખ થાય એવી ગોઠવણ કરવામાં કાનસ્ટન્સે આખો દીવસ પસાર કરીએ. પડેયો મજલો એવો મઝેનો શોભાયમાન કીધો હતો અને તેમાં એવો સારો ઉંચો સામાન ગોઠવ્યો હતો કે તે જોતાંની સાથે મનને આનંદ થવા વિના રહે નહીં. અને કાનસ્ટન્સના હુકમથી એક સાઈં ઘોડીયું આણીને એની બેઠેનની પથારી પાસે મુક્યું હતું. બારીઓમાં ડુક્ષોના કુંડા મુક્યા હતાં; એની બેઠેનની આંખે સાઈં લાગે માટે એ ગોઠવણ કાનસ્ટન્સે જાતે કરી હતી. ચોપડીઓ અને સંગીત તેણીને કાંઈ કાંઈ કામનું ન હતું; ખીયારી જીવાન છોડીને ખીજી સ્ત્રીઓની જે મન રંજન કરી લેવાની શક્તિ ન હતી. માટે જોયી તેના મનને સંતોષ થાય એવી ચીજોની ગોઠવણી કરવાની જરૂર પડી. અટલી બધી મહેત્યાની થઈ હતી તેના બદલામાં તેનો ઉપકાર માનવા આની બેઠેનને આવડતું ન હતું. મુગીને આ ગોઠવણ જોઈને જે અશ્ચર્ય પેદા થયું તેનો વિચાર કરતાં તેણીના મનને ગમત મળતી. તેમાં મુખ્યપણે કરીને પીઆનો સાંભળતાં તેણીની આખોમાં વખતે પાણી આવતું, જાગના સરોવરી સાથે અવાજ સામેલ કરતી. ને તે અવાજ પ્રથમ સાંભળીને એની બેઠેન ધણી ખુશ થતી. વાજાના મંજુલ અવાજથી એણીના મનપર એની તો સજડ અસર થઈ કે જે ભેણી છુપાવી શકી નહીં. જ્યારે તેણી કાનસ્ટન્સને જરૂર કામ કરતાં અગર સીવતા બેતી ત્યારે એવાં ઉપયોગી હુકમો પોતાને આ-
વડતા નથી જાણી મનમાં પરતાતી હતી. પરંતુ તે કામો કરવા માટે સિખ-
વવાનું કાનસ્ટન્સે પોતાને માથે લીધું તેથી પોતાનું બહાં કરનારની મમતાથી કોઈ હુન્નર શીખી લેવાનું તે બાપડીના મનમાં એટલું તો હતું. કે થોડીવા-
રમાં તેણી જે મંજરેથી જોતી તે પોતાને કરતાં આવડી ગયું.

આ પ્રમાણે એક અઢવાડીયું પસાર થયું. અને દીવસે દીવસે કાનસ્ટન્સની એની બેઠેન અને તેણીના પુત્ર ઉપરની પ્રીતિ વૃદ્ધિમત થઈ. બા-

જોકે પણ કાનરટન્સને ચાહવા લાગ્યું ને તેના બદલામાં કાનરટન્સ તેની ઉપર માયા કરવા લાગી. એની બહેન હમેશાં ધ્યાન આપી, ને ઉપકાર માનીને તેણીની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલીને એવું સિદ્ધ કરવાનો યત્ન કરીએ કે તેણીએ મુગીના ઉપર જેટલા ઉપકાર કરીયા હતા તે પોતે મનમાં સારી રીતે સમજતી હતી.

હમે કહ્યું કે એક અઠવાડિયું પસાર થયું; પછી એક દીવસે સહવારે ડ્યુબર્ગે ત્યાં આવી પોહ્યો. સારે કાનરટન્સ અને એની બહેન બાગમાં ફરતાં હતાં. ત્રણ માસના વગ્ગેના ભાગમાં તે આવ્યો હતો. તેણીનો વર કાંઈ વખતે પ્રસંગોપાત ડ્યુબર્ગેની રાજમાતાના ઉપર વાત કરતો ત્યારે તેના મોઢામાંથી જે ટીકા નીકળી જતી તે ઉપરથી તેણી ડ્યુબર્ગે જલદી આગાધી અચંબામાં પડતી.

કાનરટન્સ—આનંદ ડ્યુબર્ગે, બહે પધારયા. મારા સ્વામીને તમે કહ્યું હતું જે હું તમારી ગેરહાજરીમાં તમારે ઘેર જવા આવવાનું રાખીશ. ને તમે તમારું આપેલું વચન પાળ્યું નહીં માટે હું તમારા ઉપર ગુસ્સે થઈ છું.

ડ્યુબર્ગે—(હસીને) બાપ સાહેબ. જે મિત્ર પોતાનું કૃત્ય કરીને સમને અચંબામાં નાંખે એવો મિત્ર હું નથી. પરંતુ તમને ગુસ્સો લાગે એવું જરાપણ મારી તરફથી કદાચ મળ્યું હોય તો હું ત્રણ માસની આખર સુધી તમારી પાસે રહીશ. એટલે ને જરૂર હોય તો વરસ આખર થાય ત્યાં સુધી રહીશ.

કાનરટન્સ—તમને હું કાંઈ અત્રે નવું દેખાડું છું, હાલમાં મારે ત્યાં પેરોણા દાખલ એક બાપ આવીને રહી છે ! ફેડરીકની ગેરહાજરીમાં એની સાથે મારી જોખણાણ થઈ છે.

ડ્યુબર્ગે—એમ કે ? તમારો વર તે માટે ગુસ્સે થાય એમ હું ધારતો નથી.

કાનરટન્સ—હું પણ તેવીજ આશા રાખું છું.

મીં—મારા વાહલા ડ્યુબર્ગે, બાપ સાહેબે એક ગરીબ બાપ અને તેણીના એક નાના બાળકને આશ્રય આપ્યો છે. તે બાપ સાહેબ કહેતાં નથી; કારણ તે બાપ સાહેબ પોતાના સારા કૃત્યથી પુલાઈ ગયે એવાં નથી.

કાનરટન્સ—(હસીને) મીનાઈ તમે વચમાં ખેલશો નહીં; શું

તે બાઇને માટે જોટલું મેં કીધું છે તે કરવું યોગ્ય નથી શું ? એ શિ-
વાય મારે બીજો કયો ધર્મ કરવો જોઈએ.

મી૦--હું કયું કંઈકું કે તેણી મોજાં ગુંથતાં સાફે શીખી છે.
ને હું આશા રાખું છું કે હું તેણીને વાંચતાં શીખવી શકીશ.

કાનસ્ટન્સ--મૈનશર ડ્યુઅર્ગ, એ બાઇ કેવી મજાની હવે દેખાય છે !
ને તેણીનો એ વર્ષનો છોકરો પણ બહો સુંદર છે !

ડ્યુ--ઓહો ! વળી તેને છોકરો પણ છે કે !

કાનસ્ટન્સ--હા. હું ધારું છું કે તમે એ છોકરાને જુઓ તો તમને
એ ગમ્યા વગર રહે નહીં. પણ મને ખાતરી છે કે એ છોકરો કોના
જવો દેખાય છે તે તમને તરત જણાઈ આવ્યા વિના રહેશે નહીં. હું
એ બંનેને અહીં તેડી લાવું છું.

ડ્યુ૦--(કાનસ્ટન્સ તેડવા ગયા પછી) ઘણી માયાળુ બાઇ ! તેણી-
ની સાથે રહેતાં ફ્રેડીક કેટલો બધો ખુસી થવો જોઈએ ! પણ શું કરીએ
હજી એ પાછો આવ્યો નથી.

મીનાર્ડ--મારા વકાલા ડ્યુઅર્ગ, પહેલાં કામ, પછી બીજું બધું !
તપકીર સુંઘવી હોય તો લે આ ટાગડી. મારા શિષ્યને પોતાની બીના
સમજાવી ઘણી મીઠકતો જાને તપાસવી પડે છે.

ડ્યુઅર્ગ--ને તે શા માટે પોતાની બીને લખતે જતો નથી. ને
પોતાના ઘણીની સાથે જવા ખુશી છે તે વાત તને ખબર નથી કે ?

મીનાર્ડ--હું કાંઈ તેમ કહેતો નથી. “તપકીર તો સારી છે; તમે
એકજ ઠેકાણેથી ખરીદ કરો છો ?

ડ્યુ૦--જે ફ્રેડીકના પ્રવાસમાં કાંઈ નવું જીનું ન બને તો હું જા-
ણું છું કે જે બોનાથી એની બાઈડીનું જરા મન દુખાય તો ફ્રેડીકને
એન પડે એનું નથી, ને વળી હું એમ જાણું છું કે જે તેણીના આંખમાં
જરા આંસુ આવે તો ફ્રેડીકના જેવા માણસનો તો જીવજ જતો રહે.

મીનાર્ડ--હું તને કહું છું કે ફ્રેડીક તો પોતાની મિલકત તપાસવા
માટે પ્રવાસે ગયો છે. તો શા માટે તું આટલું બધું બોલી બતાવે છે ?
અને પછી તું તારી બાઈતો માટે એસે તેની મને કાંઈ હરકત નથી, હવે
તને ડોમીનોની રમત રમતાં આવડે છે કે ?

ડ્યુ૦--તારા કરતાં તો હું વધારે સારી રીતે રમી જાણું છું. પણ

ચાલ આપણે કાન્ટ્રન્સ પાસે જઈએ. જે બાઈની આટલી બધી કાળજી એ રાખે છે તે બાઈને જોવાની મરી થણી ખુશી છે.

મીનાઈ—એ બાઈ નહીં મમે એવી કાંઈ નથી. જે એ બાઈત વાત કરીએ તો એમાંથી તકરાર ઉભી થયા વિના રહે નહીં. પરંતુ જે વાતજ ન થાય તો લદાઈ થવાનું કાંઈ કારણ નથી. આ વાતમાં તકરાર કરવી નહીં જોઈએ, કારણ મીનાઈનાં તર્ક-શાસ્ત્રના વાક્યો તરફ ડ્યુબર્ગે આજુ-સાજુ આપું નહીં એટલામાં તો ડ્યુબર્ગે બાગમાં જઈ કાન્ટ્રન્સને તે બાઈના બાગકને હાથમાં લઈને આણીગમ આવતી જોઈ. તેણીની સાથે એક જુવાન બાઈ સબ્ય રીતે સફેત ગાઉન પેહેરીને વાળ બરાબર હોળીને ચાંછળ ચાલતી હતી. એવું જોઈને ડ્યુબર્ગે તેમની પાસે ગયો. તે ગરીબ મુગી બાઈએ ડ્યુબર્ગેને જોયો. તેણી તેની પાસે દોડતી ગઈ, તેનો હાથ ઝલીને થણીજ આતુરતાથી તેના મોં સામું જોવા લાગી. એ જોઈને ડ્યુબર્ગે તો ત્યાંનો ત્યાંજ સજ્જડ બંધ ગયો. કારણ તેણે સારી રીતે એ બાઈ એની બેઠેન છે એવી ઓળખી કાઢી.

તે મુગીને આવા પોષાકમાં ને કાન્ટ્રન્સની સાથે ચાલતી જોઈને થણીજ આશ્ચર્યતામાં પડેલા ડ્યુબર્ગે પાસે કાન્ટ્રન્સ જઈને બોલી—ઓ ઇશ્વર આ વળી શો અમતકાર છે? તને જોઈને તેણીના મનમાં વળી શું! થઈ આવ્યું છે? કેવી તારા બણી જુએ હા! તને નિશાની કરી કાંઈ પુછતી હોય એમ જણાય છે. તેની આંખો તને જાણે પુછતી હોય એમ દેખાય છે! આ બાઈની સાથે તારી ઓળખાણ છે?

ડ્યુબર્ગે—કોણ હું. ના. ના. હું એટલે મેં તેને જોઈ છે—ખીજે કોઈ ઠેકાણે, પણ તે વેળાએ એ થણીજ જુદી દેખાતી હતી! આ પોષાક ને આવું છોકરું હું તમને ખરું કહું છું કે મેં તેને ઓળખીજ નહીં. ડ્યુબર્ગે તો ગભરાઈજ ગયો. પોતે શું બોલે છે તેનું ભાનજ રહ્યું નહીં. એની બહેને તેનો હાથ ઝાલી રાખ્યો ને આંખો એવી કીધી કે જાણે એની પાસે કાંઈ માંગતી હોય.

કાન્ટ્રન્સ—(અચંખામાં) શું તું એને ઓળખે છે? પણ તે તારી પાસે શું માંગે છે? તને બોલાવવાની માગણી કરે છે તેમાં તેનો શા હેતુ છે તેની તને રામજાણ પડે છે?

ડ્યુબર્ગે—બાઈ સાહેબ, હું તમારી ક્ષમા માગું છું. હું હમણાં સમજ્યો!

આ બાધના ઉપર ધ્યાર કરનારો કોણ છે તે હું જાણું છું; ને એના પાસ-
રાનું શું થયું તે મારી પાસેથી જાણવા માગે છે.

કાનરટન્સ—ત્યારે તેને તું જવાબ આપ. જે કેટલાં તેણીના આંખ-
માંથી આંસુ પડે છે?

ડ્યુન—તેણી સાંભળીને રાજ થાય એવું મારી પાસે કંઈ કહેવાનું
નથી. તેણીનો પ્યારો પારકા દેશાંતરમાં ગયો છે, ને હું ધારું છું કે હવે
એ આપણી નજરે કોઈ દીવસ પડવાનો નથી! (પછી એની બહેનને કહેવા
લાગ્યો) તેનું શું થયું તે હું જાણુનો નથી. તારી પેટે હાલમાં મેં એને
જોયો નથી. ને તેથી મારી વાહાણી બાધ, તેને તું હવે છુલ્લીજ.

ડ્યુનર્જના મોઢામાંથી જે શબ્દ નિકળ્યા તેમાંનો એકે શબ્દ જવા ન
દેતાં બધું તેણીએ સાંભળ્યું અને માથું નીચું નમાવી દીધું; ને આંખમાં
આંસુ આણીને તેણી પાસેની ઝાડીમાં ચાલી ગઈ ને ત્યાં જઈને પોક મુ-
કીને રડવા લાગી.

કાનરટન્સ—ગરીબ બાધા અરેરો જે તેણીને છોડીને ચાલ્યો ગયો
હશે તેના ઉપર હજી પણ એ કેવી પ્રીતિ રાખે છો પણ ક્યા કુળે તેણીની
ગરીબાઈ અને જીવાનીનો લાભ લીધો હશે?

ડ્યુન—બાધ સાહેબ, તે માણસ એક ચીતારો હતો એમ હું ધારું
છું. ને પોતાના ધંધામાં કુશળતા મેળવવા માટે પ્રવાસ કરતો હતો. એનું
બન્યું કે તે એની બહેનને (એ આ બાધનું નામ છે) મળ્યો;
એ બાધ કોઈ ગરીબ ખેડુતની છોકરી છે. ને જાણ્યા પ્રમાણે એના મા-
બાપ ધણી પ્રમાણીક ખેડુત હતા. પણ તેણીના કુટુંબની મને, બરાબર
ખબર નથી; પણ હુંકમાં, મારો મિત્ર તેણીને બાળીને તેણીના પ્રેમપા-
શમાં પડ્યો. એના ચીતારા લોકોને ધણી સારો તર્ક કરતાં આવડે છે; ને
તેમના વચ્ચે જે પ્રીતિ બંધાય તેનું પરિણામ એ આવેલું છે કે આ બા-
ધ એ એક બાળકને જન્મ આપ્યો. આટલીજ વાત મને ખબર છે; કારણ
તે બાધને મારા જન્મ-મારામાં માત્ર એક વખત મેં જોયું છે. ને તે પ્રસંગે
હું મારા મિત્ર સાથે ધરવા ગયો હતો.

કાનરટન્સ—આ વાત મારી નજરે તો ઠીક માત્રમ પડતી નથી.
પણ તમે લોકો આવી વાત હલકી જેવી ગણો છો. એક બાધના બધી-
જાનો નાશ કરવો—તેણીને. દુઃખ અને નિરાશા આપીને તેણીને છોડીને

ચાલ્યા જનું—એમ તમે લોકો હમેશાં ગમતને ખાતર કરો છો એ તેમ મોટી બહાદુરી કરી મોટા ગર્વ માનો છો!

ડ્યુન—બાપ સાહેબ—હું ખાત્રીથી કહું છું કે મારા આખા જન્મ-કાળમાં આવી વાત બની નથી.

કાનરટન્સ—હું કાંઈ તમને કહેતી નથી પણ સાધારણપણે બધાજ માણસોની વાત કરું છું. પરંતુ મારી ખાત્રી છે કે મારો પ્યારો ધણી ફ્રેડરીક તને ખાત્રીથી કહેશે કે એ ઉછાછળો નથી. તે તમારા લોકોના જેવો ખોટો માર્ગે પગલું બરે નહીં એવી મને ખાતરી છે. કોઈ બાઈના જીવને દુઃખ થાય એવું કંઈ મારા ફ્રેડરીકથી, તેનું એંતઃક-રક્ત કામળ ને આચાળ હોવાને લીધે, કોઈ દીવસ બને નહીં. વિચાર કર કે એગ એનીતિના કંઈથી દેવા મોટા બચકર પશ્ચિમ થાય છે ! આ ગરીબ બાઈ પોતાનું અનિતી બરહું કંઈ કરવાથી શરમાઈને મા આપના ધરમાંથી નિકળીને પોતાની જન્મ ભુમીમાં આવેલી દેખાય છે. પાસે કાંઈ નથી ને ગુજરાનનું સાધન નથી. આ જગતમાં જે ધંધીની જરૂર છે તે તો પાસે મળે નહીં ને વળી પરાયા માણસોની આગળ રડીને દયા લાવીને બીજા માગવી પડે છે. નિરાશ થઈને બચારીને ગામે ગામ ને દેશેદેશ પેટને માટે ભટકતાં ફરતું પડે છે. ને ખાવાને નહિ મળવાથી એ બાઈની કેરી આખરે દુર્દશા થાય છે. આપણે ધારી શકીએ તે કરતાં એ બાઈ ના ઉપર ધણું દુઃખ પડ્યું હશે! તે જ્યારે મારે ત્યાં પ્રથમ આવી સારે તારા જોવામાં આવી હોત તો તને એની દુરદશા જોઈને રડતું આંખા વગર રહેતેજ નહીં એવી મારી ખાતરી છે. પણ હવેથી તે મારી મિત્રણ થાય છે ને હું હવે તેને જવા દેનાર નથી. ને જો મારાથી તેણીનું સર્વ પ્રકારનું દુઃખ ટાળી નહીં શકાશે તો હું એટલું તો કરીશ કે તેને કોઈ પ્રકારનું દુઃખ ન થાય અને તેણીને જે વખતે ખાવા મીવાનું મળે એવી હું ભૂતે તજવીજ રાખીશ.

ડ્યુનજે કાંઈ પણ જવાબ આપ્યો નહીં, કારણ એની જેહેનને જોવાથી તે તેણીના ભવિષ્યના ધણા ઉંડા વિચારમાં પડી ગયો હતો.

કાનરટન્સ—તારા આંખાથી તેણીને વધારે દુઃખ થએલું દેખાય છે. તને જોવાથી તેણીનો પ્યારો સાંમરી આંખો. થોડીવાર તું હવણું ખાગમાંથી કેથે ચાલ્યો જા એટલે તેણીના ગનનું હું સમાધાન કરું. જો કે

મન ખાતરી છે કે મારા કહેવાથી મેણીનું દુઃખ કાંઈ ઓછું થવાનું નથી જો એવી સ્થિતિમાં મને ફેડરીક મુકીને ચાલ્યો જાય તો તું એમ કહે છે કે મને કાંઈ દીવસ પણ સુખ મળશે ? પણ તેણીને તો પુત્રનું સુખ છે ને પુત્રને જોવાથી પણ તેણીને સતોષ મળતો હશે.

નાના ફેડરીકને તેની માતા ખોળામાં બેસાડવાને માટે તેણીએ ઉચ્ચલી લીધો તે વખતે ડ્યુબર્ગ દોડતો દોડતો ઘરમાં ગયો, ને બુદ્ધા શિક્ષકને ખોળવા લાગ્યો. પણ ડ્યુબર્ગ એટલો બધો ગમ્મસાટમાં કેમ આવે છે તેનું કારણ મીનાઈ સમજી શક્યો નહીં.

ડ્યુબર્ગ—મી. મીનાઈ, અલ્પા સત્યાનાશ્વતી પાટી વળીજો ! એમ કહીને એક કુદ્દાની સાથે મો. મીનાઈની આગળ છાતી કાઢીને ઉઠી રહ્યો.

મીનાઈ—શું થયું બાઈ, શું સ્ટાનિસલાસ રાજની માડી તને પાછી મળી કે શું ? અગર પ્રશિઆના રાજની તપખીરની દાખડી મળી કે શું ? તું જાણે છે કે એવી એવી તારી વાતો સાંભળી હું કાંઈ હવે ઈશ્વર વાનો નથી.

ડ્યુબર્ગ—પરમેશ્વરને ખાતર, ટેકડી કરવાની તારી ઠેવ છોડી દે. જે આખત હું તને કહેવા આવ્યો છું તે ધણી ગંભીર પ્રકારની છે.

મીનાઈ—તને પંદર હજાર ફ્રેંક મળ્યા કે શું ?

ડ્યુબર્ગ—ચુપ રહે હવે, હું કેવો ગંભીરપણે તારી સાથે વાત કરું છું તે તું સમજતોએ નથી કે શું ? આ વખતે ફેડરીક અને તેની બી (કાનસ્ટાન્સના) સુખમાં ને ચેત્તમાં એક વાત જીવસદાની આવી પડી છે.

મીનાઈ—તું કહે છે તે બધી વાત ખોટી નહીં હોય તો માઈ નામ મિનાઈ નહીં. તું વળી પાછો તારી શીશીઆરી મારી આગળ મારવા આવ્યો કે શું ? ને વળી કાંઈ નવું કૌતક ઉભું કરીશું કે શું ?

ડ્યુબર્ગ—મો. મિનાઈ, માઈ કહેવું શું છે તે તું જરા સાંભળી લેશ ? એ કેવો ચમત્કાર છે કે તારા જેવા બુદ્ધા માણસને જે આખત કહેવા માગું છું તેની અગાડથી અગમચેતી થતી નથી.

શિનાઈ—મો. ડ્યુબર્ગ, એ વળી મારી ઉમરની સાથે સંબંધ રાખે એવી તે શી વાત તું લાગ્યો છે ? તે વાત મને કહેવાની હું તને વિનંતી કરું છું.

ડ્યુબર્ગ—એ બાઈને પોતાના ઘરમાં બેસાવી તેણીને માટે રહેવાની

ગોપાલ કનરટન્સને તેં કેમ કરવા દીધી?

મી०—(જાણે ચોંક્યો હોય તેવું બતાવીને બોલ્યો.) કમ બાધને ?

ડ્યુ०—એની બેહેનને—તે એજ છોકરી કે જેણીને જોઈને આપણા ફ્રેડરીકનું માથું ફરી ગયું હતું તે, જેને માટે એણે હજારો મુર્ખતા બરેલાં કામો કર્યાં તે, ને જેની સાથે એકાંત જંગલમાં એક માસ ઉપર રહેતો હતો તે, જે માણસના ઉપર તે પ્રેમ રાખતો હતો તે, જેને હજી સુધી આજે છે (કારણ માણસનું મન આજે કેવું ને કાલે કેવું થશે તેનો કાંઈ બરોસો નથી) તે એની બેહેન. જે જંગલમાં મુગી છતાં ખુંપડીમાં વીજળી ગામડામાં રહેતી હતી તે એની બહેન. હવે તેં ઓળખી ? ને વધારે કહેવડાવવા માંગતો હોય તો જેણીને બાગના બંગલામાં કનરટન્સે હાથ ઉતારો આપેલો છે તે એની બહેન. સમજ્યો હવે, કે હજી તારે કાંઈ પૂછવાનું છે ?

મી०—ડ્યુબર્ગ, તું શું કહે છે ? એ બનેજ કેમ ?

ડ્યુ०—હજી તેં ઓળખી નહીં ?

શિક્ષક—ના, જે સ્ત્રીને મેં થોડીકવાર એકજ વખત જોઈ ને જેણીને હું કાણુ ને મને તે કાણુ તે જણીએ નહીં તેને હું શી રીતે ઓળખી શકું ? મને કાંઈ તારા જેવી દરેક છોકરી તરફ ધારી ધારીને જોવાની ટેવ નથી; ને તે મુગી છે એમ હું શી રીતે ધારી શકું ? અગર મનમાં સંશય આણી તેના ઉપર શું સંકટો પડ્યાં તે કોઈએ મને કહ્યું હતું ? ને તેણીના સંબંધની બધી હકીકતો જાણી જોઈને મારાથી છુપી રાખવામાં નહોતી આવી કે ? તમે હાલના જમાનાના માણસો કાંઈ ચમત્કારીક લાગે છે ! મને જો લાટીન ભાષા શીખવેલી ન હોય તો લાટીન ભાષાની સાથે મારી ઓળખાણ થાય એમ તમે ધારો છો ?

ડ્યુ०—તે ગમે તેમ હોય પણ તેં હવે એ બાધને ઓળખી છે.

મી०—હા. પણ લાટીન ભાષાના શબ્દ ગોખવાને માટે મને સોંપીને માર ખાવો પડ્યો હતો. એનોફ્રેનનું લેસન આવડ્યું નહીં ત્યારે સોટીઓ પડીને શીડ્રસનો પાઠ આવડ્યો નહીં ત્યારે મારા બન્ને કાનો પકડ્યા હતા.

ડ્યુ०—પરમેશ્વરને હાજર જાણીને થોડાવાર એનોફ્રેન, અને શીડ્રસને એક કારે મેલી દે. હું તો એની બેહેનને ચૂટે બોલું છું. જે એની બેહેન ફ્રેડ-

રીકના ધરમાં આ વેળા ઉતરેલી છે તે.

મી૦—ધરમાં નહીં પણ બાગના બગલામાં એમ કહેની ?

ડ્યુ૦—(આતુરતાથી) જ્યારે ફેડરીક પાછો ઘેર આવશે ત્યારે તેની નજરે આ બાધ પડશે. તેણીનાં આંસુ, વિચાર, નેલાડ-એ ઉપરથી બધું જણાઇ આવશે. જેને તેણી પ્રેમથી પુજે છે, જેને તેણી વિશ્વાસની મુર્તિ છે એવો ગણે છે, તે ધણી જ્યારે તેની સખેલી સ્ત્રીના હસ્તપાશમાં જઈ પડશે અને તેણીના છોકરાને કોટી કરશે ત્યારે એ બધું જોઈને કનસ્ટ૦ ન્સને કેવું લાગશે તેનો તું જરા વિચાર કરી તો જો. ને તે છોકરો.—

મી૦—હા. હા. મારા મગજમાં એ બધો ચિંતાર ચિંતરાઈ રહ્યો છે.

ડ્યુ૦—ત્યારે હવે કેમ કરવું?

મીનાર્ડ—આપણે તો બાધ એમાં કશું જણ્યુંએ નહીં.

ડ્યુ૦—ફેડરીકની સાથે એકજ ધરમાં એની બહેન રહે તે આપણાથી કાંઈ જોવાવાનું નથી.

મીનાર્ડ—એ વાતમાં મને ધણો ધોટાળો પડે છે. પણ તે કંટાળી બધી દુઃખો થઈ જશે? ને વળી તને થાદ હશે કે લીઓનીઝસ જ્યારે થરમાપીલી આગળ એક મોટી અગવડમાં આવી પડ્યો હતો ત્યારે તેણે પેતાની ભુદ્ધિ વાપરી બધામાંથી પેતાનો બચાવ કીધો હતો,

ડ્યુ૦—તારે ન સમજવું જોઈએ કે હું તે ગરીબ છોડીને તેના નસીબને હવાલે સોંપીશ, મને માત્ર વરસ દાહડો સોળસે ફ્રેંક મળે છે. ને હું આ મારી બધી મીલકત એની બહેનને આપી દઉં, જેથી ફેડરીક અને તેની સ્ત્રીના પ્રેમમાં એની બહેનના આવવાથી ખસેલ ન પડવી જોઈએ. અરે ! જે જરૂર પડે તો હું તેમ કરી શકું; અગર બધા ત્રિમાસ હું ફેડરીકના ધરમાં રહીને કાઢું એવો છું. ગમે તેમ થાઓ, હું એવું કરીશ કે એની બહેનને અને તેના છોકરાને રોટલાની તંગી પડવા દઈશ નહીં.

મી૦—મારા ઠંડાલા ડ્યુઅર્ગ, તું માણસના જેવું બોલે છે, ને મારી પાસે જે કાંઈ હશે તે હું એની બહેનને આપીશ, પણ લાટીન બાપા ક્રિ-સ્ટોફ મારી પાસે આપવાનું કાંઈ નથી; ને એની બહેનને વાંચતાં આવડતું નથી તેથી તે પણ તેના કામતું નથી.

ડ્યુ૦—ત્યારે આપણે એની બહેન અહીંથી ચાલી જાય મારે તેણીનું

મન આપણે શી રીતે ફેરવીએ?

મી०—આ કામ તો ધણું અધરું છે. કાનરટન્સને એની બહેન ધણી
બાલી છે તે તેના કરતાં છોકરાની સાથે તેની વધારે માયા થઇ છે ને પોતા
ના પિતાને મળતો એ છોકરો આવેછે, ને એ મળતાપણું આવવાનું કારણ
હું તે હું હવે જાણું છું.

ડ્યુ—એ બાબત શી યુક્તિ રચવી તેના ઘોઠાળામાં હું પડ્યો છું,
ફેડરીક ક્યારે આવનાર છે ?

મી०—ધણું કરીને હજી એક અઠવાડિયું થશે, હજી આપણને ધણો
વખત મળશે.

ડ્યુ०—વખતની તું શી વાત કરે છે ! અઠવાડિયું જતાં કાંઈ વાર
લાગે છે ? આ એમ કરતાં અઠવાડિયું ગયું જાયજી. ને જો એ આવી
પોંચે ને એની બહેનને જુએતો—

મી०—તો હું ધારું છું કે ફેડરીકની સાથે એની બહેન ન બોલે એવું
હું તેણીને કહીશ એટલે થયું.

ડ્યુ०—ખરી વાત હું સારી રીતે જાણું છું કે તેણી બોલી શકતી નથી.
પણ તેણીની નિશાનીઓ ને મોઢાના દેખાવ ઉપરથી બધું પોક્કળ કુટી જશે.

મી०—મારા સમ, હું પેણુ ધણી વખતે તેણીની નિશાનીઓ સમજ
તો નથી. સમજવાને ગમે તેટલાં કાંઈ માફ તોએ મને કાંઈ સમજ પડતી
નથી.

માથાપર આવેલું સંકટ દૂર કરવાને અને એની બહેન ને તેના છોકરાને
ત્યાંથી ખસેડવાની યુક્તિ શોધી કાઢવાને ડ્યુઅર્ગે મીનાર્ડ સાથે એટલી બધી
માથાફાડ કરી તે બધી બ્યર્થ ગઇ. ને મોનશર મીનાર્ડ પોતાની તપકીર-
ની દાબડી જોઇ આ ઝુંચ કેમ કાઢવી તેના વિચારમાં પડેલો દેખાયો.
પણ ખરેખર તેતો ગેમપાઇ (ખાવાની ઘીજ છે) ઉપર વિચાર કરતો
હતો, જે ગેમપાઇની વાની પારીસથી આવેલી હતી ને ખાના ઉપર
તે દીવસે પીરસવામાં આવનાર હતી, એની બહેન સાથે તેના છોકરાને
તેડીને કાનરટન્સ આવતી હતી. એની બહેનના મોઢા ઉપરથી તેણીના
મનમાંનું દુઃખનું અનુમાન થઇ શકે એવું હતું; પરંતુ પહેલાના કરતાં
તેણી વધારે વૈરાગ્યવાળી ને શાંત હતી. ડ્યુઅર્ગને જોતાની સાથે તેણી
હસી પડી; ને કાનરટન્સ પાસેથી છોકરાને લઇને તેના હાથમાં મુક્યું,

ખાળકને જોઈને ડ્યુબર્ગ અચંખો પાડ્યો. કારણ તે ઊકરાનું-મોડું ફેડરીકના મોદાની સાથે કેટલું ગધું મળતું આવતું હતું તે જોઈને સ્તબ્ધ બની ગયો.

કાનસ્ટન્સ--કેમ કેવો મજાનો ઊકરો છે ?

ડ્યુબર્ગ--(ઊકરાના ઉપર ખોટો મમતાથી કાટી કરીને) ધણીજ સુંદર છે.

કાનસ્ટન્સ--કેમ, તેના બાપને મળતો આવે છે કે નહીં ?

ડ્યુબર્ગ--ધણીજ મળતો.

કાનસ્ટન્સ--એ ફેડરીકને ધણી મળતો આવે છે એમજ તમે ધારો છો કેની ?

ડ્યુબર્ગ--ના. બાપ સાહેબ, એ ફેડરીકને ખીસકલ મળતો આવતો નથી.

કાનસ્ટન્સ--પણ મને તો એમ લાગે છે. એનું નામ પણ ફેડરીક છે અને એ કારણથી એ બાપક મને વધારે વહાલું લાગે છે.

આ પ્રમાણે બોલીને કાનસ્ટન્સે ઊકરાને હાથમાં લીધો-અને એની બહેન તે તરફ ધણું લક્ષ્ય પૂર્વક અવગોચર કરવા લાગી. ને ડ્યુબર્ગ, જેના મનમાં ઉઠાળા મારી રહ્યા હતા તે છુપાવવાને માટે તેણે પોતાનું મોડું ખીજી ગમ ફેરવી દીધું. ત્યાર પછી આખો દિવસ ડ્યુબર્ગ એની બહેનને ધરમાંથી દૂર કરવાને માટે યુક્તિઓ શોધવામાં પ્રયત્ન કરીને થાક્યો; જે જે યુક્તિઓ રચતો તે સર્વ બની શકે એવી લાગતી નહીં. જ્યાં આગળ એની બહેનની આટલી બધી આસના વાસના થતી ત્યાંથી તેણીને ખીજી ઠેકાણે શી રીતે લઇ જવાય ? તેમજ તેણીનો ઊકરો આટલો બધો લાડકવારો બની ગયો હતો તેને પણ કાનસ્ટન્સ પાસેથી છોડવીને કેમ ખીજી ગમ લઈ જવાય ? જો એની બહેન વિશે કહેવા જઈએ તો તેમ કરવાને તેણી કેમ રજા આપી શકે? એમ ધારો કે કદાચ એની બહેન, ડ્યુબર્ગના કહેવા પ્રમાણે, કાનસ્ટન્સને ત્યાંથી ખીજીગમ આવી જાય તો તેણીને કિંમત. બતાવવાપરી એવું કાનસ્ટન્સના મનમાં આવ્યા વિના રહે નહિ ને વળી એની બહેનનું અંતઃકરણ માયાથી એટલું પીગળી ગયું હતું કે તેની આગળ જઈને ડ્યુબર્ગ કહે તો એની બહેન તેમ કરવાની સાર ના પાડે. જો ડ્યુબર્ગ એની બહેનને એવું જણાવે કે કાનસ્ટન્સનો ધણી ફેડરીક છે તો

તેને વિશે એની બહેનના મનમાં કેવી દેખતી લાગણી ઉત્પન્ન થાય! મરણ
ખીજ એને તો વિચાર મેદાં આપે પણ તે બધાના કરતાં સર્વોપરી વિચાર
તેણીનો એ હતો કે ગમે તેમ કરી નિરૂપાએ મારે ફેડીકને મળવું.
એની બહેન મનમાં એમ સમજતી હતી કે બન્ને જણોએ વીજીશમાં જે
પ્રેમ વચનો એક બીજાને આપ્યાં હતાં તે પ્રેમ વચનોથી એની બહેન અને
ફેડીક હજી બધાએલાં હતાં; જે બંધનો એ કે વ્યાજખી ન હતાં પણ
નિદાન ખોતામાં કરતાં વધારે પવિત્ર હતા એવા પ્રેમ બંધનના હોવા કાવ-
ચસ્ત્રને જોગવે છે એમ એની બહેનને ડ્યુઅર્ગથી શી રીતે કહી શકાય ?
એમ કરવું એ બદામોદું ડ્યુઅર્ગના મનથી જોખમ બરેકું કામ હતું.
તે એ શાંતિથી ખીજી યુક્તિઓ અને ચોજના શોધી કાઢવામાં એણે પ-
ણાંએ શંકા માર્યા પણ તે સર્વે બ્યર્થ ગયા.

ડ્યુઅર્ગ—(મિનાડોને) એની બહેન કાનસ્ટન્સનું ઘર છોડીને જમ
એડી કાંઈ યુક્તિ તેં સોધી કાઢી કે નહીં ?

મીન્ડ—(તપકીરતી સોડમ તાણીને પાંચેક મીનીટ પચેત હડો ને
જગજીર વિચાર કરીને) મને તો કાંઈ સુઝ પડતી નથી.

કાનસ્ટન્સની સાથે વાતચીત કરતાં પારીસથી કેટલેક દુર આવેલી
ફેડીકની મીઠકતપર એક ઘરમાં એની બહેન અને તેના છોકરાને મોકલી
દેવાનું ક્યુઅર્ગે કાનસ્ટન્સને કહ્યું; પણ કાનસ્ટન્સે તે વાત ક્યુઅર્ગ રાખી નહીં.

કાનસ્ટન્સ-શું મારે એ જુવાન મુગી આઈતી સંગત અને જે છોકરાને
હું આટલી બધી ચાહું છું તેને પણ મારા ઘરમાંથી કાઢી મૂકવાં! તેણી એ
મારે ત્યાંથી વ્યાલી જાય તો ખીજ માણસો તેણીને મારા જેવી માયા બ-
તાવશે ? કોઈ દીવસ નહીં. હું તો એણીને મારાથી કોઈ દીવસ વેગળ
કરનાર નહીં; મારાથી બને તેટલું તેણીનું દુઃખ ઓછું થાય એટલી ત-
લવજીજ રાખીશ. દરરોજ તેણીનો મેં મારો સ્નેહ વૃદ્ધિ પામતો જાય છે. હું
જેટલાં વાતાં તેણીને કહેશું તે તારા જણવામાં આવે તો કેવું સારું માય !
તેણીના મનની ગુપ્ત વાતો મને ખબર છે. મેં કોઈ અપોગ્ય બાબતે આ-
શંગે આપ્યો નથી. ને મને ખાબરી છે કે એ મારે ફેડીક અને કેપ્ટન
દેવાતો નથી.

ડ્યુઅર્ગ—(મનમાં પોતાની સાથે) આ કામમાં મારાથી જેટલું બની
શકે તેટલું હું કરી ચુક્યો; ને એ બાબતપર મારું માથું દુખી આવેલાં

જુદી વિચાર કરે તોએ હું નથી ધારતો કે મને માસ પ્રમાણમાં જસ મેલે-
એની બહેન કાનરટ-સથી હવે ટાટી ઉપાથે પચુ છુટી પડે એમ નથી.
પચુ હવે આપણે શાંતતા રાખી, શું થાય છે તે મુજે મોઢે જોવા કરવું
એટલું રહેલું છે, હવે મારા હાથમાં એટલું કરવાનું છે કે દેડરીક પીંછા
આપે ત્યારે તેને અગાઉથી આપણે એની બેડેન વિશે વાત કરી ચેતાવ-
વે, પછી એ શું કહે છે તે જોઈશું.

સાંજરે કાનરટ-સે ડ્યુઅર્ગને કહ્યું--મારી એવી ઈચ્છા છે કે વાદતા
અનંજની એની બેડેનના મનપર કેવી ખુસીની અસર થાય છે તે તારે
જાને જોવી. જ્યારે હું ગાવા બેસું છું અમર પીઆતો વગાડતા બેસું છું
ત્યારે તેણી બોલવાનું ધણુંએ મન કરતી હોય એવું જણાય છે.

કાનરટ-સે એની બેડેનનો હાથ ઝાડી પીયાતો વાદ આગળ લઈ જઈ
તેને એક ખુરસી ઉપર બેસાડે. પેડેલા કરતાં આ વેળા તેણી વધારે દીલ-
ગીરીમાં હતી. ડ્યુઅર્ગને જોઈને તેણીને પોતાનું દુઃખ સાંજરી આપ્યું.
કાનરટ-સને જોઈને તેણી હસીને ખુસી થવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગી. કાનરટ-
સે પીઆતો-વાદ ઉપર ગીત ગાવાં ને બોલી, "પચુ મારા ધણીને જે ગીત-
ધણુંજ ગમે છે, તે જે ગીત મારા લગ્ન થયા અગાઉ મારી પાસે ગરડા
વતો, તે ગીત તો મેં હજી ગાયું નથી.

કાનરટ-સે ફરીથી એકવાર પીઆતો-વાદ તરફ જઈ ગાવા લાગ્યો. તે
તરફ ડ્યુઅર્ગે ટાંઠ લક્ષ આપ્યું નહીં. તે થોડા વખત ઉપર જે બતાવ બ-
ન્ધા તેમાં રોકાઈ ગયો હતો. તે બનાવ એના હતા કે જોઈ તેના મિત્રતા
સુખનું સાધન જતું રહે; મીઠા મિત્રાઈ ચોરડીના એક ખુણામાં બેસી રહ્યા
હતો જ્યાં તે આ બાબતો સમજવાનો બને તેટલો પ્રયત્ન કરતો હતો. ના-
નો દેડરીક પોતાની માતા પગ આગળ રમતો હતો. કાનરટ-સે ગીતના પ્ર-
શ્ન બોલ ગાવા માંડ્યા નહીં એટલામાં એની બેડેનના મનમાં એક પ્રશ્ન
ચનેતવિહાર ઉત્પન્ન થયો. તેણી કાનરટ-સના તરફ વળી, તેણીના બોલ સાં-
ભળ્યા, મોટા કટ્ટથી આસ મુકવા લાગી અને તેના બધા વિચાર, આખું
શરીર, અને તેનો આત્મા ગીતમાં ડુબી ગયો. તે ગીતથી પાછલી વાનો સાં-
જરી આવ્યો તેના મનપર ચમત્કારીક અસર પેદા થઈ. કાનરટ-સે ગીત
પછી ટીકું નહીં એટલામાં બુવાન છોડીના મુખપર શીકસ અથવા માંડી;
તે એક ઉંડો નિસાસો મુકી એની બેડેન ધરણીપર ઢળી પડી. તે પેલડી

આગળ ગીતની ચોપડી પડી હતી તેમાં કાનરટન્સ જોતી હતી તેથી ચો-
ડીવાર સુધી એની બહેનમાં શું ફરફાર થાય છે તે જાણી શકી નહીં; પણ
તેણીએ જે નિસાસો મુક્યો તે સાંભળીને કાનરટન્સે ગીત ગાવાનું બંધ
કીધું ને ઉઠીને તેણીની પાસે જઈ બેસી. “અરે! પરમેશ્વર! તને શું મ-
યું? તું તો બેશુદ્ધિમાં પડી છે!”

ડ્યુબર્ગ તે કમનસીબ છોડીને ઉઠાડવા ગયો અને મિનાઈ સુંવાડવાનું
જોસક ભેવા અને ધરના નોકરોને મદત આપવા માટે બોલાવવા ગયો.

કાનરટન્સ—આ બાધને શું થયું હશે વાર? માફ ગીત તો તે હ-
વણું આનંદથી સાંભળતી હતી. એટલામાં બેમાન બની ગઈ. એ શું થયું?

ડ્યુબર્ગ—(આ પ્રસંગનો પોતે લાભ લઈને) બાધ સાહેબ, કોઈ કોઈ
વેળા આ બાધ બેમાન થાય છે તે તમારા જોવામાં નથી આવ્યું કે શું?

કાનરટન્સ—ના, એવું કોઈ વેળા મારા જોવામાં આવ્યું નથી. જ્યા-
રથી એણી મારા ઘરમાં આવી છે ત્યારથી એવું કોઈ દીવસ બન્યું નથી.
તેનું માઠું તો ઘણી વખતે ઉતરી જાય છે પણ તેની મને કાંઈ ધારતી જા-
નતી નથી. બાપડીની આંખો પણ ઉઘડતી નથી!

ડ્યુબર્ગ—એમાં તો કાંઈ નથી. પણ હું આંખો ત્યારથી મને જો-
ઈને તેણીના મનમાં જે વિચારો આવ્યા હશે તેજ એણીના મંદવાહનું
મુખ્ય કારણ હશે એમ હું ધારું છું.

કાનરટન્સ—હું પણ એમજ ધારું છું.

મિનાઈ સુંવવાની દવાની ડબ્બેક બાટલીઓ લઈ આવ્યો. અત્યાર
સુધી એની બહેનને શુદ્ધિપર આજ્ઞાના જે જે ઉપાયો લીધા તેથી કાંઈ
વળ્યું નહીં. ને તેથી કાનરટન્સના મનમાં કેવળ નિરાશા ઉપજી. આખરે તે
મરીજ છોડીને ઉઠી દમ લીધો, ને ચોડીવારમાં તેણીની આંખો ઉપડી ગઈ.
પ્રથમ તેણીની નજર પોતાના છોકરા તરફ ગઈ તે બાળકને આ બધું શું
થયું તેની ખબર ન હતી કારણ તે ઉમરના પ્રમાણમાં રમતમાં રોકાયો હ-
તો એની બહેને પુત્રને લઈને તેને કોડી કરી ને આસપાસ ઉભેલા માણ-
સોએ જે કાળજી બતાવી ને જે આસનાવાસના કરી તેને માટે તેમ
ઉપકાર માનતી હોય એવી દેખાઈ.

કાનરટન્સ—(એની બહેનને) તું જરા આડી પડ. આજે તને પાછ-
લી વાતો યાદ આવી હશે. ને ઉંઘશે તો તે કાપી તું સુતી જશે.

પણ કનરટ-સનું કહેવું ન માનતાં મુગી ઊઝીએ તેણીનો હાથ ઝાલી તેણીને પીયાનો-વાદ્ય તરફ લઈ ગઈ ને વાદ્ય વગાડી તેજ ગીત ફરીથી ગાવા કહેતી હોય એમ નિશાની કરી જણાવ્યું.

કનરટ-સ—ના, આજે નહી, હવે કાલે ગમ્યું. આ વાદ્ય ઉપર ગા-એલા ગીતથી તારા મન ઉપર સજ્જડ અસર થઈ એમ મને લાગે છે. તું કહે તો કાલે સવારે તને તે ગીત ફરીથી ગાઈ ખતાવીશ.

મરીખ મુગીએ બન્ને હાથ જોડી આંખોના એકા સામી કરી બતાવ્યા કે તેણીનું કહેવું માન્યા વિના કનરટ-સનો છુટકો થયો નહીં. તેણી તેણી ફરી એકવાર વાદ્ય આગળ ખેંચી. અને મીનાડ બોલ્યો “આ મુગીને ગાયન સાંભળવાનો ધણો શોખ છે. પણ તેણીને ગાતાં આવડતું નથી એટલીજ દિલમીરીની વાત છે.”

કનરટ-સે ગીત ગાવા માંડ્યું; પણ એની બહેને તે ગાવાની ના કહી ને નિશાનીથી એવું જણાવ્યું કે આ ગીત નહીં. તેને જે હમણાં માયું તે ગીત ફરીથી ગા. કનરટ-સે ખીચું ગીત ગાવા માંડ્યું તે પણ સાંભળવાની તેણીએ ના પાડી. જે ગીત ગાતી વેળા એની બહેન બેથુદામાં પડી તે ગીત આખરે ગાવા લાગી. એની બહેનના ચેહરાનો દેખાવ ને એની બહેન તે લક્ષ પૂરક સાંભળતી હતી તે ઉપરથી એવું જણાયું કે એજ ગીત એને ગમતું હતું.

કનરટ-સ—આ ગીત એને કેવું ગમે છે ? આ ફેડરીકને પણ ગમતું હતું. કનરટ-સ આ પ્રમાણે બોલી એટલામાં એની બહેને તેણીને હાથ ઝાલી તેને જોરથી દાખીને નીશાનીથી જણાવ્યું કે તું જે કહે છે તે ખરી વાત છે. પણ તેણીનું કહેવું કનરટ-સ સમજી શકી નહી. ને તે શું કહે છે તે જણાવવાને માટે ડયુબર્ગ તરફ જોવા લાગી.

ડયુબર્ગ—હુ બાપ સાહેબને ખાતરીથી કહું છું કે આ મુગી બાપને પોતે શું કરે છે તેની ખબર પડતી નથી. તેણીના મનથી પોતે પોતાના બાપને જોતી હોય અને સાંભળતી હોય એમ એણી કરે છે. તેણીના ઉપર જે દુઃખ આવી પડ્યું છે તેથી તેણી તો ગાંડી, ખનીને બાન ખમરની થઈ છે. ”

એની બહેન શાંત રીતે સાંભળતી હતી, તેથી તેણીની આંખમાંથી આંસુની ધાર ચાલવા લાગી, તેણી રડી, ને દુઃખ મગ્નતાના આ સહેલા

હિપાયથી તેણીના મનનું સમાધાન ન થયું. કાનસ્ટન્સ તેણીના બહુ લક્ષ્ય પૂર્વક જોતા લાગી, તે વારંવાર બડબડતા લાગી કે “ ગરીબ છોડી ! જે દુષ્ટ તારો ત્યાગ કરીએ છે તેણે તારો કેવો મોટો ગુન્હે કરીએ છે ? ”

થોડીવાર પર્યંત એની બેહેતેની આસપાસ જે માણસો બેઠા હતા તેઓ એક પણ અક્ષર બોલ્યા નહીં; અને એ દુઃખી બાઇના મનનું સાંતવન કરવા સાટે કાનસ્ટન્સ નાના ફેડરીકને હાથમાં લઈ તેણીની પાસે બેઠા બેઠા એા બેહેન પોતાનું બધું ચાહતાર બાઇ તરફ પોતાના ઉપકારની ખગે સામગ્રી બતાવતા લાગી; અને પોતાના બાગકને બચ્ચીએ કરીને હાડી અને બાગમાંના અંગલામાં પોતાને ઉતારે જવા લાગી. કાનસ્ટન્સ પોતે તેણીને ત્યાં બેઠા જવાની હતી. તેથી તેણીની સથે બાગમાં જઈ તેણીને પોંચાડી, અને બેઠી “ હવે મનમાં ધીરજ રાખજે; તારું દુઃખ હવે વહેશે ” જતું રહેશે. ” અને હવે પણ એવીજ આશા રાખીએ છીએ. “ પ્રેમી માણસોને માન આપવું જોઈએ ” એવા વિચાર તને આડેગાળે બેઠા જનર થણીને આવશે. ફરજીને થણી તને કાંઈ એટલામાં ભુલી ગયો નહીં હશે ! કદાચ એમ હોય કે મો. ડ્યુબર્ગને તને અછ કરનારની બરાબર માહિતી નહીં હોય ! બાઇ તારાં આમુ લુછી નાખ. હું ખાતરીથી કહું છું કે તને તારો અછ કરનાર કોઈ દીવસ મળશે, ને તે જો તને એકવાર જુએ ને તું તેના હાથમાં તારું બાગક અથે નો બચાને ખાતર તેને પચાતાપ થઈ તારો ફરીથી કોઈ દીવસ ત્યાગ કરશે નહીં.

આ સમયે એની બહેનના જખમ થએલા અંતઃકરણને બરાબર જોતા એના માર લારવા. કાનસ્ટન્સે તેણીના મનમાં જે આશાઓ ઉપજા કરી હતી તે આશા ઉપર દીવસ ગુજરવા લાગી અને હાસ્યમુદ્રા કરીને પોતાનું અછ કરનારનો ઉપકાર માનવા લાગી. કાનસ્ટન્સ પોતાના એરણ તરફ ધીમે ધીમે ગઇ. જે બાઇને અપત દયાજનક દુઃખમાંથી છોડવી હતી તે દુઃખથી પોતાના મનમાં ધણી કપ્પી થઇને તેના કષ્ટનું દુઃખ હરણ કરવા અને તેણીને દીવાસો આપવાને ફેડરીક ત્યાં ન હતો તે બંને ધણી ધણી બાણીનું લગા થયા પછી એટલી બધી લાંબી મુદત પર્યંત બંને જણાં જુદાં પ્રદેશો ન હતાં; અને તેના વિચેગથી કાનસ્ટન્સના જીવને વચારે દુઃખ થવા લાગ્યું. બંને જણુ ગયા પછી--

મીઠા--(ડ્યુબર્ગને) આજે મોટો ગડબડાટો દીવસ છે.

ડ્યુન--મને ધારતી લાગે છે કે હજી આજે આના કરતાં મોટું વાદ્ય થઈ આવવાનું છે.

જે ગીત ફેફસીકે એની બેહેનની આગળ ગાંધ બતાવ્યું હતું તે ગીત સાંભળીને જો એ જુવાન મુઠ્ઠી બાધ બેસી રહ્યો તો તેણીનો પ્યારો બપોરે તેણીનો પાસે આવીને ઉભો રહેશે, અને તેમાં મુખપત્રે કસને જે પ્યારો બીજી સ્ત્રીને પરણેલર ધણી છે એમ માન્ય પડે આવશે તો તે વેળાએ તે બાઈની કેવી અવસ્થા થશે ! એ મિનાડ, આ વિચારથી તે હું ગાંડા જેવો બની બેઠું છું.

શિક્ષક--હું પણ એમજ ધાંદું છું. કારણ એ વિચારથી તો માસ પેટમાં જીપ પણ લામતી નથી.

ડ્યુન--ત્યારે આપણે જે સંકટ આવી પડવાનું છે તેનો કાંઈ અન આક્રમિક ઉપાય કરીએ તો સાહે.

મીન--હીક ત્યારે તેમ કરો, એથી કાંઈ બીજા સારો રસ્તો નથી.

ડ્યુન--પણ વાદ રાખવું જોઈએ કે સ્ત્રી-પુરુષની શાંતતા અને સુખ્યો આ વાત ઉપર બધો આધાર રહે છે, ને તારા શિષ્યનું માનપાન જાતની અશુભિત આગ્યું છે, એટલુંજ નહીં પરંતુ આ અદનામીનો ટોપનો તારા માથા ઉપર આવી પડવાનો છે.

મીન--ના. તું મને માફ કર ! એ જો કાંઈ ચુડો કરે તો હું બકપરચના અને લાટીન કવિતા બધી છોડી દઉં. પણ મેં તેને કાંઈ દીવસ જુવાન છોડીનો લાગ કરવાને નિષ્ક્રિય નથી. પણ આ સ્થિતિ બનાવવું કારણ મારો ઉપદેશ નથી, પરંતુ તે તારા ઉદ્દેશથી અને બાકી કટેવથી આ પરિણામો આગ્યાં છે.

ડ્યુન--મી. મીનાડ, એ તું શું બોલે છે?

મીનાડ--ડ્યુનર્જ, તું પણ કેવું બોલે છે?

ડ્યુન--ચાલ ત્યારે વધારે વાત કરવામાં કાંઈ માફ વાંચી. અ.મો. આપણે હવે સુવાના ઓરડામાં જઈ. ઉઘીએ.

શિક્ષક--એના કરતાં બીજું સાહે શું?

ભાગ ૨૮ મો.

ડ્યુપર્ગને આન્હાને દસ દીવસ થઈ ગયા હતા. ફ્રેડરીકના આવવાથી મુઠ્ઠીના મનપર જે અનર થવાની હતી તે ન થાય તેને માટે શી યુક્તિ રચવી તેની એકવચ્ચ કરવામાં તેણે ધણીએ માથાફાડ કીધી. તેના ભ્રાત્રીમાં આખું કે કાનરટન્સનો એની બહેન ઉપરનો રોહ દીવસે દીવસે વધી પામી જાય છે; ને તેજ પ્રમાણમાં આની બહેનના મનમાં કૃતમતાની ભાગણી વધી પામતી હતી. તે બન્નેને જુદાં કરવાં એ કામ મહાભારત જેવું લાગ્યું. કાનરટન્સ વારંવાર કેહેતી કે મારાથી તો એની બહેન અને તેના બાળક છોકરા વિના રહેવાનું નથી. અને એની બહેન કાનરટન્સની સંમતમાં પડવાથી પોતાનું સર્વ દુઃખ ભુલી ગઈ.

આ વખતે ફ્રેડરીકના આવવાની વાટ દરેક જણ પાણીની માફક ભ્રેતા હતા; ને ઘણા દીવસ થયા પણ તે આવ્યો નહીં તેથી કાનરટન્સ અચાંચમાં પડી. તેથી તેણીની હમેશની આનંદી મુદ્રા જતી રહી; પાંચજોમાં આંસુ બરાબ આવતાં ને તેણીના મનને, એની બહેનના સાદા પ્રયત્નથી સમઘાન મળતું. મરીજ છોડી નિશાની કરીને તેણીને એવું સમજાવવાનો પ્રયત્ન કરતી કે તેણીનો ધણી થોડા દીવસ પછી આવશે; ને તેથી થોડીક વખત કાનરટન્સ એવા શબ્દ બોલતી કે “કદાચ તે મારા ઉપર હવે પ્રેમ કરતો નહીં હશે.” એની બહેન કાનરટન્સનો હાથ ઝાલી આરસી પાસે લઈ જતી તે તેણીને એવું જણાવતી કે “તમે આસીમાં જુઓ; તમારા ઉપર પ્રેમ કરવા વિના તે રહેશે?”

કાનરટન્સ—અરેરે! તારો ધણી તને ભુલી ગયો છે. ને તું મારા જેવીજ સુંદર છે!

કાઉન્ટ-ડી મોંટ્રેનીજ જેણે પોતાના છોકરાની વહુ સાથે રહેવાનું વચન આપ્યું હતું તે પારીસમાં કંઈમાળાના રોમથી પીકતો હતો. આથી ડ્યુપર્ગ કંઈ દીનગીર નહતો. ફ્રેડરીકનો એની બહેન સાથે મિત્રાપ થાજ તે વેળા કાઉન્ટ સાહેબ હાજર હોય એ તેને ઝમતું નહતું. તેમ કાઉન્ટ એની બહેનને ઓળખતો હતો એ વાત પંચ પોને (ડ્યુપર્ગ) જણતો ન હતો.

આખરે કાનરટન્સને એક પત્ર તેના ધણી તરફથી મળ્યો, જેમાં

પોતાની મિલકતો પરના ભોક્ષે તેમજ ને કરોની મોઢવચ્ચે કરવામાં જોઈએ તે કરતાં વધારે દીસ થઈ, પણ જની શકશે તેમ વેળાસર સર્વને પતાવીને જેમ માતૃથી જનશે તેટલી ઉતાવળ કરીને હું પાછો આવીશ, એવું લખેલું હતું. ફેડરીકને કાગળ પ્રેમના વચનોથી ભરેલો હતો. અને કાનરટ-સ ની તે ઉપરથી ખાત્રી થઈ હતી કે તેણીને ધણી તેણીપર અત્યંત પ્રીતિ રાખે છે. તે ધણી દીવસ થયા આવ્યો નહી તેથી જો કે તેણીને આનંદ થયે નહીં, પણ તેણે જે કારણો જતાવ્યાં હતા તે કારણો જાણીને તે-ણીના મનનું સમાધાન થયું. ફેડરીક ત્યાં ન હતો તેથી તેણી મનમાં રડતી હતી; જો તે હાજર હતો તો તેણીને આંસુ પડવા દેતે નહીં.

તેણીના મનમાં જે દુઃખ થતું હતું તે એની બેહેનને લીધે થતું હતું; ને તેણીના મનને તેને લીધે સમાધાન મળતું.

ફેડરીકને આવતાં વાર લાગી તેથી ડ્યુબર્ગ વિચારમાં પડ્યો કે એને જે વાર થાય છે તે એ યોગ્ય વખત પછી આવી લાગવાનો છે તેની આ ગાહી આપે છે. તેથી તેણે મીનાર્ડને કહ્યું “જે ભય આવી લાગવાનું છે તેની ફેડરીકને આપણે અગાઉથી સુચના કરી જોઈએ.”

મીનાર્ડ—ડીક—આપણે અગાઉથી એને સુચના કરીશું. મારો પણ એવોજ મત છે.

ડ્યુબર્ગ—આપણે શું કરવું તેને માટે આજે દસ દીવસ થયા કાંઈ યુક્તિ જોળી કાઢવાનો પ્રયત્ન કરે છું પણ કાંઈ પણ યુક્તિ મને હજી જાણતી નથી.

શિશુક—વારું. પણ તારા કરતાં મારું નસીબ સારું છે; કારણ કે તેજ કાંઈ મહત્વની આવડત મેં જોળી કાઢાડી છે.

ડ્યુબર્ગ—ભરે તો તે મને જટ કહી દે! શી યુક્તિ તેં જોળી કાઢી ?

મીનાર્ડ—દુધની મત્રછ કેમ કરવી તેની મને ખબર પડી છે. હું જાણતો હતો કે તેની રીત હું જુઝી ગયો હઉંશ.

ડ્યુબર્ગ—ચલ ચલ. (એમ કહી ડ્યુબર્ગ આધો ગયો.)

હવે આપણે ફેડરીકનું શું થયું તે જોઈએ. જ્યારે તે કાનરટ-સ ક-નેથી નિકળીને ગયો ત્યારે તે એની બેહેન અને તેના છોકરાને ખેડુતના ઘરમાં મળવા સીધો ચાલ્યો. તે જ્યાં તેના આગે તેણીને ખેડુતના ઘરમાં રાખી હતી ત્યાં જઈને તેને ખબર પડી કે એની બેહેન પોતાના આગમન

મધને ધણા દીવસ થમાં પારીસ જતી રહી છે. હવે શા રસ્તો લેવો તેના વિચારમાં ફેડરીક પડી ગયો. અને તેમાં વધારે નિરાશી મળવા એવું કારણ એવું મળી ગયું કે ખેડુતને ઘેર ગયા પછી એક બે દીવસમાં તેના આપે મેકલેલો જસુસ પૈસા, કપડાં રીત પ્રમાણે એની બહેન અને તેના બાળકના ઉપયોગને માટે લઈ આવ્યો હતો. આ વાતથી ફેડરીકને ખાતરી થઈ કે એના બાપનો જીવ બચાવનાર એની બહેન અને તેના બાળકનું શું થયું તે કાઉન્ટ સાહેબ જાણતા હોવા ન જોઈએ અને એની બહેનને પારીસમાં હજી કાઉન્ટનું ઘર શોધી કાઢવામાં જસ મળ્યો નથી. આવી શોકજનક બાબતોથી ફેડરીક તો છેકજ નિરાશ થઈ ગયો, ને તેનો શોક નિવારણ કરવાનો ખેડુતના માણસોએ પ્રયત્ન કર્યો. એની બહેનને એકલી જવા દીધી તે કારણથી તેઓ પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યા. પણ તેણીની હઠ આગળ તેમનું ચાલે પણ એવું ન હતું. તેણીનું શું થયું હશે? પારીસમાં કોઈ મિત્ર અથવા સંરક્ષક કોઈ ન હોવાથી તેણીની પારીસમાં શી અવસ્થા થઈ હશે? બીચારી સુગી છોડીને કોઈએ તેણીની પાસે જે કાંઈ હતું તે હુટી લીધું હશે, એવી જો ખબર હોત તો ખેડુતને વધારે દુઃખ થયા વિના રહેત નહીં.

ફેડરીક ખેડુતને ત્યાં થોડા દીવસ પર્વત રહ્યો ને પછી પારીસ આવવા નિકળ્યો. પણ પારીસ તરફ જતાં આખે રસ્તે ધરખાર વિનાની છોકરીની બાળ કાંતો ગયો. પારીસમાં આવ્યા પછી તે પ્રથમ પોતાને ઘેર ગયો નહી. તેના મનમાં હતું કે મારી આવી પોંચવાની વાત છુપી રાખવી જોઈએ. કારણ એની બહેનની બાબતમાં કાનસ્ટન્સને કશી પણ ખબર પડવી ન જોઈએ. અને તેની પ્રેમ જાળમાં ફસાઈ પડેલી બાઈ અને તેણીનો છોકરો ક્યાં હશે તેની બાળ પારીસમાં કાઢવાની હતી. એક અઠવાડીયા કરતાં વધારે દીવસ એ પારીસમાં પુષ્કળ ફર્યો. વસ્તી વગર ને વસ્તીવાળા સર્વ મોહોલાઓ ફરી વળ્યો. ગરીબોના ઘરો જોઈ વળ્યો ને એની બહેનને ખોળી કાઢવાનો ઘણો પ્રયત્ન કર્યો પણ તે બધો બર્થ ગયો. એની બહેનનો કુથે પણ પતો લાગ્યો નહીં. તેણીની બાબતમાં એકે પણ માણસે ખબર આપી નહીં. દુઃખ અને પશ્ચાત્તાપથી પીડિત થઈ આખરે તેણે કાનસ્ટન્સને ઘેર જવાનો હરાવ કર્યો. જેને માટે આટલો બધો શ્રમ વેડીને ખોળ કરવામાં શબ્દો નહી, તે માને દીકરો તેને કાનસ્ટન્સ

નસના પરમાંજ મળશે એવી એના મનમાં જરાએ શંકા આવી નહીં !

દરરોજ ડ્યુબર્ગ કાનસ્ટન્સના મોંટ-મોરેન્સીની પાસેના મહેલ તરફ જો રસ્તો જતો હતો તે રસ્તાપર ફેડરીક આવે તો તેને અગાઉથી ચેતાવવાને માટે ચોક્કસ સખતો હતો. ને મીનાઈ એજ રસ્તાપર જો તે સામી જાળુંએથી આવે તો તે તરફ ચોક્કસ કરતો બેસી રહેતો. એ મહેલમાં જવાના માત્ર બેજ રસ્તા હોવાથી ડ્યુબર્ગે ધાયુ કે ફેડરીક આવે તો એ બેમાંથી ગમે તે એક રસ્તે આવશે. પણ એક દીવસે સફવારમાં મો. મીનાઈ જો પોતાની સાથે થોડું ખાવાનું લઇને ચોક્કસ કરતો બેઠો હતો તે કુપા લાગવાથી ખાવાનું ખાતો હતો તે વેળા જોને માટે એ ચોક્કસ કરતો બેઠો હતો તે માથુસ એકાએક એચિંતો મહેલમાં આવ્યો ગયો. તે મીનાઈ જોઇ શક્યો નહીં. ને બન્યું પણ એમજ. એ આવનાર માથુસ ફેડરીક જોને ને પોતે હતો. તે એકદમ કાઇને કશા વિના મહેલમાં આવ્યો ગયો. કાનસ્ટન્સે તેને આવતાં બેરીમાંથી જોયો. તેણી દાદર ઉતરીને નીચે ગઇ. બારણા બહાર તેને પમથીઆપર મળી. પોતે તેના આવવાથી ખુસી થઇ છે એવું જણાવ્યું ને તેના હૃદય ઉપર પડી. અત્યાર સુધી જે વિયોગનું દુઃખ થયું હતું તે સમજું પોતાના ધણીના હૃદય ઉપર પડવાથી વિસરી જવાયું. એ પ્રેમના કદગારનો ફેડરીકે સુખન આપી યોગ્ય બદલો વાળ્યો. ને થોડીકવાર ફેડરીક જાણે સ્વર્ગ તુલ્ય સુખમાં હોય એમ જણી ખુસી થયો.

બન્ને જણાએ પ્રેમાનંદનો લાભ લીધા પછી, કાનસ્ટન્સ જોની સાથે નવી ઓળખાણ થઇ હતી તે વિશે વાન કરવા લાગી.

કાનસ્ટન્સ—તમારા ગયા પછી મેં એક ગરીબ બાઇને ધરમાં આસરો આપ્યો છે. ને હું એવી આશા રાખું છું કે મેં જે કામ કરેલું છે તે કેવળ ખર્ચ જાણીતે કીધું છે એવું તમને ખબર પડશે ત્યારે તમે તે કામ પસંદ કર્યા વગર રહેશો નહીં.

ફેડરીક—કાનસ્ટન્સ, જે કાંઈ તું કરશે તે મને ખરેખર આનંદ દાયક લાગશે. તારું મન એવું છે કે તે કાંઈ દીવસ ખોટું માર્ગે દોરાય એવું નથી; ને હું ખાતરીથી કહું છું કે તે જોને ધરમાં આવ્યો આવ્યો છે તેને મેં નજરે જોયા અગાઉ તેં જે દયાનું કામ કીધું હશે તે યોગ્ય જ કીધું હશે.

કાનરટ-સ—એ એક જુવાન બાઈ છે- ધણી માયાળુ-ધણી મુંદર ને આપડી બેઠા પ્રેમમાં ફસાઈ પડેલી છે; તેનો મને તે ગુન્હો હોય તો પણ આપણે તેના ઉપર દંડણુતા ન બતાવતાં તેણીને તે કૃત્ય માટે ઈપકો આપવો જોઈતો નથી. જે માણસના પ્રીતીપાશમાં તે સપડાઈ ગઈ હતી તે માણસે તેણીનો ત્યાગ કરેલો છે ને તેની સાથે વળી એક બાળક છે તે પણ તેણીના જીવોન રૂપાળો છે. તે છોકરો મને બહુ ગમે છે હોં. તેનું નામ પણ તમારા નામના જેવું જ ફેડરીક છે. પરંતુ મારા વહાલા, મારું કહેવું સાંભળતાં તમે એકાએક અમકી કેમ જાઓ છો? તમને શું થાય છે? તમારું મોઢું કેમ ફીકું પડી ગયું? તમે ધુમ્ને છો આ માટે, મારા વહાલ!

ટાંડીઆ થર થર ધુમ્વા લાગ્યાથી ઉભા રહી સમયનું નહીં તેથી ત્યાં આગળ બેસીને ફેડરીક બોલ્યો—કદાચ મને અમ થયો છે ને હું યાદી મ-યો છું તેથી તને મળવાને માટે ઉતાવળ કરીને દોડતો આવ્યો તેથી એ-મ થતું હશે.

કાનરટ-સે જે બીના ફેડરીકને કહી સંભળાતી તેથી તેના મનમાં એવા ઉઠાળા મારવા લાગ્યા કે જે કેમે કરી દાખી સમજાવા નહીં.

ફેડરીક—“તે બાઈ કોણ છે ને તે છોકરું વળી કોણ?” એમ કહી ખમા હલાવ્યા ને ધુમ્ને અવાજ બોલ્યો.

કાનરટ-સ—તેણીને મેં આપણા બાગના બંગલામાં ઉતારો આપ્યો છે. પણ આ વખતે તેણી બાગમાં ફરે કે.

એમ કહી ઉડીને પોતે એની બહેન પાસે દોડતી જતાં બેલી. મારી વાલી સખી, ચક્ર, આવ અહીં, ઉતાવળ કર, મારો વર આવી પડે-ર્યો છે તેથી મને કેટલો બધો આનંદ થયો છે! હવે તારું નસીબ ખુશ-વાને વાર નથી લાગવાની હોં બેન!”

કાનરટ-સ મુગી છોડીને હાથ ઝાલી પોતાનો ધણી જે ઓરડામાં બેઠો હતો ત્યાં લઈ ગઈ. પરંતુ તે નજરે પડતાંની તાર એની બહેને એક મોટી કીકીઆરી પાડી દેટ મુકી, તેના બાહુપાશમાં જવા દોડી, ને તેના હૃદય ઉપર એકદમ પડતાં બેબાન થઈ ગઈ.

ફેડરીક કમનસીબ જુવાન છોડીને સ્થીર પડી રહેલું માથું એક હાથે ઝૂલી લીધું ને બીજે હાથે પોતાની આંખો ઢાંકી દીધી, જાણે તેની

આસપાસ જે ઉમી હતી તેના તરફ નજર કરવાની હિમત ચાલી નહીં. બચાર જાળક તેના પગ આગળ પોતાની માતાને હાથ ધરી દયામણું મોઢું કરીને જોવા લાગ્યું.

હવે કાનરટન્સની શી અવસ્થા થઇ તે જોઇએ કાનરટન્સ તો ખસી-ચાણી પડી ગઈ. તેના મોઢાપરનું લોહી વડી જઈ હોઠાસ આવી ને પોતે ચરબર ધુજવા લાગી. ને એ બન્ને જણુ આગળ એક પણુ ચાલે ન જો-લાતાં સ્તબ્ધ બની આ શો ચમત્કાર છે તે ટક ટક જોવા લા-ગ્યાં ને તેથી તેનું મન તોડાડી સમુદની પેડે વિવ્હન થઈ ગયું. તેણીના અસહ્ય રંગ બદલાઈ ગયો. આંખ ઉપરથી બેચેતી સાથે આશ્ચર્ય માલમ પડવા લાગ્યું. તેણી થર થર ધુજવા લાગી ને મનના ઉછાળા કાઢી નાંખ-વાનો વિચાર દરતી હોય એવી દેખાવા લાગી. પણ તેણીની નજર એની બહેન ત્રી પોતાના પાંત ઉપર હતી. ને પોતાના પછીના મોઢા ઉપરના દેરશર ઉપરથી ખરે શું છે એ જાણવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગી.

પ્રથમ તેણીના મનમાં એવા ઉછાળા મારી આવ્યો કે આગળ જઈ ફેડરીકના બાકુપાસમાંથી એની બહેનને ઘોડવધી પરંતુ તે પ્રમાણે તેણી-નાથી બની શક્યું નહીં.

પોતાના ધણી તરફ જોઈને ધુજતે આવતો કાનરટન્સ મોલી-એ-ણીને શું થયું? તારા આવવાથી આ બધું શું થયું? ફેડરીક, મને જાણ આવે ! તું આ બાધને જોળાયે છે?

પોતાની સ્ત્રીના સચલોનો જવાબ આપવાની અને તેણીના તરફ જોવાની ફેડરીકની હિમત ચાલી નહીં. પરંતુ પોતાના પુત્રને જોઈને તે બાળકને હાથે ઉચકી લઈને તેના ગાલ ઉપર બચીઓ કરવા લાગ્યો. તે વેળા કાનરટન્સના મનમાં એક દડી મણનો જાણે પથર પડ્યો હોય એવું થયું. જે કાંઈ સલ હતું તેનું મોઢું છુપું આવરણુ તીકળી જઈ, પોતે જે હતું તે પોતાનાજ ખરા સ્વરૂપમાં સર્વ ચીતાર નજરે પડ્યો ! આ વેળા ઉપબર્ગ અને મીનાઈ આવી પહોંચ્યા. ને ફેડરીકને જોતાંની સાથે આ બધું શું બની ગયું તે તર્કથી જાણી ગયા. આ બુરસા ખરેલો દેખાવ થઈ પ-ડવાને જે કારણરૂપ થઈ પડી હતી તેણીને મલત કરવા માટે આગળ જઈ ઉપબર્ગ મોડ્યો, “વળી પાછી આ બાધ બેસુધ થઈ ગઈ હોં ! તેને જો-ઈને તેણીને પોતાનો પ્યારો સાંભરી આવ્યો હોં, એ હું ખાતરીથી કહું છું.”

વળી કોઇ વેળા એમ પણ બનેછે કે પોતે શું કરે છે તે પોતે પણ બાણી શકતી નથી.

કાનસ્ટન્સે કાંઇ પણ જવાબ આપ્યો નહિ. તેણીએ એની બહેનને ડ્યુ-અર્ગ અને મીનાર્ડને સોંપીને પોતાનો ધણી તે છોકરાને હાથમાં ગ્રાહી રહ્યો હતો તેની પાસે જઈને ધણીજ દુઃખજનક આતુરતાથી ધણીના મોઢા તરફ લક્ષ્યપૂર્વક અવલોકન કરવા લાગી.

કાનસ્ટન્સ—આ છોકરો ધણેજ દેખાવડો છે. ખરી વાત છે કેની !

આ વાક્ય બોલતી વેળા મન ગભરાટમાં હોવાથી હંડો અવાજ નીકળ્યો.

ફ્રેડરીકના મોઢામાંથી એક પણ શબ્દ નીકળ્યો નહી. કાનસ્ટન્સે ધણીના હાથમાંથી બાળકને ખુટવી લીધું. પણ આ વખતે તેણીના મનમાં જે ઉઠાઓ મરી રહ્યો હતો તેને તાબે ધમને ને બાળકને બચીઓ કરવા લાગી ને બોલી “ બાપડા છોકરા! હજી તારો કાંઈ વાંક મારાથી કાઢી શકાય નહીં ! ”

ડ્યુઅર્ગ અને મીનાર્ડ એની બહેનને બાળના બંગલામાં તેડી લઇ ગયા. અને ફ્રેડરીક કાનસ્ટન્સ અને છોકરો આટલાં ત્યાં રહ્યાં. ફ્રેડરીક શરમતો માથો નીચું જોઇ રહ્યો હતો ને કાનસ્ટન્સની સાથે આંખે આંખ મેળવવા ચાહતો ન હતો. કાનસ્ટન્સ બાળકને બેઠામાં લઇને બેઠી હતી. તેણીએ આંસુ પાડતાં બંધ રહેવાનો ધણેએ પ્રયત્ન કીધો પણ તેમ થઇ શક્યું નહી. તેમ તેણીનાથી બોલાઇ પણ શકાયું નહી. થોડીવાર સુધી બધી ચુપચુપ રહી. અંતે તેણે આંખો હંચી કરી અને એની બહેનના છોકરાના કાનસ્ટન્સ લાડ કરે છે એવું જોઇ પોતે ઉઠીને કાનસ્ટન્સને પગે પડીને તેણીની આગળ સંધળું કબુલ કરી દેવાની તૈયારીમાં હતો એટલામાં આણી ગગ વગતાં તેણે ડ્યુઅર્ગને આવતો જોયો.

ફ્રેડરીક તરફ જોઇને તેને ખરી વાત બહાર ન પાડવાની નિશાની કરીને ડ્યુઅર્ગ બોલ્યો, એમાં શું થવાનું છે ? તું ગભરા નહીં ! પછી મોટેથી બોલ્યો—આ ગરીબ છાડીને બેભાન થવાનો મરજ છે ને તેને લીધે તેણી જે માણસને જીવે એટલે તેને પોતાનો પ્યારો દેખાય છે ! મેં બાપ સાહેબને ધણીએ વખત તેણીને આ ઘરમાં ન રાખવા માટે કહ્યું છે.

ફ્રેડરીક—આ ચમત્કારીક બનાવ કેમ બની શક્યો તેનું કારણ હું પણ

જાણતો નથી. ! પણ મને એવી ખીક લાગી ને એ ગરીબ છોડીને જો-
ઇને મને એવી અસર થઇ—કે હું શું કરું છું તેની મને જાતે સમ-
જાણ પડી નહીં !

કાનસ્ટન્સ કંઈ જોક્ષી નહી. તેણીએ પોતાના ધણીને અને ડ્યુબર્ગને
જોઇનેજ આનંદ માન્યો.

ડ્યુબર્ગ (કાનસ્ટન્સના હાથમાંથી બાળકને લેવા આગળ જઇને) હું
તેણીના છોકરાને લાવ પાછો આપીને આવું.

કાનસ્ટન્સ—તું જવા દે.એ કેમ ફ્રેડરીક જાતેજ કરશે.

ફ્રેડરીક વળી પાછો હારી ગયો; તેનાથી કાનસ્ટન્સની સામા જો-
વાયું નહીં.

ડ્યુબર્ગ—(ધીરેથી ફ્રેડરીકને) કીંમત રાખજે ! યાદ રાખજે કે તારી
ઓનું હીત આમાં સમાએલું છે ને તેને માટે તેણીને ઠગવાની જરૂર છે.

આ વખતે મો. મીનાર્ડ આતુર ચક્રે આવી પહોંચ્યો અને બોલ્યો:-
તેણી તો શુદ્ધીમાં આવી છે. પણ તેણીને ઔરડમાં રાખવામાં આવનાર
નથી. એ ઓ તો રાક્ષસી છે ને તે અડી આવવા માંગે છે. હમણું તેણી
બાગમાં ગાંડાની માફક કુદતી કરે છે.

ડ્યુબર્ગ—તું તેણીને મુકીને કેમ આવ્યો ? એમ કહી પોતે ઔરડા-
માંથી બહાર ગયો.

કાનસ્ટન્સ—એણીને શું થયું છે? દીક તો છે ના ?

મીનાર્ડ—(શું જોણું જોઇએ તે ન જાણતાં) ના. બાઈ ફ્રાંસેસ. પણ
મને ખીક લાગે છે કે—તેણીનું માથુ-જ્યારે આંખો પ્રેમમાં—ને હું કાંઈ
જાણતો નથી.—

કાનસ્ટન્સ—હું હમણું તેણીની પાસે જાઉં છું. હું તેણીના છોક-
રાને લઈ જાઉં તો કદાચ તેણીના મનને શાંતતા મળશે. ફ્રેડરીક. તું મારી
સાથે નહીં આવે ? તે ગરીબ નિરાધાર બાળકને મદદ કરવા તું મારી સાથે
કેમ આવતો નથી ?

ફ્રેડરીક આનાકાની કરી. હવે શું કરવું તે સુઝતું નહીં. તેણીની બચ-
કર સ્થિતિ જોઇને તે ખીડી ગયો—પણ પોતે તેની પાસે ફરીથી જઇને
ઉભો રહે તો બહુ પોગળ બહાર પડ્યા વિના રહે નહીં એવી એને ખીક
હતી.આ વેળા મોડા અવાજે સંભળાયા. એની બહેન બાગમાં દોડતી હતી

તેની પાછળ નોકરો દોડતા હતા ને સડની પાછળ ડ્યુબર્ગે દોડતો હતો. તેણીની આવી રીતિ જોઈને અને ખબા ઉપર વાળ વીંચરાએ આ પહેલાં એવી રીતે બાગમાં દોડતી જોઈને ધરના નોકર ચાકરો એમજ મારવા આગ્યા કે એની બહેન તો માંડી બની છે, ને ડ્યુબર્ગે પણ તેમને ઉત્તેજન આપવા એમજ કહેવા લાગ્યો. કારણ તે લોકો ખરી વાત જાણે એ ડ્યુબર્ગેને ગમ્યું નહીં. પણ એની બહેને ફેરડીકને નીચલા માગની બારીમાંથી જોયો હતો. દરણની ગાફક તેણી મકાન તરફ દોડી ગઈ. જે ઓરડીમાં તેણીનો પ્રિયકર બેઠો હતો-તેના ધુમી ગમ-તેના આદુપાશમાં પોતે પડી ગઈ-ને પાસે બેઠેલી કાનરટ-સને એક ધકકો મારી ખસેડી મુકા-ને તે આતુરવાથી જોઈને એવું જણાવવા લાગી કે તમારા હૃદય ઉપર પડવાનો મારોજ હક છે. ફૂંજ માત્ર હકદાર છું.”

સચગ્ગ નોકર ચાકરો ઓરડાના બારણામાં આ વિચિત્ર દેખાવ જોતા હતા હતા. સુગી છોડીને એના ધણીના હસ્તપાશમાં પડેલી દીદી ત્યારે કાનરટ-સના મનમાં ધણાજ ત્રાસદાયક ને દુઃખદાયક તરંગો ઉઠાયા મારવા લાગ્યા. છતાં સમયસચકતા વાપરી પોતે નોકરોની પાસે જઈ ધુનને રજા તેમને કહેવા લાગી “તમે બધાં અહીંથી ચાલ્યા જાઓ. કાંઈ વેળા આ બાંધને પોતે શું કરે છે તેની સ્મૃતિજ રહેતી નથી; પણ હમે એની પાસે છીએ એટલે કાંઈ શીકર નથી. હમે તેણીને સાંત કરીશું.”

નોકરો ને ચાકરો શેઠાણીના હુકમ પ્રમાણે ઓરડીમાંથી ચાલ્યા ગયા. અને મીનાડ ડ્યુબર્ગેને જોવાના ગયો. જ્યારે કાંઈ પ્રકારની મનસમય થાય અગર અડચણ આવી પડે ત્યારે ડ્યુબર્ગેની સક્ષાત્ પ્રમાણે પોતે ચાલતો. એની બહેન પોતાના પુત્રને હાથમાં લઈને ફેરડીક અને કાનરટ-સની વચ્ચે ઉભી રહી. ગરીબ છોડીના મનમાં હતું કે હું ફેરડીકની સોડમાં જઈ જીવી રહું. પણ તેણીને દૂર કરવાની ફેરડીકમાં હિંમત ક્યાં હતી? તેણી ફેરડીક તરફ જોઈને હતી, તેનો હાથ ઝાલી પોતાના હૃદય ઉપર મુક્યે ને પછી પોતાનું બાગક ઉચકી તેના હાથમાં મુક્યું; પરંતુ તેજ વખતે તેણી કાનરટ-સ તરફ આતુરતાની નજરે જોવા લાગી. કાનરટ-સે દૂર બેસી પોતાના બન્ને હાથ પોતાના મોઢાંપર મુકી મોઢું છુપાવ્યું હતું. કારણ તેણીનાથી આ દેખાવ જોઈ શકાયો નહીં. તેથી આતાર મુખી જે આંસુ

આંખમાં આવીને નીચે પડવાને ટમટમી રહ્યા હતા તેણે પોતાની આંખ ધીમે, તેણી મધુજા હૃદયભેદક સ્વરે રડી પડી. અને એની બહેન પમથી માથા સુધી ધુજવા લાગી! પોતાની આંખ દુઃખ ફેડરીકથી ભેરું થકાયું નહી. તેનાથી દુઃખ ખમાઈ થકાયું નહી તેથી પોતે જીંડીને કાનસ્ટન્સના પગકિપર માથું મુકી મારી માગવા જવા લાગ્યો. એટલામાં કાનસ્ટન્સે તેને ધકકા મારીને પાછળ હડમેલીને કહ્યું “જા, જા મારા કરતાં એ ગરીબ બાઈનો તારા ઉપર વધારે હક છે તેણીનું છોકરું એ તારા પેટનું છે. તું તેણીને છોડીને ચાલ્યો આવ્યો તેથી તેણીને જે દુઃખ થયું છે તેથી તેણીના મનનું સાંતવન કર ! અત્યાર સુધી મને જે સમજતું ન હતું તે બધું મારા જાણવામાં હવે આવી ગયું. હજી તેની શુધ યુધ ઠેકાણે છે; તેણીને લલચાવનાર મળી આવ્યો છે. આખરે છોકરાનો બાપ કોણ હતો તે મળી આવ્યો !

આ વખતે તેના મનને બેહદ દુઃખ થતું હતું ! શીકા પડી ગએલે મોઢે, ધુજતે શરીરે તે કાનસ્ટન્સના પગ ઉપર જઈને પડ્યો; ને એની બહેન પોતાની નજર તેની તરફ તાજીને તે હવે કાનો પક્ષ લે છે તેનો નિર્ણય થવાની રાહ જોતી હતી. પરંતુ તે કાનસ્ટન્સનો હાથ ઝાલીને તેના ઉપર ચુંબન કરી આંખમાંથી આંસુ પાડવા લાગ્યો. આંખું પ્રેમનું ચિન્હ જોઈને એની બહેન મોટેથી ચીચીચારી પાડીને બેશુદ્ધ મન સેતરંગી ઉપર ધગાક કરતાં કે પડી ગઈ. બની શકે તેટલી મદત આપવાને કાનસ્ટન્સ તેણીની પાસે ગઈ.

કાનસ્ટન્સ—(ફેડરીકને) થોડી વાર તમે આધા જાઓ. તમને જોઈને તેના મનમાં વિકારો જીજાળા મારે છે કે જે તેણીથી સહન થઈ શકતા નથી. તમે એની બહેનને મને સુખેથી સોંપી દો, હું તેણીની સાથે જેવી અત્યાર સુધી ચાલતી હતી તેમજ હવે પંજી ચાલીશ.

તેણે કાંઈ પણ જવાબ આપ્યો નહી. પણ ઓરડામાંથી ગાંડા માથુસની પેઠે નિકળીને ડયુગર્ગ અને મીનાર્ડની પાસે બાગમાં ગયો.

ફેડરીક—આપણે એની વાને છુપાવવાને પ્રયત્ન કરીએ છીએ તે બધા બ્યથ છે, કાનસ્ટન્સના જાણવામાં બધું આવ્યું છે ને તે સમજું નાણે છે !

મીનાર્ડ—તે જ્યારે જાણે છે તો તેણીનાથી વાન છુપી રાખવામાં

હવે માલ નથી.

આ વાતો ચાત્રની હતી તે જોઈએ કાનરટન્સ એની બહેનની સાંભાગ જાણી લઈ મુર્ચક આસનના ઘાસના કરતી હતી. આખરે ગરીબ યુગાએ આંખો ઉઘાડી. જ્યારે તેણીએ ફ્રેડરીકની આંખો જોઈ ત્યારે પ્રથમ તેણીના મનમાં કે કાનરટન્સને ક્ષમા આપીને આશીર્વાદો તોળી ની માસે પોતાનો પ્રિયતમ ઉભો છે કે નહીં તે જોવું. કાનરટન્સે બચાવ જાગરને કમનસીબ મુઠીના હાથમાં મેલ્યું. અને તે બચાવ નિરપેક્ષ થી બાળકે હાથ આંખા કરીને માનાને કોણી કરી. જેણીએ તેને પોતાના હૃદયની સાથે દાખી રાખ્યું, કાનરટન્સની રીતમાતથી એની બહેનના મન ઉપર અસર થઈ; તેણી ક્ષમ કરતાં કાનરટન્સ ઉપર ઓછા મતસરથી જોવા લાગી, પણ તેણીનું સર્વોચ્ચ ધ્યેય હતું. દાંત વાગતા હતા—આંખો મીચી દોષી કાઢી—તે બપોરે શીકાસ જોડાંપર આવી ગઈ. કાનરટન્સે નોકરોને એની બહેનને બાગતા બંગલામાં લઈ જવાનો હુકમ આપ્યો, તેણીને બીજાતામાં સુવાડી, ને તેને તાવ ચઢી આંખો ને માથું ઢરી જઈ બે-શુદ્ધિમાં બગડવા લાગી. આંખો ઢાડીને આસપાસ જોવા લાગી. કાંઈએ ઓગળી રહી નહીં ને પોતાના બાળકને પણ ક્ષમા આપીને આંખો અંધારી દીધો.

કાત—ગરીબ બીચારી છોડી અરેશ હું તને કહી છોડી દેનાર નથી એમ આશ્વાસન આપીને એની બહેનની પચારી પાસે આંખો દીવસ બેસી રહી. સાંજે પોતાની માંદગીમાં પડેલી એની બહેનને શાંતા વળ્યા પછી તેણીને મુકીને આશીર્વાદ આપી. તે પોતાની જે અસ્થિત વિશ્વસનીય દાસી હતી તેણીના હવાલામાં સોંપીને બાગતા બંગલામાંથી બહાર આવી. કાનરટન્સ જ્યાં ફ્રેડરીક બેઠો હતો ત્યાં મહેલમાં ગઈ. પરંતુ વાઈ-કાર્ડેન્સ ગયા અગાઉ જે દીવસો ગયા તેના કરતાં જે દીવસો આજે બન્ને સુવાન સ્ત્રી—પુરુષો બન્ને તે દીવસમાં કેરો જથ્થો અંતર મળ્યો? કાનરટન્સ એક પણ શબ્દ બોલી નહીં. તેણીના મનમાં હજારો વિચિત્ર પ્રકારના ઉત્તર આપવા લાગ્યા. હૃદય કંપાયમાન થઈ લાગ્યું,—અને પોતાના મનને જે લાગણીઓ થઈ આવી તે દાખી દઈ પોતાના ક્ષણની આગળ જે શાંતતા રાખવી પડી તેથી તેણીના મનમાં કંઈ લાગી આવ્યું. જેની રીતે ન્યાયાસન ઉપરથી ન્યાયાધીશ અગરાધીને સખ

કહતાનો: હોમ. તેવી. રીતે. કંઈ જેવો તે શિક્ષા: સાંભળવા વાટ જોઈને હોઈ
રહેશે. પણ એક જાહેર તસ્ક જે સારી ચાત્ર કનસ્ટન્ટ: ચલાવી હતી
તેથી એના મનના વિચારો પ્રત્યગ થયા. આખરે તે કનસ્ટન્ટ પાસે ગયાં;
પણ બોલતાની હીમત ન કરતાં. તેણીના પગ આગળ પડીને. સાદાંમ. દંડ
વત કપિલ.

કનસ્ટન્ટ—આ તમે શું કરો છો ? તમે પોતાને આટલું બધું કન-
સ્ટન્ટપર્ફુ કેમ આપો છો ? તમે કંઈ મારું. અમરાધ કાંઈ નથી. જો
તમે ત્યાગ કીધો ને. જેણીની સાથે તમે હમણ કાંઈ તેણીને તમારે પસંદ
લાગવું જોઈએ. હું તમને કંઈ કાંઈ આપતી નથી.

તમારે વાંકે એમાં એવો છે કે તેના જેવો વાંક માણસ હમેશાં
કરે છે તમારા અને મારા ભાગનું થયાં તે. અગાઉ તમારી એ છેડીની
સાથે ઓળખાણ થય ને પછી તેણીએ પુત્રને જન્મ આપ્યો. દુનિઆમાં
તમારો વાંક સમજાવણ ગણાય: ને તમે કાંઈકને. પત્ર ન થતાં તમને એવા
પણ પુત્રજા માણસો મળી: આવશે. કે જે તમારા કૃપને પસંદ કરશે. ને વળી

એવું પણ કહેશે કે જે સ્ત્રીને તમે રાખી હતી તે સ્ત્રીની સાથે તમે પરણી
શકો નહિ. માફ એવું માનવું છે કે કેટલાક લોકો જે ગુન્ડો કરે છે તેના
પરિવારો: બીજાને સહન કરવા પડે છે ને તેઓ રડે છે તે બેઠાં પોતે
મનમાં હસે છે. તેના પુત્રાન માણસો પેરી તમે નથી. તમારા અપસધથી કેવ
અપકર: પરિણામ નિપજ્યા છે અરેરે. મરીબ બીચારીના મનમાં કેવું થયું:
હશે તે જો તમરા જાણવામાં આવે તે સારું. આપણે જ્યારે હું તેણી
ની મદને જઈ પોહોંચી ત્યારે તેણી અપત્ત દુ:ખની પીડાતી હતી. તેણી
જડતી નીચે પડીને ક્યારનીએ મરી ગઇ હોત; ને તમસ પુત્રની પથ એજ
કશા થાત. ઓ ફેડરીકે તું સમજી શકે છે કે આ વખતે તેણીના મનમાં
કેટલું દુ:ખ થતું હશે તે ? તું કેમ રહે છે ? મારા વહાલા ફેડરીક જરા
આંસુ છુટી નાંખ, તારું મન ખીરે ખીરે નિષ્કાળ અને કંઈ થતું જાય
ને મારે નસીબે તે એવું પડે તે કરતાં એવા લાસ અંત:કરમથી હું જ
પોતાની મેળે ખસીએ દુર ચાકે તો કેવું સારું

કનસ્ટન્ટ—જર અટકીને વળી પાછી વાત શરૂ કરી.

સાંભળ હવે. હું તમે શું કહું છું તો તારા પુત્રની મા તને જડી
આતી તો તારે હવે તેણીનો ત્યાગ કરવો. એ ઠીક નથી. તેણીનું હવે જ

વિષયમાં કેમ કરવું તે તું મારા ઉપર સોંપસે તો હું તેણીને દુઃખ દે
 નથી. હું એણીને માટે બહારગામ એક સારા અને મનને આનંદ મળે એ
 ભાગમાં એક સુંદર ઘર રહેવાને માટે આપીશ. ને એવી ગોઠવણ
 આપીશ કે તેણીને કાંઈ પણ પદાર્થની ગરજ પડે નહીં તેણીનું આ
 એક ધણું સુંદર છે. હું ને આજથી હું તેણીની માથવા માંથું છું.
 રંતુ તેની માતાથી બાગકતે વિષ્ટુડું કેમ પાડી શકાય? તેને સારો વિદ્યાભ્ય
 મળે એવી આપણે તજવીજ કરી આપીશું. ને જ્યારે તે મોહોટો થશે ત
 તેને સન્માર્ગે દુનિયાદારીમાં લગાડવો હોય તો ભગાડજે. હું કહું છું તે ઉપર
 વિશ્વાસ રાખજે. તું તેને ભાડ કરશે તેનો હું તને દોષ દેનાર નથી. જેના ઉ
 તું પ્રીતી કરતો હતો તેણીને માટે હવે મારો વિચાર દર્શાવું છું. પા
 કદાચ એવું બની શકે કે આ બાપડીને જોઈને જુનો પ્રેમ પ
 તાજે થાય ને કદાચ તું હજી મનમાં તેણીના ઉપર ખ્યાર પણ રાખ
 હશે. ફેડરીકા હું તને વિનંતિ કરીને કહું છું કે તું મારી સાથે
 અંતઃકરણથી બોલા તારા અંતરના ઉંડાણમાં જે વિચારો હોય તે મને
 કહી દે. જે ઉપાયથી તું સુખી થાય તે કરવાને હું કાંઈ પણ વાતની બ
 રાખું એવી નથી. માફ ગમે તેમ થાય પણ તારૂં કદ્યાણ હું નિર
 આહુ છું. હા! મારા વહાલા સ્વામી, ખીજ સ્ત્રીની સાથે પ્રીતી છી
 તને દુઃખ થતું હશે તે શિવાય હું બધું સહન કરી શકીશ, પરંતુ
 જે દુઃખ મારાથી સહન થઈ શકતું નથી. હજી તને તેણી ગ
 હોય તને હજી વાલી લાગતો હોય તો હું ચાલી જઈ છું, ને
 જઈને આપણી દૂરની મીલકતપર રહી હું મારી એકાંત જીવનનો
 આર્થિક. ને પછી તારી ને મારી ભેટ કાઢી દીવસ થશે નહીં. ને
 તારી સ્ત્રી અને તારા વહાલા બાગક સાથે સુખમાં જીવે ગાળજે.

કાનસ્ટન્સની આંખમાંથી આંસુ વહ્યા જતાં હતાં તે કેમે કરી
 રહી શક્યાં નહીં. મનને શાંતિ વળવાને માટે ધણેએ યત્ન છીધો.
 બપોરે, જ્યારે તેણીએ ફેડરીકની પાસેથી હમેશને માટે જીવન પડવાનો વિ
 દર્શાવ્યો ત્યારે તેણી હીંગત હારી ગઈ.

કાનસ્ટન્સને ફેડરીક પોતાના હૃદય સાથે ગાંડાંપણથી વળગાડીને
 બોલ્યો—હું તને છોડી શકું? અરે કાનસ્ટન્સ! કાંઈ પણ આવે વ
 તાનાથી બતાવાશે કે જ્યારે હું તારાપર પ્રીતી કરતાં અટકી પડ્યો હ
 ના. ના. હું તારા કસમ ખાઈને કહું છું કે મારા મન ઉપર તારૂં સ્વા

હો! મેં એની બેહેનનો અપરાધ કીધો છે તેનું મને ધણું દુઃખ થાય છે. ને મારાથી બની શકે એટલી તેની અમર જુસી નાખનારો પ્રયત્ન કરીશ. જ્યારે તેણી મારે નજરે પડી ત્યારે મારા મનમાં ઉમરડાંને કું શી રીતે દાખી શકું? અને તે બચાફ જાળકાં અરેરાં તે મને ધણું પચાઈ લાગે છે. ને હું ખુશ દીક્ષથી કહું છું કે તેને જે પ્રકારે સુખની પ્રાપ્તિ થાય તેવા ઉપાયોની યોજના કરવાનો મેં નિશ્ચય કીધો છે. તારા બધા વિચારો મને ગમે છે. ને તાદરી બધી યોજનાઓની સાથે હું મળતો થાવું છું. મારજુ તારા અંતઃકરણ કેટલું સાદુ છે તેમ તારો સ્વભાવ કેવો હોયો છે ને તારું મન કેવું મોટું છે તે સર્વ હું સારી પેઠે જાણું છું! અરે! આ દુનિયામાં આવા સારા સ્વભાવની કેટલી જાણડીઓ આવી રીતે વર્તન કરતી હશે? તને જેમ હીક લાગે તેમ કર. એની બેહેનને જોઈએ તો આવતી કાલે સહવારે—”

કાનસ્ટન્સ—કાલો ના-ના એમ બનવાનું નથી. કાલે નહીં. ગરીબ બાપડો હજી દુખમાંથી છુટી નથી ને હજી માંદો છે. જ્યાં સુધી તેણી અહીં રહેશે ત્યાં સુધી તારે એનું નામ પણ દેવું નહીં, તને જુએ છે એટલે એનું મન લાગણીથી ઉમરાઈ આવે છે. હવે તારે તેણીને મોટું દેખાડવું નહીં. એટલુંજ હું તારી પાસે હાથ જોડીને માંગી લઉં છું.

ફ્રેડરીક—અરે! હું તારા કેહેવા પ્રમાણે ચાલીશ.

કાનસ્ટન્સ—એણી માંદગીમાંથી સાજી થઈ જાય તારે હું તેણીની સાથે જઈને તેણીને નવા ઘરમાં પોંડોચાડીને આવીશ. ને તેણીને માટે સર્વ પ્રકારની યોગ્ય વ્યવસ્થા કરી નથી ત્યાં સુધી હું તેણીને છોડીને પાછી આવનાર નથી.

ફ્રેડરીક પોતાની સ્ત્રીને આશ્વિંગન આપ્યું. કારણ તેણીનો આ મામાજી સ્વભાવ જોઈને તેણી વધારે પ્રીય લાગવા લાગી. સ્ત્રીને કંઈ દે-થીઆર ભેજાની જરૂર નથી; ઠપકાના શબ્દ એજ સ્ત્રી પુરૂષની વચ્ચે અંતર ફરાવવાને બસ છે. પણ અંતઃકરણને છુટું પાડવાનો પ્રયત્ન ન કરતાં તે અંતઃકરણને સર્વ પ્રકારની છુટ આપી તેની આજ્ઞા પ્રમાણે ચલાય તો પ્રેમ જેવું ને તેવું હમેશાં ટકી રહે છે! કાનસ્ટન્સ પતિના હસ્ત-પાશમાં પડ્યાથી તેણીને ફરીથી મુખ થયું. ફ્રેડરીક તેણી ઉપર પ્રેમ રાખે છે એવા કસમ લીધા ને તેના ઉપર કાનસ્ટન્સે બરોમોં રાખ્યો. શું ફ્રેડરીકના પ્રેમ વિના તેણી જીવી શકે?

બીજે દીવસે સહસ્રરે તેણી બાગના બંગલામાં ગઈ; ફ્રેડીક પોતાની સ્ત્રીનું હિમ્મતપૂર્ણ કેવું હતું તે જણાવવાને પોતાના મિત્ર ક્ષે ગયો.

ડ્યુ—એના જેવા સાસ સ્વભાવની બાઈ દુનિઆમાં જડી આવરી મુશ્કેલ છે. તેણીને સંબળાવે; ત્વસથી હદ ઉપરાંત પ્રીતિ થઈ શકશે નહીં, તને જે સ્ત્રી મળી આવી છે તે તે એક અણુમેાસ ખાખરો છે.

મીનાડ—તમારી સ્ત્રીની આજ પ્યુટાકંમાંની નાચિકા જેવી છે, એવાતે કોઈમતથી ના પાડી શકાય એવું નથી; એટલુંજ નહીં પરંતુ બીજા હેતરી રાખતી સ્ત્રીના જેવી છે કે જેણીએ પોતાનું જીવન પૂર્ણ સિદ્ધ કરવા અમીમાં ખાખરો ધગધગતો લોખંડનો સળીઓ હાથમાં લીધે હતો. એના જેવો દાખલો ઇતિહાસમાં મળ્યો મુશ્કેલ છે.

એની બહેનનો મંદવાડ હજી ધણો હતો. તે કોઈ સખસને એળખી શકતી ન હતી. પરંતુ તે આપડી પોતાના હાથ લાંબા કરીને કોઈને મળવાનો પ્રયત્ન કરતી હોય એવું જણાતું, પણ તે હાથમાં કોઈ આવી શકતું ન હતું. તે અમરતા હાથ પડોળા કરી રાખતી. તેણીના મંદવાડમાં જે કરતું જોઈએ તે બધું કાનરટ-સ તેની પાસે ખેસીને કરતી પછી જ્યારે મંદવાડનું સ્વરૂપ બદલાયું ત્યારે પારીસથી એક સ્પ્રા વેચને જે સાવચ્છમાં આવ્યો તે તે માંદી બાઈને મટે એક વિશ્વાસુ નોકરને મંદવાડની પથારી આગળ ખેસાડવામાં આવ્યો તે તે માણસને એકો સખત કુકમ આપનામાં આવ્યો કે તેણે જરા પણ મંદવાડની પથારી આગળથી ખમતું નહીં પછી કાનરટ-સ બાગકને હાથ ઉપર લઈને પોતાના પતિની પાસે ગઈ.

કાનરટ-સ—હું એ એની બહેન ઉપર આટલી પ્રીતિ રાખું છું એવું કારણ એ છે કે આ છેકરાનું કાંઈ બધું થાય, અને તે જે એણીનો અસાધ કીધો છે તેમાંથી મુક્ત થવાને માટે તારે પણ એ છેકરાનું જે રીતે બેહતર થાય તેવી તજવીજ રાખવી જોઈએ. અરે! ફ્રેડીક હું એ બાગક ઉપર આટલી ચાહેતા રાખું છું તેનું કારણ હું એ બાગક મારું પોતાનું હોય એમ સમજું છું. જ્યારથી એ કોઈરો મારી નજરે પડ્યો છે ત્યારથી કોઈ કુમ અવાજ મારા કાનમાં થયો, પણ તે કોણે અવાજ કીધો તે મારા જણવામાં આવ્યું નહીં. તે આજ એવો કે “એ બાગક ફ્રેડીકનુંજ છે.” માટે તેના ઉપર એટલી પ્રીતિ રાખવાના બદલામાં હું એના ઉપર મારાથી ખતી શકશે તેટલો પ્રેમ રાખીશ.

ફેડરીકે બાળકને ટાલી કરી. ને તે આખો દિવસ પોતાના ખાખ કરે રહ્યું. ધરણ્ય તેની મા બેથુદીમાં પડી બડબડાટ કરતી હતી તેથી તે માતા ખાસે જઈ શક્યું નહી. એક પખવાડીઆ સુધી એની બહેન મરણ્યની પ. ચારીમાં પડી રહી હતી. તે પ્રસંગે કાનરટન્સ આખો દિવસ ને સત. બાળના બંગલામાં એની બહેન પાસે બેસી રહી તેણીની સારવાર કરતી ને બપોરે મંદિરાડ વંત્રી પડે ત્યારે પોતેજ તેણીને હાથપર ઉઠાવીને આપણે પચાર કરતી ને તેણીના થનને ધીરજ આપતી. આવી સત દિવસ વિચારિતી થીના વિના કાનરટન્સ એની બહેનની પચારી આગળ બેસી રહી દીવસો પસાર કરવા લાગી. લાં છતાં એણી એની બહેનના વિચેજ વિચાર કરતી. તે કાનરટન્સને હમેશાં એમ કહેતો કે તું તારી પ્રથમ તખીયા તપાસ ને હંધ લે પણ તે વાત કાનરટન્સ માનતી નહી.

કાનરટન્સ--મનેજ એની બહેનની પાસે બેસવા દો. તેણીની સારવાર કરતાં હું એમ પાડું છું કે તમે જે એણીને યુન્ડો કાપો છો તેને હું બદલો વાળી આપું છું.

એની બહેનની માંદગી ચાલતી હતી લાં સુધી ફેડરીકને એક મીનીટ પણ હંધ આવતી ન હતી. એકવાર તેણીની પાસે જઈને મગલાને એનો વિચાર હતો. પણ તેણે કાનરટન્સને વચન આપ્યું હતું કે હું હવેથી એની બહેન પાસે જઈશ નહી ને તેની આ તેને માટે આટલું દુઃખ બને સહન કરતી હતી તેથી તે પોતાનું વચન કેમ ભંગ કરી શકે? વારે બ. ડીએ તે બાળના બંગલા આગળ જ્યાં એની બહેન માંદગી બોમસતી હતી ત્યાં જતો ને જે તેના જોરગામાંથી બાહર આવતું તેની પાસે જ એની બહેનની તખીયાતના સમાચાર પુછી લેતો. પણ વખતે કાનરટન્સ બહાર આવતી અને તેની નજરે તે પડતો તો ખેને એની બહેનની તખીયાતના સમાચાર સાંભળવાને કેટલી બધી ઇન્જરી રાખે છે એવા વિચાર કાનરટન્સને માથમ ન પડે તેવી રીતે તે પોતાના મનોવિકાર તેની આગળ છુપાવતો. આખરે વૈદ્યે એની સજાહ આંખી કે હવે એની બહેનના છાત્રને કંઈ તુકશાન થનાર નથી. એની બહેન બેથુદીમાંથી સાજી થઈ. તેણીનો બડબડાટ જતો રહ્યો. તેણી બાળકને જાળખવા લાગી, તેને પોતાના હંધ ઉપર ટાળીને ખચીઆ કરવા લાગી, ને તે બાળકને જરૂર પડે વી. એ સુકતી નહી. માંદગીમાંથી ઉઠવા પછી બપોરે તેણી કાનરટ-

નસને એતી તારે તેણીનું આખું શરીર ધ્રુજી જતું; ને બીજી વખતે થોડી વાર પછી તેણીના મનના ઉઠાગા શાંત પડ્યા પછી પોતાનું બહુ કરનાર કાનસ્ટન્ટસનો હાથ ઝાલી તેના ઉપર ચુંગન કરતી ને આંખમાં આંસુ આપી તેણીને પોતાને લીધે જે દુઃખ સહન કરવું પડતું તેની કાનસ્ટન્ટસ પાસે હાથ જોડીને ક્ષમા માગી લેતી.

કાનસ્ટન્ટસ—(એની બહેનનો હાથ ઝાલીને) ગરીબ બાપડી છોડી— તારા ઉપર જેવું મારું મન છે તેવુંજ હમેશા રહેશે. મારી તારા ઉપરની માયા એછી થવાની નથી. મારા ધણી તરફથી તને જે અન્યાય થયો છે તેનો બદલો હું તને વાળી આપું છું. અને હવે પછી પણ વાળી આપીશ. હું એમ માનું છું કે આ તારું બાળક મારુંજ છે ને હવેથી તમારા બહેની ચિંતા મને છે. એ તું કમુલ રાખ. હું માત્ર કરજ વાળી આપું છું. તારો બાળક બહુ રૂપાળો છે. તેના નસીબથી તારું બધું દુઃખ નાશ પામશે. માટે તું નિરાશ થઈશ નહીં બહેન. હજી તારી જીંદગી લાંબી છે ને તેમાં તને બહુ સુખ આગળ મળવાનું પરમેશ્વરે સરજેલું છે !

એની બહેનની આંખમાં આંસુ આવ્યાં. ને તેણીની આંખ ઉપરથી એવું જણાતું કે કાનસ્ટન્ટસે જે આશા બતાવી હતી તેમાં તેલેશ માત્ર ખરી માનતી ન હતી. એની બહેન ફ્રેડરીકને જુલો ભય એ વાત તો કાનસ્ટન્ટસ કોઈ દિવસ માને એવી ન હતી. પરંતુ માંદગીવાળા માણસના મનનું સમાધાન કરવા અર્થે આપણે ધણી વેળા જુહું બોલીએ છીએ. થોડીવાર પર્થત મુન્ની છોડીએ ઓરડામાં ચારે બાજુએ જોયું અને પછી કાનસ્ટન્ટસ તરફ જોઈને બણે નિરાશા બતાવતી હોય એવું જણાતું. એણીના મોં ઉપરથી એવું જણાતું કે પોતે કાનસ્ટન્ટસ જેમ કહે તેમ કરવા તક આપી હતી. કાનસ્ટન્ટસે પોતાના ધણીને જઈને કહ્યું કે એની બહેન માંદગીમાંથી બચી ગઈ છે પરંતુ તેમાંથી સાજી થતાં હજી ધણો વખત લાગશે. વૈદે એમ કહ્યું હતું કે માંદગીમાં પડેલી બાઈને પ્રવાસ કરવાનો શ્રમ સહન કરવાની શક્તિ આવતાં હજી ધણીવાર લાગશે ને તે શક્તિ વડેલી આવે માટે તેણીને આજ જગાએ એટલું બાગના બગલામાં રાખવી જોઈએ.

એની બહેનના શરીરને હવે ધારતી જેવું નથી એવું બ્યારે ફ્રેડરીકના બણવામાં આવ્યું ત્યારે તેના મનમાં ખુસી પેદા થઈ ને તેણીની થોડી વાર પણ બેટ લેવાનું બની આવે એવી તેની મરજી હતી તેથી તેનું

મમ આકુળ વ્યાકુળ બની જતું, બીજી વાતની પણ એની ધ્યાનને પુટી મળતી. જ્યારે આપડી મુખી મરણનોત્ત અવસ્થામાં પડી હતી ત્યારે દીવસ સમી વખતે તે બાળકને ફેડરીકના હાથલામાં સોંપવામાં આવ્યું હતું, એને રમાડકાની ફેડરીકને ટેવ પડી ગઇ હતી ને આપને પુત્રનો લાડ લગતવા જેવો હર્ષ થાય છે તેવો તેને થવા લાગ્યો. એની પિતૃ-પ્રેમની લાગણી ગમે એટલો વખત થઇ જાય, અગર તે બાળક આપની નજરથી દૂર હોય, તોપણ નાશ પામતી નથી. એની બહેનને ફરીથી નજરે જોવાની આતુરતા કાનસ્ટન્સના જોવામાં આવે નહીં એમ તે ધારતો હતો, તોપણ પોતાના પુત્રની ખબર પુછી જોવાની હાંમત તે હારી ગયો ન હતો.

કાનસ્ટન્સ—મારા વહાલા ફેડરીક, આ બાળક ઉપરજ માત્ર એની બહેનની આશા રહેલી છે. ને એ બાળકો આપી દેવાને માટે એની બહેનને શી રીતે પુછી શકાય ! થોડા દિવસ પછી વિચારના યોગે કરીને તેણીના મનનું દુઃખ ઓછું થશે, ત્યારે તેણી પોતાના બાળકને લઇ જવાની મને રમ આપશે; પણ હાલમાં તો તેણી બાળકને પાસેજ રાખશે.

ફેડરીકે કાંઈ પણ જવાબ આપ્યો નહીં. તેના મનમાં જે વિચારો આવ્યા તે તેણે જણાવ્યા નહીં; કારણ કાનસ્ટન્સ તેના તરફ જોતી હતી અને તેના મનમાં જે વિચારો આવતા હતા તે સર્વ છુપા વિચારો તે વાંચી શકતી.

એની બહેનને ધીરે ધીરે ફેર પડવા લાગ્યો. ને તેો થોડા દીવસ પછી કાનસ્ટન્સનો હાથ ઝાલીને બાગમાં હેઠરાની સાથે ચાલવાની શક્તિ આવી. તેણીનામાં શક્તિ લાવવાનો કાનસ્ટન્સ પ્રયત્ન કરતી હતી ત્યારે કાનસ્ટન્સ આસપાસ નજર કરી જોતી. તેણીની પાસે ફેડરીક હોય તો તેણીને બીક લાગતી હતી. પણ તેણીએ ફેડરીકને અગાઉની જગ્યાએ હતું કે એની બહેન આજે બાગમાં ફરતા તીકગયાતી છે. અને એણીએ જે સુચના કરી હતી તેનું કારણ એનું હતું કે કાનસ્ટન્સ અો એની બહેન હોય ત્યાં ફેડરીકે જવું નહીં. ફેડરીક સારી રીતે જણતો હતો કે હું જાને ત્યાં જાઉં તો વળી પાછા એની બહેનના મનમાં વિચિત્ર પ્રકારના વિચારો આવ્યાથી તેણીની તબીબન પાછી બગાડી આવે, માટે ફેડરીક પોતાના ઓરડામાંજ બારણું બંધ કરીને એની રહે. એની બહેનના છાતો શાંત હતી. અને નિરાશા કરતાં તેણી અચંત દીવસીર માથી તેણીનું મન શાંત દેવાનું

હતું. તેણી આસપાસ જોતી ન હતી, તેણી જમીન તરફ જોતી. અગર
 ચારે વારે ઊંકસ તરફ જોતી, તેણી હવે રડતી નહીં પરંતુ તેણી એવો
 ચહેરો કરી દેતી કે તેણીના મનમાં શું હશે તે સ્પષ્ટ જણાઈ આવતું.
 એવું છતાં થોડા દીવસમાં તેણીના શરીરમાં શક્તિ આબ્યાથી તેની કાન્તી
 વધારે તેજસ્વી બની, અને તેથી બાગના બંગલાની આસપાસ પોતાના
 ઊંકસાને સાથે લઈ ફરવા લાગી.

બીજા અડવાડીઆમાં એની ગોઠવણ કરવામાં આવી કે કાનરદાસે
 એની બહેનની સાથે ઊંકસને લઈને જે ઘર એની બહેનને રહેવા માટે
 રાખવામાં આવ્યું હતું ત્યાં જઈને રહેવું; આ કાનરદાસનો વિચાર ફેરડીકને
 ખસંદ પડ્યો; આત્માર સુધી જતા ઉપર પ્રેમ રાખતો હતો તે હજી પણ
 રાખે છે, તે બાઈને ફરીથી મળવાનો એનો વિચાર હતો. તે જાણતો હતો
 કે દરરોજ રકવારમાં એની બહેન પોતાના બાળકને હાથમાં લઈને બાગના
 બંગલાની થોડેક દૂર એક ઝાડની ઘટામાં જઈને બેસે છે. કાનરદાસ ઉંઘી
 ગઈ છે તેવી તક સાધીને તે એક દીવસે સવારમાં ઉઠીને સૂર્ય તરતજ
 ક્ષિતિજમાં આવ્યો હતો, ત્યારે એની બહેનની પાસે જઈને તેણીને મળવા
 ગયો, મનમાં કાનરદાસની ધણીએ ધાસ્તી હતી પણ તે ઉપર જીત મેળવીને
 ગયો. એની બહેન સાથે બોલતું નહીં એના કાનરદાસના કહેવાથી એનો
 નિશ્ચય હતો અને તે પ્રમાણે ચાલવાને એણે કાનરદાસને વચન પણ આ-
 ણ્યું હતું, તે છતાં ધકત એની બહેનને દ્વંદ્વથીજ નિહાળી જોવાનું મનમાં
 આવ્યું. કારણ બીજા દીવસે તો તેણી બીજા ઘરમાં રહેવાને માટે જવાની
 હતી, તે પોતાની ઇચ્છા પૂર્ણ કરવા આ છેલ્લોજ પ્રસંગ એને મળે એવો
 જો, ને તે પ્રસંગનો એણે આ લાગ સાધ્યો.

ફેરડીક એળખાઈ ન આવે એવા પોષાક પહેરીને ગુપચુપ ચાલ્યો ગયો.
 પ્રથમ તે કાનરદાસ જે પથારીમાં સુતી હતી ત્યાં ગયો. તેણીએ પાસું
 ફેરવ્યું, પરંતુ તેની આંખ મીચાયેલી હતી. ખરેખર હજી તેણી ઉંઘમાં
 હતી, ને આ તકનો લાભ લેવાનો તેણીના ધણીનો વિચાર હતો. ધીરે
 રડીને તે બાગમાં ઉતરીને ગયો, રાત્રીનો જંગ અધકાર હતો તેમાં પ્રકા-
 શનો કોઈ કોઈ ભાગ દેખાતો હતો ને આસપાસ સધળે શાંતતા હતી.
 તે ઉતાવળે પગલે જે ઝાડીમાં એની બહેન હમેશાં બેસતી હતી ત્યાં ગયો.
 તેનું હૃદય ધડકવા લાગ્યું, ને સુખના વખતે જ્યાં આગળ એની બહેનની

પ્રથમ મુક્તાકાલ થઇ તે નહીને કીનારે જુવાન મુખીને શોધી મલકતી એની આંખને જે ટેવ પડી હતી તેવીજ આંખે વીજળના જંગલમાંથી આ વખતે જાણે પોતે પસાર થતો હોય એવું તેના મનને લાગ્યું.

હજી તેણી ઝાડની ઘટામાં આવી ન હતી. ને હજી એની બહેનને બહાર પડવાને ઘડે પાએક કક્ષાકની વાર હતી. જ્યાં આગળ તેણી બેસતી હતી ત્યાં એક બારડી ઉપર તે બેઠો, તે ઠેકાણેથી જે આગના જંગલમાં એની બહેન અને તેણીનો પુત્ર રહેતાં હતાં તે નજરે સડેજ જોઇ શકતો. જેના ઉપર તે આટલો મોહીત થઇ પડ્યો હતો તેના રડેકણ મળી એટલી નજરે જોઇ રહ્યો. તેનું મન આ વખતે મનમાં આતુરતા વાળું બની ગયું, અને કેમ મારમારેટની ઝુંપડી આગળ જતાં તેને પહેલાં જે વિચારો આવતા તેવાજ વીચારો આવ્યા લાગ્યા, પણ તેમ કરતાં તે એટલી વાત સુધી ગયો કે તે વખતે આ વખતે એ જે જુદા છે. એની બહેનની આગમાં આવવાની રાહ જોતો હતો ને મનમાં આશુનો કે જાણે એની બહેન પોતાનાં ઘેટાંને હાંકતી તેની તરફ દોડતી આવતી હોય.

આવા વિચારમાં ને વિચારમાં પાએક કક્ષાક નિકળી ગયો. એટલામાં આગના જંગલનું બારણું ઉઘડ્યું, ઉમરા ઉપર એક બાળક આવીને ઉભું, તે બાળક કોણ હતું ? બેશક ફેડરીકનો પુત્ર ! એ છોકરાને કોરી કરવા ફેડરીક દોડવા જતો હતો; પરંતુ તેમ કરવા અગાઉ કાનસ્ટન્સને જે વચન આપ્યું હતું તે યાદ આવ્યું. જે તેજંગલમાં જ્યાં તે પાસે ઉભેલી એની બહેનને જોઇ શકે; તેથી એની બહેનની નજરે ન પડવાની જરૂર પડી. તે ઝાડની ઘટાની પાછળ ગયો ને એક ઝાડના ઓથામાં છુપાઈ રહ્યો. ને ત્યાંથી એની બહેનની આવવાની રાહ જોતો ઉભો રહ્યો. ઘટામાંથી પસાર થયો નહીં એટલામાં એની બહેને જંગલમાંથી બહાર આવીને પોતાના છોકરાનો હાથ ઝાલ્યો, તેણીએ સફેદ ગાઉન સબ્યતા બરેલી રીતે પહેરેલો હતો ને તેણીના વાળ અમસ્તાં વજેલા તેણીના ખભા ઉપર પડેલા હતા, તેણીના મોંઘા ઉપર તે દુઃખી હોય એવું જણાયું. છતાં છોકરા બહુ જોઈને હસી ઉભી રહી, દીકરીર થઇને ચારે પારા જોયું ને ઉડો નિ. સાસો મુક્યો.

તેણીના સંજોગમાં વિચાર કરતાં ફેડરીક જરા પણ યાદી ગયો નહીં, હવે તેણીના તરફ સહજ જોઇ શકતો, તરણ પોતાની સ્ત્રીની હાજરીમાં

તેણે એની બહેનને નિહાળીને તખ્તની તે માથાં સુધી જોઈ ન હતી. તેના ગાંઠવથી તેનામાં ઓર રંગ આગ્યો હતો ને તેણીની ખુશ્ખુશી વધી હતી. પછી તે આવવા માંડી, બાસ્તી ઉપર જઈને બેઠી; હવે તેણી તેની પાસેજ હતી, માત્ર વૃક્ષની શાખા એ એની વચ્ચે આવી હતી. તે તેણીના નિયાસા સાંભળી શકતો હતો ને તેણીના હૃદયના ધગધગા સાંભળતો. તેણીના ચહેરાપર કેવી દીવળીરી દેખાતો હતો! અરેરે ! હવે એણીના મનનું કોણ સમાધાન કરે. તેણીને કિવાસો કોણ આપે ? તેણીના દુઃખનું કારણ પોતેજ હતો ને તે ઓછું કરવાની એ કાનઠ-સતી રજા ન હતી ! બાગક માને કાટી કરીને માતાના દુઃખમાં બાગ લેતો જણાયો. તેણીએ છોકરાને છાતી સાથે દાખ્યો, ને તેણીની આંખમાંથી પુષ્કળ આંસુ પડતાં હતાં, અરે ! તે દીવળીરી એનાથી દુર થઈ શકે ? તેણીનું રક્ત તેના કાનપર પડ્યું, કાનઠ-સતે આપેલા વચનનું તેને વિસ્મરણ થયું, આતી બહેનની આંખોમાંથી નિકળી પડતાં ઉણુ આંસુના ટીપાં પોતાના (ફેડરીકના) મનપર સીસાના રસના ખીંદુ જાણે પડતા હોય એમ લાગતું ! વચમાં આવેલી વૃક્ષની શાખા એક બાજુએ ખસેડી નાંખી-નેણીની પાસે જઈને તેને પગે પડ્યો, તેના હાથનું ચુંગત લીધું અને બોલ્યો-ક્ષમા કર મને તું ક્ષમા કર !

ફેડરીકને જોતાંની સાથે એની બહેને એવી નિશાની કરી બતાવી કે જાણે તેણી ઉડીને તેની પાસેથી દુર નાસી જશે. પણ તેમ કરવાની હિમત આતી નહી. પાછી જગોપર બેઠી-નજર બાજુએ કરવાતો પ્રયત્ન કીધો પણ એક અચ્છત્ય શક્તિએ તે આંખો તેણીના પ્રીયતમ ઉપર લગાડી ! ફેડરીકે તેણીના પગ ઉપર માથું મુક્યું હતું, તેણે નેણીની ક્ષમા માગી તેણીનાથી તેને અગ્યે ખસેડાયો નહી, તેણીએ બાગકને તેના હાથમાં આપ્યો, ને ઝડપીને તેને પોતાના હૃદય સાથે દાખ્યો! આ વખતે થોડક દુર એક મોટો બાગજ કાંતે પડ્યો. ફેડરીક બીધો-ગમરણો-માત્ર નરમ થઈ ગયાં-ઝાડીમાંથી નીકળ્યો-ને ચારે તરફ નજર કરી જોવા લાગ્યો-ને કોઈ નાંખે એમ જાણી એની બહેનની પાસે પાછો આગ્યો. પણ તેણીએ તો બાગકને હાથમાં લઈને બાગક તરફ આવવા માંડ્યું હતું; ફેડરીકે ઉભી રાખવાતો પ્રયત્ન કીધો-તેણી છુટી ગઈ-આંખેથી પ્રેમી સમામ કરી-તેણીએ એ મુખના વખતનો દહાવો લીધો, પરંતુ ફેડરીક સાથે થોડો પણ વખત

રહે તો પોતાનું બધું ચાહતાર કાનસ્ટન્સ તરફ કૃતબ્રતાનો આરોપ માર્યો આવે.

એની બહેન અને છે.કરો ચાહ્યાં ગયાં, અને ફ્રેડરીક એકમો બાગમાં રહી ગયો. પોતાની રાખેલી સ્ત્રીને જોડેને તેના મારી જે મજાકાગી તેથી ખુસી થયો પણ તે મજાકામાં બધા મિશ્રિત થયું. જે અચાજ કાને પડ્યો તેથી તે ગભરામણમાં પડી ગયો. બાગમાં ફર્યો-ચારે પાસ નજર કરી-કાંઈ નજરે પડ્યું નહી. પોતે ઠાગ્યો છે એવું માની લીધું, અગર અચાજ પાસેના ખે-તરમાંથી આવ્યો હશે એવું ધાર્યું. ક્ષણેક પર્વત પોતાની સ્ત્રીનો અચાજ હશે એમ લાગ્યું! એની બહેનના હસ્તપાશમાં વીંટળાએતો ફ્રેડરીક કાન-સ્ટન્સની નજરે પડે એ બને ખરું? ના, બી શકે એમ ન હતું; કારણ તે નિકળ્યો તારે તે ઉંચલી હતી. તે ઘર તરફ વળ્યો. નોકરો નિદ્રામાંથી જાગૃત થઈને પથારીમાંથી ઉડતા હતા. મીનાર્ડ અને ડ્યુયર્ગ બાગમાં એને મળ્યા. આ વેળા તેની સ્ત્રીને મળવાની હીમત ચાલી નહી. સવારના નાસ્તા વખતે તેણીને મળવાની શહ જોનો હતો. એવામાં પોતાના મિત્રોને લઈને બાગમાં ફરવા લાગ્યો. પરંતુ તેનું મોઢું ઉતરી ગએલું અને તેના પ્રેર દીક્ષીરી છવાઈ હતી.

ડ્યુયર્ગ--એની બહેન હવે જસદીથી જતી રહેવાની છે તેનું તને દુઃખ લાગે છે? મારા વાકા મિત્ર, તેણીએ જવું એ જરૂરનું છે! કાંઈ પણ મા-ણસ એકજ ઘરમાં પોતાની પરચેતર સ્ત્રી અને રાખેલી સ્ત્રી એ બન્ને સાથે રહી શકતો નથી, જે કે રાખેલી સ્ત્રી ગમે એટલી નિઃકાળજી વાળી હોય; કારણ પરચેતર સ્ત્રી હમેશાં મુઠાકાતો, અરસપરસ મળવું, ને પ્રીતમને રાજી કરતાં ડરે છે. જે તેણી પોતાના ધણી ઉપર પ્રેમ રાખતી હોય તો પણ તેણીને નિરાંતે ઉંચ આવતી નથી.

મીનાર્ડ--એ સ્પષ્ટ છે કે આપણે વાધ મકરી સાથે એકી વખતે રહી શકી-એ નહી. એ તો કેવું થાય કે જાણે એક પાંજરામાં પોપટ અને બીલાડીને સાથે રાખ્યાં હોય. કાનસ્ટન્સ વિશે કાંઈ માર કહેવું નથી, ઉદારતા અને માયાળુ પણીની એ પરી છે અને બીજી સ્ત્રીની સાથે જરાપણ ટંગા કરે એવી નથી. પરંતુ એક થીસ દેશનો તત્વજ્ઞાની એમ કહે છે કે "જે તમને દુનિયામાં જીવતા જીવત નરકમાં પડવું હોય, તો તમે તમારી સ્ત્રીને અને રાખેલીને સાથે રાખજો."

ફ્રેડરીક—મારા વાહલા મીનાર્ડ. અ.વા વિચાર કરવા કરતાં જો ગરીબ મુગી મારાથી દુર જઈને જીવી રહે તો હું સુખી થાઉં. મને લાગે છે કે મારા પોતાના નિશ્ચય ઉપર મારે ધણો વિશ્વાસ રાખવો જોઈએ નહીં.

મીનાર્ડ—દુનિઆમાં એક બાળક એવો છે કે જેના ઉપર આપણે વિશ્વાસ રાખીએ તે એ કે-જમ્પા પછી નાહીએ તો અપચો થયા વગર રહે નહીં.

નાસ્તો કરવાની વેળા થઈ—ગૃહસ્થો નાસ્તો કરવાના ઓરડામાં ગયા, ત્યાં કાનસ્ટન્સ અ.વી પહોંચી; તે રીત પ્રમાણે પોતાના સ્વામીને આદિંગન કરવા ગઈ.

ફ્રેડરીક—(મનમાં) હું ઊભો. એ કાંઈ કાનસ્ટન્સનો અવાજ હોય નહીં. —

એમ છતાં તેણે જોયું કે તેની આંતો ચહેરા શીઘ્ર પડી ગયેલો છે, તેની આંખો લાલ અને સુઝેલી લાગી. ને તેણીનો હાથ એના હાથમાં જતાં ધુજતો હતો. તેથી ધણી આતુરતાથી એણે તેણીની તપીયત કેવી છે તે પુછ્યું.

કાનસ્ટન્સ—મારી તપીયત સારી છે. હું કાંઈ માંદી નથી. મને કાંઈ થયું નથી.

આ તેણીના જવાબનો અવાજ તેણીના શબ્દને ખોટો પાડે એવો હતો. તે હીવેસ તો ચાલ્યો ગયો. ને તેણે અચંબાથી જોયું કે એ પી બહેનને મોઢાલી દેવાનો કાનસ્ટન્સ આજે કાંઈ આમલ કરતી નથી. આખરે તેનું કારણ પુછવાની હિમત તેણે કરી.

કાનસ્ટન્સ—(મનના વિકારો દાખી દેવાનો પ્રયત્ન કરી) મેં એ વિચાર ફેરવી નાખ્યો છે. ગરીબ મુગીએ શા માટે આ ઘર છોડીને બીજા ઘરમાં જઈને રહેવું તેનું કારણ મને સમજતું નથી. આપણી સાથે રહેવાથી તેણીને કેટલું બધું સુખ મળે છે ને તે અહીં હોવાથી તમને ગમે નહીં એમ ખતેજ કેમ ? ઉલટું તે અહીં ન રહેવાથી તમને દુઃખ થશે.

ફ્રેડરીક (અચંબાથી) તું એમ કેમ બોલે છે. ?

પરંતુ કાનસ્ટન્સ પોતાના પતીના વિચાર જાણવા પ્રયત્ન કરી હોય એમ ન જણાવતાં શાંત અને સ્વસ્થ મનથી બોલી. “ ના. હું તેણીને જવા દઈશ નહીં. હવે તે આપણી પાસેથી જાય એ મને સાફ લાગતું નથી. ”

આ શબ્દ બોલીને કાનસ્ટન્સ પોતાના ઓરડા તુરંત આવી મઠ ને તેનું બારણું વાસી દબને સાંકળ દીધી. પોતાની ઓરડા વિચાર શા માટે બદલાયો તેનું કારણ તે જાણી શક્યો નહીં. અને સાંજના કાનસ્ટન્સના હુકમથી તેણીની એક દાસી એની બહેનની પાસે જઈ તેણીને કહેવા લાગી કે તેણીએ બાગના બંગલામાં જ રહેવું ને તેણીને બીજા કંઈ ભય જવાનો વિચાર માંડી વાગામાં આવ્યો છે. આ સાંજીને મુગીને થયું આશ્ચર્ય પેદા થયું, છતાં તેણીના મનમાં તેની પાસે રહેવાનું થયું તેથી મનમાં હુપો આનંદ થવા લાગ્યો. છતાં તેણીને આશ્ચર્ય લાગ્યું કે પ્રથમનો કારણ બદલાયો એવું તેણીનું મહું ઇચ્છનાર અને તેણીની સંભાળ લઈ આટલી આસના વાસના કરતી હતી એવી જે કાનસ્ટન્સ તેણીએ જાતે આ વાત કહી નહોતી. કેટલાક દિવસ ચાલ્યા ગયા. પણ તેણી કાનસ્ટન્સને મળી શકી નહીં. એની બહેન અને તેનો છોકરો એઓની નિત્ય નિવસ પ્રમાણે સંભાળ લેવાતી હતી. પરંતુ કાનસ્ટન્સ હવે બાગના બંગલામાં જે રહેતા હતા તેમને મળતી નહીં. તેણી પોતાનો બધો વખત ઘરમાં બેસીને કહાડતી હતી. તેણી તેને એક પણ કપકનો શબ્દ બોલી નહીં પરંતુ પોતાના મનના હુપા વિચારોને દબાવવાને ઘણાં પ્રયત્ન કર્યા છતાં તેણીના ચહેરા ઉપરથી તેણીના મનમાં કંઈ પણ દુઃખ છે એવું સ્પષ્ટ જણાઈ આવતું. તે પુછવાની ફરિયાદની હિમત આવી નહીં ને બપોરે તેણે પુછ્યું ત્યારે તો તેણીએ મમતાથી જવાબ આપ્યો કે—“એનો કંઈ નહીં”

ડ્યુ.—(શિક્ષકને) મારા સમ, આ બેઠ વળી કંઈ જુદોજ દેખાય છે. તે ગરીબ બીચારી છાત્રીના મનને તો અત્યંત દુઃખ થશે. એની બહેનને અહીં રાખવાનો તેણીએ નિશ્ચય કર્યો છે ને હું સ્પષ્ટ રીતે કયુલ કહેવું કે તેમ કરવાનું તેણીનું શું કારણ હશે તે હું સમજી શકતો નથી.

મીનાડ—મને પણ એમાં કંઈ સમજણ પડતી નથી. પણ તમે જેમ ધારો છો તેમજ હું પણ ધારું છું. મને તો આ વાતમાં કંઈ શુભ ઘોટાળો દેખાય છે. હરકયુલીયન નામનો કોઈ વિદ્વાન એમ કહે છે કે “સ્રીઓના જેટલા દોંગસોંગ ભુત પીશાયમાં પણ હોતા નથી.” એઓનું કહેવું વાસ્તવિક હોવાથી હું એના કહેવાને મળતો થાઉં છું.

ભાગ ૨૯ મો.

એની એહેન અને તેણીનો પુત્ર જાગના અંગનામાં રહેલા લાગ્યા, મરીબ મુગી ક્વચીત જાગમાં ફરવાની હીંગત કરતી ને જ્યારે એક ક્ષણ પછી ધર છોડીને જવાનું નહીં ત્યારે અંગનાની પાસે પાસેજ ફરતી. કોઈ દીવસ કાનરટન્સના ધર પાસે જતી નહીં. કારણ જો કે તેણી હજી ફેડરીકને આહતી હતી તોએ ફેડરીકને મળવાની ધારતી લાગતી હતી. તેમજ ફેડરીકની જાગના અંગના તરફ જવાની હીંગત ચાલતી નહીં. જે દીવસે તેણે એની એહેન પાતાના હૃદયની સાથે જાગમાં સમારના શખી હતી તે દીવસથી કાનરટન્સની રીતમાત અન્નાઇ ગઇ ને તેની રેડરીકને સંશય આપ્યા વિના રહ્યો નહીં કે જે આજ તેણે જાગમાં સાંભળ્યો હતો તે કાનરટન્સનોજ હતો. પોતાની શખેલી સ્ત્રીના પગ ઉપર માથુ મુકતાં કાનરટન્સે તેને જોયો હતો તો તે પતિના વચન ઉપર કાનરટન્સ કેમ આધાર રાખી શકે? તેના તો જગુવામાં આવ્યું કે હું એકલીજ કાંઈ ફેડરીકની પ્રીતિપાત્ર નથી. કાનરટન્સના પગ ઉપર માથું મુકવાનું ને પોને તેણીને આહુ છે એની તેણીની ખાતરી કરી આપવાનું એને ક્ષણી વેળાએ મન થઇ આવતું; પરંતુ તેમ કરતાં પરંતુ પોને વચનનો ભંગ કાપે છે એનું એણીની આગળ જઈ કચુક કરતું અને આવાતી કાનરટન્સને જો ખમર ન હતે તો તેની આગળ તે ઉઘાડો પડી જતો. એની સંશય સ્થિતિમાં તેણે મોંઘ વાટે એક પછી શખેલો કાઢ્યો નહીં; કારણ તે જાણતો હતો કે આખરે પોતાની સ્ત્રીના મનમાં જે મદસરી સંશય ઉત્પન્ન થયો છે તે જાતે કાઢી નાખવાને તે કોઈએના શક્તિમાન થશે.

કાનરટન્સ ધર છોડીને કેયે જતી નહીં એટલુંજ નહીં પરંતુ જાગમાંએ ફરવા જતી નહીં. તેણીનો એહેરો અદ્વાઇ થયો હતો ને તેના માલપરનો તન-દુસ્તીનો રંગ જોઈ રહ્યો હતો. તે હસવાને માટે પ્રયત્ન કરીએ કરતી. જે દુઃખની તેણીનું શરીર ગળાઇ જવા લાગ્યું તે તેણીના બધાં કૃત્યમાં જણાઇ આવતું હતું. હમેશ કરતાં વધારે ગાયાળુ અને સંખ્યતા બરેલી થઇ. પોતાના ધણીનું લક્ષ પોતાના ઉપર કેટલું છે તે સારી રીતે જાણતી હતી. ને ફેડરીક જાણી જોઇને જાગમાં હવણાંતો જતો નથી એનું જોઇ હમેશની માથક જાગમાં ફરવા જવાને તેણી ધણીને આમક કરવા લાગી.

ફેડરીક—તને છેડીને મારે શા સાફ ત્યાં જવું જોઈએ. તારા વિના મને બીજો ઠેકાણો સુખની પ્રાપ્તિ થાય એવું શું છે ?

કાનસ્ટન્સે તેનો હાથ પ્રેમથી ઢલ્યો ને પોતાના આંસુ છુપાવવાને માટે માથું બીજી ગમ ફેરવી દીધું. તેણીની નજરે ઝાડની ધડમાં સચર ને દેખાવ પડ્યો હતો તે મનમાંથી કેમ કરી નીકળી શકે? તેણીએ એની બેઠેનને ફેડરીકના હસ્તપાશમાં પડેલી રાત્રીએ સ્વપ્નામાં દીડી હતી. તેણીને માત્રમ પડ્યું કે મારા ફેડરીકનું અંતઃકરણ મારા ઉપર નથી અને મુગીથી વેગસો પડ્યાથી એના મનને દુઃખ ભાગે છે. ને એ હાલમાં મારી આગળ ને પ્રેમ બતાવે છે તે માત્ર માફ સમાધાન અગર મને સાફ ભાગે તે માટે છે. આવા વિચારથી તેણી રાત્રી દીવસ પીડાયા કરતી હતી, ને પોતાના મનનું દુઃખ છુપાવી દેવાનો ધણોએ પ્રયત્ન કીધો પરંતુ સર્વ ન્યથં.

ડયુમર્ગ (ફેડરીકને) આ પ્રમાણે સ્થિતિ ધણા દીવસ પર્યંત આત્રે એમ હમને લાગતું નથી. તારી એ ધીમે ધીમે શરીરે નબળા પડતી જાય છે. ને ગરીબ મુગી તો નિરાશાથી જાણે નંખાઈ ગઈ છે. જો એ ખતને જણી સાથે રહેશે તો બનતે હમનો આત્મર થશે.

ફેડરીક—હું તે શું કરું? એની બેઠેનનું ભવિષ્ય કાનસ્ટન્સના હાથમાં છે. તેની આગળવાત કરવા જઈ છું ત્યારે તેણી મને બોલવા દેતી નથી ને પછી આખરે એમ કહે છે કે એની બેઠેનને હું જવા દઈશ નહીં !

મીનાર્ડ—આવી સ્થિતિ ધણી અટપટી છે. હું જો તારી જગોએ હતો તો હું સારી રીતે જાણું છું કે મારે શું કરવું જોઈએ.

ડયુમર્ગ—તારે તું શું કરે?

શિક્ષક—શું કરે ! તું જોગ કરે છે તેમ વળી. તે વેળા મારે શું કરવું તેનીજ મને સુજ પડતી નથી !

જે ગૃહમાં દુઃખ ને આપદા આવી પડી તેમાં પુત્રજ ફેરફાર થાય એવી એક વાત આ વખતે બની. એક દીવસે સફારે કાઉન્ટ-ડી મેંટ્રેવીશ કં-હમાગાના રોગથી સાજો થયા પછી પોતાના પુત્રના રહેવાના ઘરમાં આવી પોહ્યા. જો કે ડયુમર્ગ સારી રીતે જાણતો હતો કે કાઉન્ટ સાહેબ એની બેઠેનને બોળાવે છે તેથી એ સદ્ગૃહસ્થ આવી પોહ્યા. તેથી પોને શબ્દ થયો. કાણુ તે આશા રાખતો હતો કે કાઉન્ટ આવવાથી ફેડર

રીકને કાંઈ પણ ઉપાય લેવાતી જરૂર પડશે. હમણાં જો બધું થઈ ગયું હતું તે બાબતોથી કાંઈટ સાહેબ અનન્ય હોવાથી તે આવી પોહોચ્યો તેથી ફેડરીકને ધણી અગવડતા થઈ પડી. શું તેણે બધી વાતો આપણ મેં આગળ કાઢવી જોઈએ? શું એની બહેન બાગના અંગનામાં રહે છે એવું તેણે આપને કહેવું જોઈએ? પણ તેની અને તેના આપની સુભાગ્ય થયા અગાઉ આ બાબતો કાંઈટ સાહેબને ન કહેવાની કાનસ્ટન્સે ફેડરીકને વિનંતિ કરી હતી. કારણ તેણી માનતી હતી કે કાંઈટ સાહેબને પોતાના પુત્રની શરમ ભરેલી વર્તણૂકની ખજાર પડી હશે નહીં. તે તેથી ઉલટું જ મુગી છોડીએ કાંઈટનો જીવ બચાવ્યો હતો તે એની બેહેનવિશે કાંઈટનો જીવ ધણો કષ્ટી થતો હતો, વળી બેહુતને ઘેર જ છેલ્લા બસુદને એમણે મોકલ્યો હતો તેણે આવીને કહ્યું કે એની બહેન તો ઘર છોડીને પારીસ ગઈ છે, અને તે પ્રમાણે એની બેહેન પોતાના મહેલમાં હજી આવી પહોંચી નથી એવું ધારીને તેણીને જોળવાને ચારે ગમ માણસોને મોકલાવી દેવા પડ્યા.

દીકરાને ઘેર ગયા પછી કાંઈટ-ડી-મોંટ્રેવીલ કાનસ્ટન્સના મોઢા ઉપર દીક્રાગીરી જોઈને ધણો ચક્રીત થઈ ગયો. આ પ્રમાણે થવાનું કારણ તેણે પુછ્યું પરંતુ તેનો જવાબ સીધી રીતે ન દેતાં માત્ર એટલું જ બોલી કે મારી તપીયન હાથમાં સારી રહેતી નથી તેથી મારું મોઢું શીકું ભાગતું હશે. પરંતુ વૃદ્ધ કાંઈટ સાહેબ ખરી વાત શોધી કાઢવામાં ધણા કુશળ હતા. તેમને તમ બજાર પડી કે કાનસ્ટન્સ કાંઈ પણ બાબત તેમનાથી છુપી રાખવા ચાહે છે. તેમની આગળ તો ફેડરીકને ગમ્મતમણ થતી. મેનશર મીનાડ તો તેમની પાસે જોતજ નહીં, કારણ રખેને કાંઈટ સાહેબ કપકો આપે એવી તેના મનમાં બીક લાગતી હતી. તેમના આનંદથી ડચબગે માત્ર ખુશી થયો. આ બધી બાબતો ઉપર લક્ષ પૂર્યકે અવગ્રહ કરવા પછી કાંઈટ સાહેબને માલમ પડ્યું કે ઘરમાં કાંઈ પણ નવું થયું બન્યું છે.

કાનસ્ટન્સ જાણતી હતી કે કાંઈટ-ડી-મોંટ્રેવીલ સાહેબને મોંટ્રે-મોંટ્રેન્સીમાં આવીને રહે તે વેળાએ બાગના અંગનામાં જઈને વાંચવાની ટેવ હતી. તેથી કરી તેણીને જાણે કાંઈટ સાહેબને કહ્યું કે એ અંગનામાં એક મરાંમ બાગ અને તેણીનો છેકરો રહે છે. કાંઈટ સાહેબ કાંઈ પણ જાણવા નહીં. જો આટલો બધો બેગ કરવાનો માટે પ્રયત્ન કરીએ તે

બાઈ આટલી નજીક આવીને રહી છે એવો સંશય આવવાનું કાકિંટ સં-
હેમને કાંઈ કારણ ન હતું. તેમજ એની બહેન પોતાના પુત્રના-ધરમાં હશે.
એમ પણ ધારવાનું કાંઈ કારણ ન હતું.

જે દીવસે કાકિંટ સાહેબ સાં પધાર્યા તે દીવસે રીત પ્રમાણે સહ-
વારના પોહોરમાં ઉઠીને બાગમાં ફરવા ગયા. જ્યારે બંગલાની નજીકમાં
ગયા ત્યારે આગલી રાત્રે કાનરટન્સે એમને જે કશું હતું તે યાદ આપ્યું.
તેથી બીજે માર્ગે વળીને અગાસી તરફ પોતે ગયા. પણ થોડેક છેટે ગયા
એટલે એક બાગક બંગલામાંથી બહાર આવી તેની પસે દોડતું આવીને
ઉઠું રહ્યું. તે તરતજ એક બુઝાન બાધ દોડતી આવીને તેના પગ ઉપર
માથું મુકીને તેમના હાથ ઉપર ચુંબન કરવા લાગી. જ્યારે કાકિંટ સાહેબ
એ બાધને ઓળખી તથા ઓકરાને જોયો ત્યારે એમને કેટલું આશ્ચર્ય
લાગ્યું હશે વાઈ ?

એની બહેને કાકિંટને આવનાં બારીમાંથી તેને જોઈને ઓળખી કાઠોસ
હતો. તેણીનું બધું ઇચ્છનાર-કાકિંટના ચહેરાની તેણીના સ્મરણ પટ ઉપર
છાપ પડી હતી. તે બંગલા પાસે ફરતો હતો ત્યારે તેના પગ ઉપર
મસ્તક મુકવાને માટે દોડી ગઈ. તેમને દ્રષ્ટી જોવાથી તેણીના મનમાં
જે આનંદ ઉપજ્યો તે બને તે પ્રમાણે દર્શાવવા લાગી. પરંતુ એ અવબા-
માંથી મુક્ત થયો નહોતો એટલામાં આ પ્રકાર બન્યો હતો.

કાકિંટ સાહેબ-શું ! તું અહીં આવી છે ! ને તને કોણે જાણ
કરી ? જેણે તને ઠગી છે તેના ધરમાં આવીને તું રહી છે તેની તને ખ-
બર નથી કે શું ? ને જે એણે તને આશ્રય આપ્યો તે તેની સ્ત્રી યાદ
છે એવી તને ખબર નથી કે શું ? એની બહેને એવું જણાવવાની નિશાની
કરી કે હું એ બધી વાતો બાણું છું. મેં તેને જોયો છે-ને આ બંગ-
લામાં રહેવાની કાનરટન્સે મને રજા આપી છે. દરેક ક્ષણે કાકિંટને વધારે
અચંબો લાગવા માંડ્યો. જેટલી ખબર એની બહેનની પાસેથી જોઈતી
હતી તે ન મળ્યાથી તેની પોતાના પુત્રને મળવાની ઇચ્છા થઈ.

કાકિંટ-(એની બહેનને) તું હવે તે બંગલામાં આવી બા. પછી તું
મને મળજે. તને આવ્યાને ઘણો વખત થઈ ગયો છે. પણ હું તારે
ત્યાગ કરવાનો નથી હોં !

એની બહેન બંગલા તરફ સાંધી ચાલી ગઈ પણ કાકિંટની આગળ-

થી જવા અગાઉ કાઉંટ સાહેબે તેના બાળકને ક્રેડી કરી.

ક્રેડીકતા જાણવામાં હતું કે આવા પ્રકારની મુલાકાત ધર્મી જ નોંધ એ માટે તે પોતાના બાપ આગળ બધી વાતો કમુત્ત કરવા જતો હતો એવા-
માં તેને કાઉંટ સાહેબ મળી ગયા, જેના ઉપર ચહેરા ઉપરથી એણે ધાર્યું કે,
પીતાજી એની બહેનને મળીને આવે છે.

કાઉંટ—બંગલામાં જે રહે છે તેને હમણાં જ મળીને હું આ આવું છું.
તારી સ્ત્રીની સ્થિતિ બદલાઈ ગઈ છે તેથી હવે મને કાંઈ આશ્ચર્ય લાગતું
નથી. તેમ તેણીની બધી રીતમાત્ર પણ બદલાઈ ગઈ છે. તું મને તો કુ-
દૈવી ગણુસ લાગે છે! આટલી બધી પ્રીતિ અને આવા તારા ઉત્તમ ગુ-
ણો તને કેવો બદલો મળે છે તે જો. જે સ્ત્રીને તે સ્વયં વીને પ્રસાવી
તેને તે તારા ઘરમાં તારી પરણેતર સ્ત્રીની સાથે જ રહેવા દીધી છે.”

ક્રેડીક—મારા લાઉં મેં આપનો મોટો અપરાધ કીધો છે. એમ જો-
શી તેની ગેરહાજરીમાં જે જે હકીકત બની હતી તે સર્વ વિસ્તારથી કહી
સંભળાવી—તેની સ્ત્રીએ કેવી દયાની લામણીથી ગરીબ મુઠી છોડીને આશ્રય
આપ્યો હતો ને દીન પ્રતિ દીન તેની ઉપર અને તેના છોકરા પર કાનરડા-સ
તું કેવું હેત હતું.—જે બધી વાતો વિસ્તારીને કહી. કાઉંટ સાહેબ વચ્ચે
ન બોલતાં એ સંધ્યું શાંત પણે સાંભળતા હતા.

કાઉંટ—(થોડી વાર પછી) આ પ્રમાણે તારી સ્ત્રીને બધી ખબર પડી
છે! તે જાણે છે કે આ યુવાન સ્ત્રીનું મન લલચાવનાર તું છે, તેમજ તું એ
છોકરાનો બાપ છે એમ પણ તે જાણે છે. એટલું છતાં એની બહેનને તું બાગ-
ના બંગલામાં રહેવા દે છે!

ક્રેડીક—પ્રથમ તેણીનો વિચાર એવો હતો કે એની બેનને આપણી
મીલતમાંથી એકમાં તેણીની રહેવાની ગોઠવણુ કરી આપવી. તેણીને ત્યાં જ
વાતો પણ દીરસ નક્કી કરવામાં આવ્યો હતો, પણ તેઠરાવ તેણીએ શામાટે
બદલ્યો તે હું જાણતો નથી. પણ તેણી હવે એની બેનને અહીંથી જવા
દેવાની નથી!

કાઉંટ—અને તેનું શું કારણ હશે તેની તું કલ્પના કરી શકતો નથી!
મારા વાહલા દીકરા, આ તેણીની રીત ઉપરથી એવું જણાય છે કે એમાં
કાંઈ ગુપ્ત કારણ હોતું જોઈએ! જે સ્ત્રી પોતાના પતીને ચાહતી હોય, તે
ને પુત્રતી હોય, તેના ઉપર બરાબરીયણુ—એટલે પોતાના જેવા હક કરે તે

સહન કરી શકે નહીં. ને તેનો કાંઈ દેશ કદાચ ન રાખે તો પણ બધું ખરીબધું તેણી સહન કરી શકતી નથી. તેણીને એવીજ સ્થિતીમાં તું રાખવા માંગે છે ? તેણીની પ્રકૃતિમાં ફેર પડે તો છે તે તને દેખાતું નથી કે શું ? તેણી તારાથી રડતું છુપાવે છે પણ તેણીના ગાલપર જે રીકાસ આવી છે તે છુપાવી શકતી નથી. તેમ તેણીના મોંપર જે ગમગમી દેખાઈ રહી છે તે પણ કાઢી શકતી નથી. દરેક વખતે તેણીને યાદ આવે છે કે તું તારા પુત્રની માની પસંદ છે, તું તેણીની સાથે વાતો કરે છે, ને તે તને ગમે છે.

ફેડરીક—માગ વાહલા બાબાજી—હું કસમ પૂરું કહું છું કે,

કાઉંટ—તું જે કહે છે તે સત્યનું હું ખરું માનું છું પણ તારે કશું લ કરવું જોઈએ કે તારી સ્ત્રીની સ્થિતિ બચી જ નહારી છે. આવતી કાલથી એની બેઢેનો આ આગમાં રહેવું ન જોઈએ એવી મારી ઇચ્છા છે.

ફેડરીક—શું કહ્યું, મારા લાડ.

કાઉંટ—મારો ઠરાવ તને પ્રસન્ન પડતો નથી કે શું ?

ફેડરીક—કોને મને ? ના-ના એમ નથી. મને એમ લાગે છે કે એ બધું તમારી કૃપાવડે છે. તે ગરીબ બાઈને તમારી સંભાળ નીચે મુકવા શું મારે તમને સીધરસ કરવી પડે-અને-મારો છોકરો.—

કાઉંટ—ના, હું એવી ગોડવાણુ કરીશ કે જેથી તે બન્ને જ્યાં સુખમાં રહેશે. તારી સ્ત્રીના જે સારા વિચાર છે તે પણ પુરું થશે. તું એમ જાણે છે કે તે બાઈ અને તેનો પુત્ર એ બેનું હું કદ્યાણુ ચાહતો નથી ? જીવાનીના ઉછળતા જીરસા મારામાં હવે નથી માટે મારું અંતઃકરણ બરહતું બનેલું છે એવું તારે ધારતું નહીં. તારી સ્ત્રી અને અને તને શાન્તિ, ગળે એવું મને કરવા દે. જે તારી પ્રીતિને પાત્ર છે તે તારી સ્ત્રીના તરફ તું બેવડી કાળજી રાખ અને બેવડી માયા રાખ. તેના ગાલ ઉપરની લાલ્લી પાછી આ જીવાની ચિંતા રાખજે. ફેડરીક, આ પ્રમાણે તારા ગુન્હાનું તને સ્મરણ થશે નહીં અને એની બેઢેન અને તેણીના પુત્રને માટે જે કરવા હું માંગુ છું તેનું ઇનામ મને આપ.

ફેડરીક પોતાના જાલા બાપના હાથ પર આંસુ પડ્યાં. ને પછી કાઉંટ સાહેબ કંનરટનસને મળવા ગયા. ગરીબ મુઠ્ઠી વિશે વિચાર કરતાં એક પણ શબ્દ તેણી આગળ કહ્યો નહીં, પણ પોતાની પુત્રવધુ વિશે વિચાર કરતાં પોતાનું આશ્ચર્ય દાખી શક્યા નહીં અને તેઓ માનવા લાગ્યા કે હમે-

કર્તા કરતાં મને કાનરટન્સ ઉપર વધારે આપા છે. કાઉન્ટ સાહેબ થઈ મિત્ર જામના હતા, એવા સસરાનું હેતુ શા કારણથી વધ્યું છે તે કાનરટન્સના જાણવામાં આવ્યું નહીં. પણ તે માનની કે કાઉન્ટ સાહેબને પોતાના પુત્રના એની બેહેનના સંબંધી કૃત્યની કાંઈ ખબર નથી.

કાઉન્ટ એક નોકરને પારીસ મોકલ્યો, તે તેને એવો હુકમ આપ્યો કે જીજ્ઞે દીવસે સવારે એક પ્રવાસની ગાડી ને એક સુંદર ઘોડાની જોડ સાથે ભાતી બાગના બંગલાની પાછળ ઉભી રાખવી. કારણ પોતે પણ એની બેહેનની સાથે જ્યાં તેણીને રાખવાનો વિચાર હતો ત્યાં જવાના હતા. એમ કહીને પોતે એ વાતની ખબર કહેવા એની બેહેન પાસે ગયો. કાઉન્ટ સાહેબ ઘરમાં આમ તેમ કરતા હતા તે ઉપરથી ડ્યુગર્ગે પાર્યુ કે કાઉન્ટ સાહેબ એની બહેનના સંબંધમાં કાંઈ ગોઠવણ કરે છે.

ડ્યુગર્ગે (મીનાર્ડને) હવે થોડા દીવસમાં કેટલોક ફેરફાર થનાર છે. ઇશ્વર કરે તે આ ઘરમાં સુખ શાંતિનું સામ્રાજ્ય થવા પામે.

મીનાર્ડ—હું ક્યુત્ત કંઈક કે કેટલાક દીવસો થયાં આપણે આનંદમાં રહેતા નથી. બાઈ સાહેબ તો વિલાપ કરે છે. મારો શિષ્ય દીવસગીર રહે છે. મરીબ મુગી હોડી એક પણ શબ્દ કોઈને કહેતી નથી. તે તું જાતે મારા વાહલા ડ્યુગર્ગે, કેવળ બદલાઈ ગયો છે.

ડ્યુગર્ગે—જો લોકોને હું આહું છું તે કશી થાય છે ત્યારે મને કેમ આનંદ થાય ? હું ધણોએ તત્વજ્ઞાની છું છતાં ખીજના દુઃખની મને કાળજી નથી એવું કાંઈ તારે ધારવું નહીં.

મીનાર્ડ—આ બાબતમાં તું મારા જેવો છે, આખો દીવસ ફેડરીક અને એની સ્ત્રીની સ્થિતિ વિશે હું વિચાર કરું છું.

ડ્યુગર્ગે—ને એટલું છતાં તારી ક્ષુધા શાંત થતી નથી.

મીનાર્ડ—તું એમ સમજે છે કે હું માંદો પડું તો એ લોકો મુખી થશે ?

ડ્યુગર્ગે—આખર તું માંદો પડે એવો માણસ જણાતો નથી. તું તો ખીપના જેવો હજી શરીરે ગોળમટોળ ને મજબુત જણાય છે.

મીનાર્ડ—રસાઈઓ મને તો સારી સારી વાનિઓ બતાવીને જમાડે છે ને હું જાડો થાઉં નહીં તો શું થાઉં ?

ડ્યુગર્ગે—હું ફેડરીકના બાપના ઉપર સંધળો આધાર રાખું છું. એ બાગના બંગલામાં ગયા હતા—એની બેહેનને મળ્યા હતા—તે થોડા દી-

જસમાં મોટો ફેરફાર થશે એમ માઈ ધારવું છે.

મીનાડ—શું આપણને હવે સાઈ સાઈ ખાવાને નહીં મળે એમ તાઈ ધારવું છે ?

ડયુઅર્ગ—ખરેખર મો. મીનાડ, તારો જન્મ ક્ષન્સમાં રહેવા માટે થયો નથી, તારે તો જીવને સ્વીટઝરલેન્ડમાં રહેવું જોઈએ, જ્યાં લોકો આખો દિવસ ખાયાજ કરે છે.

મીનાડ—મહેરબાન, ગમે ત્યાં રહેવા હું જન્મ્યો છું. જ્યારે તમે હાગારી સાથે જેરન પોટોરકી તરીકે ઓળખાયા ત્યારે તમે પૈસા ઉઘાડવામાં તો મોટી બહાદુરી વાપરી હતી. ને જમવાની વાત કાઢી એટલે મને સાંભરી આવે છે કે કાલે મારે તમને સુચના કરવી પડી કે પેશી નવી વાની તમે બધી ખાઈ ગયા ને જ્યારે મેં જીજી વધારે માગી ત્યારે તમે કહ્યું કે હવે થઈ રહી.

ડયુઅર્ગ—મો. મીનાડ, એ વાની તો તારા પેટમાં અપયો થાય એવી હતી. તારે ખાવા લાયક ન હતી તો.

મીનાડ—હું તમને વિનંતિ કરું છું કે મારી તપ્તીયતને મટે તમારે પંચાત કરવી નહીં. ટેમ્પલ ઉપર માહતી આવી કે મારે માટે થોડી રહેવા દેવી. તમારે જાણવું જોઈએ કે ગમે એટલો મારી આ ઉમરમાં મને અપયો થાય તોએ હું ખાધા વિના રહેનાર નથી.

કાકિંટ સાહેબ હવે શું કરવા માગે છે તે વિશે સમજા માણુસો જ્યાં રે વિચારમાં પડ્યા ત્યારે કાકિંટ સાહેબ જાગતા બંગલામાં ગયા. એની બહેન પહેલે માગે રહેતી હતી, ને જ્યારે કાકિંટ સાહેબ પોત્તનો ઠરાવ જણાવી દેવાનો વિચાર કરતા હતા ત્યારે રાત પડી ગઈ હતી. જે બાપએ તેના પ્રાણનું રક્ષન કરીધું હતું તેને મન્યા અગાઉ પગથીઆં પર ઉભા રહીને થોડીવાર વિચાર કરવા લાગ્યા.

કાકિંટ—મરીમ આપડી ! તારા મનને દુઃખ ઉપજાવવાનું કારણ હવે હું થવાનો કેમ ? હું તને ફ્રેડરીક પાસેથી છુટી કરીશ! રે તારા પ્રીય-તમથી હમેશને માટે તને વેગળા કરીશ. ને તે કામ કર્યા વિના મારો છુટકો પડ્યું નથી. અને તાઈ મન એટલું નિર્મળ છે કે જેણે તને અને તારા હોકસને દરિદ્રતાના દુઃખમાંથી છોડવ્યા, જેણે તારા ઉપર ઉપકારનો વરસાદ વર્ષાવ્યો તેને સંપ, શાંતી, અને નવું જીવન આપવાની જરૂર છે એમ તને લાગતું નથી?

આખરે કાઉંટ સાહેબ પગથીઆં ચઢીને ઉપર ગયા અને મુગી
 ઊંડીના ઓરડામાં પેડા. કાઉંટને ઓળખતાની સાથે એની બહેન હઠીને
 તેમને મળવા ગઇ. તેણીનું કાઉંટ ઉપર કેવું હેત છે તે તેણીની આંખ
 ઉપથી જણાઇ આવતું. એની બહેનને જોઇને કાઉંટનું હૃદય પિગળી ગયું.
 તેણીની સ્થિતિ ઉપર તેમણે થોડો વિચાર મુગે મોઢે કીધો; તેણી જી-
 ને દીવસે નીકળવાની તૈયારી કરે એવો પોતાનો વિચાર તેણીની આગળ
 દર્શાવવાની જરૂર છે એમ તેઓ સારી રીતે જાણતા હતા.

કાઉંટ—મારી વહાલી બેટી, મેં તને સવારે કહ્યું હતું તે મુજબ
 આ ઘરમાં તારાથી વધારે દીવસ રહેવાય એવું નથી. જેણીએ તને અને
 આશ્રય આપ્યો તેના ઉપર તારા રહેવાથી મરણપ્રાય પ્રહાર થશે. ડાન્સસ્ટ-
 ન્સ પોતાના પતિને પ્રેમથી ચાહે છે. મારી ખાત્રી છે કે તું તેણીની શાંતી
 અને સુખ ઝુંટવી લેવાનો વિચાર રાખતી નથી. તેણીના જીવને જે દુઃખ
 થાય છે તે તેણી બતાવી શકતી નથી, છુપું રાખે છે. પરંતુ તેણીના હૃદયમાં
 શી છુપી વાત છે તે હું જાણી ગયો છું. જેણે તને મરતાં બચાવી નેનુંજ
 મરણ થાય એવી તું કદીજ ઈચ્છા રાખે નહીં !

એની બહેન નિશાની કરી બતાવ્યું કે ડાન્સસ્ટન્સને સુખ થાય
 તે માટે માફ સર્વસ્વ સુખ જતું રહે તો પણ કંઈ શીકર નથી.

કાઉંટ—ત્યારે તું ચાલ, આ ઘર છોડીને તારે જીજે ઠેકાણે જવું
 પડશે. કાલે સવારે મળસ્કામાં તારું બહુ ઈચ્છનારીને મળ્યા વગર તારે નિ-
 કળી પડવું પડશે. તું તેના ઉપર ગાયા રાખે છે તેને વિષે અને તેણીના તર-
 ફની તારી કૃતજ્ઞતા વિષે તેણીની ખાત્રી કરવાનું હું માથે લઉં છું. તેમજ
 ફ્રેડરીકની રમ લેવાનું તારાથી જાની શકે એવું નથી. તેની મુલાકાત લેવાનું
 તારે માંડી વાળવું જોઈએ એમ હહેવાની કંઈ જરૂર નથી એમ
 મને લાગે છે.

કાઉંટનો આવો હુકમ સાંભળીને એની બહેન તો સ્તબ્ધ થઇ ગઇ.
 તૈયારી કીધા વિના—તેમજ ફ્રેડરીકને છેલ્લી સન્નામ કર્યા વિના એકદમ
 ચાલ્યા જવું એ કેમ અને? તેમ કરવાની તેની હીંમત ચાલી નહીં. તે-
 ણી હીંમત હારી ગઇ તે તેની આંખમાંથી આંસુ દડ દડ નિકળી પડ્યાં.
 કાઉંટ પાસે જઈને તેણીનો હાથ ઝાલીને કહ્યું—ગરીબ છોડી, હું જાણું છું
 કે આ મારા એકાએક દરાવથી તને કેટલું દુઃખ થતું હશે, પણ તું હા-

લખાં જે સ્થિતીમાં છે તેમાં. એક પથ ગિનિટ વધારે રહેવું સલામતી મરે-
 લું નથી, એટલુંજ નહીં પરંતુ જેમ જેમ વાર લાગે છે તેમ તેમ તું
 ગુન્હેગાર બને છે. હું તને અહીંથી બળતકારે વેગળી કરું છું એ વાત ખરી
 છે, પણ તારી સાથે કડકપણું રાખવાનું મારો છુટકો નથી, માટે એની
 બહેન તું હોંમત રાખ ! એર લોકોની તરફથી જે માથાં જોવા હશે
 તેમાંથી તેં જેનું રક્ષણ કરીશું તે હું-તારા ફ્રેડરીકનો પિતા છું, ને તેજ હું આજે
 પોતાના પુત્રનું સુખ સાધવાને માટે તારી પાસે આ માંગણી કરું છું તે તું
 ટપ્પણ રાખ !

કાકેટના ધારી પ્રભાણે આ રાખદારી એની બહેનના મન ઉપર અસર થય.
 પોતાના પ્રિયતમનો (ફ્રેડરીકનો) કાકેટ સાહેબ આપ થાય છે એવું તેના
 જાણવામાં આવતાંની સાથે તેણી કાકેટના પગ ઉપર જમને પડી. અને
 તેની જામો માગતી હોય એવી રીતે તેની આગળ બંને હાથ જોડીને ધું-
 ટણીએ પડી.

કાકેટ-હીમ ! (તેણીના કપાળ ઉપર સુબંન કરી) કમનામીજ છો-
 ડી ! તને હું કેમ સુખી કરી શકેના નથી ? જે કાંઈ મારાથી બની શકશે
 તે એટલુંજ કે તારું અને તારા છોકરાનું સુખેથી ગુજરાન થાય એટલી
 તજવીજ મારે તને કરી આપવાની છે. તારે માટે મેં એક મિલકત ખરીદ
 કરી છે તેના બંગલામાં હું તો લઇ જવા માંડ્યું છું. તે બંગલો ધણે સારો છે
 ને તેમા તારે રહેવાનું છે. તારી પાસે વિશ્વાસુ નોકર રાખવામાં આવશે, તે
 તારાપર માયા રાખીને તને માન આપશે. ત્યાંજ તારો પુત્ર મે.ટે થશે. ત્યાં
 તારા શાંત બંગલામાં હું આવતો જવો રહીશ, તારી બગર અંતર લઇશ
 ને હું અંતઃકરણથી એવી આશા રાખું છું કે તારા મનમાં આ તારા
 ઘરમાં હમેશાં શાંતિનો નિવાસ થાય.

એની બહેને કાકેટનું કહેવું સાંભળી લીધું ને તેની અમા પ્રભાણે ચાંદ
 લગાવો દરાવ કાઢે, તેણીએ જાણ્યું કે હવે મારે સુખની આશા છોડી
 દેવી જોઇએ. પરંતુ તેણીએ નિશાનીથી કાકેટને જણાવ્યું કે તમારે મારું
 જેમ કરવું હોય તેમ કરો, તમારા હુકમ પ્રમાણે આજ્ઞા હું તૈયાર છું.

કાકેટ-ત્યારે આવતી કાલે સવારે દીવસ ઉગતાની સાથે હું જાને
 અલીને તને લઇ જઇશ. ઘરમાં કાંઈ પણ ઉધમાંથી જાયું નહીં હશે તે
 વખતે તારે ઘરમાંથી બહાર પડવું પડશે. તારા છોકરાની તૈયારી કરજે,

તારે 'મથુ' કંપાં સાથે રાખવાની કાંઈ નહર તપી. કારણ તમે જે કાંઈ જો-
ન્યસે તે સમજું તને તારા મગ મહામમાં પુરું માડવામાં આવશે. કામ તો
રામરામ સવારે હું તારી ચાસે માછો આવીશ.

આમના બંગલામાંથી કાઉંટ સાહેબ તો આસ્થા ગયા. એની બહેન
પણી એકલી પડી ને તેણીને મુત્ર હાંધતો હતો. વખત રાત્રીનો હતો.
ફેડરીકની સાથે રહેવાનો અને તેને મળી બેવાની આ છેલ્લી રાત હતી કાર-
ણ તેણી ફેડરીકને છોડીને જવાની હતી, તે થોડા દિવસને માટે નહીં પણ
હમેશાં માટે આખર સુધી આ વિચારથી તેણીનું મરતક ભમી ગયું તે
બીચારી મુંગી છોડી પોતાના બાળકના ઘોડીઆ આગળ જુઓને પુતળા
જેથી કાલ્યા આસ્થા વિના ખુરસી પર બેઠી. તેણીના મનમાં હવે એક જ વિ-
ચાર ધોળાયા કરતો હતો. તે વિચાર એવો કે-જેને આટલી બધી મુશકેલી
વેઠીને શોધી કહાડ્યો ને જેને તે અત્યંત પ્રેમથી ચાહતી હતી તેનાથી
છુટા પડી આસ્થા જવાનું નહીં ને નહરનું છે. જેને પોતે હજી આજે
તેને છોડીને આસ્થા જવાનું હતું, આ બધું કરવાનું શું કારણ હશે ? કદાચ
એવું હશે કે તેણીનું બહુ ધનનાર-કાનર-સહી શાંતિ અને જીવની સ-
હામતીને ખાતર આ પગલું બરવાની કાઉંટને નહર પડી હશે !

જે કાંઈ થોડા કલાક તેણી બાગના બંગલામાં રહેવાની હતી તે વખત
જલદીથી પસાર થયો. તે વિચારના વખતમાં શું ચલાય. બીજે ટકાએ કામે
જવું પડશે તેની તૈયારી કરવાનું જુદી ગમ. ગામના મોટા ધણીઆળમાં
રાત્રીના બાર વાગ્યાને અવાજ સંભળાયો. આ વેળા મુંગી પોતાના બા-
ળકના ઘોડીઆ આગળ કાઉંટના દેખતાં બેઠી હતી તે જ સ્થિતિમાં હતી.
ધણીઆળનો અવાજ સાંભળીને તેણી વિચારમાંથી જાગૃત થઈ-હીને જે
કંપાં સાથે બેવાનાં હતાં તેનું પોટલું બાંધ્યું ને બધી તૈયારી કરી રહ્યા
પણી મથુ રાત્રી થતાં હજી થોડા કલાકની વાર હતી. હવે તેણીએ
જરા વિશ્રાંતિ લેવા માટે આજ પડવું ? તે જાણતી હતી કે હાંધે બેવાનો
હું જરા પ્રયત્ન કરીશ તોએ હાંધે આવનાર નથી. પણ તેણીના મનમાં
શું વિચાર સાતતો હતો ? ધરમાં સઉ કોઈ ભર નિદ્રામાં ખડેલાં હતાં.
જેને જે અત્યંત ચાહતી હતી તેને એકવાર ફરીથી નિહાળી જોવાની તક
સહી હોમ નો શ્વે હરકત છે ? પણ જે નિદ્રામાં પડેલાં તેને કેમ ઉઠાડા
શકાય ? જો હું આપારે એની મુશાકાત લઉં તો કાઉંટ અને કાનર-સ

મણી ઉપર ફાગળનો આરોપ મેલશે, એમ તેણીને લાગ્યું. પણ ફેડરીકને ન જાણતાં તેને જેથી સલામ કરવા જવું પડે. તેના ઘરને કેટલી ને ક્યાં બારીયો આવેલી છે. તે મારા જાણવામાં છે. ને ફેડરીક સુતો હશે તે હું જાણું છું. એકવાર તેને મળી લઈ તો પછી જાતે મારે હું મોકળી થાઉં. તે હું સલામ કરીશ ને. ફેડરીકને ઉંચમાં સંમળાશે.

એ પ્રમાણે કરવાને એની બહેને આગમ કરી નહીં. હમણાં જે ક્યાં ગાંસડીમાં બાંધ્યાં હતાં તે ગાંસડી ખુશીતાર મુકીને તેની પાસે એક સળગતી મીચુબની મુખી આગક થેડીઆમાં સુખનિદ્રામાં થે સુઈ પડેલું હતું તેના ઉપર થોડાં આંસુ પડ્યાં, એમ સમજીને કે થેડીઆર પછી એ આગક પોતાના બાપથી હમેશને મારે છુટું પડતાવું છે. આવારે અચાજનું તો નામે ન હતું. તે બંગલામાંથી બહાર પડી. સત્ર અંધારી હતી. પણ આગમાંના રસના તેણીને ખતર હતા. તેણીના પેગ બાગેજ જમીનપર અડકતા. એક તીરની પેડે દોહતી કાન-સ્ટન્સના ધર બળીગઈ. જગણા હાથપર પેડેલા માળપર ફેડરીકની સુવાની ઓરડી હતી. બારી આગળ તેણી છુટણીએ પડી ને ઓરડા તરફ હથેલો ધોકળા કરી પોતાના પ્રિયતમને છેડી સલામ કરી. અનુમાન કરી એક હાથને માથે ટેકા આપી. જે સ્થળે ફેડરીક સુતો હતો તે સ્થળે થી પોતાની નજર ખસેડવાને નારાજ જણાઈ એની એતી બહેન નિરાશા, ગ્રેમ અને દુઃખની પારિસીઆમાં પડી. તેણી બંગલામાંથી થોડીવાર ગેર હજર હતી. વખત પસાર થતા લાગ્યો. ત્યાંથી ખસ્યું નહીં. છતાં ત્યાંથી ચાલ્યા જવાની શરૂ પડી !

કમનસીબ છેડીએ છોટનો પ્રયત્ન કર્યો. તેણી ઊઠી, દુઃખિત અંતઃકરણ અને નિરાશાથી પાછી ફરી. આગમાંના રસને જતાં કંપાવમાન થઈ ને મોટેથી ડુસકાં બહાર લાગી. એટલામાં એકાએક આગમાં મોટું અજણાળું પડ્યું. એની બહેને તે તરફ જોયું. આ અજણાળું ક્યાંથી આવે છે તેની ખતર પડી નહીં. તેણી બંગલા તરફ ગઈ. પ્રકાશ વધ્યો. રાત્રીના અંધકારથી પ્રકાશ બેવડો. તેજસ્વી જણાયો, અને મોટી સતી જાણાએ. બગમાંથી આકાશમાં જતી જણાઈ. આ અચાનક બપથી ચકિત થઈ, એની બહેનથી આગળ ચલાયું નહીં. પણ તેણી દેખાઈ ગઈ. બંગલા આગળ જઈ પેાંચી. પેડેલા માળની બારીઓમાંથી અગ્નિની

જાગાઓ નિકળતી જોડ એ બે બેડેને એક કીકીઆરી પાડી, કમરણુ તેણીને પોતાના પુત્રનું સ્મરણ થયું, જેને સગમેલા અંગનામાં સુતો મુકીને ગઈ હતી નિરાશા થઈ છતાં અંગમાં જોર લાવી હીંગતવાન થઈ. તેણી અંગનામાં પોંચી ગઈ. અંગલાના દાદરમાંથી ધુમાડાના ગોટા નિકળ્યા. પરંતુ આવી સ્થિતિમાં માતાને બચ એ શું છે તે માલમ પડતું નથી ? પોતાના આગને તો બચાવવું જોઈએ, ને જેમાંથી જાગ્યા પણ જણાતી નહીં એવા ધુમાડાના ગોટામાં પેલા, પણ તેણીને પોતાની ઓરડીનું આરણું જડ્યું નહીં. એવા ધુમાડાથી કાંઈ જણાતું ન હતું તે શોધવાને હાથ પેહળા કીધા પણ બચ્યું નહીં. આખરે આગના ભડકાનું જોર વધી ગયું. ને તેના પ્રકાશથી ધુવાડો ઓછો થયો ને દુઃખી માતાને રસ્તો જણાયો. તેણી હીંગત રાખી, મન દૃઢ કરી ઓરડીમાં પેલા. તેમાં પશુ અગ્નીની જાગાઓ હતી ! તેણીના કપડાનું પોટલું ખુરસી પરથી નીચે પડી જઈ ભડમડ સળગતું હતું, જેથી આસપાસના સર્વ પદાર્થ સળગી ઉઠ્યા. એની બેડેન પુત્રના થેડીઆ આગળ દેડો, તેને જાયમાં લઈ લીધો. આરણુ તરફ વળી પરંતુ આરણું કેણીગમ આવેયું ને જણાયું નહીં. આગના ભડકા ચારે તરફ ફરી વળ્યા. તેણી હીંગત હારી. મદત માટે બુમો પાડવાનો પ્રયત્ન કર્યો. તેણીએ બનકું કે આ વખતે પોતાની વાચાશકિત કામે લાગે તો કેવું સારું થાય? નહીં તો આખરે મોંના મોંમાં તો પડેલીજ છે ! તેજ લાગે કુદરતી નવા પ્રાત્નના જોરથી તેણીની વાચાશકિત જે અદૃશ દીવ્ય પર્યાવરણ હતી તે એકાએક ક્ષયી ગઈ અને આપડી છેડી જમીન પર પડતાં સ્પષ્ટ બોલી “ઓ ફ્રેડરીક, તું દોડતો આવીને તારા પુત્રનો પ્રણય બચાવ !”

એમાં મેડેક્સમાંના જંગી ઉદેશ એ ત્રણ માણસોના જીવમાં એ આગના ભડકા આવ્યા. ફ્રેડરીક બચીત થઈ પોતાની ઓરડીમાંથી બહાર આવી મદત માટે બુમો પાડવા લાગ્યો. બધા જંગી ઉઠ્યા ને અંગનામાં મદત આપવા માટે દેડી ગયા.

બધા બોલી ઉઠ્યા—અંગનામાં તો આગ સળગે છે !

મેડેક્સમાંના બધા માણસો અંગના તરફ દોડી ગયા, તેમાં ફ્રેડરીક પહેલો. ત્યાં જઈ પોંહચ્યો.

એની બેડેને બચાવવા તે મોંતની સામા દોડ્યો. અને તેણી બે.

શુદ્ધીમાં પ્રડયા પછી તરતજ તેણીના ઓરડામાં પેડો. એક હાથે - તેણીને ઉચ્છ્રી લીધી. ને બીજા હાથમાં પોતાના પુત્રને લીધો; આગતી વચ્ચેથી નિકળી બાગમાં પાછો આવ્યો. આ પ્રમાણે બન્નેનો પ્રાણ તેણે બચાવ્યો.

ફ્રેડરીકની પાછળ આ આગામી જગે તરફ સવળાં દોડી ગયાં; ને કાનસ્ટન્સ પણ બધાની સાથે ફ્રેડરીકની પાછળ દોડી ગઈ. તેણી એની બહેનને બાથમાં લઈ પોતાના મહેલમાં આવતી થઈ. મહેલમાંનાં સર્વ જણ એણી આગળ વિરક્તાઈ વળ્યા:—તેણીના શરીરપર ઢાંચી ગયાની નિશાની ઓ જણાઈ. પણ પુત્ર તો સહી સલામત બચી ગયો. તેણીના છેકરાને દુદ્દેની માતાના હાથમાં આપવા માટે સર્વ જય તેણી શુદ્ધીમાં આવવાની રાહ જોવા લાગ્યા. આખરે તેણીના મોઢાંમાંથી ઉડો નિસાસો સંભળાયો. પછી આંખો જરા ઉઘાડી અને કાનસ્ટન્સે તેણીના વાંદા પુત્રને તેણીના હાથમાં મુક્યો.

એ બહેન—“મારા દીકરા, ઓ માન દીકરા!” એમ કહી તેને બચીઓ કરી. આ તેણીના શબ્દો સંભળી જેટલા જણ ત્યાં ઉભેલા હતા તે સર્વ મોટા અચંચામાં પડી ગયા. તેઓ લગ્નપૂર્વક અવલોકન કરી એની બહેનને જોઈ રહ્યા, ને જે સાંભળ્યું તે બરાબર હતું કે નહીં તેના વિચારમાં પડ્યા.

એની બહેન—બરે પરમેશ્વર! ત્યારે આ કાંઈ હું સ્વપ્ન જોતી નથી! તેં મને પાછી વચાશક્તી બક્ષી! ઓ વાંદા ફ્રેડરીક, હવે હું તને કહાશ કે હું તને કેવા પ્યારથી ચાહું છું! (કાનસ્ટન્સ તરફ જોઈ) ને તું એની સુકુમાર ને વાતી સ્ત્રી, તું મને ક્ષમા કર. મને લાગે છે કે જે સુખ તેં મને આપ્યું તે હું ધણા દીવસ ભોગવવાની નથી. આ મારા પર પડેલું દુઃખ સહન કરવાને મારામાં હવે કૌવત રહ્યું નથી! હું મરવાની અગ્નિ કાર છું. પણ એટલું સારું થયું જે મારો છેકરો બચી ગયો! અરે! મારું હવે શું થશે તેની તમે ચીંતા રાખતા નહીં!

એ બહેન મહા કષ્ટમાં આ શબ્દો બોલવાનો પ્રયત્ન કર્યો; ને સ્ત્રીની આંખો ફરી ગઈ. તેણીના હાથે સીત વાખ્યાં. ને તેણીના મોઢાની ઢાંતી બદલાઈ ગઈ. ફ્રેડરીક તેણીની આગળ છુટણીએ પડી, તેણીનો હાથ પોતાના હાથમાં લઈ, તેના પર અશ્રુગાત કર્યો. કાંઈક સાહેબ તો આ જોઈ ગાંડા જેવા બની ગયા. “આ નાના બાળકને જો” એમ કહી તેણીને શુ-

હીપર આશુક્તનો કાનસ્ટન્ટ પ્રયત્ન કરવા લાગી. દરેક જણ આ હાથે
બેઠક દેખાવ જોઇને સ્તબ્ધ બની ગયાં; અને ક્યુબર્ગે જેની આંખમાંથી
આજ સુધી કોઈ પણ વખતે આંસુ નિકળ્યાં ન હતાં તે પણ અસંત
રક્ત લાગ્યો. તે એની બહેનના માથા આગળ જમીને બેઠો.

એની બહેન છેવટનો પ્રયત્ન કરી બોલી—તમે મારે સાફ શ્રી માટે
દુઃખી થાઓ છો? આ દુનિયામાં સુખ મેળવવાની આશા મને રહી નથી.
પણ હવે મને શાંતપણે મરણ આવે એટલીજ ઇચ્છા બાકી છે. તમે
આસ આજ્ઞાની રક્ષા કરજો, કાનસ્ટન્ટ, તારા હાથમાં તે કેવો શાબે ઊ
તું એની માથાને ફેરડીક, હવે તને હું નમન કરું છું. અને તમે
હાર્ડ સ્ટ્રેબ, અરે તમારા દીકરા ઉપર મેં જે અસંત પ્રીતી રાખી તેના
પર આડેના રાખી તે માટે તમે મને ક્ષમા કરજો!

એની બહેને કાનસ્ટન્ટના હાથપર બેઠેલા પેતાના વહાલા પુત્ર
વરદ નજર કરી જોયું ને તેને જોઇને પોતાની મુખમુદ્રા કિંચિત હાસ્ય
બુકત કરી. આખરે તેણીએ આંખ મીચી પોતાનો અત્મા પરમાત્માને
સોંપી દીધો.

+ + + + +

પારિસમાં પીરી-લા શેઝમાં આવેલા સ્મશાનમાં અદ્ય નક્કરી ત્રણી સા
હીને દેખાવડી સંજેમરમરના પથરની ઘેર છે; ને તેના પર માત્ર આ બે
શબ્દો કાતરેલા છે:—“એની બહેન”

